

MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőbizottság elnöke
GRÓF BETHLEN ISTVÁN

Szerkeszti
SZEKFÜ GYULA

XXI. KÖTET
1934 MÁJUS—AUGUSZTUS

BUDAPEST
A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG KIADÁSA

TERVSZERŰSÉG A KÖZGAZDASÁGBAN

JELSZÓNAK vagy programnak gondolnék, pedig — talán Oroszországot kivéve — sehol egyik sem. A törekvés, amely több tervszerűséget akar belevinni az emberi társadalom gazdálkodásába, maga nem tervszerű megfontolás eredménye, hanem a kényszerűségé. Nem is máról-holnapra gondolták ki a gazdasági bajok leküzdésére, hanem voltaképpen eddigi eredményeivel és további lehetőségeivel együtt hosszú fejlődés terméke.

Az igazi, úgynevezett manchesteri liberalizmus, mely az ismert laissez faire, laissez aller elv alapján a gazdasági erők szabad; játékává való minden beavatkozást elvileg ellenzett és a verseny mi idenhatóságába vetett bizalmon építette fel a gazdasági élet gondolatvilágát, körülbelül a XIX. század legelején bontakozott ki teljesen. Uralma azonban alig tartott tovább félszázadnál. Már 1850 körül jelentkeznek a gazdasági élet társadalmi tényezői részéről törekvések a verseny megfékezésére; ez pedig tulajdonképpen annyit jelentett, mint a gazdasági élet bizonyos területén az erők vak játéka helyébe bizonyos tervszerűséget léptetni. A modern szövetkezeti mozgalomé a dicsőség, hogy ezen a téren is úttörőként szerepel. A rochdale-i takácsok által alakított első modern fogyasztási szövetkezet tulajdonképpen a termelés és fogyasztás összhangjában látta csodálatos intuícióval összeállított szövetkezeti programjának csúcspontját. De körülbelül ugyanabban az időben, a század derekán jelentkeztek a termelő tőke részéről is törekvések a verseny megfékezésére a kartelek első formáiban. Ezek ugyan kapitalisztikus jellegűek, azonban céljukat csak a piac szabályozása és a termelésnek megfelelő keretek közé szabása, tehát szintál bizonyos tervszerűség útján érhetik el.

A gazdasági élet társadalmi tényezőinek ezen, a szabad versenyen felépülő gazdasági rend bizonyos mérvű módosítására irányuló törekvéseivel csaknem egy időben jelentkeznek hasonlók az államok közgazdaságpolitikájában is. Ugyancsak a század derekán lép fel List Frigyes is, nagy hatást tett védvamos elméletével. A védvám pedig nem egyéb, mint a szabad verseny megkötése a nemzetek egymásközi gazdasági kapcsolatában, a nemzeti gazdaságnak kisebb-nagyobbfokú függetlenítése a világgpiactól, abból a célból, hogy a gazdasági élet bizonyos irányban történő tervszerű fejlesztése alatt a világgpiac behatásaitól többé-kevésbé mentesítve legyen. így is fogták fel az irányzatot azok az államok, amelyek azt hamarosan magukévá tették. Elöl járt ebben Németország, rövidesen a Birodalom megalakulása után, csakhamar követte azt Franciaország, a Monarchia, Olaszország, Oroszország és a kisebb államok, úgyhogy a század végén már csak az egyetlen Anglia

tartott ki a teljes szabadkereskedelmi elv mellett. Hogy e vámfalak és az egyes nemzeti gazdaságoknak különböző külkereskedelmi szerződésekkel való összekötöttsége mellett is lehet világpiacon és világgazdaságról beszélni abban a korszakban, az az úgynevezett legnagyobb kedvezmény záradékának volt köszönhető. Ez magától értetődő része volt akkor minden szerződésnek és így minden vámfalon hagyott bizonyos rést, amelyen át a nemzetek közti szabad verseny érvényesülhetett.

Jött azonban a háború, amely a vámfalakat várfalakká alakította át. Mögöttük légmentesen elzárkózva folytak az óriási gazdasági erőfeszítések, hogy az egyes országok összes gazdasági erői a győzelem kivívásának szolgálatába állíttassanak. Különösen szükség volt erre azokban a hadviselő államokban, amelyek blokád alatt álltak. Természetes, hogy itt a szabad verseny úgyszólván teljesen megszűnt, hiszen alig volt oly termék, amely vagy hadi, vagy közéleti érdekből nem vonatott volna legmesszebbmenőleg úgy a termelés, mint az elosztás, sőt a fogyasztás szempontjából is állami ellenőrzés alá. Ugyanez történt, ha talán nem is úgy mértékben, az antantállamokban, azok gyarmataikkal egységesen alkottak egy-egy ilyen gazdaságilag zárt területet, amelyen az állam beavatkozása igen messzemenő volt, legfeljebb azzal a különbséggel, hogy ellenkező irányú célkitűzésekre volt szükség, mint nálunk, például a gabona árát nem maximálták, hanem minimalizálták.

Négy és fél év, illetőleg az átmeneti időszakkal együtt öt és fél év éppen elég volt ahhoz, hogy ezek a háborús szervek hatalmasan kifejlődjenek, kitenyésszék a maguk szakembereit, bürokráciáját és a termelőknél vagy a fogyasztóknál legalább részben kellemes emlékeket hagyjanak hátra. Mindenesetre a háborús tervgazdálkodás bebizonyította, hogy habár esetleg súrlódásokkal és zökkenőkkel, a modern korban is lehetséges a szükséglet és a termelés összehangolására törekedni és a gazdasági szabadságot jelentő versenyt ennek érdekében messzemenőleg visszaszorítani. A tapasztalatok egyúttal alkalmat adtak a módszereknek tanulmányozására.

A háború után a nemzetek nem siettek a várfalakat visszaalakítani a háború előtti egyszerűbb vámfalakká: sőt különböző körülmények, köztük az újonnan állami önállóságra előléptetett kis nemzetek önérzete csak fokozta a gazdasági elzárkózásra való törekvést. A bizalmatlanságnak és gyűlöletnek abban a légkörében, amely a háború után még jóidőig beborította a civilizált világot, ez könnyen ment, később pedig a válságnak hamarosan jelentkező tünetei szolgáltatták az elzárkózás indokát. Igaz ugyan, hogy a nemzetközi és a tudományos életben egyes fórumok erősen ragaszkodtak és ragaszkodnának még ma is a szabadkereskedelmi politikához; emlékezünk rá, hogy a Nemzetek Szövetsége számtalan kísérletet tett ebben az irányban. Tudjuk, hogy mindezek eredménytelenek maradtak és mióta Anglia is letért hagyományos útjáról, a szabadkereskedelmi iskola, amely a nemzetközi gazdasági életben a versenyt tenné meg szabályozóvá, kénytelen volt visszavonulni tankönyvekbe vagy ideológok teóriáiba.

Azt, hogy mennyire hanyatlott a gazdasági élet autonóm területén a szabad verseny tekintélye és uralma ugyanazon évtizedekben, ame-

lyeknek külkereskedelmi politikáján végigfutottunk, talán még kevésbé kell részletezni. Az ipari szervezés különböző formáinak előretörése a gazdasági élet egyes részeit már régen tervszerűvé tette oly mértékben, amennyire ezt az illető érdekcsoportok érdeke megkívánta és amennyire az állam támogatása nélkül, sőt utóbb már annak idegenkedésével szemben el lehetett érni. A szövetkezeti mozgalom ugyancsak óriási mértékben fejlődött, egyes országokban a kartelekét meghaladó hatalmat jelentett a gazdasági életből. Legerőteljesebb ágazatai egyrészt a fogyasztási, másrészt a mezőgazdasági szövetkezeti mozgalom, mely utóbbiból a háború óta különösen a szervezett értékesítésre irányuló, törekvések váltak nagyjelentőségűvé és mutattak fel egyes országokban igen számottevő sikereket. Mindkét mozgalom ugyancsak a tervszerűség elemét képviseli a szabad versennyel szemben, bár kétségtelen, hogy egyoldalú érdekek — egyrészt a fogyasztók, másrészt a mezőgazdasági termelők, főként kistermelők — szolgálatában, azonban a kartelekkel szemben azzal a lényeges különbséggel, hogy nyitva állnak mindenki számára, akinek szolgálataikra szüksége van, míg a kartelek törekvése az, hogy a minél nagyobb piac minél kevesebb termelő között oszolja meg. Ennyiben tehát a szövetkezetek, nem úgy, mint a kartelek, szűk csoport, hanem bizonyos társadalmi réteg valamennyi tagjának érdekében töreksenek a szabad verseny elvét a tervszerű együttműködéssel pótolni. A két—egyrészt a fogyasztói, másrészt a mezőgazdasági—szövetkezeti mozgalom pedig programjának végkifejlődésében, amint azt már mintegy négy évtizede tárgyalják és tanulmányozzák, közös pontban találkoznék a fogyasztói és termelői szövetkezetek közvetlen kapcsolata révén. Amennyiben ez szélesebb keretek között megvalósulna, voltaképpen annyit jelentene, hogy a szövetkezeti szervezett termelők minőség és mennyiség tekintetében igazodnának a szövetkezeti szervezett fogyasztók szükségleteinek irányításához. Ennyiben tehát a tervszerű gazdálkodás megoldása tulajdonképpen a leglényegesebb rész, a fejlődés csúcspontja a szövetkezetek programjában, még pedig, újból hangsúlyozzuk, már négy évtizede, de napjainkban is és kétségtelen, hogy ennek a körülménynek jelentőségét a tervgazdálkodási ideológia kialakulásában a világ nem-kollektivistá részében eddig nem eléggé méltányolták.

Azonban a szövetkezeti tervgazdálkodás is, bár gazdasági etika szempontjából össze sem hasonlítható a kartelekével, legalább is jelenlegi elgondolásai szerint, nem valamennyi osztály fölött álló közérdek, tehát nem a nemzeti öncélúság szempontja által irányíttatja magát. Az idevonatkozó újabb eszmeáramlatok pedig a gazdálkodás nemzeti érdekből történő szabályozásának gondolatában gyökereznek. A „nemzetgazdaság“ fogalma tulajdonképpen ma kezd realitássá válni, amikor nemcsak azt jelenti, hogy egy-egy nemzet gazdasági élete egységet képez, hanem azt is, hogy a nemzet magasabb célkitűzéseinek szolgálatába állíttatik és ilyen értelemben tudatos irányítás alá kerül; úgy mint például a nemzeti hadsereg. Ennek az eszmevilágnak kialakulása természetesen elsősorban a nemzeti gondolat hatalmas előretörésével függ össze. Ha azonban a gazdasági élet területén maradunk, akkor forrását máshol is megtalálhatjuk.

A háború kitörése óta az emberiséget a gazdasági élet nem tudja úgy ellátni, mint ahogy ahhoz szokva voltunk azelőtt. Majd ilyen, majd olyan okok miatt, mintegy húsz esztendeje hol ez, hol amaz a társadalmi osztály, de mindenesetre az emberiség többsége állandóan elégedetlen azzal, amit a gazdasági élet neki nyújt. E két évtized végén pedig megjelenik a válság, amelynek hatása alól még a nagytőke, a nagybirtok sem tudja magát kivonni; nemcsak vagyonállománya apad, hanem, ami talán még jobban fáj, életmódját is kénytelen lényegesen leegyszerűsíteni. Fokozott mértékben sújtják a nehéz idők a tömegeket. Azt mindenki belátja, hogy a nemzeti jövedelem megcsappant és ezért nem lehet senkit felelőssé tenni. De úgy érzik, hogy a csökkentést a társadalom különböző rétegei nem viselik egyenlő arányban, vagyis a nemzeti jövedelem nem oszlik meg ugyanazon kulcs szerint, mint azelőtt. Ez igazságtalan és semmiesetre sem következik szükségkép a válságból. Jöjjön tehát az állam, teremtsen rendet, gondoskodjék a nemzeti jövedelem igazságos megosztásáról és ebből a célból nyúljon bele az állampolgárok gazdálkodásába, még pedig nemcsak az eddig is alkalmazott és már megszokott módokon, tudniillik állampénzügyi és közigazgatási természetű intézkedésekkel, hanem sokkal közvetlenebbül, egyenesebben, magába a termelésbe, a forgalomba, még pedig úgy az áruk, mint a pénz forgalmába, valamint szükség esetén a fogyasztásba is.

Végeredményben ezek a törekvések tehát a nemzeti jövedelem igazságosabb elosztásának feladatát róják az államra és ettől a céltől vezettetve sodródnak az államok mindenütt olyan mélyen a gazdasági életbe, mint még soha. Nem saját jószántából nyúl az állam mindenbe, hanem azért, mert kénytelen erre. Szorítják egyfelől a tömegek, amelyek természetesen a lehangosabbak és méltán, mert a legtöbbet szenvedtek, másfelől tereli a gazdasági válság, amely a pénzügyi és gazdasági egyensúly felborulásával fenyeget, ha a kormányok nem vállalkoznak a gazdasági élet erőinek kiegyenlítésére.

Mindaz azonban csak óvatosan tapogatódzva történik, úgyhogy a gazdasági élet individualisztikus alapjai továbbra is fennmaradjanak és a verseny érvényesülésére is maradjanak bizonyos területek. Tervgazdálkodásról, Oroszországot kivéve, nem beszélhetünk, mert hiszen sehol másutt nem fektették fel az egész nemzeti gazdaságnak bizonyos időre szóló tervét előre abból a célból, hogy azt tűzzel-vassal végrehajtsák. Bár kétségtelen az, hogy a hitleri Németországnak a mezőgazdasági önellátásra vonatkozó újabb intézkedéseiből olyasvalami bontakozik ki, ami ugyancsak közel áll a tervgazdálkodáshoz. Azonban általában a törekvések kevesebbel is megelégszenek, nevezetesen, hogy bizonyos egyenletes jövedelemeloszlás célkitűzéseinek megfelelően irányítsák a különben individuálisnak meghagyott gazdasági életet. És habár ez az irányítás nem mindig szelíd és nem mindig szűkkörű, különbséget mégis konstatálni lehet egyrészt a tervgazdálkodás, másrészt az irányított gazdálkodás között. Utóbbinak fogalmához tartozik ezenkívül mindenesetre az autoritativ beavatkozás is. Mert hiszen arról van szó, hogy a gazdasági életnek a termelésben, a forgalomban, stb. működő egysége bizonyos együttműködésbe illeszkedik bele,

akkor is, ha ez annak véletlenül nem előnyös; és a tapasztalás szerint éppen ilyen autszejderék hiúsíthatják meg a legtökéletesebben elgondolt tervszerűség végrehajtását is.

MAGYARORSZÁGON az irányított gazdálkodás tulajdonképpen azóta kelt nagyobb érdeklődést, mióta a mezőgazdaságban propagálják. Azzal a szükségességgel, hogy bizonyos kényszer elkerülhetetlen, a mozgalom kezdettől fogva számolt és már többször bejelentették fÉHg-meddig hivatalos nyilatkozatok is, hogy az idevonatkozó kerettörvény készülöben van.

Érthető, ha ez a gazdasági irányzat különösen a mezőgazdaság körében találkozik érdeklődéssel. Már érintettük, hogy a nagyipar a kartelek és hasonló alakulatok keretében tulajdonképpen évtizedek óta bizonyosfokú irányítással termel, amelynek intenzitása hol erősebb, hol gyengébb, de jelenleg, a válság nyomása alatt, mindenestre maximumát érte el. E szervezetség révén az iparnak mindenekelőtt módjában áll a mindenkori kínálatot a viszonyokhoz képest kialakítani, mivel pedig a kínálatnak a kereslethez képest történő csökkentése áremelő hatást gyakorol, ezen a módon az áralakulásra is döntő befolyást gyakorolhat. Az ami ma a mezőgazdaság válságának egyik alapvető oka, hogy évek óta sokkal többet termel, mint amennyire vásárlóképes kereslet jelentkezik, a gyáripari termelésben huzamosabb időn át éppen ezért nem fordulhat elő.

Ezt felismerte a mezőgazdaság és miután a válsággal folytatott küzdelmében minden más eszközt kimerített, ehhez akar folyamodni az is. De helyzete az iparéhoz képest nehezebb. Alig ugyanis Magyarországon összesen néhányezer gyárnak minősített iparvállalat működik, addig a mezőgazdasági üzemek száma mintegy 1,200.000. A gyárak közül legfeljebb egy-két tucat termeli ugyanazt a cikket, a mezőgazdaságban mind az 1,200.000, vagy legalább is termelheti. Könnyen belátható, milyen különböző feladat egyfelől a gyárat, másfelől a mezőgazdaságot megszervezni a piachoz igazodó termelésre. Fokozza a nehézséget a különbség, amely a gyárak és a többséget kitevő kis- és törpebirtokosok értelmi színvonala, valamint kereskedelmi érzéke közt van. Végül figyelembe kell venni azt is, hogy a válságnak a mezőgazdaságban nem lehet kifejtenie azt a termelési érdek szempontjából igen egészséges hatását, hogy az adott helyzetben életképtelen üzemeket kiselejtezze és ezzel a termelés kereteit, tehát az árukínálatot csökkentse. Itt, mint éppen ma látjuk legjobban, a viszonyok romlása egyszerre egzisztenciák tíz- és százezreit érinti, akiket szociális és nemzeti okokból lehetetlen sorsukra bízni. Vagyis e magasabb érdekek a válság egy oly következményével való szembeszállást kívánnak, amely tisztán gazdasági szempontból a gyógyulásnak természetes folyamatához tartoznék.

Mindez a nehézség az iparhoz viszonyítva abból ered tehát, hogy a mezőgazdaság sokkal lazább, szétszórtabb, szinte atomizált szervezetben termel. Ennek következményeit a termelők elsősorban a beszerzés és az értékesítés terén érezték, mert hiszen itt kerültek szembe a kereskedelmi, ipari és banktőke szervezett gazdasági egységeivel. A kis-

termelők autonóm védekezése jelentkezett a szövetkezeti mozgalomban, amely a hitel és a fogyasztás terén a háború előtt is kellő ellensúlyt kifejteni képes tényezővé fejlődött. Egy-két úttörő országot kivéve, csak a háború után fordul az érdeklődés az értékesítés szövetkezeti megszervezése felé. Ott, ahol az utolsó másfél évtizedet ebben az irányban alaposan kihasználták (Németország, Hollandia, Dánia, Balti államok, Kanada, U. S. A., Dél-Afrika, Ausztrália), a mezőgazdaság autonóm szervezettel rendelkezik, amelyet most csak be kell állítani autoritativ irányítás végrehajtására. Más országokban, köztük sajnos Magyarországon is, nem jutottunk ennyire és így már a szervezet kiépítésének is többé-kevésbé állami kezdeményezéssel kellene megindulnia.

MINDENESETRE így is elsősorban az értékesítést kell célbavenni. Annak megszervezése nélkül a termelést irányítani nem lehet, de nem is volna érdemes. A termelő üzem igazodjék a piaci helyzethez, az irányításban megadott szempontok szerint és ha ezt önként nem teszi, szorítani kell arra.

A termelő számára ez a megoldás tetszetőssé válik, mert általa biztosítva látja, hogy amit termelt, azt jövedelmező áron feltétlenül el tudja helyezni. A gondolat e népszerűségéhez az utóbbi évek tapasztalatai is hozzájárultak. Mert hiszen nálunk is kisebb foltokon már folyamatban van az irányított termelés. Tulajdonképpen ilyen a dohány, de az, mint állami monopólium tárgya, más szempont alá is esik. Majdnem hasonló jelentőségű termény a cukorrépa. A nemzetközi cukorkartel évről-évre megállapítja az egy-egy ország cukorgyárai által termelhető mennyiséget. A gyárak szervezete ennek alapján évről-évre szerződik a termelők szervezetével és megállapodik az átveendő mennyiség, ár, stb. tekintetében. Akinek nincs répakontingense, hiába termelne, nem lesz, aki megveszi. Akinek van kontingense, nyugodtan várja az őszt, mert tudja, kinek szállíthatja le a répát és mennyit kap érte. Hasonló helyzet alakult ki a gyakorlatban a kendergyárak és kendertermelők, a lenolajgyárak és lenmagtermelők, a sörgyárak és a komlótermelők, stb. között. Ismeretesek azok a tárgyalások, szenvedélyes viták és végül többször módosított intézkedések is, amelyek a tejforgalom szabályozására vonatkoznak. Tudjuk azt is, hogy a közelmúltban hasonló rendelkezés történt a paprika értékesítése terén. Van továbbá lókitelti szindikátus, amely a külföldi elhelyezésben akarja kizárni a versenyt és bár nem termelői alakulat, a mezőgazdaságra hatása mégis van. Ugyanilyen szempontból kell megítélni a faértékesítő szervezetet, amely nemrégiben létesült, valamint a burgonyaértékesítés céljából tervezett központot. Igen érdekes ebben a körben még a hegyközségi törvénynek egy intézkedése. Eszerint el lehet rendelni, hogy bizonyos körzetben csak bizonyos fajta oltványokat szabad forgalomba hozni, ami végeredményben azt a célt szolgálja, hogy bizonyos szőlőkörzetben hosszabb-rövidebb időn belül kizárólag az állami irányításnak megfelelő fajok termeltessenek. A törvényt nem lehetett végrehajtani, mert a termelőkre nézve ma elviselhetetlen megterheléssel járt volna, de nagyon jellemző, hogy már

ezelőtt hét évvel törvényileg utat enged a termelés közvetlenül az állam irányításának oly fontos mezőgazdasági ágazatban, mint a szőlőművelés.

LÁTHATJUK a fentebb röviden érintett esetekből, hogy a megoldás súlypontja az értékesítés terén van; a tervszerű termelés alapja az, hogy a várható árumennyiség elhelyezése és egyúttal az ár előre biztosítva van. Az a mozgalom, amely most a mezőgazdaságban folyamatban van, arra irányul, hogy ugyanez a rendszer kiterjesztessék lehetőleg minél több cikkre. Az elgondolás szerint belföldön a feldolgozó iparok vagy pedig esetleg a fogyasztók szervezetei (a szövetkezetek) veimének át évről-évre bizonyos terményekből meghatározott mennyiséget előre meghatározott áron; a kivitelű forgalomban pedig kontingensszerződéssel lehetne ugyanígy biztosítani már a termelés megindulásakor a mennyiséget és az árat; ennek mintegy első kísérletül volt szánva a németekkel kötött lenszerződés. Mivel a vevő részéről a kikötöttnek megfelelő minőségű és mennyiségű áru átvétele kötelező, a termelő ilyen módon mentesül eddigi legnagyobb gondjától, amely abban állt, hogy vájjon lesz-e vevője. De éppoly fontos ránézve, hogy nem lesz kitéve kellemetlen meglepetéseknek az árat illetőleg. £ tekintetben a mezőgazdaság helyzete kedvezőtlenebb az iparénál, a termelési időszak hosszabb és a termelési eljárásoknak idényhez kötött volta miatt. Nem tud oly gyorsan és könnyen igazodni a konjunktúra változásához, tehát mikor eladni akar, esetleg már egészen más árak várják termelvényeit a piacon, mint amikor a termeléshez számvetését elkészítette.

Ettől tehát megmenekül, ha már előre, az üzemterv elkészítésekor tudja, hogy — mennyit érdemes termelnie. A cél természetesen csak akkor érhető el, ha ennél az előre megállapított mennyiségnél csakugyan nem termelnek többet. Itt, ezen a ponton érinti az irányítás magát a termelést is. Az egész elgondolás ugyanis feltételezi, hogy valamilyen módon — ha kell, hatósági kényszerrel — meg kell akadályozni az átvehető mennyiség keretén kívül eső termelést az illető cikkből. De a kontingensen belül is a termelést valamiféleképpen úgy kell szétosztani az egyes termelőkre, hogy mindegyiknek megállapíttassék a maga kerete, amelyen túl nem léphet, mert hiszen ha egy részük ezt megtenné, az összes keret túllépése volna a következmény.

Talán az első pillanatra is érezhető, hogy az egész irányított gazdálkodásnak legkényesebb pontja ez. Különösen akkor, ha az, úgy amint nálunk is tervezik, nem általános, hanem csak egyes termékekre terjed ki. Ebben az esetben ugyanis az irányított cikkek, illetőleg azok termelői kiváltságos helyzetben lesznek: míg a többi, a mezőgazdasági összhozadéknak nagyobb részét kitevő termelvények ezentúl is ki lesznek téve többé-kevésbé a világpiaci szabad áralakulásnak — már pedig éppen ez rombolta le a mezőgazdaság jövedelmezőségét —, addig egyes cikkeknek jövedelmező áron való elhelyezhetősége biztosítva lesz. Mindenki lehetőleg nagymennyiségű ilyen cikket akar termelni és elképzelhetjük, micsoda versengés, sőt tülekedés indulhat meg, esetleg felidézve újból azokat a közkerkölcöt romboló viszonyokat, amelyek az infláció alatti kötött gazdálkodással együtt szerencsére

nagyrészt elmúltak. De zavarok a kontingens szétoztása után is támadhatnak. Az egy-egy termelőnek juttatott részesedést ugyanis nem lehet a terménynek bizonyos mennyiségében megállapítani. A mezőgazdaságban a hozamnak 50%-os kilengése nem ritkaság, tökéletesen azonos gazdálkodás mellett is előfordulhat két év közt, az időjárás különbözősége folytán. A kontingens tehát csak holdszám alapján osztható fel. Először is tehát elkerülhetetlenül együttjár vele az ellenőrzés abban az irányban, hogy minden egyes termelő tényleg a neki juttatott holdszámmal szorítkozott-e. De még akkor is, ha ezt tényleg megtette, további bonyodalmak merülhetnek fel. Egy és ugyanazon a területen teljesen azonos időjárás mellett is igen különböző lehet a terméseredmény, aszerint, hogy miképpen munkálják meg a földet, hogyan vetik el a terményt, mennyi trágyát vagy műtrágyát szórtak el a talajra, öntözik-e azt, sikerül-e éppen a legjobbkor aratni, stb. Szóval lehet extenzíven és intenzíven gazdálkodni. Az utóbbi módszer nagyobb hozammal jár és csak azért nem gazdálkodik ennek értelmében mindenki belterjesen, mert a földbe befektetett munka- és tőkefebblet nem mindig térül meg az árban. Miután az irányított gazdálkodás mellett a jövedelmező ár biztosítva lesz, az ebbe bevont termények intenzív művelése érdemes lesz és a termelő más termények művelésétől minden nélkülözhető munkáskezet és tőkefillért el fog vonni és befekteti az irányítás alatt álló cikk termelésébe. Tehát a kontingens betartása mellett is megtörténhet, hogy lényegesen több terméket kínálnak átvételre, mint amennyinek elhelyezésére gondoltak a termelési évad elején. Ezzel természetesen felborul az egész számítás, jelentkezik a többletkínálat, amelyhez sem a belföldön, sem külföldön kereslet biztosítva nincs.

Nem akarjuk ennek a bonyodalomnak kibogozás! lehetőségeivel eltölteni az időt. Mindenesetre vannak ilyenek, bár egyik sem biztos és egytől-egyig a megkötéseknek, a bürokratizmusnak és a költségeknek növekvésével járnak. A fentebbi nehézség magábanvéve is jellemezheti, milyen problémákkal kerül szembe az irányított gazdálkodás a mezőgazdaságban. Pedig ez nem is az egyetlen. És mégis fokozódó mértékben terjed nemcsak nálunk, hanem az egész világon. Ez mindennél jobban mutatja, hogy nem annyira terv-, mint inkább szükség-szerűségről ered.

A nehézségek annál nagyobbak, minél fontosabb terményről van szó. Minél nemzetközibb piaca van ugyanis valamely cikknek és minél több termelő van abban érdekelve, annál nehezebb termelését és értékesítését bizonyos irányba terelni. Viszont a keresletnek és az árának az előre való biztosítása, amelyet az irányított gazdálkodásnak kell nyújtania, a termelőre nézve ugyancsak annál nagyobb jelentőségű, minél fontosabb cikkről van szó. Ebben a dilemmatikus helyzetben van a búza. Tudvalevőleg nemrégiben Londonban a búzakiviteli államok, köztük Magyarország is, egyezményt kötöttek, amely mindegyikük számára megszabta a kiviteli kontingenst. Mikor e sorokat írjuk, folynak megint a tanácskozások Rómában és az előzetes hírek szerint az U. S. A. panaszt készül emelni Kanada ellen, mert nem tartotta be a kontingenst. íme, még a kormányok is!

Mindenesetre a búza világpiacon helyzetének nemzetközi üggyé való tétele világosan mutatja, hogy a gazdálkodás irányítására vonatkozó törekvések már világgazdasági méreteket öltenek. Megint csak utalnunk kell arra, hogy ez voltaképpen csak a mezőgazdaság területén újdonság, mert hiszen az iparban régóta működnek világméretűek. De arránéve, hogy mennyire az egész világra kiterjed ez az áramlat, a legjellemzőbb, hogy találkozunk vele minden egyes állam mezőgazdasági politikájában. Természetesen nagy a különbség aszerint, hogy ki-, vagy beviteli ország-e az illető, mezőgazdasági szempontból. A kiviteli állam, hacsak nem tud a többi kiviteli országgal együtt gyakorlatilag is beváló nemzetközi megállapodásra jutni, amely biztosítja számára a mindenkori világpiacon keresletnek egy bizonyos részét, az irányításban csak a belföldi szükségletnek megfelelő és a kereskedelempolitikai eszközökkel esetleg biztosított külföldi kontingens mennyiségéhez szabhatja az irányítást. Az ezen felüli többlet már újabb nehézségeket okoz. Ezért exportországokban a termelés korlátozása, vagyis a legnehezebben megoldható kérdés adódik így. Beviteli országokban a helyzet más. Ott a háború óta arra irányult a tervszerűség, hogy a termelést fokozzák. Ez gazdaságpolitikailag aránylag könnyen megoldható feladat, mint ezt az összes európai gabonabeviteli országok (elsősorban Ausztria, Németország, Olaszország, Svájc) esete bizonyítja, amelyek aránylag rövid idő alatt óriási mértékben emelni tudták a termelést. Nem kellett más, mint megfelelő vám és oly intézkedések, melyek biztosítják azt, hogy a vámoknak áremelő hatása valóban érvényesüljön, mint a beviteli monopólium, amely fennáll Svájcban és Norvégiában, vagy az őrlési kényszer (amikor tudniillik a malmokat kötelezik, hogy bizonyos minimális százaléknál több külföldi eredetű búzát nem őrölhetnek bele a lisztbe), amely fennáll Olaszországban, Németországban. De ezeknek az intézkedéseknek az eredményessége is abban az arányban csökken, amilyenben mértékük nő. Minden áremelés, melyet előidéznek, a fogyasztás csökkenésére és a termelés kiterjesztésére ösztönöz; tehát a vámemelés oly tényezőket helyez működésbe, melyek az árjavulás elvesztéséhez vezetnek. Így elkövetkezik az az időpont, amikor nem lehet a dolgot kerülni és a radikális intézkedéshez kell nyúlni: a minimális ár megállapításához.

Ehhez folyamodott Franciaország, Németország és Anglia. Az előbbi kettő különben ma már a kiviteli és beviteli állam határán mozog és így érthető, ha a termelők pusztán a vámmal magukat eléggé biztosítva nem látták. De érthető az is, hogy az állam a jelenlegi árat a jelenlegi termésmennyiségtől feltételezetten garantálja és a termelőket előre megfenyegeti, hogy amennyiben emelik a termelést, az árat le fogja szállítani. Az U. S. A.-ban Roosevelt egyik első intézkedése volt hasonló irányú, ugyanezzel a kikötéssel és ma már megállapítható, hogy az első év eredményeképpen a búzatermő terület mégis nagyobb. Az U. S. A. azonban kiviteli ország, tehát a minimális ár biztosítása csak úgy lehetséges, ha a feleslegeket az állam veszi át, vagy pedig a kiviteli és a belföldi ár közti különbséget megtéríti.

Németország példája legjobban mutatja, miképpen fordul az irányítás ellenkező irányba. Mindeddig egész mezőgazdasági és kereskedelempolitikájának célja a búzában való önellátás volt. Tehát annak termelését minden eszközzel növelni iparkodott. Most ezt elérvén, biztosítja ugyan a jövedelmező árat termelőjének, de egyúttal letiltja a termelés további kiterjesztését, mert ha ez bekövetkeznék, neki is kontingensszerződésért kellene házalnia a külföldön, enélkül a minimális ár nem tartható fenn.

Irányított gazdálkodást csak biztosított piacra lehet építeni. Tehát előfeltétele az autarchikus irányzat. Lehetséges, hogy amint az autarchia idézte elő az irányítást, később majd amannak meggyökeresedett és intézményesedett volta fog leginkább konzerválólag hatni utóbbira oly korban is, amikor talán megint ellenkező szelek kezdenek fújdogálni. Ma kétségkívül benne vagyunk mindkettőben és a római hármass egyezményt sem lehet úgy feltüntetni, mintha szakítást jelentene ezzel az irányzattal. Lazítja ugyan a nemzeti autarchiát, de teremt egy az irányított gazdálkodásra sokkal alkalmasabb gazdasági területet. Pontosabban: rést üt az egyes nemzetek autarchiáján azért, hogy bizonyos cikkekre vonatkozólag preferenciákkal körülbástyázott belső piacot biztosítson. Amennyiben például a meg egyezések következtében egész átlagos búzafeleslegünk átvétele egyrészt Olaszország, másrészt Ausztria részéről biztosítva van, akkor nemhogy a világpiacon gazdálkodás, vagyis a szabadkereskedelem felé történt volna lépés, hanem éppen ellenkezőleg, Magyarország lazította kapcsolatát a világgal, amelytől eddig éppen a búza miatt nagyon függött. Ugyanez áll természetesen a többi, eddig a világpiacon kerülő exportcikkekre vonatkozólag úgy nálunk, mint a másik két országban, így tehát a római egyezmény még akkor is, ha más államok csatlakoznak ahhoz, a körükbe vont cikkek tekintetében szélesebb alapot teremt a gazdálkodás irányításához. Egy sereg cikk, ami eddig világpiacon volt, ezt a jellegét elveszti. Ezáltal úgy értékesítésének, mint termelésének irányítása könnyebbé válik.

Ez az oka annak, hogy az irányított termelésre vonatkozó mozgalmak és tervek nálunk egyelőre elcsendesedtek. Meg kell várni a római egyezmény gazdasági eredményeit s azokhoz képest lehet majd kidolgozni a mezőgazdaság irányításának programját. A feladat nehezebb része mindenesetre ez utóbbi lesz és valóban sok tudással, tapasztalattal és meggondoltsággal kell majd eljárni, hogy a várakozásoknak legalább egy része teljesüljön.

IHRIG KÁROLY

ÚJ RENDISÉG FELÉ

Új MEDRET, új ágyat váj magának a közületi élet a társadalmi fejlődés végzetserű folyamatában. Megváltozott a társadalomnak szerkezete, szelleme, összetétele, politikai életformájáról alkotott felfogása. Egyetlen társadalmi tény maradt örök változatlanul egy és ugyanaz: az ember a maga sajátos természetével.

Mi minden változásra ébredtünk az élet társadalmi síkján? Szóljunk arról, hogy az iparnek mondott civilizáció előrehaladása mit művelt népekkel, emberekkel? Miként halmozta őket nagyvárosok néppiramisává, hogyan tömörítette, sűrítette őket apróbb-nagyobb közületekbe, gyárakba és községekbe? Mert a rögtől szakadt emberek gyökértelessé vált államának válságáról és a széteső társadalmak új formakereséséről szólva, itt kell kezdenünk szociális történetünket. Arról kell beszélnünk, hogy Európa népességének hirtelen elsűrűsödése és jelentős hányadának városba zsúfolása nem maradt következmények nélkül. Hogyan is maradhat következmény nélkül az embertömegeknek embertömegekre találása, kiváltképpen akkor, ha a végzetes kollektív találkozáson kitudódik a nagy titok, hogy vannak szegények és vannak gazdagok és nem mindig azok gazdagok, akik lélekben és eszmékben is azok. A tömegeknek ehhez hasonló tömeges élménye rendszerint súlyos közrendészeti és közművelődési költséget jelent. Erőhatalommal kell ugyanis fékentartani a csalódottak megnyilatkozását és kultúrával, iskolával, népműveléssel azokat, akik szenvednek a közületben élő embertársak műveltségének és saját iskolázatlanságuknak különbsége miatt. Innen a tapasztalati tény, hogy — egyenlő feltételek mellett — minél nagyobb a népsűrűség és a néptömörülés, annál számosabb a közfeladat, tehát annál magasabb a közösségi élet terhe.

A közfeladatoknak a nép sűrűsödésétől és tömörülésétől kiváltott elsokasodása és ennek folytán a közteher elhatalmasodása önmagában véve még nem hátránya az emberi együttlétnek, ha mindez a nemzeti erőgyarapodás és vagyonosodás korában játszódik le. Ha azonban a társadalom szerkezetének változása a közfeladatokat éppen akkor sokasítja és drágítja, amikor csökken a társadalmi termelés eredménye és a nemzeti jövedelem hanyatlásával nehezzé válik a megélhetés, akkor a gyengülő társadalomban a közületi nyomás elnehezülése mind tűrhetlenebbé válik és felüti fejét az államtagadás szociális szörnye.

Fenti és a következő tanulmányban az osztrák rendi kísérleten túl az új államszervezeti törekvéseket elvi alapjaikban akarjuk jellemezni olvasóink számára.

A szerk.

A hanyatló nemzeti jövedelemnek pedig az a sajátossága, hogy ¹— a társadalom szerkezeti változásától függetlenül — növeli az állam gondját, tehát a közfeladatok számát. Mert a madáchi fókák ritkulása még állandósuló népesség esetében is kielezi a nemzeti jövedelem megosztásának harcát. A társadalmi küzdelemben alulmaradók a közületet teszik felelőssé aránytalanak és igazságtalanak vélt helyzetükért, innen az államellenességnek az állam megtagadásig elfajuló iránya. A társadalmat széttagoló erőket ilyen helyzetben ismét csak újabb közületi feladatok kifejtésével lehet ellensúlyozni, aminek növekvő költségeit a közületek természetesen csak a magángazdaságok tökéreérének további igénybevételével fedezhetik. Mind élesebben domborodik ki az adóállam riasztó arculata és az elsokasodott közfeladatok finanszírozásáért követelt, tőkeromboló közkövetelésekké vált adótételek kétségessé teszik annak az államberendezésnek huzamos fenntartását, amely nem önmagáért, hanem társadalmi szükségyszerűségből fejlődött naggyá. Kialakul a mai állam dilemmája; lebontani a fejlett közhatalmi berendezést, a társadalomellenes erőtenyezők felszabadulását kockáztatva, vagy a bontó erők közhatalmi megelőzésének és megkötésének tökéletesítése, a köz terhére újabb feladatokat vállalva, de egyszerűsített számolva az ilyen hatalmi rendszer tartós fenntartásának képtelenségével.

Szóljunk a természetes gazdasági egyensúly ábrándjának szétfoslásáról? Mert akik hittek benne, szegényebbek lettek ezzel az illúzióval. A háborúban elhatalmasodott kötött gazdálkodás megfosztotta a piacot attól, ami jelentőségét megadta, automatizmusától. Amikor a Hudson-öböl közeiég terjesztik ki a vetésterületeket, amikor az Alpeselek oldalán búzával kísérleteznek, silány lignitbányákat nyitnak Közép-Németországban és elektromos erővel, példátlan önköltséggel gabonatengert árasztanak erre alkalmatlan területekre, akkor nincs nemzetközi munkamegosztás, nincs világpiac, de — a közületek szüntelen beavatkozása folytán — a belső piacnak sincs meg a kívánatos automatizmusa. Ha az erők játékából hiányzik a természetes kiegyensúlyozó tényező, akkor ezt mesterséggel kell pótolni, különben az erőknek nyakló nélküli garázdálkodása a társadalmi értékeket emészti fel.

Az önös érdekeket és a hatalmaskodó erőket arányba csak az állam igazíthatja. Részérdekek letéteményese csak önző szempontjait képviselné, ha feladatává válnék a felszabadult erők fegyelmezése. Erre a közjó érdekében csak az a közakarát képes, amely a részérdekek befolyásától függetlenül alakul ki és ezzel az erénnyel érvényesül. A részérdekek többségétől megszállt parlamentekből kialakulhat-e az a közakarát, amely egyesegyedül a nemzet egyetemes érdekeinek valóráváltását célozza? Vájjon, ott, ahol a parlamentarizmus álképlet és nem hagyományos történelmi valóság, nem maga a parlament szolgáltatja-e ki a végrehajtó hatalmat a változó magánérdekek játékának? A társadalmi összműködés zavartalansága megköveteli az állam és a gazdálkodás életformáinak összhangját. Miként a szabadkereseti gazdálkodással párhuzamos volt az ennek megfelelő, erőinek kifejlődését egyengető politikai liberalizmus, akként most társadalmi szükségletté

vált az olyan közösségi életformának kialakulása, amely megfelel a gazdálkodás mesterséges egyensúlyát megadó kötött, vagy irányított gazdaságnak.

Szóljunk az állameszme átalakulásáról, a keresztény állameszme térfoglalásáról? Mert az Isten malasztjából uralkodók helyébe — a népszuverenitás korának rövid történelmi közjátéka után — az Isten szándékából való államok léptek. Hogyan értsük ezt?

Westermarck megállapította, hogy földségre, fajra, környezetre, művelődésre tekintet nélkül a világ minden ismeretes népe valaminő központi hatalom, államhatalom formájában él. Így van ez a pigmeusnál, a maláji archipelágosz őslakóinál, a brazil őserdők vándor törpe törzseinél különbség nélkül. Van-e valami közös, ami ezt az egyező sajátosságot kiváltja? Melyik az az egyetlen tényező, ami ezeknél és minden népnél közös? Az emberi természet. Tehát ennek velejárója, hajtása, kiteljesedése az a központi hatalom, amit államnak nevezünk. A mindenütt azonos természettel teremtett ember tehát az, amely kiteljesedik az államban, aminek révén kibontakozhatik, kialakíthatja értékeit, képességeit. Ha tehát az állam az emberben gyökerezik, akkor ennek életérdeke az állam legfőbb célja. Nem egy emberé, hanem az emberé. Az ember legfőbb érdeke lévén létjogainak és méltóságának biztosítása, nyilvánvaló, hogy az állam feladata olyan állapotnak megteremtése, amelyben a közösség minden tagjának létjoga érvényesül és méltósága általánosan megbecsült. Ez a közjó állapota. Az állam szerepének ilyen értelmezéséből folyik az állam szociális eszméje. Szociális azért, mert a közület társadalmi kötöttségében tekinti az embert és őt a természetnek megfelelő élethelyzetbe kívánja emelni.

Az államnak új, szociális eszméjéből folyik a társadalmi reform sürgetése. Mert ha az ember elvét érvényesíteni törekvő szociálpolitika a tőke rentabűtésébe, minden társadalompolitikai korlátjába ütközve megtorpan, akkor az állam feladata a társadalmi és a gazdasági erők olyan átcsoportosítása, olyan új arányba igazítása, hogy az erők új egyensúlya mellett nem a tőke rentabilitása legyen a gazdálkodás célja, vagy az embervédelem optimizmusának valóra váltása esetén se ütközzék a szociálpolitika a rentabilitás új mértékébe.

Társadalmi reform azonban csak ott van, ahol előzőleg megvalósult és általános típusná vált az új, a szociális ember. Mi jellemzi az új idők új emberét? Vágyainak újdonsága. Mert amíg a jelen túlzott anyagi vágyaitól eltelt emberek formálják a közakaratot, addig nincs társadalmi reform. Ezért az ember reformja mindenekelőtt az emberi vágyak reformja. Új vágyakból új érdekek, új akarások, új tettek sarjadnak. Ez a szociális ember kialakulásának útja. Hosszú út, nehéz út, sok időt igényel. Ezért hosszú — útban és időben egyaránt — a szociális reformpolitika útja. Megvalósulásának előfeltétele tehát az, hogy legalább egy emberöltőn át azonos társadalmi akarat irányítsa a szociális reform kitűzött céljai felé az erre elrendelt népközösséget.

Ugyan minő közhatalmi berendezés oldja meg az államnak a népszervezet módosulásából kinőtt dilemmáját és a társadalomnak — az új állameszmétől megkövetelt — reformját?

A totális állam? Nem, ez a Leviathan minden más közület feladatát kisajátítva, felszívja a kisebb közületek, a helyi társadalmi alakulatok életerejét.¹ A totális állam a társadalmi öntevékenység megbénításával marazmust teremt, a vallást, a művészetet és a tudományt államosítva, a társadalmat megfosztja értékeitől, tartalmától, lényegétől. A totális állam merevgörcsbe torzuló társadalmában elbürokratizált gazdálkodás sorvad az állam felfokozott és korlátlanra vált igényeinek finanszírozására szolgáló adóteher alatt.

A parlamentáris demokrácia? Lényegéből folyik törvényhozásának váltógazdasága. Ha a társadalmi reform előfeltétele az, hogy azonos politikai akarat évtizedeken át szüntelenül arra irányuljon, hogy válóráváltssa az emberérvényesítésnek szociális állapotát, a közjót, akkor minden közberendezés, amelynek természetéből következik a politikai akarat időnkénti intézményes változása, eleve lehetetlenné teszi a társadalmi reformot. Különben is, ahol parlamentáris demokrácia van, ott pártok is vannak. Ahol pedig pártok küzdelme folyik, ott nélkülözhetetlen a közvéleményalakításnak és a többség toborzásának két tényezője: a választási apparátus és a sajtó. Az előbbi tőkét igényel, az utóbbi vagy maga jelenti a tőkét, a sajtótőkét, vagy a nagytőkétől függ, különben — ritka kivétellel — ideális céljainak szolgálatában gazdaságilag elbukik. Szociális reformot nem lehet megvalósítani olyan többséggel, amely a választási apparátust és a kapitalisztikus sajtót pénzelő tőke támogatásával jön létre. Mint hogy parlamentáris demokráciában a többség elnyerése végett a hatalomszerzés kilátásával fellépő pártok rászorulnak a tőke támogatására, politikai naivitás annak feltételezése, hogy a parlamenti demokráciából valaha is kibontakozhatik a szociális reform. Ugyan milyen tőke fog egy emberöltőn keresztül fenntartani olyan többséget, amelynek munkája szüntelenül és legfőképpen arra irányul, hogy a tőkégazdálkodás megszűntével kialakuljon a szociális reform? Aki tehát a teremtett lelkes ember védelmében szociális reformot akar, az nem kívánhat parlamentáris demokráciát.

A társadalmi szerkezet változásából, a gazdasági egyensúly igényéből és az új, a szociális állameszméből sarjadó szociális reformot csak a tartósan egyirányú, tekintélyelvű hatalmi berendezés valósíthatja meg. Tekintélyét nemzeterősítő és embervédelmi eszméjének missziós szolgálatából meríti; következetességét abból, hogy a részérdekek szervezetlenségük következtében csoportakarataikkal nem tudják a hatalom letéteményesét az általa vágott csapásról eltéríteni; tartósságát pedig abból, hogy nem atomizált szervezetlen, hanem kötésbe hozott, szerves társadalomra épít. Hiába a vezéri tekintély, ha a népesség atomizált massa marad, amelyet a csoportokba az anyagi erő elve igazít és nem válik szerves társadalommá. Ezért kell a kvalitatív társadalmi szervezkedés, az emberek — erkölcsi jelentőségű foglalkozásaik szerint — foglalkozási, nem: hivatásközösségekbe tömörítése. Ekkor szűnik meg az egyén és az állam — áthidalhatatlannak tartott, vagy

¹ A totális államról 1. Szekfü Ignác cikkét a Magyar Szemle, 1934 januári számában.

figyelemre sem méltatott — távolsága, ekkor jut szervesebb, tagozott életformába a társadalmi, és vele az eddig atomszerű egyén.

MIKÉNT VALÓSULHAT EZ MEG? Erre ma sokan a politikában ismét divatos Hegellel válaszolnak, mondván: az objektívált szellem három képlete a család mint a természetes képlet, a polgári társadalom és az állam. A polgári társadalom szférája a család és az állam között fekszik, miért is mindenkor csak az állam kifejlődése után állhat elő, mert ameddig állam nincs, addig térköz sincs egyén és állam között. Az állam természetes szervezete nem egyéni akaratokon nyugszik, hanem mindenekelőtt a családokon, majd a polgári társadalom képletein, a rendeken. Az állam szerves természetéből következik, hogy az államépület csúcsa és az egyén között a kettőt egybekapcsoló természetes családok és szervesen tagozódó rendek legyenek. Ezt a felfogást vallja magáénak a fasizmus is. Costamagna szerint az állam akkor alakul át korporatív állammá, amikor ezt és az egyéneket közbenső testületek, *intermedii corpi* kötik össze. Ezek a közbenső szerves testületek egyszersmind erkölcsi alakulatok, rendek. Ha ezek hiányoznak, ha nincs, ami szerves összefüggésbe kötné az államot és az egyéneket, akkor elszigetelődik az állam, de izolálódnak az egyének is. Magában a fasizmusnak a *stato corporativó*t kitöltő új rendiség felfogása tekintetében két irányzat nyilatkozott meg. Corradinié, aki maga előtt a szindikátusokba sorozott nemzetet látta és szerinte ezek a szindikátusok fognak magukból képviselőket választani az országos tanácsba, ami mindent a termelés törvénye alá rendel. Mennyire másként hangzik Mussolini felfogása, aki a korporációs rendszer kiépítésével egyidejűleg mind az állam, mind a társadalom gazdasági öntevékenysége érdekében erősíteni kívánja a politikai államot és leszerelni a gazdaságát.

A fasizmusban a rendiség az olasz állam és az olaszok egymástól izolálásának megszüntetését jelenti, tehát az atomhalmaz helyébe — szerves társadalmi élet megteremtése végett — rendeket kíván, a társadalmi funkció azonossága alapján tömörült társadalmi csoportokat. Ezeknek a társadalmi szerepe az egyéneknek az államba kapcsolása. Azzal, hogy a rendek mint hivatásbeli testületek a beléjük szervezett egyénekkel és családokkal bekapcsolódnak az állami élet csúcsaiba, az államot és az egyént szerves összefüggésbe vonják, fokozatosan egységbe tömörítik, tehát az állam és az egyén azonosításának, az *identificazioné*nak művét munkálják. Ezeknek a rendeknek működésén keresztül kapcsolódik be a gazdaság szelleme az állam akaratába és az állam s az egyének „*identificazioné*ja“ révén válik az egyének szabadságává az állam szabadsága.

Mi tehát a fasizmusban a hivatásbeli testületek elrendeltetése? Végrehajtó szervei-e az államnak? Gazdasági önkormányzatot jelentenek? Alkalomadtán ilyen feladat is lehet osztályrészük, társadalmi jelentőségük azonban ennél sokkalta több: az egyének és a gazdálkodásnak az állami akarat felé irányítása, az egyéneknek az államba tagosítása, hogy az államtól irányított ütemben bontakozzék ki a szabadnak meghagyott gazdálkodás.

Mi a tényleges alapja ezeknek a sokszor emlegetett természetes rendi alakulatoknak? Az emberi természet különbözősége, annak feltételezése, hogy a természetes hajlamok eltérő volta megfelel a társadalmi feladatok különbözőségének. Vájjon a képességeknek, a hajlamoknak ez az ellentéte, ami részben oka, részben következménye a társadalmi munkamegoszlásnak, nem váltja-e ki a társadalom szét-hullását? A francia szociológiai iskola szellemesen kimutatta, hogy minél jobban különböznek egymástól az emberek, annál fejlettebb közöttük az egymásrautaltságnak tudata. Éppen az köti legjobban egységbe az embereket, amiben leginkább különböznek. Ha tehát a rendek a társadalmi csoportok különbözőségének az életformái, ez a körülmény nem korlátozza, nem gátolja, hanem elősegíti a társadalmi csoportok összeműködését.

A rendek természetes kialakulásának alapja az emberi különbözőség, tehát az emberközi együttműködést fokozó mozzanat. A rendi elgondolásokat kitermelő gondolkodók elképzelt rendi szervezeteiket az antik időkben és a jelenben egyaránt az emberi különbözőségére alapították. Ezzel a felfogással találkozunk az ókor idealisztikus görög bölcséletében, az abszolutizmus felé hajló természetjogászoknál, majd Fichtenél, stb. Ugyan összefér-e az emberi különbözőségen alapuló rendiség a kereszténység tanával emberi egyenlőségről?

Ha a származás és az elrendeltetés azonossága okán természetes egyenlőség jellemzi az embereket, akkor a keresztény felfogással nem fér össze az emberi különbözőséget feltételező rendi szervezet. De annyira „egyszerű“ fogalom ez az emberi egyenlőség, illetőleg különbözőség? Rousseau, Kant és Fichte ezt tagadásba veszik, ők megkülönböztetik a természetes és a metafizikai egyenlőség fogalmát. Rousseau nézete szerint a fizikai vagy természetes emberi különbözőség az, ami a korban, az egészségben, a testi erőben, a szellem és a lélek minőségében jelentkezik. Ezzel szemben az emberek morális különbözőségének alapja az emberek közmegegyezésével alkotott konvenció. A gazdagság, a megtiszteltetés, a privilégium az, amiben a morális és a politikai egyenlőtlenség megnyilvánul.

A keresztény szemlélet a teremtésazonosságból kiindulva hirdeti az ember alaptermészetének egyenlőségét. Ez azt jelenti, hogy minden embert jellemez Istentől származása, az ő szolgálatára rendeltetése, létjoga és természetes joga emberi méltóságára. Ezt, a minden embernél egyenlő alaptermészetet színezi, stilizálja az, amit egyéniségnek nevezünk. Az egyéniség, az individualitás a maga képességeivel, sajátosságaival az, ami különböző formában és színben jeleníti meg a mindenkinél azonos emberi természetet. A keresztény felfogás tehát nem vonja kétségbe az emberi hajlamok és képességek különbözőségét, ami az egyedeket jellemzi. A keresztény felfogással, az emberi alaptermészet azonosságával és a minden ember metafizikai beállítottságával tehát nem összeférhetetlen az egyéniségek különbözősége, ami a rendi elgondolások alapja.

Amíg a fasizmus testületi az embert a maga teljességében „totálisan“ ölelik fel, addig a hitlerizmusnak — ma még csupán elméletben elgondolt — hivatásközösségei az egyéneket csak gaz-

dálkodó, termelő mivoltukban szervezik és képviselik. A hitleri elképzelt rendiségben tehát az embernek csak gazdasági része, a parciális ember jut kifejezésre, amiből következik, hogy a hitleri hivatás-közösségeknek nem célja az állam és az egyének izoláltságának megszüntetése, hanem kizárólag a gazdálkodók megszervezése, nem az érdekeltek, hanem az állam számára.

RENDISÉGRŐL SZÓLUNK és rendiségről beszél minden tényező, aki az új élet keretét, a társadalomnak új életformáját kutatja, de elveti a szocializmusnak minden válfaját. Rendiségről szólnak, mintha az egyetlen eszmét, irányt, szervezetet jelentene. Pedig ahány szociális reformgondolat, annyi „rendiség“.

Új középkorról is beszélnek, a rendiségről szólva, pedig a középkor rendjei egyszersmind hatalmi szervezetek is voltak, amelyeknek tagjait egyenlő, rendenként azonban különböző, o r d o illetett meg. Való, hogy az új mediaevalizmusért való lelkesedésből támadt a modem társadalmi irányzatok keretében, és pedig Ketteler püspök nyomdokaiban a keresztény társadalmi reformnak különösen a német és az osztrák kath. papság körében hódító rendi gondolata. A középkori rendek „autonóm jogalkotó organizmusok jellegét öltötték magukra azért, hogy saját kebelükből termelték ki az életviszonyaikat szabályozó normákat“.¹ Ezek bizony a múltnak gyakorta az állammal konkuráló, reája veszélyes, nem pedig a közhatalmat erősítő alakulatai.

A fasiszmus „rendiségével az állam kialakítja és formába hozza az addig hiányzó olasz társadalmat. A stato corporativo ezzel valószínűleg meg a németnél V o l k-nak, a franciánál n a t i o n-nak nevezett nemzetet: a stato eticót.

A német nemzeti szocializmusban a „rendek“ összessége még nem jelent államot, mert a rendek csak szervezett formái az egyedi életek gazdasági oldalának. A nemzeti szocializmusban elképzelt „rendiség“ tehát sem rendi állam, sem rendi gazdálkodás.²

Ismét más Spann „rendi állama“. Az új rendiség főteoretikusa, Othmar Spann elképzelésében a rendek a maguk életszférájára szóló érvennyel elnyelik az adóállamot, a gazdasági államot és a közigazgató államot. „Stand schluckt Staat“.³ A központi társadalmi hatalom a központi rendé, az államrendé. Az állam azonban nem egyéb társadalmi csoportokból és erőkből alakul ki, az állam alapja nem valaminő gazdasági vagy bármilyen népválasztotta parlament, mert szerinte az állam önmagából való, az állam a közhatalmat hordozó személyek összessége.⁴ Más rendek és ezeknek vezetői az ő érdek- és létközüket illetően az államrendnek szaktanácsokat adhatnak, de az államrend nem felépítménye vagy csúciszervezete a többi rendnek, hanem önmagáért felelős, önmagát alkotó, önmagában való társadalmi képlet. Ennek az állami rendnek, a rendek rendjének ethoszától függ, hogy arisztokráciája-e vagy oligarchiája a rendi társadalomnak.

¹ Giorgio del Vecchio: Az állam válsága, „Társadalomtudományi 1933. 193. old.

² M. Frauendorfer: Der ständische Gedanke. 24 old.

³ Othmar Spann: Der wahre Staat. 225. old. 3. kiadás, 1931

⁴ Ugyanaz 237. old.

A TÖRTÉNELMI, a fasiszta, a hitleri, továbbá az Othmar Spann nevéhez fűződő rendiség értékítéletét mondjuk ki, amikor kifejtjük a Quadragesimo Anno pápai körlevélben jelentkező keresztény hivatásrendiség alapelveit.

A keresztény társadalombölcselet rendje az egyén természetes kiegészülésének egyik formája. Benne tömörülnek a foglalkozási feladataikat erkölcsi kötelességként teljesítő egyének, és pedig lehetőség szerint Önkéntes társulással. Céljuk, elhivatásuk ethoszát megőrizni és ezzel is — nem csupán szoros értelemben vett társadalmi feladatok ellátásával — gazdagítani a közösséget. A társadalom belső szinteződését kiváltó elv, nem az egyéneknek az anyagi javakhoz való viszonya —miként a kapitalizmusban —, hanem a teljesítmény elve. Ez sűriti társadalmi csoportokba azokat, akik erkölcsi parancsnak vélnék elegendő tenni, amikor bizonyos társadalmi feladatot ellátnak. A hivatásrend jellemzője szerkezetének organikus belső összefüggése és szellemének erkölcsi színezete. Hatásköre tekintetében a hivatásrendi szervezet helyteleníti a nemzeti szocializmus elképzelt rendiségének hatáskörét elsősorban azért, mert tagjait egyéniségük teljességében fogja meg és nem csupán gazdálkodói minőségükben, másodsorban, mert a hivatásrendiség nem csupán a gazdálkodó alanyoké, hanem az egész szervezett társadalomé. A rendek sorába tartoznak tehát a gazdasági hivatás-közösségeken felül a kulturális rendek is. A keresztény hivatásrendiség azonban a fasiszta korporációs szervezet alapelveitől is különbözik és pedig abban, hogy kifejezetten a társadalom életformája, tehát nem fedheti az állami keretet. Az állam — ebben a felfogásban — sajátos társadalmi feladatokat lát el, aminek zavartalanságát veszélyeztetné, ha „a rendiség elnyelné az államot“. Ezért a rendek ne foglalják le teljesen az egyéneket, tegyék lehetővé, hogy az egyén közvetlenül bekapcsolódjék az államba és részesévé váljék az utóbbi önmeghatározó tevékenységnek. A keresztény társadalmi felfogás tehát az egyén és az állam közvetlen kapcsolatát kívánatosnak tartja, tehát szöges ellentétbe kerül azzal a szintén rendi felfogással, amely a rendek szerepét éppen abban látja, hogy közvetítői az egyének és az államnak, nehogy a kettőnek közvetlen szembefordulása elriassza az egyént és ezzel izolálja az államot.

Egy időben a keresztény szociológia is hajlott Othmar Spann tanítása felé. Mennyire helytelenül! Ma már kezdik tisztán látni, hogy minden felfogás, amely az állam önmeghatározó tevékenységéből a társadalom nagy részét kizárja, ellenkezik a keresztény demokrácia eszméjével. Az utóbbi értelmében az állam az államnép minden tagjáé, mindenki részes az államhatalomban és ezért annak magatartásáért a nép minden tagja felelős is.

A hivatásrendiségnek szerves és morális közösségében a megkötésnek és a szabadságnak optimális aránya érvényesülhet. Ekkor válik a hivatasközösség a rend ideáltípusává és zsinórmértékévé a valóságban kialakuló és már történelmi létüket élő más rendiségeknek.

Amikor tehát a mechanisztikus atomizált embersokadalmak láttán, az örök értékek védelmében szerves megkötések szükségességét hirdetve a társadalom rendezéséről szólnunk, nem vagyunk feltétlenül

fasiszták vagy hitleristák, mert e két irányzatnak — egymástól eltérő — rendisége és a keresztény társadalomtan hivatásrendisége között legalább is akkora az eltérés, mint Roosevelttel irányított gazdálkodása és a bolsevizmus között.

A társadalmi reform szükségességének és korunk rendi elgondolásainak ismeretében szemlélhetjük a most születő történelmi valószínűságot, a rendi Ausztriát.

Az osztrák politikai újszülött a Quadragesimo Anno állama. A római stílusú állam épületének boltívei két pilléren nyugszanak: a vezéri tekintély és a hivatásrendiség elvein. Homlokzatán új, mégis örök értelmű az írás: „Minden jog Istené.“ Nagyértelmű szavak! Vallo-mást jelentenek a természetjog mellett, a létjog tiszteletével. Természetes ezek után az új alkotmányban a szabadságjogoknak és a jellegzetes osztrák Hausrechtnek meghirdetése, mert ahol az Istenségtől eredeztetik a jogot, ott nem vehetik tagadásba az emberi szabadságot.

Tekintélyelv és szabadság, rendiség és keresztény demokrácia? Semmi kétség, itt nincsen ellentét. A demokráciának lényege a népnek az állami önmeghatározásban részessége. Közömbös, hogy területiális vagy foglalkozási elv szerint történik a népképviselő felépítése, a lényeg, hogy az új osztrák alkotmány szerint a nép részes az állami akarat kialakításában és a vele járó felelősségekben. Igaz, hogy Ausztriában nem lesz egyetlen törvényhozó testület sem, amely széles népi alapokon általános választással jönne létre. Igen helyesen. Van erkölcsi bátorságuk megtagadni a népszuverenitás korteselvét. Mire jó ez, ha élethivatása szerint illetékes szervezete révén mindenki bekapcsolódhat a többség, az ország, a szövetség közakarataiba. Az alapelvekhez éppen ezért kevésbé következetes az alkotmánytervezetnek ama rendelkezése, amely népszavazásra nyújt lehetőséget, ha a törvényhozás elvetné a kormány javaslatát vagy ha a szövetségi kormány népdöntést kívánna valamely kiemelkedő jelentős állampolitikai kérdésben. A látszat ellenére úgy véljük, a népdöntés intézményével a kormány nem a népszuverenitás emléke előtt tiszteleg, hanem — különösen francia történelmi emlékek alapján — lehetőséget teremt a maga helyzetének megerősítésére, ha a rendek alkalmi kompromisszuma valamikor netán megghiúsítaná a kormány törekvését és a nemzetközi helyzet miatt a szövetségi elnök nem élhetne — amire különben az alkotmány feljogosítja — az alkotmány részletes módosításának lehetőségével. Ha a törvényhozásnak általános választásból való kialakulása lenne a demokrácia ismertetője, akkor a hitleri Németországot és a fascio országot — ahol általános választásokból alakul a törvényhozás — sokkal inkább kellene demokráciának minősíteni, mint Dollfuss Ausztriáját.

Az új alkotmányú Ausztria még nem nevezhető azért rendi államnak, mert a rendiség kartájának egyik alapelve. Az állam itt nem lesz önmagában álló külön rend, hanem szervesen képződik az államnép alacsonyabbfokú szervezeti egységeiből. Az Ender-féle alkotmánytervezet tehát semmi köze Othmar Spann elgondolásának. A tulajdonképpeni törvényhozás a szövetséggyűlés (Bundestag) mint az államszövetség egyetlen törvényhozó testületé. Kizárólag tanácsadó

hatáskörrel működnek mellette a 40—50 tagú államtanács (Staatsrat), a 30—40 tagú szövetségi kultúrtaács (Bundeskulturrat), továbbá a 70—80 tagú szövetségi gazdasági tanács (Bundeswirtschaftsrat) és az országok tanácsa, a Länderrat. Az államtanács tagjait a legnagyobb nemzetpolitikai jártassággal és felkészültséggel rendelkezők sorából a szövetségi elnök nevezi ki. A kultúrtaács tagjai az egyházaknak, a vallásos társulatoknak, a nevelés- és az oktatásügynek, továbbá a tudománynak és a művészetnek képviselői, illetőleg kiküldöttei. Ebben a tanácsadó testületben és a gazdasági tanácsban jut kifejezésre az állam rendi fölépítése. A gazdasági tanácsban a hivatásrendek 7 főcsoportjának kiküldöttei foglalnak helyet. Ez a 7 főcsoport: a mező- és erdőgazdaság, az ipari és a bányászat, a kézmű, a kereskedelmi és a forgalomgazdaság, a pénz- és a hitelüzlet, a szabadfoglalkozások s a közszolgálat. Az országok tanácsának tagjai minden ország (Land) és Bécs országkapitánya és országszámtartója, illetőleg, akik a fővárosnál az ezeknek megfelelő tisztséget viselik.

A szövetséggyűlés, tehát az egyetlen szövetségi törvényhozó testület tagjai azok a képviselők, akiket a tanácsadó testületek saját körükből választanak. A szövetséggyűlésbe az államtanács húsz tagot, a kultúrtaács tizet, a gazdasági tanács húszat és az országok tanácsa kilenc tagot választ. A szövetségi törvényhozó és tanácsadó testületek szerkezetével elvben azonos a tagországok és a községek önkormányzatának felépítése. A községek testületéből alakulnak — az alkotmányterv szerint — az illető ország megfelelő testületei, az utóbbiakból pedig a szövetségi testületek. Ilyen módon az államnép közvetlenül és közvetve bekapcsolódik az összes közületek tevékenységébe.

A törvényhozási munkát a kormány irányítja, kizárólagos joga a törvényjavaslatok előkészítése. Ezek a javaslatok először a tanácskozó testületek elé kerülnek, amelyeknek véleményét meghallgatva terjeszti a kormány javaslatát a törvényhozás, tehát a szövetséggyűlés elé. Az utóbbi a maga teljességében vagy elfogadja, vagy elutasítja a javaslatot, az utóbbi esetben a kormány javaslatát népdöntésnek vetheti alá. A törvényhozás egyedül a költségvetés részleteit módosíthatja. A tekintélyi államvezetés elve — a közszabadságoktól vont korlátok között — érvényesül abban, hogy a kormányt a szövetségi elnök nevezi ki és menti fel, ő nevezi ki az államtanács tagjait is, államszükség esetén rendelettel részletesen módosíthatja az alkotmányt, szükség esetén a kormány is — az olasz decreto-legge mintájára — törvényerejű rendeleteket bocsáthat ki, egyedül a kormány terjeszthet javaslatot a törvényhozás elé, az utóbbi tagjait kezdeményezés és az interpelláció joga nem illeti meg.

Teljesen történelmietlen lenne Ausztria új alkotmánya, ha megszűnnék annak föderatív formája. Ezért — bár a tekintélyi elvből Összpontosított államvezetés következne és így a föderatív megoldás ezzel az alapelvvel ellenkezik — érthető, hogy az alkotmányreform terén történelmi kényszerűségből radikális, különben „fontolva haladó” kormány megtartja Ausztria hagyományos föderatív formáját.

Az alkotmány nyitvahagyja Ausztria fontos kérdését: mi módon szülessék a központi politikai akarat. Mert kell lennie valaminő

egyetlen politikai akaratnak, ami a nemzet nagy feladatai irányába igazítja a szövetségnek és az országoknak törvényhozásait, testületét és rendjeit. Ma a hazafias osztrák erők szervezetére, a hazafias frontra hárul az egységes politikai akarat kimunkálásának és ébrentartásának feladata. Ez a front a hivatásközösségek, a testületek és a védelem (lásd a fasiszta milidát) hármasszakaszán őrökdi, hogy a szövetségi kancellárral perszonális unióban lévő vezérének, Dollfussnak politikai akaratát megvalósulhasson. Az alkotmány szerint azonban a szövetségi elnök hatalma felülmúlná a kancellárét és a hazafias front vezérhelyettese, Stahremberg közelebb van a Heimwehr szívéhez, Tirolhoz, mint a Bécsben lekötött Dollfuss. A vezéri tekintély elve érvényesülne az osztrák alkotmányban, de ki tudja, hogy egy nemzet jövőjében minek fogják hívni a vezért... Ausztriában most nem egy nemzet termeli ki népi erejével politikai életkeretét, hanem az állam ölt magára egy nemzet kialakítására alkalmasnak vélt formát és erkölcsi elvek erejével igyekszik jellegzetes, nemzeti szervességbe igazítani egy, történelme során nemzeti életet sohasem élő néptömeget. Ami mindenképpen súlyos feladat.

Az osztrák alkotmányreform rendi jellege a szervesség erejét viszi az új államéletbe és ezért kísérlete lehet annak, minő társadalmi és életalakító jelentősége van a hivatásszerinti organikus tagozódásának. Ha azonban a népi élet jövőjének alakulása nem váltja be azoknak reményét, akik egy szebb, tágasabb, emberibb életet várnak a rendiség modern elvének alkalmazásától, akkor ne vonjanak le kárhóztató következtetést magára a társadalomszervező elvre, mert az osztrák rendiség sorsát — inkább mint bármely közberendezését valaha — az állam nemzetközi helyzetének alakulása és annak a szellemnek erkölcsi ereje és őszintesége dönti el, mely egyetlen ethosz közösségébe törekszik olvasztani rendeket, testületeket, embereket egyaránt.

Ez az erkölcs és ez az erő pedig mindig férfias tulajdonságok, Isten és az emberi szenvedés előtt alázatos, képességeikkel hatalmas és eredményeikkel szerény férfiak tulajdonsága. Lesznek-e ilyen férfiai Ausztriának elegendő számban, ettől függ az osztrák rendiség, de ettől függ minden közberendezés jelentősége és jövője.

KOVRIG BÉLA

A KERESZTÉNY RENDI ÁLLAM PUBLICISZTIKÁJA AUSZTRIÁBAN¹

AUSTRIAM INSTAURARE IN CHRISTO, Ausztriát megújítani Krisztusban. Dollfuss kancellárnak ezek a szavai fejezik ki a legtömörebben azt, ami most Ausztriában végbemegy.

Nem egyszerű rendszerváltozásról, politikai vagy kormányzat változásról van szó, hanem az egész állam, társadalom és az egyes ember átalakításáról. A keresztény rendi állam fogalmában, amiről most annyi szó esik, mindkét szónak egyformán megvan a hangsúlya.

A „Quadragesimo anno“ pápai enciklika megadta a körvonalakat, a mai ausztriai kormányzat ezeket az elveket teljes egészükben magáévá tette és igyekszik konkrét tartalommal megtöltve az életben megvalósítani. Minthogy egyrészt konstruktív és konzervatív reformról van szó, tehát az eredményt minden radikalizmus és zökkenő nélkül akarják elérni, másrészt mivel nemcsak az alkotmány, hanem az egész társadalom átalakítására törekszenek, elengedhetetlen, hogy a társadalom megértse, mi történik és öntudatosan foglaljon állást a reform mellett. Tehát a társadalomnak meg kell ismerkednie a keresztény rendi Ausztria célkitűzéseivel.

E cél érdekében indult meg az elmúlt év decemberében „Der Christliche Ständestaat“ címmel egy folyóirat, hogy elsősorban az ausztriai intelligenciát nyerje meg ez új feladat számára.

Ez a feladat túlnő a politika keretein. „Mélyreható, szellemi megtisztulást követel világnézeti módon. Hamis és zavaros gondolatokkal, a gazdasági materializmussal és a vér materializmusával, a liberális individualizmussal és a pogány állammindenhatósággal a nyugati gondolkodás nagy klasszikus formulázásait kell szembeállítani. Az önmagukat ad absurdum vitt tévedésektől való elfordulás, de egyszersmind új forrongások és zavarok korában tisztán ki kell dolgozni örök, általánosan érvényes ideákat az államról, nemzetről, népközösségről, jogról, tekintélyről, szabadságról és személyiségről: ezen a módon szolgálhatja Ausztria a németiség igazi tradícióit“. A Ch. St. tehát nemcsak a rendi állam mivoltával foglalkozik, hanem mindazzal, ami a modern Ausztria fogalmához hozzátartozik.

Az új Ausztriát négy vonás jellemzi, amint Dietrich v. Hildebrand² — szemmeláthatólag a folyóirat szellemi vezetője — világosan körvonalazza: keresztény, rendi, német és független. Vagyis a liberalizmus

¹ Elsősorban Der Christliche Ständestaat és az österreichische Wochenhefte folyóiratok alapján.

² D. v. Hildebrand volt müncheni egyetemi tanár, aki a hitlerizmus elől Ausztriába költözött és ott a rendi gondolat megalapozásában nagy része van. Az idézetek többsége az ő cikkeiből való, különösen: Oesterreichs Sendung, 1. szám.

likvidálására törekszik, anélkül, hogy az új szélsőséges irányokba csapna át, bolsevizmusba vagy nemzeti szocializmusba, sőt éppen ezek ellen a legerősebb gát akar lenni, tehát keresztény. Az osztályharc legyőzése, az érdekellentét kiküszöbölése céljából rendi állammá akar alakulni. Minthogy szerinte a nemzeti szocializmus a németiség évezredes hivatását és kultúráját megtagadja, átveszi a birodalom szerepét, mert önmagát gyökerestől németnek tartja és végül mindezen célok elérésére és hogy a történelem folyamán kifejlődött egyéniségét megtarthassa, küzd önállóságáért.

A liberalizmus Európászerte hitelét veszítette, a vele szembe fordult közhangulat legszélső megnyilatkozásainak a bolsevizmus és a nemzeti szocializmus tűnik föl. Pedig alaposabb vizsgálat után kitűnik, hogy ezek nem képesek elődjük hibáinak a kiküszöbölésére, mert „a tévedés tulajdonképpeni gyökerét megtartják és csak fordított előjelekkel folytatják.“ A liberalizmus alaptévedése, hogy az embert elszakítja Istentől, nem ismeri el a hozzá való viszonyát és a vele való hasonlóságot, tehát leszállítja a személyiség értékét, az ember szellemi mivoltát. Ennélfogva semmi olyan irányzat nem győzheti le, amely ugyanezen hibákban szenved, sőt nem más, mint a hibás kiindulópont fokozása.

A bolsevizmus és a nemzeti szocializmus antipersonalizmusba esnek. A bolsevizmus számára a személy csak „res“, csak dolog, „önmagában organizálódott anyag“. „A nemzeti szocializmus számára csak fejlettebb élőlény, amelyben a szellemi élet csak a faj és vér következménye.“ „A liberális individualizmusbeli egyes személy jólétének bálványozása helyére a bolsevizmusban az állam bálványozása lép“, a nemzeti szocializmusban a fajé.

Ausztria keresztény alapon áll, tehát a liberalizmustól éppen olyan határozottan elfordul, mint amilyen határozottan szembeszáll a másik áramlattal. Ezek közül a nemzeti szocializmus fenyegeti közvetlenebbül a hitlerista Németország részéről s ezért a Ch. St. egyik főfeladatának tartja, hogy a nemzeti szocializmus „reinrassiger Materialismus“[^] tisztán állítsa a közönség szeme elé és vele szemben mindig hangsúlyozza a kereszténység igazságait, melyeknek érvényessége nemcsak egyes nemzetekre terjed ki és amelyek nem ismernek egyedül értékes, minden más fölött uralkodásra hivatott fajt. A hitlerizmus szerinte „a kispolgár, a féligképzett, a kisebb tehetségű“ ember alkotása, aki a szellemnek csak a vitalitásból fakadó, tehát alsóbbrendű szféráját ismeri el és azt bálványozza. (Hildebrand: Der Sklavenaufstand gegen den Geist, 7. sz.)

A nemzeti szocializmus felfogása szerint a tudományban nem az objektív igazság a fontos, hanem hogy a nép egyéniségéből organikusan nőtt-e ki, tehát a legtisztább relativizmus alapján áll. Nem más a művészettel szemben való állásfoglalása sem. A művészet szuverenitásáról tudni sem akar, önálló művészi érték nem jön tekintetbe, csak az, ami a népben gyökerezik. Még ridegebben tűnik ki e gondolkodásmód visszásága vallási téren. Mint a tudomány terén, itt sem az objektív igazság dönt, hanem az, hogy megfeleljen egy képzelt faji alapstruktúrának. „Krisztus mellett Wotanról és Baldurról sem szabad elfeled-

kezni.“ Ez a felfogás pedig nem valami szélsőséges elemek szellemi eltévelyedése, hanem a Harmadik Birodalom hivatalosan szentesített alapelve. A hitlerista hivatalos Westdeutscher Beobachter írja: „Vér és becsület, ezek az örök szavak, életünk értelme, ez a német ember sokezeréves, mélyen belső vallásos vágyának beteljesedése“. Mindez tisztán folyik a nemzeti szocializmus fajimádatából. Vagy be kell bizonyítani, hogy Krisztus árja és benne is csak az északi vér felsőbbsege nyilvánult meg, amivel együttjár istenségének tagadása, vagy pedig el kell vetni a kereszténységet és helyette egy egészen új, német kereszténységet csinálni. (Hildebrand: Der Sklavenaufstand és P. Zyrill Fischer, O. F. M. Ehre oder Liebe als Höchstwert, 16. sz.)

Egészen természetes, hogy a tisztán keresztény, sőt határozottan katolikus elvek alapján álló Ausztria nem találhat kompromisszumot ezzel az új-pogány világnézettel, az állásfoglalás vele szemben csak a harc lehet, amely harc ismét rehabilitálni akarja a szellemet, az emberi személyiség szellemi mivoltát. „A vallás szerepe elsődlegesen nem abban áll, hogy nélkülözhetetlen alap és feltétel a tökéletes állam számára, a kultúra teljes virágzása, az emberiség egysége számára. Bizonyos, hogy az is, de végső és tulajdonképpeni értelme túl van mindezeken. Maga az állam, a nemzet, a család stb. számára a legfőbb és végső cél nem az ő természetes tökéletességük, hanem hogy bevonatnak a világ megszentelésébe, hogy Krisztus király bennük“. Nemcsak az egyén, hanem az állam, a nemzet végső feladata is Isten dicsőítése.

Nem nehéz észrevenni a két felfogás gyökeres ellentétét. A nemzeti szocializmus szemében az állam cél, sőt egyetlen célja minden emberi törekvésnek, mert az állam a faj legfelső kifejezésformája. A keresztény felfogásban az állam csak eszköz magasabb cél elérésére, hogy minden egyes ember számára oly helyzetet biztosítson, melyben Isten dicsőségét szolgálhassa. Ehhez természetesen nem elég a társadalomnak felülről való mechanikus megszervezése. „Semmi sem lenne végzetesebb, mint ezt a megújulást elsősorban az államtól várni“. Az egyes embernek először önmagát kell megújítania, aztán fog csak megújulni az állam is. (Hildebrand: Instaurare omnia in Christo, 17. sz.) Az osztrák állam nemcsak nem akarja gátolni szabad mozgásában az egyházat, hanem a kancellár szavai szerint: „Mi azt akarjuk, hogy a katolicizmus nálunk ne csak túrt legyen, hanem hogy az állam alkotmányában együttműködjék“.

Az új AUSZTRIA második célkitűzése, hogy rendi állam legyen. A liberalizmus teljesen atomizálta a társadalmat, a munkamegosztás fejlődésével a középkori rendek szétestek és helyettük a széttagolt társadalom az osztályharc áldozatává vált. A liberalizmus a szabad érvényesülés elve alapján állván, segíteni nem tudott, a szocializmus pedig az osztályharcot alaptétellé emelte és nem tudott mást elképzelni, mint „a kisajátítók kisajátítását“ az állam által. A rendi állam úgy segít a helyzeten, hogy hivatási alapon csoportosítva egy rendbe tömöríti a munkaadót és munkást és érdekellentét helyett érdekközösségbe hozza őket. Az egymás fölött álló osztályok, illetőleg — hierarchikus

középkori rendek függőleges tagoltsága helyére a horizontális tagozottság, az egymásmellettség lép.

A rendek másik célja az állam tehermentesítése. Az osztályérdekkel szemben az állam képviseli az osztóigazságot, az állam örködik a közjó felett. Hogy ezt a feladatát teljesíthesse, meg kell szabadulnia a mellékes természetű ügyektől. Ezért a rendeknek autonóm testületeknek kell lenniök, amelyek saját, kevésbé jelentős ügyeiket a saját hatáskörükben intézik el. Az osztrák állam a rendeket a pápai körlevél szellemében fogja föl. Eszerint a rendek olyan testületek „melyek a rokon hivatásokat magukban egyesítik és, ami a legfontosabb, a maguk körén belül lehetőleg autonómok, még pedig addig a fokig, amíg az állam közös javára nézve nem káros“. Nem az encyklika értelmében vett rendi állam tehát az, amelyben a rendeknek csak tanácsadó szerepük van vagy pedig „hasznavehetetlen pótlékai a pártparlamentnek“. (R. John: Österreichische Betrachtungen zum päpstlichen Rundschreiben „Quadragesimo anno“, n. sz.)

De nem lesz-e ez a berendezés káros az állam tekintélyére? A felelet ebből a körből tagadó. A keresztény felfogás az állam tekintélyét igen magasra emeli azért, hogy Istenre vezeti vissza azt. Az állam Isten helytartója bizonyos hatáskörben. Tehát elveti a népfelség elvét. Az államhatalom fönnáll és nem az alattvalók önkéntes meghódolásától függ. Ez a felfogás csak a hatalom eredetét illeti, hogy ennek a tekintélynek ki legyen a hordozója, az államforma kérdésébe nem szól bele. Hogy mennyire nem ellensége ez a felfogás az állam tekintélyének, legjobb bizonyítéka, hogy Ausztria mai kormányzata sokkal inkább a tekintélyi elv alapján áll, mint elődei. (Hildebrand: Autorität und Führertum, 1. és 2. sz.)

A rendi államhoz való átmenet nem mehet máról holnapra. Egyelőre az 1934 március 2-án kiadott rendelet a rendeket előkészítő „Gewerkschaftsbund“ megszervezéséről, még csak a körvonalakat rajzolja meg a további munka megkönnyítése érdekében. Nem is lép életbe a kiadás idejében, hanem csak 1934 július i-én. Hivatási alapon öt csoportra tagolódik a Gewerkschaftsbund: ipar és bányászat, kisipar, kereskedelem és közlekedés, pénz- és hitelügy, végül szabadfoglalkozások. A mezőgazdasági népesség és az állami szolgálatban állók megszervezése külön rendelkezés alapján fog történni. A Gewerkschaftsbund feladata kollektív szerződések kötése, viszályok kiegyenlítése egyeztető eljárások segítségével; jelentések, vélemények és előterjesztések tétele az illetékes hatóságoknál a munkásokat és alkalmazottakat illető ügyekben (t. i. egyelőre még csak a munkások és alkalmazottak megszervezéséről van szó, a munkaadók bekapcsolása ezután fog történni). További feladatai gazdasági és szociális berendezések alkotása a tagok és családjuk számára, végül a hivatásbeli kiképzést illető berendezések, ami a hivatásbeli utánpótlásra vonatkozik. (Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich, 1934, 233, 234. 1.)

AUSZTRIA KERESZTÉNY rendi állam mivolta semmiképpen se jelenti németiségének megtagadását. „Mi nem a német nép ellen, hanem a német népért küzdünk és Ausztria ma egyetlen reménysége a németek

millióinak a német birodalomban, akiknek csak egyetlen kívánságuk van, hogy mi függetlenségünket megtartsuk, hogy nekik támaszt adhassunk“. A birodalmi németiség e felfogás szerint elfordult a régi, igazi német kultúra útjaitól.

Az ausztriai németiségre vár tehát a hivatás, hogy fölemelje a német keresztény kultúra elejtett zászlaját és megmentse a jövő kor számára. „Ausztia fogja regenerálni a nemzeti szocializmustól megszabadított Németországot“. „Mi németeknek érezzük magunkat és a német kultúra nemcsak örökségünk, hanem küldetésünk is“. „Ezt a küldetésünket csak a mi sajátos osztrák módunkon tudjuk betölteni, amely talán kevésbé zajos és követelődző, de állhatatosabb és hatásosabb“. (Hildebrand: Oesterreichs Sendung és Heinrich Mataja: Das europäische Problem, 3. sz.)

„A világ fog ítélni afölött, ki használt legjobban a német népnek, a nemzeti szocialisták-e vagy a katolikusok“. (Dollfuss.)

Ezen az általános német kulturális feladaton kívül úgy érzi a mai Ausztia, hogy feladata átvenni a német kisebbségek vezetését is. Eddig a német birodalom végezte az idegen országokban, főleg az utódállamokban élő német kisebbségek kulturális vezetését. De ha a nemzeti szocialista elvek a többi európai államokban is érvényesülnek, minden állam el fogja nyomni a területén élő nemzetiségeket. „A totalitás elve alkalmazásának a Németországgal szomszédos államokban is egyenesen a német kisebbségek pusztulására kell vezetnie.“ Egészen más elveket követ Ausztia, mely más népek megértésére törekszik, ennélfogva Bécsnek kell a német kisebbségek kultúrközpontjává válnia. Ezért foglalkozik a Ch. St. a külföldön élő németiség problémáival is.

Ausztia most megismert hármass szerepéből nem következhetik más, mint hogy függetlenségét a német birodalommal szemben minden erővel meg akarja védeni. Erre a független állásra képessé teszi periferikus fekvése, önálló története és az ezek alapján kifejlődött sajátos egyénisége. Így játszhat majd fontos szerepet az európai béke érdekében. Anschluss esetében ellenben „a barna áradat egyszerre előntőie Európát, kiterjedne az Adriai tengerig, hullámaival verdesné a Balkánt és a Kárpátokat. A kár, amit ezáltal az európai egyensúly szenvedne, oly hatalmas, hogy minden közelebbi fejtegetés fölösleges“. Ha ellenben az önálló Ausztia megerősödik, „Európa szívében, Németország határán a biztonság és béke erős eleme nő fei“. (Graf Róbert d’Harcourt: Oesterreich, von Frankreich aus gesehen, 2. sz.)

A rendkívül értékes folyóiratnak azonban — azt hisszük, két fogyatkozására kell rámutatnunk. Az egyik az, hogy Ausztia problémáival túlságosan csak a teoretikus oldalukat tekintve foglalkozik. Nem akarjuk csökkenteni az elmélet értékét, főleg ilyen esetben, mikor egy egész társadalompolitikai és szociális gondolkodásnak világnézeti alapon való átalakítása a cél. De az absztrakt mellett a konkrétnek sem szabad háttérbe szorulnia. Nem elég ismertetni az elméleti alapelveket, hanem a közönséget meg kell ismertetni a gyakorlati megvalósulás lehetőségeivel is, például, hogy milyen feladatokat ró a rendezhez való tartozás az egyes emberre, mik a gyakorlati megvalósulás módozatai a különböző hivatásoknál, milyen a mai Ausztia gazdasági

állapota és így tovább. Ha a folyóirat célkitűzése csakugyan az, hogy a modern Ausztria problémáival akar foglalkozni, nemcsak a rendi állam fogalmával, ezeket a kérdéseket sem mellőzheti el. Lehetséges azonban, hogy mindezekre csak később kerül sor, hiszen maga a keresztény rendi állam fogalma még annyira kevéssé ismert a nagy tömegek előtt, azonkívül a liberalizmus gazdasági és szociális mentalitása még oly erősen él az emberekben, hogy hosszú időbe fog tartani, míg az alapelveket mindenki magáévá tudja tenni.

A másik dolog, aminek a hiánya feltűnik, hogy a folyóirat egyáltalán nem foglalkozik az ausztriai ifjúság kérdéseivel. A keresztény rendi állam nem egy napra készülő alkotás, hanem az egész további fejlődés alapja. Életbevágó fontosságú lenne tehát, hogy az ifjúság mindenestől magáévá tegye ezeket az alapelveket, mert egykor ők fogják folytatni a mai vezetők munkáját. Márpedig Ausztriában az a helyzet, hogy éppen a jövő intelligenciájának a vezető rétege, az egyetemi ifjúság nagyobb részben a nemzeti szocialista ideológiához húz. Kérdés, hogy ha ezeket nem igyekeznek minden erővel megnyerni az új keresztény állameszmének, kiállja-e majd a teherpróbát az eljövendő évtizedekben az új Ausztria.

„A népek életében vannak órák, mikor az Isten nagy feladatra szólít. Ha a hívást megértik és teljesítik, akkor adódnak azok a sajátos nagy pillanatok, melyekben a népek sajátos nemzeti géniuszuk kifejlesztésén túl jelentősen benyúlnak a világtörténelembe. Ilyen nagy óra kétféle van: a kulturális virágzás kora, a saját géniusz spontán kiáradó kifejlődése, mint a Cinquecento Itáliában, a XVIII. század Ausztriában — és pillanatok, melyekben egy országnak mint egésznek jut gondviselészerű kollektív feladat nagy jelentőséggel az emberiségre nézve, mint Ausztriának az ellenreformáció vagy a török háborúk korában. Míg az előbbi esetben nem szükséges különös vigyázat a nemzeti köztudatra, az utóbbi esetekben szükség van erre. A nagy kollektív misszió felismerése szükségszerűen a nemzeti egység újjáébredésére vezet. De nem a nemzeti érzésnek mint ilyennek eleveisége teszi nagyvá a pillanatokot, hanem a nagy gondviselészerű feladat tiszta fölismerése és a feladat tökéletes teljesítése.“ (Hildebrand többször idézett cikke.)

„Ilyen Ausztria mai nagy órája.“ Ezt mondják a mai Ausztria vezetői a rendiség új útjain, s anélkül, hogy mi magyarok e szomszédállamunk belső evolúciójához állást akarnánk foglalni, talán nem árt, ha a fentiekben megismerkedtünk a szellemmel, mely ez átalakulást irányítani próbálja.

CSAPODY CSABA

A DIPLOMÁSOK SZELEKCIÓJA

A HALOGATÁST nem tűrő súlyos problémák között is az egyik legsúlyosabb a szellemi munka válsága, az elhelyezkedésre váró diplomás ifjaknak évről-évre növekedő nagy száma. Amikor a kérdéshez hozzászólni próbálok, eleve tisztában vagyok azzal, hogy éppen ezen a ponton nehéz, talán lehetetlen lenne olyan orvosságot megjelölni, mely csodaszerként az összes nehézségeket sebtében eloszlatni tudná. Ha ilyen csodaszer lenne, a szorongató helyzet már rákényszerített volna bennünket — vagy másokat, akik hasonló bajokkal küzdenek — a kitalálására. Mégis foglalkoznunk kell a kérdéssel s ha a végleges megoldást azonnal nem találjuk is meg, a helyzet lassú javításának eszközeit talán megjelölhetjük.

Diagnózist adni aránylag könnyű feladat, hiszen a kétségbeejtő helyzet szinte napról-napra mindnyájunkat foglalkoztat. A háború után tudvalevőleg mindenütt, nálunk is, szinte hihetetlen mértékben megduzzadt a középiskolai, az egyetemi hallgatók s ezzel kapcsolatban a diplomát szerettek létszáma. Ez a jelenség eleinte nem okozott különösebb gondokat, sőt egy ideig rózsás optimizmussal hajlandók voltunk benne a kulturális felsőbbtség egyik bizonyítékát látni. De nem kellett hozzá másfél évtized sem s kénytelenségből ráeszméltünk, hogy az értelmiségi pályák felé özönlés nemcsak kulturális kérdés, hanem az egész társadalom szerkezetét felborulással fenyegető, alapjában véve rendkívül bonyolult belső rétegetolódás.

Az értelmiségi pályák felé tóduló tömegekkel még azok a közösségek sem tudnak sikeresen megbirkózni, melyek a világháborút követő békekötéseket nagyobb katasztrófa nélkül úsztak meg, vagy éppen azoknak haszonélvezői voltak. Nálunk a helyzetet különlegesen súlyossá tette az ország esztelen megcsonkítása s az egész magyar értelmiség túlnyomó részének a megmaradt csonk felé irányuló áramlása. S amikor némi reményünk lehetett volna arra, hogy a békekötést követő évek átmeneti zsúfoltsága egyszer mégis enyhülni fog s többé-kevésbé normális méretű succrescentia-termelés mellett az elfogadható tempójú, bár a csonka testben szükségszerűen megzavart vérkeringés mégis csak megindul, akkor egyfelől soha addig nem látott mértékben termeltük a diplomákat, másfelől minden felkészültség nélkül ránk szakadt a gazdasági váágválság, az állam pénzügyi egyensúlyáért folytatott heroikus küzdelem, a további szaporítás helyett a már meglévő állások csökkentése — egyszóval az ú. n. „leépítés“. Így amikor a köteles gondosságot nélkülöző diplomatermelésben elértük — remél-

jük! — a maximumot, ugyanakkor a végzett ifjúság számára az elhelyezkedési lehetőségek az államnál, a közhatóságoknál éppúgy, mint a megtorpant magángazdaságban, a minimumra csökkentek.

A mai állapotnak kétségtelenül van átmeneti része is, melyet az idő enyhíteni fog: elvégre a gazdasági válság, ha előre nem is tudjuk, mikor és hogyan, egyszer mégis javulhat s oktan pesszimizmus lenne, ha a succrescentia-termelésben a legmélyebb pontra akarnánk véglegesen berendezkedni. De van a jelen nehézségekben olyan rész is, amely minden átmenetinek remélhető helyzetől független. Az elmúlt másfél évtized diplomatermelési arányait a történeti Magyarország sem tudta volna súlyosabb következmények nélkül megúszeni: a jövőt illető legvérmesebb remények sem jogosíthatnak fel tehát bennünket arra, hogy az eddig járt úton tovább haladjunk. S figyelembe kell azt is vennünk, hogy éppen ezen a területen nem indulhatunk ki reményekből, csak az adott helyzetből, mert a remény, ha állástalan diplomásokról, általában ha a megélhetésért szinte hiába küzdő munkanélküliekről van szó, nem tartozik a bizonytalan időre elraktározható készletek közé. Valóban elérkezett az utolsó perc arra, hogy a problémával elszántan szembenézzünk.

Az utóbbi időben egyetemi-főiskolai körökben éppúgy mint a sajtotóban több alkalommal szó esett a leggyökeresebbnek látszó orvosságról, az ú. n. versenyvizsgálatok intézményének bevezetéséről. Ez a rendszer a diploma megszerzését az eddigi abszolút minimális tudás helyett, amivel a vizsgálaton még „átesúzni“ lehet, a viszonylagosan maximális teljesítményhez kömé. A versenyvizsgálat elvére felépített szelektáló apparátus ugyanis az egyes területeken csak annyi jelöltet engedne diplomához jutni, amennyi számára férőhely van, tehát amennyit a köz még használni tud — még pedig természetszerűleg csak a legjobbakat. Az előzetes szelekció — pl. a középiskolai, sőt még az egyetemi is — aránylag keveset számítana: minden a végső, egyben a döntő futamtól függne.

Egyes, elsősorban érdekelt testületek részletesen foglalkoztak a versenyvizsgálat problémájával s ha végleges álláspont még nem alakult is ki, annyi általánosságban megállapítható, hogy a látszólag egy csapásra minden nehézséget megoldó eljárás intézményesítésével szemben éppen a részletek taglalása során aggodalmak merültek fel. Vizsgáljuk meg a problémát pro és contra: próbáljuk megállapítani az előnyöket és a várható hátrányokat.

A legfontosabbnak gondolnám az összes előnyök közül az állások elnyerésénél az ethikai szempont teljes diadalra jutását. Kétségtelen, hogy a verseny vizsgálati rendszernek az egész vonalon való bevezetése, ha irgalmatlan eszközökkel is, a diplomások túltermelését szinte az egyik napról a másikra megszüntetné s egyben biztosítaná a jövő diplomásainál az eddigi átlagot messze felülmúló készülségi színvonalat. De még e mérhetetlen gyakorlati eredménynél is többet jelentene az az erkölcsi siker, hogy a versenyvizsgálat szinte kiküszöbölné a protekció legmegvetendőbb, a mai körülmények között egyenesen túrhetetlen fajtáját, azt, amelyik a tehetség, szorgalom és a rátermettség elé meri és tudja helyezni a társadalmi és rokoni összeköttetések istápolitját. Alig

lehetne még egy olyan eljárást megjelölni, mely olyan radikálisan vissza tudná szerezni a ma már szinte értékvesztett diploma becsületét s ezzel egyben a használhatósági értékét is. S amennyiben a versenyvizsgálati elv lassanként behálózna az élet fontosabb területeit, olyan tisztító légáramlat hatná át az egyes helyeken esetleg még megrekedt dohos levegőt, hogy szinte az egész magyar élet regenerációját várhatjuk tőle. Ha még hozzávesszük, hogy e rendszer a tanulás szabadságát szinte érintetlenül hagyná, akkor a legfeltűnőbb előnyöket nagyjában felsoroltam.

Amikor a versenyvizsgálat elvének rendkívüli jelentőségét elismerem, kötelességem egyben rámutatni azokra a kifogásokra is, amelyeket vele szemben hangoztatni szoktak. Ismeretes, hogy az európai kultúmemzetek között a legkövetkezetesebben s egyúttal az értelmiségi pályák legtöbbször a franciák állították fel a versenyvizsgálatok akadályait. A hosszú idő óta szerzett tapasztalatok alapján éppen nálunk aránylag sok a rendszernek a kritikusa. Az talán nem sokat számít, hogy a gyengédlelkű szellemi pacifistáknak nem tetszik az a vértelen, de mégis gyilkos küzdelem, amelyre a jelölteket az önfenntartás ösztöne szinte rákényszeríti: ez az intellektuális téren évről-évre megismétlődő bellum omnium contra omnes. Ennél fontosabbak a pedagógiai természetű kifogások: az emlékezet túlterhelése, a jellembeli tulajdonságok szükségszerű háttérbe szorítása az eredmény elbírálásánál, az agyontanultság, a kezdeményező erő megfogyatkozása, általában a receptív erők túlbecsülése a produktív készségek rovására. Mindebben sok az igazság. Ha azonban a kegyelemből áteresztettek, az ú. n. karitatív diplomások nagy számára gondolunk — egy kitűnően tájékozott szakember ezeknek arányát nálunk a háborút követő években 50%-ra taksálja! —, akkor a franciák esetleges túltanultságát szinte hajlandók lennénk „felix culpa“-nak minősíteni. S azt is könnyű szívvel megállapíthatjuk, hogy a franciák szellemi életének produktív erőit ez a rendszer, ami mellett egyébként minden kritika ellenére rendületlenül kitartanak, egyáltalán nem bénította meg. Az igazi nehézségek másutt vannak! Először egy általánosabb jellegű nehézségre hívom fel a figyelmet, majd egy konkrét példán, a hozzám legközelebb álló középiskolai tanárképzés problémáján az egyes esetekben felmerülő speciálisabb akadályokat szemléltetem.

Amennyire kétségtelen, hogy a versenyvizsgálati rendszer önmagában véve is alkalmas a diplomások számának mérséklésére, annyira bizonyos, hogy megfelelő előzetes szelekció nélkül a versenyvizsgálat a kétségbeesett társadalmi deklasszifikáltak számát szükségszerűleg nagyban felduzzasztja s így az intellektuális proletárságtól jelentett társadalmi veszély csökkentésére önmagában véve nem alkalmas. Az igaz, hogy a végső akadályok meredek volta visszafelé hatólag is előbb-utóbb ellankasztaná az értelmiségi pályák felé özőnlők rohamát, amíg azonban ez a belátás áthatná társadalmunkat, addig a kései, de annál irgalmatlanabb szelekció elesettjei fölötté elszaporodnának. S ezek, ha annyi tudást, amennyi a vizsgálatkor őket átsegítené, nem is tudtak szerezni, ahhoz eléggé kiműveltek, hogy reménytelenségükben a társa-

A középiskolai tanári diplomákkal kapcsolatos speciális nehézségek szemléltetésénél előre kell bocsátanom, hogy a magyar értelmiségi pályák között talán egyetlen olyant jelölhetünk meg, amelynél, főleg újabban, a megindulástól kezdve mindvégig, a versenyvizsgálati rendszerre legalább távolról emlékeztető szelektáló berendezkedést találunk: ez a katonatiszti pálya. Első pillantásra nyilvánvaló, hogy hasonló rendszer a siker némi reményével csak ott alakítható ki, ahol megfellebbezhetetlen, minden részletre kiterjedő központi irányítás, centralizáció van s ahol a későbbi alkalmazásnál az eredetileg megkívánt rátermettségi kellékeken kívül különleges feltételek többé már nem szerepelhetnek. Ilyen a helyzet az élet több területén Franciaországban is, ahol a centralizációt már az abszolutizmus megteremtette, a forradalom még tovább fokozta, ahol a faji, felekezeti különbségek a későbbi (állami) alkalmazásnál nagyobb szerepet nem játszhatnak. Egy annyira homogén, demokratikus eszméktől átítatott, amellet nagyjában etatisztikus szemléletű társadalomban, mint a francia, a versenyrendszernek megvannak a tanári pályánál is a lélektani, szociális, politikai feltételei, nem is említve a legfontosabbat, a hagyományt, amely ezt a rendszert már régebben, a mainál sokkal kedvezőbb körülmények között begyökerezettette. Mindig könnyebb alacsony vízálláskor erősgátat építeni, mint akkor, ha az áradat már mindent elöntött.

Nálunk a helyzet egészen más s kiszámíthatatlan energiát fogyasztana el csak az előfeltételek megteremtése is. Azt nem is számítom a leküzdhetetlen nehézségek közé — pedig ez sem elhanyagolható mennyiség —, hogy ez esetben a jelenlegi négy középiskolai tanárvizsgálónak egymáshoz való viszonyát gyökeresen szabályozni kellene (mert most egyszerre négy helyen adnak tanári diplomát), ami viszont előbb-utóbb felvetné az érdekelt bölcsészeti karok egymáshoz való viszonyának még súlyosabb problémáját is. Mindez a továbbiak mellett mégis csak másodrangú nehézséget okozna. Ennél sokkal nagyobb akadályt jelent, hogy hosszú történeti fejlődés eredményeként legkülönbözőbb jellegű, nagyjában mégis azonos jogokkal felruházott középiskoláink vannak: államiak, községiak, felekezetiak, társulatiak. Hogy a felsoroltak közül iskolafenntartók szerint csak a felekezetiak ismét hány különböző csoportra, ezek ismét hányféle árnyalatra lennének oszthatók, arról nem kell külön beszélnem. Ezt a rendkívül bonyolult, a számtalan érzékeny pont miatt csak a legnagyobb óvatossággal kezelhető sokféleséget éppen a legfontosabb kérdésnél, a tanárok alkalmazásánál valami egységbe foglalni csak úgy lehetne, ha az évszázadokon át kialakult, féltékenyen őrzött külön-külön színeket előzőleg erőszakosan valami közös színvegyületbe oldanék fel. Arra, hogy az egyes iskolafenntartók leendő tanáraikkal szemben azok alkalmazásánál speciális, az adott helyzetben egyébként természetes kikötéseket ne tegyenek, a legnagyobb optimizmussal sem számíthatunk. S e speciális igények — gondoljunk például a szerzetes tanároknál a szerzetesi hivatás szempontjára — a legtöbb esetben egyáltalán nem azonosak a versenyvizsgálatoknál előtérben álló követelményekkel. A kényes, megoldhatatlan problémák egész tömege merülne fel. Nem is kell a fantáziát nagyon megsarkantyúzni, hogy a legfontosabb helyzetet

elképzeljük: előfordulhat pl. véletlenül, esetleg éveken át, hogy nagyobb tömegben egyazon — bármelyik — felekezethez tartozók jutnak be a diplomások közé; az alkalmazásnál nemcsak az egyes felekezeti iskolafenntartók jutnának érhető módon zavarba, hanem bizonyos fokig az állam is, amely szinte kénytelen arra ügyelni, hogy a nagynehezen kialakult egyensúly, amely egyúttal a társadalmi és felekezeti békét is jelenti, fel ne boruljon. Ha pedig a versenyvizsgálatoknál az eredmény kialakulásába s így az állások elnyerésébe heteronom szempontok is belevegyülhetnének, akkor az egész nem érte meg a fáradságot. Még arra sem számíthatunk, hogy az ú. n. nagy számok törvénye menti meg mintegy magától a helyzetet: sajnos, azok a számok, amelyekkel ezen a területen az évi succrescentia-szükséglet kifejezhető, egyáltalán nem tartoznak a nagy számok közé. Mindezt összevéve, tekintettel széttagoltságunkra, melyet részben a történeti fejlődés magyaráz, a középiskolai tanári pályánál a helyzet a versenyvizsgálatok intézményesítésére egyáltalán nem mondható kedvezőnek.

Ha pedig a versenyvizsgálaton helyüket megállt diplomás tanárokat csak az állam, esetleg a községek alkalmazzák, az egyes felekezetek viszont kénytelenek lennének olyanokat is igénybe venni, akik ezúton nem tudtak diplomát szerezni, akkor az 1883-i középiskolai törvény legszebb eredménye menne — egész tanügyünk kimondhatatlan kárára — veszendőbe: a különböző jellegű, de nagyjában azonos jogú középiskolák tanári karainak képesítésük szerint való homogén volta.

Bár a vázolt konkrét esetben a versenyvizsgálatok rendszeresítése komoly nehézségekbe ütköznék s hasonló kisebb-nagyobb akadályok más értelmiségi pályáknál is esetleg megállapíthatók lennének, azért a gondolatot mégsem tartom elejtendőnek. Vannak olyan tudománykarok és főiskolák, amelyekből csak egy van az országban, tehát mintegy monopolizálhatják az egy-egy pályára való előkészítést s amelyeknek a növendékei jövő életpályájukon nagyjában azonos feltételek mellett, minden speciális kikötés nélkül helyezkedhetnek el. Ezeknél kellene és lehetne a versenyvizsgálati rendszert egyelőre kísérletképpen bevezetni s a szerzett tapasztalatok felhasználásával, az egyelőre még hiányzó előfeltételeket is óvatosan megteremtve, lehetne ezt az önmagában véve kitűnő gondolatot a szövevényesebb vonatkozású intézményeknél is fokozatosan a lehetőség mértékéig érvényre juttatni.

Egészen másutt ragadja meg a kérdést az új középiskolai törvény, mely a szelekciót már a középiskolánál szigorúbbra kívánja fogni s főleg az érettségi vizsgálatoknál akarja elzárni az utat az egyetemi tanulmányokra alkalmatlannak gondolt ifjúság elől. A kérdéssel elméletileg a legbehatóbban Kornis Gyula foglalkozott egyik legutóbb megjelent, „A kultúra válsága“ c. könyvében, amelynek első terjesdelmes tanulmányát a jeles szerző éppen a szellemi munka válsága kérdésének szenteli. Miután Kornis Gyula kritikailag végigvizsgálta a különböző orvoslási ötleteket és eljárásokat — pl. a kvalifikáció fel-emelését, az értelmiségi exportot, az időelőtti nyugdíjazással teremtett munkaalkalmakat, a telepítés problémáját, a németeknél megvalósított munkaévet — arra a végkövetkeztetésre jut, amit különben egyik

képviselőházi beszédében (1933 május 30-án) is hangoztatott, hogy „a szelekció kérdését gyökeresen, komolyan és igazságosan csak a középiskolában lehetne megfognunk“. Rögtön rámutat azokra az előnyökre is, amikkel a szigorúbb középiskolai szelekció járna: „Először: a szellemileg túlságosan lazává demokratizálódott középiskolát, a Gelehrtenschüle-t, visszaadjuk eredeti rendeltetésének és színvonalának. Másodsor: megszabadítjuk az egyetemeket az oda nem való tehetségtelen, szellemileg selejtes elemektől. Harmadsor: megszabadítjuk az országot a felesleges diplomásoknak társadalombontó nagy számától és az egészségesebb társadalmi szervezet fejlődésének útját egyengetjük. Negyedsor: mivel csak a jelesebb elmék juthatnak az egyetemekre és főiskolákra s innen viszont a hivatalokba és szabad szellemi pályákra, remény van arra, hogy a szellemi elit lesz a vezető társadalmi réteg ebben az országban.“ Konkrét javaslata szerint az ifjúságot az érettségi vizsgálaton meg kellene felezni: ötven százalék, a jobbik fél, tovább mehetne az egyetemekre és főiskolákra, a másik, rosszabbik fél pedig a minősítési törvény megváltoztatásával elfoglalhatná azokat a kisebb, segédhivatali és egyéb hasonló állásokat, amikre eddig a négyosztályú polgári vagy középiskolai végzettség képesített. Maga Komis is érzi, hogy javaslata első pillanatban talán keménynek látszik s mintha „egy szellemi mechanika zord szava“ hangzanék ki belőle: de legjobb meggyőződése szerint nem lát más megoldást. Azok az érvek, amelyekkel a konklúziót alátámasztja, a látszólagos keménységet magyarázza, tehát lényegében megértéssel enyhíti, megérdemlik mindazoknak figyelmét, akik a kérdéssel nem jelszavak alapján, nem légüres térben foglalkoznak, hanem valóban átérzik a probléma mérhetetlen fontosságát, szinte sorsdöntő jellegét.

Az új középiskolai törvény alapján véve hasonló gondolatot ültet át a valóságba, némileg módosított formában, amennyiben a mechanisztikusán alkalmazható százalékolást mellőzve próbálja az érettségi vizsgálatokat hathatósabban a szelekció szolgálatába állítani. A nagyjelentőségű intézkedést a 38. §. tartalmazza, melynek értelmében az érettségi vizsgálatnak csak akkor lesz egyetemi és más főiskolai tanulmányokra képesítő hatálya, ha ezt a bizottság „az érettségi vizsgán tanúsított, valamint a tanuló középiskolai tanulmányai folyamán elért tanulmányi eredményének, erkölcsi magaviseletének és egyéniségének gondos mérlegelése alapján külön megállapította.“ A képesítő hatály megállapításának az államfő által jóváhagyandó részletes szabályzatát a minisztérium külön rendeletben fogja közzétenni. Ezzel a ponttal Hóman miniszter bátran hozzányúlt a szelekció sorsdöntő kérdéséhez.

A továbbiakban minden attól függ, hogyan ragadja meg a kérdést az ígért szabályzat, mennyire sikerül majd az idézett szakasz intencióját a valóságba átültetni. Fontos, hogy ezek a rendelkezések ne maradjanak papirosos s az egyetemeknek és főiskoláknak a legnyomatékosabban kémiők kellene a felügyeleti hatóságot, hogy a tervezett középiskolai szelektáló apparátust az ország érdekében mentői előbb, mentői hatékonyabban kezdje működtetni. Mert — ezt kénytelen vagyok őszintén bevallani — a szelekció kérdésében mindaddig hitetlen Tamás vagyok és maradok, amíg egyszer eredményeket nem látok. S különösen a

középiskolai hathatósbabb szelekciót illetőleg a közelmúlt tapasztalatai után nem lehetünk elég pesszimisták. A legutóbbi időben ugyanis a hasonló rendeltetésű, de a tervezett intézkedésnél sokkal enyhébb szelekciós próbálkozásokat (mint pl. a felvételi — rosta-vizsga) hamarosan diszkreditálta, majd hatálytalanította főleg a napisajtóban megnyilvánuló ú. n. közvélemény engesztelhetetlen állhatatossága. A főleg szülőkből verbuválódó közvélemény ugyanis a középiskolát — minden kultúrpolitikai és társadalompolitikai megfontolást, egyébként érthető elfogultságból, magától csökönyösen elhárítva — mindenki iskolájának tekinti s ezen felül a legenyhébb korlátozó intézkedésekben is hajlandó eleve hátsó gondolatokat, burkolt törekvéseket szimatolni. Csak sajnálni lehet, hogy a nagyobb nyilvánosság előtt — tiszteletreméltó kivételektől eltekintve — jóformán kizárólag ez a közérdekkel nem sokat törődő felfogás juthat szóhoz, ami annyit jelent, hogy az egészséges megvitatásnak, a tisztultabb közfelfogás kialakulásának feltételei egyelőre még hiányoznak. Ennek következtében háromszorosan fel kell vértézve lennie a népszerűség csábításai ellen annak a felelős állásban lévő politikusnak, aki e téren komoly eredményt kíván biztosítani, annál is inkább, mert a jelek szerint a végrehajtásnál legfontosabb szerepre hivatott középiskolai tanárok sem szívesen gondolnak arra, hogy a felelősségből a rájuk eső részt feltételek nélkül vállalják. Ha pl. csak távrolól is figyeljük az új középiskolai törvény előkészítése során megjelölt sajtóközleményeket, minden túlzás nélkül megállapíthatjuk, hogy a szélesebb körű nyilvánosságot az egész ügyből szinte kizárólag a szelekció érdekelte s hogy a komolyabb intézkedések elgáncsolására, a „kontraszelekció“ további biztosítására már most kiépültek a hadállások.

Már pedig minden további attól függ, sikerül-e végre a középiskolának az utóbbi időben alaposan elromlott szűrőszerkezetét megjavítani. Az organikus, az erőszakos beavatkozást mellőzni tudó szelekciót az egyetem ugyanis csak akkor valósíthatja meg, ha e téren a középiskola a maga feladatát — legalább abban a mértékben, mint régebben — újból el fogja végezni. Ha a középiskola az áradatot nem próbálja levezetni, hanem azt — mint főleg az utóbbi időben tette — szinte iszapostól továbbra is rázúdítja a főiskolákra és egyetemekre, akkor utólag kieszelhetünk drákói rendszabályokat, de az ilyen erőszakos jellegű megoldás kielégítőnek nem lesz mondható. Meg kell jegyezni, hogy az állapot megromlásáért nem a középiskolai tanárságot terheli a felelősség, mert hiszen a tanárság megnehezedett körülmények között is szinte hősiiesen teljesíti a maga kötelességét, hanem elsősorban okolható a mértéknek a közvélemény által diktált, szinte kikényszerített alábbszállítása s nem utolsó sorban a szűnni nem akaró, szinte permanenssé fajult reformálás, mely a középiskolát földrengéses zónához hasonló területté alakította át, ahol szinte nem volt érdemes valami állandóbb jellegűt építeni, mert a következő reform földlökése úgyszólván romhalmazzá csinálhatta belőle. Az új középiskolai törvényt elsősorban az teszi rokonszenvenné, hogy a zűrzavarban rendet kíván teremteni s olyan tartósabb állapotot ígér, aminek relatív nyugalma nélkül a középiskola eredményes munkát nem végezhet.

Egyelőre, a szelekciót szabályozó rendelet megjelenéséig is, induljunk ki abból, hogy a középiskolát fokozottabb mértékben sikerül ráeszméltetni elit-képző hivatására s hogy az új középiskolai törvény szelekciós tervezetései ez alkalommal nem maradnak papiroson. Ez esetben az egyetemeknek és főiskoláknak a munkát ott kell folytatniok, ahol a középiskola abbahagyta. Az eljárási módokat minden egyes karnak, főiskolának a maga belső alkotottsága szerint kell részletesen megállapítani: a fődolgozó a következetes, a közérdeket szolgáló, minden egyéb mellékszempontot figyelmen kívül hagyó állandó szelektáló törekvés. Konkrét példákat tudnék megjelölni a magyar felsőoktatás köréből, ahol, főleg a férfiaknál, számbavehető túlprodukciónincs, a leendő hivatásra való előkészítettség teljesen kielégíthetőnek mondható, elsősorban azért, mert a szelektáló eljárás, minden társas alakulásnak ez a legfőbb irányító elve, már az alsóbb fokon megkezdődik s a tanulmányok egész idején minden erőszakosabb rendszabály alkalmazása nélkül következetesen végigvonul. A továbbiakban a főiskolai és egyetemi szelektálást szolgáló hivatott néhány általánosabb jellegű gondolatot kívánok befejezésül felvetni.

Ha a középiskola a formailag jogosultak létszámát csökkenteni tudja, akkor a főiskoláknak és egyetemeknek is könnyebb lesz a felvehető létszámát — lehetőleg minden partikuláris érdek mellőzésével, csak az országos érdekek szemmel tartásával — úgy megállapítani, hogy a mostani jelölt-infláció már ezáltal is érezhetően csökkenjen. Erre az eljárásra az orvostudományi karok máris követendő példát mutattak. A megvalósításhoz szükséges lomé, hogy a párhuzamos intézmények a felügyeleti hatóság bevonásával egymással komoly, kötelező megállapodásra jussanak s ne a létszám emelésében, a keretek tagításában, hanem a szelekció elvének tudatos szolgálatában versenyezzenek. Itt felvetődhetik az egyes karokon és főiskolákon a nőhallgatók problémája. Ezzel kapcsolatban nálunk is felmerült az a gondolat, hogy a korábbi (háborúelőtti) korlátozó rendelkezések állíttassanak vissza. Németországban tudvalevőleg az újabb intézkedések szerint csak 50% nőhallgató lesz a jövőben az egyetemekre felvehető. Hasonló eljárásra addig talán még lehetett volna tanulmányi szempontból a tárgyi alap látszatát megtalálni, amíg a fiú- és leányközépiskolák között nagyobb különbség volt: az új törvény azonban, mint ismeretes, az eddigi különbségeket is kiküszöbölni igyekszik. Itt is minden, ma már talán idejét múlt különbségtevésnél célravezetőbb eljárás lenne, ha a nők számára megnyit pályákon a szociális osztó igazság szellemében külföldön is bevált mintára az alkalmazás körforgása gyorsíttatná meg. Egyike ez azoknak a területeknek, ahol a mindkét nembeli diplomás ifjúság elhelyezése érdekében sokat lehetne a mai helyzeten javítani.

A felvehető létszámának csökkentésénél is fontosabb lenne a vizsgálati követelményeknek nem a papiroson, hanem a gyakorlatban való megszigorítása legalább annyira, hogy a már említett karitatív diplomák végleg kiküszöbölteknek legyenek mondhatók. Nem arról van szó, hogy szellemi mandarinizmust kreáljunk, hanem arról, hogy a szellemi pályák területén a létért való küzdelem feltételeit a jövőben

az adott és megváltoztathatatlan körülményekhez hozzáigazítsuk. Különösen két ponton lehetne a mai gyakorlatot megjavítani: egyfelől a sikertelen vizsgálatok megismétlésének feltételeit kellene alaposan megszigorítanunk, másfelől, az egységesebb elbírálási alap megteremtése céljából is, a kétségtelen nagy nehézségek ellenére, mindent meg kellene tennünk, hogy a főiskolai és egyetemi vizsgálatok tényleg vizsgáló bizottságok, nagyobb nyilvánosság előtt folyjanak. A mainál sokkal jobb átlagos színvonal elérésére csak az említett feltételek mellett lehet reményünk.

További komoly lépés lenne a tanulmányi segélyeknek, általában minden fajtájú diákszegélyezésnek a szelekció szolgálatába való állítása. A kérdéssel ez alkalommal nem kívánok részletesebben foglalkozni, annyit azonban felelősséggel merek állítani, hogy az ú. n. karitatív diplomák egy részének anyagi fedezetét alkalmilag — különösen a háborút követő egynéhány évben — diákszociális intézmények is szolgáltatták. Nem szeretném, ha éppen ezen az érzékeny ponton félreértésnek tenném ki magamat: mindent meg kell tennünk, hogy az anyagilag gyengébb rétegek tehetséges, a kiválasztásra érdemes sarjait a legtágabb értelemben vett kultúr-demokrácia szellemében kitűzött céljaik megvalósításában mentői hathatósabban segítsük. Éppen ezeknek a joggal feltörekvő tehetségeknek érdekében lenne szükséges, hogy a gyengébb, sőt a közepes tehetségűeknek tisztán szociális szempontok szerint igazodó segélyezését legalább átmenetileg visszafejlesszük. Általánosítani igazságtalanság lenne, de azt bizonyosra mondhatom, hogy a szegény s egyben nem ritkán határozottan tehetségtelen, sőt sokszor még hanyag diákoknak soha olyan könnyű dolguk nem volt, mint az összeomlást követő évek általános aránytalanságában. Hogy a helyzet ennyire elfajulhatott, hogy a kapun dörömbölő diplomások között szép számmal akadnak olyanok is, akiknek soha diplomát a kezükbe adnunk nem lett volna szabad, azért a felelősséget egy kevéssé mindnyájunknak viselnünk kell. Ezt a „kultúrpolitikát“ folytatnunk öngyilkosság számba menne. Bármilyen segélyt a jövőben csak olyan rászoruló, valóban tehetséges növendékek kaphassanak, akiknek diplomához segítése kultúrpolitikai értelemben vett komoly közérdeknek minősíthető.

A nemzet ereje értelmiségén keresztül érvényesül. Ha a leendő vezető-rétegek kreálásában megfelelkezünk arról, hogy megsokasodott, súlyosbodott, bonyolultabb problémáinkhoz kell alkalmaznunk a kiválasztás mértékét, ha akármilyen szép jelszavak tál lencséjéért eladjuk — álhumanizmusból vagy talán kényelemből is — a Duna völgyében egyelőre még komolyan vitássá nem tett kulturális elsőszülöttségi jogunkat, akkor kockára tettük egész jövőnket. Abból a mélységből, ahová a sors bennünket levetett, csak nagy erőfeszítések, áldozatok s nem utolsó sorban egészen újraformált, a valósághoz alkalmazott kultúrpolitikai koncepció vezethet ki majd egyszer bennünket.

HUSZTI JÓZSEF

A RÓMAI EGYHÁZMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS TANULSÁGAI

A RÓMAI II. nemzetközi egyházművészeti kiállítás rendkívüli sikere élénk visszhangra talált Olaszországban és a külföldön.

Mi sem mehetünk el mellette szó nélkül, annyival is inkább, mert a fiatal magyar művészet ott, egyházi és világi körök, művészek és közönség, sajtó és szakirodalom egyöntetű véleménye szerint nagy diadalt aratott, becsületet szerzett a magyar névnek és a magyar alkotó szellemnek. Egybehangzóan állapítják meg, hogy a magyar csoport kiállítása sikerült a legjobban. Ennél nagyobb méretű egyházművészeti kiállítást még nem rendeztek; 46 termet ölel fel s külön csoportokban 8 nemzet, az olasz, francia, német, magyar, osztrák, lengyel, svájci és csehszlovák vesz rajta részt, amihez néhány más nemzethez tartozó izolált művész, belga, horvát, bolgár, román, amerikai járul.

A kiállítás programja az újabb egyházművészeti irányok, mászóval a modern egyházművészet bemutatása volt, a templomi művészet méltóságának és a liturgia előírásainak figyelembe vételével. Célkitűzése pedig az, hogy előmozdítsa a modern stílusoknak az istentisztelet s általában a katolikus vallás és az egyház szolgálatába állítását, hozzásimulását e magas szentes feladatokhoz.

A kiállítás jelentőségét és hiteles dokumentáló erejét növeli, hogy rendezésében a hivatalos egyház és az olasz állam együttesen vett részt, ami az ilyen művészeti együttműködésnek első örömdetes alkalma volt. A zsűrizés a kiállítás különleges jellege, s a művészi és a liturgikus szempontok kettős figyelembevétele folytán eddig szokatlan és példa nélküli szigorral folyt le. A beküldött olasz anyagnak 90%-át utasították vissza, elismert nagy nevek estek ki, ha művük nem felelt meg tökéletesen a liturgikus követelményeknek. Az olasz zsűri aztán, hogy a belföldieknek fenntartott mintegy harminc termet megtöltse, ahhoz a módhoz folyamodott, hogy maga gyűjtötte össze meghívás útján az anyagot. Belátta, hogy nagy reprezentatív kiállításokon ma már ez az egyetlen járható út, ha ellenkezik is a művészeti demokráciának egyre lehetetlenülőbb elvével. A magyar csoport összeválogatásában már kezdettől fogva ez a meghívásos módszer érvényesült, ami sikerünknek kétségtelenül egyik fő tényezője volt. Ha nem így járnunk el, bizonyos, hogy a visszautasítottak percentje nálunk is magas lett volna. De így tett a többi résztvevő nemzet is, amint ez a komoly, modern kiállításrendezésnek, különösen az átgondolt programmal bíró kiállításoknak mind általánosabbá váló módszere, amit a rendezőknek a sértődöttség ódiájának ellenére is vállalniuk kell.

A kiállító nemzetek saját művészi zsűrijén kívül a Szentatya is delegált egyházi és világi szakemberekből álló bizottságot, melynek elnöke

Mons. Giovanni Costantini, speziai püspök, kiváló egyházművészeti író volt s amely a kiállítás egész anyagát, a külföldit is, felülbírálta. Az erős rostálás kétségkívül sokat használt az ügynek, mert a helyes irányra mutatott rá, amely felé az egyházművészetnek haladnia kell. Rá is szorul az irányításra a sokféle tévelygő és botorkáló, útkeresése közben előre és hátra tekintő modern művészet, de különösen az egyházművészet, amely különleges rendeltetésénél fogva korlátok között működik. A határozott programmszerűség és a zsűrizés szigorú tekintélyt kölcsönöz a kiállításnak, amelyre sokáig hivatkozni fogunk s amely példát van hivatva állítani. Ma már alig bír vonzóerővel az olyan képzőművészeti kiállítás, amely gondolati összefüggés és tervszerűség nélkül raktározza fel a beküldött műveket, még ha művészileg kifogástalanul zsűrizték is őket. A százéves múltra visszatekintő párizsi Salonoknak, vagy ahogy nálunk nevezik, tárlatoknak, ma már csak társadalmi eseményt jelentő avatag módja ez.

A római kiállítás a rendezés tekintetében is a legjobb színvonalon áll s korszerű eszközöket vett igénybe. A mai követelményeknek felel meg, hogy a művészet minden ágát felöleli, az építészet mellett a szobrászatot, festészetet és iparművészetet, természetesen vallásos és különösen liturgikus vonatkozásban s ezeket szerves összefüggésükben, milieuserű elhelyezésben, tehát eredeti rendeltetésük teljes hatásában is megkísérli bemutatni. Ezt az utóbbi elvet épp a magyar csoport vitte keresztül a legtökéletesebben és a legkövetkezetesebben. A rendelkezésre bocsátott igen tágas helyiségbe magyaros típusú bazilikát építettünk Árkay Bertalannak, a kiváló fiatal építésznek tervei szerint, rögtönzött, de teljes illúziót keltő eszközökkel. A kis templom historizáló jelleggel bír, anélkül, hogy valamely régi templomot közvetlenül utánozna. Nem a múlt száraz történetieskedő építészetének szellemében épült, hanem a régít lényegében fogja meg, inkább szerkezetben és alaprajzban, mint külsőségeiben és díszítményeiben; a régi alaptípust modern értelemben és elsősorban a liturgia céljainak legteljesebb szem előtt tartásával, a mai ízlésnek és gazdasági lehetőségeknek is megfelelően fejleszti tovább. Az az elvi cél lebegett előttünk, hogy az újat a régivel összeegyeztessük s hogy megkíséréljük, miként lehet szerény anyagi eszközökkel liturgikusán célszerű és esztétikailag is kellemes, azonkívül vallásos hangulatot keltő belső teret alakítani.

A templomépítészet továbbfejlesztése és megújítása nem történhetik sem a plagizáló történeti stílusok, sem a világi építészet némely praktikus ágában helytálló, de a templomépítészetre nem alkalmas modern racionális építészet rideg sémái alapján. Mind a két stílus idejét múlta s a kiállításnak, főként fényképekben bemutatott, de részben beépített interieurökben is érvényesülő építészeti anyaga világosan mutatja, hogy a modern templomépítészet kezd felhagyni a tiszta célszerűségi vasbeton stílussal, amely korábbi műszaki, mérnöki fázisából valóban építészetté, építőművészeté alakul s a sajátos nemzeti hagyományok alapján újra felveszi a múlt értékes elemeit, belekapcsolva korunk építészetét a történeti folytonosságba és beleeresztve gyökereit a nemzeti formák őstevényébe. A templomszerűen kiképzett magyar teremben az a felfogás vezetett, hogy ha történeti alapon akarjuk meg-

újítani a templomépítészetet, nem a XIX. század zavaros történeti képleteihez kell folyamodnunk, nem is a pompázó barokkhoz, vagy az époly gazdag renaissancehoz, mert ehhez anyagi erőink sem elegendők, meg mai ízlésünktől is idegen, hanem a római bazilikához, a legtisztább templomtípushoz, amely az Egyház középpontjában született s még mentes ízlési túlzásoktól és tévelygő szubjektívizmusoktól.

A magyar terembe épített háromhajós bazilikát nyitott gerendázatú és színes omamentikájú tetőzet fedi, amelynek díszítő motívumai nem egyszerű folklorisztikus tanulmányok, hanem a kitűnő Jeges Ernőtől modem érzéssel átköltött díszítések. A széles félkörívvel nyíló szentély falán Aba-Novák Vilmosnak dekoratív festőiséggel készült magyar szentjei foglalnak helyet, míg az oltáron Ohman Béla és Weichinger Károly rézből kalapált számyasoltára áll, mely Sz. László életéből vett jeleneteket ábrázol s melynek magyaros stilizálása a győri Sz. László-hermából indul ki. Ügy a főhajó, mint a két mellékhajó egymásbanyúló kápolnasorának oltárai, amelyeken Mészáros László Sz. István szobra, Molnár C. Pál és Medveczky Jenő képei állnak, teljesen fel vannak szerelve liturgikus ötvösművekkel, kehellyel, cibóriummal, gyertyatartóval, kánontáblákkal, antependiumokkal, az oltárok lépcsőin szőnyegekkel. Minden berendezési tárgy a túlzásoktól ment és a templomi rendeltetés tiszteletétől áthatott újabb stílustörekvések kifejezője, amint azt a kiállítás programja is előírja. Ebben a felállításban próbát állanak s bizonyosságot tesznek róla, hogy alkalmasak és érettek rá, hogy az Isten házának díszítésére szolgáljanak.

Szükség volt erre a próbatételre már a hazai polémiák miatt is, amelyekbe döntően szól bele a római siker. Magyar sors, hogy legjobb értékeinket nem egyszer a külföld fedezi fel számunkra, olykor már későn, de a fiatal magyar egyházművészek esetében reméljük, hogy még idején. Ez az értetlenség és ellenszenves türelmetlenség a fiatal magyar tehetségekkel szemben a hozzá nem értésnek vagy a sokat emlegetett turáni átoknak következménye-e, non tudjuk, de bizonyos, hogy méltatlan dolog s a magyarság legfrissebb virágzó rügyeit, a mai magyar szellemnek nagy küzdelmekre szólított legjobb fiatal erőit, a magyarság életerejét gyökerében veszélyezteti. Nem merjük rosszhiszeműségnek állítani, de legalább is súlyos fogalomzavarban gyökerezik a római magyar kiállítással kapcsolatban is sajnálatosan felmerült ama felfogás, amely a római kiállításon valóban világsikert aratott fiatal magyar tehetségektől elvitatja a magyaros jelleget és a hagyományok tiszteletlenségével vádolja ugyanakkor, amikor az objektív külföldi kritika sokszor valóban dicsőítő méltatással épp a magyarosságot és a művészeti hagyományhoz való kapcsolódást látja meg bennük. Ügy látszik, némelyek, sőt sajnos sokan, idehaza magyar nemzeti művészet alatt a XIX. századi müncheni iskola utolsó maradványait értik s Pilotyt szentebb művészi hagyományként tisztelik, mint a keresztény művészet igazi őseit és hőseit, akár Giotót vagy Fra Angelicót, Peruginót vagy Rafaelt, Leonardót vagy Michelangelót. A mai magyar művészetet Makaittal és Pilotyval szeretnék beoltani, anélkül, hogy az ízig-vérig magyar Munkácsy porlepte hagyományára gondolnának. Ott állunk, és ezt nyíltan meg kell

mondanunk, hogy a modern magyar művészet sorsdöntő kérdése: Piloty vagy Munkácsy?

A magyar katolicizmusnak örvidenie kell, hogy a friss és igaz tehetségék ma feléje fordulnak s nem az ellenkező világnézet felé tájékozódnak, mint akár egy nemzedékkel előbb. Örömmel kell őket fogadni és hibáikat is szeretettel nyesegetni. Egyébként meg lehet állapítani, hogy a modern magyar egyházművészet, ha reménykeltő kibontakozása ellenére még kiforratlan is, sohasem tévedt olyan túlzásokba, torz kifejezési formákba, mint amilyenek a háború után különösen a német egyházművészetben jelentkeztek, ami a Szentatyát ezelőtt két éve tudvalevőleg óvó intelmekre készítette. Ezek az intelmek valóban gondviselészerűen érkeztek, mert a mai egyházművészet egy része, elsősorban Németországban, aztán Belgiumban, Svájcban, Ausztriában, Csehországban a modern művészet oly szélsőséges irányait vette át, amelyek semmiképpen sem méltók és alkalmasak az Isten házának díszítésére és a vallásos eszmények kifejezésére. XI. Pius pápa azonban, ha elítélte is ezeket az irányokat, saját szavával élve kitérta az Egyház kapuit a művészi fejlődés előtt olyan bölcs szavakkal, melyeket a művészet és modern művészet minden igaz barátja és minden komoly hozzáértője aláírhat és a legnagyobb örömmel fogadhat. A művészi revolúció helyett a művészi evolúciót ajánlja. Helytelennek mondja azt a törekvést, amely az újat csak az újság kedvéért keresi s azt a művészetet, amely nem alapul komoly tudáson. A művészeknek a hagyomány megbecsülését is figyelmébe ajánlotta, élesen különböztetve meg a régi jó példa követését a szolgálai másolástól. A római kiállítás bizonyítja, hogy a pápai szózat rövid idő alatt mily jótékony hatást tett az új egyházművészetre, melynek útját reflektorként világította meg. Nincs még egy közület, amelyben a felvilágosító szó oly tüneményes gyorsasággal hatna, mint ahogy a katolikus művészek megértették és követték a pápai útmutatást. Ha vannak is a kiállításon, különösen a német, osztrák és svájci termekben bizonyos formai elferdülések, ezek az északi, a germán faj fantáziájának sajátos, szükségszerű, elkerülhetetlen kifejezései, amelyek lényegileg egyformán nyilatkoztak meg Schongauer és Grünewald századában éppúgy, mint a mai korban s amelyeket a mediterrán és hellén-római művészi hagyományon felnöött népek torzításnak éreznek, maguk a germán fajok ellenben legőszintébb esztétikai kifejezésüket adják benne. A germán népek érzésében szép a karakterisztikus, a hellén-római hagyományt követőknél a jellegzetes a szép. Ezek a faji eredetű formai elrajzolások, deformációk élesen különböznek a modern művészet bizonyos irányainak már pathologikus torzításaitól, amelyekbe a német művészet még csak néhány évvel ezelőtt is beleesett, amelyektől azonban már jórészt megszabadult.

A római kiállítás nyilvánvalóan mutatja, mily egészségesen és fegyelmezetten megy végbe az egyházművészet terén az az esztétikai lehiggadás, amely nélkül a modern művészetek nem állhatnak az Isten és az Egyház szolgálatába, de amely nélkül az egész modern művészet is csődbe juthat. A negyed századdal ezelőtt megindult új művészeti törekvések a kezdeti stádiumban szükségszerűen éretlen, kiforratlan túl-

zásokban jelentkeztek, de ha ez a káosz nem tudna kitisztulni, akkor az új művészet történeti szerepéhez nem volna méltó. Szerencsére már mindenütt, magában a modern művészet legforrongóbb centrumaiban, a párizsi Montpamasse-on, Berlinben és Milánóban végbemegy a lehiggadás. Új szépségideál keletkezik, amely paradoxális módon a torzításokon át bontakozott ki, anélkül, hogy az akadémiussá merevedett banális szépségideáihoz térne vissza. Ma már a legmodernebbek is újra ki merik mondani ezt a szót, hogy szép, ha ennek más, új hangzása van is. A művészi szótárak legújabb kiadásában újra szerepel a szép fogalma. Újra a szép, nem pedig a csúf a művészi szép. A diszkreditált banalitás penitenciáját egy negyed század művészi krízisének kínlődésában elvégezte a mai igazán modern, az aktuális művészet.

Az Egyház bölcs és fegyelmező irányításával nemcsak a saját művészetét, hanem az egyetemes művészi fejlődést is vezeti, mint múltjának legszebb korszakaiban. A szellemi hatásában újjászületett Egyház nem ma találkozott újra, hosszú szünet, majdnem egy évszázad után a művészettel, amelytől útjai a XIX. század nagy részén elváltak. Ama materialista kornak nem lehetett művészi múzsája az Egyház s ez nem tehetette magáévá a materializmus művészetét, hívták legyen akár naturalizmusnak, realizmusnak, impresszionizmusnak vagy neo-impresszionizmusnak. Szellemtörténeti szükségszerűség volt, hogy az antimaterialista, spirituális művészet még kiforratlan korszakában behatolt a templomokba, ahol, mint látjuk, helyes irányban alakul s nemesítőleg, mérséklőig hat az egyetemes művészi fejlődésre. Az Egyház büszke lehet rá, hogy az emberi szellem egyik legnemesebb visszaverődésének, a művészetnek fényjátékát a maga gyémántköszörűs szilárd prizmáján keresztül szűri és tisztítja meg s hogy győzelmes vezérként újra a művészi fejlődés élén jár, mint a keresztény éra nagy művészi korszakaiban. Joggal viselheti ezt a szerepet, hiszen a keresztény kultúra nagy stílusait ő hozta létre s hatása csak a legstílustalanabb stílusokorszakban, a XIX. században lanyhult. Az a szervezet, amely a római nagy bazilikákat, a gótikus székesegyházakat, a Péter-templomot és a stanzákat építette és díszítette, a barokk szellem köbedagadó ditirambusait zengette: jogot formálhat ahhoz, hogy a kubizmus és az expresszionizmus, a Picassók, Kandinskyk és Archipenkók művészi torzszülöttei, a skatulya-építészet barlanglakó kezdetlegességei után, amelyek tragikus áldozatot hoztak egy új szépség lehetőségének a máglyáján, újra a művészet oltárára emelje a szépet s ennek a jobb sorsra érdemes nemzedéknek a művészet által is visszaadja bizalmát.

Nem mondom, hogy a római kiállítás tökéletesen megoldotta a modern művészet, a modern egyházművészet minden problémáját, de annyi bizonyos, hogy nagy lépést tett a helyes úton. Sok félreértést tisztázott s tisztázta elsősorban a helyes egyházművészet fogalmát, amely nem egyéb, mint a hit és a művészi kvalitás találkozása; ha e két alapvető tényező közül bármelyik is hiányzik, nem állhat elő jó egyházművészeti alkotás. Tisztázta azt a különbséget, amely az egyházi, templomi rendeltetésű és csak tárgyánál fogva vallásos művészet között fennáll. Túlzás nélkül mondhatjuk, mert általános vélemény, hogy a legvilágosabban és legmeggyőzőbben épp a magyar terem pél-

dája mutatta be, hogy az Isten házának díszítésére szolgáló alkotások a legnagyobbtól a legkisebbig csak az egésszel való harmonikus összefüggésben fejthetik ki hatásukat, — oly tanulság, amit a régi nagy stílusok emlékei is nyújtanak, ahol az építészettől a legszerényebb berendezési tárgyig, hogy úgy mondjam az utolsó szegig, minden ugyanazt a dalmot muzsikálja.

S a római kiállítás tanulságait fejezzük be azoknak a teendőknek rövid felsorolásával, amelyeknek elvégzése szükséges ahhoz, hogy a biztatóan indult fiatal magyar egyházművészet mihamar teljes szépségében bontakozzék ki. Első követelménynek állítanám a papság és művészek közeledését, szoros kooperációját, amit különben már sok ponton örvendetesen észlelhetünk. Mindkét félre ez csak hasznot hozhat. Járjanak a művészek többet templomba, a papok pedig többet a műtermekbe. A művészeknek több hitre van szükségük, ecsetjüket ne csak a festékbe, hanem a vallásos érzés ilúidumába is mártsák. A papoknak meg, tisztelet a hál' Istennek mind számosabb kivételnek, nagyobb szakértelmet kell szerezniük s több megértést kell tanúsítanak különösen a jószándékú új irányokkal szemben, nehogy ezek nélkülük törjenek utat. Egy igen nagyra becsült olasz főpap, Mons. Celso Costantini, a fennebb méltatott Mons. Giovanni Costantini bátyja, aki épp olyan kitűnő műértő, mint amilyen nagy munkát végzett a távolkeleti apostolkodásban, írta legutóbb az Osservatore Romano-ban a római kiállítás kapcsán, hogy ha a modem egyházművészet sokszor nem érti meg igazi célját s eltévelyedik, ennek nem kis részben a papok is okai. Elodázhatatlan immár a budapesti egyetem theologiai fakultásán és a vidéki szemináriumokban az egyházi művészettörténet és az egyházművészet rendszeres és kielégítő oktatása, valamint megfelelő tankönyvek és segédkönyvek íratása. További követelmény, hogy a képzőművészeti iskolákon az egyházi művészetnek és ikonográfiának gyakorlati és elméleti tanszék állíttassék fel, aminek szükségét már évekkkel ezelőtt egy, a vallás- és közoktatásügyi minisztertől kiküldött szakbizottságnak előadói javaslatában hangoztattam és amit legutóbb az Actio Catholica is kérelmezett. Arra gondolok, hogy a Képzőművészeti Főiskola keretében, az említett tanszékeken kívül és azok felsőbb foka gyanánt egyházművészeti mesteriskola állíttassék fel. Szükségesnek vélném, hogy mondjuk Esztergomban, amely erre nemcsak mint primási székhely méltó és alkalmas, hanem annak folytán is, hogy gazdag múzeumi vannak és természeti szépségekkel is meg van áldva, egyházművészeti telep, esetleg csak nyári telep létesüljön, az esztergomi nyári egyetemmel kapcsolatban. Szinte a levegőben van az a gondolat, hogy a különböző egyházművészeti törekvések összhangolására és hathatós támogatására társaság alakuljon, amely egyházművészeti kiállítások rendezésére, műlapok, folyóirat vagy évkönyv kiadására, előadások tartására, jó tanácsok adására volna hivatott.

A római eredmények azzal biztatnak, hogy ilyen intézményes továbbfejlesztéssel a magyar egyházművészet nemcsak idehaza fogja fontos hivatását betölteni, hanem a külföldön is további babérokkal fogja övezni a töviskoronás trianoni magyar fejet.

A NEMZETI SZÍNHÁZ PROBLÉMÁI

EBBEN AZ ÉVADBAN a közönség több szenzációt kapott a Nemzeti Színház kulisszái mögül, mint a színpadától. Színház ritkán ment a belső torzalkodás alattomos betegségétől, de a nyílt perpatvarok már komoly és aggodalmas tünetek. Belül lazítják a munkafegyelmet és csökkentik az erőkoncentrációt, kifelé pedig azt ingatják meg a közönségben, ami a legfontosabb, a bizalmat és — az illúziót. A színpalak közül és az irodákból kihangzó házi heccек zaját az idén a sajtó nagy harci lármája kísérte. Hogy a kettőnek volt-e összefüggése, volt-e kívülről és belülről valami központi vonalvezetése, állottak-e külső tényezők a belső meghasonlások mögött, ne kutassuk most. Ezek a színház fegyelmi rendjére és felügyeleti hatóságára tartoznak s majd elintéződnek valahogy, alkalmasint úgy, ahogy már a színházi afférok elsimulni szoktak — a sohasem teljes elintéзések ismert módszerei szerint.

De egy bizonyos, nem lehet nem látni, hogy vannak bajok a Nemzeti Színház körül s hogy jó lesz idejében elvégezni azokat a gyógymódotkat, sőt, ha kell, azokat a műtéteket, amelyek egy ilyen állami műintézetnél húsz-huszonöt évenként szinte elkerülhetetlenek.

Válságban van-e a Nemzeti Színház? Igen, de elsősorban nem affélében, amit egyre emlegetnek, nem saját külön, magateremtette válságában, hanem abban, amelyben a színpad egész világszerte szenved s amelyet nálunk a súlyos gazdasági viszonyok és a teljes pénztelenség tetéz. A Nemzeti Színház egyik nagytekintélyű igazgatója mondotta, amikor élete alkonyán az ország egész színházi világa és irodalmi élete ünnepelte s a sajtó áradozó szavakkal emlékezett meg színházvezetésének elmúlt idejéről: „Ha csak fele annyi megértést találtam volna azokon a helyeken, ahonnan most csöstül dűl rám az elismerés, valóban véghez vihettem volna azt a teljes sikert, amit most az utódom melléneк szegeznek nem az én dicsőségemre, hanem az ő kisebbitésére.“

Nem lehet tagadni, hogy az állam drámai színháza súlyos nehézségekkel küzd. És be kell vallani, hogy ezek a nehézségek között kisebbek az anyagiak, mint a művésziék. Nagyon könnyű az „én majd megmutatnám!...“ kiáltással jelszavakat dobálni a levegőbe leépítésekről, reformokról, felfrissítésekről és egyéb untig hallott csodaszerekről. Ám sokkal nehezebb az effajta követelményeket átvinni a valóságos életbe.

Nincs könnyebb a szónál, mert azt fekvé is ki lehet mondani! — hallottam egyszer egy öreg paraszttól.

Hogy a Nemzeti Színház művészi és anyagi gondjainak milyen nehéz a megoldása, mi sem mutatja jobban, mint az, hogy két év alatt immár a harmadik igazgató áll az élén s mind a három olyan valaki, akiről csak megbecsüléssel és tisztelettel lehet beszélni. A Hevesi-rezsim nagy kezdeti sikere és kétségbevonhatatlan komoly művészi eredménye után elsőnek őrlődött fel a színházi válságnak abban a vihardagályában, amely azóta előtötte egész Európa minden színházát, de amelynek eléggé fel nem ismert jelenségét itt nálunk igazgatóváltozással próbálták megoldani. Utána Márkus László becsületes és bátor vállalkozással próbálkozott a hálátlan feladatra, de visszavonult, mert terveit nem osztották olyan mértékben és nem bocsátottak annyi anyagi lehetőséget számára, amennyit kívánt. Ekkor jött Voinovich Géza puritán egyéniségevel, rendkívüli műveltségével, a régi korból átmentett lelkesedésével. Mint komolyan vett drámaíró, legalább annyi színházismerettel foglalta el a helyét, mint amennyivel egy mostani magasrangú íróamatőr lekicsinylője át merte venni egykor az állami színházak legfőbb vezetését.

Voinovich Géza nem tagadta a színház válságát, de joggal számított arra, hogy amint közvetlen elődjének egy esztendő próbafutást engedett a kritika, ő is megkapja ezt a kíméleti időt, amely eddig még a Nemzeti Színház minden igazgatójának kijárt. Az valóban nem újság, hogy a Nemzeti Színházat támadják. Támadták Szigligetit, akit az egykorú élclapok olyan székben ülve ábrázoltak, ahol a szegek helyén élesre fent tollak meredeztek. Támadták Paulay Edét, a Nemzeti Színház minden időkre legnagyobb direktorát, akit köztudomásúan legerősebben éppen azért bántottak, hogy a színház fél évszázadra szólóan legnagyobb sikerét, Madách nagy művét színrehozta. Támadták Tóth Imrét, többek között azért, mert a színház minden este tele volt, vagy azért, mert végre előadta azt, amit a kritika húsz éven át követelt a színházról és támadták Hevesi Sándort, mert új írókat mert hozni megszokott drámagyárosok helyett, majd később azért, hogy nem hoz újabb írókat.

De az példa nélkül való, hogy egy igazgató ellen már az első félév letelte előtt ilyen fenekedő harci zajjal vonuljanak fel, mérges hadirendjüket éppen akkor állítván ki a síkra, amikor az Ember tragédiájával a színház végre megtalálta a közönséget, amely egyébként — nemcsak a Nemzeti Színházról tartja távol magát.

Mikor a Nemzeti Színház olyankor érte kritika, mint amikor például Szigligeti idején Rákosi Jenő Népszínháza Blahánéval, vagy a küencvenes évek végén Keglevich István és Ditrői Mór Vígszínháza egy egészen új, friss és rendkívüli együttessel, vagy a kilencszázas évek kezdetén Beöthy László Magyar Színháza a fiatal és ismeretlen felfedezett tehetségek rohamával magához ragadta előle a közönség érdeklődését és a siker népszerűségét, akkor a színház meggondolt szándékú vezetőinek is el kellett ismerniök: a színház alul marad, ha nem próbál meg felfrissülni, újult erővel talpra szökkenni.

De hát hol voltak és hol vannak ebben az évadban a többi színházak nagy művészi sikerei, vagy akár csak kedvezőbb anyagi eredményei? Hiszen azt csak nem lehet a Nemzeti Színház terhére írni, hogy a magánszínházak egyetlen nagy kasszasikerét, a háromfelvonásos

bohózatra nyújtott kabarétréfát, amelynek igazi fűszere a kulcs-színjátszás nagyon mulatságos, de végre is nagyon olcsó vicce volt, nem a Nemzeti Színház deszkáin tálalták fel a közönségnek? Vagy talán Bús Fekete gyorsan elmúlt darabját kellett volna színrehoznia Voinovichnak? Hát hol voltak az idén a többi színházakban azok az írók és darabok, amelyeket — az egyetlen „Orvos“-t kivéve — a Nemzeti Színház követelhetett volna magának? De hol voltak azok a művészi revelációk, amelyeket a magánszínházak hoztak volna? Hol voltak a magánszínházakban az idén olyan nagyszabású színészi sikerek, rendezői meglepetések, újítások és felfedezések, amelyeket szemrehányáskép fel lehetne hozni — a Nemzeti ellen?

Ha pedig azt a súlyos színművet, amely nagyon komoly mondani-valókkal, de nagyon merész formában lépett a közönség elé, amelyet írója nem is mert benyújtani a Nemzeti Színházhoz, történetesen mégis előadták volna az ország első színpadán, nem azok lettek volna-e az elsők, akik halált kiáltanak Voinovich fejére, hiszen ugyanennek az írónak sokkal kevésbé veszélyes darabjáért, a Fehér szarvasért Hevesi fejét követelték!

A DRAMAIRODALOM VILÁGVÁLSÁGA éppúgy érződik a magánszínházakon, mint az államin. A régi világban minden évben megírta Henry Bataille, vagy régebben a jó öreg Sardou a Nemzeti számára, Henry Bernstein a Vígszínház számára azt a bizonyos nagy külföldi sikert, amely az irodalom határán is járt és amely harminc-egyven táblás házat jelentett az évad számára.

Idén a külföld felől alig jött olyan valami, ami különösebb érték volna, sőt olyan is ritkán, ami legalább érdekelné Budapestet. Korábban ilyen mulasztást inkább szemére lehetne vetni a Nemzetinek.

Maradnak tehát a klasszikusok. Igen. Csakhogy valljuk be őszintén: klasszikust a mai közönségnek csak akkor lehet siker reményével bemutatni, ha az külsőségeiben és az együttes belső feszítőerejével valami rendkívülit produkál.

„Shakespeare-t jól kell adni, vagy sehogy, de adni kell“ — mondta az öreg Podmaniczky intendáns — s körülbelül rá is hibázott arra az igazságra, hogy a Nemzeti Színház sohasem mondott le nagy feladatról, a klasszikus drámairodalom műveléséről. Ennek azonban minden korban meg kellett találni azt a módját, amivel a klasszikus előadás a darabnak is, a színháznak is hasznot hoz. Ez ma talán a legnehezebb feladat. Most pénz nincs. Az együttesben pedig tagadhatatlanul vannak hibák, hiányok, főképp kiöregedések. De tessék körülnézni. A magánszínházakban kik azok a színészek és színésznők, akik klasszikus szerepek játszása szempontjából komolyan szóba jöhetnek? Mindenesetre meg kellene próbálnia a Nemzeti Színháznak, hogy divatos és sikeres színésznőket és színészeket meghívjon vendégül s megkínáljon egy-egy klasszikus feladattal. Az eredmény mindenesetre üdvös lenne. Vagy kiderülne, hogy megtalálták azt, akit keresnek, vagy kiderülne, hogy az illetőnek sincs mit keresni a Nemzeti színpadán.

Minden színész a maga együtteséből nő ki s az egyik színház talajából átültetett művészt éppolyan könnyen eléri a sorvadás vagy

a kiszáradás, mint a fenyőcsemetét. Láttunk már nagy és korszakos színészeket, akiket a legnagyobbnak tartottunk, csúfosan megbukni a Nemzeti Színházban olyan klasszikus szerepben, amelyet a Nemzeti valamelyik nagysága tett felejtethetlenné. Mint ahogy láttunk rendkívüli színész-egyéniségeket csúfos kudarc után visszakullogni a Nemzeti Színházhoz, mert másutt nem tudták úgy megtalálni önmagukat, mint azokon a deszkákon, ahol kifejlődtek.

A régi magyar drámai irodalom értékeinek fenntartása is jogos követelés azzal az áldozattal szemben, amit az állam az adózók filléreiből fenntartására fordít. De teljesen hamis az álkegyeletnek az a követelődése, hogy olyan régi magyar darabokat adjanak elő, amelyek már egykori sikerük után öt év múlva sem kellettek senkinek. És egészen hibásak az effajta kívánságok, hogy a Nemzeti Színház állandóan születési évfordulókhöz kösse a régi magyar drámai irodalom műveinek felújítását, vagy hogy mindenáron erőszakoljon olyan színpadi műveket, amelyek valamikor nagy sikert arattak, de visszavonhatatlanul elmúlt felettük az idő.

Egyes drámai irodalomtörténeti nagy alkotásokat néha a színházvezetőknek tudatosan kell egy-két évre kikapcsolni a műsorból, hogy azután valami új beállítással annál nagyobb erővel tudja megint kibombantani a sikert. Ezt igazolta az Ember tragédiájának sorsa, de sok más darabé is. Sajnos, vannak a magyar drámai irodalomnak nagy büszkeségei, amelyeket a közönség érthetetlen közömbösséggel fogadott. A nagy magyar dráma, a Bánk bán például soha nem volt kasszadarab. Színészek és rendezők nagy ambícióval hozták újra meg újra a közönség elé, a kritika mindig más és más nagy tulajdonságát fedezte fel és a harmadik előadáson — nem volt közönsége. De Bánk bánt mégis kell játszani a Nemzeti Színháznak ama kevesek számára, akik látni akarják.

A Nemzeti Színház már régen megtalálta a ciklusok és más sorozatos előadásoknak azt a szerencsés formáját, amellyel a régi színpadi irodalom nagy értékeit időnként felvonultathatták a mai közönség előtt.

De a magyar dráma terén a Nemzeti Színháznak nem ez a főfeladata, hanem az, hogy a magasabbrendű, mai magyar dráma számára színpadot és érvényesülést adjon ott és akkor, amikor ezek a magán-színpadról annak üzleti politikája miatt nem juthatnak szóhoz. Ez nem jelentheti viszont azt, hogy minden sikerre kilátástalan darabot mindenáron előadjanak, mert ennek a gyászos következményeit már néhányszor megsínylette a színház.

A Nemzeti Színháznak sokat vetették szemére a házi szerzőit. Nos, ezeket a szerzőket a magán-színházak is boldogan vállalták és vállalnák mindig. A Nemzed pedig sorozatos és maradandó sikereket köszönhet nekik. De hiszen ez nem jelentette sohasem azt, hogy nem jöhet valaki más, aki jót hoz.

A Nemzeti Színházba minden írónak utat kell találni, aki olyan darabot ír, amely a Nemzeti Színházba való. Hivatalosan kinevezett költőket az állami színház sem tud népszerűsíteni. Az igazgatóságban legyen meg az erő, amellyel a dilettáló írókat távol tartja a

színházról. Avantgardista színházat várni a Nemzeti Színházról dőreség lenne. Ez nem volt sohasem és nem is lesz soha a Nemzeti Színház feladata.

Hibás gondolat az is, hogy a Nemzeti Színházról egyetlen egységes, új, akár régimódi stílust követelnek, mert a Nemzeti Színház rendeltetésénél fogva, sokoldalúságánál fogva csak művészi felfogásban, elgondolásaiban lehet egységes. Stílusa pedig nem a színháznak, hanem a daraboknak van. Ha egy színház a maga generálszószával önt le minden darabot, abból nem sok haszna lesz a színpadművészetnek. A közönség bizonyos idő múlva feltétlenül meg fogja únni és visszautasítja.

A Nemzeti Színházban valami nagy szintézisnek kell megnyilatkoznia, amely saját régi szellemének mélységeiből és az új nagy világáramlatok magasságaiból kell hogy összefogja és kiteremtse azt a produkciót, amely felcsigázza és kielégíti a közönségnek az érdeklődését, de elvégzi ennek a közönségnek a magasabbrendű művészethez való eljuttatását is.

MI A NEMZETI SZÍNHÁZ HAGYOMÁNYA? Azon az állandó átadáson kívül, amely talán sehol sincs annyira összeforrvá az étellel, mint a színháznál, amely nem a darabok megmerevedett előadásában, hanem valami láthatatlan lelkeségben nyilatkozik meg, van egy vonal, amely a színház nagy és sikeres korszakaiban mindig csúcsra emelkedik és ez a korszerűség.

Egy kiváló magyar színházi szakember egyszer végigkutatva a Comédie Française egész könyvtárát, hogy megkeresse a Molière-előadások százados hagyományait. Kiderült, hogy nincsen semmiféle rendezői példány, feljegyzés, emlékirat vagy bármiféle írással megkötött utasítás, hogyan kell Molière-t játszani. Mert a molière-i hagyomány a Théâtre Française színpadán a szó szoros értelmében tradíció, színészi átadáson múlik. A franciák nemzeti színháza folytonosan játssza Molière-t s a bekerülő új szereplő a többi színésztől átveszi a darab előadásának külső formáját, aprólékosságait éppúgy, mint az egészben való felfogást, ahhoz teszi hozzá a maga friss tehetőségének megnyilatkozását. Így az előadás valami állandó mozgásban van Molière óta, száz és száz szülész munkája, ötlete, szelleme kavarog minden alkalommal a színpadon, ezért nem merevedik meg soha a Comédie Molière-stílusa, ezért van benne mindig friss élet és meghatározható emlék. És ahogy örökéletű lesz a színpadon a kissé brutális mozdulat, amelyet Coquelin mester a Kényeskedők egy groteszk pillanatában azzal a testrészével művelt, amelyet franciául ki lehet mondani, de magyarul nem,—úgy van benne minden Théâtre Française-beli Molière-előadásban egy-egy nagy színésznek néhány örök gesztusa. Mint ahogy a Nemzeti Színház „Téli rege“ előadásában félévszázadon át élt a nagy Szigeti József híres rögtönzése, amelyet hiába keresne valaki az angol eredetiben vagy a magyar fordítások könyveiben — „Nem ember az, fiam — hanem úr!“ — mondja nálunk az öreg juhász. És ezen a pár szón keresztül időnként átszáll a Nemzeti Színház színpadán egy csodálatos mély emberi hang, mely a múltból

zeng át és Petőfi szavai szerint „elindul vele az idők hajója és menni fog egy örökléten át!”

Ez a színpadi játékban a hagyomány, a színházvezetésben pedig az az egység, amellyel a színház arany-időiben mindig ki tudta fejezni a magyar kultúra ezeréves nagy képletét, egyszerre lenni magyarnak és európainak, egyszerre lenni nemzetinek és emberinek, egyszerre lenni történelminek és haladónak, tehát egyszerre kell lenni a közönség szórakoztatójának és nevelőjének is. Hogy lehet ezt a szellemet a Nemzeti Színházban ma újjáfejleszteni? Ez elsősorban az együttes — a személyzet kérdése.

A NEMZETI SZÍNHÁZ SZEMÉLYZETE ma túlméretezett. De valljuk be, egy kissé az is volt mindig. A műsor sokfélesége, a klasszikusok előadásainak az a követelménye, hogy gyakran a legkisebb szerepek is jelentékeny egyéniséget kívánnak, a Nemzetiben kezdetől fogva nagyszámú személyzetet tett szükségessé, mint azokban a színházakban, ahol sorozatos előadásokban kerülnek színre a darabok, vagy ha műsort játszanak is, ez annyira egyöntetű, kicsi skálájú, hogy a színészek kisebb csoportjával is kényelmesen fenntartható.

A Nemzeti Színháznak azonban óriási regiszterrel kell dolgoznia. A népszínműtől Shakespeareig, Sophoklestől a mai drámáig, a magyar falu jellegzetes ízű színpadi képeitől Ibsen ködös szimbolizmusáig akkora területeket ölel fel a Nemzeti Színház igazi rendeltetéséhez méltó műsor, amilyent Európa egyetlen színháza sem játszik.

Van azonban a Nemzeti Színház személyi túlméretezettségének mesterséges, hogy úgy mondjam, beteges oka. A felső protekciók partot mosó lassú áradatának csöndes lerakódása. Többé-kevésbé minden miniszteri, államtitkári, ügyosztályi lehellet, — amely hol hideget, hol meleget fújt a Nemzeti Színház felé — otthagya a maga porszemét, akik azután protekciós tag képében a tehetségtelenség homoktorlaszába temetik egy-két évtized alatt a Nemzeti Színház gúláját. Ezt másképp, mint kemény, szinte irtalmatlan selejtezéssel kipusztítani nem lehet.

Ilyesfajta selejtezés már volt a Nemzeti Színházban 1910 táján, amikor a tagok igen nagy seregét küldték nyugdíjba azoknak felháborodott tiltakozása és a persze különben mindig felfrissítést követelő sajtó hangos lármája közben. Akkor hosszú időre meg is szabadult a Nemzeti Színház jókora anyagi és még nagyobb művészi teherrel. Sajnos azonban, azóta szépen felgyülemlett megint azoknak a száma is, akik nem a tehetségük jogán, hanem a magasabb támogatás erejénél fogva ülnek ott s mivel ott vannak, fájdalom, természetesen játszanak is.

Vannak persze igazgatói, vezetői félreismerések is. Paulay Ede azt mondta, hogy színészt a botjából is tud faragni. Később azonban túlsok olyan bot került a színházhoz, akikkel ez a művelet nem sikerült s lettek belőlük tagok, de színészek soha.

Kik a gyengék, az igazgatók vagy a felsőbbbségek? Melyik volt a hibás ebben, azt nem mindig könnyű eldönteni. Mindenesetre van

példa az ellenkezőre is. Még a békében történt, hogy édesapámat egy nap felhívatta a miniszter, a magyar arisztokrácia egyik legképzettebb és legfinomabb alakja — különben nagy elismerője, megbecsülője igazgatói munkájának — és arra kérte, hogy X. Y. művésznőt szerződtesse a Nemzeti Színházhoz.

— Ez lehetetlen, kegyelmes uram, — szólt a válasz — ez a hölgy teljesen tehetségtelen, nem is fiatal, hogy valamit várni lehetne még tőle. A színház költségvetése pedig nem bír el újabb megterhelést.

— Sajnálom, kedves igazgató úr — felelte a miniszter. — Én mindig méltányolok minden komoly szempontot, ezúttal azonban ragaszkodnom kell kívánságomhoz.

— Én is sajnálom, kegyelmes uram, de akkor rögtön fogadja el a lemondásomat, mert én hivatalbalépésemkor kikötöttem, hogy semmiféle felső protekció nem lesz.

— Tudom, tudom, kérem, hiszen arról szó sem lehet, hogy ön ebből kabinetkérdést csináljon. De végre is csak egyetlen tagról van szó.

— Én nemrégén tizenöt ilyen egyetlen tagot küldtem el, akik így kerültek ide, kegyelmes uram. Én nem hozhatok tehát most egy tizenhatodikat. Ismételten kérem, fogadja el a lemondásomat.

A miniszter a fejét rázta.

— Mindig hallottam, hogy ön nagyon kemény ember, de hát ez nagy baj, mert én ezt megígértem ennek és ennek a főhercegnek...

— Ebből csak az a tanulság, kegyelmes uram, hogy nem szabad könnyelmű ígéreteket tenni — mondta csöndesen az apám.

A miniszter ránézett, kicsit visszahőkölt a széken, ezután biccentett a fejével.

— Köszönöm. Majd gondolkozom róla.

Az audienciának vége volt s Tóth Imre azzal a biztos tudattal távozott a minisztériumból, hogy megbukott.

A miniszter pedig, amikor magára maradt, csöngetett és behoza-tott egy aktát, amelyik felett eddig nem akart döntené — és aláírta Tóth Imre szerződésének újabb ötéves meghosszabbítását.

Amikor apámat 1908-ban Apponyi Albert gróf kinevezte igazgatóvá, ezt mondta neki:

— Megbízom önt a Nemzeti Színház vezetésével és igazgatásával. (Ez a Nemzeti Színház alapszabályai szerint nemcsak az igazgatói, hanem az intendánsi jogkört is jelentette.) Mik a feltételei?

— Egy feltételem van, kegyelmes úr, hogy innen a minisztériumból soha semmibe bele ne avatkozzanak. Mert a minisztérium a színháznak felügyeleti, tehát ellenőrző, de nem irányító és nem intézkedő fennhatósága.

— Erről biztosítom.

Mindenesetre jó volna, ha minden új igazgató megbízólevelében ez a kettős megállapodás volna lerögzítve. Teljes felelősség és teljes hatáskör. Színházat nem lehet másképp vezetni.

A minisztérium hivatalainak ajtai elé ki kellene írni: állami színházi tagokat nem fogadunk. Amíg egy igazgató a helyén van, lehetlenség, hogy a háta mögött titkos ajtókon surranjanak be befolyások és panaszok.

A színház tagjainak egyrésze fölött elmúlt az idő. Lehet, hogy volt ezek között sok kitűnő, jobb sorsra érdemes, magasabbra hivatott is, akit egyik vagy másik irányítás félreismert, vagy nem foglalkoztatott eléggé. Ezeket ki lehet emelni. Egyeseket még és korukhoz való szerepben újra be lehet vetni a közönség érdeklődésébe, de a legnagyobb rész már inkább teherként a színház mérlegében, mint reménység.

Claretie-hez, a Comédie Française egykori nagytekintélyű igazgatójához egy nap sírva rohant fel egy színésznője, akitől elvették a híres naiva szerepet. „Huszonöt éve játszom — zokogta — ezt a kislányt és éppen most, a bemutató negyedszázados évfordulóján akarják elvenni? ...“ És mégis elvették, pedig a Comédie Françaiseban nemcsak az igazgatónak, hanem a pályatársaknak is beleszólásuk van a színházvezetésbe és a szereposztásba.

A Nemzeti Színház becsülje meg a színjátszás kimagasló élő értékeit és mindegyiknek a maga területén adja meg az érvényesülés lehetőségét, mert az igazi tehetségnek minden életkor meghozza a maga új megnyilatkozásait és felejthetetlen alkotásait. Vannak nagy színészek és nagy színésznők, akik hetven évesek lesznek, de mégsem lesznek öregek — addig a pillanatig, amíg nem akarnak maguk fiatal-ságot játszani. De Lear király éppúgy lehet ambíciója a színésznek, mint Romeo és Prielle Kornélia Reville hercegnőjéért, Blaháné Nagymamájáért éppúgy tódult a közönség a színházba, mint a fiatal Júliáéért. A színész esetleg nehezen látja be, hogy maga túl van egy korhatáron, arra való az igazgatóság, hogy ezt megértse vele s neki való új feladatok felfedezésével széppé tegye számára a szomorú ténytet, hogy más szerepkörön keresztül kell vonzania a közönséget, mint addig.

Akárhányszor épp ezen keresztül lesz a színész igazán népszerűvé s akit a közönség nem fogadott el naivának, ünnepli, mint kómiát. Végeredményben is a színész színpadon akar lenni és tapsot akar, sikert, a színházigazgatás dolga, hogy megtalálja az utat, amivel mindegyik tehetséget ehhez hozzájuttathatja.

A mai korban a fiatalság határai az életben kitolódtak ugyan, a színpadon azonban nem. A sport még ötven éves urakat daliásnak tarthat meg s kackiás nagymamák táncolják a bluest, de ezeket a hazugságokat nem bírja el a rivalda. Különösen nem azóta, amióta a mozi női szépségben s női fiatalságban évről-évre csodákat produkál s elkápráztatja, de el is kényezteti a vizuális érzékelést, ami nélkül nincs színpadi illúzió. És hiába hivatkoznak arra egyes magasabbrangú színművésznők, hogy annakidején Sarah Bernhardt 60 éves korában még a Sasfiókot játszotta s hogy Mistinguette-t még mindig ünnepli Párizs. A magyar közönség sohasem volt túlságosan kegyelmes ebben a kérdésben s alig tett kivételt egy-két színészszel.

A LEBONTÁS NEHÉZ DOLOG. Lehet kár, hogy nem valósult meg valamikor a terv, hogy a Nemzeti Színházat a francia állami színház módjára átszervezzék s a tagok önkormányzatával bizonyos ellenőrzést tegyenek az igazgatói önkény, vagy jobb esetben egyéni látás mellé,

tény azonban az, hogy ma a Nemzeti Színházon megfelelő személyzeti lebontás nélkül gyökeresen nem lehet segíteni. Ezt Voinovich Géza bizonyára igen jól tudja. Félő azonban, hogy bizonyos helyzetek és befolyások gátat fognak emelni eléje. Legalább is erre vall az a lista, amely a megkezdett lebontásról nyilvánosságra került s amely semmiestre sem az a leépítés, amelyet közönség és kritikus joggal vár a Nemzeti Színháznál. Az effajta személyzeti lefaragások a kérdés megoldásának mechanikus próbálkozásai az organikus és helyes megoldás helyett.

A Nemzeti Színház személyzetének lebontásánál általában egy téves szempont uralkodik. Mindig arról beszélnek, hogy el kell bocsátani egy csomó tagot, pedig az átszervezés szempontja nem az elbocsátás, hanem a megtartás megítélése lehet csak. Nem arról van szó, hogy kit lehet esetleg elküldeni, hanem arról, kit kell okvetlenül megtartani. Ha a költségvetésnek bizonyos kerete meg van adva, ez determinálja, hogy a színház a maga feladatköréből az adott viszonyok között mit vállalhat. Lehet, hogy egyik-másik feladatát egy időre szüneteltetni kell. (Például esetleg a színművet, vagy a nagyobb zenés darabok előadását.) De azt, amit a költségvetés a feladatköréből előír, azt el is kell végeznie. A költségvetésnél tehát nem lehet olyan szükkeblűnek lenni, hogy a színház esetleg amiatt ne felelhessen meg főrendeltetéseinek. Ha azonban ez a keret kész, akkor megállapítani a feladatköröket s azt, mekkora és milyen személyzet szükséges ezeknek ellátásához.

Ismétlem, vissza kell nyúlni egy régebbi intézkedésre, amely a már említett békebeli nagyarányú nyugdíjazásokkal volt kapcsolatban, amikor is az akkori kultuszminiszter a színház vezetőségének előterjesztésére megállapította a Nemzeti Színház státusát. Ez a státus egyrészt szabályozta a szerződötett tagok számát, másrészt azoknak az illetményeit. Akkor a színház a legszélesebb működési rádiusszal dolgozott s így például népszínműveket, vagy zenés drámai előadásokat tartott. Az a keret tehát, amit akkor a legkitűnőbb színházi szakemberek megállapítottak, elég kell legyen most is. Ez az akta megvan a kultuszminisztériumban s egyik előző miniszter foglalkozott is már ezen az alapon a Nemzeti Színház kérdésének rendezésével. Lehetetlen dolog, hogy egyes szerepkörre vannak tízen is, de nincs naiva, nincs hősszerelmes például.

A fizetések ügye persze nem könnyű dolog. A békéhez hasonlítva megváltozott a közönség igénye a színészettel szemben, még jobban megváltoztak maguknak a művészeknek az igényei az alatt a rövid néhány konjunkturális év alatt, mely a régi ekhós szekér helyébe az autót állította a színházi kiskapuk elé. Kétségtelen azonban, hogy a színész-társadalom kezd éppúgy belenyugodni a szép idők tartós vagy örök elmúlásába, mint ahogy azt meg kellett szokniok más foglalkozási ágaknak s ha nem is lehet összehasonlítani a színészi teljesítményt és jövedelmet az államhivatalnokéval, azt a színésztől is el kell várni állami színháznál, hogy elviselje a jövedelemcsökkenésnek azt a mértékét, amelyet más pályákon túrni kell. És ez meg is történt.

Van azonban itt egy olyan kérdés, amely nélkül igen bajos hozzányúlni a fizetésrendezésekhez s ez az, hogy a múltban a Nemzeti Színház tagjainak hosszúlejáratú szerződésai voltak. A több évre szóló szerződések visszaállítása nagyon megkönnyítené a színházi vezetés dolgát anélkül, hogy különösebb rizikóval járna. Az egyéves szerződések bizonytalanságának helytelenségét különben a minisztérium is érezte, hiszen nyilván ebből a meggondolásból származott az a rendkívül nagy számú örökostag-termelés, amely a múlt jogszokásaival szemben már nemcsak a színház legjelentékenyebb kiválóságainak negyedszázados vagy hosszabb érdemét jutalmazza, hanem úgyszólván színházi obsit lett s szinte valami színházi életbiztosítás jellegével bír. Ez azonban egyrésztől devalválta ennek a címnek az értékét, másrésztől hosszú időre terhelte meg nagyobb tételekkel a színház költségvetését.

Így körülbelül megismétlődött az a tévedés, mint ami az úgynevezett állandó statisztériával történt. Megszüntették s ezzel a színház elvesztette egy fontos és életerős szervét, mert így ez az állandó segéd-személyzet-együttes szétesett, ugyanakkor azonban ezek a színészi rangra emelt egyének kis kivétellel nem tudtak megfelelni a magasabb feladatkörnek s lassan elkallódtak.

A sztárgázi is állandóan újra meg újra felmerülő kérdés. Ez sem új. Régi színészek leveleit olvasva, folyton az a panasz, hogy a nemzeti színjátszó társaságnál egyik vagy másik színművészről mennyivel többet keres, mint kollégái — a régi Nemzeti Színháznál 1885-ig ez a panasz főleg az énekesnők ellen irányult, de kijutott a panasz főleg Laborfalvi Rózának, Felekyné Munkácsy Flórának, Helvey Laurának, de talán legnagyobb mértékben Márkus Emiliának, ki már a régi békeidőben, sőt éppen akkor — igen szépen hangzó magas Összegeket keresett. A színházvezetésnek a legnagyobb elfogulatlanság mellett is magasra kellett értékelnit a vezető színészről munkáját, azaz azért, akiért a közönség elsősorban bejön a színházba. Ettől nem tágíthatott még akkor sem, amikor például olyan korszakalkotó színésznőegyéni-ség, mint Jászai Mari, ugyanazt a fizetést követelte magának, mint Márkus Emília. És nem kapta meg.

Klikkeket emleget a támadások és panaszok nagy része állandóan. Amióta a színház színház, mindig klikkeknek nevezték azokat, akik játszottak, azok, akik nem játszottak. Végre is minden igazgatóságnak és tanácsadónak megvan a maguk művészi véleménye, meggyőződése s az egyes színészekről vallott ítélete. Nem lehet kívánni, hogy ne e szerint, hanem az egyes színészek vagy színésznők ambíciói szerint osztogassák a szerepeket. Amikor Márkus Emília volt a Nemzeti Színház ünnepelt hősnője, akkor majdnem minden darabban ő játszott. Először azért, mert az igazgatók benne látták az alkalmas főszereplőt. Másodszor azért, mert az írók benne látták a siker zálogát és körömszakadtig ragaszkodtak hozzá. De harmadszor azért, mert a közönség Márkus Emiliát akarta látni és elsősorban Márkus Emíliáért jött be a színházba. Ennek a rendszernek akkor is megvolt és mindenkor megvan egy nagy előnye és megvan egy nagy hátránya. Az előnye, hogy hozzávetőlegesen lehet számolni a sikerrel; a hátránya, hogy túlfárasztja a művészt, túlságosan megszokottá teszi a közönség előtt. Bizonyos,

hogy ez a hiba az utóbbi években a Nemzeti Színháznál is megvolt. Túlságosan is egy színésznőre volt felépítve a műsor; de viszont tagadhatatlan, hogy Bajor Gizi a Nemzeti Színház mai együtteséből színésznői sokszerűségével, rendkívüli tehetségével messze kimagasodik, hogy ő nagy vonzóerő a színház számára. De a kérdésnek aligha lehet az a megoldása, hogy a Nemzeti Színház mai garnitúrájából kerítsenek neki ellenpontot a színházpolitika számára. A felfrissülés és megújulás nem jöhet máshonnan, mint a fiatalságból. Elképzelhetetlen, hogy amikor a magyar ifjúság minden pályán és minden hivatásban szinte önti a tehetségeket, az új erőket, a friss értékeket, éppen csak a színház volna az a kivételes terület, ahová ne jutna belőlük elegendő matéria ahhoz, hogy a hozzáértő szervezés, nevelő irányítás pár esztendő alatt megteremtesse azt az új együttest, amely átveheti az elődök munkáját, feladatát és hagyományait. Meddő lesz minden olyan kísérlet, amely a Nemzeti Színház sikeres színészeinek félretolásával az úgynevezett mellözöttek sorából akar egyszerre megint divát, vagy hőroszt teremteni. Paulay Ede a színiiskolából emelte ki Márkus Emiliát, Tóth Imre Bajor Gizit, így hozták Vízváryt a Háromcsőrű kacsza előadásából a régi nagy Nemzeti deszkáira és így került az operettből Rózsahegyi Kálmán Shakespeare színpadára Beöthy László szerencsés meglátásából. Ki tudja, hány Pethes Imre van ma is falusi korcsmák durván tákolt dobogóinak ripacsai között és hány drámai színésznő, mint ahogy a film áruházi kisasszonyok között találta meg Greta Garbóját.

De ahogy áll ez a színészekre, áll a drámaírókra is. És ahogy valamikor a kezdő Herczeg Ferenc Dolovai nábobja volt a Paulay-rezsim egyik utolsó nagy felvillanása, de a magyar társadalmi színmű újjászületése is, ahogy Beöthy László rávette a Bor megírására Gárdonyi Gézát és ahogy Tóth Imre elhívatta Móricz Zsigmondot a Hét krajcár novelláskötete után, hogy írjon darabot, ahogy Hevesi kihozta Zilahy Lajost, úgy kell körülnézni a mai új, friss írógárda tehetségesei között.

Nevelés, sőt bántó azonban, hogy egy olyan nagytekintélyű és múltú ember mellett, mint Voinovich Géza, aki bizonyára férfiként vállalja egyedül a felelősséget az igazgatásért, amelyet tényleg a maga feje szerint csinál, másokat tegyenek felelőssé. De különben is a humor területére tartozik, amikor a színház bírálói azt kifogásolják, hogy a főrendezőknak befolyásuk van a színházra! El sem lehet hinni egy Voinovich Gézáról, hogy klikkvezérséget, színházi mellékkormányt fog túrni maga mellett. A színház körüli élet eldurantott vaktöltése a klikkvezérség vádjá, amivel egyébként valamikor Szigeti Józsefeket, Felekyéket, később Vízváry Gyulákat, Náday Ferencet, Márkus Emmát, azután Somló Sándort, Várady Antalt, Ivánfy Jenőt, Pethes Imrét és ki tudná felsorolni, hány mindenkit vádoltak meg azok, akik akkor nem játszottak és azok, akik információikat ezektől szereztek.

A színházért az igazgató a felelős és mivel vállalja is a felelősséget, senki sem kereshet másban bűnbakot.

Az öreg Nemzeti kibírt már egynéhány vihart, ki fogja bírni ezt is. A sok szófiabeszéd, a sok lármás írás elhallgat előbb-utóbb, hogy átadja helyét komoly, megértő, de szigorú kritikának. Mert annak

lehetne dolga a Nemzeti Színház körül és egyedül annak lehet dolga. És annak is meg kell várnia azt az időt, amely alatt egy ilyen nagy átalakítást egyáltalán végre lehet hajtani és meg kell tartani azt a távlatot, amely felülről nézi és nem oldalról támadja a munkát és nem lenézi felülről, hanem azért beszél és azért bírál, hogy támogassa és segítse a megújulást. A színháznak, a színpadművészetnek feltétlenül szüksége van a maga magasabbrendű rendeltetésében való önbizalomra és hitre, s éppígy megfelelő szabadságra, függetlenségre minden külső és illetéktelen befolyással szemben, jöjjön az akár felülről, akár alulról.

De addig hagyják békében dolgozni.

Az öreg fát könnyű kivágni, de nehéz az újat fölnevelni. S amíg az új, felfrissült Nemzeti Színház sudara felnő és ki nem lombosodik, addig ne üssék fejszecsapásokkal az öreg Nemzeti Színház törzsét. Vagy ha már teszik, akkor ne mondják hozzá, hogy meg akarják menteni.

TÓTH LÁSZLÓ

A HÁBORÚ ÚJ ALAKJA

AHADVISELÉS TUDOMÁNYA a mi korunkban feltűnő, szinte forradalminak is nevezhető átalakuláson megy át.

Előidézte ezt az átalakulást az a tény, hogy a világháború jelenségei bizonyos régi hadviselési dogmákat döntöttek meg. Például 1914-ben senki sem gondolta, hogy milliós hadseregekkel több éven át is szakadatlanul lehet háborúskodni, mikor a pénzügyi és gazdasági szakemberek azt hirdették, hogy az ilyen tömegekkel való hadviselést 6 hónapon túl a leggazdagabb állam sem bírhatja, mert a pénzügyi terhek alatt össze kell roskadnia, eltekintve attól, hogy a háború folytán lecsökkent munkaerővel való termelés az óriásira növekedő fogyasztással nem fog lépést tarthatni. Vagy egyetlen hadvezér sem számított arra, hogy a leglendületesebben megindított s a gyors döntésre irányuló hadműveletek is évekig tartó vígasztalan állásháborúvá posványosodhatnak. És senki sem képzelte, hogy a hadianyag mennyiségében és minőségében olyan rohamos fejlődés fog bekövetkezni, mint amilyennek a világháború alatt tanúi voltunk és amely az egyes fegyvernemek egymásközi értékét feltűnő módon eltolta.

A világháborúnak ezek a jelenségei megérlelték azt a nézetet, hogy ma már másként kell a háborúra felkészülni, mint a múltban. Másként kell a háborút megkezdni, másként kell támadni és védekezni, mint régen. Másként, de hogyan?

A válasz erre a kérdésre különösen azért nehéz, mert már a világháborús tapasztalatok kezdenek elavulni. A harcmodort szabályozó tényezők: a hadianyagnak (fegyverzetnek) fejlődése ugyanis a világháború befejezésével nem állt meg, hanem továbbhaladt. Nem lehet a háborút olyan harcmodorral kezdeni, mint amilyenrel a világháború befejeződött. Szinte naponta olvasunk újabb és újabb emberpusztító gépekről és anyagokról. A technika minden újabb vívmánya hadicélokra is szolgálhat. A katonai szakemberek szakadatlanul vitakoznak egymással, hogy miként kell azokat legcélszerűbben alkalmazni és hogy miként fogják azok a harcmodort módosítani. Az eszmecsere természetesen sohasem fog befejeződni, de már kikristályosodott az a vélemény, hogy a hadviselésnek régen megszokott, az idők folyamán kialakult általános rendszere gyökeres módosításra szorul.

Ez a rendszer a történelmi idők kezdetétől egészen a világháborúig szakadatlanul, szabályosan, tehát nem ugrásszerűen fejlődött. Szabványos evolúciónak is mondhatnánk ezt a fejlődési

folyamatot, amely csúcspontját a világháború előtt érte el. A mondott rendszer az 1914. évi csúcsponton röviden így jellemezhető: ha valamelyik civilizált államnak szomszédjai egyikével csak fegyveresen elintézhető viszálya akadt, akkor megszakította vele a diplomáciai összeköttetést és neki hadat üzent. Figyelmeztette tehát arra, hogy erőszakot fog ellene alkalmazni. Időt adott ellenfelének arra, hogy ez az erőszak ellen való védekezésre felkészüljön. A hadüzenettel rendszerint egyidejűleg mozgósította haderejét, vagyis a zászlók alá hívta lakosságának fegyveres szolgálatra kiképzett részét (a világháború kezdetén a lakosságnak mintegy 5%-át) és ezzel feltöltötte a békekereteket (az állandó hadsereg kereteit). A befejezett mozgósítást követte a felvonulás, vagyis a hadilábra állított haderőnek vasúton az ország határára való szállítása. Mikor pedig a haderő gyülekezése a határmentén befejeződött, megkezdődtek a hadműveletek, azaz megindult a küzdelem a háború megnyeréséért.

Ez a küzdelem a múlt század háborúiban, mikor a haderők még aránylag kis létszámmal, a lakosság 1—2%-át kitevő állománnyal vonultak ki, rendszerint pár hónap alatt, legkésőbb egy éven belül véget ért. Így például az 1848. évi osztrák-olasz háború % évig, 1849-ben ugyanez a háború 1 hétig, az 1853/54. évi krími háború kerekén 1 évig, az 1859. évi osztrák-francia-olasz háború 3 hónapig, az 1866. évi osztrák-porosz-olasz háború 4 hónapig, az 1870/71. évi német-francia „nagy“-háború $\frac{1}{2}$ évig, az 1878/79. évi orosz-török háború 1 évig, az 1904-05. évi orosz-japán háború szárazföldi része 11 hónapig tartott.

A múlt század háborúinak idejében még az volt a felfogás, hogy a küzdelmet a két szembekerült haderőnek kell egymással megvívnia, de nem a két állam lakosságának. A nemzetközi jogszokás éles különbséget tett harcos és polgár között. A haderőn kívülmaradt lakosság életét (és megélhetését) a háború nem veszélyeztette, sőt a lakosságnak ezt a részét a hadviselő felek a legmesszebbmenőleg kímélték.

Nyugodtan mondhatjuk azt is, hogy a kultúrnemzetek egymásközi háborúit bizonyos lovagias vonás is jellemezte. Tiszteletreméltó harci szokások fejlődtek ki. Elképzelhetetlen volt, hogy az egyik állam a másikat hadüzenet nélkül támadja meg, valamely várat vagy éppen nyílt várost előzetes figyelmeztetés nélkül bombázzon, elfoglalt városban raboljon. Ilyen lovagias vonás volt például az, hogy 1914-ben, mikor a monarchia Szerbiával már hadiállapotba került, Ferenc József király Putnik szerb fővezért a monarchia területéről bántatlanul hagyta hazautazni.

A világháborúban azonban ez az udvarias vonás veszendőbe ment. Divatba jött nyílt városok bombázása, utasszállító hajók elsüllyesztése, az ellenséges — internált — alattvalókkal való méltatlan bánásmód, védtelen lakosság kiéheztetése és kirablása stb.

Szükséges, hogy még az úgynevezett „harcmodorról“ is rövid magyarázatot adjunk.

Harcmodor alatt azt az eljárást értjük, amelyet a csapat az ellenfél legyőzése céljából alkalmaz. Ezt az eljárást a mindenkori fegyverzet szabályozza. Elég talán, ha annyit mondunk, hogy a harci kocsik és

mérgezgázok korszakában nem lehet azzal a harcmodorral dolgozni, amellyel a honfoglaló magyarság a maga harci sikereit kivívta.

De bármilyen nagy volt is a különbség a honfoglaló lovashadak és a világháborús magyar csapatok fegyverzete és ebből eredőleg harcmodora között, meg kell állapítanunk azt a tényt, hogy ez a különbség az elmúlt évezred alatt igen lassan, lépésről-lépésre nőtt olyan nagyra. Például a honfoglaláskori magyar vitéz támadó fegyverzetéhez tartozott az íj, a kard, a kopja, a fokos, a csatabárd és a buzogány. Ezek a fegyverek ekkor már évszázadokra terjedő múltra tekinthettek vissza és a honfoglalás után még évszázadokon át tartották magukat. Mátyás királynak még voltak íjászai. A többi fegyver még azután is használatban maradt. A napóleoni korszakban szerepelt magyar fölkelő lovasság a kard mellett a fokost is használta. A világháborúba lovasságunk mint főfegyverrel a karddal vonult, annak ellenére, hogy a puskaporos lőfegyverek használata már a XIV. században megkezdődött. A lőfegyverek fejlődése azonban csigalassúsággal haladt és ezért a harcmodort igen mérsékelt ütemben módosította. A muskétának és a csatakígyónak sokáig versenytársa maradt az íj és a hajítógép. Mátyás király az ágyú 100 éves borában is többre értékelte a hajítógépet. Azt mondta, hogy hajítógép három ágyút ér. Az oroszok leghíresebb hadvezére, Suwarow — a XVIII. század végén — többre tartotta a szuronyt, mint a puskát. Az osztrák hadsereg még 1866-ban is a csatának döntő harci eszközét nem a tűzharcban, hanem a szuronyrohamban kereste.

Hogy pontos időadattal szolgáljunk, a kanócos gyújtású puska (előltöltő) a háború színpadán 1378-ban jelent meg és csak több mint másfél évszázad után, 1540-ben kapta meg a kakassal való gyújtást. Ezután is igen lassan haladt a tökéletesítés útján, megmaradt a múlt század közepéig körülményes kezelésű előltöltő fegyvernek. Csak az 1864. évi dán-porosz-osztrák háborúban tűnt fel először a porosz hátultöltő puska. Ennek megtöltése már egyszerű volt és ezért lögyorsaságban négyszeresen felülmúlta, de ballisztikai tulajdonságokban nem haladta túl az előltöltő puskát.

A puska hatóképességének lassú növekedésére jellemző, hogy a XIV. század második felében alkalmazásba került lőfegyver hatásos hordtávolsága sokáig nem érte el az íj hordtávolságát és még a XVIII. század első felében is csak 200 lépésre (az ágyú 600 lépésre) hordott. Pedig volt elegendő háború, hogy a fejlődés élénkebb ütemű legyen.

Feltűnő, hogy a szinte 20 éves háborúnak számítható napóleoni korszak (1796—1815) a fegyverzet fejlődését milyen kevésbé mozdította elő. A gyalogság lőfegyvere minden államban egy 1777-ben feltalált 17.5 mm-es puska volt, amelynek töltése 12 fogást igényelt, 300 lépésnél nagyobb távolságra löni lőszerpazarlásnak számított, mert a puskának csak erre a távolságra volt még megfelelő találati biztonsága, de ez is csak szél- és esőmentes időjárás esetén. Ez a puska végigélte a napóleoni háborúkat. Az ágyú hatásos hordtávolsága ugyanakkor 1500 lépést tett ki. Mindebből eredt, hogy a lovasrohamok a csaták eldöntésében előkelő szerepet játszottak.

Kissé élénkebb ütemű lett a fegyverzet fejlődése a múlt század második felétől kezdve. Az 1864-ben használt első (porosz) hátultöltő puska jó hordtávolsága 700 lépés volt. Az ágyúval 2500 lépésig lehetett megfelelő találati biztonságot elérni.

Ezután, szinte a mi korunkban jött a hátultöltő ágyú (a habsburgi hadseregnél 1875-ben), az ismétlő puska (1888-ban), majd a gyorstűzelő ágyú (1905-ben) és pár évvel a világháború előtt a géppuska.

A világháború alatt aztán a fegyverzetben, úgy minőség, mint mennyiség tekintetében ugrásszerű, a harcmodort forradalmasító fejlődés következett be. Ennek mértékét legjobban az alábbi összehasonlítás mutatja.

1914-ben minden állam a maga haderejét gyalog- és lovas-hadosztályokra tagozta, hasonlóan ahhoz, ahogyan ezt több mint 100 évvel azelőtt Napóleon tette. A világháborút megkezdett hadosztályok fegyverzeti mennyisége a napóleoni időktől nem sokban tért el, csak a minőségben volt lényeges különbség. Volt minden gyaloghadosztálynak 10—15.000 gyalogosa ismétlőpuskával, 300 lovasa és jutott minden 1000 gyalogosra 2 géppuska és 3—7 ágyú; a lovashadosztályok 3.600 lovassal, 8 géppuskával és 12 ágyúval vonultak ki.

A jellegzetesség ebben a fegyverzetben az, hogy a gyaloghadosztály főfegyverzetét a puska, a lovashadosztályét a kard tette ki. Ezen épült fel az a harcmodor, amellyel a haderők a világháborút megkezdték. A puska és a kard támogatására a hadvezetőségek csak szerényszámú hadigépet (géppuskát és ágyút) szántak, a küzdelem oroszlánrészt tehát a kézfegyverekkel kellett volna megvívni. A habsburgi haderő gyalogsági szabályzata hangsúlyozta is ezt, mikor kimondta, hogy a gyalogság a fegyvernemek királynője és képes a többi fegyvernem támogatása nélkül is megállni a helyét.

Hogy a fegyverzeti mennyiséget konkrét példán mutassuk be, a francia gyaloghadosztályt választjuk. Ennek 1914 nyarán volt 10.000 puskája, 24 géppuskája és 36 könnyű (tábori) ágyúja.

1918 nyarán, azaz 4 évvel később, a hadosztály puskaiknak száma 2300-ra csökkent le, de kapott az elvesztett puskaik helyett 420 géppuskát és aknavetőt, 92 könnyű és nehéz ágyút és jutott ezenfelül minden hadosztályra 30 repülőgép és 12 harci kocsi (tank). Négy év alatt tehát a fegyverzet többet fejlődött, mint az előző 400 év alatt. Arányokkal kifejezve: a világháború alatt a hadosztály puskaiknak száma 75%-kal csökkent, ellenben a hadigépek száma és pedig kisgépekben a 100-szorosra, nagygépekben a 10-szeresre szaporodott és ezekhez jött új hadigépek gyanánt a repülőgép az ő géppuskáival és bombáival és a harci kocsi az ő géppuskáival és ágyúival. Ehhez járult még, hogy a tüzérség nemcsak robbanógránátokkal, hanem gázzal töltött lövedékekkel is dolgozott, ami megkövetelte, hogy a csapat gázálcban harcoljon. Ha hasonlattal akarunk élni, azt mondhatjuk, hogy a csapat 1914-ben golyózáporban, 1918-ban tüzorkánban dolgozott, a támadó 1914-ben ritka acélháló ellen vonult, 1918-ban szinte zárt acélfalat talált maga előtt. A puska mindenesetre elvesztette évszázados vezetőszerepét.

Igaz, hogy a hadianyagnak ilyen óriási méretű megduzzadását egyrészt a háború hosszú tartama idézte elő, mert minden üzem éveken át csak hadianyagot gyártott, másrészt az állásharc segítette elő, ami megengedte, hogy a töméntelen (és részben nehézkes) hadigép a csapatok körletében felhalmozassék. De a mondott adatok kétségtelenül mutatják, hogy a csatatéri küzdelem alakja teljesen megváltozott, a gép a kézifegyverrel szemben túlsúlyba került.

A lovashadosztályoknál ilyen világháborús összehasonlítást tenni nem lehet, mert a lovasság már az első csatákban lóról leszállt, kard helyett karabélyt vett a kezébe, a háború folyamán pedig meg is fosztották lovaitól. Gyalogos csapat vált belőle, mert csak így érvényesülhetett az állásharcban. Ma a korszerű lovashadosztály, amelynek a jövő háború elején és Európa keletén esetleg később is nagy szerepe lehet (ahogyan ezt az 1920. évi lengyel-orosz háború mutatta), talán 2400 lovassal (azaz lovon szállított karabéllyal), 1500 puskával (gépkocsikon szállított és ezenfelül kerékpáros gyalogcsapattal), i páncélautós csapattal, 80 kis tüzgéppel (géppuska, aknavető stb.), 20 ágyúval és 1 repülőszázaddal volna gondolható. A korszerű lovashadosztály tüzereje tehát a réginek többszörösére rúgna. Az ilyen csapat már nem „lovas“, mert nem lóháton harcol, hanem „gyors“ hadosztály, amely gyalog harcol, de gyorsabban mozog, mint a gyalogság.

Figyelemreméltó azonban, hogy 1920 óta a hadianyag tovább tökéletesedett. Hogy csak a legfontosabb mozzanatokat említsük: az ismétlőpuskát kezdi az automata kézipuska kiszorítani, a géppuskák és az aknavetők lögyorsasága, hordtávolsága és pusztító hatása jelentékenyen megnövekedett;

a haderők új tüzéséggel kezdik magukat felszerelni, amelynek hordtávolsága a réginek kétszeresét teszi ki;

a régi harci kocsik a csatatéren még csak vánszorogtak, az új hard kocsik már száguldanak, sőt már úszó hard kocsik is kezdenek feltűnni;

a repülőgépek működési sugara, gyorsasága és hordképessége jelentékenyen megnövekedett, ami a hadvezetőségeket arra készítette, hogy a szárazföldi és tengeri haderő mellett, mint harmadik egyenrangú tagozatot: önálló légi haderőt szervezzenek;

terepjáró gépkocsik kerültek alkalmazásba, ami nagyobb csapatok gyors szállítását — utak nélkül is — megengedi és motorizált hadosztályok felállítására nyújt alapot;

személyzetnélküli repülőgépeket és hadihajókat irányítanak, elektromos hullámokkal stb.

Az eddig elmondottak alapján már bizonyos támpontot nyertünk ama kérdésre adandó válasz megszövegezéséhez, hogy a jövő háborúja milyen megnyilvánulási tünetek között fog lezajlani.

Meglehetősen biztos, hogy az új háború másként fog kezdődni, mint ahogyan ezt 1914-ben láttuk.

Az első körülmény, amely itt még tisztázásra szorul, az, hogy van-e létjogosultsága és ha igen, milyen formák között az általános védkötelezettség alapján felállított (mozgósított) hadseregnek. Az

ilyen néphadseregnek csak csekély hányada volt 1914-ben a jól begyakorolt, 2—3 évig ténylegesen szolgált legénység, míg a zömét a gyakorlatból már kijött, többé-kevésbé előregedett évfolyamok tették ki. Ma a tényleges szolgálati időt a legtöbb állam 2 év alatt (12, 14, 18 hónapra) szabta meg. A haditudósok azt mondják, hogy az ilyen tömegekből, azaz csak rövid kiképzést nyert ténylegesekből és ezek létszámának többszörösét kitevő tartalékosokból megalakított haderő ellenállóképessége a korszerű hadigépek idegrázó hatásával szemben nem lehet elegendő. A gyakorlatlan, öregebb évfolyamok különösen hajlamosak a pánikra és a megfutamodásra, ahogyan ezt a világháború ismételten megmutatta. Ezért a szakértők bizonyos része azt a nézetet vallja, hogy sokkal célszerűbb lenne, sőt az egyedül lehetséges mód lesz kisebb, de válogatott, több esztendőn át begyakorolt legénységből álló hadsereggel (vagyis zsoldosokkal) az ellenség elé vonulni. Csak az ilyen haderőben van meg a mindenfajta hadigépek kezelésében való jártasság és hatásának ismerete mellett a kellő lendület, az átütő és ellenálló erő, a szigorú fegyelem. A jövőben már néma tömegre, hanem a minőségre kell a hangsúlyt helyezni.

Említést érdemel itt az a körülmény, hogy a világháború folyamán minden hadviselő fél haderejének gyalogsága fokozatosan népfölkelés jellegűvé változott át, amennyiben túlnyomó részben olyan legénységből tevődött össze, amely odahaza csak felületes kiképzésben részesült. Ez a csapat az állásharcba még jól-rosszul betanult, de az álláson kívül vívandó támadó harcra már nehezen lehetett alkalmazni. A minőségnek ez a csökkenése nagymértékben hozzájárult a háború elhúzódásához, mert hiányzott a csapatból a döntéshez szükséges átütő erő. Egyébként a németek a világháború utolsó esztendejében már két részre tagozták haderejüket: voltak támadó hadosztályok, vagyis olyanok, amelyeket a támadásra neveltek és fegyvereztek fel és voltak álláshadosztályok, amelyek csak az állások megvédelmezésére voltak alkalmasak.

Ebben a fontos szervezési kérdésben a vita még nem zárult le (a döntés nem is sürgős, mert ma még felfegyverzett és lefegyverzett államok állanak egymással szemben), de feltehető, hogy a legtöbb állam a maga haderejét háború esetén több részletben fogja talpraállítani. Az első részlet lesz a „támadó“ hadsereg, amely a békeállományból és néhány legifjabb tartalék évfolyam java legénységből fog megalakulni. Ennek lesz a legjobb hadianyaga. A békeállomány 1—2 nap alatt — mozgósítás nélkül, csupán egyénekenként való behívásokkal — harckész állapotba hozható abból a célból, hogy az ellenséges állam területére betörjön. Hogy az ilyen támadás nehezebb ellenállásra ne találjon, szükséges, hogy a betörést hadüzenet ne előzze meg. Ebből a megfontolásból következik, hogy a jövő háborúja hadüzenet nélkül fog kitörni, illetve, hogy a betörés pótolja a hadüzenetet. Erre egyébként már van példa a jelen évszázad történetében. 1904-ben a japán flotta az orosz flottát Port-Arthur előtt megtámadta és a japán nagykövet csak ezzel egyidejűleg nyújtotta át Szentpéterváron az orosz kormánynak a hadüzenetet. Az orosz flottát így az ellenségeskedések megkezdése előtt teljesen meglepte. A legutóbbi

kínai-japán háború lezajlott, anélkül, hogy a két hadviselő fél egymással hivatalosan hadiállapotban lett volna.

Az előbb mondott „támadó“ hadsereg megindulását fogja követni a „mozgósítás“, amelynek zavartalan végrehajtását az ellenséges állam területére intézett betörés is kívánja biztosítani. A mozgósításokra zászlók alá bevonuló évfolyamok javából, talán a 30. életéven innen levőkből fog megalakulni—tíz napon belül — a „tartalék“ hadsereg. Ez gyorsan a támadó hadsereg után vonul, hogy annak sikereit megszilárdítsa és kiaknázza. Az öregebb évfolyamok (a 31—40 évesek) fogják alkotni a „védelmi“ hadsereget, amelynek a már elfoglalt területek megszállása és megvédelmezése, az állásharc lenne a feladata.

A múltakhoz képest tehát a szembeszökő eltérés az időrendbeli tagozás és alkalmazás élesebb elhatárolásában rejlik. Régen is megvolt a haderők hasonló tagozása. Volt I. vonal (a sorhad), II. vonal (a tartalék hadosztályok, amelyek a sorhadnak hadiállományra való emelése után megmaradt tartalékos legénységből szerveződtek) és III. vonal (a népfőlkelés). Csupán a habsburgi haderőnél hiányzott — pénzügyi okokból a II. vonal. Hiányzott ezenfelül a fentebb említett időrendbeli tagozás. Például a világháborús német haderő 8 hadseregének mindegyike vegyesen sorhadbeli és tartalékadosztályokból állt. Az első csatákban az I. és II. vonal egymás mellett küzdött. A habsburgi hadvezetőség pedig a befejezett mozgósítás után gyors egymásutánban, sőt egymással keverve is, a hadszíntérre küldte a sorhadat (a közös, honvéd és Landwehr hadosztályokat) és a III. vonalt jelentő népfőlkelő és menetdandárokat. Az I. és a III. vonal már kezdettől fogva összekeverődött. Volt olyan hadtest, amely egy sorhadbeli hadosztályból, egy népfőlkelő és egy menetdandárból állt és ez a hadtest kezdettől fogva támadó feladatot kapott. 1914 augusztusának végén, tehát röviddel a hadműveletek megindulása után, az osztrák-magyar I. hadsereg balszárnya, amelyre a „döntő“ támadás intézése hárult, állt: 1 sorhadbeli gyalog hadosztályból, 2 lovas hadosztályból, 6 népfőlkelő és 1 menetdandárból.

Visszatérve a valószínű jövőbeli tagozásra, az előny természetesen annak a félnek az oldalán lesz, amelynek békehadserege nagyobb állományú és jobb fegyverzetű, mert így „támadó“ hadserege is erősebb és jobb minőségű lehet. Itt utalhatunk arra a tényre, hogy a franciák a németeknek mai zsoldos hadseregét ilyen kiváló támadó hadseregnek minősítik és ennek esetleges meglepő betörése ellen erődítették meg Lotharingiát a közelmúltban.

A hadüzenet nélkül megkezdett háború elképzelhető oly módon is, hogy például az orosz hadsereg nagy gyakorlat ürügye alatt a Dniester mentén, a román határon a maga „támadó“ hadseregét összevonja és gyakorlat helyett egyszerűen bevonul Besszarábiába. Ha ezt a gondolatot továbbfűzzük, arra az eredményre jutunk, hogy a meglepő betörés ellen csak békében kiépített és megszállt erődítés nyújt oltalmat. Olyan erődítés, mint amilyent a franciák Lotharingiában építettek.

Magától adódik itt a gondolat, hogy a vázolt meglepő betörés intézésére motorizált (gépkocsikon szállított) csapatok a legalkalma-

sabbak, amiből ered, hogy célszerű szervezés esetén a „támadó” hadsereg bizonyos része motorizált állapotban lesz. A nagyobb államokban állandó kísérletezés tárgya a motorizált kötelékek alkalmazása és ilyenekkel a lovasságnak részben vagy egészben való pótlása. Például a francia hadsereg múlt évi gyakorlatain szerepelt egy ilyen dandár, amely tagozódott: 2 motorkerékpáros századra, 2 páncélausós osztagra, 1 terepjáró gépkocsikon szállított dragonyos (lovasítatlan) ezredre, 1 harci kocsis zászlóaljra és 3 motorvontatta ütegre. Bebizonyult, hogy a motorizált dandár mozgékonyasága a lovasságét messze felülmúlja. Hadüzenet nélkül kezdett, meglepő háború esetén a motorizált csapat messze betörhet az ellenséges országba és elérheti annak fontos hadviselési központjait.

Motorizált csapatok a háború kezdetén rögtönözhetőek is. A nagyobb államokban a hadi célokra is alkalmas géperejű járművek százazrei futnak. Könnyen összeállítható ezekből egész hadosztályok szállításához szükséges autómennyiség. Az ilyen hadosztályok gyalogságot egységes típusú teherautók szállítanak, bizonyos része a gyalogságnak és a géppuskáknak motorciklin vonulna előre, a lovasságot páncélozandó autók helyettesítenék, a tüzéséget traktorok vontatnák.

Az előbb említett támadó hadsereg motorizált részénél gyorsabban fogja megkezdeni és bizonyára meg is fogja kezdeni a háborút a légi haderő. Ez a fegyvernem az, amelynek várható hatásához a legfantasztikusabb elképzelések fűződnek. Nem alaptalanul! Különösen izgat mindenkit az, hogy miként fog a légiflotta a háború kezdetén szerepelni, továbbá, hogy fogja-e a háború lefolyását gyorsítani vagy csak majd az értékpesztítást növeli?

A világháború alatt ugyan már a repülőgépek ezrei működtek, de e légi fegyvernem csak a háború folyamán, fokozatosan nőtt nagyra. Nincs tapasztalatunk nagy háború megkezdésére légi flottákkal. A világháború elején még csak néhány felderítő gép röpködött a levegőben, nézett, figyelt, hírt hozott, de nem harcolt. Később pedig a repülőgépek elsősorban a csatatereken jutottak szóhoz. Védtelen városok bombázására csak másodsorban alkalmazták. London, Párizs s még egynéhány város ugyan sokat szenvedett a német gépektől, míg hozzá nem szokott a védekezéshez, de elvégre a repülőgépektől a mögöttes országrészekben okozott veszteség egészen eltörpült a csatateri gyilkolás mellett és ezért a háború sorsát nem is érintette. Ma a helyzet egészen más! A fegyverkezésben nem korlátozott államok a gépek ezreivel rendelkeznek és ezek a gépek hasonlíthatatlanul jobb minőséget képviselnek, mint a világháborúbeliek. A légiflották felkészültek a háború megkezdésére. Ezek legnagyobb részben tulajdonképpen állandóan harcrakészek. Pár órai idő feltétlenül elégséges ahhoz, hogy az ellenséges ország területe fölött pontos terv szerint megjelenhessenek. Váratlanul felbukkanhatnak az ellenséges ország fővárosa fölött.

Minden légiflotta bizonyos része bombavető gépekből áll. Vannak olyan gépek, amelyek több tonnányi gyújtó, robbanó és gázbombát visznek magukkal, hogy ezeket az ellenség országterületén fellelhető alkalmas céltárgyakra dobhassák.

Mik ezek az alkalmas céltárgyak? Elsősorban az ellenség hadviselési központjai, tehát a főváros és a nagyobb városok kormányzati főhatóságai, katonai parancsnokságai, nagyobb helyőrségek, a közüzemi központok, a hadi üzemek, a nagyobb pályaudvarok, közlekedési gócpontok, hidak, lőszerraktárak, kikötők, repülőterek stb. Mindezek megtámadásával és elpusztításával s egyben a polgári lakosság megfélemlítésével lehet az ellenfél mozgósítását, felvonulását, hadianyag gyártását stb. röviden: ellenállásra való felkészülését a leghatásosabban hátráltatni vagy éppen megakadályozni.

A nagyobb államokban évente tartott légi hadgyakorlatok azt látszanak bizonyítani, hogy az ügyesen megtervezett légi támadást még a leggondosabb felkészülés esetén sem lehet hiánytalanul kivédeni. A leghatásosabb védelem az ellenséges légiflotta felkeresésében és megsemmisítésében rejlenék. De ennek az óhajnak megvalósítása nem olyan egyszerű dolog.

Hogy milyen lesz valamely nagyobb város ellen a repülőgépek százaival intézett légi támadás hatása, arra nézve elméleti számvetésekre és találgatásokra vagyunk utalva. Gyakorlati tapasztalatokat a világháborúból ezen a téren csak korlátozott mértékben lehet értékesíteni. Azóta sokat fejlődött a támadás fegyvere és sokat a légi veszély elhárító módszere. Annyit mégis mondhatunk, hogy sikerült légi támadás a gyújtó bombák tízezreivel árasztatni el valamilyen várost és azt a szó szoros értelmében lángba boríthatja, mert nincs annyi tűzoltó, amennyi az egyidőben kitörő többszáz tűzvész elfojtására elegendő volna. Az öt-tíz mázsás robbanó bombák nemcsak nagy épületeket, hanem egész háztömböket dönthetnek romba. A repülőgépekről dobott gázbombák (esetleg lepermetezett gázok) valóban halálos pusztítást okozhatnak a gyenge idegzetű lakosság között, ha az a gázvédelemben gyakorlatlan. A földről való védekezés — légelhárító ágyúkkal — a pusztítást mérsékelheti, de nem akadályozhatja meg egészen.

A legsúlyosabb a dologban az, hogy a légi hadviselésnek ez a módszere a védtelen lakosságot válogatás nélkül gyilkolja. Egymással egyenlő erejű légiflották fellépése esetén a pusztítás ugyan kölcsönös, de ez sovány vigasztalás a védtelen lakosság számára. Az egyik fél nyomasztó légi fölénye esetén a másik fél a háború abbahagyására is kényszerülhet, hacsak már békében nem gondoskodott nagyobb városai lakosságának háború esetén való kitelepítéséről, vagy elegendő számú bombabiztos és gázmentes földalatti óvóhelyekről és hadi üremeinek a föld színe alá való helyezésétől. A légi veszély elhárítása tehát nagyarányú védelmi rendszabályokat követel meg. A légiflották jelenléte mindenesetre a háború eldurvulását vonja maga után. Azt mondhatnánk, hogy a régi háborúban az egyik hadviselő fél a másik kezéből a kardot (a hadsereget) akarta kiütni, most azonban rögtön a szívét akarja átdöfni. Régen a nemzetek párbaja a harcképtelenségig ment, jövőben az ölésig kíván menni.

Egyes szakemberek ugyan azt mondják, hogy a „mögöttes ország-rész” veszélyeztetése nem lesz ilyen nagy méretű. A légiflotta működésének főterülete mégis a hadszíntér, a csatatér, ahol földi társát,

a szárazföldi hadsereget kell támogatnia és így erejének csak kisebb részét alkalmazhatja a mögöttes országrész ellen. Ezenfelül, mint-hogy minden állam területén és éppen nagyvárosaiban laknak semleges országok állampolgárai, a kíméletlen légi háború a semlegesek beavatkozását provokálhatja. Végül pedig az a hadviselő fél, amelyik a háborút egyoldalúlag ilyen kíméletlenül kezdi, az egész művelt világ gyűlöletét zúdíttja magára és ezzel önmaga teljes elszigetelődését idézi elő. Ezért a védtelen városok bombázása csak a háború folyamán (tehát nem az elején) és ekkor is csak utolsó, kétségbeesett rendszabály gyanánt jöhetne tekintetbe, hasonlóan mint a „korlátlan“ tengeralattjáró-háború német részről a világháború alatt, ami végeredményben — minthogy a célt nem érte el — a németeknek többet ártott, mint használt. A „korlátlan légi“ háború tehát két-élű fegyver.

De még a „korlátozott“ légi háború is erősen módosítja a háború menetét. Veszélyezteti a haderő mozgósítását, mert a légi támadások elpusztíthatják a laktanyákat és a hadfelszerelési raktárakat, veszélyeztetik a haderő felvonulását, mert elrombolhatják a pályaudvarokat és vasúti műtárgyakat s ezzel megakadályozhatják a csapatok berakodását, szállítását és kirakodását. Mindezek a ténykedések, a mozgósítás és a felvonulás a múltban a legnagyobb biztonságban, óramű pontosságával történhettek meg, amennyiben az ellenség ezeket nem zavarhatta meg. Jövőben mindez veszélyeztetett övben fog lezajlani, amiből következik, hogy az óramű pontossága is veszendőbe megy.

A légi haderők jelenléte a földi haderők csatatéri tevékenységét is a legnagyobb mértékben érinti. Erre nézve már a világháború második fele elegendő támpontot nyújt. A harcost a halálveszély nemcsak a föld színéről, hanem a levegőből is és nemcsak a csatatéren, hanem azon kívül is, messze hátul fenyegeti. A harci tevékenységnek a levegőbe való kiterjesztése átalakítja azokat a bár többé-kevésbé fárasztó, de a múltban mégis veszélytelen meneteket, amelyekkel a csapat régen a harctérre igyekezett, mert hiszen az ellenséges légi flotta messze hátul felkeresi a menetelő hadoszlopokat. A mai röplési gyorsaság mellett, alighogy feltűnik a láthatáron az ellenséges légi raj, egy-két perc múlva már a csapat fölé ér. Ezért nyílt vidéken a menetelésre csak az éjszaka vagy az esős, ködös idő marad. A gyalogság nappal szétszórt rendben, kis célokat mutatva, valahogy még csak mozoghat, de az utakra szorító géperejű és egyéb jároművek, a lovasság és a tüzérség képtelenek a repülőgép előtt elrejtőzni és így a légi támadás áldozatául eshetnek, hacsak nincsenek repülőgépek kéznél, hogy az ilyen támadást idejében visszautasítsák. Nehéz probléma a csapat zavartalan pihentetésének, éjjeli nyugalmának biztosítása is, minthogy a légi támadások a pihenni kívánó csapatot éjjelnappal nyugtalaníthatják. Olyan zavartalan pihenésről, mint régen, aligha lehet szó. Állásharc alatt a harcosok még elrejtőzhetnek a fedezékekben, de mozgó háború alatt (már pedig minden hadsereg erre készül) nem lehet biztos oltalmat nyújtó fedezékeket építeni. A falvakban sincsenek olyan pincék, amelyekben a csapat megbújhatnék. Csak az elködösítés segíthet némileg, amennyiben a céltárgya-

kát az ellenség előtt befedi. A légi flották a földi csapat harci munkáját mindenestre beláthatlan módon fogják megnehezíteni.

Egyes katonai szakértők különben máris azon a véleményen vannak, hogy a régi értelemben vett gyalogságnak a döntő csaták színteréről el kell tűnni, mert az ott való tartózkodást, illetve a harci tevékenység kifejtését a különböző hadigépekből okádott vízszintes és függőleges irányból hulló acélzapor és gázgomolyag egyáltalában megakadályozza. Nem marad más hátra, mint a támadó gyalogságot korszerű páncélba, vagyis harci kocsikba rejteni és így a halálveszély övéin átsegíteni. A harci kocsiban a harcos némi oltalmat talál, fedezve van a puskagolyó és a gáz ellen és így a harci kocsi az egyetlen eszköz, amelynek segítségével a csapat a döntő csata terén mozoghat. A régi értelemben vett gyalogság csak hegyekben, erdőben, mocsaras területen, folyók mögött harcolhat.

Természetesen békében annyi harci kocsit egyetlen állam sem tarthat raktáron, amennyit egész „támadó” hadseregének szükséglete kitenne, mert ez túlságosan drága dolog volna. Ez a körülmény magában foglalja azt, hogy az államok „támadó” haderejének legnagyobb része egyelőre még gyalog fog a háborúba vonulni. Azt a csúcspontot, hogy a haderő első részlege csak légi flottából, harci kocsik-csapatból és motorizált tüzérségből álljon, még a legjobban felfegyverzett állam, Franciaország sem közelítette meg. Neki van 3500 darab harci kocsija, míg a többi nagyhatalom csak pár száz darabbal rendelkezik. Persze ha a háború kitör, megindul minden érdekelt államban a harci kocsik tömeggyártása. Ugyanez érvényes a repülőgépekre is. A legtöbbje ma Franciaországnak van, körülbelül 4000 darab, de ennek csak kisebb része a bombázó gép. A francia hadiipar azonban képes havonta 10.000 repülőgépet gyártani. Igaz azonban, hogy már 4000 gépből álló légi flotta is óriási pusztításokat okozhat, ha nem talál megfelelő ellenhatásra. Vájjon képes-e a fölényes légi flotta a háborút egymagában eldönteni, ahogyan ma ezt az olaszok vallják, az olyan kérdés, amelyre határozott választ nem adhatunk. Ma a francia légi flotta bizonyára képes Berlint néhány nap alatt romhalmazzá változtatni.

Összegezzük most a jövő háborújának valószínű alakulásáról elmondottakat!

Kezdjük azzal, hogy a háborút minden várható borzalom ellenére sem lehet kiküszöbölni, mert a harc az emberi természet egyik alkotó eleme, eltekintve attól, hogy ma éppen elég érdekellentét valószínűsíti a háborúnak belátható időn belül való kitörését. Egyébként valószínű, hogy a jövő háborúja hadüzenet nélkül fog kitörni. Ezzel még nem állítjuk azt, hogy a háború kitörését hadi előkészület vagy mozgósítás nem előzheti meg. Lehetséges, hogy ez megtörténik, de a két fél még nem szakítja meg a tárgyalások fonalát. 1914-ben azonban a mozgósítás visszavonhatatlanul egyet jelentett a háborúval, mert már minden békeelőkészület erre alapoztatott. Az ellenségeskedést a jövőben a légi flotta és a földi támadó haderő motorizált része fogja meglepő támadással megkezdeni. A légi flotta iparkodik az ellenfél hadviselési központjainak elpusztításával annak harci akaratát meg-

törni és a háborút gyorsan befejezni. Ha ez nem is sikerül, ellenfelét hadviselési erejének kifejtésében jelentékenyen késleltetni fogja. A földi támadó haderő pedig azon lesz, hogy a háború színterét az ellenséges ország területére helyezze át és ezzel is megszerezze az időt a tartalék és védelmi hadsereg megszervezésére. A háború megkezdésével egyidejűleg megindul a repülőgépek és harci kocsik tömeggyártása. Bizonyos, hogy a háború elhúzódása esetén a haderőnek mindinkább nagyobb részét fogja alkotni a légi flotta és a páncélos földi csapat.

Felmerülhet még az a kérdés, hogy lesz-e olyan hosszantartó állasküzdelem (évekig tartó lövészárokharc), mint amilyen a világháborút jellemezte. Erre nehéz kielégítő választ adni. Annyit mondhatunk, hogy úgy a légi haderő, amelynek főeleme a mozgás, mint a páncélos (tank) csapat, amely a világháború folyamán a mozgás jegyében szerveződött, iparkodni fognak a háború megmerevedésének elejét venni. De vajjon ez a szándék megvalósul-e, azt a jövő háborúja fogja megmutatni.

JULIER FERENC

VASÚT, AUTÓ, LOVASSZEKÉR

NAPJAINK több súlyos problémája között semmiesetre sem számíthatjuk közlekedési eszközeink egymás között kialakult versenyét az utolsók közé és legkevésbé szabad ezt a kérdést azok közé soroznunk, melyek megoldásával csak a későbbi jövő folyamán kívánunk foglalkozni, mert égetően fontos ennek a versenynek helyes szabályozását megoldani addig, amíg súlyosabb hátrányai nem jelentkeznek.

Az a hatalmas fejlődés, mely a közlekedési vállalatoknak a múlt század végén lehetőségeit megsokszorozta és forgalmát hihetetlen mértékben megnövelte, szükségszerűen elhitette ezeknek a vállalatoknak vezetőivel, hogy a vasutak monopolisztikus helyzete mindig meg fog maradni és azt soha semmiféle találmány vagy technikai újítás nem helyezheti egy alárendelt vagy egyelőre is mellérendelt szerepbe. A vasutak egyrészt ez oknál fogva, de másrészt azért is, mert monopolisztikus helyzetüket állami támogatással is megtámastották, egy erősen konzervatív gondolkodási formát vettek fel, mely csak akkor jutott napvilágra, amikor az első versenylépések megindultak; a vasutakkal szemben a verseny megindult, de a vasutak még mindig szigorúan ragaszkodtak maradi elgondolásaikhoz és az elvesztett utastömegeket a gazdasági válság, a csökkent utazási készség terhére írták és annak tudták be, hogy velük szemben egy méltatlan konkurrens lépett fel. És miután a gazdasági válságnak megszüntetésére egyedül nem vállalkozhattak, arra bírták rá a törvényhozást, hogy eddigi monopolisztikus helyzetüket erősítse meg és tiltsa meg a közúti verseny kialakulásának minden lehetőségét. A vasutaknak ez a törekvése majd mindenhol, legfőképpen ott, hol a vasutak az állam tulajdonát képezték, célt is ért és a közúti forgalom törvényes úton való visszafejlesztése után a vasutak forgalma igen gyér mértékben, de ismét növekedésnek indult.

Másképpen alakult a helyzet azokban az államokban, ahol a vasutak magántulajdonban voltak, mert itt az állam nem biztosíthatta a közúti verseny fellépésének idején a vasútüzem tulajdonosának monopolisztikus helyzetét. Itt a verseny teljesen szabadon, minden mesterséges tényező közbelépése nélkül indult meg és talán már el is érte célját, valószínűen meglepetésre úgy, hogy a vasút sem vesztett térfoglalásából, hanem egyedül az utazási lehetőségek szélesbedtek meg, a köznek, az utazni vágyóknak, a szállítmányozóknak jelentős előnyére. Mert korunk újabb közlekedési eszközei: a repülőgép, az autó egyáltalán nem versenytársai a vasutaknak, hanem az egész közlekedést átfogó munkának részesei, melyeknek egyenként is megvan a maguk külön helye és a legtökéletesebb forgalmi életet adják egymást kiegészítve, összekötve. Mert korunk közlekedési eszközeinek egyéni

sajátos helyeik vannak, melyeket ha elfoglaltak, minden verseny kizárásával úgy üzemileg, mint gazdaságilag a legtökéletesebben és biztosabban dolgozhatnak.

Hazánkban éppen úgy, mint Európa több más országában, ahol a vasutak állami tulajdont képeznek, a verseny nem fejlődhetett minden zavaró momentum nélkül, mert a közúti forgalom lehetőségének hatalmi eszközökkel szabtak határt.

Ha feltesszük azt a kérdést, hogy helyes volt-e az állam részéről a vasút erélyes védelmét biztosítani, úgy minden körülmények között igennel kell felelnünk. Ezt a választ több körülmény indokolja. Vasútvonalaink a nemzeti vagyonnak egy olyan tekintélyes részét képezik, melyet semmiféle körülmények között sem szabad kihasználatlanul, kamatoztatlanul hagynunk. Védeni kellett a vasutat, meglévő hatalmas berendezései, alkalmazottainak magas száma és nem végső sorban külkereskedelmi szempontok miatt is.

Ez az utóbbi az a szempont, melyet mindeztideig sem a napi sajtóban, sem a tudományos irodalomban kellőképpen nem húztak alá és amelynek fontosságát talán minden elé kell helyezni. Nem lehet ugyanis sohasem figyelmen kívül hagynunk azt a tényt, hogy vasutaink jórészt, mondhatnánk teljességben képesek hazai nyersanyagok, fűtőanyagok segítségével üzemüket fenntartani, míg ezzel szemben a vasút versenytársa a külföldi ipar- és hajtóanyagtermelést fokozhatja csak és ha automobiliparunk éppen a várható fejlődés hatása alatt meg is erősödnek, nem számíthatunk soha sem arra, hogy ezek üzemanyagát is belföldön tudjuk előteremteni.

A napi sajtó és igen jelentős mérvben a szakirodalom is az olajvállalatok és autógyárak hatása alatt állandóan felszínen tartja a motoros forgalom ellen irányuló minden állami intézkedést és szédületes külföldi példákra hivatkozik, melyek között első helyen áll az Amerikai Egyesült Államok hatalmas autóparkja, autós forgalma. Azt azonban még talán sehol sem fejezték ki, hogy a szédületes méretű amerikai autóipar, autós közlekedés és autósportok szoros összefüggésben vannak az U. S. A. nemzeti vagyonának jórészt képező olajmezők mind tökéletesebb kihasználására irányuló törekvésekkel. Azt is figyelmen kívül hagyták, hogy a berlini 1934. évi autókiállítás megnyitó beszédében Hitler az autógazdálkodásnak külön gazdasági jelentőségéről azt mondta, hogy az a németeknél is elsősorban behozatali növekedésben nyilvánulna meg. Ezek a tények pedig vannak oly rendkívül jelentősek, hogy figyelmen kívül nem hagyhatók és a hatalmi közbelépést nem egyedül a vasút érdekében kellett megtenni, persze nem annyira, hogy egyáltalán ne engedje meg a közúti közlekedésnek fejlődését, a közlekedésnek a jövőben való tervszerű motorizálását,—csak a mindenkor szükséges méretek között.

Feltűnő volt, hogy az államhatalom a versenyben a vasút érdekében messzemenő intézkedéseket tett, ugyanakkor pedig jelentős és modem útépitéseket indított meg az autóforgalom érdekében. Pillanatnyilag ez a két tény ellentmondónak tűnik fel, aminthogy valóban furcsa volt az a helyzet, hogy az állam direkt autóforgalom céljaira épített modem új utakat és ugyanakkor pl. megszorította a teher-

autófuvarozók működési körét, vagyis az új utak motoros forgalmát mesterségesen megcsökkentette, ahol azután a lovasszekerek száma szaporodott meg a kívánatosnál jóval nagyobb mértékben.

Ez az ellentmondás vezetett azután oda, hogy a forgalom sehogy sem találta meg a maga helyét és nem tudott a maga adott keretei között lebonyolódni és a vasúti forgalom csökkenése a gazdasági válságon kívül, ennek a lehetetlen helyzetnek is következménye. A túlságos és sokszor tervszerűtlen kormányzati beavatkozás rengeteg súlyos hibát hozott magával, melyeknek kiküszöbölése semmiesetre sem várható máról-holnapra és semmiesetre sem egy ismételt törvényhozási közbelépés eredményeként. Nem akarjuk azt mondani, hogy a vasút és autó közötti versenyben nem szükséges a határokat kellő módon megszabni, de a vasút felett való túlzott gyámkodás a vasutaknak konzervatizmusát megerősítette és ez sokkal inkább volt ezek kárára, mint előnyére.

Az áruszállításban a közúti autófuvarozás versenye nem oly jelentősen káros a vasútra, mint a személyszállításban. A teherautófuvarozás hatalmas előnye ugyan a háztól-házig való fuvarozás lehetősége, de egyelőre a magas benzinámokkal sújtott szállítási lehetőségek miatt csak a darabáru szállításnál lehet a teherautó a vasút komoly konkurrensa.

Az áruszállítás terén a közúti autóforgalomnak a kimondottan gyér forgalmú területeken oly nagy jelentősége van, hogy ezeken a forgalmat a vasutaknak át kell engedni, úgy amint az már hazánkban is egy viszonylatban meg is történt.

A teheráru szállítás terén azonban hazánkban a vasúttal szemben egy sokkal jelentősebb versenytárs lépett fel, mint az autó, mely nemcsak a vasútnak és teherautónak adottságait teszi tönkre, hanem egyben a nagy áldozatokkal kiépített modem autóutakat is.

A GUMIKEREKŰ golyóscsapágyas lovasszekér hatalmas versenytársként, veszedelemként lépett fel minden közlekedési eszköz, vállalkozás és tervszerű politikával szemben. A szekérforgalom az elmúlt néhány évben az olcsó takarmányárak és a magas mezőgazdasági munkanélküliség következtében hihetetlen mértékben növekedett meg, de a szekérfuvarozás előtérbe jutását igen jelentősen megkönnyítették a modem autóutak építései is. A minden szabályozást nélkülöző és minden közteherviselés nélkül fuvarozó lovasszekerek ma már rendszeres menetrendszerű járatokat tartanak fenn az ország egész területén, igen sokszor több százkilométeres útvonalakon, ami nemcsak az Államvasutak és a legális autófuvarozás szempontjából aggályos, hanem általános közlekedéspolitikai és nemzetgazdasági érdekek szempontjából is. A lovasszekerek közlekedése megdöntötte a nyilvános és kihirdetett tarifával dolgozó közlekedési vállalatok egész üzletmenetét.

A lovasszekér-fuvarozással szemben mielőbbi beavatkozás szükséges; ezt az alábbi néhány adat igazolja. Amíg a teherautó csak a darabáru szállítás terén lehet komoly konkurrens, addig az alábbi példában éppen tömegáru terén bizonyíthatjuk a lovasszekerek versenyképességének mélyen a gazdaságosság színvonalá alatt álló voltát.

Tízezer kilogramm lisztnek Kecskemétről Budapestre háztól-házig való fuvarozása

	5 tonna hordképességű lovasszekérrel	vasúttal
a kecskeméti kifuvározás		15 P
a kecskeméti kövezetvám		6 „
fuvardíj Budapestig	80.— P	162 „
mérlegdíj		5 „
budapesti kövezetvám	12.50 „	27 „
budapesti házhozzáállítás		25 „
Összesen	92.50 P,	240 P

A lovasszekerek ma már rendszeres menetrendekkel közlekednek az Alföld majd minden nagyobb községéből, két, három ló által vonatnak, szervezett váltóhelyeik vannak és jelentős nagy terhekkal három nap alatt jönnek Budapestre Hódmezővásárhelyről. De nemcsak a teherszállításban konkurrálnak a vasúttal, hanem a személyszállításban is, úgy a piaci, mint a szombat esti, vasárnap esti munkaforgalomban a mezőgazdasági munkások városközi szállításában, amint azt Cegléd—Abony között a moderm betonúton is láthatjuk.

Hogy állításaink nem egy-egy kiragadott példából állanak, arra bizonyítékot tudnak nyújtani a városok vámsorompói, ahol a válság elmúlt ideje alatt a teherautók, személyautók jelentős kiesésével szemben évről-évre több és több lett az áthaladt szekerek száma.

Rá kell egyszer már jönnünk arra a tényre, hogy a gazdasági válság következtében közel sem csökkent a forgalom olyan mérvben, mint a vasutak kieső forgalma mutatja, hanem a forgalomnak egy igen tekintélyes része elvándorolt és mint ki nem mutatható, de jelentős tény él és mozog még ma is. Az állami beavatkozás tehát igen is szükséges, mert nem szabad a lovasszekérforgalom céljaira átengedni a nem azoknak épült szép autóutakat, melyeken jelentős idegenforgalmi autósforgalomnak kell még lebonyolódni.

A közúti motoros forgalmat nem nélkülözhetjük, még a tanulmányunk elején kifejtettek ellenére sem és annak fejlődését nem szabad mesterségesen megakadályozni, hanem a vasutat a tiszta és becsületes fegyverek útján kell visszaemelni az őt megillető helyre, a közlekedés egységén belül. Ezekre a fegyverekre a következőben kívánunk rámutatni.

AZ ÁLLAMI BEAVATKOZÁS szükségességénél sokkal fontosabb a vasút szempontjából a helyes és versenyképesség érdekében történő reformok mihamarabbi végrehajtása. A közút és a vasút között kialakult versenyt végeredményében a vasutaknak maguknak kell megnyerniük és korántsem lehet azt róluk feltételezni, hogy erre képtelenek. De sajnos hazai vasutainknak konzervatív haladási iránya eddig sokban nem tett eleget ennek a kívánalomnak és a hatalmi támogatásba vetve bizalmát, megmaradt sok vonatkozásában múlt századvégi helyzeténél.

Amikor a múlt század első felében a vasutak úrnak indultak, magukat a meglehetősen primitív közlekedési viszonyok között azonnal nélkülözhetetlenné tették és máról-holnapra kiszorították az addigi

közlekedési eszközök valamennyiét, illetőleg azokat lokális viszonylatokra szorították vissza. Az autó, a repülőgép már nem ezzel a mindent elsöprő, visszaszorító tendenciával lépett a porondra, mert ezt éppen a vasúttal szemben nem is tehette és nem is fogja soha megtehetni, sem ott ahol állami, hatalmi tekintély áll a vasút mögött, sem ott, ahol a vasút erre soha sem számíthat. A postakocsit, a váltott szekereket a vasút napok alatt tönkretette, de a folyami hajózás igen keveset veszített értékéből a vasút térhódítása ellenére is és helyes, önmagától kialakult versenyben az autó és repülőgépnek a vasútra gyakorolt hatása még kisebb is maradhat. Kisebb maradhat, leginkább akkor, ha a benzin- és olajvámoknak díjtételeit külkereskedelmi szükségből nem szállítjuk alá. A vasút azonban eddig nem helyzeti és technikai előnyére támaszkodva állt a versenyben, hanem csak monopolisztikus voltát erősítette meg, az új konkurrensokkal szemben. Ennek közlekedéspolitikánk és forgalmi életünk jövője szempontjából igen káros hatásai lehetnek, hatalmas szerencse még, hogy idegenforgalmunk céljai érdekében kormányférfiaink nem zárkóztak el — a vasút érdekei miatt — a legmodernebb autótutak egynémelyikének kiépítésétől.

Első és legfontosabb tény tehát a vasút monopolisztikus helyzetének feladása és a versenyben saját adottságaira való utalása. Ez pillanatok alatt képes volna megszüntetni a még mindig uralmon lévő konzervatív vasúti politikát, mely talán a legjobban a menetrendi politikában jegecesedett ki. Ha valaki veszi magának azt a fáradságot és elővesz egy ötven év előtti menetrendkönyvet (szerencsére ilyen már csak alig-alig van), úgy megdöbbenve fogja azt tapasztalni, hogy az, sok külsőségtől eltekintve, alig különbözik a maitól. A lényegtelen dolgoktól eltekintve különösen feltűnő a naponként indított vonatok számának jelentős szaporodása, — melyből egymagában is az utazási szükség megszaporodására következtethetünk — de ezzel szemben megdöbbenő az, hogy az utazási idők lényegesen sehol sem csökkentek, sőt talán még meg is növekedtek.

Az elmúlt ötven év a technika fejlődésének fénykora volt, melyben hihetetlennek látszó találmányok születtek és lettek mindenkié, de a gőzvasutak ma még mindig közel ugyanolyan sebességi viszonyokkal bonyolítják le a személyforgalmat, mint akkor, amikor még sem autó, sem repülőgép és dróttalan táviró nem léteztek. Az átlagos utazási sebesség az ötven év előtti viszonyokkal szemben alig növekedett és főleg nem lett gyorsabb a háromszáz kilométeres távolságokon belüli tér legyőzésében, vagyis éppen abban a távolságban, mely megcsónkított hazánkon belül egyedül álló. A menetrendek alakulását egy kiragadott példával illusztrálhatjuk, de több más esetet is iktathatnánk ide, melyek mind megtámasztják fejtegetéseinket. A Budapest—Szeged közötti 190 kilométeres távolságot átlagosan:

1883 nyarán a gyorsvonat 3 ^h 52' alatt, a személyvonat 6 ^h alatt							
1890	„	„	„	3 ^h 19'	„	„	5 ^h 58'
1900	„	„	„	3 ^h 31'	„	„	5 ^h 17'
1910	„	„	„	3 ^h 28'	„	„	5 ^h 44'
1933	„	„	„	3 ^h 11'	„	„	6 ^h 13'

futotta be.

Megdöbbenő ez a tény, hogy a repülőgép, automobilizmus térhódítása ellenére is az utazási idő több ma, mint ötven évvel ezelőtt, amikor a váltott lovasszekér képezte az egyedüli konkurrenciát a maga három napos utazási idejével.

Nem kétségtelen, hogy ilyen menetrendi politika tartása mellett a közúti forgalommal a versenyt csak állami védelem alatt lehet folytatni. A menetidők csökkentése nem lehetetlen, mert már az 1934. évi nyári menetrendben erre kísérleteket tettek és a fent említett esetben közel egy óras időmegtakarítást lehet a személyvonattal is elérni. De feltétlenül szükség van a közlekedő személyvonatok sebességének további erőteljes fokozására; motorizálás, elektromos vontatás vagy bárminő más úton is, de nem kétségtelen, hogy még a mai gőzüzemű vontatás mellett is mód van a menetrendek jelentős átdolgozására. Szükség van a magasabb egyenlő sebesség felé való törekvésre, ami alatt azt értjük, hogy a személyvonatok menetidejét lényegesen le kell szállítani és azokat a gyorsvonatokéhoz közelebb kell hozni. Az autóverseny jelentős mérvben küzdhető le ennek útján. Sajnos, ezzel szemben a vasút amíg a gyorsvonatokban kényelmes, gyors, jó utazási lehetőségeket nyújt, addig a személyvonatokban éppen a menetrendek összeállításánál az utasokra semmi tekintettel sincs és ezen keresztül a személyforgalomnak a közútra való átvándorlását eddig csak elősegítette.

A közúti autóbusz gyorsabb, mint a mai személyvonat és ha nem volna a közúti autóbuzsközlekedés éppen a vasutak érdeke miatt korlátozva, akkor annak ellenére, hogy az autóbuzson való közlekedés mindig drágább, mint a vasút, — versenyben mégis győztes lenne. Helytelen, hogy amíg gyorsvonataink átlagos utazási sebessége 60 km, addig a személyvonatok csak 33—35 km-es sebességgel haladnak fővonalainkon is. Az autóbusz, de a személyautó versenye miatt is, feltétlenül szükség van a személyvonatok utazási sebességének a gyorsvonatokéhoz való közelebb hozatalára, amit a gőzüzemű vontatás mellett is el lehet érni.

Igen természetes, hogy a verseny érdekében, de talán anélkül is, módot kell keresni arra, hogy a forgalom meggyorsíttassék, mert ma igen-igen lassú, még akkor is, ha a környéki forgalomban vizsgáljuk ennek adatait. Erre egy kis áttekintést még érdemes végig nézni. A menetsebességek ötven év óta igen sok esetben csökkentek, az utazásra fordított idő az egyre nagyobb számmal kitelepültek részére több, mint volt akkor, amikor a példába vont települések nem voltak Budapest szerves részei. Az átlagos menetidő:

	B u d a p e s t			
	Vác (34 km)	Hatvan (69 km)	Monor (38 km)	Tárnok (24 km)
	k ö z ö t t			
1883-ban	1 ^h 05'	2 ^h 10'	1 ^h 33'	47'
1890-ben	1 ^h —'	2 ^h 09'	1 ^h 25'	41'
1900-ban	— ^h 58'	2 ^h 05'	1 ^h 14'	46'
1910-ben	— ^h 57'	2 ^h 02'	1 ^h 12'	45'
1930-ban	1 ^h 06'	2 ^h 14'	1 ^h 17'	57'

A menetidőnek sokszor igen jelentős növekedése súlyosan hátráltatja a forgalomnak további fejlődését, talán még sokkal inkább, mint a jelenlegi válság, éppen úgy, amint a nagyváros kötött közlekedési eszközét, a villamost is elnépteleníti lassú, sokszor nehézkes haladása, amint hogy a lóvasút felett aratott gyors győzelmét is annak idején utóbbinak lassúvá válása segítette elő. Hogy a személyforgalom fejlesztése terén mennyire fontos a sebességek megnövelése, azt leginkább az bizonyítja, hogy amíg a személyvonatok kihasználtsága a távolsági forgalomban igen visszaesett, addig a gyorsvonatok III-ik kocsiosztálya állandóan a legjobban kihasznált, pedig a személyvonatok II-ik kocsiosztályánál is drágább tarifával közlekedik. A gyorsaság érdekében azonban a kisebb kiadási többlet szerepe jelentéktelen és nem képezi megfontolás tárgyát.

Még egy érdekes összevetést helyezünk ide. Az előbb Budapest—Szeged viszonylatban a menetidők alakulásának képét nyújtottuk, most kövesse ezt a menetdíjak összeállítását is. Csak a gyors és személyvonatok II-ik kocsiosztályára vonatkozó adatokat mutatjuk be. Ezek Budapest—Szeged, 190 km-es vonalon

		gyorsvonaton		személyvonaton	
		2209 pengő fill.		794 kr 1834 pengő fill.	
1883-ban	952 kr	1508	„	530 „	1230 „
1890-ben	650 „	1392	„	960 f	1014 „
1900-ban	1200 fillér	1392	„	960 „	1014 „
1910-ben	1200 „	1900	„	— „	1190 „
1933-ban	—				

A viteldíjak alakulása ebben a példaként felvett viszonylatban, szemben a menetidők alakulásával, azt mutatja, hogy a lassúbb közlekedést azzal iparkodott a vasút előnyben részesíteni, hogy a gyorsvonatok díjszabását messze a személyvonatok fölé emelte, míg régebben éppen a gyorsvonat! közlekedést iparkodtak jobban népszerűsíteni. Minthogy sem a személyvonati díjszabásnak felemelése, sem a gyorsvonat díjszabásnak leszállítása, ez utóbbi még kevésbé hozná meg a kívánt kiegyensúlyozó eredményt, a legtökéletesebben úgy érhet a vasút célt és növelheti meg forgalmát, ha a személyvonatok menetsebességét, —főként pedig, mert ez könnyebben érhető el — az utazási sebességet fokozza. Hozzá kell ehhez még tennünk azt, hogy ez a mód egyben a legkevesebb többletkiadást is okozza, a bevételek várható szaporodása mellett.

A vasút ma még csak az állami gyámkodás következményeként tartja a közlekedéspolitikában vezető szerepét, de annak elmaradása esetén sem veszítené el azt, hanem csak elmélyítené. A vágányokhoz kötött közlekedésnek olyan hatalmas technikai és közlekedéspolitikai előnyei vannak, — ma még jórészt kiaknázatlanul — melyekkel szemben az indokolatlan versenyt a motoros közúti közlekedés úgyszemint fogja sokáig tartani és megkeresi a maga sajátos helyét az egységes forgalmi életben belül. Tévedés az, hogy a vasútnak monopolisztikus jellegét állami támogatással kell biztosítani, ellenkezőleg, éppen állami támogatással és munkával kell siettetni a modern autóstrádák építését, hogy a verseny korunk két jellegzetes közlekedési eszköze között,

mindkettő javára, jobb és gazdaságosabb forgalmi lebonyolítást tudjon biztosítani és az abszolút forgalmat, úgy az áruk kicserélődésének munkájában, mint a személyszállításban, a kultúremberbe a világháború óta beoltott utazási kedv miatt elmélyítve, még a múlt századvég fejlődésénél is jobban elősegíthesse. A mindinkább kollektívizmusra törekvő állami elgondolásokban kissé furcsán hat a közlekedésnek individualizmusra törekvése, de be kell látnunk azt, hogy az individualista közlekedési eszközök fejlődése nem lehet káros az államra.

Δ vasutak megindulása felrázta a múlt század elejének emberiségét és olyan tömegeket mozgatott meg az általános kultúra, gazdasági érdekek és szociális jólét előnyeire, melyhez hasonlót sohasem láttunk és mely tömegmozgások újabb fényes korszakát jelentették az emberi kultúrának. Újabb és újabb közlekedési eszközöknek sorompóba lépése nem vetheti vissza azt, sőt egy még nagyobb és fényesebb kulturális és gazdasági fellendülésnek kell bekövetkezni azáltal, hogy újabb közlekedési eszközök segítségével a világ szétszórt tájai ismét még jobban közelebb kerülnek egymáshoz és lehetővé teszik az emberi látókör kiszélesülését, a távolságok fokozottabb legyőzését és egy még jelentősebb árucserének kiépítését, melyen keresztül ma már az ember tényleg teljes egészében képes birtokba venni tartózkodási helyét: a Földet.

Ruisz REZSÓ

A SZLOVÉNSZKÓI MAGYAR KÖZÉPOSZTÁLY

LEGFÁJÓBB EMLÉKEIM KÖZÉ tartozik néhány budapesti esemény, amelyből észrevettem, mennyire tájékozatlan az átlagos magyar közvélemény a Csehszlovákiában élő magyar kisebbség dolgaiban. „Hányan éltek ti ott” — kérdezte egyszer egyébként rendkívül művelt barátom — „úgy-e négyszázezen?”. Gyakran próbára tettem magyarországi ismerőseim ismereteit a kisebbségekről s az eredmény lehangoló volt. Általában két vezérelv különböztethető még az állásfoglalásoknál: a túlzott optimizmus és a túlzott pesszimizmus, s e két főirány mindegyike számos alfajra oszlik. Az optimisták rendszerint lelkes, könnyöt hívő és kritikátlan emberek, a magyar középosztály kifogyhatatlan hit- és fantáziatartalékkal rendelkező kedves tagjai. Nem optimizmusuk a hiba, mert az indokolt, hanem optimizmusuk könnyelmű túlzásai. Szerintük nincs baj, illetve: minél nagyobb a baj, annál közelebb van az orvoslás. Vagy nem hiszik egyszerűen a komplikációkat s véleményük az, hogy a szlovénszkói magyarság könnyen meg tudja javítani a sorsát, vagy mindent elhisznek, a legfantasztikusabb meséket, az árvái felkelésekről s a kiegyenesített kaszákról szóló fantazmagóriákat, az azonnali megoldás lehetőségét, határidőket állítanak föl, Macedóniát látnak Szlovénszkóban s biztosak a dolgukban. Ami kellemetlen, egyszerűen nem hiszik el, ami kellemes és belevág képzeletükbe, fenntartás nélkül elfogadják. Magatartásuk veszedelmes, mert ha elterjed és átterjed Szlovénszkóra, gátlólag hat a kisebbségi munkára s kényelmes csodavárásnak ad helyet. Minek dolgozni, minek szervezkedni, úgyis eljön a gyors megoldás, hangoztatják a szívós munkától irtózó túlzott optimisták és kitérnek a realitások útjából.

A pesszimisták az intellektualizmus köreiből ütöttek táborot és számuk szerencsére jóval kisebb, mint az optimistáké. Egyik típusuk szerint a gyenge csehszlovákiai magyarság nem viseli el a cseh nyomást, mert nem versenyképes és össze fog roppanni. Ez a pesszimizmus lebecsüli a magyar nép ellentálló erejét és kiindulva néhány kétségtelenül meglévő veszedelmes jelenségből (például a csehek gazdasági és munkabírási fölényéből) szomorú konklúziókra jut. Érdekes, hogy a pesszimisták ideges kishitűségükben gyakran átveszik a legféltelenebb optimisták elveit és azonnali megoldásra spekulálva, beleszingatják magukat a naiv határidőpolitikába. A kisebbségi magyarság nem életképes — mondják — káderei bomladoznak, valami gyors megoldást kell tehát kieroszakolni bármi áron és addig doppingolni a tömeget, hogy a szlovénszkói magyarság fel ne szívódjék. A pesszimisták második főcsoportja téves ideológiai és doktrinér elképzeléseivel

úgy vélekedik, hogy a kisebbségi magyarságnak kitűnő dolga lehet a csehszlovák demokráciában, berendezkedik az ottani helyzetben, külön kultúrája fejlődik ki és lelkileg elszakad a magyarországi magyartól, mert nem osztja az anyaországban uralkodó politikai elveket. Az összmagyarság szempontjából, egy tizenkét milliós nemzetnél, a szecesszió nagy veszedelmet jelentene. Mondanunk sem kell, hogy e felfogás hamis, egyoldalú s kizárólag magyarországi belpolitikai használatra keletkezett Budapesten, hogy az ördög falrafestésével „jobb belátásra“ bírja otthoni dolgokban a magyar kormányt. Szerencsére ma tűnőben van, mert amióta a csehszlovák demokrácia autoritativ demokráciává vált, külföldi híveinek lelkesedése megcsappant.

E megítélési módok mindegyike túlzott és ideges, a helyzet nemismerésén alapszik s rendszerint bizonyos világnézet vagy egyéni cél szolgáltatásban áll. A magyar napilapok, ha foglalkoznak az elszakadt magyarok ügyeivel, ugyanezeket a szempontokat tartják szem előtt, de — a sajtó természeténél fogva — állásfoglalásuknál túlteng a túlzó optimizmus, leíró közleményeiknél a szenzációhajhászás. Így bizonyos sablonos és hivatalos írásmód fejlődött ki, amelyet a jobboldali lapoknál az elnyomás grand guignol-szerű elképzelése tarkít, bizonyos baloldali lapoknál pedig a sorok közül — nem leírva, de éreztetve — néha kicseng a csehszlovákiai helyzet titkos csodálatának kuruckodásnál is hamisabb hangja. Elvitathatatlan azonban, hogy az utóbbi időben megnagyobbodott a kisebbséggel való törődés, a túlzó optimizmus helyét az egészséges optimizmus foglalta el s ez adott bátorságot e tanulmány megírására: hátha nem pusztában elhangzó szó, nem is amolyan sablonos jajgatás, hanem olyasvalami, ami a megnagyobbodott érdeklődés tudatában nyíltan foglalkozik a kisebbségi problémával, könnyebben meghallgatásra talál.

LÁM, AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG áttörte a frontot. Elvitathatatlan, hogy a budapesti közvélemény — talán a diadalmasan betört erdélyi magyar kultúra következtében — tájékozottabb az erdélyi dolgokban és a romániai magyarság sorsát higgadtan, kevesebb túlzással és kevesebb idesgeskedő fantáziával ítéli meg, mint a szlovenszkói magyarságét. Ennek egyik oka valószínűleg az, hogy erdélyi magyar kérdés állandóan volt, az államfordulat előtt is, a szlovenszkói magyar probléma viszont mindössze tizenöt éves és szokatlan. Erdélyben az 1930-as népszámlálás adatai szerint 1,388.000 magyar él és nincs esés, az erdélyi magyar lélek büszkén és intenzíven manifesztálódik a pesti irodalomban és művészetben, a kedélyek tehát nyugodtak maradhatnak, — Csehszlovákiában a hivatalos statisztika legújában mindössze 692.121 magyart mutat ki, az esés nagy, a csehszlovákiai magyar lélek hallgat, ismeretlen, sehol sem jelentkezik, tehát bőven van ok rémhírre és idegességre.

A hallgató csehszlovákiai magyar lélek az a kiindulási pont, ahonnét vizsgálatunkban elindulhatunk. Beszéljünk a csehszlovákiai magyarság szellemiségének problémájáról, ami körülbelül azonos a kisebbségi középosztály problémájával. A tételt azonnal kimondhatjuk: a szlovenszkói magyarságot az elparlagiasodás veszedelme fenyegeti.

Az értelmiség fogy, szellemi és társadalmi rangja egyre jobban alászáll, a paraszt és a proletártömeg vezetőréteg nélkül marad. A kívülálló csodálkozva vetheti föl a kérdést, miként történhetett, hogy ma Szlovenszón csökken a középosztály intenzitása, holott 12—14 évvel ezelőtt a legvégzetesebb bajnak nevezték még a középosztály túltengését a kisebbségi életben. Akkor tényleg óriási középosztály — kereskedő, nyugdíjas, volt hivatalnok, diák, szabad pályán működő ember, volt katonatiszt — maradt a szlovenszói városokban az aránylag kis számú egyszerű magyar lakosság mellett, de éppen azért, mert e középosztály aránytalanul nagyra bizonyult és nehezen tudott megélni, mindenki szabadulni óhajtott belőle. Pánikszerű menekülés kezdődött: az egyik rész hamarosan átvándorolt Magyarországra (ami hiba volt), a másik rész, különösen a nem magyar vidéki városokban igyekezett minden áron, a behódolás árán is, alkalmazkodni a helyzethez, a harmadik rész, például a független zsidóság, amely különösen az északi városokban a megmaradt magyar középosztály lényeges részét alkotta, a közbejött politikai események miatt indifferenssé vált és részben a német kultúra felé tájékozódott. A negyedik rész, a dzsenti, amennyiben Szlovenszóban maradt, visszavonult falusi birtokára s a vidéki nemes ugyanolyan szegényes életét kezdte élni, mint a tizennyolcadik században. A városok magyar polgársága fogyni kezdett.

Mindez veszélytelen maradhatott volna, ha nem következik be a nagy hiatus a nevelésben. Új, fiatal magyar értelmiség nehezen fejlődhet ki Csehszlovákiában. Elsősorban az iskolák hiánya, másodsorban a csekély számú meglévő magyar iskolák tökéletlensége miatt. Magyar főiskola nincsen (legújabbán bajok merültek föl a pozsonyi egyetem megüresedett magyar tanszékének betöltése körül is), a középiskolák szellemi szintje alacsony. Óriási különbség van a magyarországi középiskolából kikerült magyar fiatalember megneveltsége és ismeretanyaga és a csehszlovákiai magyar reálgimnáziumok végzett növendékei között. A reáliákban talán nincsen differencia, de egyenesen megdöbbentő a zavar és hiányosság, amellyel magyar és nyelvi dolgokban a prágai vagy a pozsonyi egyetem újdonsült magyar hallgatóinál találkozhatunk. A legveszedelmesebb jelenség a szabadjára engedett, sőt mesterségesen szított gyermekes kritika tobzódása, amellyel a fiatal emberek fölényesen elintézik a magyar múltat és jelent, vagy fegyelem és felkészültség nélkül turkálnak irodalmi és tudományos kérdésekben. E fegyelmetlenség, e megnyesetlen bontó tendenciák, e túlméretezett szellemi szabadságjog, amelyet a jól számító államhatalom különösképpen éppen a magyar diákoknak ad meg nemzeti dolgokban, általános zavarhoz, anarchiához és a valódi, az aszkétikus művelődés mellőzéséhez vezet a fiatal koponyákban. Fáj ez különösen azért, mert egyébként a német vagy a cseh iskolák nem rosszak Csehszlovákiában s e zavarkeltésben szándékosságot kell látnunk.

A nevelés bomlasztó tendenciái nem fejleszthetnek ki magasrangú magyar középosztályt, önképzési lehetőség nincs, könyvek, folyóiratok, eszmék nem igen jöhetnek az országba, a szülők, akik ma ezer más gonddal küzdenek, nem szentelhetnek komoly munkát gyermekeik nevelésének, a hanyatlás tehát könnyen bekövetkezik, Erdélyben

nincsen ilyen veszedelem. Az ősi magyar középosztály ott pompásan kiépített tradíciókkal rendelkezik s — éppen a városokban — mély gyökeret eresztett a talajba. Azonkívül Erdélyben a magyar műveltség legprimitívebb formájában is toronymagasan áll a környékező szellemiség felett, Európát és a fölényt képviseli, s aki valódi kultúrára szomjas a Balkánon, megmarad benne, vagy hozzámenekül. Csehszlovákiában nem így van. Nyugat közelsége, a cseh nép, de főleg a nagy civilizációt sugárzó három és félmillió németiség jobban megejtheti a talajtalanabb és önálló kultúrtradíciókkal nem rendelkező magyar fiatalságot, mint a román vagy a szerb műveltség.

Az a gyenge „szlovenszkói magyar kultúra“, amelyet az előbb Budapest felé orientált szlovenszkói magyarság mostoha helyzetében hirtelen kitermelt, nem elégítheti ki a többhöz szokott nemzetrészt igényeit. Erdélyben a magyar szellem ereje óriási, annyira nagy, hogy exportja van és Budapestet elárasztja, Szlovenszkón a magyar kultúra importra szorul, de a határokat elzárták. A kereslet nagyobb, mint a kínálat s ebben a helyzetben a nagyigényűek könnyen másutt elégítik ki szükségleteiket. Elég erős autark szellemi élet nincsen és nem lehet. Tudjuk, mi ennek az oka. A transzilvanizmus a tudat alatt évszázadokig dolgozott Erdélyben s amikor 1918-ban Erdély levált a budapesti központról, ismét működni kezdett. Az erdélyi magyar protoplazmában tehát van sejtmag, az önállósághoz nem szokott szlovenszkóiban nincs, mert a centrum közelsége (a szobi határ hatvan kilométerre van Budapesttől) annak idején fölöslegessé tette kifejlődését. Erdély magyarsága perifériamagyarság volt, azaz ugyanolyan életet élt, mint a nagyvárosok külső kerületei, ahol lassan-lassan külön városi élet fejlődik ki az összefüggés ellenére, önálló központ keletkezik, önálló korzó, színház, mozi, üzleti élet, mert a lakóknak terhes minduntalan beszaladgálni a centrumba. Ilyen periféria-kisebbség a legtöbb német kisebbség, amely távol él a nemzet közepétől, kifejlesztette részletönállóságát és könnyen feltalálhatta magát az új helyzetben, anélkül, hogy nemzeti vitaiizmusa ennek kárát vallotta volna. A szlovenszkói magyarság nem periféria-kisebbség: ott élt a centrum tőszomszédságában és ami értéket kitermelt, a központba küldte. Most elzárták a határokat. Értékei, beszerzési forrásai kívül rekedtek.

Viszont a szlovenszkói magyarság kultúrigényei nagyobbak az átlagmagyar kultúrigényeknél — éppen a centrumhoz és a nyugati kultúrához való közelesés miatt. Elvégre ez a kisebbség a magyarság legindogermánabb része, mely részben indogermán népi elemekből amalgamizálódott magyarrá és állandóan nyugati hatások alatt állt. Nagy szakadás keletkezett tehát a szlovenszkói magyarság kultúrigényei és a között, ami magyar kultúrát Szlovenszko — akár az iskolák, akár az irodalom, akár a társadalom — nyújtani tud. Ezt a szakadékot valamiképpen át kell hidalni. Ellenkező esetben törés támad a középosztályban: sokan másfelé orientálódnak, sokan leszürkülnek arra a szintre, ahol elnyeli őket a szétórló hétköznap. Nem akarhatjuk, hogy a szlovenszkói magyarság primitív parasztnéppé süllyedjen. Olyan tömeggé, amelyet öt-hatszáz ezer főnyi vakon vegetáló ember alkot vezető és irányító nélkül, készen arra, hogy bárki bármire kihasználja

s minden tagja, aki európai rangra kíván emelkedni, kénytelen legyen más kultúrák termékeihez menekülni.

PEDIG AZ ELPARLAGIASODÁS komoly veszedelem. A kisugárzó erő nélküli magyar kisebbség tovább élhetne, mint sok nemzetiség a háború előtt, de nem lehet többé hatása és jelentősége. Ezzel a helyzettel a prágai kormány két legyet ütne egy csapásra: a magyar kisebbség nyelvi tömege megmaradna s e tényre Prága önmagát igazolva rámutathatna a külföldön, de a kisebbség, mint magasrangú nemzeti aktivitás eltűnnék s a hatalom kényre-kedvre játszhatná vele. Elvenni a kisebbség vezetőrétegeit ugyanaz, mint a fogoly oroszlátnak levágni karmait. Ilyen körülmények között az is érthető, hogy Prága örömmel felkarol minden magyar mozgalmat, amely a „paraszttság megmentése“ jelszavából indul útnak, ami magában véve üdvös és szép dolog volna, ha nem látszanék ki a lóláb és nem középosztály elleni élel történne. A magyar paraszt egyelőre nincs veszélyből Szlovenszón. A középosztály az, amely nehezen bírja az ostromot. S ha a középosztály elveszti a csatát, a paraszttság vad elkeseredésében legfeljebb a kommunizmusba menekülhet, mint megtette számtalan új indulású parasztmozgalom Szlovenszón. 1926 és 1930 között például nagy port vert föl a „Sarló“ nevű ifjúsági mozgalom, melynek tehetséges vezetői nemes felbuzdulásukban leszálltak a néphez, de a kormány hívatlan és megejtő erkölcsi „támogatásával“ hamarosan bizonyos reálpolitikát kezdtek hirdetni, míg belátták tévedésüket és lelkükbe átragadt a sarokba lódított magyar paraszt elkeseredésének világtalan fájdalma. Betorkoltak a kommunizmusba.

Az elparlagiasodás a nemzeti öntudat csökkenésével jár együtt. A nemzeti öntudat csökkenése megkönnyíti az elnemzetlenítés útját s másodrendű — gazdaságilag és szellemileg leszegényedett, kizsákmányolt — néppé süllyeszti az elsőrendű, nagy szellemi kisugárzású és erős gazdasági bázisokkal rendelkező nemzetrészt. A magyar nemzet szlovenszóni része ebben a helyzetben elvesztené különleges jelentőségét, amelyet a magyarság általában a Duna-völgyében élvez. Elvesztené életformáját, amely az elmúlt évtizedek alatt annyi hívőt és rajongót szerzett neki. Pedig mindenki, aki Szlovenszón kisebbségi sorsban él, a legaszketikusabb gondolkozásmód mellett is megállapíthatja, hogy a magyar életformában, ha előnyös oldalaival, teljes pompájában, handicap nélkül és a salak-elemek kivetésével érvényesülhet, óriási hatóerő van s gyakran a magyarság ellenségeit is megszelídíti.

A magyar életformának és szellemi rangnak a Duna medencéjében a mai állapotok között gyakran tényleg hasonló ereje van, mint volt Galliában a frankok győzelme után a latin kultúrának, amely mélységes hatást tudott gyakorolni a győző frankokra. Ezt a fölényt elveszíteni nemzeti katasztrófa volna még akkor is, ha a veszteség csak a kisebbségnél következik be és nem a nemzet zöménél. Szlovenszóni körülmények között csak a kisebbség hathat és sugározhat a környezőkre s ezért fontos, hogy a kisebbségnek szellemi átütőereje megmaradjon. A magyar középosztály pusztulásával pedig napról-napra akutabbá válik a veszedelem, hogy a nívó leszáll, a magyarság parlagiasodik, a vonzerő és a

hatás tűnik. Tudjuk, hogy e helyzet elsősorban a külső körülmények következménye: a gyenge nevelésé, a határok elzárásáé, a leszegényedésé, az erdélyihez hasonló autark magyar szellem hiányáé — de ennek ellenére felvethetjük a kérdést: nincs-e mód, nincs-e eszköz a magyar középosztály, illetve a magyar kultúrkisugárzás és hatni tudó szellemi rang megmentésére? Nem hiszem, hogy a kisebbség körében minden megtörtént, ami ebben az irányban lehetséges volt. Pedig egy pillantás a szlovenszkói állapotokra, bárkit meggyőzhet arról, hogy az előfeltételek ma sem a legrosszabbak.

Vannak bizonyos rétegek Szlovenszkón, amelyeket kizárólag a magasrangú magyar szellemiség és a megszeretett elegáns életforma tart a magyarság oldalán. Ilyen réteg például a zsidóság egy része, a szepességi németiség és egyes szlovenszkói városok háromnyelvű középosztálya. Szlovenszkó déli, keskeny sávján a városok magyar nyelvűek, északi keskeny sávján szlovák nyelvűek, de a középső széles sávban a polgárság ősidők óta háromnyelvű. A városok többnyire német telepítések, a kereskedelem, az ipar s az ezen a vidéken különösen erős osztrák hatás jelentős német elemeket vegyített a polgárság közé, a szlovák környék a szlovák elemeket determinálta, a Magyarországhoz való hosszú tartozás, a hivatalnoki kar, a nemesség, de főleg a diadalmaskodó magyar életmód és gondolkozási forma a magyar elemeket határozta meg. Nos, ez a jelentős háromnyelvű középosztály, amely hatalmas vitalizmussal rendelkezik és döntő súlyú intelligenciát tud képviselni, ahhoz csatlakozik, aki a legjobban megfelel igényeinek és a legtöbbet nyújtja. Az ő egyelőre még létező hármasságával jól ismeri a három felkínálkozó kultúrformát és szabad elhatározással a legtetszetősebbet választja. Ma a szlovák az uralkodó forma, mintegy Juno istennő a választó háromnyelvű Páris előtt, a német a legreálisabb és a legpozitívabb, mintegy Pallas Athéné, míg a magyar a leginkább hat szépségével s a legelragadóbb: Vénusz Páris számára.

A háromnyelvű vezetőréteg addig, amíg gyermekei magyarul tudnak, az uralkodó nyomás ellenére nagyrészt a magyar életforma mellett tartana ki, ha az tényleg annyit és oly szépet tudna nyújtana neki, mint a magyar forma iránti nosztalgiája elvárja. Nívós magyarság — s a szlovenszkói középosztály legkombattánsabb része, a vegyes lakosú városok háromnyelvű szabad intelligenciája, magyar marad és gyermekét magyarnak neveli. Leszáll a magyar forma nívója, zavarok, elposványosodások keletkeznek benne, a finnyás kultúrájú háromnyelvűek elorientálódnak, gyermekeiket németnek vagy szlováknak nevelik. Sok tízezer szabad zsidó, német eredetű polgár, a magyarrá vált kishivatalnoki családok sok leszármazottja esik e kategóriába, amely valóban nem *quantité négligeable* Szlovenszkón. A megszeretett magyar szellemiségnek e háromnyelvű középosztályban ma még varázserije van, ezt statisztikai adatokkal igazolhatjuk.

A Prágai Magyar Hírlap a közelmúltban érdekes kulturális statisztikát állított fel egyes szlovenszkói városokban. Losoncon például megállapította, hogy ámbár az 1930-as népszámlálás szerint a 15.460 lakosú városban csak 27.5 százalék magyar él, a város kultúrzsükségletének mintegy 70—80 százalékát magyar termékkel fedezi. Magyar-

nyelvű napilap például naponta 806 példányban fogy, szlovák nyelvű 267, míg cseh nyelvű — de ezeket kizárólag a bevándorolt és elkülönülten egymás között élő cseh hivatalnokok és katonák olvassák — 290, német nyelvű 163. Feltűnőbb az arány a fokozatosan tiszta kultúrigényeket kielégítő időszaki lapok terén, ahol 356 magyar példány áll 95 szlovák nyelvűvel és 130 cseh nyelvűvel szemben. A rádióújságokból 238 magyar nyelvű fogy s mindössze 88 cseh és szlovák. Ez az utóbbi adat rendkívül jellemző. Az eladott könyvek 80 százaléka magyar, 15 százaléka cseh vagy szlovák, 5 százaléka német. 1933-ban a kikölcsonzott könyvek között 22.023 magyar, 6028 szlovák és cseh és 1016 német szerepelt.

Losonc magyar város, amit az iskoláztatás és a választás adatai is bizonyítanak. De a magyar kultúrhatás tiszta szlovák városokban is szembeűnő. Ilyen például Nagyszombat, ahol a népszámlálás 23*945 lakosból 901 magyart, 1134 németet, 1319 zsidót és 2271 bevándorolt csehet mutatott ki. Itt a háromnyelvű réteg a magyarok, a németek, a zsidók és bizonyos szlovák határelemek bevonásával körülbelül 4—5000 ember, azaz csaknem a teljes középosztály. Nagyszombatban az elenyészően kicsiny magyarság és németiség ellenére még mindig 761 magyar és német lapot adnak el naponta az 1835 szlovák és cseh újságpéldánnyal szemben, amely statisztikánál azonban figyelembe kell venni, hogy az utóbbiak között körülbelül 1000 példány egészen olcsó, 20 filléres jelentéktelen néplap szerepel, míg a 366 eladott magyar lap-példány legnagyobb része drága és komoly újság. Az arány kedvezőbb volna a magyar lapok számára, ha e lapok jobbak lehetnének. Mert a háromnyelvű ember azt a lapot olvassa, amelyet a legértékesebbnek talál, akár magyar, akár német, akár szlovák nyelvű az. A Színházi Élet például egyedülálló a maga szórakoztató nemében \$ ezért Losoncon 140 példány fogy belőle hetenkint, (jóval több mint szlovák vagy cseh hetilap), Nagyszombatban 80 példány. Az arány ugyanilyen a többi szlovenszkói városban is.

A magyar életforma átűtőerejének példái között mintegy szimbólumként megemlíthetűnk egy érdekes epizódot, amely a közelműltban komoly örömmel töltötte el az irodalommal foglalkozó szlovenszkói magyarokat. Az irodalmi utánpótlás — az ifjűság más irányű érdeklő-dése, nehéz sorsa és gyakran kulturális primitív-sége miatt — sajnos, rendkívűl gyenge a kisebbségnél. Annál nagyobb meglepetést keltett, amikor néhány hónappal ezelűtt fiatal, alig húsz éves magyar lírikus jelentkezett és tőkéletes formájű, mély tűzű, okos költeményekkel lépett a porondra, olyannyira, hogy budapesti irodalmi és más lapok szívesen közöltek tőle verseket. Furcsán hatott, hogy a fiatal költű — amellet, hogy mondanivalója és annak formája teljesen modem volt — nem a legűjabb magyar irodalom hatása alatt állt, hanem Csokonai és Berzsényi s egyűltalán a 19. századbeli felszabadulást megelőzű magyar kultűra különös elműyedése és patetikus komorsága ihlették meg tollát. Nos, ez a fiatal ember iskoláit az első elemítűl az egyetemig szlovákul végezte, otthon szlovákul beszűlt s mégis a magyar kultűranak varázsa ejtette meg — az a fűlényes varázs, amelyrűl Benes is elismerűssel és tisztelettel beszűlt legűtűbbi érsekűjvári előadásában.

ILLÚZIÓT FÉLRETÉVE tudjuk, hogy a magyar kultúra kisugárzásában még mindig óriási potencia van Szlovenszón. De illúziót félretéve, tudjuk azt is, hogy e potencia csökkenőben van. Hiányoznak az intézmények, amelyek ápolják, hevítik, bemutatják, magyarázzák, szuggerálják, közvetítik, gyakorolják, fölényesen manifesztálják. A magyar kultúrintensitás tűnésének veszélye nagy, komoly és egyenes arányban áll a művelt középosztály fogyásával. Az 1930-as csehszlovák népszámlálás megszívlelendő adatokat közöl ebben a vonatkozásban. Nem szabad ezeket az adatokat, amelyek szerint az 1910-i 1,069.880-ról, az 1919-i hozzávetőlegesen 810.000-ról (1919-ben csak Szlovenszón volt népszámlálás Ruszinszko nélkül), az 1921-i 744.621-ről a magyarok száma 1930-ban 692.121-re csökkent Szlovenszón és Ruszinszón, egyszerű vállvonogatással elintézni s arra a kényelmes álláspontra helyezkedni, hogy a népszámlálás adatai hamisak. Bizonyára történtek tévedések és igazságtalanságok, de mégis különösen hat, hogy a magyarság száma főleg a szlovák területeken fekvő városok háromnyelvű polgársága körében apad, míg színmagyar területeken nem történt lényeges változás. Tehát ott van apadás, ahol a magyar életforma és kultúra más körülmények között csodákat tudna tenni. A középosztály indifferens. Tésze nem sorakozik zártan a magyarság mögé, ami a jövőben komoly elorientálódást eredményezhet, mert gyermekei elfelejtenek magyarul. Az utolsó pillanatban, a magyar kultúra intenzitásának növelésével meg kell kísérelni, hogy a hibát a lehetőséghez mérten kiküszöböljük. A prágai zsidóság példája azt igazolja, hogy egy magasrangú kultúrával a legmostohább helyzetben is meg lehet nyerni az indifferenseket. A csehszlovák fővárosban 800.000 cseh között 40.000 német él, valamennyi kétnyelvű és csaknem 20.000 zsidó van közöttük. Miért maradt meg a prágai zsidóság németnek jóformán anyagi és politikai érdekei ellenére? Mert beleolvadt a német kultúrába, annak hordozójává vált s Hitler ellenére sem tud és akar szabadulni tőle. A nagy kultúrtejesítmények és a prágai nagy német kultúrakciók, a Werfelek, a Brodok, a Franz Kafkák, az Egon Erwin Kischek, a Meyrinkek, a Tschuppikok, a magasrangú prágai német színház és német egyetem árnyékában élnek. Sok határozatlan elem megmarad Szlovenszón a magyar formánál, ha ugyanilyen kulturális kapcsolat fűzheti hozzá.

A hivatalosan kimutatott 692.000 szlovenszói magyar közül 124.000 — az elszórtan élő magyarság — a tökéletlen csehszlovák nyelvtörvény következtében nem élvez teljes nyelvi jogokat. A jogfosztottak száma nagyobb, mint a Magyarországon élő szlovákság együttvéve, holott az utóbbiak sérelmeivel kapcsolatban Prága állandóan intenzív propagandát fejt ki a külföldön. A veszély nagy, hogy a 124.000 magyar, amelynek egyik jelentős része a szlovák városokban elszórt magyar középosztály maradványa, egyszerűen letörlődik a térképről, ha a magyar forma valamiképpen nem ragadja meg őket. Pedig e réteg, éppen a három nyelv ismerete következtében rendkívül magas és objektív kultúrát fejlesztett ki a múltban. A magyar közélet számos nagysága, közöttük éppen a legrealisztikusabbak, ebből a szlovenszói polgárságból került ki, amely mindig óriási vitalizmus, tetterő, reális tudás és európai értelemben vett fejlődési lehetőséget mutatott. Három

nyelvet, három kultúrát ismert, három faj erejét hordozta magában, nem csoda, ha gyakran a legértékesebb és a legtermékenyebb szervező magyarságot jelentette. A legértékesebb utánpótlás, amely kitölthette az alföldi tiszta magyarságnak az évszázados harcokban megrepedezett kádereit. Kár lenne elveszteni. Egy értékes emberrezervoár, a reális magyar intelligencia legnagyobb rezervoárja ürülne ki.

Sajnos, eddig elég kevés történt Szlovenszékön a magyar forma és a magyar műveltség rangjának és intenzitásának megőrzésére s ez a mi legnagyobb bánatunk. A határok el vannak zárva, magyar kultúrát importálni lehetetlen. Önálló szellemi ipart kellene tehát kitermelni, mint az erdélyiek tették, hogy a magyar kultúra melegítő ereje ne hűljön ki a vegyes lakosú vidékeken. Arra, hogy az önálló szellemi ipar ugyanúgy eredeti legyen, mint az erdélyi, a szlovenszékői magyar kisebbség nem igen gondolhat, mert gyenge reá, de az összmagyar kultúra eszméit, módjait, eszközeit, problémáit, gondolatait, fejlődéseleleit, egész aspektumát átvéve, értékes és komolyan ható munkát végezhetnének Szlovenszékön az arra rátermettek. Legújabbán érdekes eszmei harc indult meg a kisebbségek intellektueljei között. Az egyik rész szellemi regionalizmust akar kifejleszteni, új formára, új mentalitásra, új világnézetre és az eddigi nemzeti princípiumok átértékelésére törekszik. A másik rész az unionizmust hirdeti, azaz a magyar összkultúrát, amely nem osztható föl külön és idegen szlovenszékői magyar kultúrára és külön és idegen budapesti szellemiségre. A regionalisták hívei természetesen politikai és pártérdekek szolgálatában állnak, amennyiben nyíltan vagy leplezve el akarják idegeníteni a szlovenszékői magyarságot az összmagyarságtól. Az erdélyi példára mutatnak rá, a transzilvanizmusra, amely valóban önálló erdélyi lelket termelt ki. Az unionisták szerint (mellesleg szólva az „unionista“ elnevezés Erdélyből ered, mert ott is tendenciák bontakoznak ki a túlzott transzilvanizmus ellen) az önálló magyar lélek előfeltételei Szlovenszékön nincsenek adva és így nem fejlődhet ki oly erőteljesen és függetlenül, mint Erdélyben. Szlovenszékön az önálló magyar lélek kifejlődése politikumot jelentene, azonkívül a kultúrintensitás és a kultúrnívó gyöngülését, mert egy harmadrangú és Pesten el nem ismert duzzogó garnitúra csinálná, azaz a valószínűleg gyenge eredménytől sokan elfordulnának, akik egyébként tisztelettel és odaadással közelednek a magyar életformához.

A SZLOVENSZÉKŐI MAGYAR műveltség, amely sorra kapja az ütések a külső körülményektől, nem tud felocsúdni — egyébként érthető — kábultságából s nem találja meg a kristályosodási tengelyt, amely köré csoportosulhatna. Voltak idők, amikor erélyes mozgolódás jellemezte a kisebbségi kultúréletet. Félreértések, aberrációk, viszályok, a határozott egyéniségek hiánya derékban kettétörte a legtöbb lendületet. Alig van ma más Szlovenszékön a fiatalos politikai ízű szellemi mozgalmak mellett, mint az öregurak kultúrája, azoké, akik a régi világból merítik mondanivalójukat és nem vesznek tudomást az újról. Bármily tiszteletreméltó és politikailag hasznos munkájuk, nem kielégítő, egyrészt azért, mert az öreg írók nagy része a régi világ vidéken ragadt dilettánsai közül kerül ki s így jelentéktelen, másrészt, mert az ifjú-

ságra régies stílusuk nem tud hatni s csak egymás között énekelgetnek, harmadrészt, mert ezt az öregedő irodalmi korosztályt egyszerűen a kihalás veszedelme fenyegeti. Évekkel ezelőtt nem ez volt a helyzet. A retrospektív vizsgálatnál a szlovenszkói magyar irodalomban és egyáltalán a szellemi életben három korszakot különböztetünk meg. Az első 1919-től körülbelül 1925-ig tartott. A magyar forradalom után Szlovenszkóra emigrált tehetséges, de túlradikális és nemzetietlen pesti írók és az államfordulat után Szlovenszkó városaiban maradt vidéki konzervatív dilettánsok harca jellemezte az első korszakot. A magyar kultúra intenzitása ebben az időben óriási volt, a harc tüzes és érdekes.

A második korszakot, amely 1926-tól 1931-ig tartott, a fiatal szlovenszkói intellektuális önállósodó, új formákat kereső, mély intenzitású, viharzó, sugárzó, ható, tévedésekkel, igazságokkal, istenülésekkel és haragokkal telt mozgalmi jellegű, amelyekből kinőhetett volna valami, de félreértések, korrumpálások, tökéletlenségek, viszálykodások, írgykedések s a megfelelő szabad egyéniségek hiánya ezt is kisiklatták és tönkrezúzták. A szlovenszkói szellemi élet legnagyobb, de félresikerült ifjúsági mozgalma, a „Sarló“ ekkor bontakozott ki, ebben az időben hatottak a „kisebbségi génusz“, az „új mentalitás“, az „újarcú magyarság“ jelszavai, könyvek, folyóiratok jelentek meg, s a szlovenszkói városokban Pozsonytól Husztig, Zsolnától Losoncig az intelligencia, a szlovák és a német is, érdeklődéssel figyelte a magyar szellem vitáit. Ne kutassuk, mi okozta a gyászos véget. Elégedjünk meg azzal, hogy 1931 óta elnémult az intellektuális harc s helyét politikai harc foglalta el. A harmadik korszakban bekövetkezett a hanyatlás, az intenzitás alábbszállt. Ismét csak politikusok és dilettánsok daloltak.

A pártrendszerek és a pártelvek bacillusai, amelyek tipikusak a demokráciában, megfertőzték a magyar szellemet is. A kór a többségi népektől jött, a magyarság előbb nem ismerte. A magyar szellemi élet gyakran verte fel a világnézeti, a társadalmi, vagy a klikk-harcok zaja. Küzdött egymással a nemzeti vagy az osztályelv, ami az irodalom szerepéről való moderm felfogás jegyében érthető, de a „pártboncok“ uralmát a magyar irodalom nem ismerte. Bármily felfogást vallott az író, a vezetőszerere saját világnézetén belül is a tehetség predesztinálta s nem a pártigazolvány. Ma Szlovenszkón a „párt“ fogalma sok más elnyom. Tehetséget, munkát alája kell rendelni. A cseheknél és a szlovákoknál általános e baj, de a magyar táborban is eléggé pusztítóan hat. A politikai napilapok ilyen körülmények között nem alkalmasak a valódi nívó fenntartására, más pedig nincsen, mert a magyar szellemi intézmények nagy része, így a pozsonyi Masaryk-akadémia, amelynek komoly hivatása volna, százszázalékosan politikai természetű alakulat s vezető rétege kormánypárti exponensekből áll, pártboncokból, akik soha a magyar kultúra érdekében nem cselekedtek s gyakran a helyesírás vagy az idegen szavak használatát sem ismerik.

A kormány kulturális intézményeiből kilátszik a lóláb, a magyar kisebbség pedig a kultúraktivitást a politikai mögé rendeli. Számos kezdeményezése elkorcsosult. A közelmúltban „Figyelő“ címen Losoncon hetilap indult meg, amely szabadon és elszántan akart küz-

deni a magyar műveltségért, de a nagy érdeklődéssel fogadott intellektuális kezdeményezés csakhamar kimúlt s a fiaskó annyira feltűnő volt, hogy a cseh lapok is foglalkoztak vele. „A Figyelő szerkesztői“ — írja a megszűnt lapról a Lidové Noviny, a legnívósabb cseh lap — „intellektuális eszközökkel kívántak a magyar kisebbségi élet problémáival foglalkozni. A kisebbség szétdőlt kulturális helyzete miatt azonban terveik nem sikerülhettek.“

Pedig az ifjúság körében egyre erősebben nyilvánul meg az óhaj a kristályosodási tengely megteremtésére. Fórumot kíván, amely hangot ad a kisebbség szellemi problémáinak, tisztáz olyan fogalmakat, mint például a regionalizmus, vagy az unionizmus, pártpolitikamentesen elmélkedik a helyzetről és bekapcsolódva a budapesti szellemi életbe, felkelti az alábbhagyott érdeklődést a magyar szellemiség iránt, azaz elvégzi a középosztályt konzerváló munkát. Ez a kívánság megnyilvánul a mai, nagyrészt ifjúsági jellegű folyóiratokban, minő a Magyar írás vagy az ifjú katolikus íróknak orgánuma, az Új Élet. Mellettük azonban oly összefogó orgánusra volna szükség, minő volt annak idején a Matica a szlovákoknál, a cseheknél ma a Pritomnost, a spanyoloknál a forradalom előtt a madridi Athenaeum, a magyaroknál a felvilágosodás korának különböző intellektuális csoportja, óriási munkát végezhetne a mai helyzetben. A kultúra ereje nemzeteket tud teremteni, mint megteremtette a külön vált szlovák irodalom a szlovák nemzetet, vagy a tizenkilencedik században újjászületett katalán nyelv és irodalom a katalán nemzetet — s még inkább tudja a nemzeteket konzerválni. Egyelőre semmi sem történt Szlovenszón ebben az irányban s az ingadozó háromnyelvűek rokonszenvét nem rögzíti le intenzív és magasrangú szellemi akció. Amíg a magyar politikai tevékenység teljes erővel manifesztálódhatott, talán nem volt rá égetően szükség, mert a politika mindennél hathatósabb. De a mai helyzetben, a csehszlovák autoritativ demokráciában, a politikai akció számtalan gátlással küzd és nem lehet elég erős. Éppen ma érkezett el tehát a fokozott kulturális tevékenység ideje, ma, amikor a kisebbség egyetlen fegyvere az a bámulatos hatóerő, amely a magyar életformából és szellemiségből Szlovenszón szétárad. A magyar kisebbség erőinek konzerválását a középosztály megmentésével kell kezdeni s a mai helyzetben a háromnyelvű és szakadozó, de még mindig magyar kultúrérdeklődést mutató szlovenszói értelmiséget kizárólag az köti le, ha felolvadhat a megszeretett magyar kultúrában. Mindent elkeli követni tehát, hogy a magyar kultúra varázseje ne törjék meg.

SZVATKÓ PÁL

FIGYELŐ

GAZDASÁGI SZEMLE

*A római tárgyalások — A magyar-német kereskedelmi pótszerződés. — A búza-
ármegállapítás nehézségei — Az ipar fellendülésének kérdése — Reflexiók a
pénzügyminiszter költségvetési beszédéhez.*

A GAZDASÁGI ÉLET évek óta nyögi a világszerte lábrakapott autarchikus termelési rend súlyos terhét. A divatba jött önellátásra való törekvés azonban talán sehol sem járt oly terhes következményekkel, mint az utódállamokban, mert itt az egyes országok aránylag kicsiny területe a termelés és fogyasztás belső kiegyenlítődését különösen megnehezíti. Általánossá vált tehát a felfogás, hogy ha már az elzárkózó politikát kiküszöbölni egy napról a másikra nem is lehet, legalább a keretek kibővítését kellene elérni az egyes kicsiny zárt gazdasági területeknek minél nagyobb autarchikus egységekbe történő beolvasztása által. A német-osztrák, majd a magyar-osztrák vámunióra vonatkozó füstbement tervek ugyanúgy, mint Briand, majd Tardieu már-már feledésbe merült terve és a Duna-medencével kapcsolatban felmerült egyéb elgondolások, mind ennek az igazságnak a felismerésén alapultak és ugyanez a meggyőződés vezette Mussolini olasz kormányfőt is a római hármasság paktum gondolatára. Hogy a gondolat helyes, az minden vitán felül áll; hogy a kivitel szerencsés lesz-e, az a most folyó tárgyalásokon dől el, amelyek a részleteket vannak hivatva megállapítani. Az autarchikus keretek lebontása áldozatokkal jár és a részletes tárgyalás eredménye fogja megmutatni, hogy a megegyezéshez szükséges áldozatkészség megvan-e vajjon az egyes kormányokban, amely nélkül az eddigi keretmegállapodás gazdasági tartalom nélküli szép frázis maradna csupán. Nem kétséges, hogy a magyar iparnak azt a részét, amely az elzárkózás hatása alatt települt, szintén hátrányosan érintené egy olyan megegyezés, amelytől komoly gazdasági hatások is várhatók. Bár ezzel a veszéllyel számolni kellett maguknak az alapítókknak is, a kereskedelmi kormányzat sem egészen ment bizonyos felelősségtől ezen a ponton, mert azáltal, hogy az ipari kedvezmények megadásánál ilyen szempontból megfelelő cenzúrát nem gyakorolt, ezeknek a ma veszélyeztetett iparágaknak a települését is elősegítette. Minden okunk megvan arra, hogy a jó eredményért aggódva tekintsünk Róma felé, mert egy megfelelő megállapodás sokat lendíthetne helyzetünkön és kiindulópontja lehetne egy újabb, kedvezőbb gazdasági korszaknak. Viszont összes gondjaink megváltását még akkor sem remélhetjük ettől a szerződéstől, ha az a legtökéletesebb formában jönne is létre és ezért a földművelésügyi minisztériumnak nem szabad a mezőgazdasági termelés modernizálását félbehagynia, ha netán sikerül is búzafeleslegünket Rómában intézményesen értékesítenünk.

A márciusi szemlém óta eltelt idő egyik legjelentősebb eseménye kétségkívül a német-magyar kereskedelmi pótszerződés megkötése volt, amely az első római megbeszéléseket megelőzőleg, azoknál sokkal kevésbé zajos és díszes, de őszinte jóakaratról tanúskodó tárgyalások után jött létre. A németek részéről ezúttal megmutatkozott jó szándék, ha nem volt is önzetlen, sok korábbi bűnüket tenné megbocsáthatóvá, ha amint reméljük, a szerződés gyakorlati alkalmazása nem fog, elődjeihez hasonlóan, közigazgatási úton támasztott mesterséges akadályokba ütközni, vagy a márka árfolyamának kedvezőtlen alakulásán hajótörést szenvedni.

Németországgal szemben mutatkozó kereskedelmi forgalma tekintetében Magyarország már a béke éveiben sem volt elkenyézttetve. A magyar termelés szempontjából szinte elenyésző szarvasmarha kiviteli kontingens úgyszólván sohasem volt kihasználható, mert azt a túlszigorú állategészségügyi rendszabályok gyakorlatilag lehetetlenné tették. Akkor, az Osztrák-Magyar Monarchia idejében kevesebb gondot okozott ez, mert agrártermelésének természetes piacai, mégpedig úgy Ausztria, mint a békeszerződések által az ország testéből később kiszakított területek tekintélyes fogyasztást képviseltek. A háború után megváltozott helyzetben, amelynek kialakítása terén a gazdasági szempontok sajnos oly alárendelt szerephez jutottak, az ország fokozott mértékben lett volna ráutalva a külföldi piacokra és mint ilyen, Németország földrajzi fekvés szempontjából, de jelentős mezőgazdasági importja révén is elsősorban jöhetett volna figyelembe. A helyzet azonban nem változott, 1925 óta pedig az egyre érezhetőbbé váló német agrárprotekciónizmus olyan vámemeléseket produkált, amelyek mint pl. a tojás vámjának 5 M-ról 70 M-ra történt felemelése, a bevitt úgyszólván teljesen versenyképtelenné tették és megakasztották. Ugyanakkor Németország az állatbehozatal terén oly különleges intézkedéseket is tett Magyarország rovására, amelyek már egyenesen a legtöbb kedvezmény elvébe is beleütköztek. Ezeket a rendszabályokat az 1931 július 31-én megkötött és még ugyanebben az évben életbeléptetett német-magyar kereskedelmi szerződés elvben hatályon kívül helyezte, ugyanakkor azonban a szarvasmarhákivitelnek a drezdai piacra történt korlátozása, ahol a magyar hízott marha eladhatatlan volt, a magyar szarvasmarha behozatal előli elzárkózást gyakorlatilag továbbra is fenntartotta. Az utóbbi szerződés másik lényeges pontja az volt, amely a magyar búzabevitelnek a 25 M-ás vámból 25%-os preferenciát biztosított, ez azonban az érdekelt államok tiltakozása folytán a valóságban sohasem lépett életbe. Végül kedvezményes vámtételeket biztosított nekünk a szerződés még néhány jelentéktlenebb árua vonatkozólag, de a kivitelünkben lényeges szerepet játszó baromfi, tojás, vaj, hal, szárazbab stb. vámtételeit egyáltalában nem korlátozta, úgyhogy a már jelzett nagy vámemelés e cikkek kivitelét lehetetlenné tette, sőt vajkivitelünket az 1932. évi 15.012 q-val szemben ugyanezen év november 15-től kezdődőleg évi 3597 q-ban kontingentálták. Ezzel szemben az 1931. évi szerződés Magyarország vámtarifájának 32 elég fontos ipari tételét leszállította, ii tételét pedig rögzítette és bár ezek a vámmérséklések akkor nem léptek életbe, az ország a német behozatallal szemben egyébként nem tett retorziós intézkedéseket. Mindennek következtében a német-magyar kereskedelmi forgalom igen egyoldalú, egészségtelen irányba fejlődött. Míg Németország az 1930—32 években a magyar behozatallal szemben 21.2, 24.4 és 22.4%-kal az első helyen állott, kivitelünkben már csak 10.32, 12.74 és 14.76%-kal részesedett. A kereskedelmi forgalom egyenlege tehát állandóan passzív volt és ha ez az egyenleg összességében állandóan csökkent is, az nem annyira a forgalom egészségesebb irányban való fejlődésének, hanem inkább az árak leromlásának és a magyar vásárlóerő és fizetőképesség gyengülésének volt a következménye.

Ez az állapot azzal a következménnyel járt, hogy az egyes évek áruforgalmának passzív egyenlege felgyülemlett, tehát Magyarországnak Németországgal szemben áruszállításból kifolyólag bekövetkezett eladósodása folyton nőtt a nélkül, hogy ennek a tartozásnak transzferálásához belátható időn belül komoly reményeket fűzhettek volna. Ha tehát Németország a magyar piacról lemondani nem akart, minthogy iparcikkeinek ellenértékét hosszú lejáratra nem hitelezheti, szükségképpen lazítania kellett merev elzárkózásán a magyar agrárcikkek behozatala tekintetében. Téve-

dés volna tehát a német-magyar kereskedelmi szerződés most bekövetkezett és 1934 április 1-én életbelépett módosításával kapcsolatban német részről megnyilvánult előzékeny és megértő álláspontot akár valamely szentimentális politikai meggondolás eredményének betudni, akár pedig világraszóló magyar sikernek elkönyvelni. Nem történt egyéb, mint hogy a gazdasági élet mesterségesen, sőt erőszakosan elnyomott törvényszerűségei kikényszerítették azt, hogy kellő figyelemre méltassák őket. Hogy ez ilyen későn következett be, az egymilliárd pengő kárt jelent Magyarországnak, mert ennyire rúg a külkereskedelmi forgalom passzív egyenlege 1925 óta. Ha a magyar kormányok a behozatalt már korábban másfelé irányították volna, talán korábban következett volna be ez a mai eredmény és nem került volna az egyoldalú német barátság ennyi pénzünkbe.

A fentebb vázolt egyoldalú áruforgalom következtében Magyarországon felhalmozódott német követelések mobilizálása érdekében a múltban is sok kísérletezés történt, míg végül a Magyar Nemzeti Bank hozzájárult ahhoz, hogy ezek az összegek többletkivitel formájában transzferáltassanak. Ezen a módon már az elmúlt évben is jelentős mennyiségű olajos mag és kb egymillió q búza került kivitelre a németek részéről, amely áruk a német cégek ittrekedt pengő-követeléséből vásároltattak meg. Már annakidején kifogásoltam, hogy ennek a búzaexportnak jelentős hasznát a kormány feleslegesen átengedte a német exportcégnek. Agrárkivitelünk másik része viszont kompenzációs megállapodások útján közvetlenül cserélődött ki német iparcikkre és nyersanyagokra, mint ahogy a devizakorlátozás óta a pénzforgalom általában egyre jobban kiküszöbölődött az országok közötti gazdasági kapcsolatokból. A most életbelépett német-magyar kereskedelmi pótszerződés nem egyéb, mint egy nagy árucseremegállapodás, amely lehetővé teszi a magyar áruknak ittrekedt német pengőkövetelésekből történő megvásárlását és megkönnyíti azok kivitelét oly esetekben, amikor a túlzott vámok folytán egyébként nem volnának versenyképesek. Meg kell állapítanunk, hogy a németek a tárgyalások során nagy megértést tanúsítottak a magyar termelés érdekeivel szemben és beleilleszkedtek a Magyarországnak Olaszországgal és Ausztriával szemben fennálló kereskedelmi szerződéseivel által meghatározott keretekbe.

A szerződés tartalmára áttérve, Németország lehetővé teszi 500.000 q búza, egy bizonyos mennyiségű tengeri és árpa, többszáz vágón rendes zsír és különleges zsír (pure lard), 6000 db szarvasmarha, megfelelő mennyiségű szárazbab, lencse, egyéb magvak, dohány, stb. és nagyobb mennyiségű vörös here átvételét és exportját. Kötelezettséget vállaltak a németek a már létező lenmagkiviteli szerződés meghosszabbítására, továbbá jelentős mennyiségű vágott liba, vad, vaj, túró, sajt, tojás, méz, bor és néhány iparcikk bebocsátására. Ígéretet nyertünk ebből az alkalomból azoknak a panaszoknak orvoslására is, amelyek a magyar gyümöleszkivittel kapcsolatban a túlzott német növényegészségügyi rendszabályok ellen merültek fel. Kétségtelen, hogy a németek nagy behozatali szükségletük keretében a magyar agrártermelési felesleg jóval nagyobb részét is átvehetnék tőlünk és csak addig a határig mentek el e téren, amely követeléseik fokozatos mobilizálása és iparcikkeik elhelyezése érdekében szükségesnek látszott. De a szerződés így is jelentős haladást képvisel, mert ezáltal hozzátételre számíthatással elérhetjük Németországba irányuló 1930. évi kivitelünk értékét. Különösen fontos a zsírkivitel kontingense, ami a budapesti sertésvásár jelentőségét nagyban emelni fogja és biztató kilátásokat nyújt sertésfeleslegünk értékesítésére. A már korábban is nehezen funkcionáló, a cseh valuta újabban bekövetkezett értékcsökkenése folytán pedig úgyszólván teljesen értékét veszített cseh-magyar sertés-faáru kompenzációs szerződés

helyett ez az értékesítési lehetőség a magyar sertésenyésztés jelentős megsegítését jelentheti. Kérdés azonban, hogy a kivitelre kerülő rendszeres zsírmennyiségnek megfelelő sertéshús a belföldön elfogyasztható lesz-e és nem fogja-e ez az árakat lerontani, valamint hogy a pure lard előállításával kapcsolatban az alig értékesíthető hús révén mutakozó veszteség nem fogja-e ezt a kivitelt — amely az egész szerződésben a legfontosabb pontok egyike — lehetetlenné tenni.

A búzabeviteli kontingens mennyisége nem jelentős a magyar búzafelhasználáshoz viszonyítva, hiszen a londoni búzakonferencián Magyarország részére megállapított 6 millió q-ás exportkontingensen felül az elmúlt évben még 3—4 millió q búzafelhasználás maradt az országban eladatlanul. Ezzel szemben figyelembe kell vennünk azt, hogy Németország rozstermelése érdekében a búza belföldi felhasználását lehetőleg nehezíteni és nem elősegíteni igyekszik és ezért saját búzáját is legszívesebben exportálná, így a magyar búza behozatala Németország szempontjából csak a legjobb minőségű tiszavidéki búza esetében indokolt, saját rosszminőségű búzájának exportja ellenében. Mindenesetre kétségtelen, hogy Németország nem képviseli azt az elsőrendű fontosságú búzafogyasztó piacot, amely a magyar búzatermelés gondjait eloszlatni tudná és egyéb élelmiszerek mellett inkább az ipari növények magvai azok, amelyek ott állandó és biztos piacot találnak. Ezeknek a termelése viszont Magyarországon még aránylag nem régi keletű és általánossá válása, sajnos, még sokáig nem várható.

Magától értetődik, hogy a felsorolt beviteli kontingensek ellenében Németország is iparkodott iparcikkeinek és bányatermékeinek Magyarországon elhelyezési lehetőséget biztosítani. Ezt a jogos igényt honorálva, több vas- és gépipari, textil- bőr- üveg- vegyipari és más olyan ipari termékre adtunk behozatali kontingenseket, amelyeket a múltban is túlnyomórészt Németországból importáltunk. Ezenkívül életbeléptetjük az 1931. évi szerződés már említett vámkedvezményeit, amelyek eddig fél voltak függesztve, minthogy a szerződés javunkra szóló kikötései sem tudtak gyakorlatilag érvényesülni. Németországtól szerezzük be ezenkívül a budapesti gázművek gázszükségletének túlnyomó részét megfelelő áron, amely utóbbi tétel a cseheknek érzékeny veszteséget jelent és éppúgy, mint a már említett zsírkivitel is, velük szemben gazdasági függetlenségünket jelentősen emeli. A magyar kormány évek óta fáradozott azon, hogy Csehországgal a gázszállítás biztosítása érdekében kompenzációs megállapodást kössön, de a cseh vezető körök felismerve kényszerhelyzetünket, eddig mindig elzárkóztak a kompenzációhoz szükséges árumennyiség átvétele elől. Magyarország, fővárosának egy ily fontos közszükségletét minden módon biztosítandó, az elmúlt év folyamán az anatóliai szénmedencéből szerzett szenet a szomszéd Csehország helyett, az autarchikus gazdasági politika nagyobb dicsőségére. Most, hogy a német gázszén biztosítása megtörtént, jelentkezett Csehország is, de már későn. Jellemző a magyar vezető körök objektivitására, hogy a még eddig nem biztosított kohászati és öntödei kokszzükséglet kielégítése tekintetében ezek után is készséggel keresik egy cseh-magyar megállapodás lehetőségeit. Végül a sószükséglet egy részét is Németországból fogjuk fedezni, mint ahogy eddig is tettük és ezzel ki is merítettük a német-magyar szerződés reánk nézve terheesebb oldalát. Nem hiszem azonban, hogy ezek a pontok a magyar ipar szempontjából aggodalomra adhatnának okot. Oly sokat tesz ki az itthon nem található szén-, só-, festék- stb. szükséglet értéke, hogy nagyon jól kellene a magyar kivitelnek funkcionálni ahhoz, hogy a németek az itthon is gyártott iparcikkek terén is erőszakolni legyenek kénytelenek a behozattal. Inkább rejt bizonyos veszélyt magában az a körülmény, hogy a vámleszállí-

tás a legtöbb kedvezmény elve alapján oly országok felé is érvényesül, amelyek nem nyújtottak olyan értékes ellenszolgáltatást Magyarországnak, mint a németek. Ezek a netán adódó kompenzációs lehetőségeket esetleg oly áruimportokra fogják felhasználni, amelyek a vámkedvezmény folytán rontják az itthoni árakat a nélkül, hogy a gazdasági életnek egy más ponton hasznos szolgálatokat tennének. Oly kevéssé valószínű azonban gyakorlatilag ez a lehetőség, hogy a szerződés értékéből úgyszólván semmit sem von le. A magyar áruk versenyképességét nagyban emeli a szerződés keretében az a körülmény, hogy a német hitelezők itt rekedt pengőkövetelése árfolyamának az aranyárfolyammal szemben mutatkozó diszparitása ezúttal a magyar exportőr javára érvényesül. Kívánatos volna, hogy ez az értékföllet teljes egészében a termelőnek jusson ezúttal! Az áruforgalom ellenőrzésére rendelt állandó bizottság feladata lesz, hogy a szerződés síma lebonyolódásának netáni akadályait közös egyetértéssel elhárítani igyekezzenek.

Hogy a szerződés meg hozza-e azokat az eredményeket, amelyeket tőle ma várnak, az attól függ, hogy nem fognak-e a német agrárprotektív kezek mesterséges akadályokat gördíteni útjába. Talán a szerződéshez fűződő érdekek már említett kölcsönössége jogossá teszi optimizmusunkat. Jubilálni e szerződés felett nincs oka egyik félnek sem, de az viszont kétségtelen, hogy a megegyezés becsületes munka eredménye. A háború utáni korszak szenzációs eseménye, hogy végre megszületett egy nemzetközi szerződés, amelyben ismét a tárgyilagosság, megértés és szakértelem és nem az utóbbi években megszokott gyűlölködő politika, féltékenység és erőszak jutott uralomra.

Reméljük, hogy Rómában a részletek megállapításánál ugyanezek a szempontok fognak győzedelmeskedni és az ott kötött egység a magyar gabonatermelésnek meg hozza azokat az előnyöket, amelyek a német viszonylatban nem voltak részére biztosíthatók. A római tárgyalásokon a hangsúly ugyanis részünkről a búza átvételi árának megfelelő megállapításán nyugszik.

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI termelés helyzetének jelentős javulására mutat az állattenyésztés nagy tavaszi seregszempléjének, a tenyészállatvásárlás kivételes sikere. Úgyszólván az összes kiállított állatok aránylag magas áron keltek el és ami öröndetes, a vásárlók túlnyomórészt a magyar gazdatársadalom köréből kerültek ki. Magától értetődik, hogy hatalmas lendületet kapna a javulás, ha a gyapjúár rendezése után a búza árszínvonala is az önköltségi ár figyelembevételével volna megállapítható. Az önköltség megállapítása körül hosszú viták keletkeztek és különféle oldalról eltérő számítások kerültek felszínre, ami természetes is. Magától értetődik, hogy a mezőgazdasági nagyüzem olcsóbban termel, mint a középbirtok vagy a kisgazda, nem is beszélve a törpebirtok gazdasági szempontból igen sikerületlen, úgyszólván életképtelen típusáról. Az ipar különböző termelési költségeinél még lehet arra az álláspontra helyezkedni, hogy a helyes ár az alacsonyabb termelési költségekhez igazodik, mert — eltekintve kivételes esetektől — az elavult berendezés felújításával és a termelés racionalizálásával a drágábban termelő gyár segíthet magán. Ott ez a szigorú álláspont kétségtelenül serkentőleg hat az ipar fejlődésére és — ha végzetes tőkeszegénység nem áll a racionalizálás útjában —, nem állítja az iparvállalatot lehetetlen feladat elé. A mezőgazdasági termelésnél nem azonos az eset, mert egy közép- vagy még inkább kisüzem nem tudhat a nagyüzemmel a termelési költségek tekintetében versenyre kelni. Ha tehát a kormány a nagyüzemi önköltségszámítást fogadja el alapul a búzaár megállapításánál, úgy a kisebb üzemek rentábilissá tétele ezáltal elérhető nem

lesz, míg ha a kisgazda termelési költségeihez igazodik, úgy nemzeti ajándékot juttat a nagyüzemeknek, mégpedig nem valamely többlétszolgáltatás jutalma, hanem jórészt mintegy helyzeti energiájuk ellenértéke gyanánt. Alig hiszem azonban, hogy a gazdáknak ezek a vérmes reményei teljesíthetők lesznek és féltő, hogy Rómában ennél soványabb eredménnyel is meg kell elégednünk.

Regisztrálta költségvetési beszédében a helyzet javulását Imrédy pénzügyminiszter és pedig nemcsak a mezőgazdasági, hanem az ipari termelésre vonatkozólag is. Hivatkozott a munkanélküliségnek az év vége óta bekövetkezett újabb jelentős csökkenésére és arra, hogy a foglalkoztatott munkások számának egy év alatt bekövetkezett emelkedése 88%-át teszi a ma nyilvántartott összes munkanélküli ipari munkások számának. Az ipar jobb foglalkoztatottságára mutat az is, hogy azok az iparvállalatok is forgalmuk még kicsiny, de határozott emelkedéséről számolnak be, amelyek fogyasztói úgyszólván kizárólag más iparvállalatok, amelyek tehát szeizmográfyszerűen érzik és jelzik az ipar általános helyzetének változásait. Ez azonban nem jelent szükségképpen fordulatot az általános irányzat tekintetében, mert úgy ennek a másodlagos iparnak a forgalma, mint az ipari munkásság foglalkoztatottságának foka — tekintettel a magyar ipari termelés szűk kereteire, valamint a többéves defláció során nagy mértékben összezsugorodott áruforgalomra — túlérzékenyen reagál a termelés idényszerű és rendkívüli változásaira is. Többször előfordult a válságos évek alatt, hogy egy-egy nagy gyárvállalatunk valamely nagyobb rendeléssel kapcsolatban a korábban elbocsátott munkások százait alkalmazhatta újra és szén-, áram- vagy gyártásianyagfogyasztását is emelhetette a nélkül, hogy a kedvező jelenség állandó maradt volna. Bármennyire örvendetesnek tartok minden javulást az ipar frontján, legyen az mégoly jelentéktelen is és bármennyire ellensége vagyok a csodavárásnak gazdasági kérdésekben, azt hiszem, hogy nem a most regisztrált javulásból fog lassan kifejlődni az ipar várva-várt fellendülése, hanem akkor fog erőlyesen kirobbanni, amikor a mezőgazdasági termelés valamely évben végre komoly felesleget juttat majd a gazdáinak. Az évek óta tartó válságos termelési és értékesítési viszonyok folytán oly lerongyolódott helyzetbe kerültek a mezőgazdasági üzemek és az agrárlakosság, annyi iparcikket nélkülöznek már hosszú idő óta, hogy amint a szükséges vásárlóerő rendelkezésre fog állani, nagyon jelentős áruforgalmat és iparcikkfogyasztást fog csak a hiányok pótlása is jelenteni. És ez jelzi egyúttal a tennivalók irányát is, amelyet a kormány felismert és követ, amikor a külkereskedelmi tárgyalások tengelyébe ilyen elismerésre méltó energiával állítja a mezőgazdasági termelés problémáit. A boletta egészségtelen intézménye helyett több reménnyel kecsegtet, ha megfelelő piacot teremthetünk agrárcikkeinknek a külföldön és ha a kormány nem hanyagolja el a mezőgazdasági termelésnek a külföldi piacok igényeihez való idomítása ma oly életbevágóan fontos kérdését. Ezzel elérhetjük, hogy a megkötött és még megkötendő szerződések megfelelően funkcionáljanak és ha a megfelelő árak is biztosíthatók lesznek a termelők javára, a mezőgazdaság újból eltarthassa az ország lakosságát.

A PÉNZÜGYMINISZTER nagyszerű expozéjában hitet tett ismét a pengő stabilitására irányuló pénzügyi politika mellett és szembeállítva az individualizmust a közérdekkel, az előbbivel szemben a kollektivizmus felé haladó társadalmi és gazdasági átalakulásban látja a fejlődés irányát. Érdekes volna tudni, hogy a gazdasági liberalizmus kora tényleg lejárt-e és nem a rendkívüli viszonyok és főleg az autarchikus gazdálkodás elhárított rendszere által rendkívüli mértékben kifejlődött etatizmus csalóka

tükre okoz csupán optikai csalódást. Alig elbírálható kérdés ez ma. Az eddigi gazdasági rendszer súlyos zavarait kétségtelenül megállapíthatjuk ugyan, de lehetetlen észre nem vennünk, hogy ezek a zavarok nem szervezeti hibából, hanem a rendszer alaptörvényeivel homlokegyenest ellenkező irányú külső behatásokból fejlődtek ki. A háborús kényszergazdálkodás és a békeszerződések gazdasági hatása, de a gyűlölködő és rövidlátó erőszakos politika gondolatmenetén felépült intézkedései olyan körülményeket kényszerítettek rá a szabadsághoz szokott gazdasági élet szervezetére, amelyek között életelemeitől megfosztva elsatnyult. Ebből a satnyaságból és illetve az abból folyó működési zavarokból azonban a rendszer életkép-telensége csak akkor következik kétségtelenül, ha ezeknek a szerencsétlen viszonyoknak az állandósulásába bele akarnánk nyugodni és azok megváltozása iránt nem táplálnánk reményeket, holott a kormány egész politikája az autarchia lebontására és a békeszerződések megváltoztatására irányul. Igaz, hogy Olaszország társadalmi újraszervezését nyomon követte az új gazdasági rendszer kifejlesztése, amely a gazdasági liberalizmus száműzését jelenti, de ennek az új berendezkedésnek megbírálásánál egyelőre még azt hiszem nagyon óvatosnak kell lennünk. Ilyen nagy, még be sem fejezett átalakulás sikerét rövid néhány esztendő eredménye alapján nem íté-
hetjük meg és ebben az irányban a pesszimizmus egyelőre még éppen annyira jogosult, mint az optimizmus.

A betérjesztett költségvetés részletes taglalására még vissza fogok térni annak parlamenti tárgyalásával kapcsolatban. Első pillanatra is ugyanolyan lelkiismeretes és komoly munkának látszik, mint Imrédy első költségvetése volt és szinte tollhegyre kívánczik a kérdés, hol tartanánk ma, ha Imrédy már a stabilizáció óta vezette volna az állam pénzügyeit! Bizonyára nem találkozónánk az állam pénzügyi gazdálkodásának két legnagyobb szépséghibájával, amelyek közül az egyik ellen erkölcsi, a másik ellen gazdasági szempontból merül fel igen súlyos kifogás. Az egyik a régi nyugdíjasokkal szemben teljesen igazságtalan megkülönböztetés formájában még abban az időben kezdődött, amikor sok minden egyébre bőven volt az államnak pénze és azóta állandóvá vált, hogy valahányszor az állam egyre nagyobb takarékosagra kényszerült, a nyugdíjasoknak mindig külön rész jut a teherviselésből. Nem magyarázható ez egyébbel, mint hogy az erő mindig a kisebb ellenállás irányában hat, bár a kérdés erkölcsi oldala ezzel koránt sincs elintézve. Nemcsak szerzett jogoknak könnyed kezelése kelt az emberekben ezzel kapcsolatban bizonytalan érzést, de az a körülmény, hogy a nyugdíjasok néha hosszú évtizedeken át teljesített befizetésekkel erre a járadékra quasi magánjogi igényt is szereztek, az állam hitelének sem válik hasznára. A másik megfontolásra intő körülmény, amelyre már alkalmam volt rámutatni, az állam rövidlejáratú adósságának egyre növekvő összege. Bajos volna ma ehelyett más megoldást ajánlani a pénzügyminiszternek, de viszont annyira szembeszökő és megfontolásra intő körülmény ez, hogy felemlítése nem tartozik talán a jogosan kifogásolható kritika körébe. Jogos büszkeséggel mutatott rá a miniszter a kormány kétségkívül sikeres külkereskedelmi tárgyalásaira, a közeljövő tervének ismertetése kapcsán pedig bejelentette egy kisebb földbirtokpolitikai programú megvalósítását, amellyel kapcsolatban szívesen hallottunk volna részleteket a kérdés pénzügyi megoldása tekintetében, mert a legutóbbi földreform és telepítés ebből a szempontból sajnos eléggé szomorú tapasztalatokkal járt. A kormány gazdasági programja körében a termelés irányításának fokozódása veti előre árnyékát, ami, ha már rákényszerültünk erre az útra, nem is képzelhető el másként. Ezzel kapcsolatban csak annak a fontosságát szeretném kidomborítani, hogy ezen a téren a tiszta szakszerűség érvé-

nyesülését minden áron biztosítani kellene, mert ha az intézkedésből különböző partikuláris érdekek nyomása alatt félrendszabály lesz, úgy az nemcsak nagy igazságtalanságra vezethet, de a termelés nagy károsodását is okozhatja. Megemlékezik a pénzügyminiszter a kormánynak az ipari árakat szabályozó tevékenységéről is, amely ellen emelkedő jogos aggodalmaknak már volt alkalmam hangot adni, valamint meglelégedéssel említette a bankok kedvező mérlegeit, mint a konszolidáció egyik tünetét. Attól félek, hogy ha a kereskedelmi kormányzat az árszabályozás terén az eddigi alapelveket követi, amelyekről már kimutattam, hogy a tőkés gazdasági rendszer alapelveivel szöges ellentétben állanak, úgy az ipari front hamarosan hozzá fog gyengülni a mezőgazdasági termelés mai szintjéhez és a pénzügyminiszter nemcsak az adóbevételek csökkenésén, de a bankok mérlegein is tapasztalni fogja ennek a beavatkozásnak káros következményeit. Tisztában vagyunk azzal, hogy az agrártermelés támogatása a nemzeti jövedelmi mesterséges korrektúrája útján történik, a kormány vérátömlesztést hajt végre, amelyhez a magyar ipar készséggel áll testvére, a magyar agrártermelés rendelkezésére. De vigyázni kell, nehogy az egyik testvér a másikért elvérezzék, — a magyar nemzetnek mind a kettő édes gyermeke.

IFJ. SIMONTSITS ELEMÉR

A „SUPERBO VOLO“ BALBO LÉGI ÚTJÁNAK JELENTŐSÉGE

Hosszú előkészület után 1933 július i-én Orbetelliből a 24 Savoia Marchetti S—55. repülőgépből álló olasz ú. n. „Azúrflotta“ az Északatlanti Óceánon át vezető repülésre startolt Chicago végcéllal. Evvel a repüléssel az olaszok oly teljesítményre vállalkoztak, ami a repülés történetében eddig még ismeretlen volt és elérhetetlennek látszott. A vállalkozás nagyszerűen sikerült és a teljesítmény annál bámulatramétoóbb, mint hogy az olasz repülés alig 1923 óta, tehát kereken tíz év alatt, a fasiszta kormány uralomrajutásával, vad káoszából fejlődött ki olyan időben, amikor Franciaország, Anglia és Amerika már alaposan megszervezett, kiterjedt és fejlett légügyi szervezettel bírtak. A sors és kitartás azonban a fiatal olasz repülés számára tartotta fenn azt a dicsőséget, hogy egy vízirepülőhad zárt kötelékben az Alpok nehéz terepe és az Óceán felett átrepüljön, hogy az Egyesült Államok világkiállítására ellátogasson és az olasz színeket odaát hatalmas, dicsőséges légitottával csillogtassa.

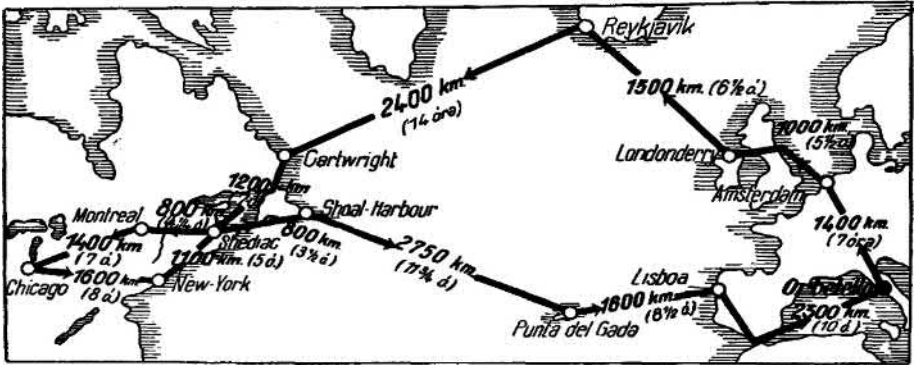
A SZÁZ FÖNYI legénységgel és Balbo tábornok, légügyi miniszter parancsnoksága alatt végrehajtott vállalkozást Mussolini és Balbo már a braziliai óceánrepülés eredményes befejezése után jelentették be és eredetileg földkörüli repülésnek tervezték. Csak a keletázsiai háborús bonyodalom miatt változott meg ez a terv, de kétségtelen, hogy hamarosan erre is sor fog kerülni.

A chicagói repülés az udvariassági tényen kívül elsősorban hatalompolitikai, propaganda és főleg azt a célt szolgálta, hogy az Európa és Amerika közötti légiforgalom problémájának gyakorlati lehetőségeit vizsgálja. Most már némi idő múltával a kihatásokat nézve, érdemes ezekkel a célokkal bővebben foglalkozni. Kétségtelen, hogy a vállalkozás a fellépő nehézségeket (magas hegység, terep, időjárás), továbbá az út hosszúságát illetően (a világ kerületének fél berepülését jelenti) egyedülálló teljesítményt jelent. A tömegvállalkozás előtt ezen a vonalon ezideig csak négy ízben sikerült kelet-nyugati irányban az Óceánt átrepülni, ami mutatja e repülés rendkívüli értékét.

Vonalvezetés. A Róma—Chicago-i és visszavezető utat három szakaszra oszthatjuk: az európaira, az atlantira és az amerikaiira.

Az európai szakasz az Alpok övének átrepülése miatt jelentett nagy nehézségeket, mert túlnyomóan kedvezőtlen időjárás mellett túlterhelt vízigépekkel és hozzá zárt kötelékben kellett magashegységet átrepülni.

Az atlanti szakaszban az Island—Labrador alszakasz képezte a legnehezebb részt, mert ott sűrű, hirtelen fellépő ködfalakkal kellett számolni. Ott tehát kényszerűségből sor kerül az ú. n. „vakrepülés“-re (tisztán műszerek alapján), ami ugyan ma már egyes repüléseknél nem képez problémát, kötelékben azonban még megfagyott tér-, táv- és magasságkülönbségek mellett is legnagyobb követelményeket támaszt a pilóták iránt, minthogy párszáz méteres eltérés csak másodperceket jelent.

Az amerikai szakaszon a labradori part mentén sűrűn fellépő viharok és ködök képeznek kellemetlen akadályt.

A visszafelé vezető útvonal amerikai szakaszára általában ugyanez mondható. Az óceán átrepülése az uralkodó időjárás szerint vagy Anglia, vagy az Azorok irányában történhetik. Az állandó nyugati légáramlat miatt az út hosszúsága ellenére a repülés könnyebb. A további európai szakasz viszonylagosan könnyű repülést jelent. Az egyes útszakaszok hosszát a mellékelt ábra mutatja.

A REPÜLŐHAD ÖSSZEÁLLÍTÁSA ÉS TAGOZÓDÁSA. A had személyzetét önként jelentkezés és gondos kiválogatás alapján állították össze. A résztvevők általában igen fiatalok voltak és alig volt közöttük olyan, aki az előző 1931-es brazil repülésben résztvett. Minden gép személyzete négy főből, egy parancsnokból, 1 másodpilótából (tiszték) és egy-egy rádiótávírárszából és szerelőből (altisztek) állott. A személyzetet szinte egy évig az orbetellói különleges iskolában gondosan kiképezték navigációban és távrepülésben a legnehezebb meteorológiai viszonyok mellett.

A repülőhad maga négy századra tagozódott.

Gépfelszerelés. A felhasznált repülőgépek a világhírű „Società Idrovolante Alta Italia“ cég Savoia Marchetti S—55 típusú vízigépei voltak. Ezek a brazíliai óceánrepülés tapasztalatai alapján lényeges javításon estek át és a fasizmus tízéves évfordulójának emlékére S—55—X jelzést kapták.

A gépekben 18 hengeres Isotta-Fraschini „Asso 750“ és 880 Le-t kifejtő motorok voltak beépítve. Repülőgépek teljesen tengerállóak, rádióval, navigációs és minden egyéb műszerrel gazdagon voltak felszerelve.

A repülés végrehajtása. Eredetileg naponta egy-egy útvonal-szakasz átrepülése volt tervbe véve, azonban a kedvezőtlen időjárási viszonyok az indulást késleltették, majd a Reykjavik és a labradori partok előtt makacsul kitartó viharzóna egy heti várakozást parancsolt. Az egyébként zökkenés nélkül haladó Azúrflotta útját csak az amsterdami és azori leszállás alkalmával előállott egy-egy sajnálatosan halálos kimenetelű szerencsétlenség zavarta meg. Részleteiben a repülés a következőképp zajlott le:

1933. július i.: I. Orbetello—Amsterdam szakasz, 1400 km. Többhetes várakozás után július i-én 6 óra 30 perckor K. E. I. (középeurópai idő) szerint indult el Orbetellóból a 24 sor- és 1 tartalékgépből álló repülőhad Balbo tábornok vezetése alatt. A gépek 135 postazsákot vittek el 8400 Európába és 10.500 Amerikába szóló levéllel. Genova, Milánó, a Splügen-hágón át (4000 m-es repülőmagasság) Zürich, Bazel és a Rajna mentén vezetett az út Amsterdamiig, ahol a leszállás 13 órakor történt. A leszállásnál az egyik vízigép átvetődött és a gép szerelője, Quintavalle altiszt, sajnos, életét veszítette. A repülés ideje alatt először a francia, majd a hollandi légierők adtak díszkíséretet az Azúrflottának.

1933. júl. 2.: II. Amsterdam—Londonderry szakasz, 1000 km. A következő napon a szerencsétlenül járt gép helyett beállított tartalékgéppel 7 órakor (K. E. I.) indult a 24 gépből álló had és aránylag kedvező idő mellett és az angol légierők egyik csoportjának díszkíséréte mellett 12 órakor simán érte el Londonderryt.

1933. júl. 5.: III. Londonderry—Reykjavik szakasz, 1500 km. Rossz időjárás miatt a repülést júl. 5-ig kellett elhalasztani, mely 12 és 16 óra között 200 km-en részben ködben és felhőben vezetett át. A repülés simán történt.

1933. júl. 12.: IV. Reykjavik—Cartwright szakasz, 2400 km. Az Óceánon uralkodó viharzóna folytán előállott kényszerszünet miatt csak júl. 12-én 8 és 20 óra között (K. E. I.) került a sor a legnehezebb szakasz áthidalására. A sűrű ködben és a jégképződés veszélye miatt a gépek laza kötelékben, de egymással állandó rádióösszeköttetésben, Grönland magasságáig 100 m-es magasságban repültek és onnan igen kedvező időben 800 m magasságban érték el Labradort.

1933. júl. 13.: V. Cartwright—Shediac szakasz, 1200 km. Már a következő napon igen kedvező időjárás mellett 13 és 20 óra között (K. E. I.) érte el a repülőhad Shediacot, ahol ezrekre menő tömeg fogadta. Ezzel először sikerült 24 géppel, 100 emberrel zárt kötelékben átrepülni az Óceánt.

1933. júl. 14.: VI. Shediac—Montreal szakasz, 800 km. A nagy út legrövidebb szakaszát igen erős ellenszél mellett 14 és 18 óra között (K. E. I.) hajtotta végre a repülőhad. A kikötőváros egész lakossága egetverő ujjongással és szirénabúgással fogadta Balbo légiflottáját.

1933. júl. 15.: VII. Montreal—Chicago szakasz, 1400 km. A repülés tulajdonképpen céljához, Chicagóba a repülőhad 42 amerikai repülőgép díszkisérete mellett 15 és 22 óra között (K. E. I.) hajtotta végre a repülést. A leszállásnál a Michigan-tó körül kb. 1 milliós tömeg várta. A haza és az egész művelt világ szerencsekívánatai mellett a chicagói tartózkodás alatt a repülőhad állandó ünneplésekben részesült.

1933. júl. 19.: VIII. Chicago—New York szakasz, 1600 km. Üdvölvések között és 36 amerikai gép díszkisérete mellett repült át a légiflotta júl. 19-én 12 és 20 óra között (K. E. I.) New Yorkba, ahol a lakosság óriási tömege fogadta. Másnap az Azurflotta 35 főnyi küldöttségét Washingtonban Rooseveltnél is fogadta.

1933. júl. 25.: IX. New York—Shediac szakasz, 1100 km. A gépek alapos átvizsgálása után júl. 25-én 15 órakor startolt a repülőhad a visszarepülésre, mely eredetileg Új-Fundland—Irland irányában volt tervezve. New York milliós lakossága óriási ünnepléssel vett búcsút a dicsőséges óceánrepülőktől és az amerikai repülőbajtársak kísérete mellett a repülőhad 20 órakor (K. E. I.) érte el célját. Útközben egy gép Rockland mellett olaj csőtörés, egy gép St. Johnnál benzinhiány miatt kényszerült leszállni. Mindkét gép azonban még aznap elérte a repülőhadat.

1933. júl. 26.: X. Shediac—Shoal Harbour szakasz, 900 km. Már a következő napon 13 és 17 óra között (K. E. I.) kedvező időben repült át a had Shoal Harbourra az újolagos óceánátrepülés kiindulási pontjára. Egy vízigép motorhiba miatt az Eduard-szigetek mellett kényszerleszállásra kényszerült a nyílt tengeren, ami sémán sikerült.

1933. aug. 8.: XI. Shoal Harbour—Azorok szakasz, 1800 km. Az Új-Fundland és Island közötti kitaró kedvezőtlen időjárás miatt Balbo aug. 3-án hirtelen elhatározta, hogy a déli útvonalon, az Azorokon át repül vissza. Ennek alapján rögtön parancsot kaptak az északi útvonalon cirkáló olasz hajók az áttelepülésre.

Augusztus 8-án 8 és 12 óra között (K. E. I.) részben sűrű ködben kitűnően hajtotta végre az átrepülést a repülőhad és kikötési nehézségek miatt 9 gép Pellegrini tábornok parancsnoksága alatt Hortában, 15 gép Balbo tábornok parancsnoksága alatt Punta Delgadában szállott le.

1933. aug. 9.: XII. Azorok—Lissabon szakasz, 2200 km. 6 óra tájban (K. E. I.) gyülekezett Punta Delgada fölött a repülőhad, hogy útját Lissabon felé folytassa. A Balbo-csoport egyik gépe azonban a nagy hullámverésben a startnál elsüllyedt, mely szerencsétlenségénél a gép tönkrement és teljes személyzete megsebesült. Sajnálatosan Squaglia hadnagy később belehalt sérüléseibe. Balbo tábornok a levegőből rádióan rögtön parancsot adott egy rajnak visszatérésre és esetleges segélynyújtásra. 20 géppel 15 órakor beérkezett Lissabonba és röviddel utána megérkezett a visszarendelt raj is. Squaglia hadnagy halála miatt a gyász jeléül minden ünnepélyes fogadtatás elmaradt Lissabonban.

1933. aug. 13.: XIII. Lissabon—Róma, Ostia szakasz, 2300 km. 7 és 8 óra között (K. E. I.) gyülekezett a repülőhad az utolsó szakasz átrepülésére. Gibraltáron, Mallorcán, Sardinian átrepülve, 18 óra 35 perckor érték el Ostiát.

SZÁZEZRES TÖMEGEK Mussolinival az élen fogadták az Azurflotta győzelmes személyzetét. Győzelmi menet Rómába, kihallgatás a királynál, átvonulás a Konstantin-ív alatt, miként a régi rómaiaknál. Kitüntetések és előléptetések a tisztek és legénység számára, végül Balbo tábornok légimarsallá való kinevezése — képezték új Itália köszönetét és háláját az Azurflotta dicsőséges tette számára.

Az EGÉSZ VILÁG bámulattal és elismeréssel adózott a fasiszta Olaszország fiatal légijerének ezért a páratlan tömeges sportteljesítményért. Oroszlánrésze Balbo légimarsallt illeti meg, aki mint Európa kétségtelenül legismertebb és legnépszerűbb légügyi minisztere, céltudatos, sohasem lankadó energiával küzdött Olaszország légi érvényesüléséért (Coscienza aeronautica) és ennek fáradhatatlan szervezője és szellemi vezetője lett. Ferrarában született 1896-ban. A háborúból, ahol mint alpini tiszt teljesített szolgálatot, Udinéba tért vissza és megalapította a „L'Alpino“ című lapot. Lapjával a fasiszta eszmék szolgálatába állt. A történelmi római menet óta, mint Mussolini négy alvezérének egyike, először mint a fasiszta milícia főparancsnoka, azután 1925-ben gazdasági és 1926-ban légügyi államtitkár lett. Rövid hónapok alatt megszerezte a pilótabizonyítványt és kitűnő szakemberré képezte ki magát. 1928-ban a légierők tábornokává, 1929-ben légügyi miniszterré és végül 1933. aug. 14-én légimarsallá lépett elő. Fiatal tetterejét és fanatizmusát heves egyéniségének lobbanékonyságával vetette latba az olasz légügy fejlesztésére és ennek jellemzője, hogy minden szervezési és vezetési munkán kívül, mint vezetőpilóta a gyakorlati távrepüléseken és nagy nemzetközi repülőraideken személyesen is résztvett. Említésre méltó erre vonatkozó klasszikus kijelentése: „A repülés olyasvalami, amit nem hátulról tolni, hanem előről húzni kell!“

A „Crociera aerea del decennale“ óceánrepülés, mint eddig egyedülálló sportteljesítmény, még technikai, kereskedelmi és gazdasági, végül katonai szemszögből érdemel méltatást.

TECHNIKAI SZEMPONTBÓL nem eléggé méltatható a 20.000 km-es repülés egyrészt a személyzet, másrészt az anyag szempontjából. A fasiszta olyan ifjú generációt teremtett, melyre a repülés igen nagy hatással van és csodálatos teljesítményekre sarkalja. Az olasz repülés immár azt a nagy továbbfejlődést mutatja, hogy az individuális csúcsteljesítményekről áttérhetnek a kollektív vállalkozásokra, mint amelyek a tömegteljesítmény fejlesztésére és megítélésére a legnagyobb értékkel bírnak. A távrepülési

vállalkozások sora és 900 gépes légihadgyakorlatok mind ezt mutatják az utóbbi évek folyamán.

De nemcsak a gondos, minden időjárási és egyéb nehézségek melletti kiképzés és továbbképzésnek, hanem a gondos műszaki előkészítésnek, a repülőgépanyag alapos kifejlesztésének köszönhető az, hogy ezt a 13 szakaszos óriási utat, mely eléri a föld kerületének felét, jóformán zökkenő nélkül tehették meg. Ez a teljesítmény egészen elsőrangú repülőiparra és igen megbízható műszaki szolgálatra vall.

KERESKEDELMI és közgazdasági szempontból Olaszország mint tengerővezte ország számára, rendkívüli jelentőséggel bír úgy kereskedelmi, mint hatalmpolitikai vonatkozásban a nagy tranzóceán légiforgalmi vonalhálózatba való bekapcsolódás és egyes vonalak birtoklása. Olaszországban felismerték a kezdeményezés jelentőségét és ezért a Földközi-tengeren át és a délamerikai latin államokba vezető utakon kívül, a régóta tervezett Európa—amerikai légiforgalom lehetőségeinek vizsgálatára és kipróbálására is vállalkoztak. A tömegvállalkozás sikere a nagy tervet bizonyára nagy lépéssel vitte előre a megvalósulás felé.

Természetesen ezek a sikerek az olasz repülőgépiparnak is hatalmas propagandát jelentenek. Eredménye eddig az, hogy míg 1930-ban a világ repülőipar export piacát 90%-ig a franciák és részben az angolok tartották kezükben, addig Olaszország most váratlanul és hirtelen előretört és délamerikai, kínai, balkáni szállításaival piacot tudott teremteni a belföldön magas színvonalon fenntartani kívánatos hazai repülőipar számára. Ez viszont a repülőipar jó foglalkoztatásán és a munkanélküliség csökkentésén kívül megint hozzájárul a légierők előnyös anyagfelszerelési továbbfejlődéséhez.

KATONAI szempontból említést érdemel, hogy a vállalkozás résztvevői természetesen katonák és a gépanyag is katonai volt. Ez a tény különösen Franciaországban és Jugoszláviában — érthető okokból — bizonyos mértékig különleges reflexiókat váltott ki a napisajtóban. Az említett államok támadószándékot látnak benne és azzal érvelnek, hogy ezzel a felfegyverzett géptípussal Bukarest—London—Észak-Afrika félkörben bármikor támadást rendezhetnek, holott egyáltalában nem ez a valóság. Közismert, hogy az olasz félsziget kiterjedt partvidékével és északon koncentrált iparával annyira nyílt határokkal rendelkezik, hogy a nemzeti önvédelem keretében a hatásos védelmet természetesen csak a légierők nyújthatják.

A fasiszmus munkája, mely önérzetes nemzeti gondolkodással, helyes külpolitikával és céltudatos munkával oly hatalmas erőt váltott ki az olasz nemzetből, máris meghozta gyümölcsét. Az önálló légierő, a nagy repülővállalkozások és önálló légiháború gondolata, melyet a néhai Giulio Douhet olasz tábornok elmélete alapján „douhetizmus”-nak neveznek, az ország eredményes védelme szempontjából nem találhatott volna jobb morális atmoszférát, mint a fasiszta új Itáliában.

Mussolini békés politikája közismert, mégis olyan gyakorlati erőpróbák, mint ezek a sorozatos nagyteljesítményű repülések, sokban hozzájárultak ahhoz, hogy Olaszország irányadó politikai hatalommá lépett elő Európában. Minden állam csak bámulattal adózhat ennek az óriási fejlődésnek.

VITÉZ SZENTNÉMÉDY FERENC

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 10-én délben. — írógépen írt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte. — Szerzőink különnyomataikat, megállapított tarifa szerint, az Athenaeum nyomda igazgatóságánál szíveskedjenek közvetlenül megrendelni, legkésőbbben a szám megjelenésétől számított két héten belül. — A különnyomatok csak a Magyar Szemle Társaság hozzájárulásával bocsájt-hatók könyvkereskedői forgalomba.

A SAAR-KÉRDÉS

A „SAAR-KÉRDÉS“ még aránylag friss hajtás az európai élet fáján. A kontinens kaleidoszkópjában csak a háború után tűnt fel, amikor Franciaország követelésére az addig Németország szerves részét képező Saar-területet a békekonferencia kiszakította a német nemzettestből s önálló államalakulattá tette, noha ez ellen a Saar egész lakossága tiltakozással élt, miután függetlenségre — különösen ilyen függetlenségre — sohasem vágyott s a francia érdekek szolgálatára még kevésbé akart elszakadni anyaországától. Mert ez az Önálló államiság természetesen csak fikció s nem egyéb tetszetős látszatrál: először is a Saar-vidéket nem a lakosság kebeléből alakult autonóm testület kormányozza, hanem egy idegen nemzetközi bizottság, mely a népszövetség fennhatósága alatt áll s felelősséggel is annak tartozik; a voltaképpen úr pedig maga Franciaország. Kezében nemcsak a saarvidéki szénbányákat, hanem a gyárak és ipartelepek egész légióját egyesíti, amivel a lakosság túlnyomó többségét is kezében tartja közvetve vagy közvetlenül; a városokban az ő katonái állomásoznak, a határokon francia a vámórség, a hivatalokban s a bányauzemeknél is túlnyomórészt az ő emberei ülnek benn, területe a Saarral közös vámegységet alkot, a német pénznem használata tilos, helyette a francia franké kötelező minden vonalon: valóságos francia gyarmat tehát ez a kis állam gazdasági szempontból, aminthogy politikai téren is sokáig az volt, míg Franciaország delegátusa állt kormányzóbizottsága élén.

Ez az állapot a jövő évvel fordulóponthoz ér. A békekonferencia ugyanis csak bizonyos átmeneti időre léptette életbe a mai államformát, a végleges életkeretről 1935-ben népszavazás dönt. A lakosság ekkor három alternatíva között választhat: vagy a jelenlegi állapot további fenntartása, vagy a csatlakozás Franciaországhoz, illetve Németországhoz. Tizenötévi különélés után a Saar népe tehát most végre maga határozhatja el, hogy melyik úton s a két nagyhatalom közül kivel akar együttthaladni a jövőben. Hogy ez a döntés milyen eredményt hoz, arra ma még teljes határozottsággal nem lehet felelni, de meg elhamarkodott volna is minden jóslat, miután a kérdéses napon a Saar-lakosság állásfoglalása mellett az is erős súllyal fog latbaesni, hogy mai élet-halál ura milyen magatartással s milyen eszközökkel megy bele a népszavazás előkészítésébe és lefolytatásába. Nem valószínű ugyanis, hogy Franciaország szabad folyást engedjen a népi hangulat spontán érvényesülésének: a Saar-területen nagy érdekei forognak kockán, elvesztésével nemcsak hatalmas összegekkel véghezvitt beruházásai válnának feleslegessé, nemcsak a kitűnően jövedelmező szénbányákról kellene lemondania, melyekből ezideig

több, mint 420 millió frank tiszta nyeresége volt¹ (bár ezért a békeszerződés értelmében Németország kárpótolni tartozik az átvételkor jelentős összeggel), hanem végérvényesen le kellene mondania magáról a Saar-vidékről is, aminek értéke pedig számára valósággal felbecsülhetetlen — stratégiai okokból kifolyólag. Ezen a ponton válik szinte megoldhatatlanná a Saar-probléma s itt ötlük fel a legnagyobb akadály a békés rendezés keresztülvételére s a nyugalmi állapot megteremtésére.

Franciaország külpolitikájának tudvalevőleg évszázadok óta az a legfőbb vezérelve, hogy a Rajna völgyében erős hatalmi pozícióra tegyen szert vagy legalább is olyan határláncot építsen ki keleti oldala védelmére a német birodalom testéről leszakított kis államocskákból, amellyel mentesíteni tudná egyszersmindenkorra területét a germán-ság közvetlen támadásaitól. Ezért viselt a múltban háborút háborúra Németalföldrét, Elzászért, ezért folytatott annyi diplomáciai harcot Belgium, Svájc és Luxemburg semlegesítéséért is: ezért van szüksége a Saar-vidékre is, mivel, ha sikerülne véglegesen elhódítania, ezzel helyére illeszthetné a védőöv még hiányzó láncszemét. Ez a terület ugyanis ott fekszik a már elfranciásodott Elzász s a semleges Luxemburg között. A francia és a német nemzettest már csak rajta keresztül érintkezik egymással közvetlenül, egyebütt, északon és délen, már teljes a válaszfal. Megszerzéséhez tehát nagy nemzeti érdekei fűződnek Franciaországnak. De nemcsak hadászati, hanem gazdasági szempontból is ritka beccsel bír számára ez a terület. A Saar-vidék ugyanis egyike Európa köszénben leggazdagabb területeinek, ahol a valószínű készlet még ma is több, mint 13 milliárd tonna, ami a jelenlegi kitermelési mód mellett még legalább ötszáz évig bőségesen elegendő; ez rendkívül csalogató dolog Franciaország számára: nehéziparának szinte felbecsülhetetlen értéket jelentene, ha sikerülne végleg rátennie kezét. A francia szénkészlet ugyanis az ország nagyságához s a nagymérvű fogyasztáshoz viszonyítva eléggé csekély, alig 21 milliárd tonna, ami a rivális Németbirodalom 280 milliárdra becsült készletével szemben is hátrányos állapot: ezen a Saar-vidék végleges birtokbavétele segíthetne egyedül.® Az elmúlt tizennégy év során Franciaország már igen jelentős mennyiségeket termelt itt ki, ami étvágyát természetesen csak megnövelte. Igaz, hogy bányavállalatai kitűnően értettek is a minél gazdaságosabb kiaknázáshoz. Az átlagos hozam ma már eléri az évi 12—14 millió tonnát is. Ennek felét leginkább Franciaország veszi át, míg 40—45%-át maga a Saar használja fel.³ A bányászat mellett ugyanis ezen a területen nagyarányú ipari munka is folyik, ami Franciaország szemében csak növeli értékét. Különösen vas-, üveg- és vegyi ipara számottevő: vas- és acéltermelése például az angliainak s a franciaországinak az egyharmadát is eléri. Mint kitűnő fogyasztópiac szintén számbajövő értéket képvisel Franciaország számára: 1927-ben például 1,641.000 tonna mezőgazdasági és ipari terméket importált csak ebből az ország-

¹ L. Nadeau: La Sarre et son plébiscite. L'Illustration, 1933 május 20. sz.

² J. de Pange: L'avenir de la Sarre. Revue de Paris, 1933. 15. sz.

³ L. Nadeau: La Sarre et son plébiscite. L'Uustration, 1933 május 13. sz.

ból; 1929-ben pedig több, mint kétmilliárd frankért vásárolt áruiból, tehát kétszerte többet, mint ugyanezen időben maga a nagy Olaszország. Ma — a legújabb kimutatások szerint — Franciaország ötödik nagyvásárlója. A sorban tehát még az Egyesült Államokat is megelőzi.¹ Mindebből megérthető, hogy a francia politika miért törekszik minden eszköz igénybevételével ennek a liliputi kis államnak a megtartására és örök birtoklására. Nélkülözhetetlen kincsesbánya ez számára, melynek elvesztése egyértelmű volna számára nemzeti vagyonának mintegy 36.5 százalékos lecsökkenésével s olyan fontos stratégiai pont, melyet nem engedhet kezei közül kisiklani többé. „A Saar-terület elvesztése — írja Jean Revire, ennek a kérdésnek egyik legalaposabb francia ismerője — végzetes gazdasági csapás volna számunkra, amellet nagy politikai és erkölcsi csatavesztés is.”²

PEDIG A JÁTSZMAT Franciaország itt, úgy látszik, végérvényesen elvesztette. A lakosságot nem tudta megnyerni magának az elmúlt tizenöt év során, még kevésbé meghódítani, ellenkezőleg: ellenállást ellenállásra támasztott s elfranciásító törekvéseivel maga járult hozzá ahhoz, hogy a Saar népe ma oly nagy hittel és lelkesedéssel csüng a német birodalmon, feléje pedig alig titkolt ellenszenvvel fordul. Ez a nép az elszakításba különben sem nyugodott bele soha: már 1920, az elcsatolás éve, viharos esztendő volt s a következők során nemhogy csenedesedett volna, hanem nőttön-nőtt és szélesedett az ellenállás hullámverése. Alkalmos eszközökkel bizonyára sikerült volna pacifikálni ezeket a megújuló harcokat, sőt kellő ügyességgel és bánásmóddal Franciaország még talán meg tudta volna magát kedveltetni is s e józan, gyakorlatias gondolkozású népre nem tévesztették volna el hatásukat azok az érvei sem, melyeket a vele való kapcsolat hasznosságára mellett felhozott. Mert ezekben sok volt a megfontolásra készítő igazságokból. Franciaország joggal hivatkozhatott arra, hogy ő a Saar-vidék bányászatának és vasiparának nagyobb prosperitást képes biztosítani, mint Németország: egyrészt azzal, hogy bányáit fokozottabban kihasználja (a háború előtti napi termésátlagot már eddig is közel másfélszeresére javította fel), másrészt, hogy termékeinek jobb szállítási lehetőségeket tud biztosítani; mellette nem terheli a Saart az a verseny sem, mely a Németországhoz való visszatérés esetén a jobban favorizált ruhrvidéki szénbányák részéről fenyegetné. Helytálló volt az az érve is, hogy a mai helyzetben a Saar-vidék vasipara is olcsóbban tud termelni, mivel a vámközösség révén előnyösebb áron juthat hozzá a lotharingiai vasérchez, melyből szükségletének mintegy 95 százalékát meríti. Igaz volt az is, hogy Franciaország oldalán jobb az életszínvonal, a lakosság kevésbé érzi a válságos időket, a munkabérek magasabbak stb. Ezek mind igen komoly és megszívlelendő érvek voltak s bizonyára célt is értek volna, ha hangoztatójuk számot vetett volna a Saar-lakosság lelki alkatával, faji sajátágaival s ehhez képest választotta volna meg bánásmódját: Franciaország azonban halmozta a lélektani hibákat s erőszakos esz-

¹ U. o.

² J. Revire: La Sarre. L’Avenir, 1928 május 29. sz.

közöket alkalmazott ott is, ahol ezeknek éppen az ellenkezőjére lett volna szükség. A legnagyobb hibát akkor követte el, mikor a Saar elfranciásítását vette tervbe.

A békekonferencián, tudjuk, nem sikerült keresztülvinnie azt, hogy a Saar-tartományt végleg birtokába vehesse, noha követelése realizálására megtett minden emberileg lehető, gazdasági és politikai érvek légióját sorakoztatta fel, szövetségeseinek ellenállásán azonban megtörött eredeti szándéka.¹ Sem történelmi érveit, hogy a régmúltban már több ízben is megszállva tartotta a Saar néhány, a francia határhoz közel eső városát, sem azt az érvelését, hogy ott jelentős számú francia lakik, nem fogadták el — még ők sem! — elegendő jogcímnak arra, hogy a — Saarral együtt — több mint 700.000 németet, akiknek e tervvel szembeni állásfoglalása már akkor megnyilvánult, egyszerűen átcsapjanak Franciaország oldalára s egyszersmindenkorra az ő uralma alá kényszerítsék őket.² Franciaország tehát csak bérbé kapta meg a Saar-vidéket s ezt is csak másfél évtizedre. Törekvése most tehát arra irányult, hogy e kísérleti időszak alatt minél jobban magába olvaszthassa e területet, asszimilálja lakosságát, hogy az ideiglenes bérlet idővel 'örökbérletté' változhassék át. Elfranciásító politikájának tengelyébe azonban az erőt és a kényszert állította: ezzel pedig ez az akció már eleve halálra volt ítélve a saarvidéki németiség körében, mely nyakas volt és kitartó, hazájához erősen ragaszkodott, évszázados faji gyökerek kapcsolták a német közösséghez s minden idegszálával tiltakozott az ellen, hogy erőszakkal kényszerítsék a behódolásra.

Franciaország először is gazdasági téren akarta maga alá gyűrni; ennek azonban első feltétele az volt, hogy a saját emberei foglaljanak el minden fontosabb pozíciót. A tüzzel-vassal meginduló elffranciásító tevékenység első lépése tehát a Saar teljes birtokbavételére irányult. A bányauzemek vezetését mindenütt francia mérnökök és tisztviselők vették át, az állami és közhivatalokban is egyre nagyobbra nőtt a számuk, jelentős beözönlés folyt a német munkásság közé is a francia területről. A köztisztviselők leváltása természetesen nem ment végbe simán, őket szerzett jogok védték s pótlásukról sem lehetett könnyűszerrel gondoskodni. Ezért a kormányzóbizottság elnöke, M. Rault, aki maga is francia volt, legalább azt akarta elérni, hogy hűségesküvel kötelezzék el magukat az új rezsimnek. Itt robbant ki az első harc. A tisztviselők ugyanis megtagadták az eskü letételét s mikor elbocsátással fenyegették meg őket, sztrájkba léptek, mely csakhamar az egész területen általánossá vált; a kormányzat ostromállapot kihirdet-

¹ V. ö. Tardieu: La Paix. 1920. 277—308. 1. és E. Fischer: Die Verhandlungen über die Saarfrage auf der Friedenskonferenz. Berlin. 1924.

² A Saar-vidék az elcsatoláskor szinte teljesen németlakta terület volt. Az ittlevő franciák száma alig tette ki az összlakosság egy százalékát. Clémenceau ugyan 150.000 franciát emlegetett a békekonferencián, de ez nem volt egyéb tetszetős nagytánsnál. Három évvel később Rault, a kormányzóbizottság franciaszarmazású elnöke már csak 12.000-ról beszélt a népszövetség előtt: ez már realisabb szám volt, minthogy akkor már az elfranciásítás is javában tartott. A lakosság túlnyomó többségét természetesen ma is a németiség alkotja. A francia anyanyelvűek száma nem haladja túl a 18—20%-ot sem. (L. Maisch: Zum Verständnis für das Saargebiet. Solothurn. 1933. 45. l.)

tésével s a sztrájkolok egyszerű lázadókként való kezelésével próbálta letörni a mozgalmat, ez azonban konokul kitartott heteken át s csak kölcsönös engedménytevésre jött létre a megegyezés.

Éles harcok dúltak az állampolgárosítás körül is, mely szintén a Saar-vidék elfranciásítását célozta: a bizottság ugyanis minden frissen érkezett franciaországi bevándorlónak, vagy annak, aki németből franciává akart lenni, meglepően rövid idő alatt megadta az állampolgárságot, ugyanakkor, mikor a Németországból érkezettek évekig hiába vártak ennek elnyerésére. A Saar-németiség vezetői ez ellen számtalanszor tiltakoztak, több ízben szóvátették a német kormányok is a népszövetségnél, hangoztatva, hogy ez a kétféle mértékkel való mérés az őslakosság érdekeit mélyen sérti s már eleve befolyásolja a népszavazás eredményét. Fokozta az elkeseredést, hogy a lakosságnak nem állott rendelkezésére semmi olyan politikai szerv, ahol a nyilvánosság előtt tehetne volna szavát e sérelmeket: a pártélet meg volt bénítva, nem volt parlament, a bizottság francia nyomásra valóságos diktatúrát tartott fenn, állandóan rendeletekkel kormányzott s a lakosságnak semmi beleszólást nem engedett sorsa intézésébe. Később felállították ugyan az ú. n. Landesratot, de útjába ez sem állhatott a mind erősebbé váló asszimilációs hadjáratnak. Az ebből támadt elkeseredésből s a nagymérvű francia bevándorlás miatti feszült hangulatból nőtt ki az 1923-as év száznapos munkássztrájkja, melyet hatalmi eszközökkel szintén sikerült letörni, de ez csak még nagyobbá tette a Saar-vidék és új urai közt a szakadékot.

A térhódítás kellő végrehajtásával most már sor kerülhetett a gazdasági beolvasztás munkájára is. A bányák és a jelentékenyebb ipartelepek már francia kézben voltak, most még csak azokat az elválasztó falakat kellett lebontani, amelyek a Saar-vidéknek — hacsak látszólag is — még bizonyos önállóság-formát kölcsönöztek. Ezért először is bevezették a francia frank kötelező használatát, majd 1925-ben életbelépett a Franciaországgal való vámközösség. Az előbbi valóságos bábeli zavarok, később pedig, a frankromlás idején, tetemes anyagi veszteségek kifejlődésére vezetett, az utóbbi viszont a saarvidéki ipar teljes elsorvadását idézte elő. Az új állapot csak a francia ipart juttatta nagyarányú előnyökhöz, termékei szabadon áramolhattak be, vám díjak nem terhelték, versenyképességükkel a németbirodalmi ipar is alig konkurrálhatott, különösen, amióta a franciák nagyobb vámemelésekkel, kontingentálással s behozatali tilalmakkal még jobban megnehezítették előtte az utat.¹ Bár a Saar-lakosság e téren is tudta kötelességét s francia iparcikket ettől kezdve alig vagy egyáltalán nem vásárolt, még akkor sem, ha sokkal drágábban juthatott is az anyaországbeliekhez, ellenállása nem járt jelentős eredményekkel. Állama egyre inkább gyarmati színvonalra jutott, kész prédájává a francia érdekeknek, ami elkeseredését csak növelte s kiszolgáltatottságának érzését csak még keserűbbé tette.

¹ Michels: Saarhandel und französische Zollpolitik. Das Bayerland, 1932. 16—17. sz. 518. 1.

Az elfranciásítási akció eközben nem maradt meg a gazdasági téren igénybevehető eszközöknél. Kelléktárába iktatta a lassúbb, de annál nagyobb eredményekkel biztató asszimilálás egyik fontos eszközét, az iskolát is. A békeszerződés tudvalévőén megengedte Franciaországnak, hogy a Saar-területen iskolákat állíthasson fel az itt letelepedő francia munkás- és tisztviselőcsaládok gyermekei számára. Franciaország ezzel az engedéllyel élt is: mindjárt az átvétel után mintegy 35—40 iskolát állított fel a bányavárosokban, ami még nem lett volna baj, bár az iskolák nagy száma nem igen állt arányban a befogadandó gyermekekével.¹ A felzúdulásra az szolgáltatott okot, hogy a bányai igazgatóság nemcsak a francia családok gyermekeit utaltatta be iskoláiba, hanem a vezetése alatt álló bányák egész munkásságát — tehát a többségben lévő németeket is — arra kényszerítette, hogy ide adják be gyermekeiket. Ez a rendelkezés, mely az ifjú nemzedék németiségét gyökerében látszott veszélyeztetni, magától értetődőleg fenekestől felkavarta a Saar-vidék nyugalmát s heves manifesztációkra adott alkalmat. A munkásság szervezetei általános bojkottot rendeltek el a bányaiskolákra s azokat a német munkásszülőket, akik kenyérüket féltve, engedelmeskedtek az igazgatóság parancsának, kizárta soraiból, majd panaszt emelt a kormányzóbizottságnál is, hangoztatva, hogy a bányavezetőség csak a franciák gyermekeit kényszerítheti iskolái látogatására, de nem a németekéit. A bizottság, noha ekkor már elnöke nem a francia Rault volt, hanem Knox, az addigi angol delegátus, aki pártatlan és erélyes ember hírében állott, a sérelmes intézkedést mégsem tudta hatálytalanítani. A bányai igazgatóság viszont hallatlan eréllyel feküdt bele akaratának érvényesítésébe: aki ellenszegült, az ellen azonnal megindultak a megtorló lépések, amelynek végén legtöbbször az elbocsátás állott. A nagy nyomás később a német kormány heves és többízbeni sürgetésére valamivel enyhült. Ettől kezdve a francia iskolák látogatottsága is egyre csökkent. Az első években a Saar-vidék százezer iskolásgyermekéből még hatezer gyermek járt ide. 1933-ra ez a szám már több mint a felére olvadt le.² Pedig a nyomás még tavaly is fennállt s az e címen történő munkáselbocsátások még ma sem tartoznak a ritkaságok közé.

A MUNKÁSSÁG, az iparososztály s a tisztviselőrétegek — ezek alkotják ugyanis a Saar-lakosság legszámottevőbb és leghangadóbb részét — egyek annak a kívánságnak a hangoztatásában: vissza Németországhoz! Természetesen ennek az egyöntetűségnek kialakításában a franciák asszimilálási akcióján kívül más tényezőknek is szerepe volt: egyfelől az anyaországnak, mely állandóan ott állott a Saar oldalán s életküzdelseiben is tevékeny részt vállalt, másfelől Hitler mozgalmának, a nemzeti szocializmusnak, amely itt, a Saar-vidéken is nagy történelmi feladatot teljesített a nemzeti szellem hatalmas kiterelbelyesítésével. Az anyaország mindjárt az elszakítás után

¹ Martin: Die französische Schule im Saargebiet. Das Bayerland, 1932. 16—17. sz. 527. 1.

² W. Martin: Die französische Schule im Saargebiet. Das Bayerland, 1932. 16—17. sz. 527. 1.

felvette a harcot volt tartománya visszahódításáért s lakossága megtartásáért. Nagy összegekkel sietett a különféle szervezetek és egyesületek támogatására, meghonosította az ú. n. *Betreugeldet*, mellyel karácsonykor a német szempontból különösen kiváló munkás- és tisztviselőcsaládokat jutalmazta meg, az elbocsátott munkásoknak *Wartegeld* néven állandó segílyt folyósított mindaddig, míg újból munkát nem találtak s jó nyugdíjat biztosított az elüldözött tisztviselőknek is. Mind e címeiken éveken át igen jelentős összegek kerültek folyósításra a birodalomból — a franciák szerint évente mintegy 660 millió frank¹—, amelyek segílyjellegük mellett nagy propagatív erővel is bírtak, lélektani hatásuk meg egyenesen felmérhetetlen volt.

Amit pedig még ez a propaganda és segílyakció sem tudott elérni, azt elvégezte a nemzeti szocialista mozgalom. Saarvidéki szervezete, az *Ortsgruppe*, a faji gondolat s a nacionalizmus utolérhetetlen ügyességű propagálója és hirdetője volt, vakmerő és fanatikus küzdőfél, tele lázas tetterővel, merészséggel és nagy szervezőképességgel. Agitációjuk, ügyes propagandájuk egyre kisebbre apasztotta le a szociáldemokrácia tábort s egyre erősebbé tette a franciákkal szembeni frontot. Ott voltak mindenütt, ahol meggyőzésre, tevékeny közreműködésre szükség volt, felhasználtak minden igénybevehető eszközt, közrejátszottak minden ellenállási akcióban. A francia sajtó éppen eleget panaszkodott is e miatt a „hitlerista terrorra“; szemére vetették a nemzeti szocialistáknak, hogy illojális eszközökkel harcolnak, Franciaország munkáját mindenütt keresztezni igyekezzenek, lázítanak iskolái ellen, sztrájkra biztatják az amúgy is elégedetlen munkástömegeket, bojkottot szerveznek a francia üzletek ellen, különösen, amióta a vámúnió életbelépett, az elbocsátott tisztviselők és munkások mellett hatalmas tüntetéseket rendeznek, a franciákhöz szító saarvidékieket nyilvánosan kipellengérezik, inzultálják s a megfélemlítés ezer módját használják fel velük szemben stb.²

Természetesen francia részről sem nézték mindezt ölhetett kezekkel. A kormányzóbizottság útján betiltatták gyűléseiket, felvonulásaikat, tilos lett a horogkeresztes jelvény és egyenruha viselése s minden vonalon szigorúan ellenőrizték tevékenységüket. Á múlt év nyarán Franciaország már a párt betiltása iránt tett lépéseket a bizottságnál; erre azonban mégsem került sor, legfeljebb azt sikerült elérnie 1933 szeptemberében, hogy feloszlassák a hitlerista propagandával már erősen megfertőzött saarvidéki csendőralakulatokat. Nehéz dió is volna a párt betiltása: ezen a területen majdnem mindenki hitlerpárti már (természetesen a fentebb említett rétegek kivételével). A nemzeti szocialisták a Saar-vidék legerősebb pártszervezetét mondhatják magukénak. Népszerűségük nagyságára jellemző fényt vet az a nemrég megtörtént eset Saarlouisban, hogy a város tanácsa díszpolgárává választotta Hitlert, azé a városé, melyről hajdan Clémenceau, ma pedig a francia sajtó mindig úgy emlékszik meg, mint a Saar-vidék túlnyomórészt francianyelvű településéről.

¹ J. Revire: *L'opinion sarroise et la terreur hitlérienne*. Revue hebdomadaire, 1933. 31. sz.

² J. Revire: i. h.

HA CSALHATATLAN JÓSLATOT ma még nem is lehet felállítani az 1935-ben lefolyó népszavazás eredményéről, az már ma is százszázalékgig bizonyosra vehető, hogy a döntő napon a Saar-vidék népe távolról sem fog leszavazni Franciaország mellett, de még a jelenlegi rendszer mellett sem, mely valójában nem volt egyéb, mint alig lepezett francia uralom a népszövetség égisze alatt s egy jobbára tehetetlen nemzetközi bizottság asszisztálásával, hanem — imponáló egyöntetűséggel fog felsorakozni Németország mellé. Ezt a kétségtelen tényt ma már a Saar-vidéken élő franciák sem tagadják. A hivatalos Franciaország azonban, mint Hitlernek adott múltkori válaszából s a januári népszövetségi ülésen tanúsított magatartásából látható, még nem hajlandó beismerni a játszma elvesztését: hogy taktikából vagy a helyzet jóhiszemű félreismeréséből ragaszkodik-e a népszavazás mindenáron való megtartásához vagy azért, hogy a versailles-i békeszerződésnek éppen ő ne legyen a megszegője, azt ma még nem lehet világosan látni. Az azonban bizonyos, hogy ma már minden, közvetlen meg egyezésre s a népszavazás kikapcsolására irányuló tárgyalás végkép meghiúsultnak tekinthető.

A népszövetség januári ülésén már meg is »kezdték a saarvidéki szavazás előkészítését. Az előkészületek megtételére a tanács háromtagú bizottságot küldött ki, melynek tagja az olasz, a spanyol és a braziliai főmegbízott lett. Ez a bizottság dolgozza majd ki a népszavazás lebonyolítására s a megfelelő rendszabályok igénybevételére vonatkozó javaslatokat s tesz majd indítványt a tartomány kormányzóbizottságával egyetértésben a szavazás időpontjáról, végül pedig ő fogja képviselni ez aktus alatt a népszövetséget is a Saar-vidéken. A hármás bizottság megválasztása s általában az egész Saar-ügy tárgyalása természetesen nem ment végbe símán a januári ülésszakon: a népszavazás utáni harcok már előrevetették árnyékukat. Németország, noha kifejezetten kérték részvételét a tanácskozásokon, nem küldte el képviselőit: egyesek szerint nemcsak azért, mivel a népszövetségből kilépett, hanem azért is, mivel a szavazás körül állítólag várható visszasságok miatt teljes egészében Franciaországra akarja majd hárítani a felelősséget. Franciaország viszont ezt az ülést akarta felhasználni arra, hogy éles tiltakozással éljen az állítólag méltánytalanul heves német propagandatevékenység ellen s terjedelmes vádiratot terjesszen be a nemzeti szocialista párt saarvidéki szervezeteinek terrorcselekményeiről. Anglia és Olaszország kérésére azonban végül mégis csak elállt e tervétől. A májusi népszövetségi ülésen, mint tudjuk, semmi sem történt ez ügyben, s úgy hisszük, a legközelebbi rendkívüli ülés sem fog változást vagy kiegyenlítődést hozni.

CSISZÁR BÉLA

AZ IRÁNYÍTOTT MEZŐGAZDASÁG TERVÉNEK HÁTTERE

A LIBERALIZMUS ESZMÉJE és az ezen felépült gazdasági rendszer elvei az emberiség történetének egyik nagy korszakában voltak az uralkodó eszmék és elvek, de a fejlődés folyamata már a világháború előtt is több ponton szelte a gazdasági liberalizmus eredeti tanításait és azt a szabadkereskedelmi politikát, melyet Cobden a maga idejében Angliában olyan hatással propagált. Az egyéni kezdeményezés szabad gazdasági érvényesülése, a munkabéreknek a tőke és a munka súlyához való alkalmazkodása, az áraknak a kínálat és a kereslet viszonyai szerint való kialakulása és a nemzetközi munkamegosztás a világháború kitörése előtt sem alakult már egészen tisztán és változatlanul azok szerint a törvények szerint, melyeket Smith Ádám, Ricardo és mások lefektettek. Mert Smith Ádám és társai nem láthatták előre a jövő fejlődés irányát és méreteit és Cobden sem gondolhatott elveinek nemzedékek részére való megkövetésére, mint ahogy Gladstone tanuságtétele szerint erre nem is gondolt.

A kapitalisztikus gazdálkodás minden időben kitermelte — és most is ki fogja termelni — azokat a formákat és intézményeket, melyek érvényesülésének kedveznek. Nem lehet kétséges, hogy a trösztök és kartellek alakulása, amit a kapitalisztikus nagyipari gazdálkodás a termelés szabályozására, a munkabérek egységesítésére és az árak megszabására konstruált, egyike volt azoknak a formáknak és intézményeknek, melyeket ez a rendszer kitermelt magában. De a kartellek és trösztök már nem a termelés és piacszerzés szabadversenye alapján állottak. A mezőgazdasági termelésnek és értékesítésnek a szabad érvényesüléssel nem egyező, a kartelleknél és a trösztöknél kevésbé maradandó és kevésbé hatásos kezdeményezései a ringek és a poolok voltak. A proletariátus a szakszervezetekben alkotta meg a maga szerveit. A munkaidő megkötése, a munkabérek megszabása, a sztrájkok rendezése és finanszírozása és más intézkedések következtében megszűnt a szabad munkavállalás és a munkabéreknek a kereslet és kínálat szerint való alakulása. Az egyéni munkaszabadság elvei már non érvényesültek tisztán. Az oly kevésbé szervezhető fogyasztók is megalkották a maguk intézményeit a fogyasztási szövetkezetek alakjában és mozgalmait a bojkottokban, melyek a javak szétosztásának rendjében az individuális tevékenység szabad érvényesülésével szemben az összetartás erkölcsi egyetemlegességi elveit igyekeztek létrehozni. Az állam rendőrpolitikai intézkedései a tőke

oltalmazására, vámpolitikai intézkedései az ipar és a mezőgazdaság javára, szociálpolitikai jogalkotásai az ipari munkásság védelmére és fináncpolitikai intézkedései a szövetkezetek érdekében támogatói lettek annak a háborúelőtti gazdasági rendszernek, mely még nem szakított a liberalizmus elveivel, mely azonban már nem is párhuzamosan haladt azokkal. Tétéles törvények nem állottak szemben a gazdasági szabadság törvényeivel. De ami szabad volt, az nem volt már mindig lehetséges.

A gazdasági liberalizmusnak a világháború előtt voltak még érintetlen területei; de kétségtelen, hogy régi fényességében és tekintélyében nem állott fenn már akkor sem és Gratz Gusztáv a Társadalomtudományi Társaság ankétján már 1904-ben ezeket mondta:¹ „Tudom, hogy a liberalizmus csillaga széles e világon letűnt s elvesztette régi varázserejét. Amiért száz év előtt emberhekatombákat áldoztak, abban most, néhány évtizeddel az elért diadal után, hibát hiba mellett találunk, ami nagyapáinknak majdnem elérhetetlen célként lebegett szemük előtt, azt már-már kiindulási pontul is alig akarjuk elfogadni, ami egykor tökéletesnek tűnt fel a legmagasabb szellemek előtt, azt ma a legapróbbak is foltozgatni akarják. Nyütan beszélnek mindenütt a liberalizmus csődjéről, az igazán szabadelvű pártok egész Európában visszafejlődésben vannak és két front ellen lévén kénytelenek küzdeni, mind szűkebb és szűkebb körökre szorulnak, helyükbe pedig új eszmék, új irányok lépnek.“

AZUTÁN JÖTT A CEZÚRA: a világháború.

A háború saját természete szerint a hadviselők közötti forgalom szálaít szétszaggatja, a háborúban lévő országok belső forgalmát megköti és a hadiállapotnak megfelelően szabályozza. Így volt ez mindig a háborúkban. De mivel a világháború időtartama olyan borzalmasan hosszú, méretei olyan gigantikusán nagyok voltak, azért a hatásoknak is sokszorosán nagyoknak kellett lenniök. Hadviselők és semlegesek között azonban a hadiérdek bizonyos gazdasági érintkezést megengedett és favorizált. Ez a semleges és a háború színterétől távolabb eső országokban (Egyesült Államok, Kanada, Argentína, Japán, Ausztrália) a termelés kiterjesztésére hatott mezőgazdasági és ipari téren. Új termelési területek feltárását, új iparok kifejlesztését, a mechanizálódás fokozását a háborús kereslet mint egy egészségtelen doping-szer mozdította elő.

Nem a gazdasági világválság okainak nyomozását tűztem ki itt céloomul és ezért csak nagy vonásokkal akarom azt a gazdasági helyzetet vázolni, mely a szabályozott termelés terveihez vezetett el. A nagy háború után a kiéhezett és elpusztított országokban a mezőgazdaság és ipar termékei iránt nagy kereslet indult meg. Ez a mezőgazdasági és ipari termelésnek az úgynevezett béke első éveiben konjunktúrát, fellendülést hozott; a világkereskedelmet megélénkítette és a mezőgazdasági és az ipari termelésnek túlméretezését hozta létre, ami már akkor fenyegető lehetett volna, — ha tudatára jönnek — mert hiszen a háborúokozta emberpusztulás és tőkepusztulás ehhez a túlmérete-

¹ „A társadalmi fejlődés iránya“, Budapest, 1905.

zéshez a fogyasztás volumenjét és az igények kielégítésének lehetőségét nagymértékben csökkentette. Az elpusztult tőkék mennyiségének megállapításához nincsenek megbízható adataink. Az elpusztult emberek számát tíz millióra tették. Ha ezt Európa 1914-beli kerek no milliányi munkaképes férfilakosságához hasonlítjuk, akkor ennek csaknem tíz százalékát jelenti. És nem szabad elfelejtenünk, hogy a kiesettek között vannak a világ legerősebb fogyasztóinak, az angoloknak, franciáknak, németeknek milliói és nem szabad figyelmen kívül hagyunk azt sem, hogy a fogyasztók sorából kiesett háborús halott hátramaradt családja is igen-igen nagy mértékben csökkentett fogyasztóképességűvé vált. A géptechnika fejlődése, a termelési eljárásoknak az iparban és a mezőgazdaságokban történt tökéletesedése, a racionalizálásnak keresztülvitele az elveszett munkáskezeket gyorsan tudta pótolni. Az elpusztult fogyasztók millióinak pótlása és a hozzájuk tartozottak fogyasztóképességének helyrehozatala azonban nem történt, nem történhetett meg ilyen gyorsan. Az a körülmény tehát, hogy a világ a béke beköszöntésekor a háborúelőtti évek termelését a mégis csak számottevően megromlott fogyasztóképesség ellenére még fokozta is, talán a világválság okai közé vehető.

A világtermelésnek megnövekedésére jellemző a Népszövetség megbízásából Ohlin¹ professzor által szerkesztett munkának néhány adata. A gabonával bevetett terület az 1909—13. évi 91 millió hektárról 1929-ig 107 millió hektárra, a látható búzakészlet az 1921. évi 10.2 millió tonnáról 1929-ig 21.3 millió tonnára emelkedett. A búza, rozs és rizs össztermőterülete 12'7%-kal, a zab, árpa, tengeri, burgonya össztermőterülete 5%-kal, magáé a burgonyáé 19.6%-kal volt nagyobb 1929-ben mint 1909—13-ban. A cukorkészletek mennyisége 1913-ban 1279 millió, 1929-ben 2571 millió tonna volt. A kávé termőterülete az egész világon az 1913. évi 1210 millió tonnáról 1928—29-ig 1728 millió tonnára emelkedett, a kaucsuké 400.000 tonnáról 890.000 tonnára, a gyapoté 4 millió tonnáról 5.6 millió tonnára, a rézé 980.000 tonnáról 2 millió tonnára emelkedett és így tovább az egész vonalon.

Az ipari termelésre vonatkozóan Ohlin munkája megállapítja, hogy a válságot megelőző években már „számos iparág sokkal nagyobb termőképesség felett rendelkezett, mint amennyi a tényleges kereslet kielégítéséhez szükséges volt“ és hogy az iparcikkek előállítása számos országban emelkedett ugyanazon, vagy csak kevéssel emelkedő munkáslétszám mellett.

Szükséges volt talán ezt a háttérrel megfesteni, mely előtt a világ népei a válság rémei ellen drámai küzdelmet indítottak meg, lépésről-lépésre hátrálva végül is a szabadkereskedelem platformjáról, a „laissez faire“ felhagyásával ahhoz a gazdasági rendszerhez, melyben a kereskedelmi és fizetési mérleg egyensúlyának megóvása, a saját kivitelnek erőltetése mellett a bevitelnek megfojtása, az arany felhalmozása vagy legalább megőrzése volt az uralkodó célkitűzés. Ez készítette azután az egyes országokat a védő- és tiltóvámok rendszere-

¹ „Le cours et les phases de la dépression économique mondiale“ Génévé

sítésével, állategészségügyi rendszabályokkal, „keverési“ kényszerintézkedésekkel, behozatali tilalmakkal, kontingentálásokkal, monopóliumokkal egyfelől, termelési jutalmakkal, kiviteli prémiumokkal, refakciákkal másfelől és a devizaintézkedésekkel végül arra az útra, mely az elzárkózáshoz vezetett. Az ipari államok a szó szoros értelmében minden áron fejlesztették a mezőgazdaságot, az agrárállamok pedig az ipart. A szabadverseny elve és a nemzetközi munkamegosztás érvényesülése mind nagyobb és nagyobb területeken szűnt meg és Angliának domíniumaival Ottawában 1931-ben létesített megegyezése a föld egyharmadát vontta ki a szabadverseny alól, a brit világbirodalom tagjai egymás részére olyan kedvezményeket állapítván meg, melyekből más országok ki vannak zárva. Természetes, hogy Angliában is voltak a szabadelvű gazdasági politikának hívei és ott is voltak, akik az ettől eltávolodó irányt támadták. Érdekes azonban Baldwinnek, a konzervatív párt vezérének az angol alsóházban 1930 november 27-én tartott beszédéből¹ néhány mondatot idézni: „Hazánk érdekében tekintettel kell lennünk az idők körülményeire. Én mint azoknak egyike, akik a gazdasági dolgokat mindig sokkal kevésbé az elmélet, mint inkább a gyakorlat szempontjából néztem, mint egyike azoknak, kik azt gondolják, hogy a gazdaságtörténelem egyik korszakában az egyik gazdasági rendszer a legjobb, egy másik korszakában a másik rendszer, azt mondom, hogy nincs olyan gazdasági rendszer, sem a teljesen protekciós, sem a teljesen szabadkereskedelmi rendszer, melyet minden időben és minden helyen okvetlenül követnünk kell. Figyelembe kell vennünk azt az óriási különbséget, amely a Cobden világa és a mi világunk között van.“ Baldwin lett Anglia főmegbízottja az ottawai konferencián, mely a brit világbirodalomban idegen államok részére korlátozta a kereskedelem és a verseny szabadságát.

MAGYARORSZÁG magától értetődően époly kevésbé, sőt talán még kevésbé állhatott elszigetelten olyan irányzatokkal és olyan gazdaságpolitikai változásokkal szemben, melyeket nagyobb és hatalmasabb országok követtek és kényszerítettek rá. A magyar mezőgazdaságnak terményei elhelyezésére biztos piacokra és szabadkereskedelemre volt szüksége, mert ebből kell megélni népessége nagyobb részének és mert egész gazdasági, társadalmi, politikai és pénzügyi struktúrája ezen épült fel. Magyarország azonban senkire sem kényszeríthette rá a gazdasági szabadság rendszerét és a kötöttségnek és elzárkózottságnak akaratán és érdekein kívül kialakult új világában is meg kellett keresnie a modus vivendit és keresnie kellett azt az alapot, melyen lakói megélhetnek. Baldwin fentemlített beszédében még ezeket is mondotta: „Mikor a szabadkereskedelem irányzata tetőpontján állt, mikor Anglia elhagyta a vámvédelmet, a világ első iparos nemzete volt még. Nem volt akkor még indusztrializált Németország, nem volt még iparosodott Egyesült Államok és nem voltak a szűz-prérik búzával bevetve, úgy hogy Cobden akkor teljes joggal beszélt úgy, ahogy beszélt.“ Gazdasági szabadság már nincs, csak

¹ Times, 1930 november 28-i száma.

eszményképben. Szabadkereskedelem és nemzetközi munkamegosztás már nincs, csak vágyakozásunkban. A teljes elmerülés veszélye miatt nekünk is úsznunk kellett az árral és olyan gazdasági és pénzügyi intézkedéseket kellett tennünk, melyek a víz felszínén tarthatnak, melyek azonban megoldást nem hoztak. Hogy mezőgazdaságunk ezenközben hová jutott, azt nem kell itt részletesen leírnom. *Infandum regina tubes renovate dolorem.* Néhány világító rakéta fényénél azonban mégis kell szemléltetni azt, hogy hol vagyunk, hova jutottunk.

A magyar mezőgazdaság becsült évi jövedelme:¹

A magyar mezőgazdaság becsült évi jövedelme :¹

1926—29-ben	2.140 millió pengő
1931-ben	1.249 „ „
1932-ben	946 „ „
1933-ban	908 „ „

Főterményünk, a búza²

	ára	termése	összértéke	kivitele
1929. évi	23'61			
1930. „	19'11	22'95 millió q	438 millió P	3.478 millió q
1931. „	12'78	19'75 „ „	252 „ „	3.608 „ „
1932. „	13'30	17'54 „ „	233 „ „	1.43 „ „

Vágóállatkivitelünk értéke :³

1930-ban	188 millió pengő
1931-ben	86'8 „ „
1932-ben	44'0 „ „

A szántóföld országos átlagos ára (100 kat. holdig terjedő birtokkategóriában) :³

1929-ben	1065 pengő
1930-ban	865 „ „
1931-ben	665 „ „
1932-ben	595 „ „

A magyar földbirtok bekebelezett nettoterhe :⁴

1928-ban	950'4 millió pengő
1929-ben	1393'5 „ „
1930-ban	1570'4 „ „
1931-ben	1716'5 „ „

Ez a bekebelezett teher, míg a gazdaadóságok összegét 1933 végén kerek 2000 millió pengőben állapították meg hivatalosan. Egy mezőgazdasági férfi nyári munkabére (élmezés nélkül) országos átlagban:⁵

1929-ben	4'30 pengő
1930-ban	3'60 „ „
1932-ben	2'40 „ „

A mezőgazdaságba befektetett állatállomány értéke 1350 millió-ról 658 millió pengőre szállt le, a műtrágyafogyasztás egytizedére esett, a belterjes gazdálkodás helyett a külterjes kezd elhatalmasodni, a gazdaságok minden befektetést elhagynak, az üzemenyagokban az okszerűség rovására is takarékoskodnak, a nagyobb birtokokon alkalmazott munkások száma mind kisebb lesz. A mezőgazdasági munka-

¹ Vágó József „Rückblick auf Ungarns Volkswirtschaft“, 1931, 1932, 1933, és a Magyar Statisztikai Évkönyvek.

² Magyar Statisztikai Évkönyvek.

³ A m. kir. földművelésügyi miniszter kimutatásai 1929, 1930, 1931, 1932. évekről.

⁴ Konkoly-Thege Gyula: A magyar föld jelzálogos terhei az 1931. év végén.

keresők és törpebirtokosok puszta megélhetése ezekre és az államra nézve óriási probléma lett. De a puszta megélhetés kérdésének megoldása még nyitva hagyja azt a borzalmas kérdést, hogy a mezőgazdasági munkásság és a kisgazdák százezreinek kegyetlenül szűkké és elégtelenné vált élelmezése és ruházkodása az élő nemzedéknek milyen időelőtti elsenyvedését, a jövő nemzedéknek milyen testi és erkölcsi romlását, a kultúrának milyen szörnyű elmaradását és a társadalmat fenyegető elégedetlenségnek milyen elhatalmasodását fogja előidézni.

A gazdasági elzárkózásnak békeutáni háborújában Magyarország is olyan eszközöket vett igénybe, melyeket más viszonylatban azok az országok vettek igénybe, ahol mezőgazdasági terményeink kivitelét előbb megnehezítették, majd lehetetlenné tették. Ezek az eszközök az ipari behozatal erős korlátozásának vonalában feküdtek, ami által a magyar mezőgazdaság egyenesen tragikus helyzetbe került, mert piacainak elvesztése és megszűkülése mellett az iparcikkek egyidejűleg részben megrágultak, részben az agrártermékek áresésével arányban nem lettek olcsóbbak. Így vált az agrárolló tágulása mind súlyosabbá és érte el 64.2 ponttal eddigi mélypontját. Emellett a nagy kereskedelmi indexszámokkal jelzett agrárolló még nem is hű kifejezője az agrár-vásárlóképességnek, mert a kiskereskedelmi árak nálunk — a közterhek magassága miatt is — a mezőgazdasági termékek eladásánál mintegy 15—20%-kal még alacsonyabbak, az üzemhez és élethez szükséges iparcikkek vételénél pedig ugyanannyival magasabbak. A magyar agrártársadalom ilyen körülmények közt két utat jelölt meg a válság enyhítésére. Államhatalmi intézkedéseket kívánt: vagy a mezőgazdasági termékek árának emelésére ennek a célnak tudatában lévő vámpolitika követésével, a külföldi kereskedelmi kapcsolatok megerősítésével, a devizarendelkezéseknek megváltoztatásával és a belső piacon az értékesítésre nehezedő terheknek leszállításával egyfelől, vagy a mezőgazdasági üzemanyagok és iparcikkek árainak csökkentésére, a ruházkodás és megélhetéshez szükséges ipari áruk árának, valamint a közszolgáltatások költségeinek leszállítására másfelől.

MINTHOGY PEDIG ezek a kívánságok részben nem teljesítették, részben nem teljesedhettek, részben teljesítésük az azokhoz fűzött reményeket nem váltotta be, a helyzet akkori és azóta még lejjebb szállt mélypontján az Országos Magyar Gazdasági Egyesületben 1933 október 7-én Purgly Emil volt földművelésügyi miniszter előterjesztésére határozatot hoztak az irányított mezőgazdaság létesítésére. Mi a lényege ennek az indítványnak, amelyet az Országos Magyar Gazdasági Egyesület, az Országos Mezőgazdasági Kamara és a megnyilatkozott gazdaérdekképviseleti szervek és gazdátársadalmi intézmények magukévá tettek? Az irányított mezőgazdaság agrár elgondolása ha nem is teljes megállapodottságában és részletkidolgozásban, de nagy kontúrokban így áll elénk: a gazdának bizonyos terményt vagy terményeket előállító csoportjai egy hozandó kerettörvény rendelkezései szerint szabad elhatározá-

sukkal szövetségben tömörülnek, vagy szükség esetén kényszerrel tömörítettnek azzal a céllal, hogy az illető termény vagy termények értékesítési viszonyait megjavítsák. Az értékesítés megszervezése a termények külföldi és belföldi elhelyezésének korlátozottsága miatt az értékesítést igénylő termények kontingentálásával járhat és azzal, hogy a szövetség tagjai csak korlátozott területen termelt produktumaikat értékesíthetik a szövetség útján. A szövetség szabad vagy kényszertársulási alakulat lesz. Irányítását a gazdák maguknak akarják fenntartani. Az irányítás alá vett termelésnél és értékesítésnél fokozatosan akarnak eljárni. A gazdák tehát, kik eddig mondjuk lenmagot vagy lucemamagot, burgonyát, gyapjút vagy tejet — szabad elhatározásból oly nagy területen, vagy oly nagy mennyiségben termeltek, ahol és amennyit akartak, a terméket olyan áron, akkor és annak adták el, amilyen áron és akinek akarták, az irányított mezőgazdálkodás megszervezése után az irányításba bevont termékeiket csak a megállapított korlátok között, esetleg kisebb területen vagy meghatározott mennyiségben termelhetik, illetőleg talán korlátozatlan termelés mellett előállított terményeiket csak az irányított mezőgazdaság szervezete útján és szükség szerint meghatározott mennyiségben adhatják el.

Az értékesítés oldalán irányított mezőgazdasági termelésnek hasonló és azonos jelenségei eddig is voltak már nálunk és a külföldön is. A háborús kényszergazdálkodásnak bajban fogant és egész rendkívüli körülmények között működött kényszergazdálkodási központjai, a Hadi-termény rt. meg a Burgonyaközpont voltak. Ezeknek rendeltetése, összetétele és vezetése azonban a háborús ellátásra irányult és nem a gazdálkodás irányítására. Az államkincstár dohánygazdálkodása sem példája ennek, mert az állami dohánymonopólium termelési korlátozásai, dohányminőségi kikötései és ármegállapításai a kincstár pénzügyi érdekeit tartják legelsősorban szem előtt és a gazdák intézményes bevonása nélkül történik itt az irányítás a kincstár részéről. A szesztermelésre és a szeszértékesítésre is szoktak hivatkozni, mint az irányított gazdálkodásnak egy példájára, ami azonban nem egészen helyes, mert a szesztermelés maga már állami engedélyhez van és volt kötve és a meglévő szervezetek működése csak az értékesítésre terjed ki. A cukorrépatermelés szabályozásának példája már közelebb esik. Itt valóban a cukorrépatermelők szövetsége áll szemben vagy ül le a zöld asztalhoz a cukorgyárak szervezetével. A cukorrépa termelési területe nincs ugyan korlátozva, de a Chadboume-féle nemzetközi egyezmény folytán kontingentálva van a gyárak által átveendő cukorrépa mennyiség. Az átvételi árat békés megegyezés hiányában eddig mindig a kormány állapította meg. Az irányított gazdálkodásnak talán teljes példája a Budapest—budapestkönyéki „zárt területben kormányrendelettel létesített kötött tejgazdálkodás. Itt most nem arról akarok beszélni, hogy ez mennyire vált be, vagy nem vált be, hanem csak azt nézem, hogy mennyiben felel meg az irányított gazdálkodás fogalmának. Az ország egész tejtermelésének kereken 10%-át, az értékesítésre kerülő tej 20%-át öleli ez fel. Ez a „tejgazdálkodás“ kormányrendelettel megállapította, hogy ki szállíthat, mennyit szállíthat, kinek szállíthat és milyen áron szállíthat tejet a zárt területre; a termelőket

és az átvevőket szövetségbe kényszerításként és ezáltal szabályozva az értékesítést, irányítja a termelést is.

A GAZDASÁGI liberalizmus alapján felépült termelési rendszer a háború előtt is átalakulásban, fejlődésben volt és egész bizonyosan átalakult volna és fejlődött volna a világháború óta eltelt közel évtizedes időszakban is, ha a világháború nem tört volna is ki. Milyen lett volna ez a fejlődés, ma nehéz megmondani, de kétségtelen, hogy a világgazdaságnak az az átalakulása, mely a világháború folytán és után bekövetkezett, nem a gazdasági szabadság ideológiájának jogfolytonosságából fejlődött a tervgazdálkodásig, hanem fokozatosan került végül a gazdasági szabadság elveivel ellentétbe. A háború a nemzetközi gazdasági összeköttetés fonalait széttepte és a háborút követő évek nem a nemzetközi, hanem a nemzeti gazdasági egységek kialakulását hozták meg: Genf, Stresa, Varsó, Bukarest, London konferenciái; középeurópai, dunakonföderációs, páneurópai tervek; Briand, Tardieu, Schober, Benes és mások eszméi után és azoknak kudarca folytán.

A gazdának álláspontja nálunk hosszú éveken keresztül a szabadkereskedelem álláspontja volt, hiszen egy kivételre szorult agrárországnak természetes álláspontja ez. Nincs mérvadó gazdamegnyilatkozás, mely ma nem a gazdasági szabadság elveit mondaná a legjobbaknak és kívánatosoknak. Az önellátásra berendezkedő, a kereskedelmi és fizetési mérleget védő és politikai szempontokkal átítatott gazdasági világban azonban veszendőbe ment a gazdasági szabadság, vagy, hogy egy rossz, de jellemző szót használjak — „lehetetlenül“ a szabadság érvényesülése. Gazdaságpolitikánk két út között választhatott. Az egyik a „free trade“ érvényesítésével az iparvédő vámtarifa helyett az iparcikkek behozatalának szabaddataival az iparcikkek árának olcsóbbodása mellett mezőgazdasági terményeink piacát az ipari államokban biztosítani. Ez az intézkedés a válság elején valószínűleg lehetővé tette volna, hogy ipari érdekeink visszaszorításával Ausztriában, Csehországban, talán máshol is bizonyos mennyiségű mezőgazdasági terményt elhelyezzünk és a mezőgazdasági üzemanyagok és iparcikkek ára olcsóbb legyen. De nem bírjuk hinni, hogy a gazdasági szabadság mellett való kitartásunk akár Németországot, akár az Egyesült Államokat vagy Angliát befolyásolta volna védővamos intézkedéseivel és elejtette volna Ausztriával, Csehszlovákiával, Svájjal vagy más országgal az önellátásra való törekvést és megtörte volna azt az elzárkózást, ami nemcsak az önellátás, hanem a hazai mezőgazdaság nagy fontosságának tudatából származott és a pénzügyi helyzet és a politikai érdek mellett mind teljesebbé vált. A másik út a gyáripar védelme és megerősítése a vámtarifa ehhez szabott tarifáival, ami az iparcikkek árának emelkedésével, a mezőgazdasági termények külföldi elhelyezésének megnehezítésével jár, de az ipar fejlődésével a belső fogyasztás emelkedésével járhat. Azok a törvényhozási és kormányintézkedések, melyek a háború utáni időkben nálunk történtek, a második út pályáján mozogtak. Bolettával, kiviteli prémiumokkal, kompenzációs szerződésekkel, kiviteli egyezmény-

nyekkel, a kartelltvénnyel, árelemező bizottságok kiküldésével, szállítási kedvezményekkel, a közterhek könnyítésével, hitelügyi és más intézkedésekkel igyekeztek nálunk valami kiegyensúlyozást létrehozni. Az eredmény 64.2 agrárolló. Az agrárolló láztáblája annak a bajnak, melybe mezőgazdaságunk jutott.

Mezőgazdasági termékek behozatalára utalt államnak a mezőgazdasági termelés megvédésére több, más és hatásosabb eszköz áll rendelkezésére, mint egy exportáló agrárországnak. Ismerjük ez országok mezőgazdaságfejlesztő politikájának klaviatúráját. Védővámok, beviteli tilalmak, kontingensek, állategészségügyi rendszabályok, őrési és keverési kényszerek, monopóliumok, devizarendelkezések és mások alkotják ezt a klaviatúrát, melyen a nemzetközi munkamegosztás nagy-szerű elve törik meg. Olyan ország, mely mezőgazdasági terményeket exportál, mint Magyarország is, ezeket az eszközöket mezőgazdaságának védelmére nem használhatja fel és ha akár sua sponte, akár megtorlásul az elzárkózást hasonló eszközökkel az ipar védelmére és fejlesztésére akarja keresztülvinni, ez megint csak a mezőgazdaság húsába vágó intézkedés lesz az iparcikkek és üzemi anyagok drágulása következtében. A világ gazdaságpolitikájának fejleményei szorították a magyar mezőgazdasági érdekképviselőket arra az útra, melyen a nemzetközi munkamegosztás pusztulásával a nemzeti munkamegosztás megszervezése által keresnek védelmet és életlehetőséget a mezőgazdasági termelés jövedelmezőségének helyreállítására. Nemzeti munkamegosztást olyan értelemben, hogy az értékesítés megszervezésének alapján a termelés irányításával az országban ott, annyi és olyan termény előállítását kívánják, ahol azokat a terményeket legnagyobb eredménnyel, legjobb minőségben, legkevesebb költséggel lehet előállítani. Az ilyen termelés eredményességének alapfeltétele azonban, hogy a termelés alkalmazkodjék az összezsugorodott világpiac kívánságaihoz és a belfogyasztás felvevőképességéhez.

Navratil Ákos most megjelent egyik tanulmányában azt mondja, hogy „a korlátozás és elzárkózás politikája gazdasági téren nem lehet örök, hanem a mai rendszerre következőleg olyan időnek az eljövetele valószínű, mely szabadabb mozgást fog eredményezni.“ A közgazdasági politikai rendszerek váltakozásának lehetőségét azonban nemcsak most, a korlátozás és elzárkózás korszakában, hanem a gazdasági liberalizmus fénykorában is előre látták. Az első Cobdenklubnak Londonban 1866 júliusában történt felavatásán maga Gladstone, a nagy liberális államférfiú mondta, hogy az a közgazdasági politika, melyet Cobden követett, „nem szükségképpen lesz az, melyet a jövő kor is el fog fogadni és hogy alig élt még valaki, akinek jobban fájt volna az a kilátás, hogy elvei a következő generációk részére egyformán átvéssenek, mint Cobdennek“.¹

ÉBER ERNŐ

¹ London News, 1866 július 25.

A NÉMET MUNKANÉLKÜLISÉG LEKÜZDÉSE

KÖZEL hat és fél millió munkanélkülivel vette át a nemzeti szocializmus az uralmat Németországban. Tekintettel arra, hogy a munkanélküliek nagyobbik fele családos ember, több gyermeknek az atyja, el lehetett mondani, hogy minden harmadik ember német földön az állam kenyerét ette, amennyiben tisztán a közjó kegyéből és pénzéből élt — minden ellenszolgáltatás nélkül. Mert amit jövedelméből az elmúlt esztendőben esetleg a munkanélküliség ellen való biztosítás címén befizetett az állam pénztárába, alig számított a tengernyi pénzben, amibe a munkanélküliek eltartása a közpénztáraknak került. 1932-ben kerek hárommilliárd márkát áldozott a németiség e célra...

A nemzeti szocializmus hatalomra való jutása után rögtön kijelentette, hogy első és legfőbb feladatának tartja a munkanélküliség leküzdését. Másként nem is cselekedhetett, mert ígérete kötötte e probléma megoldására. De politikai ösztöne is parancsolólag a homlokterbe vetette ezt a kérdést, mert nyilvánvaló volt, hogy a hatalom megőrzésének egyik elengedhetetlen feltétele volt és marad, kenyeret és munkát adni minden németnek, aki dolgozni akar és tud. A marxizmus minden más bűne mellett azért járta le magát, mert a gazdasági válsággal szemben tehetetlennek bizonyult. A kommunizmus pedig sohasem érvényesülhetett volna oly nagy mértékben Németország politikai életében, ha a munkanélküliség Hitler fellépése előtt nem készítette volna a gazdasági válság áldozatait táborába. Aki tehát a kommunizmust sikerrel akarta leküzdeni és aki a marxizmust el akarta fojtani, annak első kötelessége volt — munkát adni. Hitler Adolf látszólag mindig tudatában volt eme feladatának. Programját a régi rendszer ellen és az ő saját elgondolása mellett a következő mondatban foglalta össze: Senkinek sincs joga részt követelni a mások jövedelméből, de minden német joggal megkövetelheti, hogy az állam kenyeret és munkát biztosítson számára. Tehát Hitler elítélte a munkanélküliek segítését a mások pénzéből, ellenben nemzeti kötelességgé emelte a munkaalkalmak megteremtését. De egyúttal megmutatta, amit addig a nagy világ nem tudott, hogy nemcsak pénzzel lehet a munkanélküliséget leküzdni, hanem a nemzeti érzés, a nemzeti lelkesedés fokozásával is. Az ő elmélete szerint a válságnak nemcsak tisztán anyagi okai vannak, nemcsak a politika bekapcsolódása a gazdasági életbe idézte elő a páratlan bajokat, hanem lelki okok és elgondolások is, amelyeket talán a következő fogalmakba lehet összefoglalni: elkedvetlenség, reménytelenség, közönyösség, bátortalanság. Valóban a közeli múltba tekintve, legalább Németországot illetően, konstatálni lehet, hogy a világválság hullámai éppen német földön akadálytalanul rombolhattak, mert a tőke nem mert új befektetésekbe fogni, mert a kereskedelmi világban nem élt többé a remény, hogy a viszonyok hamarosan megváltozhatnak, mert egy része az ipari világnak immár közönyösen nézte az idők és események változatait és többé nem volt érezhető tényezője földünk gazdasági forgalmának. 1932 végén a helyzet úgy festett Németországban, hogy a kommunizmus vörös, vagy a gazdák

nihilizmust hirdető fekete zászlója jelentősebbek voltak, mint a republikajelvényei. Még jobban lefelé a lejtőn nem sülyedhetett a birodalom. Már kilenc-tízmillió munkanélkülivel számoltak 1933 végéig. Tagadhatatlan, hogy a nemzeti szocializmus éppen a munkanélküliségnek köszönhette nagy sikereit. Az emberek úgy gondolkodtak, hogy a régi rendszer alatt minden csak rosszabbá válhat, de javulásra nem kerülhet a sor. Viszont úgy vélték, a nemzeti szocializmus van arra hivatva, hogy valami újat teremtsen. Az emberi szívekben örökké élő remény készítette a tömeget, hogy Hitler felé forduljon. Hitler pedig vállalta a felelősséget a remények beváltására és kormányralépése óta szakadatlanul küzd a munkanélküliség ellen. Láthatóan sok és nagyjelentőségű eredménnyel, amit a következő statisztika beszédesen bizonyít.

Munkanélküli volt: 1933febr.28-án, 1934febr.28-án, a csökkenés %-ban

Munkás	5,412.764	2,952.900	2,459.864	45-5%
Alkalmazott	588.194	420.878	167.316	28.4%
összesen ...	6,000.958	3,373.778	2,627.180	43.8%

Ez volt az első esztendő sikere. Március közepén megkezdette a nemzeti szocializmus második hadjáratát a munkanélküliség ellen. Reinhardt pénzügyminiszteri államtitkár számítása szerint 1934 július végén vagy kétmillió és 1936 nyarán már csak vagy százezer munkanélküli lesz német földön, vagyis a legközelebbi három esztendő után minden németnek lesz tisztos munkája és kenyere. Ha ez a számítás bevalik, akkor a hitlerizmus végleg megalapozhatja hatalmát, a legkisebb tévedés azonban felboríthat mindent. Tündöklő erénye Hitler tervének, hogy teljesen háttérbe tolja a mindenütt érezhető világválságot és tisztán nemzeti alapon keresi a bajok orvoslását, hibája, hogy kizárólag a munkanélküliséget próbálja leküzdeni és nem annak forrását elzárni. Mert ily módon talán lehetséges lesz pillanatnyira a sínylődőknek munkát szerezni, de lehetetlen lesz a munka és a kenyér állandóságát biztosítani. Amelyik órában tehát Hitler néhány esztendő múlva talán világgá fogja hirdetni, hogy a harmadik birodalomban a munkanélküliség megszűnt, éppen abban az órában kezdetét veheti egy másik, reá és pártjára nézve végzetes válság, a munka teljes elértéktelenedése. Szükségképpen erre a következtetésre kell jutnunk, ha egymással szembe helyezük a nemzeti munkaalkalmaknak megteremtését és a gazdasági világválságot.

A NEMZETI MUNKASZERZÉS. A republika a munkaszerezés problémáján bukott meg. Vezető államférfiai majd minden ellentmondás nélkül a gazdasági világválságot okozták a német ipar és kereskedelem hanyatlásáért. Tehették, mert a szakértők minden nemzet sorából, a világ minden sarkából nekik adtak igazat. Miután a világforgalom majd kétharmadát veszítette régi erejének, nem volt nehéz a felelősséget mindenhol keresni, csak a saját táboraikban nem. De a republika emberei még a különben improduktív, de azért az ország érdekeit szolgáló munkákat is kerülték, mint új utak építése, folyók szabályozása, középületek felújítása, mert szerintük olyan célokra minden fedezet hiányzott. Tényleg a birodalom háztartásában

mind több hiány mutatkozott, a kísérletek új adókkal vagy a már meglevők emelésével balul ütöttek ki, külföldi vagy belföldi kölcsönre gondolni sem lehetett és Luther doktor, a birodalmi bank akkori elnöke, idegenkedett minden részeseéstől a munkaszerzés terén. Az a hatalmas lelkesedést hullám, amely Hitlert és társait a magasba emelte és számukra a hatalmat belátható időkre biztosította, egy új világot teremtett, a bizalom világát az új korszak vezetője irányában. Hogy a nemzeti lelkesedés micsoda erőpróbákra képes, ismeretes a történelemből. Hitler erre az egyszerű, még soha csalódást nem okozó tételre alapította a maga munkaszerző tervét. Nem igaz, mondotta, hogy az államnak nincs pénze a munkanélküliek foglalkoztatására, ellenben csak az igaz, hogy az állam éppúgy, mint az egyes vállalkozó, fél a beruházásoktól, amelyeknek fedezetét előbb-utóbb mégis csak meg kell teremteni. Nem igaz, folytatta, hogy az ipar pang, hogy a kereskedelemnek nincs elegendő tere a működésre, ellenben való, hogy az embereknek nincs kedvük és bátorságuk a fokozott ipari termelésre és a szélesebb körű kereskedői munkásságra. Ebből a gondolatmenetből született meg új munkaszerző terve, mely két részből áll. Az államnak előírja, hogy sorra valósítsa meg a részben már rég szükségesnek érzett, minduntalan fedezet híján elhalasztott közmunkákat, részben pedig készítsen új terveket minden tekintet nélkül azok közvetlen hasznohozó voltára. Az ipart és a kereskedelmet pedig felhívja, hogy termeljen fokozott erővel, termeljen tekintet nélkül a fennálló szükségletekre, töltsen raktárait új áruval, valósítsa meg régi kívánságait és terveit, bővítse ki telepeit, vásároljon új gépeket és dolgoztassa munkásait úgy, mintha künn a nagy világban a gazdasági élet valóban virágoznék. Hitler szózata megtöltötte a német világot optimizmussal: amit a vezér kívánt, megvalósult és Németország rövid pár hét után úgy festett, mintha a munkanélküliség keserű esztendei nem nehezedtek volna egész életére. Dolgozni kezdett a német világ az egész vonalon. Az állami terveket maga Hitler készítette, vagy legalább is nagy vonásokban ő adta az utasításokat, megkezdődött a hatalmas autóutak építése, amelyek be fogják hálózni egész Németországot és miután majd minden keresztezés nélkül épülnek, lehetővé fogják tenni az ideális gyors közlekedést. És az autóutak mellett előtérbe nyomultak a többi, a múltban egyre halogatott közmunkák, mint csatornák építése, mocsaras területek lecsapolása, új hidak, új középületek, újítások a Keleti- és az Északi-tenger partjain, visszaszerzése az Északi-tenger árjától elrabolt területeknek, Berlinben új földalatti vasút építése, ami összevissza több százezer kéznek fog hosszú időre munkát biztosítani. Természetesen az új munkákkal együttjár az ipar több ágának foglalkoztatása, máris milliós megrendelések történtek a vasipamál, szóval az állam kezdesére egyszerre föllendült nagy körzetekben minden, ami a munkanélküliség csökkenésével összefügg. A piacok felvevő képessége növekedett, vele a közönség vásárló ereje valószínűleg erősödött és a statisztika minden téren az idők javulását mutathatta.

Hasonló a kép az ipari élet minden ágában, amely a magánvállalkozással függ össze. Hitler óhajára megkezdődött a több-gyártás,

mindenfelé új munkaerőket állítottak be és amikor az újságok kezdtek naponta közölni, hogy melyik gyár hány új munkással próbál szerencsét, nem mert egy vállalat sem kitérni a nemzeti kötelesség alól. A dolog nem ment könnyen, mert nem egy helyütt a tőke hiányzott, vagy legalább is a vállalatok vezetői az utolsó esztendőben felesleges pénzüket inkább a bankokban helyezték el és nem fektették be gyáraikba. Most a közvélemény nyomása alatt siettek folyósítani tőkéjüket és követték a többiek példáját. A bankok kimutatásaiban egyre fogyott a betétek nagysága, milliók kerültek újból forgalomba és vándoroltak készáru alakjában a raktárakba. Ennek megfelelően emelkedett Németország nyers anyag bevétele és süllyedt, egyre süllyedt a birodalmi bank aranykészlete, a papírpénz fedezete, de mert a külföld nem nyugtalanodott és a német valuta értéke nem csökkent, a német birodalom pénzét illetően nyugodtan pillanthatott a jövőbe. Helyesebben mondván a német valuta mögött ma már nem a Reichsbank aranya, hanem egyesegyedül a Hitler-kormány erős keze áll. A nemzeti szocialista kormány külpolitikai értéke fölött különbözők lehetnek a vélemények, valutáris értéke azonban elég nagy és védi minden rázkódástól a német pénzt.

Mégis az itt vázolt jelenségek a munkanélküliség ellenes harcban — nyugtalanítók. Itt nem normális, a gazdasági viszonyokból adott fokozott tevékenységről van szó, amely a többkereslet természetes következménye, hanem egy mesterségesen előteremtett, nem egészséges alapokon nyugvó konjunktúráról, amelyet még bizonyos ideig tartani, sőt talán fokozni is lehet, de végzetes következményei előreláthatóan be fognak következni. Szakértők számítása szerint Németországnak árukészlete már oly nagy, hogy kerek négy esztendeig ki tudná elégíteni a belföldi piacot még akkor is, ha annak felvevő képessége száz százalékkal növekednék. A kivitt erőszakosan fokozni csak tetemes veszteséggel lehetne és akkor is csak rövid ideig, úgy hogy az ipari vállalatok kénytelenek lesznek belátható időben — leépíteni. Ha e lépéstől őket egyidőre nem ugyan a ma még mindig uralkodó optimizmus, mint inkább a nemzeti érzés, hogy nem szabad a gazdasági gyógyulást zavarni, vissza fogja tartani, lassan mégis kénytelenek lesznek anyagi erők hiányában a gyártási tempót csökkenteni és ha azonnal nem is bocsátani el munkásokat, de legalább azok munkaidejét leszállítani. Improduktív munkát végezteshet az állam tetszése és belátása szerint, a nagytőke arra teljesen képtelen, mert köteles az önfenntartás gondolatától vezetettve, vagyont kamatoztatni.

Arra a kérdésre, vajjon honnan teremti elő az állam a munkalehetőségek megteremtésére és fenntartására szükséges milliókat, már könnyebb a felelet. A birodalmi bank, most már a nemzeti szocialista Schacht doktor vezetésével hajlandónak mutatkozott esztendőként egymilliárd márkát kölcsönképpen az állam váltójára folyósítani. A német takarékpénztárak betétállományukból máris másfélmilliárd márkát ajánlottak fel és a többit az állam maga adja előlegképpen — jobb idők reményében. A birodalom háztartása teljesen egyensúlyban van, bevételek és kiadások fedik egymást, csak rendkívüli kiadások címén terheli a birodalmat most már vagy nyolcmilliárd márka,

amelyből esztendőnként egymilliárdot akarnak törleszteni. E gazdálkodás következtében erősen megszorodott az ezüstpénz forgalma, ma 1.4 milliárd, majdnem a fele a papírpénz forgalmának. Miután a legkisebb papírpénz ma a 20 márkás, de az is felette megszorított mértékben és utána mindjárt az 50 márkás következik, a napi pénzforgalom tisztán ezüstben játszódik le. A következő hónapokban közforgalomba kerülnek az új két- és ötmárkás ezüstpénzek, amelyek kisebbek, tetszetősebbek és könnyebben kezelhetők lesznek, mint a mostaniak és akkor valószínű, hogy újabb, jelentős ezüstpénzmenyiségek fogják a papírpénzt még jobban kiszorítani. Az ezüstpénz lassan belföldi valutává válik és talán ily módon sikerülni fog a papírpénz fedezetét emelni vagy legalább is mai magasságában megtartani. De akár sikerülnek e pénzügyi tervek, akár nem, Hitler akarata szerint a következő három esztendőben — Hitler négy esztendő alatt kívánja a munkanélküliséget teljesen leküzdeni, amiből egy esztendő már elmúlt — fenn fog maradni a mai kísérleti rendszer, amely nem válogat a munkatervekben, hanem foglalkoztatni próbál minden németet, akinek még nincs biztos kenyere. A már fennálló tervekhez minduntalan újak társulnak, hisz minden provinciának, minden nagyobb városnak, minden kerületnek voltak a múltban titkos kívánságai, amelyeket hangosan nem is mertek kifejezésre juttatni. Technikai csodaművek mellett Németország a hitleri elgondolás szerint néhány év múlva kétségkívül a legjobb utakkal, a legcélszerűbb csatornarendszerrel, amely folyóit egymással összeköti és a nagy víziutakhoz csatolja, és a legszebb középületekkel dicsekedő állammá lesz. Vájjon mi történik akkor a munkásokkal, akik ezt a csodát valóráváltották és a harmadik birodalmat berendezték...?

Nem minden szándék nélkül hiányzik a fentebbiekből a gazdasági, helyesebben szólva a földmunkások sorsa. Bár Németországban az agrár érdekek mindig domináltak és a birodalom kereskedelmi politikáját messzeérezhetően befolyásolták, egy államférfiú sem értékelte oly magasra a mezőgazdaságot, mint Hitler. Számtalanszor kifejtette, hogy a nemzeti szocializmus uralmát elsősorban a gazdákra építi, a föld népére, amely a nemzetfenntartó elemek között az első helyet foglalja el. Az új rendi alkotmány első pilléréül máris megalakult a gazdák rendje, számos privilégiummal megajándékozva, biztosítva az apró birtokot is a szétdarabolástól és mindennemű végrehajtástól. A régóta megálmodott remény, hogy egykor Németország abban a helyzetben lesz, hogy a lakosságot a saját terményeiből élelmezheti, valórávált és ha a birodalom kereskedelmi érdekei miatt nem is zárhatja el határait Európa agrárállamai elől, a német termények ma a legmesszebbmenőbb vámvédelemben részesülnek. Németország lakosságának összes rétegei közül éppen a gazdavidág tekinthet bizalommal és reménnyel a jövőbe, mert az állam a saját léte érdekében mindent el fog követni, hogy a gazda még a világválság hullámverése közepén is megtalálja számítását. Komoly munkanélküliség a mezőgazdasági munkások soraiban nem is létezik, 1933 február utolsó napján pontosan 284.884 volt a számuk és egy esztendővel később csak 99.122. Amint az ipart a nemzeti lelkesedés kötelezte új munkaerőket beállítani,

éppúgy a mezőgazdaság is kötelességének tartotta a munkanélküliek foglalkoztatásáról gondoskodni. Tekintettel az elért eredményre és még sokkal inkább a gazdavilág óhajára a mezőgazdasági munkásokat kivonták a munkásbiztosítás kötelezettsége alól. A gazdavilág addig panaszkodott a szociális terhek miatt, amíg meg nem hallgatták panaszát. Veszteség voltaképpen csak a munkásbiztosító pénztárt érte és nem a munkanélkülieket, mert a német mezőgazdaság tényleg abban a helyzetben van, hogy összes munkásainak kenyeret adhat. Valóban a munkanélküliség ellenes harcban a tiszta agrárkerületek voltak az elsők, amelyek büszkén jelentették, hogy elfogytak — a munkanélküliek. A hitlerizmus harca a munkanélküliség ellen tehát nem a mezőgazdasági munkásokon fog megfordulni, hanem az ipari és még inkább az úgynevezett ki nem képzett munkásokon. Ez utóbbiak száma 1933 február 28-án 1,300.542 volt és egy esztendővel később 805.416. A tömeges új munkaalkalmak dacára csak 38 százalékkal sikerült a számukat apasztani...

A MUNKÁSBIZTOSÍTÁS. A munkásbiztosítást a politika szülte, miután joggal és okkal attól tartott, hogy a foglalkozás nélküli tömegek, miután megélhetésükről gondoskodni nem tudnak, forradalmi jelenségeket fognak szülni. Természetesen elsősorban az iparúzó államokban. Az agrárállamokban egyszerűbb a helyzet, a munkásokat nem nehéz a mezőgazdaságban elhelyezni, ahol azok legalább is a főszezonban elegendő kenyérkereseti lehetőségre találnak. A német republika annál könnyebben belekapcsolódhatott az új helyzetbe, hiszen ha nem is volt tisztán szocialista, mégis a szocializmus vitte benne sokáig a főszerepet. Az új hivatal (Reichsanstalt für Arbeitsvermittlung und Arbeitslosenversicherung) tisztán modern példák után indult és szervezésében a már fennálló szociális berendezésekre, mint például a betegsegítő pénztárakra, amelyek a járulékok összegyűjtéséről gondoskodnak, támaszkodik. A munkaadó és a munkás együttesen a bér hat és fél százalékát fizetik hetenként a munkásbiztosítás javára és a munkás, ha elveszíti állását, legfeljebb 26 hétig, vagyis fél esztendeig fizetésének 40—60 százalékát kapja segítségképpen. E 26 hét közül feltétlen kötelező csak az első hat hét, a többi a család vagyoni helyzetének felülvizsgálásától függ, ami a legtöbb esetben persze csak pusztán formalitás. Családos munkásoknál a havi segítség átlaga 55.55 márka, nőtleneknél 32 márka. A 26 hét elteltével a munkásbiztosítás kötelezettsége megszűnik, de azért a munkanélküli nem marad segítség nélkül, mert áteszik a munkanélküliség második osztályába, amely tisztán állami pénzből egy esztendeig ugyanazokat a tételeket fizeti ki, mint a munkásbiztosítás. Ez az átmeneti osztály követelte a múltban a legnagyobb anyagi áldozatot az államtól, mert fedezete egyáltalában nem volt. A gazdasági válság kezdetekor 1929-ben csak pár százezer márkáról volt szó, de a kiadás esztendőnként legalább is 50 százalékkal gyarapodott és 1932-ben meghaladta az egymilliárdot. Ha az átmeneti esztendő is elmúlik és a munkás még mindig nem tud elhelyezkedni, az állam ugyan leveszi róla a kezét, de azért az éhenhalás még nem következik be, mert a munkanélküli immár a községi jólétkonyság

hatáskörébe kerül és a városoknak, meg a többi törvényhatóságoknak a kötelessége róla gondoskodni. A szegényalap tovább fizeti a munkásbiztosítás tételeit, most már minden időbeli korlátozás nélkül, a ma még mindig majd két és fél millió munkanélküli között vannak százezrek, akik immár 3—4 esztendeje élnek a szegényalapról és ha megöregedtek, élni fognak halálukig, mert ma az ifjúság vezet, a 40—45 éven felüli munkások csak kivételesen tudnak új kenyérhez jutni. Szóval éhen nem halhat senki német földön.

A feloszlatott szakszervezetek szerepét a nemzeti munkásfront vette át, amely máris soraiban egyesíti a birodalom összes munkásait. Az új munkásfront azonban sohasem lesz abban a helyzetben, hogy irányítsa a tömegeket. A szakszervezetek elsősorban politikai alakulások voltak, amelyek mintegy kiegészítették a munkáspártok agitációját, nem egyszer még a maguk számára követelték a politikai vezetést is, amíg a nemzeti munkásfront, mint a még létező egyetlen párt, a nemzeti szocializmus szerve, politikától mentesen akarja hívóit vezetni, ami pedig nem biztosítja a feltétlen fegyelmet, nem az érdeklődést, amely nélkül pozitív eredményeket nem lehet felmutatni, nem az odaadást és a pártszeretetet. Maga a nemzeti munkásfront is, amelynek élén a hitlerizmus legtapasztaltabb férfiai állanak, érzi szervezetének eme hiányait. Ez okból akar többet nyújtani, mint amennyit a múltban a szakszervezetek híveiknek adtak. Egyik oldalhajtása a nemzeti munkásfrontnak a *Kraft durch Freude* című szervezet, amely olasz mintára a munkásnak pihenő idejére szeretne elegendő szórakozást olcsó áron nyújtani. A berlini népszínház az ő berendezkedése 5000 ülőhellyel, ez a szervezet gondoskodik a munkás nyaralásáról, még pedig úgy, hogy a családja abban az időben se szenvedjen hiányt és a programjába vette népkönyvtárak létesítését, a téli hónapokban színházak látogatását és így tovább. Kétségtelen, hogy mindezt a tömeg szívesen fogadja, népszerűvé teszi szemében a nemzeti szocializmust és gyorsan feledteti a múltat. A munkásokról való gondoskodás a harmadik birodalom óta tehát magában foglalja a munkásbiztosítás és a szórakozás, az üdülés összes lehetőségeit is. Ha az ember végighallgatja a *Kraft durch Freude* vezetőinek terveit, nem tudja, min csodálkozzék inkább, a tervezők fantáziáján vagy az új korszakon, amelynek állítólag a küszöbén állunk. A Rajna partjain, a Keleti- és az Északi-tenger hullámainál övezett területeken előbb sátoráborok, később valóságos kőházak fognak keletkezni, amelyeknek egyetlen célja lesz a német birodalom összes munkásainak olcsó nyaralást biztosítani. Az állami hozzájárulás mellett a fürdőzés csak fillérekbe fog kerülni, amit a munkás már csak azért is áldozhat majd egészsége fenntartásáért, mert a munkaadók kötelesek lesznek munkásaikat a szabadság idejében is fizetni. Gyönyörű tervek, amelyek megvalósítása a mai körülmények között lehetséges és kivitelezhető csak rövid időhöz van kötve.

Hogy a kép teljes legyen, meg kell még említeni, hogy a nemzeti szocializmus munkás alatt csak férfit ért és a női munkást lehetőleg ki akarja küszöbölni. Hogy e célt elérje, már több nevezetes intézkedésre szánta el magát, így kiházasítási kölcsönt ad ezer márka erejéig minden

női munkásnak, aki helyét átadja — egy férfinak. A kereskedelmi világban is megköveteli, hogy minden üzleti ágban lehetőleg férfiakat alkalmazzanak és a nőket bocsássák el, ami talán keményen hangzik, mégis általános követésre talál. A női munkaerők kiküszöbölése már olyan arányokat öltött, hogy a kormánynak kellett több ízben közbelépnie és a kirívó igazságtalanságokat jóvátenni. Például elbocsátották a vegyi intézetekből a női asszisztenseket, akik pedig kiváló szolgálatot végeztek és majd kivétel nélkül az elszegényedett középosztályhoz tartoztak és keresetükkel egész családokat tartottak el. Pedig a nők Hitler úttörői voltak, ők lelkesedtek a legjobban eszméiért, ők voltak hajlandók minden áldozatra, tehát az egyenjogúsági harcban elért eredményekről való lemondásra is, ha az új kor boldogságukat és nem boldogulásukat biztosítja.

A nemzeti szocializmus munkásvédő akciói közül végül fel kell említeni a múlt tél jótékonyági szenzációját, az úgynevezett Winterhilfe-t, amely 18 millió németnek segített a téli hónapokat elviselhetővé tenni. Göbbels propagandaminiszter, aki az akciót irányította, mozgósította úgyszólván az egész németseget, kitérni a közadakozás előtt lehetetlen volt, ha nem is adakozott mindenki jövedelmének megfelelően, de el lehetett mondani, hogy mindenki adott, akit csak a gyűjtők elértek. Gyűjtöttek pedig minden lehető és elgondolható módon, virágokat, jelvényeket és plaketteket adtak el, azok nélkül az utcán nem is lehetett mutatkozni. Göbbels miniszternek az ötlete volt az egy tál étel minden téli hónap első vasárnapján, az ő elgondolása szerint a német e vasárnapon csak egy tál ételt, amihez a receptet is megadta, fogyasszon és amit megtakarít, adja a Winterhilfe céljaira. Természetesen jótékony sorsjáték is volt, bár kevés nyereséggel, de annál több lehetőséggel a gyűjtés céljaira. A német szénbányák 50 millió márka értékű szenet ajándékoztak a szegények között való szétosztásra, a malmok vagy húsz millió márka értékű lisztet, a gazdák 6.5 millió métermázsa burgonyát és minden élelmiszerüzem gondoskodott, hogy lehetőleg nagy adományával belekerüljön a lapokban közölt listákba. (A nyilvánosság még mindig a legjobb ellenőrző.) Hogy a közadakozás mily mérvet öltött, talán a legbeszédesebben mutatja, hogy a német borbélyok 160.000 márka értékű ingyen munkát végeztek, azaz nyírták és borotválták a munkanélkülieket. Ezek az adományok összesen 100 millió értékben szerepelnek a Winterhilfe statisztikájában. Készpénzben 75 millió márka folyt be,, abból az egy tál ételes gyűjtés a következő eredménnyel járt:

1933 október	1,984.000	márka
1933 november	4,026.000	„
1933 december	4,476.000	„
1934 január.....	4,390.000	„
1934 február	4,687.000	„

összesen 19,563.000 márka

Szóval majd húsz millió gyűlt össze a pusztá erkölcsi kötelezettségből, hónaponként egy vasárnapon szerényebben élni és a különbséget a szegényeknek ajándékozni. Jellemző tételek még a bank és a postasekk útján átutalt adományok két és fél millió márka értékben, a

virágeladás 2,865.000 márkát jövedelmezett, a Hitler-ifjúság 285.000 márkát gyűjtött össze és az üzletekben felállított perselyek, amelyek csak egy fillért kérnek minden vevőtől, eddig 503.000 márka bevételt mutattak ki. Ez a nagyszerű eredmény ugyan nem tette még lehetővé, hogy minden szegényről úgy gondoskodjanak, ahogyan azt Göbbels miniszter elgondolta, mert arra a célra kerek négyszáz millió lett volna szükséges, hanem azt elérték, hogy legalább az úgynevezett szemérmes szegényekről, vagyis azokról, akik nem tudnak még szegénységükkel könyörületet ébreszteni és inkább elbújnak, de nyilvánosan nem mutatkoznak, valóban gondoskodhattak. Kétségtelen, hogy e kivételes eredmény csak úgy válhatott valóra, hogy a nemzeti lelkesedés e téren is hű segítőtje maradt a nácioknak, mert a Winterhilfe-vel járó óriási szervezési munkát a legtöbben minden fizetés nélkül végezték.

ÁLOM ÉS VALÓSÁG. Hitler Adolf terve: előbb munkát adni minden németnek és azután a jólét emeléséről gondoskodni. A terv első részét négy esztendő alatt kívánja megvalósítani. Amint kimutattuk, a munkanélküliségellenes harc határozott sikerrel indult meg és talán négy esztendő alatt keresztülvihető. Maga a munka azonban még nem jelent a mai körülmények között jólétet a régi értelemben. Mert a munkások általában kevesebbet keresnek, részben azért, mert a tarifákban megszabott bérekhez a munkaadók nem tartják magukat, részben mert a munkások nagy része nem heti 48, hanem csak 30—35 órát dolgozik és ahhoz mérten kap is fizetést. Maga az állam kénytelen a közmunkáknál a minimális bért fizetni és hogy a tisztességes munkanélküliek minden áron munkára kaphatók, csak természetes. Mindéből következik, hogy manapság Németországban a munka és a vele járó kereset nem jelent többet, mint a legszükségesebb életfeltételek beszerzését, tehát nem ad lehetőséget sem a takarékosagra, sem holmi messzebbmenő bevásárlásokra. A belföldi piacok látogatóinak száma emelkedni fog ugyan, de az összegek, amelyek forgalomba jönnek, alacsonyok maradnak és az ipar és a kereskedelem számára nem jelentenek többletet. És emellett, teljesen ellentétben Hitler tervével, egyre megmarad a veszedelem, hogy a munkanélküliek száma egyszerre megdagad. Ha egy bizonyos része a közmunkáknak véget ér, vagy ha az ipar újból kénytelen lesz kevesebb munkaerővel dolgozni, rögtön mutatkozni fog a munkanélküliség, mint a gazdasági világválság egyik természetes következménye. Persze a német kormánynak még mindig megmarad a lehetősége, a kivített mesterségesen elősegíteni, kivíteli jutalékok címén, amelyekkel fedeznék a magasabb külföldi vámokkal járó veszteséget és a német ipar versenyképességét biztosítanák. Ily módon a külföldet el lehetne árasztani a német ipar termékeivel, ha nem is sokáig, hiszen a külföldi államok megtalálnák a módját az ellensúlyozásnak, de a német kivitel átmenetileg jelentékenyen emelkedhetne. A német kormány eddig nem gondolt az ilyféle akcióra, de hogy a gazdasági események arra kényszeríthetik, nem titok. Mindeme nem természetes és felette kétséges eszközökkel ugyan ideig-óráig a válságos jelenségekkel meg lehetne küzdeni, de a kívánt eredményt nem lehetne elérni,

szóval a munkanélküliség, ha korlátozott mértékben is, újból minden végzetes következményekkel jelentkezhetnék. A most megindult második évi küzdelemben ugyan, amely még az optimizmus jegyében áll, e Hitler Adolf köreit zavaró jelenségekkel még nem lehet számolni, de jövő esztendőben azok kétségkívül be fognak következni, ha addig nem sikerül normális módon a német kivitel emelni.

Arra a kérdésre, vajjon nem lesz-e valóban nagy esemény, ha a hitlerizmusnak sikerül, tekintet nélkül a jövedelemre, minden németnek munkát adni, nehéz a felelet. A nemzeti elszegényedés, a proletárság terjedése, a puszta kenyérért való örökös harc nem emelheti a nemzet erőit és nem alapozhatja meg azt a jövőt, amely minden német szemé előtt lebeg. Nem a lakosság száma a döntő, a nemzeti szocializmus elősegítheti például minden módon a házasságok kötését, támogathatja a sokgyerekes családokat százféle kedvezménnyel, a németiség gyarapodhat esztendőnként újabb milliókkal, ezt az álmodot homályba boríthatja a valóság, amely nem ad elegendő jövedelmet, nem nyújt jólét még a legkorlátozott mértékben sem és nem teszi lehetővé az ifjúság nevelését modern és európai értelemben. Be kell azonban ismerni, hogy jelenleg a Hitler-kormány útját tisztán és kizárólag csak az a gondolat, hogy a munkanélküliséget minden áron leküzdje, vezérelheti, mert különben saját léte alapjait ingatja meg. A Hitler-terv második felét, a munkások jóléte emelését azonban a német kormány a messzibb világ segedelme nélkül sohasem fogja megvalósíthatni. Itt csak szerencsés konjunktúra segíthet, amire azonban egyelőre semmi kilátás sincs.

Mégis a munkás érzi a leginkább, hogy az új idők küszöbén áll. Nemcsak azért, mert a létért való harcában elvesztette eddigi fegyvereit, nem sztrájkolhat, nem próbálhatja egyoldalúan a maga bérköveteléseit keresztülerőszakolni, hanem azért is, mert minden mozgalmát, minden törekvését az állam szabályozza és ő maga az állami hatalom nélkül teljesen tehetetlen. A nemzeti szocializmus szempontjából ez az új állapot teljesen megfelel az uralkodó párt tételeinek, de veszedelmet is jelent, mert minden csalódás, minden közvetlen fordulat az új államba vetett hitet rendítheti meg. Ma pedig Németországban minden, de minden az állami hatalom állásfoglalásán fordul meg és még eddig sehohsem észlelt módon az államtól várja minden tényező a boldogulását. Íme, egy jelentős példa erre a tételre. A zongoraipar teljesen tönkrement, német földön alig vesznek hangszert, a kivitel pedig a minimumra csökkent. A zongoragyárosok tehát összeállottak és iparuk megmentésére a következő tervet dolgozták ki: az állam tegye kötelezővé, hogy az összes iskolák egy-egy zongorát vásároljanak, ami legalább is 20.000 új zongora szállítását tenné lehetővé. Miután azonban az iskolák nincsenek abban a helyzetben, hogy e kiadást fedezzék, a gyárosok pedig nem hitelezhetnek, az állam volna kénytelen a szükséges összegeket előteremteni és az iskolák rendelkezésére bocsátani. Kétségtelen, hogy tekintettel a zongoraipar válságos helyzetére, a kormány ezt a tervet is meg fogja valósítani, ami e téren nem lesz az utolsó. Végeredményben az ipari tevékenység finanszírozása állami kötelességgé lesz, ami azonban nem fog sem az iparnek, sem az államnak javára válni.

Ma még azonban nem tartunk ott, hogy a helyzetből folyó, nem éppen kedvező következményeket levonjuk. A német közvélemény sem tart ott, amennyiben éppen közvéleményről lehet beszélni egy országban, amelyben politikai pártok nincsenek és amelyben a sajtó mindent kerülni köteles, ami a felépítő munkát zavarná. De kétségtelen, hogy azok, akiket a dolog a legjobban érdekel, nevezetesen a munkásosztály meg van elégedve, mert az ő szempontjából egyelőre a fő, hogy a munkanélküliség csökkenjen és a munkás állandó kenyérhez jusson. Ez a tény Hitler szocializmusának a diadala és ellentétben a régi leviharzott szocializmussal, nagy eredményt jelent. Mert a marxista front is azt hirdette ugyan, hogy minden munkáskéznek alkalmat kell nyújtani a tevékenységre, de a jelszót sohasem tudta valóráváltani, sőt ellenkezőleg összetett kezekkel türte, hogy milliók kenyérüket veszítsék. Hitler tehát máris többet ért el, mint a marxizmus levitézlett vezetői, jobb szocialistának bizonyult, mint a régi rendszer oszlopai és teljesen érthető, hogy a német szocializmusnak itthonrekedt volt vezérei, mint Loebe, a Reichstag volt elnöke, vagy Severing, az egykor mindenható rendőrminiszter, lassan megtalálták útjukat Hitlerhez, vagyis behódoltak a nagyobb sikerű vezérnek, aki körülbelül azt teszi, amit nekik kellett volna tenniök, ha valaha feladatuk magaslatán állottak volna. Ez az érzés uralkodik ma a munkástáborokban, nem lehet tehát többé Németországban a marxista front esetleges újjáéledéséről beszélni, mert a tömegek, amelyek hajlandók volnának e törekvéseket támogatni, hiányoznak. Hiányozni fognak azonban akkor is, ha talán Hitler terve megghiúsulna, mert a munkások teljesen kiábrándultak a vezetőkből, akik soha ígéretüket be nem tartották és akik, amikor a dolguk dűlőre jutott, mindenhol voltak, csak ott nem, ahova a tömeg állította őket. Nem holmi diktatúrák, vagy a diktatúrára való törekvések döntötték meg a marxista frontokat Európában, hanem kizárólag vezéreiknek tehetetlensége, mert nem tudják többé bizonyítani, hogy a munkások védelme és felsegítése a világválság fordulataiban nem lehetséges. Hitler megmutatta, hogy igenis lehetséges. Természetesen ő még csak nagy feladata kezdetén van. Amit elért, a nemzeti lelkesedés hullámverésétől kísérve és támogatva érte el. Hogy minden tervét megvalósítsa, ahhoz azonban szükséges, hogy az egész világ anyagi helyzete javuljon, hogy az ipar és kereskedelem legalább is abba a magaslatba jusson, ahol 1926—1929 között volt, amikor egy félreértett, hamis konjunktúra jólétet teremtett és abban a reményben ringatta az emberiséget, hogy valóban egy jobb kor következik. A német munkanélküliek szerencséje volt, hogy Hitler jött és tragédiája lenne, ha a könyörtelen valóság széttöri az új vezér álmait, amelyek egyelőre ama hihetetlennek látszó tételen alapulnak, hogy Európának régi fényét visszaadja a jó sors, ha megpróbál — önmagán segíteni...

VÉRTESI DEZSŐ

A MESTERSÉGES ÖNTÖZÉS

A MÚLT SZÁZADBAN és a XX. század elején a civilizált világ népességének gyors szaporodásával párhuzamosan az élelmiszerszükséglet erősen megnövekedett. Ezért egyrészt nagykiterjedésű szűz területeket vontak művelés alá, másrészt a művelés alatt lévő területek termés hozamát igyekeztek emelni. A többtermelés gondolatának terjedéséhez a termelési költségek csökkentésére irányuló igyekezet is hozzájárult. A háború alatt a többtermelés általában a semleges, főként pedig a tengerentúli országokban haladt, annak következtében, hogy a háborúban résztvevő országok termelése jelentősen visszaesett, szükséglete viszont a hadba vonult sereg ellátása miatt lényegesen emelkedett. A semleges és tengerentúli országok ennek következtében termékeiket igen előnyösen tudták értékesíteni, ami többtermelésre serkentett.

A többtermelési gondolat érvényesülésének nehézsége az, hogy a maximális termelés a legtöbb esetben nem esik össze a termelés jövedelmezőségének optimumával. A termés eredményét a talaj-, a hőmérsékleti- és a csapadék-viszonyok befolyásolják, amelyek harmóniája biztosítja a termés fejlődésének optimumát. E tényezők közül a hőmérsékleti viszonyok megváltoztatása nem áll módunkban, a talaj minőségét azonban intenzív talajműveléssel, istálló- és műtrágya alkalmazásával módosítani lehet. A csapadék elosztását, amely a termelés döntőfontosságú tényezője, a mesterséges öntözés által ha nem is mindenütt, szintén lehet kedvezően befolyásolni. A maximális terméseredményeket azonban a gyakorlatban még sem érhetjük el, mert a talajjavítás és főként a mesterséges öntözés a legtöbb vidéken csak olyan körülményesen oldható meg, hogy annak költsége a termelés rentabilitását felborítaná. A talaj minősége mellett tehát az egyes vidékek adottsága és csapadékviszonyai, helyesebben a mesterséges öntözés olcsó megvalósításának lehetőségei döntik el, hogy az illető vidékek a mezőgazdasági termelés milyen ágait művelhetik.

A világ mezőgazdaságilag művelt területein az évi csapadékmennyiség és a hőmérséklet eloszlása igen egyenlőtlen. A tropikus zóna csapadékban általában gazdagabb s a szélsőségei is nagyobbak. Dél-Amerika egyes vidékein, főként Brazíliában és Uruguayban az évi csapadékmennyiség 4000—6000 mm között van. Dél-Afrikában Nigéria és a Francia-Kongó a legesősebb s Kamerunban pl. az évi csapadék 10.170 mm. Indiában főleg a Ganges völgye és a nyugati partvidék gazdag esőben: Kalkuttában 1540, Bombay ban 1880 mm

az évi csapadék. Ausztráliában a nyugati nagy homoksivatagok mellett New-South-Walesben a Murray völgyében az esőzés bőséges s Sydneyben 1230 mm eső esik egy év alatt. Az igen szerény csapadékú sivatagvidékek közül Egyiptom és Szudán érdekes a Nílus völgyének gazdag mezőgazdasági kultúrája miatt. Itt az évi esőzés rendkívül csekély, — Kairóban pl. 30 mm eső esik—a termést azonban az Afrika csapadék-dús vidékeiről lefutó Nílus bő vize és iszapja biztosítja.

A mérsékelt égövben az évi csapadék kisebb, de egyenletesebben oszlik el. Az európai országokban alig néhány kivételtől eltekintve, az évi csapadék 400—800 mm között változik. Az északamerikai kontinensen a viszonyok e szempontból kedvezőtlenebbek, nyugat felé haladva ugyanis az évi csapadék folytonosan kevesebb s amíg New-Yorkban 1140 és Chicagóban 880, addig Los-Angelesben 350 és San Diegóban már csak 260 mm az évi csapadék.

Az évi csapadék és az évi közepes hőmérséklet mellett a termelés szempontjából még az is nagy szerepet játszik, hogy az eltérések ezektől az átlagoktól milyen mértékűek és hogy az extrémumok a növényzet vegetációjának idejéhez képest mikor következnek be. Debrecen évi csapadéka pl. 615 mm, amelyből a nyári esőzések 217 mm-t tesznek. Rómában viszont az évi csapadék gazdagabb ugyan, 873 mm, de a nyár igen száraz s mindössze 88 mm eső esik. A nyári hónapok esőzéseinek bizonytalansága a termést kockáztatja, mert a tengeri termés szempontjából pl. teljesen hiábavaló az augusztusban leesett sok eső, ha júniusban elégtelen volt a csapadék. A mesterséges öntözést tehát elsősorban a csekély évi csapadékmennyiség, de az is szükségessé teheti, ha a csapadék az évszakokban kedvezőtlenül oszlik el. E körülmények mellett természetesen a népsűrűség, valamint a civilizáció foka adja magyarázatát annak, hogy az egyes országok mezőgazdasági termelésében a mesterséges Öntözés milyen szerephez jutott.

A mesterséges öntözés különösen a tengerentúli országokban bír nagy fontossággal és amíg Egyiptom, India és Északamerika nyugati vidékeinek agrártermelését enélkül már el sem képzelhetjük, addig Európában az északkelet-spanyolországi, a délfranciaországi és az északolaszországi öntözések viszonylag sokkal kisebb területekre szorítkoznak.

Egyiptom gazdasági élete a hat millió kát. holdnyi Nílus-mederben zajlik le, szemben az ország 164 millió kát. hold roppant kiterjedésű sivatagaival. Az ország összes területének tehát alig több mint 3·5%-a művelhető, ahol Egyiptom 14·2 milliónyi lakossága tömörül. A Nílus északi folyásánál az „El Said.”-ban 470, az alsó szakasznál, a „Masvel Bahri”-ban pedig 300 lélek jut egy négyzetkilométerre, tehát öt-hatszor annyi, mint a magyar Alföldön. A Nílus-mederben a Nílus bő vize és a kedvező állandó meleg éghajlat az év folyamán a folytonos termelést teszi lehetővé, ami a népesség nagymértékű szaporodására vezetett. A kalászosokat, hüvelyes veteményeket és a takarmányféléket őszelet vetik. A búzát itt kora tavasszal aratják úgy, hogy már márciusban megkezdődik a cukornád és a pamutföldek előkészítése és ültetése. A föld népének fő táplálékát, a tengerit, valamint a kölest és a dohányt júniusban ültetik. Ilyen intenzív mező-

gazdasági kultúra természetesen a Nílus árvizének szabályos elosztásával érhető csak el. A Nílus völgyében a termelés már ősidóktól fogva a Nílus árvizének felhasználásával történt. Áradáskor a Nílus elöntötte a folyó árvízgátja és a sivatag fensíkját képező magaslatok között elterülő medret s miután a víz önmagától lehúzódott, kezdték meg a búza és az árpa vetését. Az árvíz minden évben biztosította a termést, de annak késése sok kárt okozott. Az év folyamán állandóan tartó termelést a duzzasztó-művek és zsilipek mentesítik a Nílus szélsőjeitől. A Nílus völgyében, Assuantól a deltáig terjedő 1000 km-es szakaszon a jelen vízgazdálkodás abban rejlik, hogy a folyó árvizét a termelés szükségleteinek megfelelően osztják el. Ez a Nílus vizének tárolásával és a szakaszonkénti duzzasztó-művek építésével vált lehetővé. A Nílus-deltától 100 km-re lévő assuani gát a Nílus-mederben a mindenkori vízmennyiséget biztosítja, a folyómenti gátak pedig — Esneh, Nag-Hamadi, Assiut és a Delta-gátja — a tápcsatornák vízszintjét állandósítják. A tápcsatornák a vizet a folyóvölgy szélső részeire vezetik. A termő völgy Assuantól Kairóig terjedő 1000 km szakaszon mindössze 5—10—20 km széles. A nílusi vízművek kiépítése folytonosan tart s legutóbb 1929-ben tíz évre szóló tervet dolgoztak ki, 24 millió font költségelőirányzattal. E munkálatok egyik legfontosabbja az assuani gát magasítása, ami nagyobb mértékű víztárolást és tökéletesebb vízgazdálkodást fog lehetővé tenni. A munkálatok másik része a Delta-vidéki lecsapolásokra vonatkozik, ami jelentős új területeket fog művelhetővé tenni.

A Nílus felső folyásánál Szudánban is folynak az öntözőművek kiépítései. A Kék- és a Fehér-Nílus összefolyásánál a Genzir puszta 2 millió kát. holdnyi lankás vidékét az angol szakértők alkalmasnak találták az öntözőgazdálkodásra. Itt az évi csapadék ugyan már 400 mm körül van, de egyrészt annak egyenlőtlen eloszlása, másrészt a trópusi klíma okozta intenzív párolgása miatt a sikeres termelés mesterséges öntözés nélkül nem valósítható meg. 1925-ben megépült a Kék-Nílus völgyén keresztül egy 3½ km hosszú gát s a csatornahálózat kiépítésével 1929-ben 2 millió kát. holdnyi terület vált öntözhetővé, amelynek harmadrészét pamuttermelésre rendezték be. A szudáni vállalkozás sikerét nagyban elősegítették a vízművek építésével párhuzamban folytatott termelési kísérletek s az a körülmény, hogy a benszülöttek hamarosan megszokták az intenzív termelést és letelepedtek a felkínált területekre. A vízművek építése — gátak, főcsatornák, stb. — az angol kormány feladata volt, a részletmunkák elvégzésére — az egyes parcellák öntözőárkainak kiképzésére és karbantartására — a Sudan-Plantation Syndicate létesült. A társulat a földet 22 kat. hold (30 feddan) parcellákban benszülötteknek osztja ki, akik a termés 40%-át kapják. A társulat a termés 25, az angol kormány pedig 35%-át kapja a vízművek kiépítése ellenében. Az angol kormányt e vállalkozásában főleg az vezérelte, hogy pamutiparának nyersanyagszükségletét a birodalom területén termeljék, de a Nílusvölgyi pamuttermés most sem fedezi az egész szükségletet. A pamut árának rohamos hanyatlása — az alexandriai piacon a pamut ára 1928-hoz képest több mint 40%-kal hanyatlott

— a vízművekbe investált tőkék jövedelmezőségét kedvezőtlenül befolyásolja. De a természeti adottságok és a nagyszabású technikai berendezések mellett, amint Gubányi Károly a kiváló magyar mérnök tapasztalatból megállapítja, tulajdonképpen a fellah szorgos munkája az, ami a világraszóló nilusi vízművek jövedelmezőségét biztosítja és az egész vállalkozás gyakorlati értékét megadja.

Indiában, a legfontosabb angol gyarmaton a sokat kárhozott angol uralom nagyszabású öntözőművek kiépítésével elérte, hogy a korábban gyakori éhínség többé nem tizedeli meg India népeit. A vízművek India északi részében épültek ki egységesen. A nyári olvadáskor a Himalája lejtőiről lerohanó folyók vizét már a legrégebb időkben is felhasználták akiszáradt talaj megáztatására. A racionális vízgazdálkodást azonban csak az angolok kezdték meg 50 évvel ezelőtt. Punjab tartományában az „öt folyó“ vidékén, az Indus és mellékfolyóinak völgyében, valamint a Ganges völgyében építették ki az öntözőcsatornahálózatot. A két fő vízvidék India legsűrűbben lakott vidéke, Bengál tartományban pl. 229, Delhiben pedig 337 lélek jut egy km²-re. Ha azonban csak a valóban lakott folyóvölgyeket vesszük számba, úgy 400—600 lélek jut minden négyzetkilométerre. Ilyen népsűrűség s az ipar visszamaradottsága mellett a belterjes gazdálkodás s az Öntözőművek kiépítése szükségszerűség. Punjab tartományban az Indus vízvidék északi részén 7.8 millió kat. holdnyi terület van öntözésre berendezve. Az ettől keletre eső Ganges völgyében pedig 5 millió kat. hold vízellátását biztosítják a csatornák. E területek öntözése a lefutó folyók vizének tárolásával külön mechanikai energiafelhasználás nélkül gravitációs módon történik. A háború utáni vízépítések közül a legnagyobb szabású az Indus alsó folyásának száraz vidékét tette termővé. Az Indus alsó folyásánál az évi csapadék igen csekély, 140 mm. A gyakori szárazságok miatt e sűrűn lakott vidéken az 1787—1876-ig terjedő 89 év alatt hatszor volt komoly éhínség. Az öntözőművek, amelyek 1932-re készültek el, 3.5 millió kat. hold területen tették az intenzív termelést lehetővé. A Madras tartományban és egyéb helyütt is kiépített kisebb öntözőművekkel együtt Indiában kb. 18 millió kat. holdnyi területen folyik öntözéssel kapcsolatos intenzív termelés.

A nyugati hosszúság 100-ik meridiánja az Amerikai Egyesült Államok területét két közel egyenlő részre osztja, amelyek klimatikus viszonyai különböznek. A keleti részen az évi csapadék mennyisége nagyobb s általában 500 mm, míg a nyugati államokban, a Rocky Mountains vidékeitől eltekintve a csapadék ennél jóval kevesebb. A 10 nyugati állam — Arizona, Kalifornia, Colorado, Idaho, Montana, Nevada, New-Mexico, Oregon és Wyoming — az ú.n. „arid states“ csapadékban igen szegény. Ezek az államok együttesen 535 millió kat. holdat tesznek. Az ezektől keletre eső államok közül Kansas, Nebraska, North-Dakota, South-Dakota, Oklahoma és Texas, az ú. n. „semi arid-states“ együtt 290 millió kat. holdnyi területet foglalnak el úgy, hogy a száraz és a félig száraz területek kiterjedése 825 millió kat. hold, vagyis az Amerikai Egyesült Államok területeinek 61%-a.

A keleti iparvidékekről nyugat felé vonuló telepések hamarosan meggyőződtek arról, hogy kitűnő, gazdag talaj magában véve még nem elégséges a termeléshez, ha az eső kevés és az időjárás szeszélyes. A múlt század utolsó negyedében a telepések sokat szenvedtek a nyugati féligszáraz vidékeken s az amerikai Aldrich meghatóan írja le az „A Lantern In Her Hand“ című regényében a farmereknek az elemekkel folytatott kitartó küzdelmét. A farmerek egyhamar rájöttek arra, hogy e vidékeken mesterséges öntözés nélkül földet művelni aligha lehet, de azt is tudták, hogy az öntözőművek kiépítése saját pénzügyi erejüket felülmúlja s kollektív munkára van szükség. Az első kísérletek Kaliforniában, majd 1847-ben Utah államban a Great Salt Lake vidékén történtek, de ezektől eltekintve 1870-ig ez irányban nem volt fejlődés. Az 1877-ben napvilágot látott Desert Land Act, majd egy 1888. évi törvény 100.000 dollárt bocsátott rendelkezésre a mesterséges öntözés lehetőségeinek tanulmányozására. Ettől kezdve a magánvállalkozás figyelme a nyugati államok öntözőberendezéseinek kiépítése felé fordult, de a konjunktúra lanygulásával számos megkezdett építkezés maradt félbe, mert megkezdésükkor nem számoltak az építkezések óriási költségeivel. A nyolcvanas évek végén és a kilencvenes évek elején már nyilvánvalóvá vált, hogy sem egyének, sem társulatok nem képesek az öntözőművek kiépítésével megbirkózni s ezért az államnak kellett az óriási tőkét igénylő öntözőművek kiépítésébe bekapcsolódnia, amit az 1894 évi Carey Act juttatott kifejezésre. Ez után a munkálatok nyugodtabb mederben folytak. A következő táblázat adatai az amerikai öntözési munkák haladását mutatják:

Év	Öntözött terület mill. kat. hold	Az öntözött farmok átlagos nagysága kat. hold	Az öntözőművek építési költsége mill. dollár	Egy kat. holdra jutó költség dollár
1890	2.6	47	29.6	11.6
1900	5.3	49	67.8	13.0
1910	9.9	62	307.9	31.1
1920	13.1	58	676.4	51.8

Amerika nyugati államaiban tehát tekintélyes területeken folyik mesterséges öntözéssel kapcsolatos intenzív mezőgazdasági termelés, ha azonban az öntözött 13 millió kat. holdnyi területet a száraz és a félig száraz területek 825 millió kat. holdjával hasonlítjuk össze, kitűnik, hogy az öntözött területek a művelésre alkalmas területeknek viszonylag igen kis részét teszik. Kitűnik azonban az is, hogy az amerikai mezőgazdasági termelés további kiterjesztése és intenzív termelésre való berendezése költséges öntözőművek kiépítését kívánja.

A háború utáni vízépítések legfontosabbika 1930 őszén indult meg. Ez az Egyesült Államok délnyugati sarkában egy új korszak kibontakozásának egyengeti útját. A 4000 méter magas havasokról lefutó Colorado folyó vidékének kiépítéséről van szó. A 2700 km hosszú folyó vizére Wyoming, Utah, Kalifornia és New-Mexico államok tartanak igényt. A Colorado vizét már közel 30 év óta hasznosítják, de az akkor megépített gátak és zsilipek nem bizonyultak arra

alkalmasaknak, hogy az egész vízvidék vízgazdálkodását biztosítsák az 1905—7. évi nagy áradások óriási károkat okoztak. A jelenleg folyamatban lévő munkálatok a tájak bővebb és biztosabb vízellátásáról nagyszabású létesítmények segítségével fognak gondoskodni. Az építkezések magja a Hoover-gát, amelynek az a hivatása, hogy a folyó vizét felfogja, ár pusztításait elhárítsa és a termelés érdekében a víz gazdaságos elosztását lehetővé tegye. A gátat olyan óriásira tervezték, hogy a Colorado másfélévi vízmennyiségének felfogására is alkalmas. A gát építési költségét 71.6 millió dollárra irányozták elő, a víz elosztására szolgáló ú. n. All-American Canal-csatorna építése pedig 38.5 millióval terheli meg az állampénztárt. A vízművek kiépítését 1.2 millió lóerő teljesítményű hydroelektromos telep létesítésével kapcsolták össze, amelynek építési költsége 38 millió dollár. Ezen építkezések során még egy másik feladatot is megoldanak, azt t. i., hogy Los-Angeles és környékén lévő 14 község ivóvízszükségletét a több mint 300 km távolságban lévő Colorado vízből fedezzék. A víznek a közbeeső hegyvidéken való áttemeléséhez szükséges energiát a fent említett vízierőtelep szolgáltatja. A losangelesi vízvezető csatorna költsége 200 millió dollár. A közel 350 millió dolláros vállalkozás a Colorado vízterületének öntözés alatt álló részének jobb ellátása mellett újabb 1.5 millió kat. holdnyi terület vízellátását is biztosítani fogja, emellett pedig évi közel 43 milliárd KWóra villamosenergiát fog termelni s végül Los-Angelesnek és vidékének vízellátását is lehetővé fogja tenni.

A tengerentúli országokban, de főként az Egyesült Államokban és Kanadában a mesterséges öntözés csaknem minden esetben kapcsolatos nagyszabású villamosenergia termelőtelepek létesítésével. Ez az oka annak, hogy az északamerikai kontinens hydroelektromos erőtelepeinek teljesítménye a világ összes hydroelektromos teljesítményének 56%-át teszi. Az igen költséges vízművek létesítésének terhét tehát egyrészt az öntözővizet élvező farmerek, másrészt a hydroelektromos energiafogyasztó iparok — főleg a kémiai ipar — és a világítási áramot fogyasztó széles néprétegek közösen viselik. Ezért tud Kanada, ahol a klimatikus viszonyok miatt eddig főleg a búzatermelés dominál, újabban a mesterséges öntözés bevezetésével a beltérjesebb gazdálkodással próbálkozni. A három kimondottan preriállamban, Manitobában, Saskatchewanben és Albertében az őszi korai hideg miatt a búzaterületek 90%-át tavasszal vetik és augusztusban aratják. A nyári esők elmaradása vagy késése nagy károkat okoz úgy, hogy az öntözéssel a termelés biztosítható volna. A búza árhanyatlása miatt azonban mesterséges öntözéssel búzát termelni nem mutatkozott gazdaságosnak és ezért a Saskatchewan folyó öntözőcsatormái mentén az eddigi egyoldalú búzatermelésről a biztosabb megélhetést nyújtó vegyes gazdálkodásra tértek át.

Európában főleg Franciaország, Olaszország és Spanyolország klimatikus viszonyai tették szükségessé a mesterséges öntözőművek kiépítését.

Franciaországban a mesterséges öntözések színhelye az ország déli és délkeleti részében van. Franciaország északi és északnyugati

tartományainak tengeri klímájával szemben a déli és délkeleti részen a csapadék eloszlása egyenlőtlen és néhol 6—7 hónapig tartó szárazság sem ritka. E vidékek szélsőséges éghajlati viszonyai magyarázzák, hogy öntözőcsatornák építésével e vidéken már a XVIII. században próbálkoztak. Az állam is felismerte, hogy e vidékek gazdálkodását elégséges öntözővíz biztosításával belterjessé lehet átalakítani és i860 óta 20 nagy öntözőcsatornát építettek a Rhone és mellékfolyói völgyében. E vidékeken zöldségtermelésre tértek át és innen látják el Párizst, de bizonyos mértékben még Londont is zöldséggel. A csatornahálózat 360.000 kat. hold öntözését biztosítja. E terület azonban csak kis hányadát teszi a franciaországi öntözéseknek, mert az öntözött területek nagyobb része a folyók mentén terül el, ahol az öntözés nagyobb csatornák építése nélkül, minden hatósági engedély nélkül folyik. A franciaországi mesterséges öntözési területek kiterjedése épp ezért nem könnyen állapítható meg. A francia földművelésügyi minisztérium 1905. évi becslését az azóta végrehajtott munkálatok eredményeivel kiegészítve 27 millió kat. holdra tehetjük a mesterségesen öntözött területek kiterjedését. A főcsatornák km-kénti építési költsége a helyi viszonyok szerint különbözik. Így pl. a marseillesi csatorna 1 km-je 361.000 arany frankba, a boume-i 206.000, de a carpentras-i csak 35.000 aranyfrankba kerül. A csatornák építéséhez igénybevett tőkék jövedelmezősége igen alacsony. Ezért az építkezések általában állami támogatásban részesültek. A marseilles-i építkezéseknél befektetett tőkék 3%-kal, a verduni csatorna költségei pedig csak 0.69%-kal kamatoztak.

Olaszországban a mesterséges öntözőművek legnagyobb része a Po folyó völgyében épült, kb. fél évszázaddal ezelőtt. A háború utáni évtizedben az olasz gazdaságpolitika erősen támogatja az északolaszországi öntözőművek kiépítését. Ez évtized alatt 210.000 kat. holdat rendeztek be mesterséges öntözésre, amivel az olaszországi mesterségesen öntözött területek 2.5 millió kat. holdat értek el. Az öntözött területek több mint 80%-a a Po völgyére esik. Az öntözött területek V. része rét, $\frac{2}{3}$ részén pedig általában rizst és tengerit termelnek. A gabonaföldeket nem öntözik. A birtokok egy kat. holdjára jutó investíciós költség, — elosztó csatornák, kis zsilipek — 380 lírát (94 pengő) tesz, amely összeget a tulajdonosok 30 év alatt 5%-os annuitással törlesztenek. A mesterséges öntözésre való berendezkedés e vidékek birtokmegoszlására is kihatással volt s a korábbi 200—400 kat. holdas birtokokat 36—40 kat. holdas kisgazdaságok váltották fel, úgyhogy a 100 kat. holdnál nagyobb terjedelmű birtokok csak elvétve fordulnak elő. Az északolaszországi öntözések jelentős része mechanikai energia felhasználásával, vagyis vízemeléssel történik, amihez az olcsó energiát az előnyösen kiépíthető északolaszországi hydroelektromos telepek szolgáltatják.

Európában még Spanyolország az, ahol a keleti tartományok száraz éghajlata a mesterséges öntözést szükségessé tette. A Földközi-tenger vidékén Cataloniában, Valenciában, Castellon és Murcia tartományokban építették ki az öntözőműveket s jelenleg 2.4 millió kat. hold vízellátását biztosítják. A spanyolországi öntözőművek a

legtöbb esetben hydroelektomos energia-termeléssel kapcsolatosak, ami az investált tőkék rentabilitását növeli.

A mesterséges öntözésre berendezett területek a világ különböző országaiban tehát a következőképpen oszlanak meg:

	Millió kat. hold	Millió kát, hold
Egyiptom, Szudán.	8.0	Spanyolország 2.4
Brit-India	18.0	Olaszország 2.5
Amerika, Kanada	14.0	Franciaország 2.7
Tengerentúl	40.0	Európában ¹ 7.6

Ezekután a magyar Alföld öntözésének problémájáról is meg kell emlékezni. A m. kir. Földművelésügyi Minisztérium szerkesztésében előbb „Az öntözésről“, jelenleg pedig „Újabb tanulmányok az öntözésről“ címmel megjelent nagy munkák a legnagyobb gondossággal gyűjtik Össze a magyar öntözési kísérletek és munkálatok műszaki és gazdasági tapasztalatait és ugyanakkor a külföldi munkák ismertetésével sok értékes, felhasználható tapasztalatot hordanak össze.

A magyar Alföld egyenlőtlen csapadékeloszlása, különösen a gyakori nyári szárazságok, a mesterséges öntözést igen hasznossá tennék s a terméseredmény állandósítása valószínűleg a rentabilitást is biztosítaná. Az Alföldön három önálló csapadékszigetet találunk: a Hortobágyot, ahol az évi csapadékmennyiség 500 mm-nél is kevesebb, Jászberény—Hatvan és Szolnok vidékét, ahol az évi csapadékmennyiség 525 mm alatt marad, továbbá Püspökladány, Hajdúszoboszló és Szerep vidékét több mint 550 mm évi csapadékkal. Az Alföld keleti felében, a Nyírségtől nyugatra van az Alföld legszárazabb vidéke, míg a délkeleti sarok csapadékban a leggazdagabb. Az ország többi része, különösen a Dunántúl, csapadékban gazdagabb és egyenletesebb eloszlású.

Az Alföld öntözési tervei közül jelenleg főként a Ruttkay- és a Rohringer-féle tervek vannak előtérben. A Ruttkay²-féle terv az Alföld 1.4 millió kat. holdnyi területének öntözését öleli fel s a munkálatokat 50, ill. 300 ezer kat. holdon kezdené meg. Ruttkay a Tiszán két duzzasztó gátat tervez, a felsőt Borsod megyében, az alsót Csongrád fölött. A duzzasztó gátak segítségével lehetővé válnék a Tisza árvédelmi gátjai között 1.750 millió m³ vizet tárolni, amihez a Hortobágy szikes területein létesítendő tároló medence 291 millió m³ vize járulna. Az 1.4 millió kat. hold terület vízellátásának költségeit Ruttkay 754 millió pengőre teszi, úgyhogy 1 kat. hold öntözőberendezése — fő-, mellékcsatornák, stb. — 538.6 pengőbe kerülne.

Rohringer tervei³ szerint az „ország jelenlegi határai között a víz tárolása csaknem lehetetlen, a mederben való magas tárolás pedig veszélyes, mert állandó árvízveszedelmet jelent, továbbá kevés lévén a folyók esése is, mely a víz kivételének, vezetésének és szétosztásának módját jutányossá tehetné: olyan nagymértékű csatornahálózat,

¹ Hollandia, stb. öntözései az említettektől eltérő jellegűek.

² Ruttkay Udo barcelonai m. kir. főkonzul, aki a spanyolországi valenciai öntöző munkákban intenzív részt vett.

³ Rohringer Sándor a vízépítéstan ny. r. tanára a m. kir. József Műegyetemen.

mely az Alföld nagy részét ellátná öntözővízzel, csak az év első felében lehet megokolt, amikor rendszerint a csapadék is elegendő, ellenben az év második felében nagy szükség idején működésképesége jelentékenyen alászállana. Ezért megfontolandó az a megoldás, amely szerint kisebb, külön öntözőközpontok létesítésére kellene törekedni oly módon, hogy elsősorban és természetesen a folyók mentén lévő területek volnának öntözhetőek. Erre a célra a Tiszán, a Körös és a Maros mentén alkalmas pontokon, így a városok közelében pl. Tiszafüred felett a balparton, Szolnok, Csongrád, Szeged, Békés, Gyoma, Makó közelében állandó szivattyútelepekkel kivett vízzel való öntözések lennének legalkalmasabbak, amelyek aránylag kis csatornahálózatral a víznek a folyó mentén való egyenletes kihasználását nem túlnagy, de nem is jelentéktelen területen a szociális közlekedési és pénzügyi feltételhez legjobban alkalmazkodva biztosítanák. Nem zárja ki ez a megoldás azt, hogy kisebb folyókon, mint pl. a Körös, a szivattyútelep helyett a hajózást is elősegítő duzzasztóművel történjék a víz kivezetése.“

Korai volna e két terv fölött bírálatot mondani, mert a felmerülő pénzügyi nehézségek mellett még egy sokkal nagyobb probléma is megoldandó. A fenti fejtegetésekből ugyanis kitűnik, hogy úgy a NÜus, Indus és Ganges folyók völgyében, mint az északamerikai preri-államok öntözött vidékein, de a francia és olasz öntözőművek vidékén is az igen nagy költséggel megépített öntözőművek gazdaságosságát csak az a belterjes gazdálkodás teszi lehetővé, amely a 10—60 kat. hold nagyságú birtokokon fejlődhetik ki. Az öntözéssel járó többtermelésnek előfeltétele ugyanis, hogy a föld művelését a földet szerető, fáradságot nem ismerő tulajdonos maga végezze, másrészt pedig a jobbmódú gazdaközönség a termények fogyasztásában is részt vegyen. Tehát az egészséges földbirtokpolitika az Alföld mesterséges öntözésének *conditio sine qua nonja* és nagy kérdés, hogy a mai helyzetben, amikor széles sávokon egyáltalán nincs számbavehető sűrűségű lakosság, mely a belterjes gazdálkodást végezhetné, a telepítés kérdésének megoldása nem bír-e prioritással a nagyszabású öntözés megvalósításával szemben?

MATOLCSY MÁTYÁS

KELET ÉS NYUGAT KÖZÖTT

A MAGYAR LÉT KETTŐS SZEMLELETE

MINDEN NEMZET FELETT ott lebeg létének szimbóluma.

Az élet terének korlátái s a nép teremtő ösztöne, lázadó akarat s a sors kényszere, megálmodott szépségideálok s az önismeret szigorúbb képei, múlt és jelen, valóság, vágy és öntudat erői fonódnak össze e bonyolult képzetben, melyet a nép a múlandóság mindent elmosó sodrából úgy emel önmaga fölé, mint életének, küldetésének célját és értelmét. Szimbólumok tartalmát szavakkal kimeríteni lehetetlen, de mi sem könnyebb, mint hétköznapi meghatározásokat készíteni róluk. Mondatainkkal legfeljebb magvukra utalhatunk, azokra a központokra, melyekben összefutnak az őket tápláló erők s amelyekből szétsugárzik jelentésük. Rendkívül egyszerű azonban az összetett valóságot ezekkel az utalásokkal helyettesíteni. Ez történik akkor, ha e szent szimbólumok az utcára kerülnek, „irányok“ és „áramlatok“ kezére, a politikai harc fegyvertárába vagy még lejjebb: népszerű írók s alkalmi szónokok kellei közé. Az életből tan lesz, az élményből jelszó, melynek birtokában bárki is a nemzeti lélek és sors bölcselőjének érezheti magát.

„Corpus sacrae coronae“: így él mindnyájunk tudatában a magyar nemzetnek mintegy időn s téren felülálló ideája. A történettudomány kimutathatja a szent korona tan európai befolyásoltságát s lassú kifejlődését; bizonyos az is, hogy a középkor szakrális államelméletének korunkra maradt emlékei élnek benn tovább, de történelmi sors és államalkotó akarat küzdelmében a magyarság létének már-már metafizikai magvává vált s a pusztán közjogi kérdésen túl nemzeti létünk legmélyebb problémáit hordozza magában. A szent koronát, e tan középpontjában álló szimbólumunkat, Szt. László forrasztotta egybe abból a két koronából, melynek egyikét II. Szilveszter pápa küldte első nagy királyunknak, másikat a bizánci Dukas Mihály Gézának. Történelmünk változó századainak távlatában mély és súlyos jelentőséget nyer e nagy szimbólum kettőssége: jelzi mintegy annak a roppant erőjátéknak két sarkpontját, amelynek terében a magyarság életerejé kivirágzik és felmorzsolódik, amelynek élménye tisztultabban vagy homályosabban a magyarság minden rétegét átjárta s amely államszervezőinknek, művelődésünk bölcselőinek mindmáig legsúlyosabb gondja és rejtvénye: Kelet és Nyugat küzdelmét.

A szimbólum bujdosik a nép sorsában és öntudatában. Néha elmerül, az élet új lehetőségei s élményei elhomályosítják, azután ismét felvillan, tisztán és élesen, a történelem jelentős helyzeteiben, egy-egy nagy szellem látomásában vagy az egész nép élményében. Különös fontosságot nyer oly években midőn a nemzeti élet bontakozását gátak szorítják le s a nép figyelme önmagára fordul: sorsa s

egyéni sége kulcsát s értelmét keresi. Nem véletlen tehát, hogy az összeomlás óta egyre több és több szó hangzik a magyarság kelet-nyugati helyzetéről, hogy tudósok, írók s politikusok ez ellentétpár körül építik fel elméleteiket s jelképeiket, hogy legjobb szellemeink ez örök dilemma új értelmezésén fáradoznak s hogy e bonyolult képlet napilapjaink kezén már unalmas és szürke klisévé kopott, amelyet napról-napra újra felhasználnak, anélkül, hogy igazi jelentésére gondolnának. Egyre vadabban burjánzó történelmi regényirodalmunk minden történetfilozófiai kérdést megnyitó „szézá m tárulj “-ja már ez a formula s ott tartunk, hogy idegenforgalmi szerveink ugyanakkor, midő n Kelet-Európa Hollandiájá ul magasztalnak s már már gyanús hangossággal hirdetik európai színvonalunkat, az „ősi Ázsia lelkét“ ígéretik vendégeinknek s lehet hogy nemsokára, valami turanizált Wotankultusz jegyében, fehérlóáldozatot fognak bemutatni önmagunk dicsőségre s az idegenek szórakozására. A kérdés valóban sokrétű s mennél több szó esik róla, annál bonyolultabbnak látszik. Kelet, nyugat inkább csak általánosságok; tudós ténymegállapítás keveredik bennük politikai akarattal s nemzeti ü lúziókkal. A zavart csak fokozza a magatartás, az értéklő hangsúlyok összevisszasága s talán mindennél inkább az alapkategóriának: a történelmi idea logikai szerkezetének tisztulatlansága.

Minden történelmileg képződött s történelmileg ható idea legalább is két erő eredője: történelmi kényszeré s történelemformáló akaraté. Tér é s idő adottságainak s emberi vállalkozásnak, a történelemben formát nyert életnek s újat teremtő akaratnak küzdelmében kristályosodik ki, sors é s magatartás összefonódása határozza meg formáját s tölti meg tartalommal. Tény is, tétel is. Föld, nép é s történelem tényei s hasonló emberi akarat tételei közt pedig ott kavarg, mindkettőt táplálva s mindkettőből táplálkozva az élmény változékony, derülő-boruló, félhomályos rétege, melyben egyre tisztuló öntudatosodás felé szűródnek a történelem sokrétű benyomásai s amelyben támasztékot, lendítő erőt keres a sorsot újra s újra megkísértő akarát. A történelmi ideák mindenfajta leírásában külön kell tehát választanunk legalább ezt a három réteget: a tényekben megvalósuló, az élményben felderengő s a harci vállalkozásokban tétellé fogalmazott ideát.

DE MIT ÉRTSÜNK „KELETEN“ S „NYUGATON“. Azon a művelődési lejtő n, mely Nyugat-Európa felől indulva kelet felé tart s melyen az utolsó századokban a civilizáció nedvei keletre szivárogtak, sokszor csupán a szemléllő helyzetétől függ, hogy mit hova számít. Számunkra századokon át Bécs jelentette Nyugatot, ugyanakkor, midő n a párizsi s frankfurti polgár Kelet kapuját látta a Dunavölgy e fővárosában. A Balkán felé a magyarság szűrőjén át jutottak el Európa nagy áramlatai s ha az osztrákok szerették a Lajtánál meghúzni a Balkán határát, az erdélyi román számára a Regát jelenti ma is a lenézett Keletet.

E rétegeződésen túl, a művelődésbölcselet síkjában is egyöntetű-e a fogalmak használata? Vájjon egész Európa „Nyugatot“ jelenti-e s

jellemezhető-e egyértelműen „Kelet“ Ázsiának nagy s egymástól lényegesen különböző kultúráival? S nem hallottuk-e már számtalanszor s napjainkban is újult hangsúllyal, hogy pl. a németiség, történelmének legnagyobb pillanataiban, a Nyugat ellen ütött pártot, szembeállítva a „hierarchiával“ a „keresztény lélek szabadságát“, a „szellemmel“, a „rétor-burzsoával“ a „mesterdalnokot“, az „empire of human civilization“-nel a faj új s önfejű mítoszát? Bizonyos: a Nyugat-Kelet mitológia mögött nem egyszer csupán európai testvérharc jelentkezik s ha hiszünk az organizmusgondolatban, mely szerint igazi kultúra csak a nép ösztöneinek, alkotóvágyának irányában fejlődhetik, akkor feltehetjük, hogy a keresztény-római-román „nyugatiság“ elleni forradalmakban a még teljesen be nem olvasztott, meg nem keresztelt barbár népi ösztönök lázonganak; „a vér s emlékezet eretneksége ez“, ahogy mondani szokták, „az idegen parancs és fegyelem ellen“.

Van azonban a kérdésnek egy harmadik vetülete is s ez annak a földrajzi övnek a problémája, amelyik Európa és Ázsia határán, a történelem valóságában, keletről és nyugatról ható erők változó befolyása között, szellemében megtermékenyülve s harcokban morzsolódva, e reális adottságokhoz volt kénytelen szabni életét, övről szoltunk, mert tévedés volna a Kelet-Nyugat ellentétet a magyar szellemiség kizárólagos tulajdonául tekinteni. Joggal vagy jogtalanul a „Zwischeneuropának“ nevezett öv minden népe, a lengyelektől a bolgárokig itt keresi művelődésének értelmét és sorsának kulcsát. A magyar dilemmának egyéni színezetet csupán a táj, nép, történelem, az élmény és a magatartás sajátossága adnak.

EWALD BANSE, az expresszionista földrajznak e meglepő tehetségű megszállottja „Hintereuropa“-nak nevezi azt a területet, mely Lengyelországot, a Kárpát-medencét s Romániát magában foglalja. Átmeneti, zavaros tájat lát benne, egymást keresztező ellentétek zürzavarát, melyben előkelőség s lerongyolódottság, berlin-párizsi kultúramimelés és pusztai pásztorvilág színei csattannak el egymástól. E tér egyik szeletében, „éghajlatok, népek s kultúrák határán, Kelet s Nyugat harctereként, német magas-műveltség s félázsiai alacsony kultúra között“ terül el a magyar medence.¹

Nem lehet célunk e tétel kiegészítésére s cáfolására Magyarország földrajzának részleteire kitérnünk. A lényeges jegyek közismertek. A „középeurópai tér“ földrajzi szakértői a Dunavölgy vonulata s az Alpok egyre halkuló dunántúli kicsendülése nyomán egy nagy nyugati terület szerves részeként kezelik a Kárpát-medencét; a magyar Balkánpolitika a déli tárt kapukat, az Árpádok hódító politikáját, Bizánc és Sztambul felvonulási útjait emlegette; a középkor kelet-nyugati kereskedelme a Szepességen s a Királyföldön át bonyolódott le észak-s délkelet felé. De ezek csupán a kijárások; a magyar földrajztudomány legszilárdabb tétele s a magyar államgondolat legbiztosabb támasztéka mindig az a csodálatos földrajzi egység marad, mely a Dunavölgy e nagy központi medencéjének hegy- és vízrajzában, táji tagozódásában megnyilatkozik. Bizonyos: e tájban sokféle elem

¹ E. Banse: Buch der Länder, Abendland. Berlin, 1929. A. Scherl.

vegyül s „miliójében, abban a sajátos atmoszférikus egységben, melyet természet, nép és történelem alakítottak ki, az idegen érezhet valami sajátos nyugat-keleti vegyületet; az idegen, akinek a közel-kelet exotikumát, „a romantika színes országát“ ígéreti a mozgékony reklám. De keleti-e mindaz, ami különbözik a „germán“ tájtól? Vájjon ez a „keletiség“ nem külsőség-e lassanként, melyet megmutatunk, mint „ősi életünk“ rezervátumát? Nem a Hortobágy-e ez csupán s olyanféle „nomád kelet világának“ keresztelt, vidékies, paraszti-pásztori életforma, melyek párjai nyugaton is megtalálhatók, akárcsak a gémeskutak? Nyugat színeit vájjon csak Budapest kissé groteszk magakellete jelenti itt s a magyar városiasság valóban nélkülöz minden hazai szint? A magyar táj jellegéhez tartozik-e az a pár minarét s Gül Baba sírja, vagy a Pasarét s Törökvész, melyeknek Döbrentei adta e keletet idéző neveket? Ha az Alföld roppant síkját, szétáradó parasztvárosait keletiesnek is neveznök, e tájat a Dunántúl, a Felvidék s Erdély polgáriás-városias öve keretezi: a Dunántúl, ahol első monostoraink épültek s Erdélyé, ahol Európa legkeletibb görögországi állnak.

S a nép, melyet sorsa e tájhoz kötött? Az embertani kutatás a Lajtától keletre a kezdet kezdetén tart még s komoly eredményt egyikét kiváló szakember munkáin kívül alig mutathat fel. Ez eredmények is — minthogy ellentmondanak vérmes nemzeti illúzióknak s e „csalál-mokat“ megnyergelő politikai áramlatoknak — a nagyközönség előtt meglehetősen ismeretlenek. Annál nagyobb dobra verték az első-sorban német eredetű fajbiológiai demagógia jelszavait; egyszer azt halljuk, hogy történelmi vezetőosztályunk (első-sorban arisztokráciánk) teljességgel „nordisch“ — mert csinált-e más faj valaha is történelmet?! —, majd ismét a „mongol szépségideál“ tűnik fel a nemzeti élet ormain, egyre növekvő öntudattal, hiszen a legfőbb faji ítélőszék ezt is árjának nyilvánította. A komoly tudomány ezzel szemben minden külön jellegű „keleti“ vagy „nyugati“ faji képlet egyedural-kodó voltát kétségbevonja s a „történelmet csináló“ magyar vezető-rétegek mindenkor kevertségét hangsúlyozza.¹ A honfoglaló magyarság, mely maga is ugor és török elemek vegyülete volt, itt szláv s egyéb töredéknépekre telepedett s a történelem folyamán keleti (bessenyő, jász, kun, stb.) elemek mellett rengeteg ú. n. nyugati vért (szlávokat, németeket, franciákat, olaszokat) vett fel s olvasztott magába. Az a fajpolitikusunk is, aki tán legmeggyőzőbb erővel hirdeti a dunai népek fajrokonságon alapuló egységét, leghelytállóbb érveit nem a fajbiológia, hanem a szellemibb jellegű ethnikum területén kénytelen keresni.³ Ez ethnikai képben valóban bőven lehet nyugati s keleti elemeket kimutatni. Perzsa-szasszanida eredetű díszítőelemek futnak be nem egyszer nyugatról származó öltönyöket s bútorokat, ugor s törökös sírfejek ma is felbukkannak a keresztény magyarság temetőiben s leg-régibb népdalainkban a gregorián elvilágiasodott dallamaival az ősi ugor medvénekek sirató melódiája vegyül. De e színek, gazdag

¹ Szekfű Gyula legújabbán a Három Nemzedék III. kiadásában.

² Franz Kászonyi: Rassengemeinschaft der Donauvölker. Wien, Amalthea. Bartucz: A magyarság faji összetétele. Természettudományi Közönlöny. 1927.

változatosságuk ellenére is, oly nagyjában egységes vegyületet adnak, mely elég határozottsággal elválik a „tejtestvér“ szomszéd népek ethnikumaitól. Bizonyos az is, hogy van egy magas és egy mély kultúránk s a kettő csak történelmünk egy-egy szakaszában találkozott. De vajjon lehet-e e magas műveltséget mindenestül gyökértelen nyugati erőszaknak s az alsóbbat Kelet Csipkerózsájának nevezni? Mintha középnemességünk nem is létezett volna s mintha a nép szűzen maradt volna minden nyugati befolyástól!

S a történelem? „Kelet vagy Nyugat? Ez volt a kérdés, amivel minden Európa szívébe szakadt keleti népek szükségszerűen szembe kellett kerülnie. A hunok, avarok, besenyők, uzok, kunok Európában élve sem tudtak elszakadni Ázsia pusztáitól. Keleti rokonaik és nyugati ellenségeik két irányból jövő támadásainak ütközőpontján kétféle hadakozva, sorsuk a teljes bomlás, szétszóródás, felszívódás lett. Kelet és Nyugat közt már Géza fejedelem választott. Szent István a nyugati népek közösségébe csatlakozó nemzet életformáját s útját is kijelölte.“ Történelmünk legújabb nagyarányú összefoglalásának elején így jelöli meg Hóman Bálint a magyarság történelmi elhelyezkedésének alapvonásait. A Kárpát-medencéért folyó küzdelem egy évezred tükrében valóban e kelet-nyugati hullámzást mutatja. De amíg a nyugati vonatkozások alapjukban meglehetősen egyértelműek, Kelet erői egészen különböző forrásokból erednek. Az Árpádkor óta nyomon követhető szövetségi politika olasz, francia, sőt holland, angol és svéd érdekekhez is kapcsolta a magyarságot, mégis Nyugat hatalmi törekvéseit elsősorban a németiség képviseli nálunk, az a németiség, mely a Dunavölgy egyetlen közvetlen nyugati igénylője. Keletről két nagy hadiút vezet felénk s mindakettőn tűnő hatalmak váltják fel egymást. Az északkeletin, a népvándorlás útján, bessenyők, kunok, tatárok, a délkeletin Bizánc s a török, mindakettőn pedig a szláv tenger roppant tömegei. Ne mérlegeljük most, hogy e kétirányú harc melyike hozott több hasznot vagy kárt; a magyarság évszázadokon át, változó szerencsével újra meg újra helyreállította az egyensúlyt. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk azt, hogy a keletről jövő hatások elsősorban a katonai hódítás jegyében állnak s a katonai hatalmak megdőltevel csaknem nyomtalanul elenyésznek, (a román s szláv népbeszivárgás lassú és vészes folyamata lényegében más síkban folyik le) a nyugati befolyás pedig nagyobb részben az európai integráció vonásait mutatja: egy, művelődésünket gyökeréig átható szellemiség hódítását. Az a tény, hogy az egymás nyomába lépő keleti hullámok nem sodorták magukkal a magyarságot, bizonyítéka annak az igazságnak, amely már Árpád-házi szentjeink hírével feltetszik nyugaton s amelyet a humanizmus bevés az európai öntudatba: Magyarország a keresztény Nyugat védőpajzsa.¹

Magyar táj, nép és történelem valóban egy kelet-nyugati erőter hatásait mutatják. De a magyar erőjáték valósága inkább befelé, egy középponti mag felé mutat, mint a szétágazó sugarak irányába. A széles

¹ Turóczi-Trostler József: Ungarns Eintritt in das literarwissenschaftliche Bewusstsein Deutschlands. Deutsch-Ungarische Heimatsblätter, II. évf. Győry János: A kereszténység védőbástya. Minerva, XII. évf.

és változatos sorsú keleteurópai öv nagyrészen hasonló helyzetű; a magyar kérdésnek ezen belül az adja meg jellegzetességét, hogy a magyarság egyedül volt képes rendet hozni e zavaros és veszélyes térbe, egyensúlyt teremteni a roppant erőjátékban: értelmet s célt adni saját életének s a nagyság útjait megmutatni a Kárpátmedencének. De a célért s létértelemért folyó küzdelem már az ember műve, problémái már az élmény s az alkotó akarat síkjába esnek.

DOSZTOJEVSZKI 1880-ban a moszkvai Puskm-ünnepségeken elmondott beszédében, a szlavofil mozgalomnak, az orosz szellem nagy lázadásának ebben az izzó megnyilatkozásában, lenyűgöző erővel rajzolta meg a nyugatos orosz típusát, ezt a népének talajától elszakadt bolyongót, aki Nagy Péter nyugatosítása óta ott tévelyeg a hallgató orosz sors árnyékában, ezt a „skitalec'-t,¹ aki valami titkos nyugtalanságtól űzve sehol helyét nem leli, a „természet“, a „romlatlan nép“, az „általános emberi igazság“ valahol valamiképpen elsikkadt fantomjait űzi, aki önző magányában „nyugat lakója“ lesz s tán Páris barrikádjain áldozza fel értelmetlen életét valami népe számára idegen cél érdekében. A beszédet követő, hónapokig tartó vitában azonban e típus ellenpárja is egyre élesebben kirajzolódott: Anyegin, Pecsorin, Csicsikov és társaik mellett feltűntek az Oblomovok, a Dmucharowskik s az öreg Karamazov sötétebb cimborái, ezek a mozdulatlanul álmodó vagy gonoszul korlátozott „vidékiek“, e lomha „otthonülők“ s e „mezei farkasok“, akik köpnek, ha Európáról hallanak s humanizmust, emberméltóságot s „Nyugat egyéb zagyvaságait“ égetnivaló gázságnak bélyegzik, az „igazi Oroszország e legsötétebb ellenségei“. S a két ellentétes arc közt megdőbentő erővel magasodott fel az orosz messianizmus hirdetője, maga Dosztojevszki, Myskinje, Aljosája, Stareze, Raskolnyikovja s Szónyája kíséretében, mint „a népbe leszűUott keleti Krisztus“ hirdetője, előfutárja annak „a nagy szónak, amit Oroszország az emberiségnek mondandó lesz“.

Nem folyik-e ez a vita — mutatis mutandis — állandóan köztünk is s nem áll-e előttünk ez életformák gazdag magyar tenyészeté, változó viszonyok közt, de lényegében hasonló középpont körül rendeződve? Valóban e típusok magyar változatai ott ágálnak s hallgatnak, ott páváskodnak s bujdosnak, ott vigadnak s gyötrődnek történelmünk minden korszakában, hordozva, újra meg újra átélve s kifejezve e mély szakadék sokrétű élményét. Ez életformák természetesen izgatón érdekes egyéni sorsok kérdéseit is rejtegetik, a következőkben azonban meg kell maradnunk a közösség élményeit jellemző vonások felvázolásánál.

Az ellentétes ikertípus legfelszínesebb s üresebb változata a „világvárosi“ és „mokány“ névpárral volna talán jellemezhető. A „kultúra“ s a „tősgyökér“ hengegői ezek, magyar válfajaikra elég csak utalnunk. Az előbbieket már a Zrínyinek tulajdonított Siralmas Panasz szerint is „a magyarokról soha jót nem szólnak, hanem gyalázzák még az urakat is, híreket neveket kisebbítik, az idegenek előtt merő béres szolgákhoz és tudatlan polgárokhoz hasonlítják őket, hogy benne

¹ Skitalec: az olyan ember, akinek sehol sincs nyugta.

úgymond politika, tisztességes rendtartás és csinos, tiszta magaviselet nincsen, hanem részegség, gondatlanság.“ A reformkorban „külföldieskedők“ ezek, a Székházak, Kárpáthy Abellinok, az „arszlánok“, kiket, Széchenyi szavai szerint, „semmi szebb vonzódás nem köt anyaföldjükhöz, mint egyedül jövedelmeik pontos elvárása“. S kell-e jellemeznünk mai „civilizáció-jampeceinket“, szellemi Váci-utcánk e finnyás előkelőit, akik a beavatottak megbocsátó fölényével mosolyognak le, ha netán nem olvastad volna az éppen up to date vüágirodalmi remeket? A másik oldalon ott állnak Verbőczy nemesei, kik privilégiumaik dühös védelmében újabb száz évet tettek a törökulás okozta hátramaradásunkhoz, a Sulyosdi Simonok, Pató Pálok, az „igaz-véres Bendeguz-fajú magyarok“, az „Elveszett alkotmány“ s a „Falu jegyzője“ hősei, a csakazértis kontrázok s szomorú jelenünkben a „magyar glóbus“ s az „ősturáni lovasnép“ dicső hagyományainak őrzői, az ősbudavári „hunnfiak“ és a kávéházi „parasztmessiások“, akik ebben a vonatkozásban oly gyanús közelségben állnak a Korzó „sörte-tollas“, vadászkalapos neodzsentríjeihez.

Mélyebbre s a magyar probléma magva felé mutat a „kuruc“-„labanc“ ellentét. A két magatartás igazi lényegét ki kell hámoznunk a századforduló függetlenségi és összmonarchikus politikumaiból, hogy általános magyar jelentőségüket felismerhessük. Az a felfogás, amely szerint a magyarság történelme egész folyamán kénytelen volt saját alkatát idegen formákba törni, ösztöneit idegen mértékkel fegyelmelni, a maga egészében tarthatatlan, a mohácsi vésztől számítva azonban nagyjából fedi a valóságot. E szerencsétlenség óta a magyar szervezet szabad egysége csak a lelkekben élő eszmény; szimbólum, mint a corpus sacrae coronae. A „de facto“ és „ex principio“ ellentét, melynek jegyében Széchenyi oly megdöbbenő világossággal fejt ki kora státuszviszonyainak feloldhatatlan ellentmondásait, e századokban válik magyar sorskérdéssé. Ez ad tartalmat s irányt a kurucságnak s labancságnak. Emmez „honának legalább secundaria szerencséjét iparkodik biztosítani, azaz, hogy legalább családi és ne szolgai viszonyban álljon Auszriához Hunnia“, amaz „inkább mindent kockára bocsátani, sőt mindent pusztulásnak kitenni kész, mielőtt alkotmány és nemzetiség nélküli szerencsérül csak legtávolabbrul is szót hallani akarna.“ így jellemezte száz év előtt mindkettőt Széchenyi István. Az a pusztta létért egyezkedik, ez a vágyért s a szívben élő nagyság álmaért harcol s a bátor halál extázisában dacol sorsával. De mindkettő harcain áttetszik valami tépő, névtelen szorongás, a népi magány keserűségéből, a nemzethalál látományából fakadó ólmos lemondás: „két ellen közt, egy hazáért kifolyik vére!“ S ebből a kétségbeesztő, gyilkos reménytelenségből táplálkozik a magyar Kelet-Nyugat élmény alaprétege, Vörösmarty látomása: „Néz nyugatra, borús szemmel néz vissza keletre A magyar, elszakadott, testvértelen ága nemének.“

Az élmény e legmélyebb rétegét a „nyugatos“ és „keletes“ magyar hordozza. A történelmi freskók nagy körvonalait e típusok felvázolásánál. kell azonban a legnagyobb fenntartással kezelnünk: az egységes élménymag sugárzása a magyarság legösszetettebb s nem

egyszer legnagyobb egyéniségein át törik új és új színeképpé. A reménytelenségre lehet tétlenséggel, meneküléssel s a sors vállalásával felelni. A kiábrándultság tetleneknek, az elvonuló, darvadozó, „miért is“-magyarnak egész képcsarnoka volna itt felidézhető, különösen a XVIII. század tikkadt magyar mozdulatlansága óta, Vörösmarty „ha volna is, minek“-jén át, Ady „itt valahol, ott valahol“ összehajtó, „esett, szép, szomorú fejű“ magyarjailag — de minket itt inkább az élmény cselekvő változatai érdekelnek.

A népi magányból két irányba nyílik menekülés: Nyugat s Kelet illúzióihoz. Ezeket az utakat választja a magyar „européer“ s a „turanista“. Amaz Nyugatot álmodja újra és újra, Janus Pannoniustól kezdve — aki először szólaltatta meg a magyar költő nyugatvágyát — egészen Márai Sándor „Idegen embereinek“ a mai magyar értelmiség egyik arcát oly megdöbbenően jellemző főhőiség, aki Nyugatra vetődve nem tud már hazatérni s valami névtelen honvágygyal csavarog Európa városaiban, az „emberiség igazi hazája“ felé, egyre távolodva a „naptalan kelet“ vigasztalan földhözköttöttségétől. Emez pedig meggyűlölte a „hálátlan Európát“, melynek védelmében a „balek magyar“ nemcsak őseredeti egyéniségét áldozta fel, hanem legjobb életerőit is elpocsékolta s keletre menekül, az áldott turáni őshaza meleg s ragyogó álmiaihoz, a büszke dicsőséghez, mely Attila urunk emlékezetéből sugárzik feléje, Kelet szendergő, nagy népi szolidaritásához, a nagy feltámadáshoz, mely a magyarsággal az élén elsöpri a „rothadt Nyugatot“ s új evangéliumot hirdet az emberiségnek. Ne tévesszük össze e tiszta álmodókat, az „általános emberi boldogság“ e rajongóit a napi politika nagyszájúival. Valami halk és tiszteletreméltó szorongás árnyékolja vonásaikat; a szenvedés, melyből álmaik kikelnek, megindító s a vágy, hogy a gyötrő népi magányt, ezt a sajátos magyar „Minderwärtigkeitskomplexet“ feloldják, megbecsülendő. Alapjában véve azonban ugyanazon magatartás változatait mutatják: az elvágyszerűt, a sorsa elöl futó elvont emberét, aki a valóság rideg kényszerét a szép látszat színeivel festi át s úgy ragaszkodik illúzióhoz, mint Hjalmar Ekgal élete nagy hazugságához. Valóban, ha a turanista gyökértelenségről vádolja a civilizátort, saját hibáját rója fel annak.

Az efajta européer és turanista természetlen típusok, van azonban a keletes vagy nyugatos magyar „skitalec“-nek, ennek a történelmi mártírnak oly megjelenése is, amelynek „eltávolodása“ a nemzet életére rendkívül hasznot hozó. Nagy szellemek régi igazsága: az embereket időről-időre el kell hagyni, hogy szeretni lehessen őket; az „emberiség“ nagy szerelmesei gyakran megtagadták az egyes embert. Ilyenformán válik el a reális magyar élettől ez a típus is, mely ott áll történelmünk minden jelentősebb fordulóján. A középkor nagy keresztény eltávolodottjai után a most ünnepeelt Szenczi Molnár Albert e magatartás első jelentős újkori képviselője, ez a világcsavargó, ki a távolból látja meg igazán hazája helyét a nap alatt, ez a „fel-feldobott kő“, aki a magasságok s a távoli szemhatár emlékét hozza s azért hasonlít össze, hogy előmozdítsa, az embereszmény e megszállottja, akiből itthon tán „bihari remete“, „meghasonlott

magyar“ vagy „porba fulladó harangvirág“ válik, de aki Heidelbergben magyar grammatikát ír, Berlinben magyar tudományos intézetet szervez s Amerikában magyar regényben keresi az elsodort magyar életútjának értelmét. E termékeny nyugatosnak van egy-egy keletes testvére is, olyan mint Körösi Csorna Sándor, ez a „szegény, árva magyar“, kinek nemcsak szó volt Kelet, hanem aki Széchenyi szavai szerint, „pénz és taps nélkül, de elszánt hazafiságtól lelkesítve, bölcséjét kereste a magyarnak és végre összerokadt fáradalmai alatt.“ A „vándorló“ magyar változatai ezek. A lét nagy bizonytalansága üldözi őket is, eszméket hajszolnak, de ezek az eszmék — nyugatiak vagy keletiek — nemcsak vágyaik szülöttei, hanem rendkívüli erkölcsi feladatot jelentenek: a magyarság beillesztését a „nagyvilág“ értékrendjébe.

Az elvágóvilágos világos cél és törvény nélkül bolyong illúziókódében, a vándorló magyar vissza-visszakanyarodik a menekülésből és a termékeny elégtelenség s a reformvágy csiráit hinti el. Erős szálak fűzik már a „sorsvállaló“ típushoz, ahhoz, amelyik a magyar reménytelenség élményére azzal válaszol, hogy „akaratóba veszi fel sorsa kényszerét“. A népi magány látványát kiegészíti itt a valóság kényszerének az az illuziótlan öntudata, melyet már Zrínyi így fogalmaz meg: „Elfussunk? nincs hova, sehung másutt Magyarországot meg nem találjuk, senki a maga országából barátságunkért ki nem megyen, hogy minket helyheztesse belé: az mi nemes szabadságunk az ég alatt sehung másutt nincs, hanem Pannóniában“. S ha a fentebb vázolt élményrétegekből a magyarságnak — keleti vagy nyugati elképzelésű, de mindenképpen — hódító küldetéseszméje kristályosodott ki, ennek az élménynek mélyéből csak Széchenyi önismereten s zarándoki hűségen alapuló létértelmezése támadhatott fel: „egy népet megmenteni s megtartani az emberiségnek!“ Az élménynek s magatartásnak erről a formájáról a későbbiekben még lesz szó, most egy fokkal feljebb kell lépnünk gondolatmenetünkben: az élmény síkjából az öntudatos akaratóba.

A KÖZÖSSÉGEK SZELLEMÉT KIFEJEZŐ és formáló ideákban három réteget különböztettünk meg fentebb: a tényekben ható valóságot, az élményben felderengő eszményt s a cselekvő akaratót irányító tételt. A magyar valóság, melynek csak kereteire utalhattunk, s a sorsélmény, melynek rétegeződését az élményt hordozó lélekalkatok, magatartások felvázolásával igyekeztünk érzékeltetni, lényegükben természet és történelem képződményei: tárgyai a tudományos kutatásnak, amely lehető elfogultság nélkül törekszik jellegük megismerésére, tápláló alaprétegei a túlhabzó életkedv s kirobbanó indulat kalandjainak, melyek innen válogatják fegyvereiket, megkötő korlátái a reálpolitikai alkalmazkodásnak, mely a tények szolgálatában keresi a boldogulás útjait s erőforrásai a történelem nagy vállalkozásainak, melyek megkísérlik egy-egy vezérgondolat körül összefogni mindazt az erőtartalmat, amit természet, történelem és élmény őriz. A Nyugat-Kelet probléma tehát a cselekvő tevékenység, a tétel síkjában is több-
rétegűnek mutatkozik: a tudomány igazságaitól lényegesen külön-

böznök az indulat tételei s ismét más jellegűek a reálpolitika felismerései.

A tudomány meghatározásai lehetnek az általános érthetőség eszközei, egy közös használatra elfogadott fogalmi eszperantó szavai. Ez esetben a megegyezés, az egyértelmű használat szentesíti Őket. A szellemi tudományok körében éppen napjainkban egyre hallatszik az óhaj, hogy a terminológia bábeli nyelvzavarát legalább az alapvető fogalmak jelentésének egységes megállapításával enyhítsék. De a meghatározás lehet a kutatás fegyvere s az egyénítés eszköze is: olyan fogalmazás, amely az általános jellegnek időben és térben elhatárolódó, sajátos megnyilatkozását jelöli meg; alkalmazkodik tehát a táj és történelem változó valóságaihoz. Itt a forrása annak az elsősorban szintén a szellemtörténet területén tapasztalható ellenérzésnek, amelyik a túlságosan általánosító, mindenütt érvényes, de éppen ezért gyakran semmitmondó fogalmi készlet ellen irányul. A Kelet-Nyugat fogalom tudományos változataiban nemcsak a szokásos induktív és deduktív réteget kell tehát megkülönböztetnünk, hanem egy alkalmazottat s egy általános érvényűt is, ha szabad így mondanunk: a ténytudományét s a művelődésbölcseletét. A tények síkjában Nyugat s Kelet inkább csak az összefüggések, befolyások irányát jelöli; az értékek s a nagy összefüggések szempontjai a valóságanyag feltáróját csak másodsorban érdeklik. A magyarság eredetének, nyelvi, embertani hovatarozásának, történelmének, a nyugat s kelet felől érkező hatásoknak, e hatások útjának s hordozóinak kérdései tartoznak ide. A nyugati befolyás a kereszténység felvételével kezdődik, tartalmilag felöleli az európai művelődés egész beláthatatlan anyagát; útját világosan kijelöli a nyugatról keletnek húzódó művelődési lejtő, amelyen a történelem századai több medret vágtak Dalmáciától a Szepességig — legmélyebbet Bécsen át —; hordozói is gazdag változatosságban vonulnak fel az első hithirdetőktől kezdve, lovagokon, katonákon, kézműveseken, városi polgárokon, hivatalnokokon, parasztokon s arisztokratákon át, diákokig, költőig, újságíróig. A magyar kelettudomány főterületétől viszont az őstörténetet szokás megjelölni, holott a keletről jövő hatás semmiképpen nem ér véget a kereszténység felvételével s nem korlátozható az ú. n. ázsiai elemekre. A magyarság keleteurópai eredete végleg bizonyítottnak látszik, de a keletről jövő szellemi és hatalmi befolyások sokrétű tartalma még kereteiben sem tekinthető át egyelőre. Az összefüggések szaggatottabbak, a befolyások útjai is kuszáltabbak, egymást keresztezők vagy egymástól idegenek, a befolyások hordozóiról sincs még megnyugtatóan tiszta képünk; keleti papok, keletről betelepedett néptörödékek, hódító katonaság s hódoltató basák, beolvasztott s fel nem szívódott szlávok s románok szerepe s ezek összefüggései még tisztázásra várnak.¹

A ténytudomány viszonylag teljes egyértelműséggel használja kelet s nyugat fogalmait. Annál nagyobb a zavar a művelődésbölcselet terén. Nem szólhatunk itt annak a végnélküli vitának tételei-

¹A mindenképpen szükséges összefoglalásnak alapelveit kifejti Ligeti Lajos: „A magyarság keleti kapcsolatai“ c. cikkében; a szláv vonatkozásokat azonban Ő is kihagyja.

ről, amely az európai bölcseletben e fogalmak körül évszázadok óta folyik s napjainkban ismét magasra lángolt; a magyarság művelődés-bölcseleti helyének kijelölésére vonatkozó kérdéseket is csupán csak érinthetjük. Itt már a tények értékeléséről van szó, egy-egy nagy szellemi-művelődési világkép és értékrendszer megismeréséről s e nagy rendszerek kisugárzásának a magyarság sorsát irányító, népegységét formáló erőjátékáról. Az értékítéletek áthidalása lehetetlennek látszik. A nyugati kultúra bölcseleje, ha elfogadja is, hogy Kelet egészen különböző művelődési rétegein átszűrődik valami egységes mag szellemi kisugárzása, semmiképpen nem fogja elismerni a közelkelet — különben is kétségbevonható egységű — világának egyenrangúságát; a keleti messianizmus hívei pedig — Dosztojev-szki ez egyre sokasodó s néha pártütő szellemi gyermekei — nem fogják letenni a fegyvert a „rothadt nyugati civilizáció“ előtt. Az értékelés e vitáinál, melyekben már rengeteg az indulati elem, termékenyebbnek ígérkezik az a kutatás, amelyik európai kultúránk két nagy forrásának: a kereszténységnek s az antik világ örökségének: vallásnak és humanizmusnak nyugati és keleti útját követi s a szellemi visszahatás és átlényegítés módjából következtet Kelet- és Nyugateurópa — mert magyar vonatkozásban lényegében csak e két művelődési körről lehet itt szó — szellemének megkülönböztető vonásaira. Vannak akik a magyarságot mindenestől keletre vagy nyugatra számítják, de emlékszünk azokra a térképekre is, amelyek a határt éppen a Duna tengelyében húzták meg. E felfogásokkal szemben azonban ismételtelen utalnunk kell arra, hogy a kultúra: tevékenység s e tevékenység középpontja a történelmi magyarság, kerete a Kárpát-medence; ezeknek egy sajátos középpont felé irányuló erőiről pedig már volt szó.

A művelődés bölcseleje madártávlatból nézi a valóság tájait; abban, hogy mit s hogyan emel ki lényeges vonásokul, könnyen vezethetik szubjektív mozzanatok. Csak egy lépés tehát innen a vágy s érzés tételeihez s valóban, egy-egy indulat fanatikusai nem egyszer adják ki magukat a kultúra filozófusaiul. A megszállott ember nem tekinti a részleteket, tételei lapidárisak, egyneműek: a valóság egy kis részletét emelik egyeduralomra. A keletre s nyugatra menekülők élményformái már ismeretesek; ezeket formálja cselekvő kezdeményezésekké a „civilizátor“ és a „keleti messianista“. Amaz nem marad meg Nyugat álmainál vagy a haladásról hozott hírek mellett, hanem kijelenti: „Nyugat megoldotta a szociális, művészeti, erkölcsi, technikai és higiéniai — ez utóbbiak csaknem mindennél fontosabbak! — téren az ember boldogításának feladatát vagy legalább is a legjobb úton van ebben az irányban; a magyarságnak nincs más feladata, mint rálépni erre az ösvényre; aki mást gondol, eltörrendő!“ A felvilágosodás termelte e tétel első változatát, azt, amelyet II. József képviselt mély erkölcsiségű és tragikus következetességgel. De nem ismeretesek-e XIX. s még inkább XX. századbéli utódai, a civilizáció irodalmárai, az egységes világtársadalom reformerjei s a technikai kultúra megszállottjai, akik azt hiszik, hogy a civilizáció megválthatja az emberiséget s a népek értékét technikai és gazdasági teljesítőké-

pességük szerint mérik? A civilizáció tételével szemben áll a keleti megváltás tétele. A ködös és kaotikus gondolatmenetektől elég kettőt kiemelünk. Egyik a turanizmus, ez a sötét és zavaros tan, melyben vajmi nehéz „ősanyánk Ázsia“ üzenetét, de annál könnyebb tipikusan nyugati-kispolgári gondolatok változatát felismerni, lényegesebb vonásaiban ismeretes. Cél gondolattá fogalmazva jelenti a Nyugattól való elszakadást s visszatérést a „turáni nagysághoz“, valami kusza és külsőséges pogányságot, a nemzeti önérzet oly hybrisét, mely nem áll külön magyar Istent kieszelni. Közelebbi s a valóságba jobban beágyazott célokat tűz ki a „turáni-szláv paraszttállam“ tétele. E nagyrészt osztályszempontok szerint s a művelődési, itt-ott ethnikai öv egységének jegyében felépített elgondolás a végtelen keleteurópai paraszttömegek nagy forradalmától várna ez elnyomott tér történelmének új, boldogabb fejezetét s e nagy szolidaritás jegyében vállalná talán még a magyarságra váró sorsot, egy „nagy birodalom osztályjainak“ szerepét is.¹

A keleti és nyugati vonatkozások reálpolitikai tételeinek jellemzésére már nem jut hely s itt erre is van a legkevesebb szükség. A fent vázolt gondolatmenetek politikai kihangzásai közismertek, a külpolitikai tájékozódás hagyományos kereteit megadják a történelemből jól ismert határformák, a két szélső ellentét: az országot nyugatra vagy keletre eladó „németes“ vagy „törökös“ renegátság s a kettő áthidalása: a törököt némettel, németet törökkel szembevető „martinuzzi“, „erdélyies“ politika. A történelem folyamán Kelet erői változtak, ma mindenekfelett a szlávok képviseli őket, Nyugat a reális politika síkjában európai történelmünk folyamán s lényegében ma is a németiséget jelenti. De ez erőviszonyok mérlegelése s értékelése már túlnő e tanulmány keretein.

A KELET-NYUGAT PROBLÉMAKÖRNEK ez a vázlatos összefoglalása is érezhetően talán azt, mennyire felületes s nem egyszer ártalmas dolog e fogalmak össze-vissza, át nem gondolt használata, napjaink ez egyre jobban terjedő rossz szokása. A tények valósága más síkba esik, mint az élmény visszahatása e valóságra s ismét más színt és hangsúlyt mutatnak a történelmet formáló akarat tételei. Nem csoda tehát, hogy a mindennapi szóhasználatban ugyanaz a lelkes turanista, aki himnuszt zeng „Kelet“-ről, halálra sértődik, mert illúzióit jellegzetesen „keleti“ elképzeléseknek minősíti valaki s hányszor halljuk „Nyugat“ nagy rajongóit úgy nyilatkozni, hogy ők semmiesetre se „nyugatosok“. A földrajz szempontjai vegyülnek itt a művelődéstörténetével, értékítéletek a vágy, hiúság, önáltatás indulataival. E különféle szempontok szétválasztása, vágy és lehetőség, tény és szimbólum, értékítélet és jelszó szétválasztása pedig már azért is rendkívül fontos, mert túl a szaktudományok s a reálpolitika gondolatmenetein, valóban nemzeti létünk legsúlyosabb problémái tűnnek itt fel előttünk.

¹A turanizmusra vonatkozóan: Németh Gyula: A magyar turanizmus. M. Sz. XI. kötet, 132.1. Jellemző szépirodalmi könyv T. Viterovics: Die Anderen. Amalthea, Wien.

Kelet s Nyugat nagy erőjátékában egyre erősebben visszatérő motívumként merül fel valami „magyar öncélúság“ hangoztatása. A napi politika kortesfogásain túl, mély és súlyos értelme van ennek a szónak. A népnek, mely két tenger habjai közt morzsolódik, minden összefogó, centripetális erejére szüksége van, hogy fennmaradjon. Zrínyi igazsága, mely Kölcseyn, Széchenyin át napjainkig megtartotta érvényességét, ismét időszerű. Talpalatnyi térre visszaszorítva, a nemzethalál megújult rémületének partjain csak önáltató illúziók tévedése lehet magunkat akár Nyugat megváltójának, akár Kelet előőrsének szerepében látnunk s dicsérnünk. Míg keletre kalandozunk, turáni álmokat hajszolni, könnyen „gallérunk alá pökik a német“ s míg nyugatra vágyva a civilizáció magaslatait járjuk, előntetik alattunk a földet, melytől elszakadtunk, a szláv néptenger hullámai. Létünk alapjaiban veszélyeztetve alig marad számunkra más sürgős feladat, mint amit Széchenyi fogalmazott meg: „egy népet megmenteni az emberiség számára!“

A Kelet-Nyugati probléma ebben a síkban ismét új színezettel jelenik meg. Nem a nagy kultúrák összeütközésének, nem is egy nagy s egységes földrajzi s ethnikai övnek, hanem a magyar önismeretnek kérdései vetődnek itt a felszínre: melyek azok a termékeny és ártó erők, amelyek a magyarságot a maga életének belső terében alakítják és gátolják s melyek azok az erők, amelyek e folytonos harc kiegyensúlyozására, a külső támadások kivédésére összefoghatok? S ha újabban ismét egyre több szó esik népiességről, nemzeti hagyományokról, táj és lélek új találkozásáról, új honfoglalásról és a nemzeti egyéniség jellegének öntudatosításáról, akkor a történelem mélyebb parancsai szólalnak itt meg s nemcsak irodalmi divatokról, egy-egy kipróbált ízlésforma újramelegítéséről, a művelődésbölcselet szakkérdéseiről, vagy vidéki remetéknek s a regionalizmus megszállottjainak bogarairól van szó. Létének alaprétegei felé tapogatódzik újra a magyarság öntudata, azok felé a források felé, melyeknek segítségével talán újra feltisztíthatja történelmi sodrának vizeit, melyek az utolsó félszázad

KERESZTURY DEZSŐ

nagy áradásában szétterülve idegen elemekkel túlon túl elvegyültek s nem egy helyen lápokba poshadtak. De ezekről a kérdésekről lehet talán egyszer még részletesebben is szólnunk.

KÉPZŐMŰVÉSZETI KATASZTER ÉS MÁRKÁZÁS

AMAI VÁLSÁG elsősorban is azokat a foglalkozási ágakat sújtja, amelyek nem elsődleges szükségleteket elégítenek ki. Tehát a képzőművészetet is, mely boldogabb időkben túlnyomó részben a polgárság, kis részben az állam vásárlásaira támaszkodott, mert az egyház és az arisztokrácia régen kikapcsolódott fogyasztói közül. Nagy-Magyarország jómódú polgársága helyett ma Budapest és tizenhárom megye elszegényedett polgársága az a réteg, melyre képzőművészetünk többé-kevésbé számíthat az állami támogatáson kívül. De ma nemcsak gazdasági válságról van szó, hanem egy olyan átalakulást is fel kell ismerni, mely éppen olyan kedvezőtlenül befolyásolja a képzőművészek helyzetét, mint az általános elszegényedés és ez az, hogy a polgárság, primér szükségletei kielégítése után fennmaradó vagy néha azok elől elvont fölöslegeit vagy jövedelmét ma jóval kisebb mértékben fordítja képzőművészeti vásárlásokra, mint a háború előtti, alatti, vagy közvetlenül arra következő években. Még pedig azért, mert fényűzésre irányuló hajlamait más vonatkozásokban elégíti ki. Aránylag sokkal többet költ öltözködésre és szórakozásra, mint valamikor és olyan tereken is kiadja pénzét, amelyeket azelőtt nem ismert, a mozi, sport, tánc és a gép rengeteg pénzét emészti fel. De különben is, minden tekintet nélkül a rendelkezésre álló jövedelemre, különösen a mozi mutogatta példák utánzásában a tömeg a legmagasabb életkényelmi színvonalon akar mozogni és a külsőleges civilizáció e korában magasabb kulturális szükségletek alig ébrednek.

Nem akarok most azzal foglalkozni, hogy ez a válságos helyzet egyúttal magának a képzőművészetnek válsága is avagy nem? Ezt, mellesleg megjegyezve, nem hiszem, mert megpróbáltatásoknak számos jó oldaluk is van és képzőművészetünk legújabb kifejlődésének tünetei éppen nem kétségbeejtőek, hanem éppen ellenkezően biztatók. De a válság mint a képzőművészek válsága tagadhatatlan. Művészeink alig tudnak képeket, szobrokat eladni. Túlnyomórészt nyomorognak. Hiába szállították le áraikat, helyzetük nem javult, sőt még a magán-eladásokból vagy árverésekből nagy arányokban piacra kerülő, olcsón elkótyavetelt anyaggal is versenyezniük kell. De nem csekély mértékben a legutóbbi években mértéktelenül elszaporodott képzőművészeti zugkereskedőkkel is, akik elképzelhetetlen szeméttel, sőt orcátlan hamisítványokkal árasztják el a járatlanokat, akik néhány pengőért boldogan vásárolják a legkétségbeejtőbb mázolásokat.

Nálunk, ahol a társadalom még a régi boldogabb időkben sem volt lelkiileg és anyagilag elég erős ahhoz, hogy a kulturális feladatok nagy részét maga végezze el és ahol hatvanhét óta minden vonatkozásban mindenki mindent az államtól várt, mindent az államra hárított, miköz-

ben az éppen ezért folytonosan szaporodó adóterhek ellen mennydörgőit, csak egészen természetes, hogy ma e válságos helyzetben a képzőművészek is az államtól várnak, sőt követelnek segítséget. Attól a lerongyolódott magyar államtól, melytől majdnem minden foglalkozási ág, minden társadalmi osztály segedelmet kíván.

A művészek egyik csoportja nemrégiben körlevelet intézett az összes magyar képzőművészekhez. Legelőbb is megállapítja, hogy „a képzőművészet a nemzeti kultúrának semmivel sem csekélyebb tényezője, mint akár a tudomány és az irodalom és tarthatatlan az a közkeletű, de elmaradt álláspont, hogy csupán a művész kedvtelése. Ám hogy a képzőművészet be is tölthesse nemzetnevelő hivatását, elkerülhetetlen, hogy a mai gazdasági viszonyok között az állam a művészetről intézményesen ne gondoskodjék. Az igazi magyar kultúrerők egyesítéséből, nemzeti öncélúságra törekvő építő munkájából a képzőművészek kihagyása végzetes hiba volna.“

Ezért állami művészeti kataszter létesítését kívánja, melynek módzatait azért ismertetem részletesen, mert lényegében képzőművészeink jókora részének gondolkozását tükröztet.

Annak megállapítását, hogy kit tekintsünk művésznek, a tervezet magára a művészekre akarja bízni. Akként, hogy a Műcsarnok egymásután négy zsűrimentes kiállítást rendez, az elsőn a húsz évnél régebben, a másodikon a tíz évnél régebben, a harmadikon az öt évnél régebben, végül a negyediken az öt év óta kiállítók és az újonnan jelentkezők vegyenek részt. A fölvonultak közül bizottság válogat, melyben résztvesznek az összes állami aranyérmesek és minden elfogadott művészcsoport, minden megkezdett tíz tagja után egy kiküldöttel. A bizottság tagjai végignézik a kiállításokat és mindegyikük száz művészt jelöl ki szavazólapján. Ezzel a magas számmal a szavazót arra kényszerítenék, hogy a klikkjén és korosztályán kívül állókat is válogassa. Továbbá a bizottság nagy száma is eleve feltételezné az elfogulatlan ítéletet. A kívánatos végleges létszámot az állam határozná meg. De csak azok vehetők fel beléje, akik a legnagyobb szavazatszámot kapták. Az utánpótlás pedig évenkénti újabb zsűrimentes kiállítás alapján történik. Aki már bejutott a kataszterbe, az a Műcsarnok rendes tárlataim két-két műtárgyat zsűrimentesen állíthat ki, a kataszterből kimaradt azonban zsűrizés alá esik.

De nem is ez a szabad kiállítási lehetőség a fontos, hanem az, hogy a kataszteri tagról az állam gondoskodik. Még pedig kisebb-nagyobb mértékben. Mert ha teljesen ellátatlan, akkor havi 200 pengő létminimumot kap az államtól, ha pedig valami állandó jövedelme van, például tanár vagy alkalmazott rajztanár, jövedelmét az állam egészíti ki a 200 pengős létminimumra. E létminimum, illetőleg kiegészítése fejében az állam eredeti műtárgyakat kap vissza, ezeket a minisztérium szakértői évenként egyszer az egyes művészek műtermében válogatják ki. A tervezet szerint ma mintegy 800 kataszteri tagot kellene felvenni, akikből mintegy 400 rajztanár és körülbelül évi egy millió pengőbe kerülne a kataszteri tagok javadalmazása. E kiadással szemben állana az állam jövedelme. Egyrészt, mert a lefoglalt műtárgyak középületek, múzeumok céljaira használhatók fel, másrészt, mert nyilvános

árveréseken volnának értékesíthetők. Külföldi kiállításokat csak az állam rendezhetne, megrendeléseket csak a kataszteri tagoknál tehetne. Az a kataszteri tag pedig, aki megrendelést kapott, mindaddig, míg azon dolgozik, kettős javadalmazásban részesülne, míg abból a rendelés ára meg nem térül. Sőt a magánfelek is rendelhetnének az állam útján festményeket, szobrokat és az állammal számolnának el. Újabb megrendeléseket bárki is csak az első leszállítása után kaphatna és így a rendelések önmagukról szociálisan oszlanának meg a művészek között. E rendelkezések értelmében az állam a szociálisan szabályozó közvetítő szerepét töltené be. Terhe nem volna több, mint eddig, de a kiutalt jövedelmeknek szociálisabb, arányosabb beosztása folytán az ipar és kereskedelem is fellendülne. Végül azt kívánja a tervezet, hogy a kataszterbe felvett művész három hónapnál tovább ne tartózkodhassék külföldön. Ha mégis megteszi, kiesik a kataszterből és újrafelvételt kell kérnie. Ezzel olyan művészet kifejlődését segítenők elő, mely tisztára magyar talajban gyökeredzik.

Nem akarom pontról-pontra elemezni ezt a jóhiszemű, de kissé naiv tervezetet, mely állami hivatalnokokká tenné művészeinket. Csak három vonatkozásban foglalkozom vele. Az egyik az, hogy sajnos az egész terv a „sok lúd disznót győz“ elvére épült és mindenképpen a kiválóság ellen irányul. Szociális szempontokat akar érvényesíteni, arányosabb jövedelemeloszlást sürget, tehát a megélhetéshez való jogot fölébe helyezi a kimagasló érték jutalmazásának. A tehetségtelenek uralmát akarja megvalósítani, még pedig állami segédlettel. Íme, oda jutottunk, hogy az álláshalmozás ellen folytatott küzdelemben már a művészeti munkahalmozást is támadják!

A másik szempont: szegényházi taggá avatja a művészt, elveszi szabadságát, mert hivatalnokot csinál belőle és ekképpen államosítja a művészetet: állami iparrá teszi. Mert hiszen az, aki csak félig-meddig érti, hogy mit jelent az üyen természetű állami beavatkozás a művészetbe, azt is sejtheti, hogy az ilyen mechanizált művészet, pláne ha a kiválóság elve helyett szociális szempontokra tekint, legfeljebb csak egy újabb állami iparüzemet jelentene.

A harmadik szempont: amíg az állam minden vonalon nem helyezkedik arra az álláspontra, hogy mindenkit köteles eltartani, a fizetéses művészkataszter sem valósítható meg. Éppen így jöhetnének majd az orvosok, az írók, a zenészek, egyszóval mindazok, akik szabad pályán működnek. Egy-kettőre benne ülnék tehát a falanszter olyan rendszerében, amilyenre még az orosz szovjet sem gondolt.

De különben is hol van ma Magyarországon 800 olyan képzőművész, akinek művészetére a közösségnek okvetlenül szüksége volna? Legoptimistább számítással még csak százat sem tudnék felsorolni! Az egész tervezet így nem egyéb, mint ama naiv sóvárgásnak egyik ötlete, amelynek ma annyi híve van közöttünk: tartassuk el magunkat minden verseny, minden küzdelem, minden kockázat nélkül az állammal, mert a fizetést könnyű kiülni, a kereset pedig nehéz és bizonytalan.

Tisztában vagyok azzal, hogy szavaim igen sok magánérdeket érintenek és mégis hangsúlyoznom kell, hogy a művészet ügye maga-

san felette áll az egyéni érdekeknek. Ezekért a művészet éltető elemét, a szabadságot, a versenyt, a kiválóság uralmát nem szabad kockáztatni. S ha készül is kataszter a magyar művészeti viszonyokról, annak más célja nem lehet, mint az, hogy közigazgatásunk pontos adatokkal rendelkezék azokról, akiket intenzívebb képzőművészeti politika szolgálatába akar állítani. Hogy miképpen tegye ezt, ezúttal nem fejtegethetem, csak alapelvét próbálom egy mondatba rögzíteni: az állam művészeti politikájának célja az, hogy a legjobb magyar művészet kialakulásáért küzdjön. Ennek pedig az állami művészeti szegényház nem eszköze, hanem akadályozója volna.

A márkázás első pillanatra talán tetszetős ötlet. Egyaránt akarja védeni a jó művészt és a tapasztalatlanul vásárolókat a kontárok és csalók ellen. A legutóbbi években ugyanis fölötté elszaporodott a zugműkereskedelem, amely különösen a vidékre vetette ki hálóját. A márkázás ennek megfékezésére szolgálna és azt jelenti, hogy egy mindenképpen hozzáértő, persze ismét állami hatóság márkával, azaz bizonylattal lássa el az eléje terjesztett és eladásra szánt műtárgyakat, amivel egyrészt azt tanúsítaná, hogy a tárgy valóban attól van, akinek tulajdonítják, másrészt pedig azt, hogy a tárgy megvásárlásra érdemes, valóban művészi alkotás. Mert — így érvelnek a márkázás hívei — ha az állam a kivitel tisztessége érdekében élelmiszereket márkáz, mennyivel inkább kötelessége, hogy a jó művészetet és a vásárlókat védelmezze. Ez az ötlet, ha megvalósítható volna, valóban jelentene némi segítséget, bár nehéz elképzelni, hogy az ízléstelen valakinek ízlést is adna.

De a legnagyobb baj ott van, hogy a márkázás sem valósítható meg. Még technikai szempontokból sem. Mert olyan közigazgatási apparátust kíván és olyan forgalmat korlátozó intézkedéseket, hogy fölötté megszorítaná amúgy is agyonterhelt közigazgatásunk költségeit. Bajos volna elképzelni, hogy ilyesmire az állam ma pénzzel rendelkezék, a terheket át kellene hárítani a vásárlóra. Tehát megdrágulnának a műtárgyak és így ismét vígan virágoznék a rejtett kereskedelem, hacsak olyan végletekig kiépített szervezetet nem létesítenénk, mint a dohánymonopólium, mely mellett mégis ott bujkál a titkos cigarettagyártás jövedelmező ipara. Előrelátható tehát, hogy igen sokan boldogan iparkodnának kijátszani a művészeti fináncot is.

Ám tegyük fel, hogy a márkázás technikailag megvalósítható volna. Még mindig útjában állana az utolsó és legdöntőbb akadály, amely teljesen leküzdhetetlen: szellemi ügyekben a márkázás meg nem valósítható. Márkázni csak azt lehet becsületesen és felelősséggel is, amit súly, hossz mértékkel vagy anyagelemzéssel lemérni lehet. De szellemi értéket ki tud lemérni kétségtelenül? Alakuljon egy állami hivatal, részben művészekből és ez adjon bizonyítványt az elébe terjesztett tárgyakról? Két eset lehetséges: vagy fölötté szigorúan jár el és ekkor nagyon kevés ajánlható tárgy marad, vagy pedig toleráns lesz, amidőn mindenféle értéktelen holmit is ellát az igazi művészet bélyegzőjével. Szigorú eljárásra pedig semmi remény sincsen, csak ott, ahol ellenkező irányok vagy klikkek elleni küzdelem esete forog fenn. De felvetődött az a gondolat is, hogy klasszifikálni kellene a márkázott

tárgyakat. Első, második és harmadik osztályt megállapítani. Hogy ez mennyire lehetetlen, azt nem kell magyarázgatnom, hiszen ki tűmé el a bizottsági tanár uraktól az elégséges osztályzatot?

Aztán ki biztosítana arról, hogy ez a márkázást rendszer nem korlátozná-e a művészet szabadságát és különösen hogy nem nyomná-e el az egyéniségek és újabb irányzatok ama szabad megnyilvánulásait, amelyek nélkül a művészet egészséges továbbfejlődése el sem képzelhető? Továbbá milyen haragnak tenné ki magát az állam a márkázás tévedései esetén, ha kiderülne, hogy egy kép mégsem Paál Lászlótól való s ha silány holmin volna olvasható a művészi megjelölés? Végső eredményben a márkázó állami szerv olyan helyzetbe jutna, mint állandóan támadott nagy művészi egyesületek zsűrije! Haragos tiltakozások és gúnykacaj középpontjában állana.

A kontárok, csalók és árusaik ellen csak egy védekezés van: a képzőművészeti hozzáértés fejlesztése. Egy bizonyos, bár szűk határig a hamisítások és félrevezetések drákói megbüntetésével és a zugkereskedelem közigazgatási megrendszabályozásával is lehet némi eredményt elérni. De igazi védelmet bárkinek is csak az nyújthat, ha a mázolás meg tudja különböztetni a képtől.

Ezt elérni ideális, bár igen nehezen elérhető célja a jól vezetett állami képzőművészeti politikának, amelyre e téren igen nagy hivatás vár. A gyógyulásnak ilyen útja azonban hosszú lesz: képzőművészeti kultúrát terjeszteni, különösen ma, nem könnyű feladat. De amiképpen az igazi író nem lehet másképpen védeni a krajcáros szemét, az igazi zenét a gassenhauerek vagy „dalköltészet“ ellen, mint az ízlés nemesítésével, azonképpen a képzőművészet megvédésének is csak egy hatásos módja van: a kultúra terjesztése.

FARKAS ZOLTÁN

A TÍZÉVES ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH

EERKILENC SZÁZHUSZONNÉGYBEN Heltai Jenő, mint a budapesti Athenaeum könyvkiadóvállalat igazgatója, Erdélybe utazott, hogy a magyarországi könyvek behozatalának ügyét megbeszélhesse az illetékes román hatóságokkal. Útja azonban a maga elé kitűzött célnál sokkal többet eredményezett, mert az erdélyi írói körökkel való megismerkedése révén nemcsak a magyarországi könyvek erdélyi exportját, hanem az erdélyi könyvek magyarországi importját is sikerült biztosítani. Az első fővárosi könyvkiadók között is tekintélyes helyet elfoglaló Athenaeum — ez út eredményeképpen — hamarosan négy erdélyi könyvet jelentetett meg kiadványai között, amivel a hazai irodalmi érdeklődés irányát egyszerre Erdély felé fordította.

„Az Athenaeum négy kötete — írja Tabéry — súlyosan cáfolta meg a tévhitet, hogy vidéken csupán provinciális színvonalú irodalom születhetik. Helyesebben: ezek a kötetek győzték meg az olvasókat elsősorban arról, hogy ami kelet felé fekszik Biharkeresztéstől, az többé nem vidék, hanem egy külön sorba rendeltetett magyar nemzetrészen önálló szellemi területe.“

Az Athenaeum erdélyi könyveinek sikere azonban nemcsak magyarországi, hanem erdélyi vonatkozásban is jelentkezett, mert a fővárosi elismerést nyert kisebbségi irodalom ezáltal felismerte saját jelentőségét. Ennek az öntudatgyarapodásnak volt valószínű következménye, hogy Heltai eltávozása után rövid idővel — még 1924 telén — az erdélyi napilapokban Kós Károly, Kádár Imre, Ligeti Jenő, Nyirő József, Paál Árpád és Zágony István aláírásával előfizetési felhívás jelent meg az általuk immár megalakított és létrehívott „Erdélyi Szépmíves Céh“ könyvkiadványaira vonatkozólag. Kétszáz előfizetést kértek, mint nélkülözhetetlent és a Céh fennállását biztosítót — azonban a közönség a legrövidebb idő alatt ezt a számot túljegyezte, aminek folytán 1925 tavaszán megjelent első kiadványuk: Gulácsy Irén „Hamueső“ című kisebbségi regénye.

Ez a tíz évvel ezelőtt bizonyára sokak szemében jelentéktelennek látszó „irodalmi esemény“ ma már — eddigi eredményeiket tekintve — bizonyos mértékben történelmet jelent. Az „Erdélyi Helikon“ ezévi márciusi száma vezetőcikkben jelenti be a jubileumot: „Idén van éppen tíz esztendeje annak, — írja Kovács László szerkesztő — hogy néhány erdélyi magyar író kigondolta és elindította azt az erdélyi kiadóvállalatot, amelyet Erdélyi Szépmíves Céh neve alatt ismernek az irodalom iránt érdeklődők mindenütt, ahol magyarok élnek. Nemsokára századik magyar könyv jelenik meg jelzésével és hetedik évfolyamát éli a kiadá-

sában megjelenő Erdélyi Helikon folyóirat... És az eredetileg tisztán erdélyi magyar könyvek kiadására alakult Erdélyi Szépmíves Céh (közben) az erdélyi magyar irodalmi élet központjává nőtt, majd valószínűsítően a magyar irodalmi élet központjává, amelynek idegszálain és tevékenységén az erdélyi magyar élet minden műveltségi kérdése megül, vagy átszalad. Tevékenysége nő, programja észrevétlenül kiszélesedik, új meg új ügyek indulnak el tanácsával és kezdeményezésével.“

A magyar nyelvterület, sajnos, nem sok olyan könyvkiadóval dicsekedhetik, akinek jubileumáról a publicistának kötelessége lenne megemlékezni. Üzleti szempontoktól vezetett és irányított könyvkiadásunk sohasem viselte gondját hazai irodalmi fejlődésünknek és sohasem tett mégcsak kísérletet sem arra, hogy a magyar író és magyar olvasót — helyesen és irodalmi szempontból irányított kiadó politikájával — közelebb hozza egymáshoz. A magyar író aktuális mondanivalóival legalább egy évtizedet mindig késett, mert „névtelensége“ nem szolgáltatott kellő bonitást könyve forgalombahozatalához, mikor pedig már hosszú idő múltán „közismertté“ lett, újszerűsége és eredetisége kopott el s epigonnak látszott az előtte és kárára importált külföldi írók nagy tömege mellett.

Az „Erdélyi Szépmíves Céh“ kiadó politikája e szempontból jelentette a legnagyobb változást és haladást. A könyvkiadás új formájának megteremtésével sikerült az üzleti szempontokat kiküszöbölni s az író és olvasó közvetlen kapcsolatának megteremtésével az irodalmi és művészi szempontoktól irányított könyvkiadás alapját megvetni. Egy biztos és szellemileg is magas színvonalon álló előfizető táborra való támaszkodás révén alkalom nyílt arra, hogy a Céh a könyvkiadás szellemi adminisztrációjában is új csapásokat vágjon, hogy megszólaltathasson olyan írókat is, akik komolyabb mondanivalójukkal máshol nem találtak volna kiadóra. A Céh mindjárt első kiadványaiban hivatása magaslatára emelkedett: Gulácsy Irén „Hamusó“, Kós Károly „Varjúnemzetség“ és Ligeti Ernő „Föl a bakra“ című munkájukban a kisebbségi sorsba süllyedt magyar élet útvonatát jelölik ki reális, de mégis magabízó — optimista megvilágításban. E köteteket egymás után követték Makkai Sándor, Aprily Lajos, Kádár Imre, Nagy Dániel, Bartalis János, Reményik Sándor, Kisbán Miklós, Sipos Domokos, Karácsony Benő, Tamási Áron, Berde Mária, Szántó György, Nyirő József, Moher Károly, Tabéry Géza, Kemény János, Szentimrei Jenő, Kuncz Aladár, Bárd Oszkár és Olosz Lajos vers-, regény- és tanulmánykötetei, egyre nagyobb feltűnést és elismerést keltve és egyre több hívet táborozva a provinciális keretből most már végleg kiemelkedett erdélyi irodalom számára.

E felsorolt nevek közül ma már nem egy az egyetemes magyar irodalom „élcsapatához“ tartozik. Makkai Sándor „Magyar fa sorsa“ és „Magunk revíziója“ című pompás tanulmányköteteivel a nemzeti és reformtartalmú „transzilván-szellem“ alapvetője és megteremtője lett. Ebben az emelkedett, de rugékonnyan megkoncipiált körben a „jobb- és baloldali magyar irodalom“ antagonizmusa anakronizmussá vált, az eddig élesen szemben állók egymásra találtak s a közös, vállvetett kisebbségi szellemi és irodalmi munka zavartalanul megindulhatott.

Ez a közeledés szükségszerű és elkerülhetetlen volt, mert „az erdélyi lélek — mint Tabéry írja — nem a progresszió és a konzervatizmus közötti különbségtől virágzott életre, hanem abból a tényleges helyzetből, hogy amióta az erdélyi magyarság kisebbségi sorsba jutott, azóta úgy a jobb, mint a baloldali világszemlélet megszűnt számunkra a hatalomgyakorlás bázisa lenni. A világszemlélet megtisztult számunkra. Belső lelkiismereti ügyünké változott, amihez nem tapadhat erőszak, amiből pályafutások ugródeszkája nem lehet, de egzisztenciák számára farkasverem sem.“

Ebben a kiegyensúlyozott és erős akarattal tárgyilagossá tett szellemkörben az erdélyi irodalom gyors és hatalmas haladást tett. Bár a Szépmíves Céh mellett más kiadások és az Erdélyi Helikon mellett más folyóiratok is küzdöttek a kisebbségi magyar szellemi élet kiépítéséért és felvirágoztatásáért, az oroszlánrészt e küzdelemből mégis a Céh vette ki s az erdélyi irodalom ma elsősorban az a nyolcvannégy kötet magyar könyv, melyet kiadói szignójával a Szépmíves Céh jegyzett. A Céh érdeme, hogy Nyirő és Tamási számyrabocsátásával megindítója lett egy új irodalmi népies iránynak, mely azóta a többségi irodalomra is átsapott s a fiatalok között ma már komoly értékeket termelt. A Céh érdeme, hogy a háborút járt — harminc- és negyvenéves — fiatalabb generáció irodalmi munkába állításával a konzervatív és progresszív részre „kettészakadt irodalom“ válságát megszüntette s ez állásfoglalások és nézőpontok szintézisével a zavartalan és immár kiegyensúlyozott nemzeti jogutódlást lehetővé tette. A Céh érdeme, hogy a magyar irodalompolitikában oly régen és oly sokat emlegetett decentralizáció problémáját kielégítően és hiány nélkül megoldotta, mikor Kolozsvár székhellyel egy Budapesttel vetekedő vidéki magyar irodalmi központnak vetette meg alapját. A Céh érdeme, hogy a háború utáni magyar líra oly gyors és merész lendületnek indult, mert mikor az összeomlást követőleg a többségi irodalomban teljes a csend s csupán pár epigon rágódik még Ady gazdag örökségén, a Céh három első verseskötete Aprily, Bartalis és Reményik nevével már ismételten „kezdest“ és bátor kiállást jelent, ami határokon túl is csakhamar visszhangra talál. A Céh érdeme, hogy az aktuális jelentőségű és célzatú történelmi regény művelése gyors lendületet kap s a kisebbségi élet ezer problémája is irodalmi feldolgozásra talál. Az „erdélyi regény“ ezáltal új szint, stílust és koncepciót termel és pusztán irodalmon túl nemzetnevelő tényezővé is válik. A Céh érdeme végül az is, — s talán ez nevezhető legnagyobb teljesítményének — hogy a transzilván gondolat megformulálásával, kidolgozásával és állandó hangoztatásával kijelölte a jövő Erdély létformáit s e gondolatnak ma már az erdélyi testvérepek irodalmában is sok barátot és hitvallót szerzett.

Ily sok s többet le nem kicsinyelhető eredmény láttán érthetetlennek látszik, hogy a Céh tízéves jubileumán az elismerő kritikák elkönnyvelése mellett mégis bizonyos támadásokkal s keretén belül jelentkező válsággal is kénytelen szembenézni. „Először csak úgy a kávéházi bohémasztalok és újságíró klubok többi irodalmi pletykái között bukkant fel ez a hír is, talán most egy esztendeje, — írja Kós Károly az Erdélyi Helikon áprilisi számában — hogy Váradon néhány ismert

magyar író, aki elégedetlen az eddig való könyvkiadási lehetőségekkel, összeállott, hogy új irodalmi könyvkiadó vállalatot indítson. Később határozottabb formában újságcikkekben, interjúkban olvastuk, hogy három ismert író tényleg megalakította a kollektív könyvkiadó vállalatot „Erdélyi Magyar írói Rend“ címén. Azután kiderült, hogy az E. M. I. R.-hez még másik három író is csatlakozott s így véglegesen most már hat tagból állott az a társaság, mely hírlapi propagandacikkekben és nyilvános előadásokon hirdette ki, hogy az erdélyi magyar irodalom élete és egészsége szempontjából hasznosnak, szükségesnek és elkerülhetetlennek tudja az új könyvkiadói vállalat megvalósulását és munkába állását.“

Az E. M. I. R. megalakulását azóta Magyarországon is bejelentette. 1933 októberében Csuka Zoltán kisebbségi-irodalmi folyóiratában, a „Láthatárban“ írt Szemlér Ferenc, Tabéry Géza és Berde Mária a megvalósulás előzményeiről és indokairól, majd később Berde Mária észrevételeit a „Magyar Szemle“ áprilisi számában is kifejtette. E cikkek szerint a Céh Áprily távozta és Kuncz Aladár halála óta elvesztette „szerencsés irányítóit“ s a „helikoni kapcsolat túlszoros gyűrűje“ ezáltal irodalmi szempontból hátrányossá vált. A Céh központi vezetősége „sem a Bánság, sem a régi Partium olvasóvilágával, sem a belső székelységgel erőteljesebb kapcsolatot ki nem épített“, az „élőszó kultuszt“ elhanyagolta s kiadó politikájában is eltért több ízben a maga elé tűzött művészeti és irodalmi irányelvektől. A Céh azon kezdte, — írja Tabéry, az új csoportosulás vezetője — hogy nem fizette az írók honoráriumát és folytatta ott, hogy lehetőség szerint olyan könyveket adott ki, amelyek nem kértek írói honoráriumot. Ezért adta ki a Céh egymásután Makkai Sándor református püspök két könyvét, melyek közül az első a püspök régi hírlapi cikkeinek gyűjteménye volt, a második pedig Széchenyi Istvánról szóló értekezés. Ezért adta Id a Céh Bánffy Miklósnak a Helikon folyóiratban már megjelent „Emlékezéseit“ másodközlésben, hiszen Bánffy gróf nem kért honoráriumot, és adta ki Arany János balladáit is ... Sokan azonban félremagyarázzák az írói Rend célkitűzéseit és azt hangoztatják, hogy szembekerült a vécsi Helikkal. Ez a magyarázat azonban teljesen és tökéletesen téves... Az írói Rend megalakulása után sem vált ki egyetlen írói Rendhez tartozó író sem a Helikonból, csupán a Céhet hagyták ott, mert a Céh vezetésével elégedetlenek voltak és az elégedetlenség okát megszüntetni nem tudták.“ A Céhből kiváltak nevei között szerepel Berde Mária, Bárd Oszkár, Szombati-Szabó István, Moher Károly, Olosz Lajos és Tabéry Géza, azonban állítólag Reményik és Áprily is megszüntetik a Céhhel fennálló kapcsolataikat. „Az az egy bizonyos, — folytatta cikkét Tabéry — hogy az írói Rend sem társadalmi előkelőségektől, sem pénzügyi segítségektől nem lesz olyan függő viszonyban, mint volt a Szépmíves Céh.“ Az E. M. I. R. megalakulásával „az erdélyi magyar szépirodalom új korszakába lép... ez az alakulás alighanem az erdélyi irodalom harmadik periódusának kerül középpontjába.“

Bár nem vagyunk illetékesek arra, hogy az erdélyi magyar irodalom belső, úgyszólván családi ügyeibe beavatkozzunk, hogy az írói Rend és a Szépmíves Céh között keletkezett szakadás tekintetében

akár az egyik, akár a másik fél pártjára álljunk, — mégsem tudunk attól a benyomástól szabadulni, hogy az „irodalmi schizma“ bevallott és feltüntetett okai nem egészen őszinték és helytállóak. Hiszen Áprily távozása és Kuncz Aladár halála után a Helikon szerkesztését az a Kós Károly vette át, aki a Céhét kezdettől fogva irányította, akinek talán legtöbbet köszönhet a magyar kisebbségi, de különösen irodalmi élet. Kós közismert szabadelvűsége minden valószínűség szerint útját állta annak, hogy a helikoni kapcsolat az írói szabadság rovására érvényesüljön s ha a Céh ennek dacára munkaprogramját mégis korlátozta, úgy ennek sokkal inkább külső, mint belső okai voltak. A már közel három évvel ezelőtt kirobbant gazdasági válság a budapesti könyvkiadást is egyszerre megállította s csupán az elmúlt év decemberében volt némi élénkülés észlelhető a könyvpiacra. Ha a sokkal korlátoltabb anyagi eszközökkel rendelkező Szépmíves Céh ezekben a válságos években folytatta volna a korábbi mértékű könyvkiadását, úgy nemcsak a vállalkozás anyagi alapjait rendítette volna meg, de előfizetőinek nagy tömegeitől is meg kellett volna válnia. A Céh programszűkítése így nagy előrelátásról tett bizonyosságot, előfizetőit „átmentette“ a ma már valamivel jobb időkbe, mert nem állította őket lehetetlen és teljesíthetetlen áldozatok elé. Ennek tudható be a Tabéry által felpanaszolt könyvek kiadása is, bár másrészt tudnivaló, hogy a Céh előfizetői egyúttal nem mind olvasói a Helikonnak s így a mindig irodalmi és publicisztikai eseményt jelentő Makkai-kötetekre ezek is méltán tarthattak számot. Az Arany-kötet Buday György fametszeteivel való megjelentetése pedig kegyeleti aktus volt, amivel a Céh hódolni akart a nagy költő emlékének s hogy ezt milyen szerencsés formában tette, azt mutatja az a körülmény, hogy a balladás kötet az 1933-as év „legszebb magyar könyvének“ nyilvánított.

A Céh, illetve előfizetőinek korlátolt anyagi lehetőségeivel magyarázható az a tény is, hogy tagjai a Bánság s a régi Partium és a Székelyföld keleti részét „irodalmilag beszervezetlenül hagyták“ s az egykori élőszo propagandát most már végérvényesen a nyomtatott betűvel cserélték fel. A Céh jövedelme — amellyel a könyvkiadás is csak nehezen tudja fedezni — ily nagyszabású program megvalósítását sem teszi lehetővé. Legfőbb és legfontosabb feladatának — a könyvkiadásnak — veszélyeztetése nélkül új vállalkozásokba nem kezdhet. Amennyiben tehát egyesek — a Céhnek e vidékeken élő tagjai — sérelmesnek tartják a túlzott centralizmust, úgy elsősorban önmaguk fölött mondanak ítéletet, mert a Céh szervező munkájukat minden bizonnyal hálával és elismeréssel fogadta volna s így a Céh tábora e „külső övezetben“ is beszervezhető lett volna. Egy új könyvsorozat megindítása pedig a Helikon kiadásában — tehát a Céh érdekkörén belül — annál is inkább elképzelhető s megindítható lett volna (esetleg mint „Helikon Könyvtár“), mert Kisbán Miklós „Martí, novics“ c. drámája és Kádár Imre román balladafordításai szintén így jelentek meg s így alapot nyújtottak a már megindított vállalkozás kiépítésére.

Az E. M. I. R.-nek a Szépmíves Céh-ből kivált tagjait minden bizonnyal a legtiszteletreméltóbb szándékok vezették, mikor döntö

lépésükre elszánták magukat, azonban ezzel a szakadással kapcsolatban két kérdés önkénytelenül felmerül: vajjon az ellenzékbe vonult írók csapata képes lesz-e az erdélyi irodalmi fejlődéseknek új irányt szabni és maga a kisebbségi sorsba süllyedt Erdély nem fogja-e kárát vallani a két konkurrens vállalkozás vetélkedésének? Ami az első kérdést illeti, aligha tévedünk, ha azt állítjuk, hogy a kiváltak között egyetlen olyan író sem szerepel, aki a Céh célkitűzéseivel szemben újat vagy forradalmi hozhatna. Mindannyian — mint a Céh tagjai — végig küzdötték a tízéves harcot s minden esetleges jelenlegi békétlenségük dacára sokkal közelebb állnak az elhagyottakhoz, vagyis a Céh tagjaihoz és szellemvilágához, mint a kezdetben velük oly sokat csatározó erdélyi konzervatívokhoz, vagy újabban a kolozsvári Ady Endre Társaságban csoportosult fiatalokhoz. Ami pedig a másik kérdést illeti, itt nem hallgathatjuk el aggodalmunkat. A jelenlegi mostoha gazdasági viszonyok között Erdély magyar társadalmá az irodalom ügyéért két oldalon áldozni képtelen s így félős, hogy az a vállalkozás, mely normális gazdasági körülmények között — az egészséges verseny megindításával — talán tényleg létrehozója és megteremtője lett volna az „erdélyi irodalom harmadik korszakának“ — így kezdő időpontját tévesztve, elgáncsolója és akadályosítja az eddigi eredményeknek anélkül, hogy azokat hasonló értékes és jól szervezett munkával pótolni tudná.

Egyet azonban most, az ünneplés hangulatában is meg kell állapítanunk, s ez az, hogy a Helikon erdélyi céljait pompásan megközelítve, hivatva van, hogy kisebbségi irodalmi életünk vezér folyóiratává váljék. E téren nagy feladatai vannak és kísérletet kell tennie, hogy a szlovenszkói és vajdasági kisebbségi irodalmi problémákat is felvegye működési körébe, a vezetés előnyeit saját számára továbbra is biztosítsa és megőrizze. A vajdasági „Kalangya“ vagy a szlovenszkói „Magyar írás“ ma már szintén tekintélyes folyóiratok s úgy ezek, mint az egész kisebbségi élet számos oly problémát vet felszínre, mely megvitatást igényel és kisebbségi folyóiratainknak kötelessége lenne e kérdések tisztázására közös erővel összefogni s ezek megvitatása céljából szellemi és író vezérkarukat — legmarkánsabb képviselőikben — felvonultatni és megszólaltatni.

Eddigi irányában azonban a Céh a mai nehéz viszonyok közt sem lankad, sőt újból fokozottabb ütemben dolgozik s Tamási Áron „Ábel az országban“ c. regénye után most jelentették meg Kós Károly „Országépítő“ c. hatalmas kétkötetes történelmi regényét, melyet Makkai „Táltoskirály“ ugyancsak történelmi regénye követett. De az előzetes kiadói jelentés már hírül adja Szerb Antal 700 oldalas pályadíjnyertes „Magyar irodalomtörténetének“ közeli megjelenését is, mely minden bizonnyal az egész magyar nyelvterület irodalmi szenzációjaként fog hatni.

Ily gazdag és értékes újabb kiadói tevékenység mellett minden bizonnyal az E. M. I. R. is revideálni fogja a Céhhel szemben elfoglalt álláspontját és rátalál az együttműködés útjára, hiszen a panaszok egy része — a könyvkiadás fokozottabb megindításával — máris orvosolva lett. A „kettészakadt irodalom“ luxusát kisebbségi litera-

túránk nem engedheti meg magának, az ellentétes álláspontoknak közeledniük kell egymáshoz, hogy az erdélyi irodalom oly sok reményre jogosító merész ívelése továbbra is folytatódhassék. A kisebbségi élet tíz legnehezebb esztendejében oly erősnek és megbízhatónak bizonyult Erdélyi Szépmíves Céhét létalapjainak veszélyeztetése nélkül továbbra is fenn kell tartani s az általa eddig elért jelentős eredményeket a jövőt illetőleg nem lehet és nem szabad illuzióriussá tenni. A Céh nem zárkozhatok el s bizonyára nem is fog elzárkózni bizonyos jogos igények teljesítése elől, azonban másrészt ez igények sem léphetik túl a reális kereteket s a már meglévő biztos „jót“ nem áldozhatja fel a kétséges és bizonytalan „jobbért“. Az erdélyi magyar irodalom különböző világnézetű és pártállású írókat szervezetébe tud illeszteni, de már „két irodalmat“ fenntartani, adminisztrálni képtelen. Az Erdélyi Szépmíves Céh tízéves jubileumát méltóbban nem ünnepelheti, mint ha eddigi szervezetében tovább dolgozik, de az E. M. I. R. tagjai sem tehetnek nagyobb szolgálatot e nevezetes évfordulón a kisebbségi magyarságnak, mintha újra visszatérnek a régi és ifjú Erdélyi Szépmíves Céh kötelékébe.

PONGRÁCZ KÁLMÁN

EGY ÉV DÉLSZLÁV KÜLPOLITIKÁJA

A kisantant új szervezete — A gazdasági egység — A négyhatalmi paktum — A Keleti Locarno — A balkáni blokk — Bolgár-szerb közeledés — Az Anschluss és a német-szerb közeledés — Ave Poloma! — Magyarország ellen — Kalimegdán

HITLER URALOMRA JUTÁSA alapjaiban rázta meg a párizsi békek által teremtett hatalmi rendszert. A győztes és a legyőzött hatalmak érdekeinek lassú fejlődéssel való összeegyeztetése, amin mindkét táborban annyian fáradoztak, egyszerre hiábavaló munkának látszott és a háborús veszedelem mármár akuttá vált. Ha a dolgok fejlődése egyelőre más irányt is vett, 1933 tavaszán a külpolitikai pesszimizmus indokolt volt és heteken át katasztrófa fenyegetett.

A KISANTANT a magyar revíziós mozgalom fokozódó nyugati sikerei miatt meglehetősen ideges lelkiállapotban lépte át 1933-ban az új év küszöbét. Tapasztalnia kellett, hogy a revíziós gondolat barátainak száma immár mindenfelé rohamosan szaporodik. A kisantant államainak belpolitikai és gazdasági nehézségei is egyre súlyosabbakká lettek és nagy szövetségeseiknél semmilyen téren sem találtak arra a megértésre, amelyre igényt tartottak. Megérlelődött tehát bennük a gondolat, hogy közös érdekeik védelmére szorosabban kell összefogniok, hiszen biztosan csak egymásra számíthatnak!

1933 febr. 16-án jelentették a Népszövetségnek, hogy eddigi szövetségüket egységes nemzetközi szervezetté alakították át. E kérdéssel foglalkoztunk e folyóirat hasábjain (Délszláv Külpolitika XVIII. köt. 201—208. l.). Ami a paktum tartalmából ismeretessé vált, az nem hozott sok újat. A kisantant eddig is, ezután is Magyarország ellen tört. Minden jel szerint a kisantant új titkos egyezményeket is kötött ellenünk. Fontosabb az a jövőre szóló program, melyben a kisantant megállapodott: a három állam ellentéteinek kiküszöbölése, a külön egyezmények egységesítése, egységes eljárás minden külpolitikai kérdésben, a gazdasági egység kiépítése. Állítólag kölcsönös fegyveres támogatást is ígértek egymásnak forradalom esetére. A programból sikerült is egyet-mást megvalósítaniok és meg kell állapítanunk, hogy a kisantant egységes fellépése sem maradt eredmény nélkül.

A GAZDASÁGI ÖSSZEFOGÁS a kisantant államai között nem új gondolat. Egyidős magával a kisantanttal, de megvalósulni sohasem tudott. A három állam szövetkezésének politikai alapjai a trianoni békében adva vannak, a gazdasági együttműködés feltételei hiányoznak. Románia és Jugoszlávia majdnem azonos gazdasági összetételű államok. Nincs mit egymással kicserélniök. A cseh ipar és a román-délszláv nyerstermelés kiegészíthetnék egymást, de Csehország periferikus

fekvése és a kisantant földrajzi formája miatt ez a gazdasági blokk Magyarország nélkül fantasztikumnak mondható.

A gazdasági tárgyalások egyelőre csak azt eredményezték, hogy egyrészt Jugoszlávia és Románia, másrészt Csehszlovákia ellentétei kiéleződtek, tudatosabbá váltak. Stojadinović Milan volt pénzügyminiszter kimutatta, hogy Jugoszlávia kivitelének csak 16%-a esik a szövetséges államokra (Románia, Csehszlovákia, Franciaország), bevételének is csak 23%-a (Politika 1933 ápr. 15.). Kiderült, hogy amíg otthon a szerb sertés kilója 7.25—7.75 dinárért adható el, a Csehországba kivitt sertésért csak 6.94 dinárt lehet kapni (Obzor 1933 aug. 4.). Kiderült, hogy Csehszlovákia évi 30.000 vágón búzabeviteli szükségletének 85%-át hozza be a tengerentúlról és csak 15%-át Délkelet-Európából, mely majdnem megfullad saját búzájában. Jugoszláviára e bevételből mindössze 3% esik (Obzor 1933 aug. 30., szept. 7.). Tíz év alatt a cseh-szerb külkereskedelem szerb mérlege tízmilliárd dinárral maradt passzív (Politika 1933 nov. 7.). A Lavoro Fascistában Frangeš volt diktatúraminiszter nyíltan bevallotta, hogy Jugoszláviának Olaszország és Ausztria az igazi export-területei, tehát Mussolini dunavölgyi terveit gazdasági okokból helyesli. A balkáni agrárállamok rá vannak szorulva a középeurópai export-területekre, miután a nyugati piacok alig jöhetnek számításba (Obzor 1933 dec. 23.). A cseh devalváció a délszláv kivitt igen súlyosan érintette, amennyiben 1934 febr. 15-e után a kiszállított marhákért ugyanannyi devalvált csehkoronát fizettek, mint amennyi devalvátlanul ezelőtt (Obzor 1934 febr. 22.). Hasonló jelenségek merültek fel a cseh-román gazdasági tárgyalások folyamán is.

A gazdasági kisantant megvalósulása maradt a távoli és igen bizonytalan jövő zenéjének. Amíg Jugoszlávia és Románia egymás kisebbségeire nézve egész sereg méltányos megegyezést tudott létesíteni s ezzel a két állam barátsága lényegesen megszilárdult, a gazdasági tárgyalások a csehek és balkáni szövetségeseik között elkedvetlenedést eredményeztek.

A NÉGYHATALMI PAKTUM változatai között jelentékeny szerepet játszott a kisantant új szervezete és tagadhatatlanul sikereket is ért el. Messzire vezetne e paktum fordulatának beható ismertetése. Elvégezte ezt helyettünk Gratz Gusztáv (A négyhatalmi paktum. Külügyi Szemle X. évf. 213—219.1.) és Ottlik György folyóiratunk külpolitikai szemléiben. A Duce eredeti tervéből bizony édeskevés maradt meg a végleges szövegben. Igaz viszont, hogy az általános európai helyzet alakulása folytán az egész egyezmény papiroson maradt.

A négyhatalmi egyezmény első tervezete meglehetősen izgalmat keltett a kisantant államaiban. 1933 márc. 27-én közös jegyzékben tiltakoztak a róluk-nélkülük eljárás ellen és rámutattak arra, hogy a tervezet ellenkezik a népszövetségi alapokmánnyal. A harcot a Duce terve ellen Titulescu és Benes vívták, Jefić háttérben maradt. A délszláv sajtó azonban nagyon idegesen viselkedett, a legidegesebben talán a külföldnek szánt *Esprit de Belgrade*, melyet a diktatúra megbízásából Marković Lázár volt miniszter és külügyminiszteri önjelölt szerkeszt. Srlić miniszterelnök a kormánypárt sarajevói gyűlésén

kategorikusan szembe fordult a paktummal, hasonlóképpen a skupstinában a külügyminiszter (Obzor, 1933 jún. 7,9.). A kisantant lármája a francia álláspontot erősítette a Dúcéval szemben. Ismeretes, hogy Franciaország a négyhatalmi szerződés parafálásával egy időben külön jegyzékekben nyugtatta meg a kisantantot, hogy revízióról továbbra is csak a népszövetségi paktum 19. §-a szerint lehet szó. A kisantant e francia jegyzékre válaszolva, azt a nézetét fejezte ki, hogy a parafáit egyezmény 2. §-a minden revíziót kizár, mely nézet nyilvánvalóan ellentétben áll a népszövetségi paktummal. A délszláv sajtó ezután úgy magyarázta a négyhatalmi egyezményt, hogy Olaszország a végleges szöveg aláírásával elejtette a magyar revízió gondolatát. Baludgic Zivojin berlini délszláv követ atyai intéseket intézett hozzánk, kezdjünk francia orientációt, mielőtt végleg elszigetelődünk. A francia orientáció előfeltétele a kisantanthoz való közeledés, még pedig nem holmi vezetőszerp igénylésével, hanem szerény megnyugvással a mai „igazságos“ helyzetben. Gömböst is kioktatja, hogy akkor, amikor a történeti osztályok hegemoniája helyébe a demagógia diktatúráját tette, nem oldotta meg a magyar kérdést. (Politika, 1933 júl. 23.)

Jugoszlávia e diadalittas véleménynyilvánításai aligha találtak a nagy szövetségesek tetszésével. Az angol sajtó Titulescut és Benet konstruktív politikára utasította, Jugoszláviáról nem is beszélt. Az utolsó időkben egyre gyakrabban néz el Anglia Jugoszlávia feje fölött. Jouvenel római francia nagykövet meg annak a nézetének adott kifejezést, hogy a négyhatalmi egyezmény elintézése után megoldást kíván a kisantant középeurópai helyzete...

A KELETI LOCARNO, az 1933 júl. 3-án és a júl. 4-én aláírt két szerződés a Szovjettel, egyrészt Franciaországnak azon törekvésére vezetendő vissza, hogy Németországot teljesen körülzárja, másrészt a Szovjetnek azon törekvésére, hogy belpolitikai és gazdasági nehézségeinek rendezésére, valamint a Távol-Keleten érdekeinek biztosítására nyugati és déli határainak tehermentesítésével időt nyerjen. Az első szerződést Románia is aláírta, amivel a Szovjet lemondott Besarábiáról. A második szerződést a Szovjet, Törökország és a kisantant kötötték meg. Itt szerepel először a kisantant mint egységes szervezet, ha külön aláírásokkal is. A Szovjet e szerződésekkel a revíziós frontot végleg ott hagyta. A kisantant egyrészt Románia miatt írta alá a keleti Locamót, másrészt azért is, hogy ezzel Bulgáriára nyomást gyakoroljon.

A Keleti Locamo-kérdés vizsgálatánál a délszláv részre szorítkozunk. Jugoszlávia a cári emigráció központja. Az orosz szent szinódus Karlócán székel. Mintegy 30.000 orosz emigráns él az országban. Belgrádban egyedül 9000, köztük 1000 egyetemi hallgató. Orosz katonai és más iskolák működnek Jugoszláviában. Sok orosz áll délszláv állami szolgálatban. Az egyetemeken szép számmal tanítanak menekült orosz egyetemi tanárok. Strandmann tábornok, az utolsó cári követ, félig-meddig még diplomataszerepet játszik (Obzor, 1933 ápr. 8). Ilyen körülmények között eléggé meglepő volt a szovjet-egeyzmény aláírása. Nem kell azonban elfelejtenünk, hogy a szerb közvélemény csak oroszokat ismer és nem tesz különbséget közöttük

államforma szerint. Nincic külügyminiszter 1923-ban megmondta a skupstinában, hogy soha olyan szerb külügyminiszter nem fog akadni, aki olyan szövetséget kötne, mely Jugoszláviát hadba vinné Oroszország ellen, bármilyen rendszer van is ott uralmon. A szovjettel való megegyezést régóta sürgették egyes politikusok, különösen a volt diplomata Jovanovic Joca, a diktatúra előtt a szerb földműves-párt vezére.

Most a pánszláv eszme kidomborításával készítették elő a délszláv közvéleményt az orosz szerződésre. Markovié Lázár kifejtette, hogy a Szovjet szláv szolidaritásból fordult a négyhatalmi egyezmény ellen (Pravda, 1933 ápr. 12). Később a Keleti Locamót a négyhatalmi egyezményre való válasznak minősítették. (Politika, 1933 jún. 1). Az egyezmény aláírását a szerb közvélemény rokonszenwel fogadta.

A Keleti Locamo megkötése óta immár tíz hónap telt el és az orosz—délszláv viszony változatlanul az elvi deklarációnál maradt. Sem Románia, sem Jugoszlávia nem vették fel a Szovjettel a diplomáciai viszonyt és Csehszlovákiában is megmaradt az a sajátságos helyzet, amely eddig volt: elismerés nélkül delegációk útján való érintkezés. Belgrádban bizonyára szerepet játszanak ebben a király érzelmei. Moszkvában talán az olasz befolyás és az egész kérdés bagatellizálása.

A BALKÁNI BLOKK megalakulása a délszláv külpolitika ez esztendejének talán legfontosabb eseménye. A kisantant új szervezete Magyarországot akarta a revíziós gondolat feladására kényszeríteni, a balkáni blokk Bulgáriát.

A bolgár—délszláv közeledés jelenségeit 1933 június elejéig már bemutattuk e lapok hasábjain („Délszláv külpolitika“, XVIII. 201—208.1.), ha azzal a felfogással is, hogy e közeledésben egyelőre több a fantázia, mint a valóság. Az év második felében a közeledés kilátásai javultak, míg az idén ismét erősen hanyatlottak, hogy a legutóbbi napokban újra kedvezőbb fordulat jelentkezzék.

A bolgár—szerb közeledést különösen a két egyház iparkodik előmozdítani. A bolgár egyház feje, István, szófiai metropolita, lelkes híve a közeledés eszméjének. Vannak azonban bolgár főpapok, akik szembe fordultak ez akcióval. A metropolitának emiatt egyes püspökeivel, különösen Simeon várnai érsekkel összeütközései vannak. S bár a múlt ősre tervezett jugoszláviai látogatása egyelőre még tisztázatlan okokból el is maradt,¹ húsvéti pásztorlevelében is a közeledés szükségességét hangsúlyozza (Obzor, 1933 júl. 1, aug. 4, szept. 27, 29, okt. 12, 14, 15; 1934 ápr. 8). A bolgár politikai életben a Demokratiéeski Zgovor ellenzi, a baloldali ellenzék sürgeti a közeledést. A baloldali ellenzékét Bulgária kimaradása a Keleti Locarnóból az elszigetelődés aggodalmával töltötte el és sietett egyéni kezdeményezésekkel Belgrad barátságát keresni. A bolgár kormány a szabad kéz politikáját hirdeti (Obzor, 1933 júl. 6, 11, 16, aug. 13, 18, 25, szept. 16, 26, okt. 4). A közeledés ügyét kívánta szolgálni Herriot augusztusi szófiai látoga-

¹ A La Macédoine (1933 okt. 22) azt írta, hogy a bolgár egyházi delegáció Macedóniát is meg akarta látogatni, hogy a lakosságra a bolgár-szerb közeledés irányában hasson. Miután azonban bolgárul prédikáltak volna, Belgrád ezt nem engedte

tása is. A hivatalos Bulgária a legnagyobb tisztelettel fogadta a volt premiért, dé Herriotnak a status quo-ban való végleges megnyugvást ajánló tanácsai, mint a délszláv—bolgár közeledés múlhatatlan előfeltétele, visszautasításban részesültek. Herriot november folyamán Párizsban előadást tartott Bulgáriáról, mely előadásban bolgárbarátnak vallotta magát. Sürgette a bolgár—szerb barátság elmélyítését, de aláhúzta, hogy a macedón kérdést megoldottnak tartja. (Narodna Odbrana, 1933 aug. 27, Politika, 1933 szept. 1, Novosti, 1933 szept. 4, Obzor, 1933 szept. 8, Vreme, 1933 nov. 28.)

A többé-kevésbé hivatalos jellegű akciókat társadalmi megmozdulás is kísérte. Belgrádban bolgár—délszláv, Szófiában délszláv—bolgár egyesület alakult és nem múlt el hét, hogy az egyik vagy másik részről valami látogatás, vendégszereplés, kiállítás stb. ne próbálta volna a közeledés ügyét előmozdítani. A kezdeményezés általában véve Belgrádé volt, de a szerb kezdemény visszhangra talált Bulgáriában. Nagyon érdekes volt a szerb Rotary-klub szófiái látogatása. Mikor erről Stojadinović hazatért, tapasztalatairól egy cikkben számolt be. Megbotránkozását fejezte ki, hogy a 700 km hosszú szerb—bolgár határon egyetlen megengedett átkelés van Caribrodnál. A keleti expressz jár itt át. Ellenben az országutat fű nőtte be. A bolgárok 90%-a békét akar Jugoszláviával. Némelyek a két állam egyesülését kívánják, mások a világháborúban elvesztett területek (Caribrod, Bosiljgrad, Strumica) visszaadását, ismét mások a bolgár kisebbség elismerését Macedóniában. A többség tudja, hogy ezek fantasztikumok és a macedóniai bolgár iskolák üresen maradnának (?), éppen ezért egyelőre a megértés atmoszféráját iparkodik megteremteni (Politika, 1933 nov. 14).

A bolgár—szerb közeledési akció legfontosabb mozzanata a két szuverén találkozása volt. A bolgár cári pár olasz, francia, angol útjáról hazatérőben a belgrádi pályaudvar királyi várótermében a szerb királyi pár vendégeként egy órát töltött (Obzor, 1933 szept. 10). A találkozó mindkét ország sajtójában rokonszenves visszhangot keltett. Pár hét múlva balkáni útján a szerb királyi pár Euxinográdban a cári pár vendége volt (Obzor, 1933 okt. 5). Ezután következett a cár öcsésének, Cyrill császári hercegnek, látogatása Belgrádban (Obzor, 1933 nov. 12). Egy hónap múlva a cári pár, Cyrill császári herceg és a bolgár miniszterelnök kíséretében, háromnapos hivatalos látogatást tett Belgrádban. A fejedelmi látogatások lebonyolításának technikája ma már igen fejlett, de túl minden rendezettségén a belgrádi lakosság valóban spontán melegséggel fogadta a bolgár felségeket. MuSanov bolgár premier a belgrádi újságírók bankettjén minden túlzás nélkül mondhatta: Azért jöttünk ide, hogy szomorú emlékeket töröljünk ki emlékezetünkéből és hogy a bizalom és barátság új viszonyát teremtsük meg a két testvémemzet között. (Obzor, 1933 dec. 14.) A francia sajtó szokatlan érdeklődéssel figyelte a cári pár látogatását és igen józanul állapította meg, hogy konkrét eredményt egyelőre nem lehet várni, de a két nemzet új utakra tért és egymáshoz való viszonyában új fejezet kezdődik. A cári pár 1934 január végén hivatalos látogatást tett Bukarestben is. Boris cár újabb párizsi útja után ismét keresztül utazván Jugoszlávián, Sándor király egy darabon elkísérte (Obzor, 1934 március 5).

Persze voltak a közeledési akciónak kevésbé kedvező mellékzöngéi is. Ilyen volt a bolgár területre tévedt szerb pilóták ügye (Obzor, 1933 júl. 2). A megújuló szerb panaszok, hogy a bolgár kormány nem lép fel kellő eréllyel a Macedón Komitéval szemben, sőt Dimov miniszter szövetségben volna vele (Politika, 1933 jón. 16, okt. 11, 13, Novosti, 1933 okt. 15, Obzor, 1933 nov. 5, 1934 jan. 31). A bolgár kormány ugyan megrendszabályozta a komitét, sőt a huzamos időn át Bulgáriában tartózkodó emigráns horvát képviselőt, Dosen Markót, is rábírta az ország elhagyására, de mindez a délszláv sajtót nem nyugtatta meg. Újabban megint olyanokat ír, hogy olasz költségen nyolcezer főnyi macedón sereg készülődik Bulgáriában Jugoszláviába való fegyveres betörésre. (Obzor, 1933 nov. 19, 1934 márc. 27, ápr. 19.)

Ezek a támadások, valamint az a tény, hogy a szerb királyi pár többször bejelentett szófiai útja még mindig nem következett be, mutatják, hogy Belgrád bizonyos fokig csalódott. Azt hitte, hogy az ellenforradalmi Demokratiéeski Zgovor bukása, Stambuliskij híveinek hazatérése, a gazdasági válság és a francia befolyás megérlelték a helyzetet Szófiában a behódolásra. Amíg Románia hajlandó a bolgár kisebbségnek engedményeket tenni, Jugoszlávia minden engedmény elől me-reven elzárkózik, hiszen engedmények esetén Macedónia bolgár jellege letagadhatatlan volna. Ha a szépen csengő frázisoktól eltekintünk és a nemzetközi érintkezés európai formájának helyreállítását nem fogjuk fel vívmánynak, a bolgár—szerb testvériség Belgrád felfogása szerint a status quo-nak Bulgária részéről való új és önkéntes megerősítését jelenti. A Musanov-kormány a területi revíziót egyelőre legalább elejtette, de nem mondott le a neuilly-i békében a bolgárság részére biztosított jogok érvényesítéséről, amire Jugoszlávia nem kapható.

Ilyen körülmények között Bulgária nem csatlakozhatott a balkáni paktumhoz. A balkáni paktum talán két eredőnek köszönheti létét. Egyrészt a Németország körülkerítésére törekvő francia politikának, másrészt a négy győztes balkáni hatalom azon törekvésének, hogy a status quo-t biztosítsák és a Balkánról a nagyhatalmak beavatkozását kizárják. Titulescu volt a paktum értelmi szerzője, de átértve a bolgár—szerb közeledés fontosságát, a kezdeményezést átengedte Sándor királynak, aki Sinaia—Euxinograd—Konstantinápoly—korfui útjával indította meg a tárgyalásokat.

A balkáni paktum előzményeivel és megkötésének körülményeivel részletesebben nem foglalkozunk, hiszen erről már van egy nagybecsű magyar tanulmány, melyet mi is használtunk (Szendé Zoltán: „Új Balkán felé?” Külügyi Szemle XI. évf. 127—134.1.). November végén Rüzsdí bey, török külügyminiszter belgrádi (Obzor, 1933 nov. 28, 29), majd Maximos görög külügyminiszter zágrábi látogatása, (Obzor, 1933 dec. 23) jelzik a tárgyalások menetét. A görögök sürgették az egyezmény aláírását, mert féltek egy szerb—bolgár külön paktumtól, mely valószínűleg az ő rovásukra kereste volna az ellentétek kiegyenlítését. Bulgáriát Törökország felszólította a balkáni paktumhoz való csatlakozásra. Bulgária állítólag a jugoszláviai és a görögországi bolgár kisebbség jogainak garantálását és az Égei-tengeri bolgár

kikötő biztosítását kívánta volna (Gric, 1934 jan. 27.). Február elején a délszláv, a román, a török és a görög külügyminiszterek parafálták az egyezményt és felhívták Bulgáriát, küldje el megbízottait a paktum aláírására. A bolgár álláspont az volt, hogy Bulgária külön-külön köt az egyes államokkal barátsági szerződést, de nem megy bele általános érvényű balkáni paktumba. Erre az egyezményt Athénben 1934 február 9-én Bulgária nélkül aláírták (Obzor, 1934 febr. 4, 6, 7, 8, 11.). Musanov a sobranjében azzal indokolta Bulgária tartózkodását, hogy respektálja a neuilly-i békét, de azt kívánja, hogy mások is tartsák tiszteletben az ebből fakadó bolgár jogokat (Obzor, 1934 ápr. 1.).

A balkáni paktumban a négy balkáni hatalom garantálja egymás jelenlegi balkáni határait. A paktum tehát Jugoszlávia esetében a magyar, osztrák és olasz határokra nem vonatkozik. A paktum értékéből sokat levon az, hogy két balkáni állam (Bulgária és Albánia) nem írták alá. Kiderült az is, hogy a paktumot a szövetséges államok másként és másként magyarázzák. Egy olasz—délszláv háborúra a paktum nem vonatkozik. De ha pl. Bulgária kihasználva e háborút, megtámadná Jugoszláviát, török és görög felfogás szerint nem állana elő a casus foederis, holott a bolgár támadás veszedelmeztetné Jugoszlávia balkáni határait. Nem szabad azonban az ilyen kombinációknak túlságos jelentőséget tulajdonítani. A jelen viszonyok közt egy elszigetelt olasz—délszláv háború nem képzelhető el. Ez európai konfliktust jelentene. Európai konfliktus esetén pedig az egyes államok magatartását nem szerződéseik, hanem érdekeik szabnák meg.

Sem a bolgár—szerb közeledés, sem a balkáni paktum nem valószínűsítették meg a szerb reményeket teljes mértékben. De ha objektívek akarunk lenni, el kell ismernünk, hogy ma a balkáni helyzet Jugoszláviára nézve kedvezőbb, mint egy évvel ezelőtt. Bulgária magatartásának inkább erkölcsi jelentősége van. Bulgária, sajnos, ma alig van kedvezőbb helyzetben, mint volna Magyarország, ha Ausztriában a szocialisták győztek volna és ez a szocialista Ausztria belépett volna a kisantantba, mi pedig a kisantanthoz nem csatlakoznánk. Éppen ezért Belgrád új kísérletet óhajt tenni Bulgária beléptetésére, esetleg a renitenskedő Görögországnak a blokkból való kiválásával (GxiÖ, 1934 ápr. 10, Obzor, 1934 máj. 5.).

AUSZTRIA SORSA tette a múlt évben ismét aktuálissá a közép-európai kérdést.

Ismeretes Benes tétele: inkább Anschluss, mint Habsburg-restauráció! Aki ismeri a cseh köztársaság földrajzi elhelyezését és azt a tényt, hogy a köztársaságnak három és fél millió német lakosa van, csodálkozva hallhatja e tételt. Hiszen Anschluss esetén három oldalról fogná körül Csehországot Németország és a politikai határt majdnem mindenütt átlépné a német néprajzi határ. Benes tételét valószínűleg úgy kell érteni, hogy a Habsburg-restauráció alig érinti a győztes nagyhatalmak érdekeit, tehát e speciálisan dunavölgyi kérdésre kell koncentrálni a kisantant erejét, míg az Anschluss igen súlyosan érinti az olasz és a francia érdekeket, az ellene való küzdelmet tehát reájuk kell bízni. Miért hadakozzék Prága az Anschluss ellen, mikor ezt a kérdést

úgy sem tudja eldönteni? Ellenben a restaurációt a kisantant esetleg megakadályozhatja.

Az Anschluss kérdésében a kisantant különben sem volt egységes. Jugoszlávia óvatosan bár, de Németország felé közeledett. A csehek németbarát állásfoglalása taktikai, a szerbeké érdekeiből fakadó. És nem is új dolog ez a délszláv politikában! A Magyar Szemle Kincses-tárában öt évvel ezelőtt megjelent Jugoszlávia-kötetben már tájékoztattam erről a magyar olvasóközönséget. A német orientációnak a nyilvánosság előtt Jovanovic Joca a főpropagátora, akiről ott megírtam, hogy

„világosan egyetértésben dolgozik Marinkoviccsal. Jovanovic nemcsak Ausztria csatlakozását nem ellenzi, hanem a német-olasz ellentétek folytán egyenesen szorgalmazza is. Azzal az indoklással, hogy így Itália nem használhatja a gyámoltalan Ausztriát felvonulási területnek Jugoszlávia ellen, hanem háború esetén a Jugoszlávia északi határának mai osztrák része legalább is biztosítva lesz. A Rádió halálát követő zavaros helyzetben, 1928 augusztusában, Jovanovic még adriai kijáratot is hajlandó volt Németországnak adni, ami Berlinben, mint nem komoly ajánlat, visszatetszést keltett. Komolyabb dolog ennél a horvát Tresió-Pavićió, volt délszláv követ, fejtegetése (Obzor, 1928 febr. 10), mely egyebek közt azért ajánl német orientációt, mert a délszláv vasutak csak a németek segítségével építhetők ki és csak a német mérnökök hozhatják a délszláv bányákat oly állapotba, hogy Jugoszlávia felfegyverkezhesse az Olaszország elleni háborúra. A Németországgal való szövetkezés egy erősen megváltozott európai helyzetben a délszláv külpolitikának olyan kombinációja, amely nagy veszedelmeket rejthet magában nemcsak jelenlegi ellenségeire, hanem jelenlegi barátaira nézve is.“ (70—71. l.)

Ehhez még hozzáfűzhetjük, hogy a német jóvátételi szállításokkal szerb cégek alatt egész sereg német vállalkozó, mérnök és munkás szivárgott be Jugoszláviába, ahol céltudatos munkával a német—szerb barátságot erősítették meg.

Mikor 1931 márciusában kipattant a német—osztrák vámunió terve, Jugoszlávia magatartása Franciaország irányában több mint gyanús volt. A diktatúra a délszláv sajtóban a vámunió mellett és ellen nagy vitát rendezett és az országot kormányzó Narodna Odbrana hivatalos lapjában nyíltan megírta, hogy az egyik oldalon állanak Jugoszlávia szövetségesei, a másik oldalon Jugoszlávia érdekei. Hogy végül a szerbek a franciák oldalára álltak, az egyrészt arra vezetendő vissza, hogy a franciák, akik a diktatúra kikiáltása óta Jugoszláviától megvonták segítségüket, kölcsönt folyósítottak, másrészt arra, hogy a dolgok alakulása reménytelenné tette a vámunió ügyét.

Hitler uralomrajutását a délszláv diktatúra sajtója eleinte egészen szabadkőműves-szemüvegen át nézte. A Szlovéniában jelentkező hitleriánus mozgolódásokkal szemben kíméletlenül lépett fel (Novosti, 1933 ápr. 4, Morgenblatt, 1933 jún. 9.). Pár hónap múlva azonban Belgrád revideálta a hitlerizmusról vallott felfogását, összefügg ez talán azzal is, hogy a délszláv szabadkőművességnek a diktatúra alatt megszerzett túlnyomó befolyása az államügyekre széles rétegekben visszatetszést keltett. Nem akarunk itt részletesen foglalkozni ezzel az inkább belpolitikai kérdéssel, legyen elég arra utalnunk, hogy a Narodna Odbrana eltiltotta tagjait a szabadkőművességben való részvételtől (Obzor, 1934 febr. 18) és hogy a Jugoszlávia-nagypáholly a dél-

szláv páholyokat kongresszusra hívta össze, hogy a jelentkező ellenséges szellem leszereléséről tanácskozzanak. A páholyok háttérbe szorulása a cseh—szerb és a francia—szerb relációk gyöngülésének mindenesetre egyik oka. E relációk gyöngülése magában véve is növelte a nagyszerb terrorista reakció és az ellenvéleményt lehangoló nagynémet nacionalizmus kölcsönös rokonszenvét. A mindig katolikus-ellenes Belgrad ösztönösen idegenkedett a katolicizmus elveit az államéletben megvalósítani akaró Dollfuss-kormányrendszertől, viszont a szerb pravoszlávba a bitlerizmussal találkozott a vallási eszmének az államcélok szolgálatába állító törekvéseiben.

Ez inkább a tudat alatt ható tényezők mellett adva van az, hogy az Anschluss-nak Itália a legnagyobb akadálya és hogy Jugoszlávia Olaszországban látja legnagyobb ellenségét; adva van az, hogy az osztrák önállóság egy osztrák-magyar államszövetséget eredményezhet, ami egyaránt jelenti az Anschluss elérését és a magyar revízió kezdetét; adva van, hogy Jugoszlávia a revíziónak legelszántabb ellensége és a harmadik birodalom otthagya a revíziós frontot; adva van, hogy a kisantant a dunai statusquót akarja és a német kisebbségek nemzeti akcióik alapjául e status quo-telismerték. Akiolvassa a délszláv lapokat, az tudja, hogy állandó témájuk az olasz háborús készülődés, Jugoszlávia mai területe felosztásának állítólagos olasz és magyar tervei, az a vád, hogy a horvát és a macedón forradalmi mozgalmakat Itália és Magyarország szítja, sőt a politikai merényleteket e két állam teszi lehetővé. Ezekkel a fantasztikus hírekkel vastag könyvet tölthetnék meg. A békék sérthetlenségét hirdető Belgrad nem nagyon következetesen az Anschlusst hajlandó elfogadni és a felosztási szándékokat szimatoló diktatúra Anschluss esetére a karinthiai „A“ zónát követeli (Morgenblatt, 1933 jún. 4.) Obzor, 1933 dec. 23. 29, 1934 jan. 6.). A belgrádi német—délszláv klubban a közönség tapsai között fejtegette Jovanovió Joca, hogy a versaillesi béke az oka minden bajnak, hogy a hitlenzmus nem átmeneti jelenség és Jugoszláviának semmi oka sincs rokonszennvel nem kíséreni az új német fejlődést (Obzor, 1933 okt. 6.). A jugoszláviai német sajtót a különben annyira szigorú délszláv cenzúra egészen szabadjára engedte és ez a náci-sajtót is felülmúlta az Ausztriát támadó kíméletlenségben. Ausztria kénytelen volt előbb a marburgi Mariborer Zeitungot, azután az újvidéki Deutsches Volksblattot kitiltani (Obzor, 1934 jan. 20, febr. 15.).

A római hármas találkozó után a német politika nyíltan megindult Belgrad felé. A náci-sajtó meleg hangon kezdett írni Jugoszláviáról. A rohamcsapatok parancsnoka, Rohm kapitány, nagy kísérettel Ragúzában töltötte a húsvéti ünnepeket. Németország meghívta a délszláv újságírókat egy németországi körútra. Sőt ha a jelek nem csalnak, német részről kísérlet történt a szerb—bolgár közeledés előmozdítására is (Obzor, 1934 márc. 4, 14, 15, 17, 21, 22, 29, ápr. 4, 10, 26, máj. i, 3).

Jugoszlávia eltávolodását a francia—cseh szövetségi rendszertől élénken bizonyítják azok a sajtó-kommentárok, melyekkel Barthou varsói útját kísérték. A Lengyelországhoz való közeledés régi kisantant-törekvés. A négyhatalmi szerződés idején Markovic Lázár az Esprit de

Belgrade-ban a szláv államok szövetségét sürgette, hogy a szlávtságot többé ne érhesse ilyen capitis deminutio (Obzor, 1933 jún. 18, Slovenec, 1933 júl. 7, Jutro, 1933 júl. 9. Obzor, 1933 júl. 20.). A lengyel parlament tagjainak szeptemberi jugoszláviai látogatását Belgrád pánszláv tüntetésként rendezte (Obzor, 1933 szept. 2, Gric, 1933 szept. 20), de a lengyel közvélemény a kisantant szerelmi vallomásait rezerváltan fogadta. Az 1934. jan. 26-án megkötött lengyel—német egyezmény felvilágosította Belgrádot, hogy a cseh barátság ez irányban is tehertétel. Alig törődve tehát a nagy francia protektor érzékenységével, szinte lelkendezve jelentették Barthou útjának balsikerét. A lapok aláhúzták, hogy a dunai kérdés Lengyelországot közelről érdekli, hogy dunai politikájának a Romániával való szövetség és „a középeurópai katolikus nemzetek együttműködése” az alapja (Obzor, 1934 ápr. 2§, 26). Mintha észre sem vennék, hogy a dunavölgyi problémának ez a fogalmazása alig különbözik a római koncepciótól és hogy Jugoszláviában is két kis elnyomott középeurópai katolikus nemzet él: a horvát és a szlovén... Ave Polonia!

MAGYARORSZÁG a tárgyalt esztendőnek csak első felében foglalkoztatta a délszláv külpolitikát. Az olasz—magyar—osztrák közeledés kezdete óta már csak mint e blokk egy tagja részesül figyelemben, ami persze nem teszi azt, mintha veszítettünk volna jelentőségben.

Az állítólagos magyar revíziós kívánságok, a „hiteles forrásból” szerzett értesülések, hogy a Duce Jugoszlávia felét egy fiumei korridorral nekünk ígérte, a magyar belügyminiszternek Beremenden tett hasonlóan hiteles revíziós nyilatkozatai fel-felbukkannak. délszláv sajtóban (Narodna Odbrana, 1933 ápr. 2, Novosti, i^gfaug. 12, Jutro, 1933 okt. 31, Politika, 1933 okt. 31). Scotus Viator revízióellenes tanulmányait is csatasorba állították. (Obzor, 1933 aug. 13, 24.) A revízió ellen Szabadkán és Belgrádban tiltakozó gyűléseket tartottak válogatott gorombaságokkal fűszerezve (Obzor, 1933 ápr. 11, máj. 30). Igen éles beszédet tartott a skupstinában Srskic miniszterelnök is a revíziós kérdéstről, fegyveres leszámolást helyezve kilátásba (Obzor, 1933 jún. 7).

Akadnak józanabb állásfoglalások is, melyeket azonban kár volt a magyar sajtóban felfűjni. Dimitrijevic Mita képviselő skupátinai beszédében óhajtandónak mondta a magyar—délszláv közeledést. Magyarország központi fekvése a Duna völgyében és Bethlen meddő kisantantellenes politikája a kisantant gazdasági terveinek útjába ezer akadályt gördített. Most hogy a négyhatalmi egyezmény végleg megszűntette a magyar reményeket, az új premier, aki tud szerbül és ismeri a délszlávokat, meg fogja érteni az idők jelét (Obzor, 1933 júl. 27). A Narodna Odbranának, úgy látszik, nem tetszett a mérsékelt hang, mert rögtön e beszéd után megírta, hogy igenis legyen közeledés, de a magyarok előbb lássák be, hogy a bajuszpedrón kívül semmit ki nem találtak, egész kultúrájukat idegeneknek, főleg szerbeknek, köszönhetik... (Narodna Odbrana, 1933 júl. 30.)

A jugoszláviai magyar kisebbség jogait még Scotus Viator is reklamálta. Metikos képviselő ellenben meginterpellálta a miniszterelnök

köt, mert a kormánypárt újvidéki gyűlésén magyarul is szónokoltak, ami veszedelmezteti a Vajdaság nemzeti jellegét. Tiltakozott az ellen is, hogy a magyar szónok az elcsapott magyar vasutasok visszahelyezését, az agrárreformban a magyarok részesítését, magyar tanítóképzőt stb. helyezett kilátásba (Obzor, 1933 jún. 10). Újvidék és a Vajdaság magyar társalgási nyelve másoknak is nagyon fájt (Obzor, 1933 júl. 19, aug. 6), sőt a Narodna Odbrana tiltakozó népgyűlést tartott amiatt, mert Belgrádban sokan magyarul beszélnek, az utcákon magyar lapokat árulnak stb. (Obzor, 1933 szept. 22.)

A költségvetés tárgyalásakor Jeftic külügyminiszter, mind a képviselőházban, mind a szenátusban expozét tartott. Restauráció esetére háborúval fenyegetőzött és a római hármass egyezmény alkalmából a Jugoszlávia hazaárulóit támogató államok ellen rendezett kirohanást. (Obzor, 1934 márc. 13, 14, 28.) Knickerbockemek már mérsékeltebben nyilatkozott. £ nyilatkozat szerint Hitler mögött ott áll az egész német nemzet. Ott áU minden német a birodalom határain kívül is. Mussolini csak egy kisebbségre támaszkodik. A Habsburg-restauráció nem szüntetné meg Ausztriában a náci-propagandát és végeredményben csak arra volna jó, hogy ne csak Ausztria csatlakozzék a harmadik birodalomhoz, hanem Magyarország is. Ha a Habsburgok visszatérnének, igen komoly helyzet állana elő. „A magunk részéről meg vagyunk győződve, hogy ebben az esetben a nagyhatalmak érdeklődnének. Nekünk, gyöngébb államoknak, az osztrák kérdést az érdekelt nagyhatalmakra kell bízunk.” (Obzor, 1934 márc. 30.)

A KALIMEGDÁNT, Belgrád e gyönyörű zöld oázisát, a török a keleti ember jelképes beszédével Fityir Bajimak, a Tépelődések Fokának nevezte el. Valóban, aki ott áll, lehetetlen nemtűnődni emberek, nemzetek, országok sorsának örök forgandóságán. Előtte lenyűgöző panoráma: a Szávát magába fogadó Duna, szinte beláthatatlan folyamóriássá dagadva és rajta túl a ködülte, bánatos, végtelenbe vesző magyar róna. Ez a kép évezredek óta mindig ugyanaz. A történelem alig-alig hagyott rajta nyomot, pedig itt rómaiak, görögök, bolgárok, magyarok, szerbek, törökök váltogatták egymást, milliók és milliók ontották itt vérüket a legkülönbözőbb eszmék szolgálatában. Mindössze hatvanhét éve, hogy az utolsó belgrádi pasa bevonta a próféta zászlaját! Még élnek Belgrádban emberek, akik látták, mikor a padisah rendeletére átadta a vár kulcsait Obrenović Mihály fejedelemnek. Valóban e világon csak egy örök: a változás!

A délszláv külügyminiszter nem szokott töprengeni, filozofálni. Ha a Tépelődések Fokára felmegy, alighanem csak a mögötte maradt, Párizst játszó lármás, poros balkáni nagyváros életének lüktetése érdeklí. Pedig érdemes volna néha eltűnődni: Quo vadis Jugoszlavia? Egy minden képzeletet felülmúló óriási diadal hihetetlen szerzeményeit két kézzel pazarlód. Otthon mindenkit elnyomsz, mindenkit ellenségeddé teszel. Szerzeményed biztosítékait csak a fegyverben keresed. Külföldön régi barátaidat cserben hagyod, de hűséget követelsz tőlük. Új barátok után indulsz, de ellenségeikkel barátkozol. Quo vadis Jugoszlavia?

IMRÉDY MÁSODIK KÖLTSÉGVETÉSE

AZ ELMÚLT ÉVI költségvetés ismertetését a pénzügyminiszter dicséretével kezdtem és ugyanezzel végeztem múlt havi Gazdasági szemlémet is, amelyben Imrédy pénzügyminiszter idei költségvetési beszédéről emlékeztem meg. Hivatalban lévő miniszterek dicsérete nem önérzetes emberek kenyere, de viszont a tárgyilagos kritika nem térhet említés nélkül napirendre Imrédy Béla egészen kivételes emberi tulajdonságai és pénzügyminiszteri képességei felett, ha erre a jelzőre igényt tart. Ma, a rendkívül súlyos, de egyúttal ugyanannyira bonyolult gazdasági helyzetben fokozottan nehéz a pénzügyminiszter szerepe. Nemcsak a politikai nyomás formájában érvényesülést kereső parciális érdekekre gondolok itt, amelyek több-kevesebb, de általában inkább kevesebb szakszerűséggel felépített tervekkel tartják állandó ostrom alatt a pénzügyi kormányzatot, bár mint második költségvetési beszédében utalt is rá, e szíren-hangok is próbára teszik a pénzügyminiszter önuralmát. Sokkal inkább azokra a problémákra célok ezzel, ahol mind a két ellentétes irányú megoldás egyformán közérdekű, és így Pókainé szerepe elé állítanak a pénzügyminisztert, ha megfelelő kompromisszum nem volna található. Rendkívül kényes feladatot képez azonban annak a mértéknek helyes megállapítása is, melyben ezek az ellentétes érdekek a kompromisszumos intézkedésben érvényesüléshez juttathatók. Mint kölcsönösen közérdekű, de merőben ellentétes jellegű szempontok állanak így szemben egymással pl. az államháztartást érintő kérdések között a mezőgazdasági adósvédelem méltánylandó szempontja a betétgyűjtés előmozdításának nagyjelentőségű állami feladatával, az állami közigazgatás racionalizálása a diplomás ifjúság elhelyezkedésének kérdésével, valamint a beruházásoknak tökehiány folytán szükségessé vált jelentős megszorítása a munkaalkalmak teremtésének ugyancsak fontos szempontjával. Bármily paradoxonnak látszik, az efféle kompromisszumos intézkedések csak akkor dicsérik a pénzügyminisztert, ha egyik érdekelt fél sincs megelégedve velük, amit pl. a gazdavédelmi rendeletről nyugodtan el lehet mondani.

A kormány gazdasági politikájának irányításában érvényesülő nagy szakértelmén kívül a pénzügyminiszter személyével szemben úgy a külföldön, mint a belföldön megnyilvánult bizalom és megbecsülés főleg annak a becsületes nyíltságnak a következménye, amellyel az állam gazdálkodásáról most már másodízben beszámol és annak a józan mérlegelésnek, amely mind a két költségvetés realitását biztosította. Sem nem megnyugtató, sem nem örvendetes a költségvetés, mert az erőszakos és egészségtelen kényszerintézkedésekkel leszorított kiadások az ugyanily módon felemelt bevételekben sem találnak fedezetet, tehát az állam eladósodása a költségvetési hiánnyal

a nemzet óriási erőkifejtése dacára növekedni fog. Amilyen nyilvánvaló azonban, hogy ez nem képez megoldást, sőt a jövő gondjait növeli csupán, éppoly kétségtelen az is, hogy amíg a pénzérték állandóságának biztos alapjait el nem hagyjuk és az állam hitelezőivel szemben az eddigi lojális állásponton megmaradunk, más kedvezőbb megoldást senki sem tudna ajánlani. Ez a két pont, amely Imrédy pénzügyi politikájában a tömegek előtt annyira népszerűtlen, éppen az ő nagyvonalúságát domborítja ki a legnagyobb mértékben és azt bizonyítja, hogy ezúttal a hitel lényegét és fontosságát tökéletesen átérző szakember irányítja a hivatalos pénzügyi politikát. És hogy a külföldi hitelezők ezt a korrekt lojalitást nem viszonzozzák több megértéssel, az mit sem von le álláspontjának helyességéből.

A jelenleg a képviselőházban részletes tárgyalás alatt álló 1934—1935. évi költségvetés az állami közigazgatásban 746,654.000 pengő (tavaly 764,900.000 pengő) kiadást állít szembe 740,619.000 pengő (tavaly 752,800.000 pengő) bevétellel, tehát 6,035.000 pengő (tavaly 12.100.000 pengő) hiánnyal számol. Ismerve Imrédy reális számítási rendszerét a bevételek becslése tekintetében, bizvást tekinthetnők a deficit összegét bizonyos részében a költségvetés biztonsági koefficiensének és — ha elemi károk nem szólnak közbe — a közigazgatási költségvetést úgyszólván kiegyensúlyozottnak. Nagy eredmény ez, ha meggondoljuk, hogy az 1930/31. évi költségvetéssel összehasonlítva a költségvetés kerete mintegy 29%-kal lett kisebb és még az elmúlt évi igen szűkös előirányzattal szemben is a közigazgatási kiadások 18.246.000 pengővel, a közigazgatási bevételek pedig 12,181.000 pengővel csökkentettek. Nem vitás, hogy a takarékoskodásnak ez a foka — amennyiben a belföldi gazdasági életet érinti — nem egészséges és csak a vásárlóerő folytonos és újabb gyengülését jelenti. Ennek a 18.3 millió pengőnek egy része elvonódik a gazdasági élet vérkeringéséből és jövőre újabb bevételecsökkenést fog eredményezni, de az állam pénzügyi helyzete nem enged kételyt támadni az intézkedés helyessége vagy szükségessége iránt.

A kiadások csökkenésének két főforrása a nyugdíjtörvény pénzügyi kihatása és az államadóssági szolgálattal kapcsolatban egyes valuták árfolyamvesztésén és egyes hitelezőkkel a kamatok leszállítása iránt létesített megállapodás folytán ezen a címen elért megtakarítás. Szerencsére a megtakarítás oroszlánrésze, 14 millió pengő az utóbbi kettőre, tehát két fenntartás nélkül üdvözölhető tételre esik és csupán 4.3 millió pengőt tesz ki annak a viviszekciónak eredménye, amit a kormány a nyugdíjasokon hajt végre az ezután következő kényszernyugdíjazás költségvetési kihatásával és egy milliányi dologi kiadásokon elért megtakarítással együtt. A pénzügyminiszter expozéja 800.000-re, tehát az összlakosság 10%-ára teszi az állam, a közületek és a hatósági üzemek által eltartottak számát és az adminisztráció racionalizálását jelöli meg követendő útnak, amely ebből az elszomorító helyzetből kivezet. Kétségtelen, hogy az állami bürokrácia munkaeffektusa — kivételes esetektől eltekintve — messze elmarad a magánvállalkozások körében otthonos munkaütem mögött, de viszont a nagyon is kívánatos racionalizálással jó ha változatlan létszám mellett elérhető

lesz valamely ügyirat hónapokig, de sokszor évekig húzódó elintézésének megszorítása, mert az állam feladatköre az évek óta fejlődő etatizmus folytán egyre szélesebbé és szétfolyóbbá válik. Ahol a személyzeti és dologi kiadások terén lényeges megtakarítás volna egyaránt elérhető, minden hátrány és kedvezőtlen gazdasági hatás nélkül, az az ország külképviseleteinek hálózata, amelynek keretei korántsem alkalmazkodtak az állam meggyengült anyagi helyzetéhez és amelyek fenntartásának 7·5 milliós költsége részben elkerülhető luxuskiadásnak látszik. A külképviseletek teljesítőképességének alábecsülése nélkül is megállapítható, hogy azok — közülük nem egynek létezése pusztán udvariassági tényen alapszik — mai szerepükben közelről sem érik meg a reájuk fordított és a hazai gazdasági élet szempontjából teljesen elvesztett milliókat, mert nagyobb részt lehetőségük sem nyílik érdemleges munkára. Csak akkor volna ez a jelentős kiadás indokolt, ha a külképviseletek — a megfelelő ismeretek birtokában — tevékenységük nagyobb részét a magyar mezőgazdasági és ipari termelés szolgálatába állítanák. A személyi kiadások az állami közigazgatási költségvetésben az önkormányzatok azonos természetű kiadásaihoz való állami hozzájárulással együtt az összes kiadások 34.3%-át teszik ki (tavaly 33.9%) és csupán a nyugdíjteherből, amely 228 millióra rúg, az ország minden egyes lakosára 26 pengő esik. Tavaly bővebben ismertettem az ú. n. trianoni nyugdíjteher kérdését, amely nemcsak az állam nyugdíjterhének teszi tekintélyes részét, de kb. 85 millió pengős összegével úgyszólván a költségvetési hiány előidézőjének is tekinthető. Bármily hallatlanul súlyos terhet képez a nyugdíjkérdés az adózó polgárokra nézve — ezekre átszámítva a megterhelés mérve meghaladja a 26 pengőt fejenként —, ezt a terhet csak a trianoni nyugdíjteher kérdésének rendezésére irányuló állandó és szívós munkával volna szabad csökkenteni, nem pedig védtelen tömegek szerzett jogainak állandó megnyirbálása útján.

Az állam rövidlejáratú adósságainak emelkedése, a jövő költségvetési év első hónapjainak szükségletét is figyelembevéve, a transfermórium életbeléptetése óta, tehát több mint két és fél év alatt kb. 250 millió pengőt tesz ki, amiben azonban a gazdavédelmi rendelettel kapcsolatban az állam által átvállalható tartozások és felveendő kölcsön összege nem foglaltatik benne. Ebből kerekén 63 millió pengő esik a külföldi tartozások emelkedésére — még pedig tisztán kamathátraléokra, mat azóta új kölcsönt nem kaptunk — és körülbelül 187 millió a belföldi adósság növekedése. Nem akarván felesleges ismétlésekbe bocsátkozni, csupán utalok ehelyütt azokra a súlyos aggályokra, amelyeknek a Magyar Szemle hasábjain már ismételt hangot adtam és amelyek ez ellen az — elismerem pillanatnyilag feltartóztatlan — folyamat ellen a magángazdaság egységeinek ellenállóképessége, ezzel kapcsolatos gyengülése miatt joggal emelkednek. Elég, ha rámutatok arra, hogy a függő adósságok növekedése a jövő költségvetés kamatterheit 12 millióval, tehát a tulajdonképpeni költségvetési hiány kétszeresével növeli. De nem hallgathatom el azt sem, hogy amikor ennek a mi viszonyainkhoz képest hatalmas összegnek túlnyomó részével a mobü nagytőke sietett az állam segítségére,

akkor nehezen indokolható a hitelszervezetek működésébe való állami beavatkozás követelése, és a nemzeti céloknak a nagytőke által való fokozottabb figyelembevételére irányuló sürgetés is — bármely oldalról hangozzék is el — bizonyos fokig demagógiának látszik. Ha körülnézünk Európában, azt látjuk, hogy minden országban a bankok egész sora esett áldozatul a gazdasági válságnak, és az államok egymásra milliókat voltak kénytelenek a bankok megmentésére fordítani. Ezzel szemben nálunk a nagybankok segítik ki évek óta az államkincstárt, pedig nekik is voltak, nem is jelentéktelen trianoni terheik. Jogosan ötlük fel a kérdés, hogy hová fordulna most a kincstár segítségért, ha a bankok is olyan rosszul gazdálkodtak volna mintáz állam, amelynek beleszólási jogát annyira sürgetik és hol tartana az államháztartás ma, ha itt is, mint Németországban és Ausztriában a bankok szanálására 100 milliókat kellett volna áldoznia.

Szomorú adat a beruházások újabb, bár ezúttal nem jelentős csökkentése, de az adott pénzügyi helyzetben mégis alig volna kifogásolható. Általában véve is a beruházások eszközlése a magántőke feladatkörébe tartozik és csak oly esetben képez állami feladatot, amikor valamely közérdekű létesítmény természeténél fogva nem haszonhajtó és így arra magántőke nem vállalkozhatik. A nagy hitelbőség idején eszközölt egyes állami beruházásoknál szerzett keserű tapasztalatok mutatják, hogy az állami beruházási tevékenység elkalandozása a magánvállalkozás területeire nem szokott bevélni. De a szigorúan véve is állami feladatot képező beruházások, mint pl. útépítés, a vasút racionalizálása stb. csak a rendelkezésre álló tőke erejéig észszerű, és veszélyes kalandokra vezethet, ha a munkaalkalmak teremtésének erőszakolása a józan kereteken túl arra csábítja a kormányt, hogy a munkanélküliek segélyezésének ezt a legdrágább módját válassza. Ha a modem úthálózat továbbfejlesztése nagyon kívánatos volna is, az adott helyzetben alig kifogásolható, ha a kormány ennek az igen hasznos programúinak megvalósítását, a szegedi nemzetközi út folytatólagos kiépítésétől eltekintve, boldogabb időkre halasztotta. Útépítésre a transzferalapból felveendő kölcsön terhére tervbevetett 4.5 milliónyi beruházás mellett a költségvetés csupán 10.715.000 pengőt irányoz elő, tehát 2.5 millióval kevesebbet mint tavaly. A földművelési tárca összes beruházása 3,233.000 pengőt tesz ki, amely összeg oroszlanrésze a vízszabályozásokra esik. Fájdalmasan kicsiny ez a tétel, ha meggondoljuk, hogy ezen a téren mennyi tennivaló volna és pl. a Sió hajózhatóvá tétele milyen nagy terület termelésének jobb értékesítését tenné lehetővé.

A bevételek előirányzatának csökkentése annál inkább reálisnak látszik, mert sok jel mutatott már az elmúlt év utolsó hónapjaiban és a folyó év első negyedében is a gazdasági fellendülés első halvány jelentkezésére. Most, hogy a mezőgazdasági termelést az időjárás mostohasága már eddig is visszavetette, ez az óvatosság még indokoltabbnak látszik. Magától értetődik, hogy ha az eddigi katasztrófális szárazság még soká tart, ami a búzatermést komoly veszéllyel fenyegetné, úgy a bevételek tekintetében az államkincstár kellemetlen megípetésnek lehet kitéve. Az előirányzott bevételek összege az elmúlt

évi előirányzattal szembeállítva 12.2 milliós csökkenést tüntet fel, amely eredmény az egyenesadók 19.1 milliós csökkenéséből és a fogyasztási adók, illetékek, vám- és tárcabevételek nem lényeges, összesen 2.4 milliót kitevő, végül a forgalmi adók 4.5 milliós többlet-előirányzatából adódik. Az egyenesadók csökkenése részben a korábbi költségvetések takarékosági intézkedéseinek és az adóalapból levonható előző évi közterhek emelkedésének következménye, részben pedig általános válságjelenségekre vezethető vissza, mint pl. a házadó, a társulati adó és a gépjárművek közötti adója esetében. A forgalmi adó magasabb összege világosan mutatja, hogy a fázisadó kiterjesztése elég jelentős adóemelést jelent és az állampénzügytani elmélet szempontjából semmiesetre sem kedvező jelenség, hogy az egyenesadók csökkenésével az antiszociális forgalmi adók emelkedése áll szemben.

A közigazgatási költségvetés, mint mondtam, ha nem is kedvező, de legalább megnyugtató benyomást tesz a szemlélőre, ezzel szemben változatlanul nagyon nyugtalanító az állami üzemek kiegyensúlyozatlan, sőt kiegyensúlyozhatatlannak látszó költségvetése. A tavalyhoz képest 1%-kal csökkentett kiadások és változatlan bevételek 60.1 millió pengő hiányt eredményeznek a megelőző évi 64.1 millió pengővel szemben, változatlan, körülbelül 10 millió beruházás mellett. Az üzemek közül a posta 73 milliós és az állami birtokok 690.000 pengős, az állami erdőgazdaságok, a postatakarékpénztár és a kőszénbányászat aránylag kisebb összegű, együtt 8.3 milliót kitevő feleslegével az államvasutak 56.6 millió, az állami gépgyár 11.5 milliós és a selyemtenyészés jelentéktelenebb 320 ezer pengős hiánya áll szemben. A személyi kiadások mintegy 5%-os 5.5 milliót kitevő leszállítása okozza a költségvetési hiány csökkenését és éppen az a szomorú, hogy az eltelt év folyamán sem találkozott a Máv. és állami gépgyár gyökeres szanalására más irányú megoldás, mert ezen az úton, a személyi kiadások csökkentése útján azt bizony nem lehet elérni. A posta, távirda- és távbeszélő szolgálat magas nívója mellett ez az üzem jelentős felesleget termel; érdekes volna — ha lehetne — kísérleteket folytatni abban az irányban, hogy az elég drága tarifa mérséklése nem okozna-e többletbevételt, mert kétségtelen, hogy manapság sokakat riaszt vissza egy távirat vagy interurban beszélgetés magas díjtétele, sőt egyesek körmönfont módokat találnak arra, hogy levelezésüket a posta megkerülésével bonyolítsák le. A másik megjegyzés, amely a postával kapcsolatban tollhegyre kívánczik, az a rádió kérdése. Ha az ember a rádióelőfizetők publikált számát az előfizetési díjjal megszorozza, a rádió-engedélyes részvénytársaság jövedelmét könnyen megállapíthatja. Az ország anyagi helyzetéhez viszonyítva csillagászati szám ez, amiből csak kis részt emészthet fel a műsor költsége és különösen soknak látszik ez az összeg, ha az adóállomások felállítását az államnak saját pénzéből kellett eszközölnie. A rádió engedély-díj címén 5 millió jut a postakincstárnak, ami a költségvetési felesleg kétharmadrészét teszi, tehát igen jelentős összeg. Kérdés, nem lehetne-e itt is többet elérni! Ha az állam kényszerhelyzete szentesítette azokat az intézkedéseket, amelyek szegény nyugdíjasok anyagi ellenszolgáltatással szerzett jogait nyirbálták meg

és kifogástalan érvényű kétoldalú szerződésekbe foglalt szolgálati jogviszonyokat újra szabályoztak, úgy itt sem volna helytelen, vagy a másik két esetnél méltánytalanabb eljárás a rádió engedély-okirat egyoldalú revíziója. Azt hiszem, hogy a díjbevételek 10—15%-a a műsor költségein felül az engedélyesnek teljesen megfelelő jövedelmet biztosítana, különös tekintettel arra is, hogy az üzem kockázatos tőkebefektetéssel sem jár.

Az államvasút szomorú helyzete nem újság és nem is egyedülálló jelenség. Más nagy vasúttársaságok, amelyeket nem is ért olyan szinte felmérhetetlen csapás, mint az államvasutakat a trianoni béke és a románok fosztogatása révén, szintén nehézségekkel küzdenek, egyrészt a válságos évek során összezsugorodott áruforgalom, másrészt pedig az automobilfuvarozás versenye következtében. Nálunk ezekhez még a parasztkocsi-fuvarozás újra felélénkülése is járult és nem hiszem, hogy tévednék, ha a Budapesten átlag naponta megforduló, fuvarozó vidéki parasztkocsik számát 1000-re becsülöm. Ezenfelül jelentős összeget képvisel azoknak a kedvezményeknek az értéke, amelyeket a Máv. a mezőgazdasági és ipari termékek előnyös fuvardíja, sőt személyszállítási kedvezmények formájában a gazdasági életnek juttatott. Ezek a kedvezmények 39.9 millió pengőre rúgnak és mindenestre figyelmet érdemelnek a Máv. üzletvezetése pénzügyi elbírálásánál. A pénzügyminiszternek azt a nézetét, hogy a Máv. ha tisztán saját pénzügyi érdekeit és nem a közérdeket tekintve e kedvezményeket nem nyújtotta volna, pénzügyi hiánya ennyivel kisebb lenne, mégsem oszthatom, mert tudok olyan kitűnően vezetett mezőgazdasági üzemből, amely igen jelentős mennyiségű szemtermését 80 km-es távolságról valóságos karavánnal a Dunához fuvaroztatta, mert így olcsóbban szállított még a már említett fuvardíjkedvezmény dacára is. Elképzelhető, hogy ha a fuvardíj még magasabb volna, ez a szállítási mód még jobban elterjedne, ami aligha emelné a Máv. bevételeit. Nem lehet tehát az említett engedményeket teljes egészükben elmaradt haszonnak tekinteni.

Hasonlóan vigasztalan az állami gépgyár helyzete is, amelynek fenntartása mellett jóformán csak az a szempont szól, hogy az üzem teljes beszüntetése esetén az adósságok kamatai és a fizetendő nyugdíjak, illetve nyugberek összege nem volna kevesebb a mai üzemi hiánynál. Természetesen az aránylag kicsiny foglalkoztatottság a termelést nagyon megdrágítja és így versenyképessége főleg a külföldön nagyon kérdéses, az ország határain belül pedig nem áll a kellő piac rendelkezésre. Pedig a nagy törökországi beruházások, amelyek főleg a német ipar zsákmányai lettek, megfelelő piacot szolgáltatnak volna és szolgáltatnának ma is, és ha már a magyar magánipar a hitelezési kockázat miatt visszatartotta is magát a török vállalkozásokban való részvételtől, talán éppen az állami gyárnak kellett volna az úttörő szerepet vállalnia. Persze a német ipar áraival nagyon nehéz megküzdeni, különösen amikor a termelés az állami bürokrácia nehézségének terhét is elviselni kénytelen.

Az egyesített állami közigazgatási és üzemi költségvetés a kiadási oldalon 1150.7 millió pengőt (tavaly 1173.3 milliót), a bevételi oldalon

pedig 1084.6 millió pengőt (tavaly 1097.1 milliót) irányoz elő, az összes költségvetési hiány tehát 66. 1 millió pengőre (tavaly 76.2 millió) rúg. Ebből a külföldi adósság kamatszolgáltatásának pengőben letétbe helyezendő részét kincstári váltókkal fogja a kormány pótolni, míg az ezenfelül maradó rész ismét a magángazdaság, tehát elsősorban a nagybankok vállaira fog nehezedni. Ebből a szerencsétlen helyzetből a kibontakozás csak a gazdasági fellendülés útján képzelhető el, de sokat lendítene rajtunk az is, ha sikerülne külföldi hitelezőinkkel a kamatláb leszállítása iránt megegyezni és főleg — amihez egyelőre még kevesebb remény van — a trianoni nyugdíjteher kérdését kedvezően megoldani. Előbbi esetben a közigazgatási, utóbbi esetben az egyesített költségvetés deficitje volna könnyen eltüntethető. A legkézenfekvőbb megoldás természetesen néhány egymásrakövetkező hatalmas termés volna, megfelelő szerződésekkel a jó áron való értékesítés biztosítására. Sajnos mindezek a megoldások kívülesnek a kormányzat hatalmi körén. Ezért egyelőre nincs más tennivaló, mint a kalandoktól való tartózkodás és a drága, nehezen előteremtett adófillérekkel való józan takarékoskodás. Ebben a tekintetben nem lehet a kormány ellen súlyosabb kifogásokat emelni, mert a költségvetés keretei jobban alig volnának már szűkíthetők, az előirányzat nélküli kiadások pedig a számszék jelentése szerint az előző évek n.9%-os, illetve 10% arányával szemben 2%-ra csökkentek.

A költségvetés hiánya a közterhek emelése útján nem volna kiküszöbölhető, mert azok már eddig is a teherviselőkéesség legfelsőbb határvonalán mozogtak, sőt azt sok esetben meghaladják, amikor — és ez nem ritka eset — termelőeszközök esnek áldozatul az adóbehajtás szigorának. Ugyanide sorolható a jövedelmi adó rendkívüli pótléka, amely ha a jövedelemben már nem találna fedezetet, a vagyontól fizetendő, valamint a lényegesen felemelt vagyonadó és a veszteséges mérleget publikáló részvénytársaságok által az alaptőke után fizetendő adóminimum is. A költségvetési vita során elhangzott az a megjegyzés azonban, hogy a közterhek a nemzeti jövedelem kétharmad-részét emésztik fel, nem helytálló, mert az adófizetés alapját sok olyan egyéni jövedelem képezi, amely a nemzeti jövedelem számításánál, minthogy nem termelő munka eredménye, helyesen figyelembe nem vehető. Ezt is, sok egyebet is kifogásolt a pénzügyminiszter a vitára reflektáló beszéde során — és méltán. Nem vagyunk elkényeztetve az utóbbi évek képviselőházi költségvetési vitájában elhangzó kritika szakszerűsége szempontjából, de az idei sem hagyott semmi illúziót a figyelmes és a dolgokkal csak némiképpen is ismerős olvasó lelkében. Különösen azért kelt jogos aggodalmat az elhangzott felszólalások nagy többségének rendkívül hiányos gazdasági ismereteket eláruló, mindamellett sok önbizalomról tanúskodó nivója, mert ma mégis csak nagy szerepet játszanak ezek a kérdések egy nemzet életében és a kormány ebben a tekintetben a szükséges és jótékony szakbírálatot nélkülözni kénytelen.

Nem tartozik szorosan a költségvetéshez, de a vita során több oldalról is érintetvén, említést érdemel a bankfűziók kérdése is. Általában azt várják ettől a rendkívül kényes operációtól, hogy a kétség-

telenül túl nagy számban levő bankok összevonása, a rezsiköltségek velejáró apadása folytán, a kamatszint csökkenésére fog vezetni. Azt hiszem, hogy ezt a célt a hivatalos bankkamatláb csökkentése útján egyszerűbben lehetne elérni és a hitelinfláció minden veszélye nélkül, mert a hitelkeretek megállapítása a Nemzeti Bank kezében elegendő fegyvert jelent utóbbival szemben, ha ugyan a mai rendkívüli összezugsorodott forgalom mellett ez a veszély egyáltalában szóba jöhet. Nem azért hozom fel ezt, mintha tagadnám a hitelszervezet túltengő méreteit, hanem mert az összevonástól nem várok kamatmérséklő hatást. Mint mindennek, a pénzhitelnek az árát — a kamatot — is a kereslet és a kínálat aránya szabályozza a leghatályosabban. Ahol sok a hitelnyújtó, ott mindegyik iparkodik a jó kihelyezési lehetőséget magának megszerezni, tehát a kamat tekintetében versenyez a többi pénzügyintézetrel és a kölcsönvevő a legolcsóbb ajánlatot választhatja. Hangsúlyozom, hogy jó kihelyezésről beszélünk, mert a rossz adós fúzió esetén sem kaphat hitelt, sőt még kevésbé mint eddig. Egy jól vezetett pénzügyintézet kénytelen azonban a kockázat csökkentése érdekében az egy-egy adósra jutó váltóleszámlítási hitelt — ez a hitelnyújtás klasszikus formája — az adós vagyoni erejénél (bonitásánál) jóval kisebb összegben megszabni, amiből az következik, hogy egy-egy adós több pénzügyintézet hitelét élvezvén, megszerzi a szükséges összeget, amelynek kockázata több hitelnyújtó között oszlik meg. Nagyszabású bankfúzió esetén elsősorban csökken a verseny, tehát nem valószínű, hogy szükség nélkül csökkentessék a kamat, még ha a rezsiköltség kisebb lenne is. De a kevesebb pénzügyintézet egyike sem lesz hajlandó egy-egy adósra az eddiginél lényegesen nagyobb hitelt nyújtani és tehát nagyobb kockázatot magára vállalni, a megszűnő pénzügyintézetekkel arányosan csökkenni fog tehát egy-egy piac hitel-volumene és az abból egy-egy adósra eső összeg. A legnagyobb mértékben azonban a bécsi példa int ebben a kérdésben meggondolásra, ahol ma már csak egy nagybank áll hat régi helyén és ezt az egyet az állam volt kénytelen sokszáz millióval támogatni, mert a fúziók során a beteg intézetek inficiálták a beolvasztókat és a sorozatos fúziók közül egy sem járt jó eredménnyel.

Imrédy pénzügyminiszter ismét megérdemelt dicsőretet aratott Genfben és ez a népszövetség pénzügyi bizottságának jelentésében kifejezésre is jutott. Egyéb említésreméltót nem is tartalmaz ez a jelentés, mert bár ismételtén kifogásolja, hogy az üzemek deficitje ily nagy mértékben terheli az államháztartást, a helyzeten való segítség módja tekintetében megint nem tud hasznos tanácsot adni. Főleg óvatosan elkerüli a jelentés a külföldi tartozások kamatleszállításának kérdését, holott ezen a ponton tett valamilyen engedmény minden elismerésnél és jó tanácsnál értékesebb lett volna.

IFJ. SIMONTSITS ELEMÉR

FIGYELŐ

TORMAY CECIL ÚJ REGÉNYE

SZINTE NAPRÓL-NAPRA tanúi vagyunk a történeti regény termése számszerű emelkedésének. A jelen megmagyarázására törekvő népszerű múltismeret az aktuális „történeti idők” tudata folytán már két évtizede erősödőben van s a közízlésben megvan a hajlandóság arra, hogy az ebbeli igényét kielégítő szépirodalmat szívesen fogadja. A mai magyar történeti regényt elsősorban e korszerűség táplálja. Az érdekes és változatos cselekvény uralmát biztosító olvasmánytól egészen a napi politikai problematika multbavetítéséig, sőt az ugyanebbe az ízléskeretbe tartozó regényes életrajzokig halad ez a korszerűség követelményeire való írói válaszadás, őseiket, még a látható különbségek ellenére is, inkább kereshetjük Jókai aktuális mellékpillantású történeti tablóiban, mint Kemény Zsigmondnak a tudományos múltismeret és az egyéni vízió találkozását biztosító s éppen ezért örökebb magyarságra célzó regényeiben.

Tormay Cecil regénye¹ mintha e hirtelen általánosítás cáfolatául jelentkezék, bár addig, míg a három kötetre tervezett regény másik két része is napvilágot nem lát, ezt kimondani csak bizonyos fenntartással lehet. Vannak ebben is itt-ott aktuális ízek, de nem annyira önmagukért valóan, inkább a kikerülhetetlen irodalmi és egyéni múlt kötelező hagyományaiként. Van itt is célzás pártos magyarokra, kik a fenyegető veszedelem idején is önös sérelmeiket hánytorgatják, van nyugatkelet, keresztény-pogány ellentét is, de egyik sem igényel magának kizárólagos figyelmet s egyik sem olyan, hogy a regény igazi valóját vállalni akarná.

Ami Tormay Cecilt a múltból megfogja, nem kényelmes formulákban áruhlható tézis vagy tanulság, hanem ennek a múltnak az írói alkotás által átszűrt hangulata. Könyvének artistikus súlyát szerzi meg ezzel. Ezt a hangulatot a legtermészetesebb visszatekintő mozdulat hozza létre s a messzeségnek mindent valamely elégikus színnel borító párázata választ el egymástól jelent és múltat. Nincsenek erőszakos áttörési kísérletek s a múlt megmarad a maga távolról szemlélt, klasszikusan érintetlen hangulati tisztaságában. A történet maga így „bús rege”, sorsok végzetszerűségének nemes példázata, az emberi kötöttség, a „hatalom alatt levés” alázatos érzésének kifejezője.

E hangulati és érzületi állapot legkétségtelenebb realizálója a stílus. Hogy Tormay Cecil most történeti regény írására vállalkozott, ezzel eddigi alkotásának folyamatos egésze teljesedett tovább, de az új terület meghódításával nem történt egyúttal stílváltás is. Íróművészetének már most is legbiztosabban mérhető értéke, stílusának tárgyakat, környezetet, helyzeteket lélekkel megtöltő ereje csorbult volna meg bármilyen korszerű kísérlettel. Ez a stílus nagyobbára a századforduló impresszionizmusából táplálkozik s így alig remélhető, hogy regényírásunk megújítása ezen az úton fog megtörténni, de tanúbizonyossága önmaga mélyen gyökerezettségének és megállást mutató a realizmus csökönös újrakezdései felé. A regény főalakjáról egyszer azt olvassuk, hogy „inkább a magasztos bűgást hallja, mint a szavak jelentését”. Ez a stílhangulat rejlik a személyek neveinek választékos zenéjében, a mondatformák ama jellegzetes ernyedtségében, hogy az alany a mondatvégre szorul és az olvasó csak az elébe állított jelzők és határozók elmosó

¹ Az ősi küldött. Regény. Bp. 1934. Genius kiadás.

fátyolén át közeledhetik feléje, ez a stílhangulat beszél időnként erősödő archaizmusából, mely szívesebben választja kódexeink tapogatózó nyelvformáit, mint a talán teltebb ízű és zamatú, de az artisztikumot állandóan veszélyeztető népiesség múltba transzponálható lehetőségeit.

Ily körülmények között a cselekvény e hangulati lepel alatt megbúvik s igazi szerepe inkább az, hogy a hangulat tárgyi horgonyait szolgáltassa. Ung vitéz hazatér Párizsból, hova kedve ellenére teológiát ment tanulni. Visszavonzza a magyar táj, az országot fenyegető veszély, a tatár és mindenekfelett szerelme Kinga iránt. Kinga ugyan már másnak lett a felesége, de férje meghalt, míg Ung Párizsban volt. Ung. felkeresi szabaddá lett szerelmesét a dögvézpusztította Komáromban. A fegyveresekkel őrzött városból nem tudnak kiszökni és Kinga a fekete halál áldozata lesz. Az életben csalódott Ungot egy pogányosan titokzatos asszony kiszökteti a városból. A megüresedett lelkű vitéz elindul a királynak a tatárok ellen gyülekező tábora felé. E rövid cselekvény menetét nem a fordulatos mozzanatok lendítik, hanem bizonyos sűrített hangulatú helyzetek hullámszerű felemelkedése és lehajlása. A hazájába visszatért Ung első éjszakai pihenője a magyar ég alatt, a félhomályos kolostori terem a tanácskozó nagyurakkal, a pestispusztította Komáromba való megérkezés, a Kingával való szerelmet sürgető jelenet ily emelkedések s egyben Tonnay Cecil íróművészetének legszebb teljesítményei.

KERECSÉNYI DEZSŐ

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A leszerelés csődje — A magyar álláspont — Barthou varsói és prágai látogatása s ennek várható következményei — A francia-cseh hűségnyilatkozatok és való értékiük — Az olasz-magyar-osztrák megállapodás — Az új osztrák alkotmány — A nemzeti kormány kilátásai Franciaországban — Az angol fellendülés

ANEMZETKÖZI POLITIKÁRA az utóbbi hetek alatt—a növekvő kilátástalanság súlyával — mindteljesebben reánehazodott a leszerelési kérdés. Van valami torz finton ennek a problémának a történelmi fejlődésében. Hazugság volt a kiindulópontja és hazugságok sorozatán keresztül úgylátszik most elérkezni önnön leleplezéséhez. Kiinduló pontja a hipokrita módon elgondolt és két egymással homlokegyenest ellenkező felfogást összeegyeztetni akaró békeszerződési rendelkezések voltak: a népszövetségi Egyezségokmány — azaz a különböző párizsi szerződések — 8. cikkelye és e szerződések katonai határozmányairól szóló fejezetének bevezető szavai. Mind a két szöveg a legszigorúbb jogi interpretáció szerint is azt a benyomást volt hivatva kelteni, hogy a világháborút elvesztő országok teljes katonai lefegyverzése csupán első lépés a szerződés összes aláíró államainak — vagy még szebben a világ összes államainak — leszerelése felé. Ezek a határozmányok tehát az úgynevezett győztes hatalmak jogi és erkölcsi kötelezettségeként szerepelnek a többi szerződő féllel, elsősorban a Legyőzöttekkel szemben. A hazugság abban állott, hogy akik ezt a szerződést megfogalmazták, azok nem gondoltak ennek a kötelezettségnek a beváltására, hanem a leszerelés és a béke lényegét abban látták, hogy lehetőleg nagy és teljesen felszerelt hadseregekkel biztosítsák maguknak azokat a területeket, amelyeket bármilyen jogcímen birtokolnak, illetve bitorolnak a nélkül, hogy a legyőzöttek tartott ellenfél történelmileg belátható időn

belül védekezésre vagy ellenállásra képes legyen. Bizonyosnak látszik viszont, hogy az Egyesült Államok és Nagybritannia komolyan vették ezt a kötelezettséget. Wilson valóban azt hitte, hogy a 8. cikkellyel biztosította az általános világbéke útját. Nagybritannia pedig tényleg messzemenően leszerelt és csak néhány hónapja kezdi észrevenni, hogy leszerelési példáját nem követte senki és ezzel végeredményben csupán saját nemzetközi politikai súlyát gyengítette.

Ha már a kiindulópont ilyen mélyreható és bámulatraméltó machiavellizmussal felépített hazugság volt, hogyan fejlődhetett a kérdés másképp, mint a megtévesztés és ámtítás nagy országútján? Ha a Népszövetséget vezető és az intézményt sokáig teljesen kisajátító hatalmak maguktól nem érezték volna is, hogy valamit kell tenniük kötelezettségük beváltására, Németország nem tette meg nekik a szívességet, hogy ne figyelmeztesse őket erre az obligóra. Már akkor fölemelte követelő szavát, amikor még nem volt a Nemzetek Szövetségének tagja. A genfi intézmény nem is tehetett egyebet, mint hogy egy előkészítő bizottságot hívott össze, amelybe a leszerelték közül beválasztotta az akkor még nem tag Németországot és az önérvényesen be nem hódoló s ezért mindig izgágának és renitensnek tartott Magyarország helyett a csendes és megbízhatónak ismert Bulgáriát. Hétévi mondvacsinált előkészítő munka után a leszerelt hatalmak, sőt a pacifista nemzetközi közvélemény egy része sürgető fellépésének nyomása alatt 1931-ben nem lehetett tovább halasztani a nagy konferencia összehívását, amelyen 1932 február 2. óta a világnak 64 szuverén állama van képviselve. A nemzetközi helyzetnek és a Nemzetek Szövetsége intézményének alapos ismerői a legnagyobb aggodalommal néztek a konferencia elébe, mert az akkor általánosan bizakodó hangulat ellenére több mint kétségesnek látszott, hogy az egymással szembenálló álláspontokat, az egyik oldalon a francia tézist, amely mögött szövetségesei felsorakoztak, a másik oldalon a német tézist, amelyhez több-kevesebb egyöntetűséggel Magyarország, Ausztria és Bulgária is csatlakozott, egymással össze lehessen egyeztetni.

Franciaországnak és legközelebbi szövetségeseinek, elsősorban a kisantantnak és Lengyelországnak a tétele úgy szólt, hogy míg a leszerelt államoknak úgy jogi, mint katonai helyzete változatlan marad, addig a többi hatalmak szerződést kötnek haderejüknek egy bizonyos fokon való rögzítésére, esetleg bizonyos fegyvernemek korlátozására, mérges gázok teljes eltiltására és mindezen határozmányok szerződéses ellenőrzésére. Ezt neveznék első lépésnek. A legyőzött államok tétele viszont az volt, hogy minden államnak meg kell adni az önvédelemben rejlő biztonságot, amihez első lépés a katonai egyenjogúság elismerése. Második lépés a leszerelt államoknak bizonyos védelmi fegyverkategóriákkal való ellátása, egyidejűleg pedig a felfegyverzett államok lefegyverzésének megkezdése, elsősorban azoktól a támadó fegyverektől való eltiltása, amelyeket a leszereltektől a párizsi szerződések elvettek.

Nagybritanniának, a leszerelést, mint a béke biztosításának szerinte leghatalmasabb eszközét, őszintén kívánó nagy hatalomnak közvetítő befolyása — amelyhez más, részben kenetteljes indokból Amerika is bizonyos mértékig csatlakozott — igyekezett az ellentéteket áthidalni és valamilyen megegyezést létrehozni. Olaszországgal együtt, amely a kérdést ugyan marciálisabb szemszögből nézi, ennek a három nagy hatalomnak sikerült létrehozni az 1932 december 11-i deklarációt, amely a leszerelt hatalmaknak katonai jogegyenlőségre való jogát elismeri. Ennek a keretjognak a gyakorlati kitöltéséről folyik 18 hónap óta a tanácskozás, 1933 október 14-e óta, a Német Birodalom részvétele nélkül.

A nemzeti szocializmus diadalrajutásával és ennek következtében a német politika offenzívebb jellegének kidomborításával az egész kérdés-komplexum képe megváltozott. Németország bejelentette, hogy csak a teljes egyenjogúság alapján hajlandó tárgyalni, hogy nem hajlandó minden időre másodrendű hatalomnak maradni, követeli védelmi fegyverekhez való jogát, továbbá 300.000 főnyi, újoncozás által kiegészíthető hadsereget a Reichswehr helyébe és a felszerelt országoknak a Német Birodalom hadseregének színvonalára történő arányos leszerelését. A MacDonald miniszterelnök nevéhez fűződő angol terv, melyet 1933 márciusában ő maga mutatott be Genfben, nagymértékben közeledett ugyan a német álláspont-hoz, különösen a hadseregek létszámának korlátozása és a támadó fegyverek eltiltása terén, de már eredetileg is Németország felfegyverzése elé még egy próbaidőt tervezett. Amikor éppen ezen a ponton az angol álláspont ugyanennek az évnek őszén közeledni látszott a franciákéhoz, Hitler brutális őszinteséggel levonta a helyzet konzekvenciáit.

A francia vezérkar és a francia nacionalisták sohasem akarták a leszerelést. Céljuk mindig az volt, hogy a mai helyzetet minimális változtatással fenntartsák. Míg a francia politikusok hajlandók voltak és még tán nemrég hajlandók lettek volna, Nagybritanniának és Amerikának Franciaországot támadás ellen biztosító politikai és katonai garanciájával, a felfegyverzetek hadseregét bizonyos fokig korlátozó egyezmény kötésére, addig a nagyvezérkar és a Tardieu-féle nacionalisták azt tartották, hogy a biztonságot csak a hadsereg meglévő fölénye adhatja meg. Aki a francia hadsereghoz hozzányúl, az hazaáruló. Amikor tehát most a német katonai költségvetés, amely kb. 320 millió márkányi növekedést mutat, nyilvánosságra került, a francia minisztertanács örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy minden további közvetítő tárgyalást visszautasítson s bejelentsen, hogy visszatér Genfbe, mert nem hajlandó Németország felfegyverzését szankcionálni, hanem biztonságáról maga gondoskodik.

Nagybritannia már huzamosabb idő óta előkészült a konferencia bukására. A kormány konzervatív tagjainak többsége a leghatározottabban a flotta és a légi haderő felfegyverkezése mellett foglalt állást és különösen az utóbbit a lehető legnagyobb eréllyel akarja keresztülvinni. A légi fegyvernemet ugyanis annyira elhanyagolták, hogy ma Nagybritannia légi hadserege az ötödik helyen áll, már pedig ha valamelyik országot létében fenyegeti a légi támadás, az Anglia. Nagybritannia, Olaszország és Belgium többé-kevésbé egyező álláspontja az, hogy a leszerelt államokat — legtöbbször csak Németországot említik ilyen vonatkozásban — nem lehet állandóan a katonai inferioritás helyzetében tartani. De belátják, hogy ezt a tételüket nem tudják ráerőszakolni Franciaországra. Ma már tehát csak arról van szó — hacsak az utolsó pillanatban valami deus ex machina-ként jelentkező, pillanatnyilag több mint valószínűtlennek látszó formula nem oldja meg legalább ideiglenesen a helyzetet —, hogy milyen módon takarítsák el a konferencia romjait és tegyék elfogadhatóvá országaik közvéleménye előtt ezt a kiáltó erkölcsi balsikert a nélkül, hogy ez a nemzeti és nemzetközi fronton súlyos következményekkel járna. A május 29-én Genfben összeülő úgynevezett leszerelési főbizottság diplomáciai feladata ezt a formulát megtalálni.

A magyar álláspontot ebben a kritikus helyzetben Kánya Kálmán külügyminiszter mérséklettel és precizitással jellemezte: „Türelem és szívósság vezetett bennünket eddig a leszerelési konferencia tárgyalásain, ahol mindig a nagyhatalmak által is sokszor dícsérőleg elismert körültekintéssel és mérséklettel, de éppoly határozottsággal próbáltuk álláspontunkat érvényesíteni. Bármily döntést hozzon is a május 29-i főbizottsági ülés,

ki fogunk tartani eddigi álláspontunk mellett, mely a népszövetségi Egyezségokmány 8. paragrafusán alapul és amelynek jogosságát a nagyhatalmak 1932 december n-i határozata elvileg elismert. Csak ezen az alapon érhető el a mi viszonylagos biztonságunk is, amelyre éppoly jogot formálhatunk, mint bármely más szuverén állam; csak ezen az alapon küszöbölhető ki a jelenleg a nemzetek között fennálló nagy bizalmatlanság és féltékenykedés, mely a jogegyenlőtlenség természetes és elmaradhatatlan következménye.“

Európát ebben a helyzetben az a veszély fenyegetheti, hogy a leszerelés kérdése körül kifejlődött ellentétek különböző csoportokra bontják, amelyek a felfegyverkezési versenyben egymással szembekerülnének. Ezeknek a csoportoknak körvonalai azonban egyáltalában nem tiszták, mert hiszen más érdekellentétek, illetve érdekösszekötetések befolyásolják ezeknek a csoportoknak kialakulását. Hogy csak egy példát említsünk, Lengyelország az utóbbi időben tudvalevőleg nemcsak tízévi megnehtámadási szerződést kötött Németországgal, hanem lélektanilag is erősen közeledett a birodalomhoz. A leszerelés kérdésében viszont Varsó álláspontja ma is csaknem minden pontban azonos Párizsával, kivéve talán abban, hogy Beck külügyminiszter politikája igen messze eltávolodott a Népszövetségtől. Ugyanígy átvágják a leszerelési frontokat Németországnak minden eszközzel elősegített közeledési kísérletei Jugoszláviához, amit Belgrádból hasonló taktikai okokból a legnagyobb szívéllyességgel viszonznak. Ezeket a példákat csak annak illusztrálására hoztuk fel, hogy míg a leszerelési kudarc nyomasztólag hat az európai politikai helyzetre és, habár távolról, de vihart jelez, az általános helyzet kialakulását tényleg egészen más érdekösszekötetések, gazdasági, lélektani és taktikai mozzanatok befolyásolják. Gazdaságilag a világhelyzet feltétlenül a javulás jeleit mutatja. Lehet, hogy ezek csak átmenetiek és újabb lefelémenő hullám fogja követni ezt a javulást, hiszen a kapitalizmus válsága még távol van a megoldástól. Nem kétséges azonban, hogy az embereken bizonyos optimizmus kezd úrrá lenni világszerte. Alig tehát egyik oldalon a fegyverkezési verseny kezdetét és egyéb konfliktus-anyagok tömörülését szemlélhetjük, különösen Közép- és Délkelet-Európában, az emberek ma valahogyan nem hisznek a baljós jelekben. Aki azonban ebből a helyzetből bármiféle következtetéseket merne levonni és nyilvánosságra hozni, az joggal a nevetségesség kockázatát venné magára.

A FRANCIA SZÖVETSÉGESEK kissé lazuló blokkjának megerősítése céljából a francia külügyminiszter valóra váltotta elődjének, Paul-Boncoumak még a múlt év végén megállapított útítervét és ellátogatott Varsóba, utána Prágába. Mindkét szövetséges fővárosban először tett látogatást francia külügyminiszter. A két látogatás célja különböző volt. Varsó az utóbbi évek folyamán határozottan elhidegült Franciaországtól. Rossznéven vette, hogy Franciaország véleménye ellenére csatlakozott a négyes paktumhoz, amely szerinte ellentétben állt a népszövetségi politika alapelveivel. Ebből Pilsudszki kormánya azt a következtetést vonta le, hogy maga is szakított a népszövetségi politikával és a lehetőséghez képest, függetlenítette magát Párizstól. Ez az eljárás nem bizonyult helytelennek, mert egyelőre minden nagyobb rizikó nélkül tíz évre biztosította Lengyelország mai területének birtoklását — a németek által tizenöt éven át oly hévvel vitatott danzigi korridorral együtt — a nélkül, hogy Franciaország szövetségét veszélyeztette volna. Hiszen éppen ellenkezőleg, ma már Franciaország keresi a módját, hogyan biztosíthatná a maga számára Lengyelországnak nemcsak szerződéses szövetségi hűségét, hanem barátságát is. Tehát az önálló politika nem járt kockázattal, sőt Lengyelország hatalmi helyzetét javította. S ezen a langyos fogadtatás, amelyben Barthout Varsóban részesítették, sem változtatott sem-

mit. Hogy vajjon a közvetítés, amit a francia külügyminiszter a cseh-lengyel kisebbségi konfliktusban kezdeményezett, milyen gyümölcsöket fog teremni, azt a közeljövőben meg fogjuk látni. Lengyelország egyelőre nem mutat nagy hajlandóságot arra, hogy a cseh-sziléziai lengyel kisebbséggel durván bánó cseh kormány felé közeledjék: egyelőre ugyanis nem látja ennek semmi praktikus szükségét.

Barthou prágai fogadtatása viszont majdnem megható volt. Olyan kölcsönös hűség-, szeretet- és barátságnyilatkozatok hangzottak el, amelyek a szövetségek történetében szinte példátlanul állanak. A néplélektannal foglalkozó szemlélő alig hihet füleinek, hallva, hogy két egymástól lényében, felfogásában és szellemiségében annyira különböző nép, mint a francia és a cseh, ilyen vonzalmat fedezzen fel egymás iránt. Alapja ennek a franciák németgyűlölete és a csehek németfélelme, amelyet ezen a ponton üdvösen egészít ki az utóbbiak magyargyűlölete és, talán hencegés nélkül mondhatjuk, tőlünk való félelme is. Francia részről hagyományos szövetségi hűség az, ami még értéket ad ennek a különben Franciaország számára inkább illuzórius szövetségnek. A francia politikusok mindinkább rájönnek arra, hogy egy német-francia konfliktus esetén Csehország nem számottevő katonai szövetséges, viszont megfordítva, Csehország veszélyeztetése esetén Franciaország katonai haderejének fel kellene vonulnia a kétes értékű szövetséges megvédésére. Hogy ennek dacára még ma is Benes politikai befolyása dominál a Quai d'Orsayn, az tulajdonképpen a francia politika elmaradottságát és bizonyos kategóriákban való előregedtségét bizonyítja, nem pedig azt, mintha a cseh szövetséges gyakorlati értékkel bírna számukra.

A KI SANTANT blokkrendszerével szemben és ezzel ellentétben Magyarország nem folyamosodik a szövetségi politika eszközehez, amely Európát éppen a csoportokra válás veszélyével fenyegeti. A történelmi jelentőségű olasz-magyar-osztrák egyezmény, amelynek a május 14-én Rómában aláírt gazdasági megállapodások adnak anyagi tartalmat, nem jelent blokképzést. A magyar külügyminiszter gondosan mérlegelt szavai szerint ezek a jegyzőkönyvek „nem jelentenek semmiféle eltérést a három ország eddig folytatott politikájától, mely a jövőben is marad az, ami volt a múltban, tudniillik három szuverén államnak régi tradíciókon, érdekközösségen és kölcsönös rokonszenven alapuló őszinte együttműködése, melynek más államok ellen irányuló politikai éle egyáltalában nincs“. Minthogy gazdasági tekintetben más államok számára is nyitva áll a közeledés lehetősége, ez a rugalmas alkotás teljesen megfelel a nemzetközi együttműködés szellemének; ezt a szellemet pedig eddig éppen az a tábor vallotta magáénak, amely ma a rideg, túlhatalomra törekvő blokkpolitikában zárkózik el. Ha ez a tábor nem tud kigyógyulni abból, amit az ógörögök hübrisznek, azaz dölyfnek neveztek és nem látja be, hogy csak jelentékeny engedmények árán biztosíthatja saját és Európa békés fejlődését, akkor valóban aggodalommal kérdezhetjük egy angol íróval: hová mégy Európa?

Olaszország nagyarányúan fejlődő és bölcsen előrelátó külpolitikáját erősen alátámasztja a közvéleménynek ama megingathatatlan egysége, amely a Dúcét minden útján követi. Ennek számszerűleg egészen példátlanul álló bizonyítékát adták a korporációs parlamenti választások, amelyeknél a választók 96%-a szavazott le és a 10 milliónyi titkosan leadott szavazat közül csak 15 ezer „nem“ szavazat volt, azaz másfél ezrelék. Az új korporációs parlament és az időközben létrejött nagy korporációs reform testületekre tagolva a fasiszta királyság egész lakosságát magában foglalja. Ez az osztály- és munkaellentét legteljesebb kiegyenlítését jelenti, amelyben min-

den dolgozó azt a helyet és kenyeret kapja, amelyre jogosult. Ennek centrális parlamentje nemcsak a munka képviselőit, hanem valóban a munkának a reprezentatív testületé. A fasiszta Olaszország a maga számára már megoldotta azoknak a politikai, gazdasági és társadalmi problémáknak egy részét, amelyeknek megoldásán más, anyagi javakban sokkal gazdagabb országok még vajúdvá küzdenek. Ez adja meg külpolitikájának nyugalalmát és biztonságát, amivel az európai politika vezetői közé emelkedett.

Ausztria új alkotmánya XIII. Leó híres szociális enciklikája, a „Quadragesimo Anno“ és a korporációs alkotmány elveinek vegyülékéből keletkezett, amit a különleges osztrák viszonyokra alkalmaztak. Főjelleme, hogy teljesen kikapcsolja a pártokat és ezzel lehetővé teszi a nemzeti erők összefogását a függetlenség védelmében. Sikerül-e ezen a kereten belül megtalálni a kibékülés módját a Dollfuss-kormány és az osztrák nemzeti szocialisták között, ami Bécs és Berlin kibékülésének az útját egyengetné, erre a feleletet a most következő hat hónap fogja megadni: mindenesetre ez a soron következő megoldandó feladat Ausztria népei és kormánya számára. És mintha német részről ma kevesebb merevség és támadási szellemmel találkozánk ez az elgondolás, mint eddig.

ÉRDEKES ELLENTÉTET mutat Európa két leggazdagabb és leghatalmasabb államának, Franciaországnak és Nagybritanniának költségvetése. A gazdasági válság később érte el Franciaországot, mint Európa legtöbb államát. A demokratikus pártviszonyok következtében nem tudott idejekorán felkészülni a válság megoldására, mert kormányaiból — ha az előre látás meglelt volna is bennük — hiányzott a szükséges energia, tekintély, hogy a köz érdekében a magán- és csoportérdekek felett érvényesítsék akaratukat. Az utóbbi tíz év alatt rendkívüli módon felduzzadt költségvetést, melynek főösszege még nemrég 50 milliárd körül járt, az egymásután következő kormányok nem voltak képesek a folyton csökkenő bevételekkel egyensúlyba hozni. A Doumergue nagy tekintélye alatt létrejött, majdnem diktatórikus kormány érdeme végre az, hogy a február 6-i események okozta megfélemlítés nyomán kierőszakolt felhatalmazással élve, a parlamentben keresztül tudta vinni azokat a csökkentéseket, amelyekkel eddig részben a tisztviselők, részben a hadirokkantak helyezkedtek szembe, vagy azokat az adóemeléseket, amelyeket az adófizetők különböző csoportjai igyekeztek — mindannyian államként az államban — meghiúsítani. A tekintélyek, de nem a fiatalok kormánya, június végére körülbelül be fogja fejezni szanalási feladatait. Hogy Doumergue ekkor hajlandó lesz-e tovább is a nemzeti egység kormányának élén maradni, azt talán a kormányelnök intimusai sem tudnák ma megmondani. Lehetséges, hogy vállalt feladatát elvégezve, nem fogja akarni népszerűségét és nyugalma tovább kockára tenni, hanem vissza fog térni délfranciaországi magányába. Nyílt kérdés marad ezután, hogyan fog a belsejében feldúlt francia közvélemény, amely most csak külső látszatra mutat nyugodt képet, reagálni, ha az egyetlen valóban a pártokon felül álló tekintély ismét eltűnik a közéletből? Össze fognak-e ütközni egymással a jobb- és baloldal felfegyverzett elemei? Végül — az Összeütközés előtt vagy után egymásra fognak-e találni az egyivásúak, a fiatalok, akár jobb- akár baloldaliaknak legyenek is bélyegezve és át fogják-e alakítani a francia közéletet avatag, ódemokrata formáiból modem állammá? Mindez nemcsak francia helyi fontosságú kérdés: a választól Európa békéje és továbbfejlődése is függhet.

A LEGRAGYÓGÓBB képet az európai láthatáron immár közel két éve Nagybritannia mutatja. A prosperitás költségvetése, amelyet Neville

Chamberlain terjesztett be az alsóháznak, nemcsak a jólét hihetetlen jeleit hordja magán, hanem túlzás nélkül a hódoló elismerés zászlajának meghajtására kényszerít mindenkit. 1931 nyarán, mikor a nemzeti takarékoság első kormánya létrejött, több mint 100 millió font sterlinges deficittel állt szemben Nagybritannia. Minden valószínűség arra mutatott, hogy a következő költségvetési évben a deficit 160 millióra fog emelkedni. Attól a pillanattól kezdve, amikor Nagybritannia 1931 szeptember 20-án elhagyta az aranystandardot, mely a font sterling értékét irreális magasságban tartotta és a nemzeti kormány a nemzeti egység választását győzedelmesen végigharcolta, Nagybritannia az állandó ütemes javulás jeleit mutatta, hála nemcsak óriási tartalékainak, hanem népe hasonlíthatatlan és csodálatraméltó erkölcsi önfegyelmének, önbizalmának és államalkotó képességeinek. Ma a munkanélküliek száma több mint 600.000-rel kevesebb, mint három évvel ezelőtt, az 1934/35-ös költségvetésben pedig a kincstári kancellár már 29 millió font sterlinges többletet irányoz elő. Ezt a nagyon óvatosan előirányzott többletet, amely zárószámadásiilag valószínűleg magasabb lesz, a kormány azok javára fordítja, akiknek annakidején a legsúlyosabb áldozatokot kellett meghozniok az állam jólétéért. Elsősorban szociális elgondolás szerint visszaállítja a munkanélküliségélyt, abban a mértékben, amelyben 1931-ben leszállították; a redukált fizetéseket legalább is a leszállítás fele összege erejéig ismét felemeli; a jövedelmi adókulcsot minden 5 shilling után 6 pence-szel csökkenti, a fennmaradó összeget pedig a különböző fogyasztási adók enyhítésére fordítja. Erre az anyagi és erkölcsi erőre támaszkodva, ma Nagybritannia politikai súlya nagyobb, mint az utolsó hús év

OTTLIK GYÖRGY

alatt bármikor. Képes-e érvényesíteni ezt a rendkívüli erőt az igazságos és állandó béke érdekében, erre fog a következő év és a következő évtized valószínűleg maradék nélkül választ adni.

KOSSUTH LAJOS LEVELEI FELESÉGÉHEZ

(1845 — 1849)

Az alább következő leveleket a Nemzeti Múzeum levéltárában, még pedig annak két osztályában, a „Kossuth Lajos Iratai« és a „Vörös Antal gyűjteménye« nevű osztályokban találtam és itt szó szerint közzé teszem. Hogy Kossuth Lajos belső, családi életére és egész egyéniségére ily fontos dokumentumok mai napig ismeretlenül lappanghatnak levéltárainkban, ez mutatja mily kevés történt eddig Kossuth élete ismerete érdekében és mennyire szükséges volna végre ez irányban is megkezdeni a mélyre járó történeti kutatást.

I.

Pest, auguszt. 23. 1845.

Kedves lelkem Angyalom!

A kocsin az első rúgó eltört; vasat viszen reá a kocsis; méltóztassál kérlek megcsináltatni!

Én Csütörtökön este megyek haza. Ha tehát jókor indul a kocsis, hogy 8—9 óraker itt lehessen, elég, ha csütörtökön indul.

Az a Bencsik nagy számár. Én az otthonkád iránt tudakozódtam nálla — azt izente, hogy elküldé Tónihoz, most kisül, hogy nem ezt, hanem a nálla volt ruhádat értette. Ezt tehát küldöm.

De küldöm az otthonkát is; ámbár azon semmit sem csinált. Aztán már csak ne haragudj édes lelkem angyalom, küldök neked egy illy otthonkára kelmét — igen igen olcsót, küldök hozzá bélést s wattát is; csókolom kis nagy szemedet, már csak csináltasd meg a Tinnyei Schneider-meisterral. Kelme, bélés és watta összesen csak 4 pengő forint. Amabból, amit Bencsik elrontott, a kis gyerekeknek derék öltönyt csináltathatsz.

Küldök 60 paradicsomalmát, egy kis élesztőt, 10 font igen finom lisztet (ha igaz, hogy finom) — görög dinnyét nem küldhetek, ami van igen sok és méreg drága.

Küldök a gyermekeknek puskát, kardot, bábut és házépítő fiacskákat. De Feri okos legyen, hogy karddal, puskával valakit meg ne sértsen, a puskába nem szabad a töltőveszőt betenni, csak vakon kell vele löni.

A repcevetésnek igen itt van ideje. De ennek fő sajátsága, hogy nedves földbe kell vetni. Most hiszen a föld elég nedves, de ha véletlenül úgy látnád, hogy az idő kiderül s a föld ki akar száradni, nem bánom, ha hétfőn az irtó (sokvasú) ekével felszántatod; négy ökröt fogass bele, (a másik négy folytathatja a szántást Unyon) kedden pedig előre megfogasolván, bevetteted, beboronáltatod, s behengerezteted. De ha esős marad az idő, várhat a dolog hazajöttömig.

És most Isten áldjon kedves lelkem angyalom, az én nyugalmamért kérlek szedd az orvosságot. Öllelek, csókollak milliomszor kedves jó Muczim hű szerető

Lajosod.

A kocsis gondoskodják, hogy zabja legyen, most is 26 garas költségbe vert; de most folyvást négy ló portióját ette 3 ló. Ennek többé nem szabad lenni, 5 % vékát kap egy hétre; többet nem, — nagy a drágaság. Ebből egy étetésre egy lónak 3 itzénél több juta — pedig 3 itze a Katona portio.

Kossuth Lajos iratai 106. sz.

H.

Fiume, October 29. 1845.

Kedves lelkem Angyalom!

Szombat este érkezéin ide, de célomnak elérése, t. i. a két társaság egyesítése, még annyira kétséges, hogy ezúttal Triest és Velencébe nehezen indulhatok. Borzasztó dolog, hogy az ember annyira kénytelen kunyorálni az embereknek, engedjék meg, hogy velők jót tegyünk. Legőszintébb akaratot az egyesülésre a Gubernátor [mutat], de nem a gubemiummal, hanem a társasággal lévén dolgunk, befolyása csak közbenjárás lehet. A többiek vagy Triest zsoldjában vannak, vagy áhítatos szolgálélekkel lesik, mit fog nekik mondani gróf Széchenyi, aki november első napjaiban jön ide s kit én mindenestre bevárok, de azért nov. 10-kén hon leszek. Azonban feltettem magamban, hogy vagy megegyesítem uraimékat vagy legalább arra bírom, szűnjenek meg társaságot képezni s hagyjanak minket cselekedni. Most ülést tartanak triesti társaikkal egyetemben, nekem hát időm van, éltem Angyala, egy pár sorocskát küldeni feléd, különben nem volna időm, mert magamban nem hagynának soha, mert hiszen ha személyem iránti figyelem s csekélységem érzetében arcomat pirító kitüntetések, olaszos talár lékonyoságú szép szavakkal a dolgot, melly végett itt vagyok, eldönthetnék, úgy már régen nyert ügyem volna.

Szombaton későn érkezvén, reggel még fel nem keltem, midőn a Gubernátor már jegyet küldve ebédre kéretett s ebéd előtt négylovas hintóját rendelkezésemre állítá, hogy kiránduljak, ahova tetszik. Voloska felé rándultunk, egy gyönyörű tengerparti helység Istriában, ki mondhatatlan szépségű borostyán erdejével, mellyekkel a büszke Rómának halhatatlan emlékü triumphátori koszorúztattak, diadalmene-tükben a Capithumhoz, hova szekeröket legyőzött országok rab királyai vontatták. A borostyán erdő megvan s van mivel koszorúzni, de „les Dieux s'en vont“ — mint a francia mondaná — nincsenek hősök, kik koszorút érdemelnének; s hogy a nagy emberek hiánya még érezhetőbb legyen, a jó fiumeiek a voloskai erdő hajdanát azzal gúnyolák ki, hogy szobámban arcképem fölibe (mely itt igen sok háznál található) magyar háromszín szalagra függesztenék a babékoszorút. Hlyen az ember sorsa. Amott Rómában a Mark Aurélok palotájában mezítlábas franciscanusok facipői koptatják a mozaikpadlót, melyen a világ urai lépdeltek s ott talán ép azon fa, melly egykor Aemüius Paulus fejére adá a koszorút, most az én arcképre alacsonyuk le lombjával. A hasonlat igen leverő.

Lakom igen nagyszerűen gyönyörű. Ha Tinnyére gondolok, szinte nevetethetném a contrast felett. Ablakaim a tengerre nyílnak, mellynek

örökké változó színjátéka egy kimeríthetetlen éldelet. Sorban horgonyok ablakom alatt, vagy tíz kereskedői háromárbcos hajó, mik Magyarország feles természeti kincseit a világ távol részébe viendik; balra pedig a szép Fiumara öbléből erdő gyanánt nyúlnak fel a kisebb hajók kötélzetes árbocai, melyeknek kötélzövevényei szürkületkor akként veszik ki magukat, mint irtózatos pókhálók az égnek tükrében, távolabb pedig számos halászladik ingadoz a szép tengeröböl síkján halászgatva a sós víz szeszélyének ezer alakzatú szörnyeit s esznek jóízűen, míg a tinnyei ripők csak látásuktól is undorodik.

A fiumei öböl még nem nagy tenger, mivelhogy öböl, mely a föld közzé mélyen benyulik. Sokat hasonlít a Balatonhoz, csak hogy vagy tízszer olyan nagyocska, közepén a nagy és kis torkolat (Bocca grande e piccola) közt benyúlnak Veglia Chersos és Castelmuccio szigetei, mint Tihany a Balatonba; mindez a Frangepánok birtoka vala, kinek utolsó ivadáka, a még gyönyörű romot képező Castelmuccio várából hurcoltatott Bécsbe hóhérbárd alá, több mint 150 év előtt; s emlékezetét a vegliai szigetlakosok most is fekete öltözetben járva gyászolják. Balra Istria partja nyúlik el (mint Balatonnál Zala hegysora) a Monte Maggiore felhőkig nyúló szírtjeivel, honnan szép időben, jó látcsóval meg lehet látni a velencei Szent Márk tornyait.

Itt pedig az idő mondhatatlanul szép. Október végén vagyunk s szobánkban az ablakok egész nap nyitvák, künn nyári öltönyben járunk. Ide hozlak Angyalom jövő májusban, lelkemben azon hit él, hogy e szelíd délszaki és ámyéklati lég, s a tenger erősítő fürdeje kedvezőbben fog hatni életemnél drágább egészségére, mint Magyarhonnak minden fürdeje. Itt van Fiume mellett Ciottanoli egy kerti palotája, nem tudom leírni, mert inkább tündérlak, mint palota; óh, ha az enyim volna, hogy szemedben gyönyörködhetném, midőn te abban gyönyörködnél.

Fiume egyébként még nem Olaszhon, itt a délszaki vegetatióból csak az olajfákat és fűgét látni, de végzetlen érdekes látvány. A borzadásig nagyszerű sziklahegyek teraszán fekszik; az egész heglánc olly merő szikla, hogy az emberek csak kosarakkal hordják fel reá a párányi földet s így mívelik szőlő- (nem bokor, hanem fa) lugasaikat s a heglánc mégis el van hintve gyönyörű villákkal, mert az itteni matróz, mit a távol tengereken keres, egy szép házikóba veri, mely mind megannyi kellemetes villa, s kis szőlőt ültet a szikla közé, mit távollétében neje mível. És e sziklás hegyek közt a Luiza-úton a lemenetel Fiumébe leírhatatlanul nagyszerű. Ezen út regényes vad szépségéről fogalmad sem lehet; ezt látni kell. A legmeredekebb szikla-hegyoldalon robog a kocsí egész kéjelemmel a merész párkányzatú gyönyörű úton, balra irtózatosan csüngnek az ember feje felé a sziklák óriásai, mint a fenyegető fatum vas öklei s e sziklák legmagasabb csúcsán a Tersati gyönyörű várrom, mint egy sasfészek; jobbra egy borzasztó sziklavölgy üreg, mellynek az örökkévalósággal dacolni akaró sziklái keresztül utat törtek maguknak a Retina s Fiumara fűrge hajjai, miket a hatalmas emberész gyáripár eszközeivé igazott s puszkapor erejével sziklatöredékek helyén emelt nagyszerű gyáratok mellé, mellyeknek örökké éber mozgékonyasága kigúnyolja a természet borzalmaikat; s e

sziklák között, ahol egy kis völgy van, a legszebb ültetvények, s midőn az ember a magyar kapunak nevezett óriás sziklatörésen keresztül robbog s jobbra Recina irtózatosan szép völgyét, balra a Tersati várromos sziklahegyet, maga előtt a kedves Fiúmét s előtte a szép tengeröblöt, szigeteivel s Istria partjaival, árbocaival, vitorlás hajóival megpillantja, az emberszem kevés felfogni e pompás látványt; feszül a kebel, elakad a lélekzet s az embersziv minden érverése egy nagy imádság!

És a magyar mindezt olly kevéssé becsüie eddig! Elutazgatunk külföldre, de ide éveken át alig téved egy-egy magyar fi. De isten úgy áldjon meg, amint gyenge toliam volt az eszköz, melly nemzetünkben sympathiát ébresztett Fiume nemzetgazdasági fontossága iránt, úgy eszköz leszek, hogy Fiúmét szeretni tanuljuk, szépségeiért s divattá legyen ide vándorolni minden magyarnak. Megkezdjük májusban, de nem egyedül, legalább tíz kocsival.

Vasárnap tehát a Gubernátor nagy ebédet adott; az ebédlő terem ablakából láttuk a tenger játszi habjait s egész ebéd alatt ablakunk alatt a tengerparton harsogott egy gyalog serezed hangászkarja. Este viszont közel éjfélre ablakom alatt szólt a zene, mely közben Fiume notabilitásaival eresztgeték szobáimban Fiume szivarainak bodor füstjeit, s vidoron folyt a társalgás magyar, olasz, francia, angol, német nyelven, mert e tenger a világ kapuja s Fiume lakói világlakosok.

Másnap reggel ablakom alá evezett a fiumei kapitánysági ladik (lancia) magasra tűzött díszlobogójával s a fiumei társaság direktorainak társaságában 8 erős marincero vitt a tengeren Porto Re s Buccari felé. Porto Rében (Királyrév) megnéztük Frangepán kastélyában a nagyszerű cisternát s a most kápolnává alakított „subrosa“ termet, mellynek egyik falában van egy kis üreg akként építve, hogy benne a terem bármely oldalában mondott sutogó szó meghallatszanék; ott hallgatá ki Frangepán neje az összeesküvés terveket s feladá és férje és Zrínyi a vesztőpadon vértették el. Most a kastély Lazaretté alakított s benne az irtóztos skerliero (rákfene-forma) nyavalyában sínlődő betegek gyógyíttanak.

Porto Réből Buccariba evezénk. A buccari tengeröblől egy mély katlanhoz hasonlít, mellyet a tenger szép nyílását kivéve, borzasztón kopár szikla körít; a tenger szájával szemközt pedig a hegyoldalban emelkedik a tenger színétől fokozatosan Buccari; olly amphitheatrális látvány, minőhöz hasonlót nem láttam soha. Midőn az öblbe evezénk, a partnál horgonyzó hajók felhuzák díszlobogóikat, elsüték tisztelgésül ágyúikat s a sziklás hegyek által irtóztató mennydörgés gyanánt visszhangzott ágyurogás s a hajósok „hurah“ kiáltásai között szálltunk partra, hol Buccari csaknem egész népe talpon állt s a város főnökei tisztelegve fogadtak.

A Casinóban egy kis olaszos reggelit evénk, fővetlen füstös sódar-szeletből, sajt, tengeri kétszersült, füge s egyéb délszaki gyümölcsökből s szomszéd sziklahegyek hasadékaiban óriási iparral mívelt szálló nedvével poharat emelve a magyar tengerpart jövődjéért, ismét tengerre szállánk s minden ágyú dörgésétől kísérvé röpitének erős matrózaink vissza Fiume felé, hova harmadfél órai evezés után megérkezve, pompás ebéddel fogadott a fiumei vasúttársaság s míg ablakunk alatt

az ezred hangászkarra harsogd Rákóczi indulóját, én — csak gondold! — olasz áldomásokat valék kénytelen akadozva szavalni, mire a költőies olaszok improvizált versekkel felelgettenek.

Tegnap reggel Smith és M ... urak papírgyárunkba, Se... amerikai szabású malmába vezettek, mindkettő a Recina vizénél fekszik, ama borzasztó sziklaüregben, hol még az embert bámulatra ragadja a nagyszerű gyármozgalom, elszedíti a természet óriás képeinek szemlélete. Igazán mondom, miután a papirosgyár gyönyörű működését csodáljuk, látván, miként egy 10 öles terem egyik végén a papiros még csak vízfolyadék, a másik végén már kiszáritott, kifényesített ívekre szeldelt kész papiros; és ez mind szemünk előtt folytonos lassú változásban 10 perc alatt történik. Másrésről a természet nagyszerűsége felett az emberész dicsőségéről majdnem elfelejtkezünk, midőn a rohanó patak felett vaslemez oldalú csatornán 800 öl lányi hosszant egy szál deszkán szédelő fejjel eljutunk azon ponthoz, hol irtózatot sziklafalon keresztül magának a folyam lyukat fűrt s az elválasztó gátot egy sziklatömeg képezi, melyet földingás lökött le s választott el azon sziklától, mely fejünk felibe omlani fenyegetőzik. De már ezt neked nem fogom megmutathatni, mert szédelgést nem ismerő fejet s erős lép-teket kíván.

Tegnap ismét a Gubernátornál ebédeltem. Ma már itt vannak a fiumei társaság triesti tagjai; ülés tartatik s alkalmasint ma válik meg egyesülünk-e?

És mégis haragszom, hogy nem tudom, mit vigyek fiumei emlékül kedves Angyalomnak, hacsak egy kosár ízes fügét nem s a koszorút, mely szobámban arcképem felett függ. De én most midőn tőled távol vagyok, kétszeresen érzem, mi kimondhatatlanul szeretlek^ mert komoly foglalatosságaim közepette is csak te vagy örökös gondolatom s akármerre vetem szemeimet, a legelső érzés, mely szívemen megrezdül, mindég te vagy s azon gondolattal kezdek, azzal végzek minden napot, hogy miért nem vagy oldalam mellett!! és e gondolathoz múlhatatlan aggodalom csatlakozik gyengélkedő egészséged miatt s tűnődés, ha szavadat tartod-e, ki megígéréd, hogy életemnél becsesebb egészségedre vigyázni s orvosi segélylyel élni fogsz, addig is, míg jövő tavasszal e vidék, e lég s a tenger erősítő fürdői visszahozandják arcodra a rózsákat, miket az anyai hűség önfeláldozása elhalványított. Vedd szerelmem áldozásait Kedves Angyalom, s nyomd a távol atya csókjait kisdedeink homlokaira s néha néha emlékezz reám,

ölel hű szeretettel:

Lajosod.

Vörös Antal gyűjteménye. 337. sz. Másolat.

III.

1848 szeptember 24-én. Nagykőrös Vasárnap este 8 ½ órakor.

Kedves lelkem Angyalom!

Czeplédre 4 órakor értem. 6 órakor már egy 300 főből álló fegyveres gyakorlott csapatot — mely már felbomlott, útnak indítottam

Pestre. Holnap reggel ugyanonnan vagy 3000 ember és 150 lovas megyen vasúton Pestre.

E percben érkeztem Kőrösre. Itt a nép mondhatlan lelkesedéssel — illuminációval fogadott. Ahol kell lelkesíték — ahol kell parancsok.

Reményelem a Tiszáig vagy 15—20 ezer embert összeszedek s ezeket helységenként nyomban küldöm Pestre.

Aztán a Tiszántúl addig meg nem állok, míg 100,000 emberem nem lesz egy táborban. Azzal aztán tömegben nyomulok előre.

Ne félj Angyalom, megáld az Isten. De azon egyet tedd meg irántam! szeretetedre kényszerítelek, nyugodalmamért, hogy távoz Pestről a mondott helyre, mert a gaz ellenség képes volna családomat kezesül lefoglalni működésem elzsibbasztására.

Az Isten áldása rajtad s kedves gyermekeimen.

híved halálíg
Lajos.

Vörös Antal gyűjteménye. 1067. sz. Sajtókezű eredeti.

IV.

1848 október 19. Komárom.

Kedves lelkem!

Komáromból írok. Mán 6600 derék emberem van. Mikorra Mosonyba érek 15.000 körül leszek.

Bajom semmi. A nép leírhatatlan lelkesedéssel fogad. Légy nyugodt. Szerelmem veled angyalom. Csókollak magadat s kedves gyermekeimet ezerszer.

Komárom október 19 este.

Lajosod.

Kossuth Lajos iratai. 219. sz. Eredeti. Kívül: Kossuth Meszlényi Teréz. Pest. Döringház. (?)

V.

Törökszentmiklós, martius 14. 1849.

Kedves Angyalom!

Lassabban utaztam, mint akartam, mert Kisújszálláson találtam Klapka seregéből három dandárt, mintegy 7000 embert 18 ágyúval, kik felett szemlét tartván, ez amint igen pompás jelenet volt, úgy sok időmet elvette.

Ma délután értem ide Törökszentmiklóásra s itt találtam a retenthetlen hős Damjanicsot s találtam seregét, melly bátor mint az orosz lány, lelkesült mint az erény, határozott, mint az erő, s hű a hazához, mint a kardvas markolatjához.

Aki e sereget és vezéreit látja, sumák kebléhez hazánk győzedelme felett a kétségnek szikrája sem férhet többé.

Beh minő más levegője van itt a léleknek, mint Debrecenben.

Olly jól érzem itt magam, mint régen nem éreztem.

Baj nincs Istennek hála s nem is lesz. Ezt a sereget nem lehet legyőzni.

Vetter megjött, az egyetértés jó, a lelkesedés nagy; szóval: légy meggyőződve, hogy jól vagyunk.

Személyemre nézve is mondhatom, hogy nincs hely a világon ahol nyugodtabb lehetnék.

Hű Lajosod

Vörös Antal gyűjteménye 1761. sz. 88. tétel. Másolat.

(Vége következik)

HEGYALJAI KISS GÉZA

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 10-én délben. — írógépen írt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte. — Szerzőink különnyomataikat, megállapított tarifa szerint, az Athenaeum nyomda igazgatóságánál szíveskedjenek közvetlenül megrendelni, legkésőbbben a szám megjelenésétől számított két héten belül. — A különnyomatok csak a Magyar Szemle Társaság hozzájárulásával bocsájthatók könyvkereskedői forgalomba.

AZ EUGENIKA JELENTŐSÉGE

A BIOLÓGIÁNAK egyik modern hajtása az eugenika. Ez a tárgy azokkal a feltételekkel foglalkozik, melyek segítségével jó, hasznos emberanyag biztosítható. Ilyen törekvés érthető az életfeltételek és viszonyok modern változása következtében; gondoljunk csak arra, hogy milyen egzisztenciális eltolódások adódtak egyrészt a gépnek az emberi munkába való beállítása, másrészt a tőke egoista igényeinek jelentkezése által. Ilyen módon a megnehezült életviszonyok az emberi nem szaporodásának mesterséges korlátozására, a malthusianizmusra vezettek; viszont az emberiségnek tudatos számszerű apasztása aggálllyal töltötte el egyrészt a nemzetgazdászokat, akik a szociális viszonyok rosszabbodásától félték, másrészt az orvosokat, akik az emberi anyagnak minőségbeli csökkenését, degenerálását várták. Az utóbbiak az emberiséget attól féltik, hogy el ne agguljon a felfrissülés fogyatékosága miatt és így az a törekvés állott elő, hogy az emberiség szaporodásának optimális feltételeit céltudatosan állapítsák meg. Ennek az érdekében az eugenika lelkes hívei nem riadtak vissza a kevésbé értékes, illetve értéktelen emberi anyag mesterséges kiiktatásától (negatív eugenika), mellyel szemben az eugenika arra is törekednék, hogy a jó, illetve kitűnő emberi anyag szaporodása állami szubvencióval biztosítható (pozitív eugenika).

Bizonyos, hogy az átörökítés az egyén kialakításában döntő szerepet játszik; így látjuk, hogy a szülőknek bizonyos szembeugró bélyege gyermekeiken is fellelhető (szem, hajszín, növény, testalkat stb. tekintetében), de ugyanezt látjuk lelkieken, a szülőknek jelleme, temperamentuma, egyes kiváló tehetsége dolgában. Minden élő lény tehát meg van határozva az átöröklés útján. Ezzel a fátumszerűséggel szemben egyesek azonban kisebb-nagyobb nyomatékai utalnak arra, hogy a külvilágnak is van szerepe az egyéniség kialakításában főképpen a nevelés útján, tehát az ú. n. milióhatást hozzá kell adnunk az öröklés tényéhez. A környezetnek tehát bizonyos alakító, fejlesztő hatása lehet és így jönnek létre bizonyos társadalmi rétegek is. Így történik, hogy alacsonyabb rendű egyének soraiból a kultúra alapján magasabb rendű emberek állanak elő, viszont az elfogulatlan észlelés megtanít arra, hogy ilyen kultúraprojektumok egyéni életképessége idővel csökken, tehát önmagukat kiélve, eltűnhetnek. Van tehát az életben olyan folyamat, melyet a kiválogatás, végezetül pedig a ter-

mészetszerű vagy spontán kiiktatás jellemez. Kétségtelen, hogy a modern ember az agyi túlkultúra jegyében áll, minek következménye, hogy már az alacsonyabb néprétegben a szellemi munkaképesség tekintetében magasabban áll, mint száz év előtt.

Az eugenika újabb törekvése válogatás (szelekció) útján értékes emberanyaghoz jutni. Itten az a kérdés, hogy megelégedjünk-e a jó átlaggal, ami alatt a testileg és lelkileg munka- és teherbíró egyének értendők, avagy igyekezzünk a legmagasabbrendű képességek kitegyezésére? Erre a kérdésre a német eugenikusok vezére, Rüdin müncheni tanár adta meg a választ, mondván, hogy az eugenika célja az átlagegészségű és jellemes egyének szaporodását előmozdítani, amiben bennfoglaltatik az, hogy a beteg, hibás és korlátolt emberek létre jövetelét megakadályozza. A magasabbrendű, sőt lángeszű egyének előállítását azonban semmiképpen sem tekinti az emberiség érdekében állónak, amit azzal indokol, hogy ilyen különleges nagy tehetségeknek kiiktatása önmagában sajnálatos lehet ugyan, de nem tekinthető valamely nép és faj vagy akár az emberiség kárának. Azt hiszem, hogy ennek az álláspontnak nem csupán az egyoldalúságát, hanem egyenesen emberiségellenes voltát bizonyíthatni is felesleges; mégis szükségét látom ama tény kidomborításának, hogy míg az emberiség fennmaradását az átlagemberek biztosítják, addig az emberiség emelkedését a különleges nagy tehetségek, illetve a lángész képviselői végzik. Hiszen valóságos szellemi pangás állana elő, hogyha az emberiség a lángész munkájától meg volna fosztva, illetve mivel minden pangás egyben visszaesést, süllyedést is jelent, az emberiség a tehetségek nélkül nagyon szomorú jövő előtt állana. No de szerencsére a természet szuverén módon végzi munkáját és így az eugenikai célkitűzésben megnyilvánuló hatalmas elfogultság, milyen a zseni-kiiktatás, nem valósulhat meg. De nem csupán elfogultság, hanem túlzások is uralkodnak a modern eugenikában. Ez abban nyilvánul meg, hogy egyes eugenikusok szívesen és sokat iktatnak ki; ezek a lelkes hívek, kikkel szemben vannak persze mérsékelttek is. Az egyik eugenikus pl. az epilepsziát, a kóros elmeengedést feltétlenül a negatív eugenika tárgyának tekinti, amit egy másik szakember még „konzervatív“ rendszabályokkal vél kezelendőnek.

Az eugenika szelektáló munkáját két módon végeznék: az egyik a házassági tanácsadás útján való felvilágosítás és az ilyen úton való prevenció, a másik a terméketlenítés módszere. Még a lelkes eugenikusok is már rövid időn belül belátták azt, hogy a tanácsadás teljesen hatástalan, mert a tanácsra szorulókat általában kerülnek, ha pedig tanácsot kérnek, azt nem fogadják meg, szóval teljesen meddő a tanácsadás módszere. Ezen nincs is csodálkozni való; az emberiség nemi életében olyan kifejezett, erős ösztönösség nyilvánul meg, melyről természetszerűleg még oly helyes, észszerű tanács is egyszerűen lepattan. Azonkívül az embernek biológiai viszonyai rendkívül bonyolultak, mert nem igazodnak egy-két jelleg után, mint pl. a növényeken, ahol pl. az a tenyésztési kérdés, hogy milyen virág jön létre, hogyha valamely fehérszirmú növényt ennek veresszínű féléseével keresztezzük. Ami pedig a terméketlenítést illeti, úgy ez nem egyedül a labo-

ratórium kérdése. Mert nem egyedül az eugenika és az orvostudomány, hanem eugenika és valláserkölc, eugenika és jogtudomány, eugenika és fajhigiéne alkothatnak egy-egy problémát, tehát az eugenikának több fontos érintkezési felszíne van az emberi egyéniséggel. Ilyen többoldalú kérdésnek egyetlenegy oldalról való taglalása nem helyes és főleg figyelmeztetnék arra, hogy az eugenikát túlzásoktól mentesen kell taglalnunk, vagyis nem egyetlenegy szemszögből kell vizsgálat alá vennünk. Igaz ugyan, hogy a probléma többrétűsége nem zárja ki azt, hogy az orvos, a pap, a jogász, a szociológus kiki a maga álláspontja alapján ne foglalkozzék a kérdéssel, de végső összegezésben mégis az a helyzet, hogy csakis annakutána, hogy a jelzett nézőpontok egyenként kidolgozást nyertek, lehet az eugenika kérdésével véglegesen foglalkozni. Addigra is azonban mindegyik jelzett szempont ki kell hogy alakítsa a maga állásfoglalását. Persze már itt előre mondható, hogy a valláserkölcsi szempont és talán a jogi szempont is gyors és határozott módon körvonalazható lesz. Elég lesz, hogyha e tekintetben Somogyi József „A sterilizáció élettani és erkölcsi megítélése“ című (Katolikus Szemle, 1934. 2. sz.) cikkének következő mondatát idézem: „Az erkölcsbölcselet azt tanítja, hogy az ártatlan egyén élete és testi épsége sérthetetlen. Azzal nem rendelkezik szabadon sem privát orvos, sem az államhatalom, sőt az egyén önmaga sem. Ezért az ártatlanok erőszakos megcsonkítása egyenest forradalmi áttörése a természetjognak. Már pedig a sterilizáció az egyén testi épségének megcsonkítása, amely csak fokozatban különbözik az élet kioltásától.“

Hogyha már most a reánk nézve illetékes szempontot, az orvosit vesszük, úgy a magunk részéről utaltunk a közelmúltban (Orvosi Hetilap, 1934, 8. sz. „Az eugenika jelentősége elme- és idegorvosi szempontból“) arra, hogy az eugenikai törekvéseknek kerékkötője az emberiség lelki világának ama labilis formája, melyet neuropszichopátiának nevezünk; ez a formája az ember lelki világának nem jelent még semmiképpen sem elmebetegséget, sőt sokszor a legfényesebb tehetségek hordozója, de az ilyen egyének utódai nem egyszer döbbenetes fogyatékoságot főleg erkölcsi irányban, illetőleg elmezavarokat mutatnak. A neuropszichopátia tehát „egyszerűen megfoghatatlan a céltudatos emberi cselekvés számára“, mint mondám; tetézi a helyzet nehézségeit még az a körülmény, hogy látszólag teljesen ideg-egészséges egyének utódaiban is megnyilvánulhatnak különböző ideg-elmebeli fogyatékoságok. Ez a helyzet az első pillantásra szinte riasztónak látszik; de megnyugodhatunk, ha szem előtt tartjuk azt a tényt, hogy a természet ilyen tehertételekkel sok évezreden át dolgozott és mégsem látjuk azt, hogy az emberi nem degenerálódott volna, hiszen a bűnöző statisztika nem rosszabodott. Ismeretes, hogy a degeneráció magasabb fokán lévők egyszerűen terméketlenek és így kihálnak.

Hogyha már most kizárólag az orvosi szempontot követjük, úgy azt kell felvetnünk, vajjon rendelkezünk-e olyan biztos kritériumokkal, melyek alapján a kirekesztendő egyén felismerhető. Erre általános-ságban nemmel kell válaszolnunk, mert az orvosi megítélés, ritka

esetektől eltekintve, felette ingadozó az esetek túlnyomó többségében. Az eugenikai prognózis eme vitathatlan nagy esékénységét persze a negatív eugenika lelkes hívei kivédeni igyekeznek azzal, hogy hiszen számtalan orvosi cselekvésünk ugyancsak bizonyos valószínűségekben alapszik, illetve a bizonyossággal csak többé-kevésbé határos módon ejtődik meg. Igen ám, csak hogy ezek az eugenikusok elfelejtik, hogy az eugenikai „cselekvés“ és a szakorvosi (pl. sebészi) cselekvés két teljesen különböző szakténykedés. Mert míg a sebészi beavatkozás életmentő, tehát egyénileg vita tárgyát sem képezheti, addig az eugenikai beavatkozás az egyéni emberi létbe egyenesen beletolakodik állami hatalmi szóval, melynek jogosultsága igen erős kritika tárgya főleg jogászok és moralisták részéről. Nagyon találóan felel Somogyi József fentebb említett cikkében E. Baur kiváló fajbiológus következő kérdésére: „Ha vallási megfontolások miatt nem akarunk sterilizálni, akkor hogyan helyeselhetjük a halálbüntetést, a fegyházat és a többi súlyos beavatkozást?“, mondván a következőket: „Aki egy elvetemült apagyilkos és egy ártatlan idióta között nem tud jogi és erkölcsi különbséget tenni és csodálja, hogy az egyiket akasztófára húzzák, míg a másikat sterilizálni sem engedik, annak bizony nehéz megbarátkoznia a mai büntetőjoggal. A különbség azonban az ártatlan és a bűnös között nem az ókor vagy középkor gondolatvilágának idejemúlt csökevénye, hanem éppoly örök és változatlan élettörvényeken alapul, mint a biológia világa.“ Az eugenikusok általánosságban már észreveszik a nagyközönség részéről várható ellenkezést és azért is az eredetileg követelt kényszerterméketlenítés gondolatát elejtik és így nálunk az önkéntes sterilizációt hangsúlyozzák, vagyis az a kiszemelt egyén hozzájárulásával történjék, mivel belátják, hogy lelki és világnézeti körülményeket mellőzni semmiképpen sem lehet. Itten azonban két igen bajos mozzanat merül fel. Az egyik az, hogy ha már a házassági tanácsadást a nagyközönség semmibe vette, mennyivel inkább fog részéről a terméketlenítési ajánlat visszautasításra találni, más szóval fehér holló számba fog menni az olyan egyén, aki az eugenika követeléseinek behódolna és az ilyen ember kivételességénél fogva nem lehet propagandaegyén. A másik mozzanat, hogy a sterilizálандók nagy száma elmebeteg, vagyis szabad akarattal nem bíró egyének, kikre nézve tehát a gondnok dönt; tekintettel az eugenikás közhangulatnak nálunk még egészen hiányos, illetve nemlétező voltára, vájjon hány gondnok fogja hozzájárulását megadni? Végül legyünk még egy érdekes körülményre tekintettel; míg az északi népek elméletileg és gyakorlatilag behatóan foglalkoznak az eugenikával, a déli népek azt egyszerűen semmibe veszik. Lehetséges, hogy az utóbbiakra nézve a valláserkölcsi szempont sokkal inkább dönt, mint az északi (nemkatholikus) népekre nézve és ez is egyik oka az eugenikával szemben tanúsított teljes közömbösségüknek.

Az eugenikai követelmények, bár hogy forgassuk is ezt a kérdést, sohasem fognak az emberiség önkéntes hozzájárulásával megvalósulni; ide ismét állami parancsszó fog kelleni, mely legegységesebb, legbensőbb testi és lelki viszonyokba valóssággal beleharsog. A baj csak az, hogy emberi kézzel és akarattal lehet szép kertet megcsinálni,

de hogyan lehessen hasonlóan eszményi emberiséget kiformálni, amikor ennek a szándéknak legnagyobb ellenzője a tervbevett szenvedő alany, vagyis a nagy érzelmi világgal és erős akarattal bíró ember. Nézetem szerint az eugenika hívei itt illúziókban ringatják magukat. Az általuk propagált természetlenítés pedig olyan módszer, mintha kerti nyesegetőollóval akarnák az emberiségnek felette szövődött biológiai problémáit megoldani.

Az eugenika jelentőségét abban foglalnék össze, hogy a benne kifejezésre jutó törekvés, vagyis az emberiség értékelése természet-tudományi szempontból elismerésreméltó irányzatot jelent. De hangsúllyal figyelmeztetnék az eugenika rendkívül kényes természetére, lévén tárgya maga az ember az élet minden vonatkozásában; tehát nemcsak nagy körültekintést és különös tapintatot igényel, hanem a rendelkezésére álló eszközöknek nagyon véges hatásfokára is figyelemmel kell lennie. Ne igyekezzék túlsókat markolni, mert ezzel valójában keveset fog; helyzete pedig nagy meggondolást és a cselekvésben tartózkodást tesz ajánlatossá. Mert ahhoz, hogy az eugenika „cselekvő“ legyen, a maiaknál sokkal szabatosabban körvonalozott javallatok alapján kell állania.

SCHAFFER KÁROLY

A CSEH-LENGYEL VISZÁLY

A CSEH SAJTÓ évek során át minden kisantant-konferencia előtt elárasztotta a világot azzal a hírrel, hogy Lengyelország most, éppen most, már csakugyan be fog lépni ebbe a szövetségbe. A belépés nemcsak hogy meg nem történt, hanem ez év tavaszán arról értesült az ámuló olvasóközönség, hogy a csehek és lengyelek között egy jelentéktelen helyi incidensből kifolyólag heves összeütközés tört ki.

Az összeütközés ténye csak a tájékozatlan közönségben kelthetett meglepetést. A beavatottak tudták, hogy a csehek és lengyelek között kiegyenlíthetetlen ellentétek lappanganak és csak idő kérdése, mikor törnek azok felszínre.

A két nép között, közös szláv eredetük ellenére, mély szakadék tátong, melyet az alaptermészetükből eredő különbségek ástak s amely a két nép történeti fejlődése csak elmélyített.

A lengyelek mindenekfelett szabadságszeretők. Ragaszkodnak saját szabadságukhoz s megbecsülik mások erre irányuló törekvéseit. A jármot nem tűrik. Mikor éppen a szabadságnak szabadosságig vitt kiterjesztése következtében államukat felosztották, a nemzetet leigázták, nem szűntek meg annak visszaszerzésén munkálkodni. Bizonyosságai ennek a különféle népek szabadságmozgalmaiban résztvevő lengyel légiók és sok saját függetlenségi harcuk éppúgy, mint az azokban elpusztult több százezer harcos. Ezen törekvéstől nem tudta őket eltéríteni sem a németek rendszeres pusztító hadjárata, sem az orosz zsarnokság, sem pedig az osztrák engedékenység.

A csehek nem sokra becsülik sem a maguk, sem a mások szabadságát. Jól érezték magukat a német-római birodalom hűbéres tartományaként s még büszkék is voltak reá, hogy királyuk ott mint választó fejedelem foglal helyet. Jól megvoltak 300 esztendeig Ausztriában is. Az 1848. évi epizódszerű fellépésig nemcsak semmi jelét sem adták a saját szabadságuk kivívására irányuló törekvésüknek, hanem ellenkezőleg, mindig kész eszközül kínálkoztak más, szabadságra törekvő népek elnyomására. Így 1849. év után Magyarországot árasztották el, II. József idejében pedig Galíciát. A lengyel történetírók szörnyűbbnek festik garázdálkodásukat, mint a poroszokét s őket naint a társadalom söpredékét emlegetik.¹

¹Gabienski: Dzieje Narodu Polskiego, Krako, 1906. 406 és 409. old.
Lewicki: Zarys historyi polskiej. Varsó, 1913. 379. old.

Más tekintetben a lengyelek állhatatos katolikusok, telve vannak eszményiséggel s ennek megóvásáért nagy áldozatra képesek. A csehek vallási dolgokban közönyösek, eszmék nélküli anyagi emberek. Eszményi vagy vallási dolgok felé csak akkor fordulnak, ha azok reájuk nézve anyagilag előnyt jelentenek vagy rombolási vágyukat kielégíthetik. Ezt bizonyítják úgy a huszita-mozgalmaik, mint a háború utáni szoborrombolásaik.

Az itt felsorolt és fel nem sorolt sok más ellentétes tulajdonság már önmagában is elég alapot ad a két nép közti ellentétre. A cseheknek a német birodalomhoz való tartozása és annak keretében való élése azonban már a legrégebb időkben tettelesen is szembeállította őket a lengyelekkel, akik minden erejük megfeszítésével védekeztek a németektől való függés ellen. A magyar történelem éppúgy, mint a lengyel, számos esetet említ, mikor a lengyelek és magyarok közösen harcoltak a cseh-német hatalom ellen. Legemlékezetesebb e tekintetben Könyves Kálmán királyunk uralkodása, mikor a pozsonyi várba zárt magyar királyt III. Boleszláv lengyel fejedelem szövetségi hűsége mentette ki szorongatott helyzetéből. A magyar királyoknak is bőven nvelt alkalmuk a baráti szolgálatok viszonzására, többek között Károly Róbertnek, aki János cseh király Krakó elleni vonulását akadályozta meg.

Minden bizonnyal ezek a Kálmán király korabeli cseh támadások vezették a névtelen lengyel krónikást, kit valószínű francia származására való tekintettel Gallus néven emlegetnek és aki 1109. és 1113. évek között írta krónikáját, annak megállapítására, hogy „Bohemi sunt Polonorum infestissimi inimici“. Ezt a megállapítást a csehek később is számtalanszor igazolták.

Midőn ugyanis szláv nemzeti öntudatuk kifejlődött, nem értették és nem győzték eléggé kárhóztatni a lengyelek függetlenségi törekvését és az oroszok elleni szabadságharcait. Ezekben egyenesen a szláv közösség megtagadását látták. A cseh nemzet legjelesebb fiai, köztük Palacky, mélyen elítélőleg nyilatkoztak erről az „árulásról“.

Ilyen lélekhangulatban érkezett el a világháború, melyet a lengyelek vártak és amelyre készültek, mert tőle várták felszabadulásukat. Pilsudski József, akinek függetlenségi törekvései a nép mind szélesebb rétegeiben vertek gyökeret, a lengyel nemzet legveszedelmesebb ellenségének az oroszot tartotta, mert az igazta le a lengyel föld és nép legnagyobb részét s nyomta el a legkegyetlenebbül s azért előre kiképzett légióival a központi hatalmak oldalán az orosz ellen fordult. Nem azért, mintha azokhoz különös rokonszenv fűzte volna, hiszen a felosztó hatalmak mindegyikét egyforma idegen megszállónak és bitornak tartotta hazájában, hanem azért, mert az orosztól felszabadított nagy terület birtokában könnyebben vélte felszabadítani a többi részeket. A csehek ezt is árulásnak tekintették Oroszország mint a szlávság egyetlen reménye ellen. Úgyis bántak a lengyelekkel. Szibériában ezrével pusztultak el nemcsak a lengyel katonák, hanem aggok, nők és gyermekek, mert amikor a csehek elárulták Kolcsakot és megnyitották a bolsevik hordák előtt a szibériai előnyomulás útját, egy-

úttal elzárták azt a keletre menekülő lengyelek elől és így kiszolgáltatották őket az elvadult, emberi mivoltából kivetkőzött bolsevik tömeg pusztítást dühének. Pedig akkor már megalakult Franciaországban a lengyel ellenhadsereg is az antant államaiba került lengyel hadifoglyokból és az Amerikában toborzott lengyelekből, tehát a csehek és lengyelek formálisan szövetségesek voltak ...

A békekonferencián Lengyelországot azok képviselték, akik előzőleg az Oroszország keretén belül megalkotandó lengyel autonómia hívei voltak s csak később orientálódtak a függetlenség felé. Ezekben inkább élt a szláv szolidaritás gondolata s azért, de a helyzet kényszere következtében is, 1918 november 5-én a cseh-lengyel határra vonatkozólag szerződést kötöttek a csehekkel, hogy így előzetesen egymás közt megegyezve, könnyebben védhessék meg a konferenciához fűződő érdekeiket. A szerződésben a sziléziai határt a néprajzi viszonyoknak megfelelően állapították meg, mert máskép még a szláv testvériség felé hajló Dmowski sem írta volna alá. Mihelyt azonban a lengyeleknek Lwówban (Lemberg) nehézségük akadt az ukránok lázadása miatt, a csehek— szerződés ide, szerződés oda — fegyveresen megtámadták a lengyeleket, hogy a szénben gazdag Karwin-medencét a lengyelektől elragadják, tekintet nélkül annak tisztán lengyel lakosságára. A szorongatott Lengyelország, hogy egész figyelmét Lwówra összpontosíthassa, beleegyezett abba, hogy a minden jogalap nélkül újabban vitássá tett területen népszavazást tartsanak s a nagyhatalmak ennek eredménye alapján döntsenek az országrész sorsa fölött. A cseheknek azonban rossz kilátásaik voltak a népszavazás eredményét illetően. Nehogy tehát kitűnjék a nép csehellenes hangulata, s ez esetleg okot adjon más területen is a népszavazás elrendelésére, azon mesterkedtek, hogy a szavazást megghiúsítsák. Erre csakhamar meg is jött az alkalom. Lengyelország élet-halálharcot volt kénytelen vívni a szovjettel. Csehország felhasználta a lengyelek ottani elfoglaltságát és rávette a nagyhatalmokat, hogy a vitás területet a lengyelekre rendkívül hátrányos módon megosszák. Ez olyan tördöfés volt Lengyelország hátába, amelyet bizonyos szempontokra való figyelemmel lehet ugyan eltérni, de elfelejteni nem lehet.

Magán a békekonferencián a csehek Masaryknak és Benesnek a szabadkőműves Nagy Orienssel való szoros kapcsolatai révén olyan területeket kaptak, melyek őket semmiképp sem illették s amelyek nem is állottak arányban a csehek tényleges erejével. A határmegállapító bizottságban névlegesen két érdektelen amerikai tiszt működött, akik azonban a valóságban származás és nemzeti érzület szerint csehek voltak. A lengyelek látták, hogy ez a mértéket nem ismerő mohóság a jövőben nagy bajoknak lehet kútforrása s azért nem is ratifikálta Lengyelország a trianoni békeszerződést.¹

A nagy mohóságot az magyarázza, hogy a csehek a cári Oroszországra alapították minden reményüket, tőle várták országuk védelmét és biztonságát. A Ruténfölddel meghosszabbított magyar Felvidék tulajdonképpen Oroszország felé kinyújtott kéz, mely a Lengyel-

¹ CzaSj 1934 ápr. 10-iki 97. száma.

országtól elszakítandó Kelet-Galicián át össze is akar fogózkodni az orosz „testvémmel“. Erre nézve d’Abernoon lord, volt berlini angol követ nemrég közzétett emlékiratai is szolgálnak érdekes tanúbizonyságot. A lengyeleket tehát méltán nyugtalanította a csehek ezirányú törekvése.

LENGYELORSZÁG Visztulái győzelmével, a Visztulái Csodával, s a bolsevizmus állandósításával ezek a cseh ábrándok kútba estek. Lengyelország szilárdan megvetette lábát visszanyert területein. A csehek nem ejtették ugyan el régi terveiket, de megvalósításukat a távolabbi jövőre halasztották. Közben nagy akciót indítottak a lengyel közvélemény éberségének elaltatására. Hirdették lengyel barátságukat, sajtóegyezményt kötöttek a lengyel újságírókkal, a lengyel-magyar egyesületek munkájának ellensúlyozására lengyel-cseh egyesületek alapítását mozdították elő, tüntettek a cseh-lengyel kulturális közeledéssel, cseh darabok előadását és cseh munkák fordítását segítve elő elég nagy anyagi áldozatokkal és — mindenkifelett — csalogatták Lengyelországot a kisantantba való belépésre. Meg kell adni, hogy a könnyebben hívő és feledékenyebb természetű emberek között szereztek is híveket. A tisztán látókat azonban nem téveszthették meg arra nézve, hogy a szláv „testvérek“ ezzel is hamis játékot folytatnak.

A tettek ugyanis teljességgel nem feleltek meg a szép szavaknak. Míg a csehek szép képet mutattak a lengyeleknek, addig másfelől mindent elkövettek, hogy Lengyelország a villámhárító szerepét töltsen be Németország ellen. Minden német támadás Pomerania, a „lengyel korridor“ ellen összpontosuljon s Csehország békességben éljen Németországgal. Az így kiélezett helyzetet Franciaországgal szemben is kihasználta Csehország a saját javára. Azzal ijesztette a francia államférfiakat, hogy Pomeránia miatt minden percben kitörhet a német-lengyel összeütközés s akkor Franciaországnak saját érdekében is be kell avatkoznia. Ám ezt sikeresen csak akkor teheti meg, ha Csehország nyitva tartja számára az utat. Ezt a szolgálatot természetesen meg kell fizetni úgy a magyarelles cseh politika támogatásával, mint más egyebekkel.

A német-lengyel megegyezés útját vágta ezeknek a cselszövényeknek is. Az újabb fejlemények következtében kitűnt, hogy Csehországra, mint összekötő hídra, egyáltalában nincs szükség, hanem ellenkezőleg, maga kerülhet olyan elszigeteltségbe, amelyet Lengyelországnak és Magyarországnak szánt, mert a bécsi elvtársakra többé nem számíthat.

A dolgoknak ez a fejlődése érthetőleg felizgatta a cseh kormányt s elsősorban Benest, az örök cseh külügyért. A harag pedig tudvalevőleg rossz tanácsadó. Ez a közmondás bevált ebben az esetben is. A Csehországhoz csatolt lengyel lakosság ellen a cseh harag olyan intézkedéseket diktált, amelyek a titkon lappangó ellentétek nyílt kitörésére vezettek.

A volt osztrák Szilézia megosztásával mintegy 200.000 lengyelt kebeleztek be a cseh államba. A cseh népszámlálás ismert módszerei-

vel ezt a számot sikerült ugyan 75.000-re leszállítani, de a statisztikából eltüntetett lengyelek a valóságban mégis élnek s abszolút többséget bizonyítanak az urnák előtt olyan községekben is, amelyekben a népszámlálás húsz százalékot sem talált, akárcsak a magyar Kassán.

Ezeknek a lengyeleknek a cseh államhoz való tartozásuk kezdetétől sem volt valami gyöngyéletük. Akár a magyarokat, őket is háttérbe szorították és megkárosították minden lehető alkalommal. Mellőzték őket a földreformnál, tisztán lengyel községekben cseh „kisebbségi” iskolákat állítottak s ezekbe beerőszakolták a lengyel anyanyelvű tanulókat, lengyel plébániákra cseh papokat erőszakoltak, a lengyel nemzetiségű lakóknak nem ismerték el cseh állampolgárságukat, szóval velük is megízleltették mindazon keserűségeket, amelyek felvidéki magyar testvéreinknek állandó táplálékát képezik a csehszlovák köztársaság megalakulása óta.

A lengyel kormányok a franciákra való tekintettel túrték ezeket az igazságtalanságokat, de természetesen számontartották azokat. A német-lengyel egyezmény megkötése óta az igazságtalanságok és zaklatások megsokszorozódtak s ez volt az összeütközés közvetlen okozója.

A lengyel lakosság üldözéssé fajult zaklatásának ürügyéül a csehek azt a körülményt használták fel, hogy a lengyelek a Teschenért vívott harcok tizenötödik évfordulója alkalmából a város cseh részén, zárt helyen szerény emlékünnepet tartottak. A cseh sajtó irredentáknak kiáltotta ki a csehországi lengyeleket s ebben a kormánypárti lapok jártak elől. Iszonyú műfelháborodást keltettek. A Fridekben székelő cseh takarékpénztár felmondta a lengyeleknek folyósított kölcsönöket, néhány az állammal kapcsolatban lévő vállalkozás elbocsátotta lengyel munkásait. Az állami hivatalnokoknak megtiltották a lengyel nyilvános helyiségek látogatását. Mindez nem volt elegendő. A félhivatalos szervként működő cseh iskolai Matica a légionárius egyesülettel és öt más szervezettel karöltve nagy népgyűlést hívott össze Teschenbe, hogy tüntessen a lengyelek állítólagos irredentizmusa ellen.

A tüntetésre ingyen vasúti jegyekkel és díjtalan automobilon szállították a vidéki lakosságot. A népgyűlésnek Spacek képviselő volt a vezérszónoka. Szóval minden arra mutatott, hogy a tüntetés a kormány megbízásából rendezik. Spacek koalíciós képviselő beszédében erősen támadta nemcsak a csehországi lengyeleket, hanem az egész lengyel nemzetet. Azzal vádolta meg ismételten, hogy soha nem teljesítette a szláv közösséggel szemben fennálló kötelezettségét. Egyszerűen tagadásba vette, hogy Csehországban lengyel kisebbség volna. Akik magukat lengyeleknek nevezik, azok önös egyéni célokat szolgálnak (!) s Csehországban annyi joguk van, amennyit megérdemelnek.

Más tények is bizonyították, hogy a lengyelelles hajsza felsőbb kormánykörökből indult ki. Vizsgálat indult egy iskola ellen, mert abban egy ünnepély alkalmával állítólag Kosciuszko képe volt kifüggesztve. A munkáselbocsátások nagy mértékűt öltöttek s az elbocsátottak közül sokat az ország területéről is kitiltottak azon ürügy alatt,

hogy nem cseh állampolgárok, pedig voltak köztük, akik 30 évet meghaladó időn keresztül ott dolgoztak s munkáspénztáráktól is voltak követelései. Az ott megjelenő lengyel lapokat elkobozták, sőt betiltották, a Lengyelországban megjelenőket kitiltották.

Még ezzel sem érték be. A csendőrség számos lengyel állampolgárt és cseh állampolgársággal bíró lengyelt letartóztatott. Ezek ellen különféle címeken bünvádi eljárás indult meg. Legfeltűnőbb volt egy Sprenzel nevű földművesiskolai hallgató, valamint Rulisiewicz tanár és Kaszycki Szaniszló író letartóztatása. Utóbbi hadirokkant, a háborúban balkarját elvesztette s közéleti működésében csehbarát magatartást tanúsított. A kassai rádió igazgatósága éppen arra való tekintettel meghívta őt, hogy ottani előadásaival is szolgálja a cseh-lengyel közeledés ügyét.

Valóban nehéz elképzelni, milyen célt óhajtott elérni a cseh kormány ezekkel az intézkedésekkel. Megfélemlíteni akarta talán a lengyel kormányt s ekkép a németekkel való megegyezést megghiúsítani?

A lengyel kormány nagy nyugalommal nézte ezeket az eseményeket, sajtója azonban részletes beszámolókat hozott róluk. Csak mikor a cseh kormány elvesztette a mértéket, jelent meg a félhivatalos Gazeta Polska március 17-i számában egy figyelmeztetés, majd pedig március 25-én egy másik, melyek nyugodt hangon, de igen komolyan adták tudtára a cseh kormánynak, hogy a békés szomszédi viszonyoknak nem ez az útja. Lengyelországot ilyen túsúrásokkal nem lehet eltéríteni érdekeinek védelmétől s a béke szolgálatától. A cseh eljárás nagyon befolyásolja a két szomszéd állam közötti viszonyt és ez nemsokára érezhető is lesz.

A kormány szózata után a társadalom is megmozdult. A lengyel Teschen ifjúsága a határhídon rendezett ellentüntetést s maguk a csehországi lengyelek is tartottak gyűlést, melyen felsorolták sérelmeiket és orvoslást követeltek. Chobot lengyel képviselő a prágai parlamentben is összefoglalta azokat s így a cseh hatóságok hiába kobozták el azokat a lapokat, melyek a lengyelek gyűlésének határozatait közölték.

A lengyel hatóságok a cseh kiutasítások megtorlásául szintén kiutasítottak néhány csehet, kultúráikul képviselőihez méltóan azonban ügyeltek arra, hogy ezt csupa jómódú emberekkel tegyék, akiknek ez a rendelkezés nem támadja meg létalapját. Sokkal komolyabb volt a sport terén foganatosított rendszabály. Itt a csehekkel minden kapcsolatot megszakítottak és sem a lengyel sportolókat nem engedték mérkőzni a csehekkel, sem pedig a cseheket nem bocsátották be Lengyelországba. Ezt a rendelkezést kiterjesztették a dalosokra is. Társadalmilag a két nemzet fiai sohasem tartottak közelebbi kapcsolatot, e téren tehát nem lehetett éreztetni az ellenszenvet.

A komoly lengyel fellépésnek annyi eredménye volt, hogy a nyilvánvaló jogtalanságok megszűntek, a cseh bíróság felmentette a letartóztatott lengyel állampolgárokat és a határra szállíttatta őket. Komikusan hatott, mikor a felmentő ítélet kihirdetése után a bíróság elnöke felhívta a felmentetteket, hogy hazatértük után munkálkodjanak a cseh-lengyel megegyezés érdekében. Kaszycki író meg is fogadta a

szép szót és olyan visszaemlékezéseket írt, hogy azokat a csehek bizonyosan nem teszik ki az ablakukba.

Benes külügyminiszter adta a sértettet, felháborodott azon, hogy a lengyel félhivatalos fenyegető hangot használt, de hajlandónak nyilatkozott az ügy megvizsgálására. Lapjai azonban továbbra is támadják Lengyelországot, a tót irredenta támogatásával vádolják s hallani sem akarnak arról, hogy az ügyet kölcsönös megegyezéssel intézzék el. Csehország belső ügyeibe senki sem avatkozhatnak. Hajlandók azonban az ügyet népszövetségi eljárás tárgyává tenni.

A lengyel sajtó is szilárdan kitart álláspontja mellett. Szerinte a népszövetségi eljárás abban áll, hogy egy délamerikai köztársaság képviselőjét teszik meg előadóvá, ki aztán hosszasan vizsgál, terjedelmes jelentéseket szerkeszt, mik után a döntést elnapolják, míg egészen elmerül az akták tengerében. Erre az útra nem lehet rácsalni Lengyelországot.

Az ügyben varsói látogatása alkalmával Barthou is akart közvetíteni, de a kiadott hivatalos jelentés szerint a francia külügyminiszter nincs kellőképpen tájékozva az ügyről s azért ezt kikapcsolták a tárgyalás anyagából.

A LENGYEL SAJTÓ megállapítása szerint különben is céltalan és felesleges a csehekkel mindennemű szerződés. Hiszen kötöttek szerződést a tótokkal autonómiájuk biztosítására és letagadták. Kötöttek a nagyhatalmakkal a rutén autonómia életbeléptetéséről s rutén autonómia ma sincs. Kötöttek a lengyel megbízottakkal Szilézia megosztására és a legközelebbi alkalommal megszüntették. Beletartoztak a szövetséges és társult hatalmak csoportjába, melynek Lengyelország is tagja volt, s ez mégsem szolgált akadályul a szibériai borzalmaknak, 1920-ban a bolsevikok hallgatólagos támogatásának, a fegyverszállítmányok feltartóztatásának, a magyar segítség megghiúsításának, sem pedig annak, hogy a cseh kormány a különféle ukrán irredentát támogassa s akkor, midőn Lengyelország a népszövetségben állandó tanácstagság elnyerésén fáradozott, Benes úr több mint kétes magatartást tanúsítson.¹ De máskülönben is értéktelen volna a cseh szövetség, mert semmit sem tudna nyújtani. Oroszország ellen éppúgy használhatatlan, mint Németország ellen, Ausztria ügyében pedig tehetetlen. Az olasz túlsúly ellen hadakozik, de ha megkérdeznék, hogy tulajdonképpen hogyan is akarja megakadályozni az Anschlusst, csak azt felelhetné, hogy francia fegyverrel és hadsereggel — jegyzi meg gúnyosan a krakói Czas.

Pilsudski József marsall lassan, fokozatosan építi ki Lengyelország biztonságát. A keleti határ védelmében először megegyezett Romániával. Lettországgal szívélyes viszonyba lépett, dacára annak, hogy az a dűnaburgi hídfő biztosítására kétes jogcímen hét lengyel falut vett birtokába a Dűna balpartján. A román papiros-szövetség birtokában megtalálta a szovjettel való megegyezés módját. Majd Danziggal rendezte a viszonyt, jelentékeny gazdasági előnyöket biz-

¹ Czas, 1934 március 21., ápr. 10 és 19-ről keltezett számai.

tosítva számára. Végül megegyezett Németországgal s az egyezményben a formális feltételeket jóval meghaladó reális eredményeket ért el. Most azon fáradozik, hogy Litvániával jusson megállapodásra. Fáradozása sikerrel biztat, mert ma ez az ország teljesen el van szigetelve s gazdasági helyzete nem tűri tovább a fegyverropogás nélküli hadiállapotot. A litván sajtó már világosan mutatja a hangulatváltozást. Ha ezzel végzett, el lehetünk rá készülve, hogy egész figyelmét Csehország felé fogja fordítani. Ha Benes továbbra is taktikázik, vagy szokása szerint homokba dugja fejét, hogy ne hallja a lengyel panaszoikat, könnyen meglepetésekben lehet részünk.

A magyar közvéleménynek ezen ügyek fejlődését éber szemmel kell kísérnie, nehogy a sorsdöntő pillanatok készületlenül találják. Hiszen, mint láttuk, a cseh-lengyel viszonyban kapcsolatban olyan kérdések is felvetődnek, amelyek minket a legközelebről érintenek, mint a rutén kérdés és mások. E téren nemcsak figyelni kell a dolgok fejlődését, hanem keresni kell az együttműködés lehetőségét is.

TOMCSÁNYI JÁNOS

A MEZŐGAZDASÁGI ÉRTÉKESÍTÉS ÁTSZERVEZÉSE ANGLIÁBAN

A MEZŐGAZDASÁGI VÁLSÁG enyhítésének egyik eszköze, amely felé az utóbbi időben Magyarországon is fokozott figyelem fordul, az értékesítés megjavítása. Amilyen hiba volna az értékesítés átszervezésétől várni a mezőgazdasági válság teljes megoldását, éppen olyan helytelen volna figyelmen kívül hagyni, hogy e téren lényeges eredmények érhetők el, melyeket különösen Angliában tanulmányozhatunk, ahol a legmesszebbre mentek el e tekintetben.

Az értékesítés újjászervezésének két iránya van; az egyik az új standardizáció, a másik a szorosabban vett átszervezés. Az előbbiről ez alkalommal csak annyit kívánunk megjegyezni, hogy az a modern kereskedelem organizációjának egyik legfontosabb vívmánya, melynek követelményei a leghaladottabb fogyasztói országokból indultak ki, melyekkel tehát minden mezőgazdasági kiviteli államnak szükségképpen meg kell barátkoznia, ha meg akar állni a versenyben. A standardizációnak a mezőgazdasági termelés terén természetesen szűkebb határai vannak, mint az iparban, mert a mezőgazdasági terméket a természet szorosabban befolyásolja, mint az ipari árut, ahol nagyobb tér nyílik az emberi akarat érvényesítésére, de azért a mezőgazdasági áruk külső alakja, osztályozása, csomagolása, tárolása és egész technikai kezelése ugyancsak sok lehetőséget nyújt még. Csupán utalni kívánunk arra, hogy ezzel az anyaggal Angliában az Agricultural Produce Grading Act (1928) és az Agricultural Produce Marking Act (1931) foglalkozik igen behatóan és főleg ezen törvények nyomán tértek rá a kiviteli országok is a legrövidebb idő alatt számos mezőgazdasági kiviteli cikk minőségi ellenőrzésére és márkázására.

Ami már most az értékesítés szorosán vett átszervezését illeti, ennek szüksége főleg azon inkongruitás folytán merült fel, mely a mezőgazdasági cikkek kereslete és kínálata között fennáll. Ez a főforrása a mezőgazdasági kiviteli országok különleges bajainak, tehát úgyszólván lét vagy nemlét kérdése számukra. Anglia mint mezőgazdasági cikkekben behozatalra szoruló ország számára a kérdés nem látszik oly sorsdöntőnek, noha Angliának is vannak oly mezőgazdasági termelvényei, mint pl. a tej és burgonya, melyekben az ország, ha nagyobb kiviteli feleslegekkel nem rendelkezik is, de legalább is önellátó, úgyhogy ezek tekintetében Anglia helyzete hasonlóbb a miénkhez. Más cikkek, mint a búza, sertés, bacon, hízómarha stb.

tekintetében pedig úgy alakul ott a kérdés, hogy a mezőgazdasági termelők osztály válságának enyhítése céljából szükséges a belföldi felvevőképességnek az eddiginél nagyobb részét biztosítani a belföldi termelés számára és bizonyos mértékig visszahódítani a belföldi piacot a mezőgazdasági kiviteli országoktól. Ezen cikkeknel tehát a problémát bizonyos értelemben mintegy fordított szemszögből nézhetjük Angliában, ami igen tanulságos.

Az Agricultural Marketing Act (1931 és 1933) adja meg azt a törvényes alapot, melyen az egyes fontosabb mezőgazdasági eredetű, fogyasztási cikkek forgalmának szabályozása alapul Nagybritanniában. Az 1931. évi törvény még nem adott módot a termelés és a behozatal korlátozására és így nem volt alkalmas az árak mesterséges emelésére, úgy hogy intenciói gyakorlatilag nem is érvényesültek. Az 1933. évi törvény már szoros összefüggést létesít a kérdéses mezőgazdasági termelvények belföldi kötött forgalma és behozatalának szabályozása között. A Board of Trade felhatalmazást nyert, hogy szabályozza, nevezetesen korlátozza — mindenkor a fogyasztás érdekeinek, a fennálló nemzetközi szerződéseknek és annak a szempontnak szemmel tartásával, hogy az ország külkereskedelme lehetőleg ne szenvedjen — azon mezőgazdasági termelvényeknek behozatalát, melyeknek belföldi forgalmára nézve felmerült újjáépítési tervek keresztülviteléhez az illető mezőgazdasági termelési ágak ily behozatali korlátozásra szüksége van. Viszont a földművelésügyi miniszter felhatalmazást kapott, hogy szabályozza oly belföldi termelésű mezőgazdasági cikkek belföldi forgalmát, melyeknél a termelési ág újjászervezésére és fejlesztésére szükség van és melyekre vonatkozólag a Board of Trade behozatali korlátozást életbeléptetett.

Egy a mezőgazdaság valamely termelési ágát, illetve az illető termelvény forgalmát szabályozó rendszer, vagy szabályzat (Marketing scheme) akként jön létre, hogy annak tervezetét az érdekeltiség jóváhagyás végett a földművelésügyi miniszter elé terjeszti; a miniszter jóváhagyás előtt a tervezetet nyilvánosságra hozza és módot nyújt az érdekeltnek a hozzászóláshoz. A szabályzat csak akkor léphet életbe, ha a parlament mindkét háza jóváhagyta, miután különböző óvintézkedések betartásáról meggyőződött és ha a szabályzat értelmében bejegyzésre kerülő (lajstromozott) termelők $\frac{2}{3}$ -a, akik egyben a regisztrált termelés $\frac{2}{3}$ -át és az összes termelők felét kell hogy jelentsék, szavazás útján a rendszer mellett foglal állást. Körültekintő intézkedések biztosítják, hogy a készülő szabályozásról minden érdekelt értesüljön és mindenkinek módjában legyen lajstromoztatás (bejegyzés) végett jelentkeznie.

Azok a szabályzatok, melyek a törvény alapján létrejönnek, bizonyos közös elemeket tartalmaznak, anélkül természetesen, hogy teljesen egybehangzóak lennének, mert az egyes elemek a tárgy természetéhez képest különböző számban és összetételben vannak bennük képviselve. Így tartalmazhat pl. a szabályzat oly felhatalmazást, melynek értelmében az illető szabályzat adminisztrálására megalakuló tanács (board) az illető szabályozott terméket saját számlára átveszi, belőle más, ú. n. másodlagos terméket állít elő, áruba bocsátja, osz-

tályozza, csomagolja, tárolja, biztosítja, hirdeti, szállítmányozza stb. az illető terméket, vagy annak származékát. A szabályzat kötelezheti a lajstromozott termelőket arra, hogy a szabályozott terméket, vagy abból bizonyos mennyiségeket, melyek időnként meghatározatnak, csak a tanácsnak, vagy csak a tanács útján adhatnak el. Δ tanácsnak jogában állhat, hogy a szabályozott termék előállításához, kikészítéséhez, vagy árusításához szükséges cikkekben vételeket, vagy eladásokat eszközöljön a bejelentett termelők részére, vagy hogy céljai elérése érdekében másokkal együttműködhessen. A tanács szabályozhatja a kérdéses termék forgalmát akként, hogy meghatározza az eladásra kerülő áru minőségét, legalacsonyabb, vagy legmagasabb árát, az eladás feltételeit; előírásokat adhat ki a termék márkázására, csomagolására, tárolására, biztosítására, fogyasztására és szállítmányozására vonatkozólag; az előírások betartásának biztosítására felügyelőket alkalmazhat; a bejelentett termelőktől előírányzatokat, eredmény-számlákat és mindennemű adatok szolgáltatását kívánhatja; hivatása körébe tartozhat a mezőgazdasági szövetkezeti ügy, a tudományos kutatás és a tanítás fejlesztése stb. Gondoskodás kell hogy történjék a rendszer keretében a következőkről: hogy bizonyos termelők (pl. tudományos intézetek) a rendszer hatálya alól kivétsenek; hogy mindazon termelők, akik a rendszer hatálya alá tartoznak, az illető termék értékesítésével maguk ne foglalkozhassanak; hogy a szabályzat megszegése esetére pénzbüntetések állapíttassanak meg; hogy egyes termelők esetleges panaszai döntőbírótság elé kerüljenek; hogy a lajstromozott termelők jegyzéke hozzáférhető legyen stb.

Minden egyes tanács külön pénzalap felett rendelkezik, melyhez a lajstromozott termelők a szabályzat értelmében hozzájárulásokat teljesíteni tartoznak és melyből a tagok részére kiegyenlítő jellegű kártérítések és szétosztások folyósíttatnak; a tanács kölcsönök felvételére is fel van hatalmazva és a termelőknek előlegeket nyújthat. A kölcsönöket az illető tanácsnak az Agricultural Marketing Fund (mezőgazdasági értékesítési alap) nyújtja, mely a földművelésügyi miniszter fennhatósága alatt áll és 500.000 fontsterling erejéig dotálható közpénzekből.

Gondoskodás történik azokról az esetekről is, midőn fennálló szerződések a szabályzat folytán teljesíthetetlenekké válnak, míg a szerződések lajstromoztatási kötelezettsége révén a szabályzat kijátszását akadályozzák meg. A földművelésügyi miniszter által alakítandó fogyasztói bizottságok (Consumer's Committee) vannak hivatva arra, hogy a szabályozott cikk fogyasztóközönységét megvédjék, jelentést téve a miniszternek a rendszer gyakorlati kihatásairól és a fogyasztóközönység esetleges panaszairól, míg a fogyasztói bizottság jelentésének, valamint más oldalról érkező panaszoknak megvizsgálására külön vizsgáló bizottságok (Committee of investigation) szolgálnak.

Az első (1931. évi) Marketing Act alapján mindössze egy mezőgazdasági termelvényre, t. i. a komlóra nézve jött létre értékesítési szabályzat (marketing scheme), az új 1933. évi törvény azonban már

ú. n. fejlesztési szabályzatok vagy rendszerek (development scheme) életbeléptetését is tervbevette oly esetekben, midőn két vagy több szabályozott mezőgazdasági termékről van szó, melyek közül az egyik a másiktól készül, vagyis másodlagos jellegű.

A fejlesztési szabályzatok adminisztrálására egy-egy development board (fejlesztési tanács) szolgál. A szabályzat alapelve rendszerint az, hogy az illető másodlagos termelvényt csak az állíthatja elő, aki az illető tanácstól termelési engedélyt (producer's licence) nyert. Engedélyt csak az nyerhet, aki az illető cikk termelésével már azelőtt is foglalkozott. Az egyes fejlesztési tanácsok nagy hatáskör és megfelelő anyagi eszközök birtokában vannak, mely utóbbiakat az őket létesítő értékesítési tanácsoktól (marketing board) nyerik. Módjuk és joguk van termelői berendezéseket, telepeket megvásárolni, hogy azokat leállítsák, ha az túltermelés vagy nem gazdaságos termelés kiküszöbölése céljából szükségesnek látszik, valamint pénzben kártalaníthatnak egyes termelőket termelési engedély helyett.

Az egyes rendszer vonatkozhatok egész Nagybritanniára, vagy az ország bizonyos részére, de mindenkor oly értelemben, hogy nem az illető területen elfogyasztásra kerülő, hanem az ott termelt áruk tartoznak a rendszer hatálya alá. A törvény értelmében a működő tanácsnak (Board) háromféle típusa lehetséges: a) Aktív kereskedelmi tevékenységet kifejtő tanácsok, melyek maguk veszik és adják az illető szabályozott terméket, vagy annak kizárólagos ügynökei gyanánt szerepelnek, esetleg feldolgozásával is foglalkoznak. Az ilyen tanács egy vagy több ú. n. „Pool“-t (szövetkezetét) tart fenn, aminők különösen a gyapjú- és tojástermelők körében már eddig is fennállottak, b) Tisztán szabályozó, vagy adminisztratív tanácsok, melyek kereskedelmi tevékenységet nem fejtenek ki, kockázatot nem vállalnak, hanem csupán előírásokat bocsátanak ki a szabályozott termék értékesítésére vonatkozólag. Ilyen volna pl. egy tojásforgalmi tanács, mely arra szorítkoznék, hogy a tojásoknak meghatározott súly és nagyság szerinti forgalmazását biztosítsa, c) Olyan tanácsok, melyek váltakozva mind a kétféle működést kifejtik, pl. a tanács a termék túlnyomó részének forgalmát szabályozza, míg a közvetlen fogyasztást meghaladó mennyiség értékesítéséről maga gondoskodik, egy alakítandó szövetkezet révén. Így van ez pl. a burgonyaértékesítés szabályozásánál.

Egyik legfontosabb feladata minden ilyen működő tanácsnak az, hogy a piacok ellátását szabályozza és pedig kettős célzattal; egyrészt azért, hogy az idényszerű árhullámzásoknak határt szabjon, ami a felhozatal szabályozásával elérhető, másrészt, hogy megkönnyítse a hazai termékek eladását és ezáltal szabályos napi, vagy heti felhozatalokat idézzen elő, melyekre azután a fogyasztás számíthat. Ez a feladat szoros összefüggésben áll úgy a behozatal korlátozásának kérdésével, mint a belföldi feleslegek szabályozott felhasználásával, mely utóbbi momentum különösen a burgonyánál és a fogyasztási tejnél merül fel.

Ez A FUTÓLAGOS ÁTTEKINTÉS is mutatja, hogy Anglia a forgalom szabadságát bizonyos mezőgazdasági termékek értékesítésére vonatkozólag felfüggesztette és egy igen nagymérvű megkötöttségnek

adott helyet. Hiszen az Agricultural Marketing Act értelmében létrejött minden egyes rendszernek közös kötelező alapelve az, hogy az illető szabályozott terméket — büntetés terhe alatt — csak bejegyzett termelő hozhatja forgalomba. További súlyos korlátozása a termelési szabadságnak az, hogy a szabályozott cikkek termelése elvileg azoknak van biztosítva, akik a termeléssel eddig is foglalkoztak, tehát egy értékes jogosítvánnyá vált, melyhez az újonnan termelni szándékozók rendszerint nem juthatnak. Alig egyeztethető ez össze azzal a közkeletű felfogással, mely az angol gazdasági szabadságról a kontinensen el van terjedve. Ez a nagymérvű megkötöttség viszont sokféle szempontból körül van bástyázva akként, hogy az igazságtalanságok elkerülhetők, vagy legalább mérsékelhetők legyenek. Mindez egyrésztől jogvédelmet jelent úgy termelő, mint fogyasztó számára, másrésztől azonban egy bonyolult és költséges bürokratikus apparátust, melynek feltétlenül megvannak a maga árnyoldalai. Megvan többek közt az az alapvető hibája, hogy mesterségesen életben tartja a legkedvezőtlenebb feltételek mellett dolgozó üzemet is, mert annak létfeltételeihez igazodik. Mindenesetre fel kell ismernünk azt, hogy ez a rendszer egy mezőgazdasági kiviteli ország számára utánozhatatlan, mert keresztlívihetőségét az adja meg, hogy az országnak mezőgazdasági termékekben behozatali szükséglete van. Fontos ez a felismerés számunkra azért, mert éppen napjainkban nálunk is a mezőgazdasági válságnak olyan ellenszereit ajánlják, melyek nem számolnak eléggé azzal, hogy mi mezőgazdasági cikkekben kivitelre vagyunk utalva, sőt e kivitelünk fejlesztése számunkra úgy a kereskedelmi, mint a fizetési mérleg, sőt az államháztartás egyensúlya és a pénzügyi állandósága szempontjából a legfontosabb. Ha mi hasonló rendszabályokat hoznánk be, úgy azokkal a fogyasztás terhére természetesen előidézhetnénk magasabb árakat a belföldön elfogyasztásra kerülő mezőgazdasági cikkekre vonatkozólag s ezáltal ideigóráig segíthetnénk is a mezőgazdasági termelésen — már amennyire ezt a belföldi fizetőképes fogyasztórétég elbírná — de inkább csak a jövedelemeloszlás mesterséges megváltoztatása révén. A kivitelre kerülő mennyiségek árát azonban nem tudnók befolyásolni, sőt a termelési költségek emelkedése révén a külföldi piacokon való versenyképességünk szenvedne.

HA EGY PILLANTÁST kívánunk vetni az Angliában már működő azon értékesítési rendszerekre, melyek az 1933-as törvény alapján jöttek létre, úgy legfontosabbak gyanánt a Pigs (sertés) és a vele kapcsolatos Bacon marketing scheme és a Milk (tej) marketing scheme-t jelöljük meg, melyeket egy-egy Reorganisation Commission dolgozott ki a National Farmers Union közreműködésével. Legutóbb, f. évi március hó 8-án a burgonyaértékesítési rendszer lépett életbe, amelynek alapelve, hogy oly termelő, aki legalább egy holdon termel burgonyát, közvetlenül nem adhat el, — utána a hizott marha és a tojás, baromfi stb. értékesítési rendszernek megvalósítása következik. A búzatermelés és értékesítés tudvalevőleg egész másképpen van szabályozva és pedig a termelési segélyek elve alapján, hasonló-

képpen a cukorrépatermelés, melyet kizárólag az állami hozzájárulás tesz lehetségessé, illetve kifizetődővé. A sertésértékesítési rendszernek az a lényege, hogy a termelők összessége köteles — pénzbírság terhe alatt—a bacongyárat hónapról-hónapra bizonyos megállapított számú és megállapított minőségű sertéssel ellátni. Az árakat és az egységes feltételeket a sertés-termelőket képviselő Pigs Marketing Board és a bacongyárat képviselő Bacon Marketing Board egymás között szerződésileg állapítják meg. A szállítási szerződéseket pedig az egyes farmerek az egyes bacongyárakkal egyénileg kötik meg ezen szabványos feltételek szerint. A szerződések azonban csak akkor érvényesek, ha a Boardnál bejegyeztetnek. A rendszer szilárd alapja a behozatal szabályozásának lehetősége, hiszen Anglia évenként mintegy 500.000 tonnát kitevő sonka- és szalonnafogyasztásához eddig a belföldi termelés csak mintegy 70.000 tonnával járult. Ez teszi lehetővé, hogy a belföldi termelés kiterjesztessék és hogy számára a behozatal korlátozása révén kifizetődő árak legyenek kialakíthatók. A behozatali quoták közt Kanadéé fix mennyiségben állapított meg (125.000 tonna), míg a legnagyobb importállamot, Dániát, ezidőszert 63.5%-a illeti meg az összes behozatalnak, leszámítva a Domíniumokét. A terv szerint a belföldi termelés 2½ év alatt meg fog kétszereződni. A rendszerrel úgy a sertés-tenyésztők, mint a bacongyárosok általában meg vannak elégedve, sőt bizonyos értelemben a fogyasztóközönség is, mert tudja, hogy a rendszer sokezer munkás foglalkoztatására ad lehetőséget.

A tejértékesítési rendszer csak 1933 október óta van érvényben és így a kezdet nehézségeivel küzd; nem működik még kifogástalanul. Lényege az, hogy a fogyasztási tejre nézve rentábilis árat akar fenntartani és az ú. n. ipari tejnél mutatkozó veszteséget elosztja az összes termelők között. Ez a rendszer egyelőre főleg a külföldről behozott tejtermékek alacsony áraitól szenved, melyek következtében az ipari tej Angliában csak mintegy 3Y4 pennyvel értékesül gallononként, ami literenként 6.5—8-5 fillérnek felel meg. A legsürgősebb feladat tehát itt is az, hogy a behozatal korlátoztassék, különösen a nyári hónapok idejére, mert ebben az időszakban az Egyesült Királyságban termelt tejnek nem kevesebb, mint 50%-a kerül ipari feldolgozásra. Ez a korlátozás előkészület alatt áll, amennyiben a Milk Marketing Board elnöke, Mr. Thomas Baxter már tárgyalásba is bocsátkozott Új Zealaddal, hogy előkészítse az útját az onnan származó behozatal megszorításának, annak ellenére, hogy az ottawai konferencia Új-Zealand részére az angol piac szabadságát biztosította. A tejrendszer fogyasztói részről is sok támadás tárgya és az angol napilapokban gyakran olvasható, hogy ez a rendszer felelős azért, hogy a fejenkénti tejfogyasztás Angliában az Egyesült Államokhoz és Dániához viszonyítva olyan aránytalanul csekély; mindenesetre sokkal nagyobb lehetne, ha a tej árát nem tartanák mesterségesen magas színvonalon.

Ami a hús értékesítését illeti, különösen a vágómarha ára az, mely nem elégti ki a belföldi termelőket, mert a Domíniumok és Délamerika részére megállapított behozatali quoták túlságosan magasaknak bizonyultak. „It is the beef man's tum now“ mondotta Mr. Elliot földművelésügyi miniszter december elején, vagyis a marhaértékesítés rend-

szere van most soron, mert a hízott marha ára 14%-kal alatta van az általános mezőgazdasági indexszámnak. Az ír szabad állam behozatali kvótája a március végéig terjedő időszakra vonatkozólag az eddiginek felére lett leszállítva, Kanada önként hozzájárult bizonyos redukcióhoz, úgyhogy a jobb belföldi árak létesítésének előfeltételei ennél a cikknél is kialakulóban vannak. Mindenesetre figyelemreméltó, hogy ezek az intézkedések az Ottawában kezdeményezett birodalmi gazdasági egység gondolatával ugyancsak ellentétben állanak, sőt mondhatni, hogy az ottawai egyezmény tartalma tulajdonképpen sok tekintetben tárgyatlanná vált azon törekvések sikere által, melyek Nagybritannia mezőgazdasági termelésének terjedelmét és rentabilitását még a birodalom más alkotórészeinek rovására is növelni akarják, különösen amióta nyilvánvalóvá vált, hogy a Domíniumok nem tudják, vagy nem akarják az anyaországból való ipari behozatalukat megfelelően növelni. Az ottawai egyezményt annak idején különbözőképpen fogta fel a gazdaságpolitikai bíráló, de abban a legtöbben egyetértettek, hogy bár a birodalom kifelé ezentúl az eddiginél erősebb elzárkózást fog tanúsítani, mégis legalább a birodalmon belül létesült autarkiaiák visszafejlesztése révén a nagyobb gazdasági területek kialakulásának célját fogja szolgálni és így közvetve mégis csak hozzá fog járulni a világválságért nagyrészt felelős kölcsönös elzárkózás mérsékléséhez. A Marketing Act nyomán megindult törvényalkotások ezt az egyetlen reménységet is elhalványították, mely az ottawai egyezményből táplálkozott. Igaz, hogy ehhez az irányváltáshoz hozzájárulhatott az a tapasztalat is, melyet időközben az Egyesült Államokban szereztünk és mely megmutatta, hogy éppen a legnagyobb egységes gazdasági területen mutatkoztak legélesebben a válság jelenségei. Idegen államokkal szemben is sok nehézséget okoz ennek a politikának a keresztülvitele, tekintettel a fennálló kereskedelmi szerződésekre, de Angliának, mint a világ legnagyobb vevőjének uralkodó helyzete lehetővé teszi számára, hogy idegen államokkal szemben kívánságainak végeredményben hatalmi szóval szerezhesen érvényt, így november havában az angol földművelésügyi miniszter összehívta Hollandia, Lengyelország, Lett- és Észtország, Svédország, Finnország, Oroszország, Argentina és az Egyesült Államok képviselőit és közölte velük, hogy kénytelen a következő négy hónapra vonatkozólag ezen országok baconbehozatali quotáját 16%-kal leszállítani, tekintettel arra, hogy a bacongyárosok által a belföldi termelők Boardjával kötött szerződések nagyobb mennyiségű hazai termék átvételét teszik lehetővé. A Domíniumokkal már individuális tárgyalásokat kell folytatni a földművelésügyi kormánynak és különbséget tenni azok között, amelyek önként beleegyeznek a redukcióba és azok közt, amelyekről ezt a lehetőséget engedmények árán kell megvásárolni.

A burgonyaértékesítés szabályozására vonatkozó tervnek, melyről már fentebb megemlékeztem, egyik főpillére a termelési terület megnagyobbításának megakadályozása az újonnan beállított termőterület megadóztatása révén. Az adó holdanként 5 fontig terjedhet. Az étkezési burgonya kínálatának korlátozását a tervezet az osztályozásnál alkalmazásra kerülő rosták lyukbőségének $1\frac{1}{2}$ hüvelykben (4 cm)

való megállapításával akarja elérni. Minimális árak nem lesznek; a board csak tájékoztató árakat fog közölni. A kereskedelmi tevékenység e cikkben engedélyezési eljárás alá fog esni. Feltűnő, hogy ez a tervezet bár távolról sem jelenti oly messzemenő korlátozást az üzleti tevékenység szabályozásának, mint a bacon, vagy tej rendszer, mégis, minthogy a legolcsóbb népelelmezési cikket érinti, igen erős ellenzésre talált, úgyhogy aránylag hosszú idő telt el, amíg a különböző nehézségek legyőzése után életbe léphetett.

Általában meg lehet állapítani, hogy ezek az értékesítési rendszerek Angliában kezdetben meghozták a várt eredményt és nem jártak azzal a hátránnyal, melyektől egyesek tartottak, hogy t. i. a külkereskedelmi forgalom további zsugorodására fognak vezetni. Angliában körülbelül háromnegyed éve félreismerhetetlen javulási folyamat megy végbe, melyhez ezek a rendszerek is hozzájárultak és mely a külkereskedelmi forgalom úgyszólván hónapról-hónapra való emelkedésében is megnyilvánul. Figyelemreméltó, hogy a kivitel emelkedése egyes hónapokban nagyobb, mint a behozatalé.

UTÓBBI IDŐBEN sűrűbben jelentkezik azonban a kritika is, mely az Elliot-féle rendszer árnyoldalaira hívja fel a figyelmet. A rendszer fenntartása igen nagy anyagi megterhelést jelent a fogyasztás számára, mely már eddig is rendkívüli áldozatokat hoz a mezőgazdaság rentabilitásának mesterséges fenntartása érdekében. Ezeknek az áldozatoknak a mértékére nézve szolgáljon jellemzésül az az egy adat, hogy az 1932/33-as évadban belföldön gyártott mintegy 1½ millió métermázsa cukor előállításához az angol adófizető államsegély formájában nemkevesebb, mint 2.4 millió fontsterlinggel járult hozzá, 1933/34. évben pedig az állami segély összege 3,800.000 font sterlingre emelkedett.

A közvélemény aggodalommal nézi, hogy az új rendszerek fenntartása további hasonló áldozatokat követel. Az ottawai egyezmény folytán ugyanis a Domíniumok részére a tejtermékek szabad behozatala van biztosítva 1935. évi augusztus haváig. Ennek folytán Angliában a tej ipari feldolgozása nem rentábilis és az új tejértékesítési rendszer óriási túlprodukcióna vezetett a fogyasztási tejben. A földművelésügyi miniszter február 22-én bejelentette a parlamentben, hogy a kincstár a következő két esztendő alatt nagyszámú kölcsönrel fog a Műk Marketing Board-ok segítségére sietni, hogy az ipari tej ára gyanánt nyáron legalább 5, télen legalább 6 pence legyen biztosítható. Ennek a kölcsönnek az összege az első évben 1½—1¾ millió fontot fog kitenni és az visszafizetésre csak annyiban fog kerülni, — az 1936 áprilisában kezdődő két esztendő periódus alatt — amennyiben az ár ezen idő alatt 6 és 7 pennyt meg fog haladni, a törlesztetlenül maradó rész pedig végleg az államkincstárt fogja terhelni. Azonkívül 7,500.000 fontot fognak fordítani a tej minőségének megjavítására és évi 500.000 fontot tejfogyasztási propagandára. Van abban valami fonákság, hogy az új rendszer előbb felfokozza a tejtermelést a fogyasztási tejjel nézve megállapított magas árak révén, azután pedig egy mesterséges magas árat garantál közpénzekből az ipari tej számára, miáltal a termelés fokozását még jobban előmozdítja

és az adófizető csak akkor kaphatja vissza a termelésnek kölcsön formájában rendelkezésére bocsátott pénzt, ha mint fogyasztó kétszeres árat fog fizetni a tejtermékekért.

Bizonyos nehézségek kezdenek mutatkozni a sertés- és baconrendszemél is. A múlt évi magas árak, melyeket a bacongyárak szerződésileg fizettek, oda vezettek, hogy a tenyésztők valósággal elárasztották a gyárakat szerződéses áruval, olyannyira, hogy a rájuk zúduló óriási mennyiségeket a bacongyárak csak a kincstár által a Board-nak folyósított kölcsön segítségével tudták átvenni, a bacon-behozatalt pedig korlátozni kellett. Közben, minthogy az élősertés felhozatala viszont megfelelően csökkent, ezen a piacon az árak emelkedtek, viszont a bacon átvételi árak csökkentek, mert azokból most már a múlt évi kölcsön részleteinek is kiegyenlítést kell nyemiök. Ma az a helyzet, hogy a tenyésztőket a rádión keresztül kell buzdítani arra, hogy a bacongyárakkal szerződjenek és a máris mutatkozó hiány fedezése céljából a kormány kénytelen eltekinteni attól, hogy a behozatalt júniustól kezdve további 10%-kal csökkentse, miként ez eredetileg szándékában volt, hanem ellenkezőleg az április 1-től augusztus 15-ig terjedő időre 4V2%-kal fel kellett emelnie a behozatali kontingenst.

Mindenesetre korai volna még az angol rendszer felett végleges ítéletet mondani, mert hiszen az kialakulóban van. Annyi azonban bizonyos, hogy az egész rendszer Angliának, mint legnagyobb agrár-behozatali országnak kivételes pozícióján alapul, melyet a világszerte mutatkozó mezőgazdasági árubőségnek köszönhet. Hogy milyen mérvű ez az árubőség, azt mi sem mutatja inkább, mint az a tény, hogy midőn Anglia 1931 őszen pénzének értékét leszállította, nemcsak a belföldön termelt cikkek ára maradt változatlan, sőt inkább lefelé irányuló, de az importcikkek áralakulása is ugyanezt a jelenséget mutatja, bizonyítékául annak, hogy a külföldi termelésnek kellett erőfeszítéseket tennie, hogy Angliának az eddiginél olcsóbban szállíthasson. Ez a rendszer tehát egy speciálisan az angol viszonyokhoz alkalmazkodó rendszer, melynek amilyen kedvező kilátásai vannak magára Angliára nézve, annyira kárt okozó az agrárkiviteli országok számára, tehát mindennek inkább mondható, mint az általános gazdasági fellendülés eszközének. Amennyire hozzájárult Anglia gazdasági helyzetének javulásához, annyival vetette vissza az Angliába exportáló államokat a lassú gazdasági javulás útján. Hiszen, ha egy ilyen rendszer egy országban hosszabb ideig, esetleg évtizedekig maradna érvényben, óhatatlanul valóságos kasztok kialakulásához vezetne, melyek a termelés egyes ágait kezükben tartanák és jogaikat féltékenyen őriznék. El kell ismerni viszont, hogy ez a veszély éppen Angliában csekélyebb, mint más országokban, ahol a pártok közt mégis bizonyos mértékig politikai váltogazdálkodás van, feltételezhető tehát, hogy ha ismét megjön a lehetősége annak, hogy a szabadkereskedelmi elvek érvényesüljenek, úgy az új politikai irányzat különösebb aggályok nélkül fogja ismét lebontani ezeket a szervezeteket, mint ahogy a háborús gazdálkodás szervezetei is Angliában tűntek el leghamarabb.

MAGYAR FÖLD- ÉS NÉPISMERET

— mai jelentőségei hazai és idegen, ellenséges művelői elmaradásunk veszélyei —

AFÖLD ÉS EMBER egymáshoz való viszonyának kutatására már a múlt század második felében felhívták a tudomány figyelmét a német geográfusok. Az ember a földhöz gazdaságilag, politikailag, kulturálisan és animális értelemben testi tulajdonságaiban is hozzákapcsolódik. Az ember és a földfelszín egymással való együttélésének megvannak a maga törvényszerűségei, amelyeket újabban a gazdasági, politikai és kulturális földrajzi kutatások mind mélyebbről tárnak fel s ma már nemcsak a tudomány megállapítása, hanem éppen napjaink gazdasági nyomorúsága bizonyítja legélénkebben, hogy bizonyos életegységek durva megbolygatása, ember és föld történelmileg kialakult viszonyába való brutális beavatkozás minő eredményekkel járhat. A föld és ember szimbiózisa azonban olyan érzékeny életforma, amely az ember kulturális fejlődése és történelmi tényei miatt időben, a földfelszín változatossága miatt pedig térben is változik. Más volt az ember kapcsolata a földdel különböző történelmi korokban és más az ember kultúrfejlettsége szerint. Másképpen élt együtt földjével a honfoglalás utáni időkben a magyarság, mint a XV. században, másképpen a török hódoltság idejében és másképpen a múlt században és másképpen alakulnak ki ezek a kapcsolatok éppen napjainkban, amikor egészen más gazdasági életre kell berendezkednünk. E kapcsolatok lényege éppen úgy rá van írva az ember életviszonyaira, mint ahogy magánviseli ennek bélyegeit maga a földfelszín, az ember hatása alatt módosuló kultúrtáj. De egyúttal mások ezek a kapcsolatok a felszín változatossága következtében a tér minden részében is.

Ma ott tart a földrajztudomány, hogy a föld és ember viszonyának legdurvább kapcsolataiba már bele tud látni. Egyelőre még csak a legáltalánosabb kapcsolatokba, azt mondhatnók, hogy csak az intemacionális kapcsolatokba, vagyis egyelőre azokat a szálakat tárta fel, amelyek nagyjából a Föld minden terén és bármely népre vonatkozólag fennállanak. Embercsoportok és embercsoportok, népek és népek, kultúrák és kultúrák között azonban legalább is olyan mélyreható különbségek vannak, mint aminő változatossága van a földfelszínnek. Föld és ember együttélésének lényegét tehát nem globálisan, nem intemacionális, vagy helyesebben interregionális viszonylatokban kell kutatni, hanem e rendkívül finom kapcsolatokat adott

nép, egy bizonyos nemzet és adott tér, egy bizonyos táj között fogjuk igazán megismerhetni.

Ezen a ponton kapcsolódnak bele a modern földrajzi vizsgálódások a nemzeti célkitűzésekbe. Nem általános antropocentrikus nézőpontból kell hozzájárulni a problémákhoz, hanem „hungarocentrikus“ szempontot kell választani. Az ember, a nép fogalma helyébe a nemzet fogalmát, a Föld fogalma helyébe a haza fogalmát kell beillesztenünk. A föld és a nép az állam összetevői. A haza és a nemzet, a magyar föld és a magyar nép Magyarország összetevői, ami már nemcsak egy bizonyos térfogalom, hanem tér és ember szimbiózisából összetett fogalom. Az a tudomány pedig, amely ezen életegység biológiáját kutatja, a honismeret.

A honismeret fogalma Magyarországon még alig keltett érdeklődést. Újabban a tantervi revíziókban jutott szóhoz valamelyest, de inkább itt is csak magában a tantervben és a hivatalos tantervi utasításokban, az iskolákban azonban, szomorú tapasztalataim szerint, alig. De akik annakidején igyekeztünk neki utat törni a tantervekben, magunk is tisztában voltunk vele, hogy még sokáig csak alig megvalósítható óhaj marad ez ott is. Nem is lehet másképpen, hiszen amíg egy tudomány maga sem született meg és nem jutott túl célkitűzésén, addig lehetetlen azt követelni, hogy e tudomány eredményeinek válogatott fejezeteiből alakítandó tantárgy, azaz ismeretcsoport, életképes legyen az iskolában.

Mi a nehézség? A magyarság még mindig nem ismerte fel földje és népe benső kapcsolatait kutatásának szükségességét és nemzeti szempontból való fontosságát. Éppen ezért a köztudat még nem is jutott túl a földrajz fogalmán, sőt még a földrajz fogalmáig sem emelkedett fel. Pedig a földrajz még tisztázott értelmében is, amikor a földfelszín élettudományának mondjuk már, még így sem fedi a honismeret fogalmát. A honismeret több, mint földrajz, különösen több annál a földrajznál, amelyet a ma vezető korcsoportban lévő generáció iskoláiban megismert; tehát korántsem topográfia, egy kis statisztikával, érdekességek felsorolásával. A honismeret a nemzet térbeli életének tudománya, a népet földjéhez kötő gazdasági, politikai, kulturális, történelmi kapcsolatok együtt való feltárása. Kutatásaiban éppen úgy támaszkodik a földrajzra, mint a néprajzra, népművészeti, népköltészeti, történelmi, sőt nyelvészeti tanulmányokra is. Célkitűzése pedig a hazatudatosság felkeltése, ami korántsem azonos azzal, amit hazaszeretnek mondanak. Ez nem érzelmi, hanem értelmi elem.

Mindezeknek a kutatását egyszerűen rábízták a tantervek az oktatókra. Pedig ez elsősorban tudományos és csak ezt követőleg lehet oktatói feladat. Ennek a nemzeti tudománynak pedig Magyarországon rendszeresített kutató intézete, de még csak intézménye sincsen. Pedig ha széjjelnézünk nem is a középeurópai, hanem csak a balkáni szomszédságban is, arra a döbbenetes eredményre jutunk, hogy a nemzetnevelés egyik legerősebb eszközét engedjük ki kezeink közül, ha ezt fel nem ismerjük. Hogy mennyire vannak ezen a téren balkáni szomszédjaink, arra alább fogok rámutatni.

Pedig ez olyan természetű dolog, hogy nem várhatunk benne a külföldi tudománytól sem segítséget. Illetve amit várakozás nélkül is kapunk, abban igazán nincsen köszönet magyar nemzeti szempontból. Itt most csak annyit, hogy a magyar föld kutatásában ma több szerb, oláh, cseh és német kéz dolgozik és főleg sokkal több eredményt tud publikálni is, mint a magyar.

Szinte egészen különös, hogy ilyen természetű kutatások szükségyszerűségének felismeréséig és megszervezéséig még nem jutott el tudománypolitikánk. Pedig egyébként már teljesen körüljárta a föld és ember egyenként való kutatásának problémáját. A nemzet időbeliségének kutatására számos történelmi intézményünk, egyetemi tanszékünk, külföldi intézeteink vannak. Gondosan ügyelünk arra is, hogy a magyar történelmi kutatások forrásaihoz eljussanak szakembereink. Történelmi kutatásaink eredményeinek publikálására, nagyon helyesen, áldozatokat hoznak a köz és magánosok is. A szomszédokkal szemben való prioritás és a forrásanyagok magyar szemszögből való feldolgozása, méltán, nemzeti célkitűzésszámba megy.

De éppen ilyen gondos ápolásban részesülnek azok a tudományok is, amelyek a nép térbeli jelenségeivel foglalkoznak, mint a néprajz, néptan, antropológia. Néprajzi múzeumunk joggal Európa-hírű.

Ezzel szemben a magyar föld térbeli jelenségeinek vizsgálata, tehát a földrajz és a vele kapcsolatos tudományok egészen kiestek a magyar tudománypolitika érdeklődésének köréből. Pedig a modern földrajz feladatát nemcsak mint térbeli, hanem mint időbeli feladatot is fogván fel, tehát nemcsak mai, hanem múltbeli fejlődésében is kutatván a magyar földet, részben történelmi munkát is végez és elsősorban éppen a történelmi kutatásokat támasztja alá. A földrajz időbeli kutatásai nélkül a történelmi kutatások végeredményben légtüres térbe fognak jutni. Vannak történelmi problémák, amelyekhez történelmi források hiányossága és a meglévő forrásokhoz a történelmi módszerek alkalmatlansága folytán nem a történész, hanem a geográfus fog hozzáférni. Csak példának hozom itt fel a honfoglaláskori törzsek települési viszonyainak problémáját, amelyet a közeljövőben geográfusok fognak megoldani. Vagy szükséges-e említenem, hogy a földrajznak a magyar föld történelmi múltbeli állapotára vonatkozó kutatásai nélkül a gazdaságtörténelem elsősorban csak történelmi közgazdaságtani eredményeket produkálhat, de a gazdasági élet is a föld és az ember kapcsolata lévén, a magyar nemzetnek a magyar földön való történelmi gazdasági életével sohasem fog megismertetni. Említsem-e a történelmi földrajzot, ami egy lépést sem jutott előbbre a történelmi topográfiánál, még Csánki egyébként nagyszerű Hunyadi-korbéli történelmi földrajza sem. Attól pedig mindvégig el kell tekintenie, hogy az ország földje bármelyik tájának történelmi földrajzi képét megrajzolja geográfiai kutatások segítsége nélkül.

Éppen ezért rendkívül csodálatos, hogy egy olyan nagy történelmi érzékű nép, mint a magyar, nem ismerte még fel, hogy elsősorban történelmi kutatásainak érdekében, ennek segítése céljából kell súlyt helyeznie a hazai föld modern földrajzi kutatására is. A földfelszín már nem üres, geometriai tér többé a geográfus előtt, hanem

emberi és természeti jelenségekkel teli táj, és tudjuk, Ritter német geográfus is rámutatott már a múlt század közepén, hogy emberi jelenségek, tehát a történelmi jelenségek, a természeti jelenségekkel való kapcsolatuk nélkül meg nem érthetők. Ha e térbeli jelenségeket, illetve a térbeli természeti jelenségeket most már mint egyúttal időbeli jelenségeket is fel tudja tárni a geográfus, ebből elsősorban a historikus fog hasznot látni.

Kétségtelen, hogy a geográfiának előbb bizonyos eredményeket kellett produkálni, hogy a történészek munkájának alátámasztására alkalmassá tegye magát. Már pedig még e század elején is a földrajz megállít csak bizonyos természeti jelenségek térbeliségének vizsgálatánál s a domborzaton kívül kevés más jelenség érdekelte még a természetből is. Ez azonban kétségtelenül csak az első, bár tagadhatatlanul legsürgősebb és legszükségesebb feladata volt. Ezek az eredmények természetesen csak a geográfus tudósok érdeklődési körében maradtak. Az iskolában pedig unalmas tantárgy lett belőlük. Eredményeit sem a történelem, sem a többi tudományok nem hasznosíthatták közvetlenül s a honismeret sem támaszkodhatott egyedül erre. A természeti jelenségek időbeliségének kutatása is megállt a régi földrajzi iskolában a jégkorszaknál. A földfelszínnek vagy a közelebről vett tájnak a történelmi ember idejében végbement változásait és éppen az ember visszahatásaként történt alakulásait, a táj fejlődését, még nem tudta megközelíteni. Már pedig e nélkül nem lehet a föld és nemzet történelmi együttélésének titkait sem felderíteni. A geográfia éppen ott hagyta abba vizsgálódásait, ahol a történészeket érdekelte volna. A magyar földrajzi tudománynak azonban a világháborúval egy nagyon eredményes, de túlságosan öncélú kora lezárult: az élettelen földrajz kora. Eredményesnek kell mondanunk az ezt megelőző Hunfalvy-féle iskolával szemben, amely még csak egyszerűen leltározta a magyar föld topográfiai elemeit, majd folytatói egy földrajzi romantikába vitték a magyar földtudományt.

A szerves, szintetikus kutatások kora gróf Teleki Pál gondolatvilágából indult ki Magyarországon. Lényege a szintetikus táj kutatás, vagyis egy bizonyos embercsoportnak egy bizonyos téregységben egy szimbiózis, egyéni tájjá való összeforrását feltárni. Ez már olyan célkitűzés, amelytől csak egy lépés volt a speciális szülőföld kutatások megindítása.

A szülőföldismeretnek egészen magyar és kizárólag nemzeti célkitűzése van: megvilágítani a földnek és népnek egymástól függően és egymással változó arculatát. Bevilágítani a környező táj természetének és emberi életének egymással való összefüggésébe. Tehát nem kizárólag földrajz-tudomány. Nem egyedül néprajz, nem történelem, nem gazdaságtan, nem szociográfia. Ezek a tudományok mind az élet analízisének eredményei. Az élet pedig egy-egy tájban a valóságban nem áll külön történelmi tényekből, külön néprajzi tényekből, külön szociográfiai tényekből, külön gazdasági tényekből; nem következmények nélkül való benne az ottani speciális természeti környezet és nincsen hatás nélkül erre az ott folyó emberi élet, hanem a táj élete mindezen, az ember által szétanalizált jelenségek térbeli és idő-

beli szimbiózis. Ha a nemzetnek ismernie kell múltját, hogy jelenét helyesen élhesse, úgy kétségtelenül ismernie kell jelenét, hogy jövője lehessen. Már pedig a szülőföldismeret, vagy az egész hazára értve, a honismeret, a nemzet jelen történetének tudománya. Művelője nem lehet csak a régi értelemben vett geográfus, vagy akár történész, vagy szociográfus, hanem egy táj mindennemű jelenségeinek akár a művészeti mozzanatokig is eljutó szintetizálója. Műveléséhez nemcsak száraz szaktudás szükséges, hanem ezenkívül még sok érzelmi képesség is, szív, a föld és népe nagy szeretete.

Németországban az iskolai oktatás gerincében áll a szülőföldismeret, mert ott bőségesen van már hozzá tudományos kutatások eredménye. De nemcsak iskolákban használják ki nagy nemzetnevelő erejét, hanem felismerték társadalomnevelésre való alkalmas voltát is. Heimat-múzeumok egész sora működik, abból a gondolatból kiindulva, hogy a nemzet leghatalmasabb nevelője a haza földje.

Amikor nálunk e gondolatnak még elméleti felismeréséig is alig jutottunk el, természetes, hogy intézményes megvalósításától is igen messze vagyunk még. Az egész probléma bele van söpörve az iskolai tantervek káoszába. Az, hogy Magyarországon ma öt egyetemi intézete van a földrajznak, ezt a problémát egyáltalán nem segítette elő. Ezekben az intézetekben egy professzornak kell előadnia minden földrajzi stúdiumot, a csillagászati és matematikai földrajztól kezdve a fizikai földrajzon át az egész Föld leíró földrajzáig. A hazai föld életrajzának kutatására való speciális intézetünk pedig egyáltalán nincsen. Ilyen körülmények között természetesen szó sem lehet arról, hogy a szülőföldismeret tudományos műhelyt kapjon, de még arról sem, hogy a hazai földnek tisztán csak földrajzi szempontból való kutatása intézményesen megszerveztessék. Ma az a helyzet, hogy egy-egy geográfus-professzor munkakörében esetleg éppen annyi hely juthat Magyarországnak, mint pl. Közép-Ázsiának.

Éppen így nem lehet arról sem beszélni, hogy tudományos társaságok szervezzék meg a magyar földrajzi kutatásokat, hiszen ma minden tudományos társaság létéért küzd. A Magyar Földrajzi Társaság Balatoni Bizottságának az egész világon páratlan eredményei bizonyítják, hogy megfelelő eszközök birtokában már a múlt század vége felé megvolt hazánkban is a kellő szellemi tőke eredményes földrajzi kutatásokhoz. Pedig a rendszeres és tervszerű kutatások nemzeti szempontból nemcsak rendkívül sürgősek, hanem szinte már el is késtünk velük. A megszállt területeket akkor fogjuk véglegesen elveszíteni, amikor a velük való tudományos kapcsolatainkat a megszállók szellemi tőkéje fogja kisajátítani. Ez pedig már igen nagy mértékben meg is történt. Sőt ezen túlmenően, már a csonkaország területén is idegen szellemi erők dolgoznak. Nemcsak arról van ma már szó, hogy a magyar föld természeti földrajzi viszonyait kutassuk, hanem a hangsúly elsősorban a nemzeti vagy nemzetiségi szempontból fontos kutatásokon, elsősorban településföldrajzi vizsgálatokon van. Rendkívül lesújtó, hogy a Dunámul ma még birtokunkban lévő németlakta tájain német egyetemekről küldött kutatók végeznek Németországból támogatott és irányított településföldrajzi vizsgálato-

kat. Ezekkel szemben a magyar geográfusok legfeljebb elvétve és tisztán egyéni áldozatkészségükből dolgozhatnak, és eltekintve azoktól a doktori disszertációktól és tanári szakvizsgálati dolgozatoktól, amelyek márcsak kezdő szakemberek kezéből való származásuk miatt is kisebb értékűek, alig láthat napvilágot magyar földrajzi kutatások eredménye.

Még rosszabb azonban a helyzet a megszállt területeken. Nálunk kisebb kultúrájú népek már régen felismerték a földrajzi, speciálisan a honismereti kutatásoknak nemzeti szempontból való nagy gyakorlati jelentőségét. Legyen szabad ehelyütt csupán a szerbek ilyen irányú munkásságára és annak eredményeire felhívnom a figyelmet. Feltétlen tény, hogy Jugoszlávia szellemi megteremtője a szerbek nagynevű geográfusa, Jovan Cvijic volt. A szerb földre vonatkozó településföldrajzi kutatások nagy jelentőségét felismerve és ennek az illetékes szerb állami, társadalmi és tudományos tényezőket is megnyerve, már 1896-ban megszervezte ezeket a geográfiai tanulmányokat. A szerb föld alatt értett terület fogalmát is egy szerb geográfus, Cvijic elődje, Vladimir Karic alkotta meg, értvén alatta a szerb és montenegrói területeken kívül hazánk déli részét is a Maros-Dráva vonalig, azután Boszniát és Hercegovinát, Dalmáciát és a Balkánnak Szerbiával határos egyéb részeit is. Cvijic a maga munkatársait az egész szerb intelligenciából toborozta és azokat, mivel legnagyobb részük nem volt szakember, iskolázta a kutatásokra. Tanulmányai a szerb akadémia kiadásában jelentek meg 1902-től kezdve. A műnek hét kötete látott napvilágot s ezekben több bosnyák és hercegovinál terület is fel van már dolgozva. A nagyszerb öntudat kódexei ezek a kötetek. Az általa kidolgozott Nagy-Szerbia tanát ő fogadtatta el Ernest Denis-vel és Seton-Watsonnal, és ezen az alapon született meg Jugoszlávia. Földrajzi kutató munkájában fanatikusan nagyszerb, öntudatos papok, tanítók voltak munkatársai. A kisebb Szerbia íme, már a múlt század végén is kutató munkát tudott végezni nemcsak saját területén, hanem határain kívül is.

De lássuk, hogy most milyen tudományos apparátus áll rendelkezésükre a szerbeknek földrajzi kutatásokra. A belgrádi egyetemen az ilyen irányú tanulmányoknak három katedrája van, ezek közül egy földrajzi, kettő néprajzi. Magyarországon ma is egy néprajzi tanszék van egyetemi fokon. 1930-tól kezdve megjelenik Szerbiában egy kiadvány „Atlas de la Société de Géographie de Beograd“ címen. Ebben a nagyszerűen illusztrált kiadványban csupa újszerb területet dolgoznak fel, a dalmát partokat, délszerbiai tájakat. Egy másik kiadványukban, amelynek címe „Editions speciales de la Société de Géographie de Beograd“, ugyancsak majdnem kizárólag az újonnan szerzett területeket dolgozzák fel.

Nézzük azonban, hogy mi történik Romániában és főleg a megszállt Erdélyben a földrajzi tanulmányok terén. Bukarestben az egyetemen két tanszéke van a földrajznak s a kereskedelmi főiskolán szintén van tanszék. Kolozsvárott a régi magyar egyetemen a földrajznak csak egy tanszéke volt, most az oláhok kettőt állítottak, amelyekhez külön földrajzi intézet, földrajzi múzeum és fizikai földrajzi

laboratórium van szervezve. Jellemző, mennyire felismerték az oláhok a földrajzi kutatások nagy politikai értékét, hogy alig melegegtek meg Erdélyben, máris meghívták az egyetemre vendégprofesszornak a jelen egyik legnagyobb tekintélyű szakemberét, a francia De Martonnet. Az egyetem földrajzi intézetének kiadásában megjelenik 1922 óta egy hatalmas kiadványsorozat „Travaux de l'Institut de Géographie de l'Université de Cluj” címen. Fájdalmas az összehasonlítás, de nekünk nem volt a kolozsvári egyetem felállításától elrablásáig sem annyi pénzünk speciális erdélyi földrajzi tanulmányok publikálására, mint az oláhoknak egy-egy évben 1922 óta. Egyes kötetek a 400 oldal körül járnak. Ezekbe temetgetik Erdély és a magyar szellemi élet egymással való kapcsolatait. Erdélyt ezen keresztül fogja megismerni a külföld — oláhnak. Ezekben a kötetekben jelent meg az a nagy tanulmány, ami De Martonne francia professzor Erdélyben és Bukovinában 1921-ben tett három nagy és költséges földrajzi expedíciójának eredménye. Jellemző a munka második kötetének tartalma is: Cantemir Demeter herceg (megh. 1723.) földrajzi tanulmányai, amelyek már ugyan régebben megjelentek angol, francia és német nyelven is, de most az oláh földdel való szellemi kapcsolatuk történelmi múltjának bizonyosságául oláhu is ki kellett adniok. Nincsen-e ennek nemzetnevelő értéke, lehet-e tagadni? A legszomorúbb azonban, hogy ezekben a kötetekben kellett napvilágot látni a Székelyföld emberföldrajzának is, közel 200 oldalas nagy tanulmányban. Nekünk Székely Orbán munkája óta alig jelent meg önálló földrajzi tanulmányunk a Székelyföldről. A tanulmánynak komolyabb tudományos értéke nincsen s minden állítása az oláhok elszékelyesítéséről, történelmi és néprajzi beállítottságáról, megcáfolható, de mit használ ez már nekünk, amikor a francia tudomány a saját nyelvén először Opreanu Sabin úr tanulmányát kapja kézhez a Székelyföldről. Heinrich Wachner, az oláh szellemi műhelybe beállott szász közöl tanulmányt ezekben a kötetekben Csíksországról. Egy másik kötet Erdély vármegyéinek területi fejlődésével foglalkozik, mondani sem kell, hogy nem a tudomány, hanem a politika szolgálatában.

Csak egy kisebb csokor azokból a virágokból, amelyeket mi sohasem szakítottunk le Erdély földjéről, s amelyet olyan sűrűn szedegetnek a megszállók, mert ők tudják, hogy miért. Mi még ma sem tudjuk.

Nem volna azonban helyes azt gondolni, hogy talán csak balkáni népek célttévesztett tudományos törekvéseivel állunk szemben. A nyugati kultúrával dicsekvő csehek tökéletesen ugyanígy, sőt még tökéletesebben is beleállították ezt a valóban nemzeti értékű kutatási irányt a maguk szolgálatába. Legyen elég csupán csak arra rámutatni, hogy Prága cseh egyetemén a következő tanszékek és intézmények vannak a földrajzi kutatásokra: a bölcsészeti fakultáson van egy tanszék és intézet a „szülőföldismerettanra”, a természettudományi fakultáson van a földrajznak három tanszéke, egy tanszéke ezenkívül a klimatográfiának, egy a kartográfiának és matematikai földrajznak, egy a geomorfológiának. Tehát csak a prágai egyetemen összesen hét tanszék és intézet áll rendelkezésére a cseheknek a földrajzi kutatásokra, míg a budapesti egyetemen összesen egy.

Azt hiszem elég meggyőző ennyi is belátásához, hogy köröttünk igen céltudatos munka folyik: harc a tőlünk elrabolt föld szellemi birtokbavételéért. Sőt a szomszédságon túlról is benyúlt már ide a kéz a maradék föld szellemi kisajátításáért is, elért a dunántúli magyar földre is a német irányítású tudomány. Mi egyelőre ölhetett kezekkel várjuk, hogy a szellemi kisajátítás után vajjon mi történhet még.

Tudománypolitikánknak meg kell látnia ezt a veszedelmet és intézkednie kell. Belső és külső okok sürgetnek, hogy a magyar föld kutatása megszerveztessék és annak tudományos műhely állíttassák. Belső okok: a magyar föld megismerésének öncélúságán kívül a történelmi kutatások érdeke, az iskolai szülőföldismeret tudományos módszereinek munkálása és ilyen irányú kutatások vezetése, szociográfiai, gazdasági, néprajzi, tanyaismereti, gazdaságtörténeti kutatásoknak földrajzi oldalról való alátámasztása és megtermékenyítése, természeti múltunk emlékeinek megmentése és feltárása; hiszen történelmi emlékeinkből az alföldieket már elsöpörte a magyar mult, a felvidékieket elszakította tőlünk a magyar jelen, vajjon el kell-e tűnniük a magyar föld természeti múltja emlékeinek is ismeretlenül? Miből táplálkozhat akkor a magyar történelmi öntudat, ha sem emberi történelmi múltjának, sem földje történelmi múltjának emlékeit nem mentjük meg, nem dolgozzuk fel? Ezeknek a településföldrajzi kutatásoknak megkezdésére nemcsak azért van rendkívüli szükség, hogy eredményeit nemzetünk nevelésében mielőbb értékesíthessük, hanem azért is, mert mindkevesebb forrása marad meg a földben a geográfus kutató számára. A kultúra nemcsak a népet vetkezteti ki eredeti mivoltából, hanem a földet is.

A külső okok még eminensebbek: ha mi nem emeljük be a magyar szellemi értékészletbe a magyar földről szerezhető tudományos kincseket, örömmel gazdagítják velük nemzeti értékeiket azok, akik rájuk tehetik kezüket. Föld nélkül nincsen nemzet, s ha a földhöz való tartozásunk tudatát nem munkáljuk, a nemzet fogalma is légtüres térbe kerül.

FODOR FERENC

A FIATALSÁG TÁRSADALOMKUTATÓ MUNKÁJA¹

MA, AMIKOR annyi szó esik a társadalmi problémáról még mindig kevés történik a szociális probléma hazai megjelenési formája, konkrét megjelenése ismerete dolgában. Pedig a szociális problémáról szólván, meg sem mozdulhatunk annak pontos ismerete nélkül, hogy mint él a problémát szenvedő magyar ötödik és negyedik rend tagja, a magyar mezőgazdasági vagy ipari munkás vagy akár az a magyar törpebirtokos, akit csak a hivatali kategorizálás öntudatlan iróniája tud birtokosnak nevezni, mert birtokában van ugyan földnek, de nincs birtokában annak, hogy életlehetőségeit fedezhesse. Weis István nem is olyan régen azt kellett hogy írja mai magyar társadalmunkról szóló könyvében: „Az emberek azt hiszik, hogy a falu a földi boldogság fészke, ahol megelégedett, igénytelen emberek élnek kiegyensúlyozott életüket, ahol a derék pór, amikor hazajön és megtörli arcát porlepte ingével, rántottcsirke-vacsorához ül le és abból csakúgy mellékesen egy-egy szárnyat, combot nyújt a kicsinyeknek, akik természetesen akkorra már túl vannak a vacsorán és a tejszövetkezeti kontingenst lábbal tapodva, vígan isznak tetszésük szerint az anyjuk által behozott tejből.“ Egészen a közelmúltban Kerék Mihálynak e hasábon megjelent cikkeiből döbbenhetett rá az intelligencia — és van róla tudomásom, hogy reádöbrent — e téren való végzetes tudatlanságára. Lényegében: a szociális probléma alól elsikkadt az, ami tulajdonképpen a szociális probléma talaja: a szociális valóság, a társadalom tulajdonképpeni társadalmi állapotának az ismerete. Körülbelül úgy, ahogy elsikkad hazafias frázisokból a gondolat a szónoklat előtt és a tett a szónoklat után.

Mindennek talán egyik oka az, hogy a szociális kérdéssel nálunk eddig legtöbbszörre olyanok foglalkoztak, akik nem voltak tisztában vagy nem akartak tisztában lenni azzal, hogy a társadalmi válság, ha magyar földre érkezik, magyar színt és ízt kap és ezek még talán el is hitték, hogy a magyar napszámos baját orvosolni lehet annak a munkának az alapján, mely a hamburgi rakodómunkás bajáról és körülményeiről szól. Végeredményben ma a helyzet az, hogy ha lenne is.

¹ Fenti cikkünkben a fiatalság egy pozitív megmozdulásáról számol be annak egyik vezetője, amely megmozdulás a Fiala Magyarországi körüli cserkészörökből indult ki, s amelyet újabban a katolikus és protestáns diákegyesületek is felkaroltak.

mód egy egészséges szociálpolitika megvalósítására, nem lenne meg vagy nagyon hiányosan lenne meg az alap ehhez a szociálpolitikához: a társadalom állapotának pontos ismerete, az ország szociográfiai adatainak és szociális jelenségeinek a feldolgozott gyűjteménye. A mai magyar szociálpolitikusnak előbb kellene receptet írnia a beteg társadalom számára, semmint a társadalom betegségének a diagnózisa meglenne.

A fiatalságra vár ez a munka: az ország szociális állapotainak a megismerése és megismertetése. Nem könnyű feladat a fiatalságnak, hogy mint Tamás apostol, megmártsa ujját a szenvedésben, úgy, hogy az ujjait ne a hitelenség vezesse, hanem a hit. A hit önmagában és az öregebbekben, akiket az ifjúságnak ezen a vonalon tanítania vagy legalább is ösztönöznie kell. Az öregebbeket, akik már nem vállalkozhatnak ilyen kutatás apostolságára, az apostolságra, amely hályogtalan és előítélet nélkül való látást követel, amely tanul és tanít is rögtön. Fiatal ideg és lélek kell annak a fölkereséséhez, amit mindaddig jobb volt eltagadni magunk elől. A fiatalság ma csaknem olyan tehetetlen, mint a háborúban volt a Hinterlandnak a rokkant. A társadalom nem készített, nem tudott helyet készíteni neki a „nap alatt“. Ezt a helyet, ami egyúttal elhelyezkedést is jelent, magának kell megtalálnia és ha találni nem tud, teremtenie kell. Azon a földön, amelynek a szociális szempontból való megismerése reá vár, mert ez mindig a mindenkori fiatalságra vár, amióta szociális probléma van és ameddig szociális probléma lesz. Ez a fiatalság nem tartja idilliumnak a paraszt fürdőszobátlan életét abban a „tisztá levegőben“, amely nagyszerű táplálója nemcsak az embernek, hanem a tbc-nek is és nem keres heroikus, nagyerős, magabízó, földszagú hősködést és „paraszti mindent legyűrő őserőt“ abban a népben, amelynek a költészetében sose voltak ódák vagy eposzok, de voltak tragédiákat balladába tömörítő sötétenlátások. Szabó Dezső föltétlenül hatott erre a fiatalságra, de csak szempontokat adott neki és nem módszereket. A parasztrómantika talán megfogta kamaszéveit, de ha ma falura vagy városi perifériákra viszi valami, az minden, csak nem romantika. Az irodalmiság inkább csak a stílusában van meg, a látásában a művészeti romantika helyét elfoglalja a tudás bizonyos tárgyilagossága és ez lehet biztosíték arra, hogy a szociális állapotok kutatására nem visz magával semmit időszerűtlen poggyászul a népszínmű polgári látásából és elfogultsági poggyászként a szabó-dezsői romantikus látásból. Bizonytalan jövője megtanította valami lelkes óvatosságra, ami reményt ad arra, hogy azt fogja látni és írni, ami van és nem azt, amit szeretne, egy a politikai líránál is veszedelmesebb tudományos lírával.

Nem szükséges sok szót vesztegetni arra, milyen haszon lenne a jövő Magyarország és egyben a jövő magyar fiatalság számára, ha a fiatalság megismerné az országot és egyben képessé lenne arra, hogy ezzel az ismeretével mintegy reprezentálja az egész jövő Magyarországot. Ha az ifjúságnak most útjára induló része azzal kezdi politikáját, hogy megteremti egy becsületes, az ország részletes ismeretén alapuló napipolitika fölötti politika lehetőségét, ezzel sokkal többet tesz, mint ha napi politikai kapcsolódással követel magának

kétes értékű eredményeket. Le kell vonnunk a konzekvenciáit annak, hogy a mai társadalom mai állapotában nem tud a fiataloknak őket megillető helyet, tehát ezt a helyet a fiatalok kell hogy megteremtsék és megkeressék az országban, mely „ápol s eltakar“. Ebben a térkeresésben, ebben a tájékozódásban végtelen előnyöket hozhat a magyar társadalom megismerésének a munkája, az a munka, amelynek nemcsak az eredménye eredmény, hanem amelyben eredmény már maga a munka.

Az UTÓDÁLLAMOK magyarságának fiatalsága jött rá magyar viszonylatban először arra, hogy milyen fontos az intelligencia falumunkája. Nem sokkal az államfordulat után rádöbbenetek arra, hogy a városokat előzőnlő idegenek miatt a falu marad a magyar jelleg végvára és fölfedezték, micsoda megtartó erő van az úgynevezett alsóbb néposztályokban. Amíg az intelligencia lassan haladt a behódolás felé, a falu a maga izoláltságában megőrizte a maga népi szintű magyarságát és a fiatalság magyarnak való megtartására legjobb módszernek mutatkozott a töretlenül magyarnak maradó népi magyarság fölkeresése és fölfedezése. A felvidéki falukutatás a Sarlóval indult és a Sarlóval jutott zsákutcába. A politikai eltolódás megsemmisítette a Sarló eredményeinek az értékét, ami maradt, pártpolitikai szempontból elfogult munka és ezzel nem felel meg a falumunka legfontosabb követelményének, hogy az politika fölötti politika legyen. Az erdélyi falukutatás viszont felekezeti keretekben indult és eredményei így elfogultság nélküli eredmények, olyanok, amelyek — változtatván a változtatandón — például szolgálhatnak a magyarországi szociográfiai akció számára is. Felekezeti keretekben falumunkát végzett az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség Egyetemi és Főiskolai Szakosztálya (jelenleg Majláth-kör), a református főiskolások egyesülete, az IKE (Ifjúsági Keresztyén Egyesület) és az unitárius ifjúság néhány csoportja. A katolikus ifjúság falumunkája kapcsán kérdőívet állítanak össze, melynek irányításával egyetemi hallgatók tanulmányozhatják az erdélyi falu életét, szemináriumot rendeznek, ahol kb. 15 előadásban fejtik ki az erdélyi falu gazdasági problémáinak megoldási lehetőségeit, különös tekintettel a szövetkezeti kérdésre; több pályázatot írnak ki faluval kapcsolatos kérdések kidolgozására. Az IKE, noha programjában a tulajdonképpeni falumunka nem szerepel, állandóan foglalkozik a falu kérdéseivel, 1931—1932-ben 39 egynapos konferenciát tart a falusi ifjúság számára, kultúrpropagandát végeznek vidéken, utazótitkáruk, László Dezső állandóan látogatja az erdélyi falvakat, röpiratokat adnak ki a falusi ifjúság számára. Az unitárius ifjúság vetítettképes előadásokat rendez falun, elhatározza, hogy konferenciáit minden esztendőben más községben tartja meg, a falusi, iparos-, kereskedő és szellemi munkások számára három állandó bizottságot létesítenek. Ezeknek a vallási keretekben folytatott munkáknak az alapján épül fel az „Erdélyi Fiatalok“ egységes és céltudatos falumunkája. Megindul a faluszeminárium kétirányú munkája: egyrészt önkéntes falumunkások helyszíni tanulmányozása, másrészt belső szemináriumi kiképzés. A módszer

kérdésében a következő munkasorrendet veszik fel: 1. megismerés, 2. adatgyűjtés, 3. feldolgozás, 4. segítés.

Megismerés. Úgy látjuk, az első követelmény, hogy azok, akik a falu sorsát a szívéükön viselik, tájékozva legyenek a községek mai helyzete és törekvései felől. Meg kell ismerni tehát a falut objektív szempontból. Nemcsak a jelenét, de a múltját is kell ismerni, mert csak így tudjuk megérteni évszázadok küzdelmei közt kialakult kollektív lelkületét. Fel kell mérni a nép anyagi és szellemi szükségleteit és értékeit, hogy megtalálhassuk az utat a segítségre.

A megismerés legegyszerűbb formája az **a d a t g y ű j t é s**, vagyis a tények egyszerű fölvétele, amelyből részletes kép alakulhat ki az erdélyi magyar falu egységes helyzetéről. Ezután következik az adatokból leszűrt eredmények tudományos, szakszerű feldolgozása, amikor felismerjük a falu speciális szükségletét, levonjuk a tanulságot, hogy a jövő vezetője fel lehessen készülve a nép szükségleteinek és bajainak orvoslására. Tehát itt következik a legfontosabb rész, a falu közvetlen segítése. (Haáz Ferenc: Az erdélyi falumunka.)

A megismerésben pályázatokkal ösztönözték a falumunkásokat. Pályázati tételek voltak például: az egymástól elszakadt intelligencia és a nép, egy falu teljes szociográfiája stb. stb. A feldolgozások legkonkrétebb eredménye eddig az Erdélyi Fiatalok négy falufüzete: Gyallai-Pap Zsigmond: A nép és az intelligencia, Demeter Béla: Hogyan tanulmányozzam a falu életét (kérdőív), Demeter Béla: A falu és a szellemi áramlatok, Mikó Imre: Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés. Az Erdélyi Fiatalok munkájára jellemző László Dezsőnek az Erdélyi Fiatalok falufüzetei elé írt előszava: „Az Erdélyi Fiatalok kezdetől fogva munkaközösség akart lenni. Fiatal erdélyi magyarok munkaközössége a legteljesebb erdélyi magyar jövő érdekében.“

A CSONKAORSZÁGBAN később jött rá a fiatalság a falumunka, illetve általában a szociográfiai munka szükségességére. Itt nem szerepelt az a szempont, hogy hódítókkal szemben kell a kisebbségi sorba jutott magyarságnak az erejét növelni, mindezt ideig kevesen gondoltak arra, hogy a magyar nemzeti jelleg egyelőre egy nagyon halványan meghatározott fogalom, melynek magyarozatán és megismerésén még sokaknak kell dolgozniuk. A fiatalság nacionalizmusa, mivel nem voltak idegennyelvű behatások, megelégedett azzal, hogy az öregebbek nemzeti gondolatának a kitaposott útjait járja és a magyarság védelmében a magyarság erősítésének gondolatát egész a legújabb időkig elhanyagolta. A legfiatalabbak, azok, akik mint „húszévesek“ szerepelnek a generációs osztályozásban, rádöbbenek ennek a felfogásnak a felületességére és fölismerték azt, hogy a magyarság szociális állapotának a fölmérése nemcsak szociális, hanem egyben nemzeti feladat is. Ezzel a generációval a magyarországi fiatalság közelebb jutott a kisebbségi magyar fiatalság felfogásához annál is inkább, mert lassan-lassan észreveszi azt is, hogy tulajdonképpen ő is kisebbségben van. Csak éppen a kisebbségi ellentétek nem olyan élesek, mert a kisebbség forrása nem a külön nyelv és külön faj, hanem az életkor- és felfogáskülönbség. Természetesen a magyar fiatalság öregekkel szembeni kisebbségi helyzete sem súlyosságban, sem minőségben nem hasonlítható az utódállamok magyar fiatalságának

a helyzetéhez, de végeredményképpen, ha más okok miatt is, ő sem látja a maga elkészített helyét a maga országában. Ez a körülmény vezet arra, hogy a legújabb magyar fiatalság már meglehetősen azonos gondolkodást mutat az utódállamok magyar ifjúságával és hogy célkitűzéseik és munkaprogramjaik is mind közelebb és közelebb jutnak egymáshoz. Ami annyit jelent, hogy kialakulóban van a határokon inneni és túli magyar fiatalság egysége és az immár azonos munkaprogramul egy teljes egymásratalálást tesz remélhetővé.

Ez az azonos munkaprogram: a néppel, a munkássággal, mint a legszélesebb és legnemzetibb magyar réteggel való foglalkozás. Ennek a programúinak eddig csak elszórtan akadtak munkásai a magyar fiatalság egyes csoportjaiban. A legtökéletesebb szociális kutatómunkát mindenesetre a szegedi fiatalok agrársetdement-mozgalma végezte eddig a szegedkönyéki tanyákon. Míg a többi népkutatási munka eredményei elsikkadtak a gyűjtők jószándékú, de állhatatlan lelkesedésén, a szegediek angol és erdélyi nyomokon indult munkájában a tanyakutatás már céltudatos, programmszerű értelmezést kapott.

Akik ilyen szociográfiai jellegű munkát végeztek a szegedi fiatalokon kívül, azokban inkább a jószándék volt meg, mint a hozzáértés. Szétszórtan, mintegy annak a követelése nélkül, hogy mások is tudjanak a munkáról, valami naiv magátólértetődőség hitében végeztek egyesek és csoportok szociális kutatómunkát. Az öregcserkészet „regölés“ néven a városi fiút akarta közelebb hozni a vidéki emberhez. Eredmény: egy csomó kirándulás, megismerés, új népdal, amit a jelenvoltak megtanultak és azt hitték, ezzel munkájuk be is fejeződött. Csomó egyéni élménynél, egyéni tapasztalásnál nem jutottak többre, nem tudták a munkát és az eredmények értékesítését és minél szélesebb körben való ismertetését lehetővé tenni. Annyit mégis használtak, hogy a faluban előkészítették egy későbbi ilyen irányú rendszeres munkának a talajt, bejárták a szociális terra incognitákat, de nem térképezték föl, csak mint pionírok érintették a problémákat. Némely helyütt, mint például a debreceni főiskolás öregcserkészek között a „regölés“-ből szociográfiai munka fejlődött ki, amelyik egyelőre még közközre nem bocsátott szép eredményeket tud felmutatni. Munkájuk az erdélyi fiatalokétól különbözik többek között abban, hogy módszerükben az adatgyűjtés elé fölvtették a „barátkozást“ is. Mielőtt az adatgyűjtéshez fognának, előadásokat, tábortüzeket rendeznek a faluban, szisztematikusan és mindenütt, hogy a helybeliek nehezen megolvadó közönyt és ellenszenvét legyűrjék. Ezenkívül a legújabb időkben indult meg orvostanhallgatók és hallgatónők részvételével egy szociálhigiéniai settlement, mely a Pestkönyéket szándékozik a népbetegségek elterjedtsége szempontjából kutatás alá venni. Valami szociális munkát csaknem minden komolyabbnak vehető ifjúsági egyesülés végzett és végez, de a központosítás és a célszerű kihasználás hiánya miatt mindé munkákból közel sem tudják a benne rejlő értéket napvilágra hozni.

TALÁN NEM ÉRDEKTELEN néhány különleges adat megemlítése, arra való utalással, hogy milyen társadalompszichológiai megfigyelé-

seket lehet tenni egy szociográfiai gyűjtőmunka kapcsán. Még a városok szociálpolitikai ügyosztályainak, a Társadalombiztosításnak, az Országos Szociálpolitikai Intézetnek a környezettanulmányai alapján is, amelyek nem annyira a társadalom, mint inkább a segélyezendő Ínséges szempontjából gyűjtik az adatokat, egészen különleges következtetések vonhatók le. Péccett például a hatósági ínségakció kapcsán az egyik szellemi ínségmunkás gyűjteni kezdte a vadházásokra vonatkozó adatokat. A munkát még nem fejezte be, de az eddigi hozzávetőleges eredmények szerint a vadházasságban élők 25 százaléka törvénytelen gyermeke szüleinek. Ha figyelembe vesszük azt, hogy országos viszonylatban a törvénytelen gyermekek a Magyarországon született gyermekek néhány ezrelékét teszik, arra a következtetésre juthatunk, hogy szinte kimondható: a vadházasság öröklődik. Kimutatható, hogy a vadházások gyermekeinek legnagyobb része szintén vadházasságra vesz magához asszonyt vagy vadházastársa lesz emberének. A férfiak közül 80 százalék, a nők közül 60 százalék kötött vadházassága előtt törvényes házasságot. Arra a kérdésre, hogy miért nem kötnek törvényes házasságot, már azok, akiknek nincs különváltan élő feleségük, a legkülönbözőbb válaszokat adták. A legtöbben azért, mert nem tudták előteremteni a házasságkötéshez szükséges összeget, volt, aki azt hozta fel okul, hogy nincs pénze, amin olyan ruhát vehetne, hogy abban a templomba menjen esküdni, volt, aki a „nem érdemes már arra a rövid időre“ elve alapján akart megmaradni a vadházás állapotban és volt, aki azért nem kötött törvényes házasságot a feleségével, mert a vadházasságban született gyermekeik időközben mind vadházasságot kötöttek és ellenzik, hogy a szüleik törvényes házasságra lépjenek.

Hilscher Rezső tízezer tanonc adatait gyűjtötte össze. £ 14—18 éves tanoncok 65 százaléka venereás beteg. Mikor ennek okát kutatták, rájöttek arra, hogy a tanoncgyerek legnagyobb része teljes magárahagyottságban él, mesterétől semmi útmutatást nem kap olyasmire, ami nem tartozik a munkájához. A legtöbbje még gyerekkorában került el a szüleitől, azóta a munkaidőn kívül magános, csavargó életet folytat.

Marienthalban az Österreichische Wirtschaftspsychologische Forschungsstelle kutatói végeztek adatgyűjtéseket a munkanélküliség lélektanához. A faluban ugyanis a gyár munkájának a megszűntével mindenki munkanélküli lett és azóta mindenki a munkanélküliségléből élt. A kulturális állapotokat kutatván, kiderült, hogy mióta a falu munkanélküli, a falubeli ingyenes könyvtárból feleannyi könyvet vesznek ki, mint annakidején, mikor volt munkájuk. Akkor napi egy-két óra szabadidejük volt, most mindig szabadidejük van, mert semmiféle munkát nem vállalhatnak, mert ha vállalnak, elveszítik a munkanélküliségélyt.

Mindez csak igénytelen példa akar lenni, halvány utalás arra, hogy milyen naiv kötéláncot jár a szociális politikus mindaddig, amíg nincs meg a hungarológjának az a sok kötetnyi fejezete, mely az ország szociális topográfiáját ismerteti. Talán első pillantásra lényegtelennek látszik, hogy a debrecenkörnyéki tanyai gyerek megkérdezi az agrár-settlement-munkát végző fiatalembertől, hogy a kockacukor, amivel megkínálta, ehető-e, de amíg ezekkel a lényegteleniségekkel nem vagyunk tisztában, nem vagyunk tisztában azzal, hogy hogyan él a nép,

ami annyit jelents hogy nem vagyunk tisztában azzal: hogyan él a magyarság.

A FIATAL MAGYARSÁG e szempontok nyomán vette programjába a múlt esztendő őszén egy tervszerű szociográfiai akció megindítását. A munka külső és belső szükségszerűségének megfontolásán kívül vezette az a tudat, hogy öregcserkész-szervezetek csaknem minden részén vannak az országnak, úgyhogy módjában áll a munkát egyes vidékeken az azon a vidéken otthonos fiatalokkal elvégeztetni. Ami nagyon lényeges, mert ilyen beállításban el lehet kerülni a vidéki ember megnyerésének nem éppen könnyű munkáját és nem kerül elő mindjárt az első pillanatban az a félreértés, hogy esetleg „adót akar a fiatalúr“. Ennek a F fiatal Magyarság keretében indítandó szociográfiai akciónak a célkitűzése kettős: egyik célkitűzés a nép felé, a másik célkitűzés az intelligencia felé irányul. Cél elsősorban a nép megismerése: másodsorban a nép megismertetése. A két munkának párhuzamosan és egyenlő intenzitással kell folynia. Egyik feladat sem kevésbé fontos, mint a másik. Mert hiszen a szociográfiai felvételnek nem célja egy önmagáért való anyaggyűjtés, egy pusztá, senki által el nem olvasott statisztika, hanem igenis célja az egyes néprétegek egymással való megismertetése és bemutatása annak, hogy a politikai szocializmussal szemben egy társadalmi szociálpolitikával milyen bajokon kell legsürgősebben segíteni.

Tekintettel arra, hogy a munkába minél több kutató bekapcsolása kívánatos, mondhatnám az ideál az, hogy minden fiatalember képviselje egy falu életéről való adatok összességét, a munkát minél többeknek a részvételével tervezzük. Cél az, hogy az azonos szisztéma, az azonos kutatási módszer alapján minden fiatalember oda tudja látni az adatok mögé a falu közösségének azt az életét, amelynek az összeírható adatok csak halvány csontvázat adják. Ennek a szempontnak megfelelően a kutatás nem néhány szociográfiailag teljesen képzett kutató munkája, hanem olyanoké, akik esetleg akkor, mikor a kutatási munkához szolgáltatott támpontokat megkapják, még kevésbé értenek a szociográfia módszereihez. Ezért a kutatásnak első fázisa egy kérdőíves kutatómunka. Mindenki, aki önkéntes falumunkára vállalkozik, kap egy kérdőívet, amelynek a megszerkesztésében a főszempont az volt, hogy a szociográfiai módszerekben járatlannak útmutatást adjon. Ezekből a kérdőívekből 150 drb kísérleti célra elkészült és szétment az ország minden tájára. Az ezek nyomán leszűrt tanulságokból lehet majd megszerkeszteni a végleges kérdőíveket, amelyeknek segítségével elindulhat a rendszeres munka. Ez tájegységek és gazdasági egységek szerint venné sorra az ország egyes vidékeit, elsőnek a Dunántúlt. A módszer természetesen nem statisztikai, tehát nem minden falu minden emberéről és nem is minden faluról vesszük majd föl az adatokat, hanem tipikus, tehát a jellemző falu jellemző szociális állapotú családjaival foglalkozó. A munkának ez a része most, júniusban már folyik és őszre már eredményeket fog hozni.

Mindez csak a kutatás első része. A második rész munkája már olyanokra vár, akik hivatásukkal kapcsolatban (pl. közegészségüggyel

foglalkozó orvosok, közgazdászok, mezőgazdasági gépszakértők és elsősorban a publikáció munkáját végző írók stb., stb.) mélyebben érdeklődnek a problémák iránt. Ezek a részleteredmények, a Szociográfiai Intézet stb., stb. adatainak a fölhasználásával feldolgozzák az egyes tájegységekre vonatkozó anyagot és a publikációra előkészítik. Mindennek természetesen szigorúan központosítva kell történnie, hogy gondoskodni lehessen minden adat és minden tünet megismeretetéséről. A publikáció nem elégedhetik meg sem a csak-tudományos, sem a csak-művészeti stílusban való feldolgozással, még riportszerű közlésre is szükség van, hogy a társadalomnak lehetőleg minden rétege kapjon fölvilágosítást arról, ami a társadalmat legjobban kell hogy érdekelje: önmaga előtt is ismeretlen önmagáról.

AZ EGÉSZ FIATALSÁG számára Zilahy Lajos vetette föl a szociográfiai munka eszméjét ez év elején a fiatalság sajtójának a képviselői előtt. Elgondolása szerint e munka alapján a fiatalság egyes csoportjai között levő ellentétek e közös és mindnyájuk számára egyként szükséges munka kapcsán megszüntethetők lennének. Ha az az utópia, hogy minden fiatal egyesülést tömöríteni lehet e munka kapcsán, talán valószínűtlen is, annyi mindenestre már történt, hogy a vallási keretekben működő fiatal egyesületek részvételüket bejelentették és köztük e munka kapcsán valami közös mentalitás nyilvánvalóan ki fog alakulni. A Fialat Magyarság öregcserkész-szervezetein kívül az Emericana és a Soli Deo Gloria Szövetség tagjai már a kísérleti-kérdőíves előkészítő munkában is résztvesznek és biztosra remélhető, hogy az első eredményekkel mind többen és többen kapcsolódnak majd a fiatalságból részint a kutatás, részint a publikáció munkájába. Ha a fiatalság mint fiatalság vállalja ezt a munkát, a megismerésen kívül, amire elsősorban szüksége van, elérheti azt, hogy talán már nemsokára nemcsak azon a címen emelheti föl a szavát, hogy fiatal, hanem azon a címen is, hogy egyedül ő ismeri a mai magyar társadalmat.

Mondtuk, hogy a felvidék életében merült fel először a szociográfiai munkának mint a fiatalság munkaprogramjának a gondolata. A Sarló marxista irányba való eltolódásának következtében ott most csak újra kellett, hogy kiejtjen a munkaterv és úgy hisszük, ezúttal alkalmas szövegekre és munkásokra talál. A magyarországi akcióval csaknem pontosan egyidejűleg készítették el a felvidéki magyarság szociális állapotának fölmerését célzó tervet. Mint fentebb említettem, ennek a programgyökének a határokon túli és inneni fiatalságban való fölmerülése és ennek a programnak a munkálása lehetőséget ad arra, hogy szoros kapcsolatba kerüljön a két kisebbségi és a magyarországi fiatalság. Erről a szoros kapcsolatról felvidéki viszonylatban ma már nemcsak mint lehetőségről, hanem mint kiépülő tényleges adottságról beszélhetünk. A Felvidéken most induló szociográfiai munkáról, illetve az azt elindító fiatalságról Somogyi László így ír a Fialat Magyarságnak:

Kétségtelen, hogy fejlődéstani szempontból a felvidéki főiskolás mozgalmak és általában a főiskolás mentalitás az elmúlt 16 esztendő folyamán óriási változásokon és átformálódásokon ment keresztül.

Radikális módon szakítván a háború előtti világ régivágású, problémánélküli diáktípusával, egyedüli életcéljául a kisebbségi helyzetkép pozitív megismerését és a produktív munkát tűzte ki.

A felvidéki szociográfiai gyűjtés a szlovenszkoí magyarság kulturális, gazdasági, társadalmi és egészségügyi helyzetéről akar pontos statisztikát összeállítani, vizsgálni akarja különösképpen azon szempontokat, melyeken keresztül a tendenciózus csehszlovák politika a kisebbségi érdeklőfrontot támadni akarja.

Földdolgozás alá kerülnek elsősorban azon színmagyar vidékek, melyek földrajzilag legközelebb esnek a magyarországi nyelvterülethez, így elsősorban a Csallóköz, a Kismagyar-Alföld, az Ipoly melléke, Gömör és a tiszavidéki magyar szigetek. Második fejezet gyanánt képzeljük el az ú. n. nemzetiségileg kevert területek, harmadik stádiumként az elszigetelten különálló magyar települések feldolgozását.

Nem szükséges talán hosszasan vázolni annak a jelentőségét, hogy mit jelent a határokon innen és a határokon túl egyazon téren dolgozó fiataloknak, hogy „odaát“ ugyanezekkel az eszközökkel ugyanezt a munkát végzik. Főleges beszélni arról, hogy mit jelent majd, ha birtokában leszünk a szlovenszkoí és a magyarországi határmellék szociális adatainak és talán mindenki előtt közvetlenül világos, hogy mennyivel igazabb és értelmesebb együttműködést teremtő munka ez, mint az uszító elfogultság és a szavaló irredenta, mely idebenn kiabál, ahelyett hogy odaát segítene.

„Vallani és vállalni“ volt az erdélyiek nehéz idejében az erdélyi jelszó, amely több mint jelszó, mert értelmet ad és irányt mutat. Ezt a feladatot azzal vehetjük át és adhatjuk tovább, hogy a magyarság fiatalságának hivatása: megismerni és megismertetni, tanulni és tanítani, észrevenni és észrevétni. IV. Béláról közismert az a kép, amelyen a tatárjárás után végigjárja az országot és végigtapasztalja a pusztulást. A háború, Trianon, a gazdasági válság hármas tatárjárása új országépítést tett itt szükségessé, amely előtt végig kell járni az országot, hogy lássuk, hová lehet, hova kell, hogyan kell építeni. Amíg nem ismerjük az ország minden talpalatnyi helyének állapotát, nem beszélhetünk sem nemzeti megújodásról, sem telepítésről, sem építőprogramról. Járnia annak kell, akinek fiatalok az inai és látnia annak, akinek friss és elfogulatlan szemei vannak a látásra. A fiatalságra itt olyan szerep vár, amely több mint március és a fiatalságon áll, hogy több legyen mint „márciusi“. Az ifjúsági egyesületek már eléggé bebizonyították, hogy kicsiben összekötnek, nagyban szétválasztanak, kereteikben a fiatalság sokszor beleragadt az öregek sértődős és sokszor kicsinyes politikájának másába, az úgynevezett „diákpolitikába“. Ma már tisztában vagyunk azzal, hogy nem egyesület az, ami a fiatalságot és ezzel a jövő Magyarországot a maga hivatására szólíthatja, hanem munkaközösség. A munkaközösség közös és egyjelleű munkát kíván, a közös munka közös látást, egyjelleű lelket. Ha az ifjúság közösen elvégzett munka alapján és nem röptében elkapott, előreválasztott elvek alapján érzi majd magát együvé tartozónak, akkor elkezdte megteremteni alulról azt az egységes magyarságot, amelyről mint nemzeti egységről ma olyan szívesen álmodnak.

A MAI TELEVÍZIÓS MŰSOROK

A SZÍNHÁZ FELETT állandóan kongatják a halálharangot.

A vészjelzők szerint a mozi meg a rádió már eddig is legázolta a színházat, s ami ebből a mozis-rádiós tatárjárásból még megmaradt, azt irmagjában is elpusztítja majd a mind fenyegetőbb rém, a televízió. Ez a színházfaló műszaki csoda feltartóztatlanul jön, a színház barátai remegve beszélnek és írnak róla. Az ijedelmet csak fokozzák a televízióról szóló hírlapi közlemények, melyek szerint Amerikában meg Angolországban olyan mindennapos a televíziós műsoradás, mint nálunk a rádió cigánymuzsikája. A közönség bizonyos türelmetlenséggel várja már a televíziót, mert megszokta a műszaki haladás gyors ütemét és a sok emlegetés felcsigázta az érdeklődését. Időszerű dolog tehát beszámolnunk arról, hogy hol és milyen mértékben vannak rendszeres televíziós műsorok és miből tevődnek össze az ilyen műsorszámok? Nem műszaki leírást, hanem műsorlehetőségi helyzetképet nyújtunk a hangoskép rádióközvetítéséről.

Az európai rádiózásban ma még mindössze csak négy állomás ad rendszeresen televíziót, ezek közül is a rendes rádióműsorba beillesztve csupán csak London, pontosan szólva a brit rádió Midland Regional nevű állomása. Ez minden hétfőn, kedden, csütörtökön és pénteken este tizenegyől féltizenkettőig (nyugateurópai idő szerint) tart televíziós adást; képközvetítése 261.5 méteres hullámhosszon történik 7:3 arányú alakban, másodpercenként 12.5 kép vetítésgyorsasággal. A képekhez járuló beszédet és zenét 398.9 méteres hullámhosszon közvetítik 25 kilowattos adóerősséggel, míg a képközvetítés 50 kilowattal történik. Amint látjuk ezekből az adatokból, az angolok eltérő erősséggel dolgoznak a kép- és a hanghullámhosszúságon. A németek csupán kísérleti műsort adnak, mégpedig Berlin 6.985 méteres úgynevezett ultrarövid (10 méteren aluli) hullámon, ez a műsor minden hétköznap délelőtt 10—11 óra közt van, másodpercenként 25 képpel, 5:6 alakban; a másik német televíziós állomás a Deutschlandsender, ez 1635 méteren kedden és szombaton délelőtt 9—10 között, csütörtökön 13.45—14.45 között működik, 12.5 képet ad másodpercenként 3:4 alakban. A negyedik televíziós állomás Róma 80 méteres hullámhosszal, másodpercenként 20 képpel, 4:3 alakban, kedden és pénteken este n-től 12-ig. A felsoroltakból nyilvánvaló, hogy a rendszeres televíziós műsorokról szóló

hírek túlzottak és csak indokolatlan igényeket keltenek a rádiózás iránt érdeklődő közönségünkben.

Ismételjük, hogy Európában ma még csupán egyetlen állomás közli a nagyközönséggel hétről-hétre előre megállapított televíziós műsorát, ez is csak négyszer egy héten ad televíziót, esetenként fél-félórás műsorral, ami a rendes hangrádió 13—14 órás napi műsor-nyújtásával szemben bizony még igen kevés. Ez az állomás most, a tavasz elején kapta meg új televíziós stúdióját és így a világ legtökéletesebb televíziós adója.

Lássuk, miből áll a legelőljáró televíziós stúdió műsora?

A laikus valahogy olymódon gondolja el a televíziós műsort, hogy a helyszíni közvetítéseknél ismert módon felállítják a mikrofonokat, meg a rádió-látás közvetítő készülékeit és a hallgató-néző otthon mindent hall és lát, mintha jelen volna. Afféle házi mozi él a képzeletében, mely tetszésszerinti színelőadást, hangversenyt és látványos eseményt hangosfilmhíradó módján a lakásba szállít drót nélkül. Azok is, akik a színházak és a mai szórakoztató ipar forradalmi megsemmisítéséről beszélnek, erre gondolnak. Kétségtelen, hogy a televízió egykor általános használati fokán ebből az azonnali otthoni hangosfilmhíradóból fog állni, ma azonban a közönség ilyen kiszolgálása még lehetetlen. A televízió még nem réme sem a színháznak, sem az egyéb mai szórakoztató iparnak, hanem, amint mindjárt látni fogjuk, gyermekcipőben járó, de egyre növekedő valami. Az előadások és események közvetlen felvételéhez és közvetítéséhez fejletlen és korlátozott; a benne legelői dolgozók szerint is alig-äug vannak kilátásai arra, hogy a rémüldözők által felidézett forradalmi cselekedeteket a közel jövőben elkövetesse.

Bizonyos dolgokat azonban már meg tud csinálni. A legutóbbi másfél év alatt új technikai eredményekre tett szert, melyek a szereplőknek kiterjedtebb mozgási lehetőségeket biztosítanak. A televíziós műsor ma még élő személyeknek csak a fejét tudja felismerhetően közvetíteni. Ezért az énekes-műsor rendszerint a szereplő fejét látatja és a hangját hallatja, mint a mozi premier plánján. Nemrégiben sikerült közvetlen felvételeknél az egész alakot úgy adni, hogy felénk közeledve, az arcát felismerhessük. A brit rádió televíziós osztályának vezetője, Robb, nagy örömmel közölte ezt a World-Radióban. Jeleneteknél már kulisszákat is használhatnak és mint a moziban, betűs és rajzos magyarázatokat alkalmazhatnak. A műsor egyszerű jelenetekből, főleg táncokból áll. A leghíresebb angol táncosnők lépnek fel Midland Regional televíziós stúdiójában, majd táncospárok híres balettekből, sőt kisebb balett-együttesek is. Az éneklő és táncoló szereplők jelenetein kívül közvetítenek még ökölvívómérkőzéseket, divatbemutatókat, akrobata- és zsonglőrjeleneteket, állatokról felvett mozgásjeleneteket, operett- és revürészleteket. Művészeti gyűjtemények bemutatását is közvetítették már, legutóbb Marlborough herceg beszélt híres öséről a televíziós műsorban, a „Marlborough és Anna királynő kiállításáról.“

Hogy megy végbe az ilyen televíziós műsor vevése? Az ember leül televíziós vevőkészüléke elé, mely olyan, mint a rendes hang-

rádiós készülék, de egy ráépített rész a homlokzatán üvegfalat mutat felénk. Ez a kép megjelenésének helye, huszonhárom centiméter széles és tíz centiméter magas lap (a méret az adóállomás már említett formaaránya szerint változik). Háromnegyed tizenegy után ott ülünk és várjuk a bemondót, aki tizenegykor megszólal és közli, mit fogunk látni és hallani. Az ernyőn megjelenik a műsor, mondjuk egy szép fiatal lány, aki énekel és táncol. Ha nem tetszik a dolog, kikapcsoljuk; ha végignéztük és hallgattuk a műsort, a műsorközlő nem azt mondja, hogy elhangzott ez és ez, hanem: „hölgyeim és uraim, látták és hallották..

Érdekes és elfogódottá tevő dolog ez is, mint a hangosrádió még mindig, de a televíziótól mást várunk. A közvetlen televíziós leadás mai állapotában még nem alkalmas nagyarányú elterjedésre, hiszen sokkal kevesebbet nyújt a műsora, semhogy állandó szórakoztatásul szolgálhatna. Hogy a rádiózó közönség érdeklődése mekkora a televízió iránt, azt bajos megmondani, mivel a hangosképek vételéhez külön rádióengedély nem szükséges. A brit rádió televíziós osztálya a beérkező levelekből és a televíziós klubok számából következtet. Közönséglevelet nemcsak Nagy-Britannia területéről kapnak a televíziós stúdióban, hanem Franciaországból, Németországból, a skandináv államokból, sőt Olaszországból is. A londoni televíziós műsort sikerült jól venni Bécsben és igen tisztán Szicüiában. Mindez persze még nem jelent milliós közönséget, hanem csak tekintélyes számú különlegességkedvelőt.

A közvetlen közvetítések ilyenformán még sok kísérletezésre és fejlesztésre szorulnak. A televízió azonban dolgozhat közvetett felvételekkel is s ez az út már jóval tökéletesebb. Hogy ha tudniillik tömegjelenetek, alkalmi események és egyéb effélék közvetítéséről van szó — a televízió a filmet veheti segítségül. Ezen a ponton bámulhatjuk meg csak igazán a műszaki haladást: sikerült ugyanis az egész filmfelvételi eljárás időtartamát, tehát a felvételt, kidolgozást, fixálást és televíziós átvitelre való beállítást körülbelül 30 másodpercre lezorítani. Ilymódon lehetséges, hogy valamely eseményt félperccel később a megtörténte után televíziós úton végignézzünk. E nagyszerű eljárást szaknyelven „közbevetett filmközvetítés^{ef}-nek nevezik. Ha most már tudjuk, hogy a rendes filmek és a hangos filmek rádióközvetítése ugyanazon elvek alapján megy végbe, mint a közbevetett filmközvetítésnél, akkor világosan előttünk van a mai televíziós műsorok három lehetősége: 1. a közvetlen televíziós felvétel; 2. a közbevetett filmközvetítés; 3. a rendes hangosfilmek átvitele.

A televízió e három lehetőségével már nem is volnának különösebb bajok a rendszeres és mindenkit kielégítő műsoradással, ha nem adódnának kellemetlen műszaki nehézségek. Egy ilyen például mindjárt az, hogy a televíziós közvetítés mindhárom fajtájánál a keletkező igen-igen gyenge áramot rendkívül fel kell erősíteni. A televíziós erősítő alapelv tekintetében olyan, mint az ismert mai rádióerősítő; csakhogy a televíziós erősítőtől hasonlíthatatlanul többet kell követelnünk; amíg ugyanis a rádióerősítő legfeljebb 10.000 hertzig erősít

fel frekvenciákat, a televíziós erősítő 180-as képsornál majdnem 1,000.000 hertzig tartozik erősíteni. Ilyen erősítő pedig még nincsen. Egy műfogással lehet ugyan segíteni az erősítő e nagy feladatán, csak hogy akkor a rendkívül magas rezgésszámú vivőhullámok előállítására támaszt nehézségeket. Gyakorlatban ezért meg kell ma még elégednünk a legfeljebb 90 soros képpontokkal, ami a képek minőségének esését jelenti.

Vannak azonban egyéb bajok is, melyeket szintén tudnunk kell, ha a televízióról az átlagos művelt ember színvonalán tájékozódni akarunk. A televíziós leadóállomás ugyanis sokkal nagyobb rezgéstágasságot kíván, mint a csak hangosrádió. Közérthetőséggel ez azt jelenti, hogy a normális rádióhullámok tartományában minden televíziós állomás sokkal jobban zavarja a hullámfokozaton hozzá közelállókat, mint a csak hangosrádió. Hogy tehát a televíziós állomások normális hullámhosszon nyugodtan dolgozhassák, a meglévő európai állomások jórészt el kellene némítani, ami persze merő lehetetlenség.

A televízió ezért új hullámtartomány után kénytelen nézni, melyben csak maga az úr. Ez az úgynevezett ultrarövid hullámok területe, a 10 méteren aluliaké. Az ultrarövid hullámoknak megvan az a kitűnő tulajdonságuk, hogy semmiféle zavarnak nincsenek kitéve; ezzel a nagy előnnyel szemben nem csekély bajuk, hogy igen kicsi a hatótávolságuk. A fénysugarakhoz hasonlítanak ebben, melyeknek ereje a távolság négyzetével csökken. Egy éppen most piacra került, a legutóbbi tapasztalatok alapján elkészült angol televíziós rádióvevőkészülék „kifogástalan televíziós vételt biztosít 65 km-es körsugáron belül.“ Ebből az következik, hogy a 65 km-es sugárhatáron túl csak úgy lehetséges a jó televíziós rádiózás, ha ott már egy másik adóállomás működik; és így tovább minden 130 km-re újabb állomásnak kellene lennie, ha az ország egész területén televíziózni akarunk.

Az állandó televíziós rádióműsoradásnak tehát ma még, mint láttuk, elég jelentékeny akadályai vannak és arra a kérdésre, hogy mikor kezdhünk végre televíziózni, bizony ezek miatt nem lehet felelni. A már említett televíziós állomások közül Berlin és a Deutschlandsender csak filmeket és hangosfilmeket közvetít, Róma élő személyek fejét adja képein, Midland Regional pedig az élő fejeken kívül egyszerű jeleneteket is.

Jó időnek el kell telnie addig, míg a televízió árthat a színháznak. Ezalatt pedig a színház újra erőre kaphat, csak hinni kell benne és szeretni. Aki valóban szereti a színházat, annak nem pótolhatja azt sem a mozi, sem a rádió, de még a legtökéletesebb televízió sem.

AZ ATOMBONTÁS PROBLÉMÁJÁRÓL

A FIZIKA ama nagy felfedezései és átfogó gondolatai között, melyek az anyagi világra vonatkozó felfogásunkat az utóbbi évtizedekben oly mélyrehatóan átalakították, az atomok felbontására vonatkozó kísérletek méltán keltették fel szélesebb körök érdeklődését. A művelt laikus közönség szempontjából e kérdésnek még az a nagy előnye is megvan, hogy behatóbb szakismeret nélkül tájékozódhat e kérdés főbb vonatkozásairól, ellentétben olyan újabb fizikai elméletekkel, mint a relativitás elméletével és a kvantummechanikával, melyek az elvont gondolkodásban nagyfokú jártasságot igényelnek és melyekre vonatkozó népszerűsítő irodalom ezért nagyrészt igazi belátáshoz nem vezetett, sőt legtöbbször félrevezető volt. Mert a népszerűsítő irodalom csak akkor bír művelő hatással, ha igazi ismeretet közvetít, ha legalább egynémely alapvető gondolat igazi megértéséhez, az állítások tapasztalati alapjainak felmutatásához vezet.

A napjainkban terjeszkedő népszerűsítő irodalom egy része rendkívül sok kárt okozott. Nagy elméletekből kiragadott egyes állításokat, melyek jelszószerű beállításra alkalmasak voltak és ezeket a köztudatba dobta. Így hallottuk, hogy a relativitás elmélete „összezúzta“ a Newton-féle fizikát, hogy a kvantummechanika „megdöntötte“ a kauzalitás elvét, hogy az elektrónról kiderült, hogy az nem anyag, hanem „hullámtorlódás“, vagy leírják azt, hogy a Bohr-féle atómelmélet szerint az elektrónok hogy mozognak az atomban, anélkül, hogy kifejtenék, hogy ez az elgondolás mire való. Ez az ismeretetés éppolyan, mint ha egy mélyértelmű, de nehezen hozzáférhető műről, mint például a Divina Commediáról úgy akarna fogalmat adni valaki, hogy elmondaná, mi Dante szerint a pokol topográfiája. Ez a fajta irodalom nagy mértékben hozzájárult áhhoz, hogy az emberek tényeken és szigorú elgondolásokon alapuló tudományos eredmények és egész más jellegű divatos irányzatok közt különbséget tenni nem tudnak, hogy ma okkultizmus, jövendőmondás, asztrológia és hasonlók sokak szemében a természettudományok diszciplínáival egyenlő jellegű és értékű jelenségek. Természetesen egy konkrét tényekre és valóságos elgondolásokra támaszkodó népszerűsítés mindig több fáradságot tételez fel az olvasótól, mint az, mely meg nem indokolt kész eredmények és általános elvek jelszószerű beállítására szorítkozik.

1. KÉMIAI ALAPFOGALMAK. Hogy az atómbontás kérdésébe behatolhassunk, szükséges lesz a kémia néhány alapfogalmának emlékeztetőbe idézése és azoknak újabb szempontok figyelembevételével való kiegészítése.

A tudományos kémia alapját képezi ama felismerés, hogy a rendkívül nagy számú anyagot aránylag kis számú anyagra bonthatjuk fel, melyeket a legutóbbi időig semmiféle kémiai és fizikai eljárással nem sikerült tovább felbontani. Ezeket az anyagokat nevezzük kémiai elemeknek, számuk körülbelül 90.

A többi anyag közül a vegyületek olyan jól definiált anyagok, melyekben az elemek mindig meghatározott tömegarányokban fordulnak elő és melyek élesen megkülönböztetendők az elemek egyszerű keverékeitől.

A testek számos fizikai és kémiai sajátosságáról számot tudunk adni, ha feltesszük, hogy az elemek egyenlő, meghatározott tömegű részekből, atomokból vannak felépítve, mely részek bizonyos önállósággal bírnak, például gázokban egyedül vagy molekulákká csoportosulva szabadon mozoghatnak. A legkönnyebb atom a hidrogénatom, ebből egy gramm hidrogénre $6 \cdot 10^{23}$ atom esik, ez egy oly szám, melyet a hatos után 23 nullával kell írni. Az atomok jellemzésére közönségesen nem azok abszolút tömegét, hanem az úgynevezett atómsúlyt adjuk meg. Az atómsúly az atomok viszonylagos tömege az oxigénatom tömegéhez képest, melyet 16-nak választunk. Ekkor a hidrogén atómsúlya valamivel több mint az egység, a héliumé szintén kissé több mint négy, a legnehezebb atom, az uránatom atómsúlya 238.

A vegyületeket úgy gondoljuk el, hogy az elemek atomjai egy szorosabb csoportosulást, molekulát képeznek. Ebből következik, hogy a vevőietekben az elemek mindig atómsúlyaik egész számú sokszorosai arányában fordulnak elő. Így pl. két atom hidrogén egy atom oxigénnel vizet képez, melynek kémiai képlete H_2O vagy egy atom hidrogén egy atom chlorral sósavat képez, melynek kémiai képlete HCl Magánál a hidrogéngáznál is meg kell különböztetni a molekulát az atomtól, mert a molekula két atomból áll.

A következő alapvető fontosságú lépés az elektron felfedezése volt. Kiderült, hogy a legkülönbözőbb anyagokból oly sugarak válthatók ki, melyek azonos minőségű, meghatározott negatív töltéssel és meghatározott tömeggel bíró részekből állanak. Az elektron tömege (m) és töltése (e) alapvető természeti állandók, melyek értéke pontosan meg van határozva, így az elektron tömege a legkönnyebb atom, a hidrogénatom tömegének csak $\frac{1}{1845}$ -öd része. Mivel minden anyagból választhatunk le elektronokat, kell hogy minden atomhoz tartozzanak elektronok. A további kutatások, melyeknek csupán eredményét közlöm, az atom következő képéhez vezettek:

Az atom áll egy igen kis méretű magból, melyben az atom túlnyomó tömege egyesítve van és amely pozitív töltéssel bír. Ezen mag körül keringenek az elektronok. Neutrális atomban annyi elektron van, ahány pozitív töltés egységgel bír a mag, e töltések száma az atom rendszáma, az atom egyik fő jellemző adata, mely első sorban mérvadó az atom fizikai és kémiai viselkedésére. A rendszám

hydrogénél egy, héliumnál kettő, lithiumnál három, szénnél hat, uránnál 92. Az atómsúly független a rendszámától és alig bír befolyással az elem viselkedésére. Így vannak különböző atómsúlyú, de megegyező rendszámú atomok, úgynevezett izotóp elemek, melyek sajátosságai olyannyira megegyeznek, hogy felismerésük és egyes esetekben való szétválasztásuk csak legújabb időben sikerült. Így van egy és kettő atómsúlyú hidrogén H^1 és H^2 , hat és hét atómsúlyú lithium Li^6 és Li^7 , hol az index nem az atomok számát, hanem az atómsúlyt jelenti.

Ha az atom egy vagy több elektront veszít, úgy egy vagy többszörösen töltött atommá, pozitív ionná válik, ha elektront vesz fel, negatív ionná lesz. Az atom általában könnyen veszít és könnyen pótolhatja az elvesztett elektront. Azonkívül az atom elektronrendszere különböző, ú. n. gerjesztett állapotokba is juthat.

Ezeken alapul az atom fénykibocsátása és a spektrumok egész elmélete, mely a mai fizikának egyik legjobban kidolgozott fejezete, de ezekkel nem foglalkozhatunk. Az atom ezen módosulásait, az ionizációt és gerjesztést, nem vonjuk be az „atómátalakulás“ fogalmába, mert ezek múltó változások, melyek az atommagot és annak fő jellemző adatait, a rendszámot és atómsúlyt nem érintik.

Nevezetes tapasztalat, hogy a „tisztá“ elemek atómsúlyai igen nagy megközelítéssel a hidrogén atómsúlyának egész számú sokszorosai. (Tiszta elemnek nevezzük az izotópok elkülönítésével nyert elemeket.) Egy kis eltérés, az ú. n. „tömeghiány“ megmarad ugyan, ennek értelmezéséről később lesz szó. Ez a tény támogatja azt a már régen Prouttól felállított feltevést, hogy az összes atomok hidrogénatomokból vannak felépítve, vagy amint újabb ismereteink alapján mondhatjuk, minden atom magja hidrogénmagból, a pozitív töltésű protonokból és elektronokból áll. Ha ezen feltevés helyes, úgy nincs kizárva, hogy sikerülni fog az atomot elemi részeire felbontani. De ez a szokásos kémiai és fizikai módszerekkel, mint kémiai reagensekkel, hevítéssel, elektromos árammal stb. nem sikerült, ami azt mutatja, hogy az atommag részei sokkal szorosabb kapcsolatban állanak egymással, mint az egyes atomok a molekulában, úgyhogy az atom felbontását csak oly eljárásoktól várhatjuk, melyek egész más nagyságrendű energiát koncentrálnak egy atomra, mint az előbb említett behatások.

2. A RADIOAKTIVITÁS. Még mielőtt ilyen kísérleteket sikerrel végezhetek volna, egy felfedezés a természetben emberi beavatkozás nélkül végbemenő atómtalakulásokra mutatott rá, amely jelenség beható tanulmányozása nemcsak mély betekintést engedett az atom természetébe, hanem a mesterséges atómbontáshoz is elvezetett. Ez a jelenség a radioaktivitás jelensége. A jelenség lényege az, hogy bizonyos elemek, mint urán, thorium, rádium és mások különféle sugárzások kibocsátásával más kémiai elemmé alakulnak át. Így az urán több közbenső fok után rádiummá, a rádium rádiumemanációvá és végre ólommal alakul. Az átalakulás minden radioaktív elemre jellemző sebességgel történik, amelynek mértékétől szolgálhat az az

idő, mialatt az illető elem meghatározott tömegének fele átalakul, az ú. n. félidő. A félidő uránnál körülbelül 5 milliárd év, rádiumnál 1590 év, rádiumemanációnál 4 nap, rádium C-nél 1 milliomod másodperc. A folyamatot semmiféle fizikai vagy kémiai behatással gyorsítani vagy lassítani nem sikerült és ellentétben a kémiai bomlásokkal, melyek sebességére a hőmérséklet mindig hatással van. Még másvalami mutatja, hogy itt nem közönséges kémiai átalakulás megy végbe: ez az átalakulásnál fejlődő hő, mely mintegy milliószor nagyobb, mint pl. oxidációnál fellépő égési hő.

A radioaktív átalakulásoknál bizonyos sugárzások lépnek fel, melyek a fotográfiai lemezre hatást gyakorolnak és alkalmat adtak a radioaktivitás jelensége felfedezésére. Megkülönböztetünk háromféle sugárzást, úgymint α , β és γ sugárzást. Az α sugarak nagy sebességgel mozgó héliummagok, melyek két elemi pozitív töltéssel bírnak. Ezért radioaktív átalakulásnál mindig héliumgáz is fejlődik. A β sugarak nagy sebességű elektronokból állanak, ezek mindegyike egy elemi negatív töltéssel bír. A γ sugarak nem állanak töltött részekből és ezért elektromos és mágneses erővel nem is téríthetők el, hanem elektromágneses hullámok, mint a fény és a röntgensugarak, csak hullámhosszuk rövidebb.

A radioaktív átalakulásoknál egy atom felrobban, úgyhogy az atom magjából egy α vagy egy β részecske kirepül és ezáltal egy más atom jön létre. Ha egy α részt lőtt ki, ezáltal az atómmag töltése két egységgel csökken, éppígy kétfővel csökken a rendszám is, ami nem más, mint a mag elemi töltéseinek száma. Az atómsúly négyvel csökken, mivel egy α rész atómsúlya négy. Egy oly átalakulásnál, melynél egy elektront lövel ki a mag, a mag egy negatív elemi töltést veszít, ami ugyanaz, mintha egy pozitív töltést nyert volna, a rendszám egy egységgel növekszik. Mivel az elektron tömege igen kicsiny, az atómsúly ezáltal érezhetően nem változik. Mivel egy atom fizikai és kémiai sajátosságait elsősorban a rendszám határozza meg, ennek meg fog felelni a keletkező elem jellege.

Több esetben a keletkező új elem is radioaktív és újra tovább bomlik, úgyhogy az egymást követő átalakulási termékeket egy „családfába“ foglalhatjuk össze. Minden átalakulásra jellemző, hogy milyen sugárzás kibocsátásával történik és mennyi az az idő, mialatt az illető elem bizonyos mennyiségének fele átalakul, az ú. n. félidő.

Ilyen hosszabb átalakulási sorok azok, amelyek az urán, actinium és a thoriumból indulnak ki. A függelékben feltüntetjük táblázatosán az uráncsaládot, hogy a fennforgó viszonyokról konkrét képét nyújtsunk. Ezekon kívül tudjuk, hogy vannak még egyes radioaktív elemek, mint a kálium és a rubidium (β -átalakulások) és a szamárium (α -átalakulás). Az utóbbi radioaktivitását hazánkfia Hevesy György fedezte fel.

A radioaktivitás felfedezése megdöntötte az atom abszolút változhatatlanságának dogmáját, de természetesen semmiképp sem tette feleslegessé az atom fogalmát. Az atom jóval szilárdabb, állandóbb képződmény, mint a molekula és kémiai átalakulásokban változatlan, habár végső felbonthatatlan egységnek nem tekinthető.

A radioaktivitás jelensége ezenkívül oly fontos belátásokra vezetett az atom általános megismerésére vonatkozólag, hogy még kissé foglalkoznunk kell vele.

Maga a radioaktív bomlás alaptörvénye a törvényszerűség oly típusát képviseli, amely itt a legegyszerűbb alakban lép fel és egész újabb fizikai felfogásunkra alapvető. A radioaktív bomlás úgy történik, hogy az időegységben a meglévő atomok egy bizonyos hányada felbomlik egy α vagy β rész kilökésével, míg a többi változatlan marad. A következő időben lassanként ezek is felbomlanak. Az egyes atomok közt különbséget nem tudunk tenni és nem is tudjuk megmondani, hogy közülük melyik fog felrobbanni, csak azt, hogy a sok közül milyen hányad bomlik fel. Éppígy nem tudjuk megmondani, hogy egy meghatározott atom mikor fog felrobbanni, csak azt tudjuk, ha sok atom van, akkor ezek egy bizonyos hányada, például fele, mennyi idő alatt bomlik fel. A radioaktív bomlást oly törvény szabályozza, melyet egy atomra ki sem tudunk mondani, hanem csak azok sokaságára. Ez egy tipikus statisztikai törvény, mely nem redukálható más elemi törvényre. Az újabb fizikai felfogás szerint ilyen más törvényekre nem redukálható statisztikai törvények uralják az elemi fizikai folyamatokat és ezek a tulajdonképpeni alaptörvények. Ennek a legmesszebbmenő következményei vannak egész fizikai világfelfogásunkra vonatkozólag, így a kauzalitás felfogására is, de ennek taglálásába nem bocsátkozhatunk.

A radioaktív sugárzások tanulmányozása más fontos belátásokhoz is vezetett. Így lehetővé tette a hélium tömegegységben meglévő atomok számának közvetlen, minden hipotézistől független meghatározását. Ugyanis lehetséges egy radioaktív anyagból kilépő α részek megszámlálása. Mivel ezenkívül ismerjük a belőle fejlődő hélium mennyiségét, az atomok száma közvetlenül adódik. Erre $1,5 \cdot 10^{23}$ -t kapunk. Ez egy oly szám, melyet 23 nullával kell írunk és nagyságáról fogalmat ad az, hogy ha másodpercenként egy atomot számlálnánk, ötezer billió évig tartana a számlálás, ez pedig két és fél milliószor akkora idő, mint ameddig a geológiai korszakok az élet kezdete óta tartottak (ezek tartama körülbelül 2 milliárd év).

Ugyancsak az a részek szóródásának vizsgálata, melyet azok vékony lemezekben való áthaladáskor szenvednek, vezette Lord Rutherfordot az atommag felfedezésére.

És végre az a sugarak segélyével sikerült ugyancsak Lord Rutherfordnak 1919-ben az első mesterséges atómbontás. Az a sugarak igen nagy sebességgel mozgó részek, így a rádium C α sugarai sebessége eléri a 20.000 kilométer sebességet másodpercenként, ami érthetővé teszi nagy hatásukat.

3. MESTERSÉGES ATÓMBONTÁS. Rutherford vékony alumíniumlemezt tett ki α sugarak hatásának és azt találta, hogy ebből új sugarak indulnak ki, melyek a levegőben sokkal nagyobb távolságra jutnak el, mint az a részek. Tüzetes vizsgálat kiderítette, hogy ezek a részek hidrogén-magok azaz protonok. Más anyagokra is kiterjesztette vizsgálatait és sikerült a könnyű atomokból, mint bór, nitrogén,

fluor, nátrium és foszforból protonokat kiváltania. Ezt úgy kell értelmezni, hogy a héliummag (az a rész) behatol az atom magjába, egyesül vele és kidob egy protont. Így ha nitrogént bombázunk a résszel, a 17 atómsúlyú oxigénizotop keletkezik.¹

Később (1932) J. Curie és Joliot azt találták, hogy berilliumból a sugarak hatására egy igen nagy áthatoló képességű sugárzás indul ki, melyet elektromos térrel nem lehet eltéríteni. Chadwick tisztázta e sugarak természetét és kimutatta, hogy ez elektromos töltéssel nem bíró, hidrogénatom tömegű részekből áll, melyeket neutronoknak nevezett el. Hogy ez egy újfajta elemi rész-e vagy a hidrogénatom olyan módosulata, melyben a proton és elektron igen szoros kapcsolatban van, nem tudjuk eddig. A neutron kiváltásánál berilliumból szén keletkezik, úgy hogy a berillium-maggal egyesül az a-rész és kirepül egy neutron.

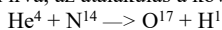
A neutronokat is felhasználhatjuk atómbontásra. Például neutronokkal bombázva nitrogént, bort és héliumot kapunk.

Újabban ritkított gázokban sikerült egyes atommagokat elektromos erők felhasználásával annyira gyorsítani, hogy az így nyert gyorsan mozgó részeket is fel lehetett használni atómbontásokra. Az ily részek előállítására szolgáló, leleményes és néha igen költséges berendezést igénylő eljárásokat nem ismertetem, csak azt említem, hogy a törekvés nagysebességű és így nagyenergiájú és amellet sok részt tartalmazó ily sugarak előállítására irányul és e módszer technikájának fejlődésétől várják az atómbontás lehetőségeinek kiterjesztését.

Az atómbontás finomabb vizsgálatára nagy jelentőséggel bír C. T. R. Wilson módszere, mely lehetővé teszi egyes korpuszkulák, elektronok és ionok pályáinak közvetlen észlelését. Ugyanis vízgőzzel alkalmas módon túltelített levegőben a vízgőz e részek pályája mentén cseppek alakjában kiválik és így a pályát láthatóvá teszi, melyet le is fotografálhatunk. Ez a felfedezés óriási jelentőséggel bírt és valóságos mikroszkópot szolgáltatott atomi jelenségek tanulmányozására. A különböző részek pályái egész jellegzetesek. A könnyű elektronok pályái egyes pontokból vannak összetéve és sokszor görbülnek, mert minden atom, melynek közelébe jönnek, eltéríti őket útjokból. A protonok és az *a* részek pályái egyenesek, mivel ezek tömege sokkal nagyobb: az elektron tömegének 1850-ill. 7400-szorosa. Ezek csak akkor változtatják irányukat, ha egy atommal ütköznek, ekkor a pálya szögben megtörik. Ilyenkor a meglökött atom pályája is látható. Sztereoszkópos felvételeken a szögek ki is mérhetők. Sok esetben azt találjuk, hogy az ütközés megfelel a rugalmas ütközés törvényeinek (1.1,2,3. ábrát).

De vannak esetek, midőn valami egész mást látunk. Látjuk az *a* részt ütközés előtt, a meglökött atom pályáját és egy hosszú vékony pályát a lökés helyéből kiindulva, mint amilyen a protonokra jellemző. Ez egy atómbontás, melynél az *cc* rész az atommaggal egyesül és kidob

¹ Kémiai egyenletben írva, az átalakulás a következő:

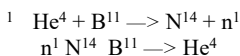
az indexek a kémiai jelek mellett az atómsúlyokat jelzik és az egyenlet azt mondja, hogy egy 4 atómsúlyú héliumatom (*α*-rész) egyesül egy 14 atómsúlyú nitrogénatommal, úgy keletkezik 17 atómsúlyú oxigén és egy atómsúlyú hidrogén.

abból egy protont (1.4. ábrát). Ez egy aránylag ritka jelenség, mert csak akkor jön létre, ha az a rész éppen beletalál az atommagba. Így Blackett, ki nitrogénben először észlelte ezt, egy millió a pálya fotográfiája közt csak hét atómbontást talált, Cockcroft és Walton 1 milliárd protonnal csak egy lithiumatómat bontottak fel! Tehát az atómbontás eddig igen rossz hatásfokkal dolgozik és ha nem sikerül kiadósabb módszereket találni, alig remélhető, hogy az atómbontás gyakorlati alkalmazást talál. Az ismertetett eljárásokkal számos atómbontást sikerült eszközölni, de csak a kis atómsúlyú elemeknek. Így lithium, beryllium, bór, nitrogén, fluor, neon, nátrium, magnézium, alumínium, foszfor, kén, klór, kálium-nál. Nagy atómsúlyú elemek felbontása csak a legutóbb sikerült neutronok segítségével. Érdekes, hogy van átalakulás, mely ellenkező irányban is végbemegy. Így bór a részekkel bombázva nitrogént és neutronot ad, míg a nitrogén neutronnal bombázva, bort és héliumot ad.¹

Az atómbontások rendkívüli elvi fontosságú belátásokhoz vezettek.

Így azt tapasztalták, hogy atómbontásoknál, például, ha lithiumot protonokkal bombázunk, midőn egy atom lithiumból és egy protonból azaz hidrogénmagból két atom hélium keletkezik, a keletkező két héliumatóm tömege valamivel kisebb, mint a proton és lithiumatóm tömegének összege, melyekből keletkeztek, úgy, hogy ezen atom átalakulásnál tömegvesztés állott elő. Evvel szemben a keletkező héliumatómsok nagy sebességgel, azaz nagy energiával bírnak, úgy hogy úgy látszik, mintha az elveszett tömeg energiává alakult volna át. Régebbi felfogás szerint a tömeg és az energia oly távolálló dolgok, hogy tömegnek energiává való átalakulása egészen lehetetlennek látszott. De már Einstein a relativitás elmélete alapján arra a megállapításra jutott, hogy minden energiának meghatározott tömeget kell tulajdonítani, és viszont minden tömegnek meghatározott energia felel meg.² Einstein tétele alapján a tömegvesztésből a keletkező héliumatómsok energiája és az evvel összefüggő sebesség nagysága ki is számítható és nagysága a tapasztalt sebességgel megegyezésben is van.

Az Einstein-féle tétel magyarázatát adja annak, hogy az atómsúlyok a hidrogén atómsúlyának egész számú többszörösétől némileg eltérnek, így a héliumatóm tömege valamivel kisebb, mint négy hidrogénatóm tömege, tehát ha a héliumatóm négy hidrogénatómból épül fel, ekkor szintén tömegvesztés áll be. Ezt úgy értelmezhetjük, hogy a hélium keletkezésekor hidrogénből nagy energia szabadult fel és távozott el, melynek megfelelő tömeg a tömegvesztés. Ez az

² Einstein tétele kvantitatív alakban úgy fejezhető ki, hogy ε energiához tartozó m tömeget megkapjuk, ha az energiát elosztjuk a fénysebesség négyzetével, míg viszont a tömeghez tartozó energia a tömegnek a fénysebesség négyzetével való szorzata. Formulában, ha c a fénysebesség:

$$m = \frac{\varepsilon}{c^2}$$

és

$$\varepsilon = mc^2$$

Mivel c^2 igen nagy szám, az ε energiához tartozó tömeg m igen kicsiny, azért

energia igen jelentékeny, egy kiló hélium keletkezésekor hidrogénből annyi energia szabadulna fel, mellyel egy 1000 lóerős gépet három évig járathatnánk. Természetesen, ha a héliumot akamók felbontani hidrogénné, akkor ugyanannyi energiát kellene bevinni a héliumba és mivel ez az energia oly nagy, érthető, hogy a héliumatóm felbontása eddig nem sikerült.

Felmerülhet már most az a kérdés is, hogyha tömeg és energia egymással átalakulhatnak, nem lehetséges-e, hogy egy atom vagy elektron egész tömege átalakulhat valami másfajta energiává, például sugárzássá, vagy pedig nem keletkezhetsé-e sugárzásból anyag, például elektron? A csillagászok már rég gondoltak ilyenre, hogy a nap és más csillagok sugárzása folytán előálló energiavesztésnek a geológiai korszakok tartamán át való pótlását magyarázzák.¹ Hogy ilyen talán valóban lehetséges, arra utal az utolsó két év nagy felfedezése: a pozitív elektron vagy pozitron felfedezése.

1932-ben Anderson a világtérből a földre érkező ú. n. kozmikus sugárzást vizsgálta Wilson előbb ismertetett módszerével. Olyan pályákat talált, melyek teljesen megfelelnek nagy sebességgel mozgó elektronok pályáinak avval a különbséggel, hogy mágneses térben ellenkező irányban görbülnek, mint az elektronok pályái, tehát nyilván nem negatív töltéssel, mint az elektronok, hanem pozitív töltéssel bírtak. Ugyanezen évben Blackett és Occhialini és azóta sokan észlelték a pozitronokat és sajátásaik rendszeres tanulmányozása megindult. Az eddigi tapasztalatok szerint tömegük megegyezik az elektronok tömegével, töltésük is, csak ellenkező előjelű. Igen fontos tapasztalat, hogyha γ sugár nehéz atomba ütközik, abból egyszerre egy pontból kiindul egy elektron és egy pozitron, (lásd 5. ábrát) Ugy lát-szik ezek nem az atomból, hanem a sugárzásból keletkeznek, az atom csak mint kiváltó ok szerepel, úgy hogy ez a jelenség első példája volna anyag keletkezésének s u g á r z á s b ó l.

A jelenség pontosabb vizsgálata támogatja ezt a feltevést. Ugyanis mai felfogásunk szerint az energia hullámszerű sugárzásnál, mint fénynél és γ sugárzásnál is, egyes kis részekben, f o t o η o k-ban van koncentrálna. Ha ismeretes a hullámhossz, úgy a foton energiája is megadható, egy γ sugárzásnál is. Másrészt a keletkező elektron és pozitron energiája lemérhető a pálya hosszából. Azt találták, hogy az elektron és pozitron energiáinak összege éppen avval az energiával kisebb a foton energiájánál, mint amekkora energiára van szükség Einstein tétele szerint a két m tömegű rész, az elektron és pozitron létesítésére.²

Az ellenkező folyamatra, sugárzás keletkezésére anyag megsemmisítésével nincs közvetlen tapasztalat, de főképp csillagászati tapasztalatok alapján nem látszik kizártnak. Ezek a vizsgálatok újak és természetesen nem vezethettek a kérdések teljes tisztázására, amire sok kísérleti és elméleti vizsgálatra lesz még szükség.

¹ Lásd Jeans-nek a Természettudományi Társulat kiadásában nemrég magyarul is megjelent igen tanulságos könyvét.

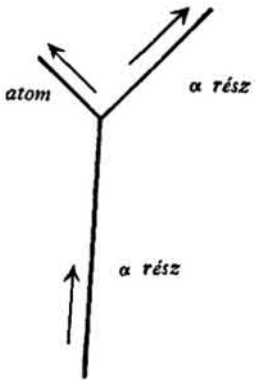
² Ez az energia, mint előbb láttuk, $2mc^2$, hol m az elektron, illetőleg a pozitron tömege, c a fény sebessége.

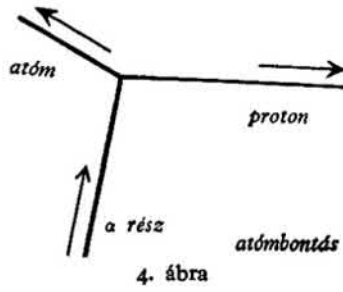
β sugarak
1. ábra

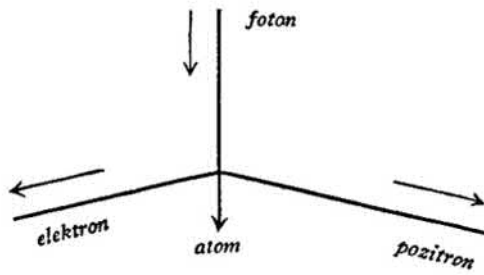
α sugarak
2. ábra

rugalmas ütközés
3. ábra

4. ábra

5. ábra

Jelentőségük már ma nyilvánvaló. Nemcsak minden kozmogoniai elméletnek, mely az anyagi világ keletkezésének és elmúlásának ill. átalakulásának kérdésével foglalkozik, kell velük számolnia, hanem minden az anyagra vonatkozó elméletnek is. Így, ha azt vizsgáljuk, hogy mik az anyag végső elemei, úgy ezidőszerű tudásunk szerint az elektron és protonon kívül a neutron és pozitron jön tekintetbe. Lehetséges, hogy ezek nem végső elemek, így lehetséges, hogy a neutron elektron és protonból van felépítve, de az sincs kizárva, hogy a neutron elemi rész és a proton egy neutron és pozitron egyesülése. Dirac igen mélyreható értelmezését adta a pozitronnak, melynek létezését már évekkel ezelőtt előre megjósolta. De függetlenül attól, hogy lehet-e részeket elemibb részekre visszavezetni, fundamentális jelentőségükből alig fognak veszíteni, úgy amint az atom fogalma sem veszített az elektron felfedezésével.

4. MESTERSÉGES RADIOAKTIVITÁS. Ezen év elején Curie és Joliot ismét nagy felfedezéssel gazdagították ismereteinket. Ők a részekkel bombáztak különböző elemeket, így bort és alumíniumot, midőn azokból neutronok és pozitronok léptek ki. Ezenkívül azonban azt a meglepő jelenséget is észlelték, hogyha az a sugárzást beszüntették, a pozitron sugárzás nem szűnt meg, hanem csökkenő intenzitással tovább folytatódott és alumíniumnál kb. 3 perc, bornál 14 perc alatt felére csökkent. Azóta kísérletüket mások is ismételték kisebb módosításokkal, amennyiben különböző anyagokat nemcsak a, hanem proton, illetőleg neutron sugárzásnak tettek ki. Így az elemek egész soránál találtak utólagos sugárzást, mely pozitronokból, egyes esetekben talán elektronokból állott és megállapították az illető elemre jellemző félidőt, mely alatt a sugárzás felére csökkent. Eddig vagy 25 elemnél találtak ily effektust. A félidő nátriumnál 7 másodperc, ezüstnél 2 perc, foszfornál 3 óra, vasnál 2 óra, arzénél 2 nap körül van.

A jelenség értelmezése az, hogy az illető elem atomja egyesül a beeső sugárban levő a résszel, protonnal vagy neutronnal, azt az atommagba felveszi és így egy új atom képződik. Ez az atom azonban nem stabilis, hanem úgy mint a radioaktív elemek atomjai sugárzás kibocsájtásával felbomlik. Így például az alumíniumatom felvesz egy a részt, egyúttal kilök egy neutront és ezáltal átalakul egy foszforatómmá, mely azonban instabilis és egy pozitron kilökésével szilíciumatómmá alakul. Hasonlóan más esetekben.

Az idetartozó jelenségek részletei még felderítésre várnak, de azt már most láthatjuk, hogy Curie és Joliot felfedezésével a kutatás számára új terület nyílt meg, melynek jelentősége, főképp az atommag szerkezetének felderítése céljából, szinte beláthatatlan.

5. AZ ATOMBONTÁS JELENTŐSÉGE. Megismerkedtünk az atombontásra vonatkozó több tényekkel és láttuk, hogy azok anyagra vonatkozó alapvető ismeretekhez vezettek. Ilyen, hogy az atomok átalakulhatnak. Ilyen az Einstein-féle tétel kísérleti igazolása. Ilyen az elemi részek felderítése.

Felmerül az a kérdés, hogy milyen irányban folynak a kutatások és mai belátásunk szerint mi az, amit várhatunk tőlük, ha megglepetésszerű és előre nem látható mozzanatoktól eltekintünk.

A vizsgálatok főcélja a fizikus szempontjából az atom szerkezetének és törvényeinek felderítése vagy pontosabban szólva, elsősorban az atommag tanulmányozása. Azon jelenségek törvényszerűségei, melyek a magot körülvevő elektronoktól függnnek, igen jól ismeretesek, ellenben annál kevesebbet tudunk az atommagról. Az atommag fizikájának felderítése az a kérdés, mely ma előtérben áll és melyre az atómbontás és föllépő kísérőjelenségekből következtetéseket vonunk. Egyet-mást tudunk az atommagra vonatkozólag. Így valószínű, hogy a részek, héliummagvak praeformálva vannak a magban, mert radioaktív bomlásoknál nem neutronok és protonok, hanem α részek repülnek ki. Az is valószínű, hogy a γ sugárzás kibocsátása az α részek ugrásaival az atommagon belül függ össze. A kvantummechanika alapján értjük, hogy a rövid élettartamú radioaktív elemek lövelik ki a leggyorsabb a részeket. Tudjuk, hogy a magnak van mágneses és impulzus nyomatéka (spin), de ennek értelmezése nagy nehézségekhez vezet. Éppígy megoldatlan nehézségekhez vezet annak theoretikus értelmezése, hogy a β -átalakulásoknál a kilövelt elektronok nem bírnak egy meghatározott sebességgel. Azt sem tudjuk, hogy a mag protonokból és elektronokból, vagy protonokból és neutronokból van-e felépítve végeredményben.

Bár egyes dolgokat tudunk a magról, egy átfogó elmélettel, mely a mag jelenségeinek hasonló rendszeres tárgyalását tenné lehetővé, mint a külső elektronok rendszerének, ezidőszerint nem bírunk. Valószínűleg fizikai elméleteink nagy elmélyítésére lesz szükségünk, hogy egy ilyet fel tudjunk állítani.

Eltekintve ezen elvi kérdésektől, röviden megenlíjtjük, hogy az atómátalakulások a szabad természet számos jelenségére vetettek világot.

Így az a körülmény, hogy a radioaktív átalakulások függetlenek a külső viszonyoktól, tette lehetővé a geológiai korok idejének első megbízható megbecslését. Ugyanis uránércben lassankint ólom halmozódik fel, az urán és ólomtömeg aránya megadja az időt, mióta az érc lelőhelyén fekszik. Így az egyes korokra a következő időket kapták:

Jura-Trias	142	millió	év
Karbon	280	„	„
Kambrium	490	„	„
alsó Praekambrium	1180	„	„

Régebben nehézséget okozott, hogy míg a geológusok és paleontológusok a rétegek képződésére többszázmillió évet vettek fel, addig az a feltevés, hogy a föld egy egykor izzó, kihülés stádiumában levő gömb, sokkal rövidebb időhöz vezetett. A radioaktivitás felfedezése a kérdést a geológusok javára döntötte el.

Radioaktív anyagok a földkéregben kis mennyiségben mindenütt előfordulnak. De ha csak azokat a mennyiségeket vesszük is tekintetbe, melyeket észlelünk, ezek hatása a földkéreg vastag rétegében egyáltalában nem elhanyagolható. Jolly a vulkánosságot úgy értelmezi, hogy a radioaktív anyagok által fejlesztett hő a föld mélyében a kőzeteket megolvasztja

Éppígy nagy nehézséghez vezetett a nap és állócsillagok sugárzás általi energiavesztése pótlásának kérdése. Ha csak a régebben ismert energiafajokat, mint a csillag hőenergiáját és gravitációs energiáját vesszük tekintetbe, szintén túl rövid időkre jutunk. A nappal 20 millió évre, az óriáscsillagoknál néha félmillió évre, tehát oly kis időre, amely kicsiny a geológiai korszakokhoz képest. Evvel szemben kétségtelen, hogy a nap sugárzása amaz idő alatt, mióta élet van a földön, jelentékenyen nem változhatott. Pontosabb meggondolás azt mutatja, hogy az energiasugárzás pótlására a radioaktív átalakulások által nyert hő sem elég, ezért a csillagászok más atombontások, ill. az anyagnak sugárzássá való átalakulásának feltevéséhez folyamodtak.

Éppígy lehetséges, hogy a nagy áthatoló képességű kozmikus sugárzás eredete is valamely atómátalakulási folyamattal függ össze.

És végre van-e praktikus jelentősége az atómbontásnak? Ha eltekintünk a radioaktív sugárzások alkalmazásától a gyógyászatban, úgy azt kell mondanunk, hogy egyelőre nincs. Oly kis mennyiségben tudunk atomokat felbontani, hogy ezek kimutatása csak a legfinomabb módszerekkel sikerül és soha egy mérhető mennyiséget, mondjuk egy ezredmilligrammot nem sikerült előállítani. De senki sem tudhatja, hogy ez egykor nem fog-e sikerülni, úgy amint senki sem sejtette akkor, midőn H. Hertz először állított elő elektromos hullámokat, melyek a szoba egyik végétől a másikig terjedtek, hogy ma jeleket adunk, melyek a földet háromszor futják körül. Vagy midőn Faraday az indukció jelenségét felfedezte és észrevette, hogy egy elektromos áram nyitásánál és zárásánál egy más áramkörbe kapcsolt galvanométer tűje kissé kitért, senki sem sejtette a mai elektrotechnikát. Így egyáltalában nincs kizárva, hogy módszereket fognak találni, melyek lehetővé teszik az atómátalakítások nagyüzemi keresztülvitelét. Talán sikerül valami módon ezeket a folyamatokat mintegy katalyzálni.¹

Láttuk, hogy atómátalakulásoknál igen nagy energiamennyiségek szerepelnek. Tehát céltalan volna oly atómátalakulás elvégzése, mely energiafogyasztással állítana elő valamely értékes anyagot, pl. aranyat.

Másrészt az energiatermelő folyamatoknál (pl. hélium képződése hidrogénből) óriási energiákat nyerhetnénk. Előbb láttuk, hogy 1 kg hélium képződésénél felszabaduló energia 1000 lóerős gépet 3 évig járathat, ami persze sokkal többet ér, mintha 1 kg aranyat állítanánk elő. Ha ezeket az átalakulásokat tényleg elő tudnánk állítani és uralkodni tudnánk a megindított folyamatok felett, úgy az kétségtelenül beláthatatlan következményekkel bírna és egész életünket átalakíthatná. Ez oly hatalom volna, mely sok jót és sok rosszat jelenthet aszerint, hogy az emberek mire használnák. Jelenthetne kultúrát pusztító rombolást és jelenthet nem is sejtett lehetőségeket. Jelenthet olyan robbantó szereket, melyekhez képest a mai robbantószerek ártalmatlan játékok, de jelentheti oly álmok megvalósulását is, mint a rakétarepülést és más égitestekre való eljutást.

¹ Katalyzátumok a kémiában oly anyagokat neveznek, melyek jelenléte lassan végbemenő kémiai folyamatokat meggyorsít.

Ezek azonban mind csak távoli és ködös lehetőségek. Egyelőre örüljünk, hogy megértük azt az időt, melyben az atom oly intim folyamataiba sikerült betekintést nyerni, mit még néhány évvel ezelőtt nem is remélhattünk volna.

Függelék

Az urán és átalakulási termékei, az úgynevezett »uráncsalád«.

Elem neve	Kémiai jel	Rendszám	Atómsúly	Féltűdő	Sugárzás	Az átalakulás menete
Uran I	U I	92	238	4,4 milliárd év	α	
Uran X ₁	U X ₁	90	234	24,4 nap	β, γ	
Uran X ₂	U X ₂	91	234	1,14 perc	β, γ	
Uran Z	U Z	91	234	6,7 óra	β	
Uran II	U II	92	234	300.000 év	α	
Jonium	Jo	90	230	83.000 év	α	
Rádium	Ra	88	226	1590 év	α, γ	
Radon (Rádiumemancipáció)	Rn	86	222	3,8 nap	α	
Rádium A	Ra A	84	218	30,5 perc	α	
Rádium B	Ra B	82	214	26,8 perc	β, γ	
Rádium C	Ra C	83	214	19,7 perc	α, β, γ	
Rádium C'	Ra C'	84	214	1 milliionod másodperc	α	
Rádium C''	Ra C''	81	210	1,32 perc	β, γ	
Rádium D	Ra D	82	210	22 év	β, γ	
Rádium E	Ra E	83	210	5 nap	β, γ	
Rádium F (Polonium)	Ra F	84	210	140 nap	α, γ	
Rádium G (Rádiumólom)	Ra G	82	206	stabilis, nem bomlik		

A táblázat a szövegben mondottak után további magyarázatot nem igényel. Csak azt emeljük ki, hogy kétszer elágazás fordul elő. Így az Uran X₁ részben Uran X₂-vé, részben Uran Z-vé alakul, melyek aztán mindketten Uran II-vé alakulnak. A második elágazás a Rádium C-nél van. Ez részben β sugárzás kibocsátásával Rádium C'-vé, részben « sugárzással Rádium C''-vé alakul. A Rádium C' pedig α sugárzással Rádium D-vé, a Rádium C'' pedig β sugárzással ugyancsak Rádium D-vé alakul. Egészen hasonló az actinum- és a thoriumcsalád törzsfája.

ORTVAY RUDOLF

ROMÁNIA DÚCA HALÁLA ÖTA

ERKILENC SZÁZHARMINCKETTŐ május végén megbukott volt a sem az országban, sem a parlamentben gyökérrel nem bírt Iorga kormány s helyébe nemzeti-parasztpárti kormány lépett, előbb rövid ideig Vajda Sándor, majd októberben Maniu Gyula elnöksége alatt.

Maniu még hamarabb távozott, mint Vajda: alig három hónap múlva, 1933 januárjában. Helyét tanácsa és óhaja ellenére újra a párt másik vezére, Vajda vette át. Maniu bukását olyan körülmények okozták, melyekre — szerinte — a párt válasza csak passzív rezisztencia, a kormány nem vállalása lehetett. De Vajda és a párt zöme nem követte irányítását: nem akarta otthagyni a hatalmat, vállalta a kormányt, nem szembeszállani akart az uralkodóval és törésre vinni a dolgot, mint Maniu tette, hanem opportunizmussal, engedékenységgel a maga oldalára hódítani a szembenálló erőket. „Próbáld meg, vedd át a kormányt“ — mondta állítólag Maniu Vajdának —, „amit én nem tudtam elérni taktikámmal, te talán eléred rábeszéléssel ... A te kötelességed, hogy fenntartsd a pártban a fegyelmet, kormányozz vele és óvjad a monarchikus eszmét, mert az államunk alapja.“ Azzal visszavonult badacsonyi magányába.

Állítólag így történt a dolog, mint maga Vajda beszélte el egy pártkonferencián.¹

A dolgok fejlődésére nem sokáig kellett várni. November elején az uralkodó minden látható ok nélkül elbocsátotta Vajdát és helyébe a liberális pártot hívta: november 15-én a Duca-kormány alakult.²

Maniu bukásának volt politikai, elvi háttere és ő maga mondott le. Vajda menesztésének nem volt semmiféle politikai indoka, őt személyében érte a megaláztatás és a csalódás: őt a király — ha szabad a kifejezést használni — egyszerűen elcsapta. Nemrég, hatvanadik születésnapja alkalmával Maniu állítólag így köszöntötte: „Fratye, Alexandre, egy nemzet üdvözlő téged, aki sose változtattad meggyőződésedet és sohase csúsztal el a fényes királyi parketteken.“ Ez így nagyon szépen hangzott, de nem volt igaz. Vajda 1919 óta, ha alkalom volt rá, minden körülmények között vállalta a kormányt s 1919-ben is, most is elsiklott az udvari padlón, udvari intrikákon.

¹ „Patria“, 1933 november 17.

² E röviden rekapitulált történet részleteit a „Magyar Szemle“ ez évi márciusi számában megjelent „A második parasztpárti kormány“ című cikk ismertette.

Most éppen Maniu lapja, a „România Nouă“ írta bukásához nekrológul: „Vajda feláldozott mindent: elvet, programot, pártot s mindezt valamiféle lojalitási érzelem fejében, hogy azután az uralkodó elbocsássa a szolgálatból, mint egy legutolsó logofátot.“

Mikor 1933 tavaszán Maniu otthagyta a kormányt és Vajda kormányvállalása miatt kiélesedett közte és a hatalmon maradt párt között az ellentét, lemondott volt a párt elnökségéről is és elnökké is Vajda lett. 1933 nyarán Vajda volt országnak, pártnak mindenható ura. Egy félév múlva, mikor megbukott, „mint egy logofát“, összeszorult ököllel és megcsorbult tekintéllyel ment Maniuhoz Canossába és mondott le rövid ideig tartott pártelnökségéről.

ÖT ESZTENDEI OPPOZÍCIÓ UTÁN újra a liberális párt vette át az ország kormányát és a két nagy Jón és a kisebb Vintila Bratianu öröké, miniszterelnökség és pártelnökség, Dúcára szállt.

Dúca természetesen nem kormányozhatott egy nemzeti parasztpárti többségű törvényhozással: feloszlatta és a választásokat december 20. és 22-ik napjára tűzték ki.

A választások úgy folytak le, mint minden más román választás: erőszak, terror, korrupció, hivatalos nyomás mindenfelé. A kormány terrorjával szembenállt az ellenzék terrorja, különösen az antiszemita „vasgárda“, garda de fier, féktelensége, mely nem ismert határt. A kormány választási manifesztumában nyugalomra hívta fel az országot: biztosítani akarja a polgárok jogait és szabadságát; „szilárd elhatározása, hogy minden eszközzel megvédje az országot azok ellen, kik az állam alapintézményeit és törvényes rendjét támadják meg“; szembe fog szállani minden „felforgató, szubverzív törekvéssel, parádés, lármás nacionalizmussal, mit a gyűlölet szít“ és „erőteljesen meg fog zabolázni minden mozgalmat, ami faji vagy osztálygyűlöletből ered“.

De a kormány felszólítása nem használt: vér folyt Orheien, Kiseneben, Baltiban, Giurgiun; haláleset volt Bacáuban, Constanzában. Az ellenzéki vezéreket, korteseket nem engedték agitálni, letartóztatták; a jelölteket nem bocsátották be kerületükbe; Gheorghe Brátianut, a disszidens liberálisok vezérét letartóztatták és csendőrök verték meg. December 9-én a kormány elrendelte a vasgárda feloszlását.

A vasgárda forradalmi úton akarja megváltoztatni az állam rendjét — mondta a rendelet — s olyan államformára törekszik, mely ellenkezik az alkotmánnyal és a békeszerződésekkel; eszköze az erőszak és a terror s az a gyanú, hogy titkos összejövetelein összeesküvést sző; tagjai fel vannak fegyverezve, működésük állandó rendtelenség forrása és forradalomra vezethet. Ezért kellett a gárdát feloszlítani.

Egyben eltiltott minden egyenruhaviselést, jelvény vagy zászló használatát, mely e szervezethez való tartozást fejezné ki s eltiltotta gyűlések és Összejövetelek tartását.

Mindennek következményeképpen nem ismerte el és megszüntette mint politikai pártot és a jelöléseket, melyek a gárda listáin eddig történtek, semmieseknek jelentette ki.

A feloszlítás megtörtént. A gárda helyiségeit a hatóságok lezárták, fegyvereit és a lőszert lefoglalták. A feloszlást antiszemita tüntetések, zsidó üzletek megrongálása, az egyetemen zsidó verekedések

kövezték, aminek következtében rendőri és csendőri erőszakosságról panaszkodtak. A kormány azonban nem vette tragikusan a panaszkodást: kijelentette, hogy egyszerismindenkorra likvidálni akarja az ügyet, mely antidinasztikus célokra törekszik. A felosztatott gárda tagjai a vezetőségtől azt az utasítást kapták, hogy a választásokon a nemzeti parasztpártra szavazzanak, de mint az eredmények mutatták, inkább Goga szintén antiszemita agrárpártját támogatták.

A választások a szokásos légkörben történtek meg. Durostor és Valiacra megyékben olyan terrort fejtett ki a kormány, hogy a nemzeti parasztpárt, jóllehet mindkét megye az övé volt, egyetlen szavazatot sem kapott; Muscelben 700 ellenzéki választót akadályoztak meg a szavazásban; Máramarosban csak a zsidó szavazatok mentették meg a kormányt a bukástól. Maniu kolozsvári lapja, a „Patria“ említette mint abszurdumot, hogy a székely megyékben a liberálisok több szavazatot kaptak, mint a magyar párt.¹

Ilyen eszközöket használva kapta meg a kormány a szavazatok 50.99 százalékát, melynek alapján a liberális párt „többségi párttá“ lehetett és nyert 300 mandátumot a kamarában, míg a nemzeti parasztpárt, mely előbb nagy többségben ült a törvényhozásban, most 29, a Lupu-féle parasztpárt 11, Brátianu disszidensei 10 képviselővel és a magyar párt 8 képviselővel vonult be. A szászok és a zsidóság egy része választási kartellben volt a kormánnyal, a többi apró párt néhány képviselőre tett szert.

MIUTÁN HASONLÓ LÉGKÖRBE megtörténtek a szenátorválasztások is, december 29-én délután Dúca audiencián volt Sinájában a királynál s este kilenc óra után kíséretével az elkésztet bukaresti vonatot várta az állomáson. Costinescu volt bukaresti főpolgármesterrel a menetrendet nézegette, mikor melléjük lépett egy fiatalember, revolvert rántott s ötször rájuk lőtt: két lövés Dúcat a fején, kettő mellében találta, az ötödik golyó Costinescu lábába fúródott. Dúca azonnal meghalt. A merénylő menekülni akart, de rövid üldözés után elfogták. Neve Nicolai Constantinescu, egy bukaresti villamos vasúti társaság tisztviselője s a vasgárda tagja volt; a választásokon a gárda fogarasi képviselő jelölő listáján szerepelt, de a párt felosztatása folytán elesett a jelöltségtől. Megvallotta, hogy a merénylet terve a gárda felosztatása folytán fogant meg benne s a merénylet alkalmával két társa, Doru Belimace és Ioan Caranica, volt vele, kiket később szintén elfogták; azt állította, hogy a tervről rajtuk kívül senki sem tudott. Tervét azzal indokolta, hogy Dúca eladta lelkét és az országot a zsidóknak.

Az eset nagy megröszékelést keltett. Románia nem a politikai gyilkosságok hazája, mint a többi balkáni állam és Dúca a Brátianuk elmúlása után kétségtelenül Románia legelső, széles látókörű, nyugati műveltségű államférfia volt, aki megnyerő modorával mindenütt

¹A választások magyar vonatkozását ismertette Pap József a „Magyar Szemle“ ez évi márciusi számában. Azóta a magyar párt, miután Tatarescu megígérte és megtartotta ígéretét, hogy a kormány nem alkalmaz erőszakot, fényes győzelmet nyert az udvarhelyi pótválasztáson.

népszerű volt. Közéleti pályáját korán kezdte, korán jutott a kormányba és Nagyromániának később belügyi és külügyminisztere volt. önzetlen és hozzáférhetetlen jellem volt és — ami egy államban, mint Románia, ahol a politikusok hetenként változtatják elveiket és pártállásukat, nagy szó — mindig ugyanazon párthoz tartozott. Az erdélyi magyarság vezetői mint embert és barátot részvétellel temették el, de mint államférfiúnak nem sok hálával tartoztak: megértést és jóakaratot nem találtak nála; szavakban és ígéretekben nem volt fukar, de cselekedetei nem érték fel azokkal; a genfi tárgyalásokon az egyházak és a telepések panaszait nem jog és méltányosság szerint, hanem kufárkodással és sovinizmussal intézte. De egyéni becsületességét és hozzáférhetetlenségét a kisebbségek is elismerték. „Románia közéletének egyik legsúlyosabb baja“ — írta nekrológiájában Jakabffy Elemér —, „hogyan a vezető tényezők között bőven van korrupt és megvesztegethető és mert ez köztudattá lett, kellett gyilkos kezétől meghalnia annak, aki egyénileg puritán és becsületes volt.“¹ Dúca mint szegény ember kezdte pályáját és mint szegény ember halt meg.

A fejevesztett kormány elnökévé a király ideiglenesen a kabinet legidősebb tagját, Anghelescut, minden liberális kormány hírhedt közoktatási miniszterét tette meg, de pár nap múlva, január 4-én a kormány egy fiatal tagját, Tătărescut nevezte ki miniszterelnökké, aki az 1922. és 1927-i liberális kormányokban belügyi államtitkár volt.

A kormány gyorsan megalakult, csak Titulescu játszotta el megszokott komédiáját, kérte magát és szabott feltételeket, tette magát nélkülözhetetlennek, mint a francia barátság oszlopát és követelte az udvari kamarilla eltávolítását, mígnem a „Le Temps“ ijedten nem figyelmeztette az uralkodót, hogy micsoda rettenetes következményei nem lesznek a nemzetközi politikában annak, ha véletlenül Titulescu kimarad Románia kormányából! aki legerősebb támasza a kisantantnak, aki létrehozta a Balkán-paktumot, aki nélkül mindkettő össze fog omlani. A francia-román barátság forgott veszedelemben: a vasgárda franciaellenes németbarát politikájával szemben ő képviseli a francia orientációt és felelős a gárda föloszlatásáért. Párizsi nyomásra király és miniszterelnök megegyezett Titulescuval s január 10-én Titulescu belépett a kormányba, Puiu Dumitrescu pedig, a király magántitkára, minden kamarilla és udvari intrikák lelke, három hónapi szabadságra ment. Mindenesetre, amit Maniu éveken át nem tudott elérni: a kormányzat valamelyes mentesítését az udvar befolyása alól, azt valamennyire elérte Titulescu.

A kormány a merénylet után az ország egy részére elrendelte az ostromállapotot és az előzetes cenzúrát; betiltotta a „Calendarul“, a „Cuvântul“ és Maniu lapjának, a „Drumul Nou“-nak megjelenését s házkutatást tartottak olyan pártvezéreknel is, mint Gheorghe Bratianu, Goga és Tilea Viorel, és tömegesen tartóztatták le a vasgárda tagjait.

MÁRCIUS VÉGE FELÉ a kormány törvényjavaslatot terjesztett a szenátus elé az „állam biztonságának védelméről“. Érdekes, hogy mi minden nem került bele ennek a javaslatnak az indokolásába.

¹ „Magyar Kisebbségek“, 1934 január 1.

Szükségességét azzal indokolta Antonescu, a javaslat előadója, hogy a büntetőtörvény nem nyújt elegendő védelmet azok ellen, személyek és szervezetek ellen, kik erőszak és terror útján akarják megvalósítani céljaikat.

„Mi nem akarjuk“ — mondta — „normális politikai pártok működését vagy eszmék küzdelmét megakadályozni. Ellenkezőleg: a javaslat támogatni akarja őket abban a nehéz harcban, melyet a szélsőséges irányok ellen folytatnak.

Államunk alapvető intézményeit akarjuk minden erővel megvédeni, elsősorban a monarchiát és a parlamenti kormányrendszert. Védve a monarchiát, biztosítani akarjuk a politikai életnek azt a mindenkinek felett álló intézményét, melynek Románia fejlődését és mai konszolidációját köszöni.“

Itt aztán elkalandozik Antonescu és még valamit meg akar védeni: az állam területi integritását.

„Van nekünk egy szerződésünk, melyen Nagyrománia alapul s amelyet minden erőnkkel meg kell hogy védelmezzünk a revizionizmus ellen. Az, aki az állam rendjét ássa alá, az nem a liberális kormányt, nem is egy esetleges nemzeti parasztpárti uralmat ássa alá, hanem az ország területének alapjait;..

Mi megértjük a nacionalizmust. Minket, a liberális pártot sokszor vádoltak nacionalizmussal: — azok voltunk és azok maradtunk, de nem bigott és gyűlölködő nacionalisták — akik gyűlölködést szítnak, azok az állam ellenségeit, a revíziót segítik. Ezt kell, hogy megakadályozzuk, ezért védjük az állam rendjét és nyugalmat.“

A javaslat törvénnyé vált.

MÁRCIUS VÉGÉN MEGKEZDŐDÖTT a II. hadtest bírósága előtt Dúca gyilkosainak pere. Teméntelen vádlott állt a bíróság előtt: a három merénylőn kívül letartóztatták a vasgárda minden vezetőjét és mindazokat, akik összeköttetésben álltak velük a sajtóban. Corneliu Zelea Codreanu, a gárda vezére előbb megszökött, de aztán önként jelentkezett; a bíróság elé került atyja, Zelea Codreanu, helyettese a vezérségben Cantacuzino Granicerul tábornok, Nae Ionescu és Nichifor Crainic lapszerkesztők, Mota és annyi más. kiket az ügyészség mint a merénylet értelmi szerzőit állított a bíróság elé. Vádlott mind e személyeken túl maga a „vasgárda“, a gárda által képviselt politikai irányzat volt, melyet a kormány pártmanifesztumában a felosztatás tényével, törvényben mint államellenes, forradalmi szervezetet üldözött és akart elpusztítani. A vádirat bizonyítékokat talált arra, hogy a három közvetlen gyilkos összeköttetésben volt a gárda vezetőségével. Constantinescu több alkalommal Cantacuzino tábornok házának vendége volt, lapokban fenyegetések jelentek meg a kormány tagjai ellen s a vád a gárda vezetőségét gyanúsította, hogy a merényletet eredetileg tervezte.

Annál nagyobb volt a meglepetés, mikor a két hétig tartott tárgyalás, a tanúkihallgatások hosszú sora után, a katonai ügyész csak a három merénylő megbüntetését kérte s a többi 49 vádlottal szemben a vádat elejtette. A bíróság is természetesen csak azokat ítélt el, a többi vádlottat szabadlábra helyezte.

A katonai bíróság eljárása, a tömeges felmentés a kormány súlyos erkölcsi vereségét jelentette, annál inkább, mert csak pár héttel azelőtt adott ki egy rendeletet az igazságügyi miniszter, melyben figyelmeztette a bíróságokat és ügyészségeket a felforgató irányzatokra és intette, hogy azokkal szemben ne legyenek elnézők, hanem súlyos megtorlást alkalmazzanak. És annál inkább, mert a per egész lefolyása és az ítélet annak a hangulatnak a kifejezője volt, mellyel a közvélemény az ítélkezést követte. Terhelő tanú alig akadt; olyan magas személyiségek, mint Maniu és Vajda Sándor, Argetoianu, többször miniszterviselt ember, Cichoski tábornok, volt hadügyminiszter, egyetemi tanárok és magasrangú állami tisztviselők vallottak szimpátiával a vádlottak mellett, sőt hangsúlyozták, hogy a gárda céljaival egyetértenek. Mikor a tárgyalás befejeződött és Codreanu és Cantacuzino végszó jogán felszólalt és Romániát és az uralkodót éllette, a bíróság magasrangú katonatagjai felálltak helyükről és úgy hallgatták a vádlottak szónoklatát. A mendemonda azt híresztelte, hogy magasrangú katonák közbenjárására maga az udvar gyakorolt nyomást a katonai törvényszékre s hogy a hadsereg és a kormány között olyan nagyvá vált az ellentét, hogy a kabinetnek távoznia kell. Beszélték, hogy a liberális párt vezére, Dinu Bratianu, a kormány lemondása mellett volt, de Tătărescu maradni akart. Válsághír válsághírt követett; Titulescu természetesen lemondott, aztán rábeszélte magát, hogy maradjon s a végén kormány és pártelnök, Tătărescu és Bratianu, maradt mindenki a helyén.

MÉG ÉGETT A FÖLD a kormány lába alatt, mikor a hadbíróóság ítélete után pár nappal Bukarest utcáin ellenőrizhetetlen hírek keltek, hogy az uralkodó ellen irányuló összeesküvést fedeztek fel a hadsereg körében és százával tartóztatják le a tiszteket. A cenzúra miatt a sajtó nem írhatott róla. Orthodox húsvét táján csakugyan tizenegy tisztet, pár altisztet és tizenkét polgári személyt tartóztattak le. Az összeesküvés feje Precup alezredes, erdélyi származású oláh, volt osztrák-magyar közöshadseregbeli tiszt volt, aki mint a román hadsereg repülőisztje hozta haza 1930-ban Carolt Bukarestbe. A kósza hír úgy tudta, hogy az összeesküvés első sorban Lupescu asszony, a király szeretője ellen irányult, akit el akarnak tenni láb alól s aki zsidó lévén, a vasgárda feketelistáján is közvetlenül Dúca után következett az elpusztítandók sorában; aztán bombát akartak dobni a király kocsijába, mikor nagypénteken a Domnina Balasa templomba megy istentiszteletre, elfogják, talán meggyilkolják a kormány tagjait s valami hitlerista-fasiszta katonai diktatúrát kiáltanak ki. A tényleg vád alá helyezett tizennégy katonai és polgári személy között tizenhároman voltak erdélyi származásúak s az egyetlen regátbeli tiszt is Kolozsvárt teljesített szolgálatot.

A vizsgálat kiderítette hogy Precup, mióta Nagyrománia megalakult, folyton elégedetlenkedett a pártkormányok miatt, ő maga azt állította, hogy összeesküvése nem egyes személyek ellen irányult, akik „nem érdekelték“, „akik kis dolgok“: radikális, elvi változást, diktatúrát akart teremteni, melynek ő maga lett volna a feje. Forra-

dalmát már többször előkészítette, meg akarta valósítani a Iorga-kormány bukása alkalmával, aztán minden kormánykrízis felmerülésével 1933 folyamán \$ utójára most, nagypénteken, mikor katonaság szállta volna meg Bukarestet s elfogták volna az uralkodót és a kormányt.

Az összeesküvést a kolozsvári 83. ezred egy őrmestere árulta el.

Az összeesküvők pár nap múlva haditörvényszék előtt állottak s a bíróság a katonai vádlottakat rangvesztésre és a polgári vádlottakkal együtt tíz-tíz évi fegyházra ítélte.¹

Ismét egy feltűnően enyhe ítélet!

MÉG MIELŐTT A PRECUP-ÖSSZEESKÜVÉS kipattant volna, február 27-e reggelén hálósobájában összeroncsolt hátgerinccel meggyilkolva találták Popovici Eusebiu képviselőt. A rendőrség minden erőfeszítése, hogy a gyilkosok nyomára akadjon, hiábavaló volt s az eset kezdett feledésbe merülni.

Két hónap múlva, április 17-én, névtelen feljelentés nyomán — egy verzió szerint az egyik gyilkos apja tette — a rendőrség Bukarest legelőkelőbb középiskolájának, a Lazár-líceumnak két tanulóját, a 16—17 éves Petre Dinescut, egy táblabíró és Jonel Rascanut, egy középiskolai tanár fiát tartóztatta le a gyilkosság gyanúja miatt. A két fiú bevallotta bűnét; egy harmadik tanulóról kiderült, hogy tudott a dolgról, de a végrehajtásban nem vett részt. A két tanuló Jd akarta rabolni a családjukban ismerős képviselőt; behatoltak hálósobájába s mikor Popovici felébredt és védekezni akart, lelőtték s aztán észrevétlenül elmenekültek. Kiderült, hogy mialatt a rendőrség eredménytelenül nyomozott, a fiúk újabb rablógyilkosságot terveztek.

A két fiatal gyilkos még bíróság elé sem került s már Brailában egy középiskolai tanuló lelötte mindkét szülőjét s a bukaresti rendőrség egy rablóbandát fedezett fel, melynek tagjai az Eminescu- és a Basarab-líceumok növendékei voltak.

Anghelescu közoktatásügyi miniszter szigorú rendeleteket bocsátott ki: a növendékek kötelesek karszámot és iskolai sapkát viselni; tilos moziba és mulatóhelyekre járni; tilos este szüleik nélkül az utcán tartózkodni; eltiltotta sajtótermékek olvasását s emellett panaszolt, hogy szülők és iskola között elveszett az érintkezés és együttműködés. A Lazar-líceum taulóinak szülői értekezletre gyűltek s az egyik anya, Floru asszony beszédében arra az eredményre jött, hogy jó volna, ha a szülők volnának becsületesek, mert csak becsületes szülő tud becsületes gyermeket nevelni.

FORRADALMI SZERVEZKEDÉS, minisztergyilkolás, katonai összeesküvés, gyermekek rablógyilkossága: mit jelent mindez? ami amellet mind csak egyes kikapott kép Románia politikai és társadalmi életének egy félesztendejéből, mely mindezen túl telítve van rossz kormányzattal, közéleti korrupcióval, Skoda-tüggyel, melynek árnyéka

¹ Az európai sajtóban elterjesztették a hírt, hogy a per tárgyalása alatt kiderült, hogy „Magyarországnak tudomása volt Precup összeesküvéséről és a határszéli Makó város környékén nagy csapatösszevonások történtek, hogy az államcsíny sikerülte esetére bevonuljanak Romániába.“ A tárgyalásokról közölt román lap-tudósítások efféléről nem tudnak.

rávetődik a legelőkelőbb államférfiakra és a hadsereg tisztjeire telítve van elégedetlenséggel, nem fizetett tisztviselővel és nyugdíjassokkal, elnyomott kisebbségekkel és antiszemitizmussal, amit mind betetőz egy elhomályosult, az utca pletykájába lehúzott korona, egy idegenfajú asszony és egy felelőtlenül intrikáló udvar befolyása. Ezek a bűnügyek nem elszigetelt esetek, hanem a háború előtti és utáni román politikai és társadalmi erkölcsök által teremtett közélet kivirágzásai, mely ellen feltámad polgári társadalom és hadsereg, a Nyugat-Európától elszakított erdélyi és bukovinai románság.

A világháború óta — ez így van — a román kormány és törvényhozás a megnagyobbodott állam egyetlen problémáját sem oldotta meg: nem a parlamenti kormányzat és a választások kérdését; nem tudott megbirkózni a korrupcióval, mely dúl a közigazgatás egész területén; nem rendezte a közművelődés kérdéseit, az analfabetizmust, a középiskolai oktatást, az egyetemi hallgatók politizálását; megoldatlan az agrárkérdés, nemcsak a búza világhelyzete miatt, hanem a korrupcióba süllyedt agrárreform folytán is; tönkretett ipar és kereskedelem, adósság-konverzióval megbénított pénzügyek, nem fizetett tisztviselők, állástalan diplomások: ezek a megnőtt Románia tizenöt éves politikájának eredményei. Hozzájárul ehhez a fojtogató francia-barátság terhe, melyet — mint az angol „The Times“ írja — „túl-ságosan magas árral kell hogy megfizessen a Magyarországgal és a Szovjettel szemben való támogatásáért.“² És súlyosítja a zsidókérdés.

A Duca-merénylet háttéréből a román közéletet eltöltő az az elégedetlenség bontakozik ki, mely minden politikai és közgazdasági baj forrásául az ország nagyszámú zsidó lakosságát tartja. Romániában nyíltan vagy be nem vallottan — kivéve a kisebbségeket —, mindenki antiszemita. Az 1933 decemberi választásokon öt párt vett részt, melynek programja nyíltan vagy burkoltan antiszemita irányokat árult el. Legnyíltabban a „garda de fier“, a vasgárda.

Hét évvel ezelőtt — mint a Duca-perbeli vádirat beszéli el — a bukaresti rendőrség egy titkos szervezet nyomára jött, mely „Mihály arkangyal légiója“ néven gyanús, felforgató eszméket terjesztett. A hatóságok felozlatták a légiót, mely azonban nem semmisült meg, élt tovább a föld alatt: tagjai könnyen lelkesedő, nacionalizmusra hajló diákok, existencia nélkül tengődő szellemi proletariátus tagjai közül sorozódtak s a szervezet „vasgárda“ nevet kapott. Vezetője Comeliu Zelea Codreanu, egy hasonló nevű Cuza-párti képviselő fia volt. Hírnévre pár évvel előbb tett szert, mikor egy antiszemita per alkalmával Jassi zsidószimpátiákat eláruló polgármesterét lelőtte. Helyettese egy nyugalmazott tábornok, Cantacuzino Granicerul volt. A gárdába való felvétel hátborzongató titokzatos miszticizmus keretében történt: a jelöltet sötét szobába vezették, amelynek közepén egy asztalról homályosan megvilágított koponya vigyorgott reá; egy láthatatlan személy a sötétből vászonzacskót nyomott kezébe, mely-

¹ Mialatt e sorokat írjuk, folyik a Skoda-ügy parlamenti vizsgálóbizottságának működése s úgy látszik, hogy ebbe a piszkos ügybe olyan előkelő politikusok, mint Argetoianu, többszörös volt miniszter, Stefanescu Amza tábornok, v. hadügyminiszter és mások bele vannak keverve.

ben az ország minden megyéjéből vett föld volt s ezt tartva kellett, hogy fantasztikus esküt tegyen a liga iránti hűségéről. A gárdának katonai szervezete, osztagai, századai, zászlóaljai voltak, melyből kiválogatták a halálszakaszt, melynek tagjai minden parancs teljesítésére kötelezték magukat. A gárda fejlődött s lassanként politikai párttá lett, de programja határozatlan, opportunistá volt: hűséget fogadott az uralkodó iránt, de diktatúrára törekedett; antiszemita és valamennyire kisebbségellenes volt, de inkább az előbbi; a parasztnak, a szokásos demagógia szerint földet és barmot ígért s külpolitikában a francia barátság helyett német, hitleri közeledést kívánt. A divatos frázis értelmében követelték az ifjúság érvényesülését. „Hogy mikor érünk el eredményt“, — mondta Codreanu egy interjúban a nagy per befejezése után, melynek vádlottja volt —, „azt nem tudom... Mindenesetre nagy előnyben vagyunk a többi politikus felett: mienk a fiatalság s ez kizárja őket a versenyből. Nekik nincs más tőkéjük, mint többé vagy kevésbé dicsőséges múltjuk.“¹

A kormányok tudomásul vették a gárda létezését. Argetoianu, a Iorga-kormány belügyminisztere annakidején szabadon engedte őket a választásokon; Vajda Sándor 1933 őszén egy interpellációra felelve azt mondta: „Hadd játsszanak a gyerekek!“ De szimpátiái úgy látszik, ennél továbbmentek. Mikor a gyilkossági perben kihallgatta a bíróság, a következőket vallotta:

„Ifjú koromban én is turbulens és forradalmi voltam s mikor mint miniszter, tudomást szereztem a gárdáról, nem ijedtem meg, inkább szövetkezni akartam a fiatalság e mozgalmával, hogy lecsendesítem és távolartsam a szélsőséges és bomlasztó irányzatoktól... Magam hozzájárultam a gárda céljainak precizálásához, feladattam vele a negatív antiszemitizmust és a kommunizmus és hasonló bomlasztó irányzatok leküzdésére irányítottam őket. A mozgalom keresztapjának tartom magam s helyem nem itt a tanuk között, hanem a vádlottak padján van.“

Vallomása természetesen nagy feltűnést keltett s a liberális sajtó élesen kommentálta annál inkább, mert a szintén tanúként kihallgatott Maniu is kijelentette, hogy a gárda feloszlatását nem tartotta „sem opportunusnak, sem törvényben gyökerezőnek.“

Ki felelős hát Dúca haláláért?

VALAHOGYAN ILYENFORMÁN ALAKULT ki a Precup-összeesküvés háttere is. Az erdélyi románság csaknem forradalmi határon mozgó elégedetlenségének éles bizonyítéka volt, hogy — mint említettem — a Precup-összeesküvés tagjai túlnyomóan erdélyiek voltak, ami annyira feltűnő volt, hogy ismét Vajda sietett, hogy nyilatkozzék. Az „Universul“-ban egy történeti előzményeket előrebocsátó nyilatkozatban bizonyította az erdélyi románság királyhűségét.

Miután a románságot megcsalta — mondta — Mária Terézia és II. József és a magyaroknak kiszolgáltatta őket a dualizmus útján Ferenc József, Ferenc Ferdinánd halála után a románság minden reménye szétfoszlott, hogy a monarchiában létezhessek s így minden bizalma

¹ „Naziunea“, 1934 április 23.

Ferdinánd király felé fordult, kinek képe ott függött minden erdélyi román házában a szentkép mellett.

„Az unió létrejötte után új világba, Nagyromániába kerültünk. Előttünk, erdélyiek előtt, az uralkodó személye mindig szent volt. Bűnnek tartottuk, mikor folyton hallottuk azokat a bírálatokat, melyek kávéházi törzsvendégek és állítólagos komoly politikusok szájából hangzottak. De a végén erdélyiekre, úgynevezett intellektuelekre is ráragadt ez a divat. De csak kevésre. Mert még él az a generáció, mely panaszt panasz után vitt Bécsbe a 'trón zsámolyára' és minden emberit elkövette, hogy két-három udvari közbenjáró útján — nem a császár —, hanem vagy egy tizedrangú főherceg vagy főhercegnő kegyéhez jusson.

Nem a tisztesség legegységesebb követelményébe ütköznek s nem az isteni gondviselés iránti hálátlanság volna — amely minket Nagyrománia tagjává tett saját dinasztiaink uralma alatt —, ha a román államfő iránt kevesebb tiszteletet tanúsítanánk, mint tanúsítottunk egy idegen dinasztival szemben!”

S mégis ... Igaz, hogy az orgyilkosságnak áldozatul esett Dúca volt az, aki mikor 1930-ban hazajött Carol, azt mondta volt, hogy „mai bine-mi tai mana, decát să o intend acestui om“, — hogy inkább levágatja kezét, hogysesem „annak az embernek“ nyújtsa —, ez a liberálisok hangja volt —, de mikor Carol megérkezett a bukaresti repülőterre, Maniu a miniszterelnök sem vett róla tudomást, nem ment elébe, hogy fogadja s azóta bizony a „saját dinasztia“ iránt nem sokkal több tiszteletet mutattak a nemzeti parasztpárti politikusok sem, mint a liberálisok. Csakhogy ezt a tiszteletlenségüket alkalmas nevekkel takarták: „az ország koronázatlan királynéja“ és a Kamarilla“. Mint az „Adevéru!“ írta: „Maniu formulája egyszerű: az ellenség a kamarilla — küzdünk ellene.“

Hogy kamarilla alatt kit és mit kell érteni, azt nehéz megállapítani. Kamarillát emlegetnek, mikor az uralkodó zajos családi múltjára és nem éppen mintaképű jelenlegi életére gondolnak. Kamarilla az az ellenőrizhetetlen befolyás, mely az uralkodó érthetetlen és megmagyarázhatatlan cselekedeteiben nyilvánul meg, melynek főmozgatója kétségtelenül Lupescuné asszony; nagy befolyása volt Puiu Dumitrescunak, a király volt magántitkárának is, akit Titulescunak sikerült a király környezetéből eltávolítani. Minket személyek és nevek, intrikák és skandalumok csak annyiban érdekelnek, amennyiben az ország politikájára befolyást gyakorolnak: hogy tényleg gyakorolnak, annak tanúságai azok a szakadatlan kormányváltások, melyek Carol uralkodása óta napirenden vannak s amelyeknek oka mindig megfejtethetetlen misztérium. Az volt Maniu mindkét bukásának előzménye, az a Iorgáé; most múlt november közepén, mikor Vajdát menesztette a király, a párt tanácskozásán a badacsonyi magányából előjött Maniu ezeket mondta:

„A kormány bukása előrelátható volt. Én tudtam, hogyha Vajda nem lép az első pillanatban a hidra fejére, mely befészkelte magát a királyi udvarba, nem lesz képes kormányozni. Okkult erők akadályoznak meg minden komoly kormányzati törekvést. Ez történt a Vajdakormányal is; és annak, hogy titkos erők vannak működésben, legvilágosabb bizonyítéka, hogy ma, egy hét múlva a kormányváltás után se tudjuk, hogy mi volt a kormány bukásának az oka.

Hogy titkos erők működnek, mutatja az is, hogy három év és egy pár hónap leforgása alatt, mióta Carol király ül a trónon, a jelenlegi, a kilencedik kormány és három általános választás volt; és ami még

érdekesebb: egyetlen válságot se a törvényhozás idézett elő, hanem a királyi palotában bujkáló erők, úgy hogy a dinasztia ellenségei konstatálhatják, hogy Romániában nem a parlamentarizmus, hanem a monarchikus uralom csődje a k ut...

A jelenlegi liberális kormány is ezeknek a titkos erőknek a szülötte s bukását is azok fogják okozni. Ha szabadon választat, elsepri a nemzeti parasztpárt ereje, ha erőszakos választásokat csinál, tekintély nélkül és a közvélemény undorától körülvéve, el fogja nyelni az a moloch, mely elnyelte az előző nyolc kormányt."

Alig öt hónap múlva, mikor ezeket a sorokat írjuk (1934 június első napjaiban), már csaknem bevált Maniu jóslata: a Tătărescu-kormány ingott, a sajtó tele volt bukásának hírével, a király egyremásra fogadta a különböző párti államférfiakat és pártvezéreket és Averescu tábornok vezetése alatt alakulandó diktatúráról volt szó. De hogy miért bukjék meg Tătărescu s miért jött volna el a diktatúra ideje, azt senki: se a közvélemény nem értette, sem a sajtó nem tudta.

De — jegyezzük meg — csak azt nem tudja, hogy miért nem jött el éppen most az ideje?

A román politikai élet, parlamenti kormányzatról, demokráciáról való minden fecsegés ellenére, örökké diktatúrán, uralkodói és párt-diktatúrán alapult és alapul. Romániát 1866 óta Carol király, az első Hohenzollern és a két Bratianu diktatúrája kormányozta: nem volt ott más akarat, csak a királyé és a Bratianuké; II. Carol visszatérése óta pedig kormányozza az országot Carol nevében Lupescuné és a kamarilla. A politika pedig halad a nyílt diktatúra felé. Hogy ma még a liberális sajtó maga megnyugtatóra örömmel konstatálja, hogy úgy a liberális, mint a nemzeti parasztpárt, nem valami nagy meggyőződéssel, tiltakozik a diktatúra ellen, annak nem sok jelentősége van. A liberális párt 1918 óta, mikor a konzervatív párt letűnt Románia politikai életéből, mindinkább jobboldalra tért, a konzervatív irány képviselőtét vette át s megint csak a liberális sajtó szeretné úgy feltüntetni, mint a demokrácia védelmezőjét, — ami nincs is Romániában. A nemzeti parasztpárt kétségtelenül liberális-radikális alapokon épült fel s lehet, hogy Maniu és Mihalache őszintén ellene van a diktatúrának, de kérdés, hogy nem Vajda Sándor képviselő-e jobban a párt nézeteit és tendenciáit, mikor őszintén megmondta, hogy „diktatúra van ma, a liberális párt diktatúrája és diktatúra volt tegnap, a nemzeti parasztpárt diktatúrája.“ S ezen a véleményen van nemcsak Averescu, hanem Iorga, Goga és Manoilescu is, aki már könyvet írt Romániáról, mint korporatív államról.

... A Tatarescu-kormányt, amelyről senki sem tudja, hogy miért került krízisbe, egyelőre megmentette az ellenzék, a nemzeti parasztpárt állásfoglalása. Averescu diktatúrája elmaradt, némelyek szerint azért, mert időközben meghalt a felesége és fájdalmát nem tudta összegezgetni a diktatúrával.

A jövő pedig még mindig az „okkult erők“ kezében van.

FELVIDÉKI IRODALMI ÉLET

AZ ELSZAKÍTOTT MAGYARSÁG másfél évtized alatt csodálatos életképességről tett tanúságot. Idegen államhatalmak elnyomó törekvéseivel szemben kultúrájában olyan erősséget talált, hogy legsajátosabb értékei végül is diadalra jutottak.

Rendkívül érdekes és tanulságos végigtekinteni ennek a heroikus szellemi küzdelemnek lefolyását. Látni pusztulásra ítélt nemzettöredékek fegyvertelen élet-halálharcát; látni: a talajavesztett növény mint bocsát légygököket s keres új utat vissza az elszántott földhöz; a leoperált szervezet mint éled s vergődik önálló életre és ez az önálló élet milyen halálos komolysággal számol körülményeivel, létfeltételeivel: mint alkuszik vagy lázad, mint terem meglepően új, páratlanul szép virágokat és fejletlen, korcs hajtásokat vegyesen ... Mindez a kívülálló szenttelen, tárgyi szemléletében is bizonyára izgalmas és megkapó látvány. Nekünk magyaroknak legbensőbb szívügyünk; a legszigorúbb kritikai szemlélet mögött is elakadó lélekzettel, a testvéreiért aggódó testvér szeretetével és együttérzésével figyeljük e nemzettöredékek minden megmozdulását és életjelenségét...

Az elszakított területek szellemi mozgalmi közül Erdély példája — a maga irodalmi renaissance-ával — szinte páratlanul áll a történelemben. Igaz, az elszakított részek közül Erdéllyel kapcsolódott le a legnagyobb számú magyarság (1,800.000), mely egységes nagy foltokban (Székelyföld, Mezőség) tarkítja etnográfiai térképét; amellől központi fekvésű fővárosában, Kolozsvárt és több nagyvárosában egy évszázadok óta kifinomult, zárt kultúra kincseit mentette magával és végül: több mint két évszázadon át sem felejtette el az egykori önálló erdélyi fejedelemség történelmi tradícióit, amelyek bizonyos eredeti jelleget, a magyarság lelki spektrumát színező „erdélyi lelket“ formáltak ki. Erdély, első kábulatából eszmélve, elsőnek ismerte fel az új viszonyok között új feladatait s minden energiáját kulturális síkba állítva, egy gazdag, sokszínű és sokrétű irodalmi kivirágzással ajándékozta meg a magyar irodalmat.

Kedvezőtlenebb helyzetbe került a Felvidék — Szlovénia és Ruszinszka — magyarsága, már csak kisebb számánál (1,000.000) fogva is. Ez a terület nem alkot kerek egységet, hanem keskeny sáv-ként húzódván az egykori anyaország északi peremén, erőtenyezői már csak földrajzi fekvésénél fogva sem tudtak egy centrum körül kifejedesedni. Ez a terület önálló állami életet sohasem élt, egy

ezredév óta szerves része volt a magyar államnak és annak legszebb, igazi vidékét alkotta. Vidékét, amelynek város-pontjait sűrű és közvetlen hálózat szervesen fűzte a budapesti központhoz, hiszen attól új, csehszlovákiai határállomása is mindössze 60 km-re fekszik! A felvidéki irodalmi élet szabadabb expanzióját továbbá az is késleltette, hogy Erdélytől eltérőleg a Felvidék magyarsága elsősorban politikailag s nem kulturális téren szervezkedett s a kulturális szervezkedés csak később lépett amannak nyomába. Amint azonban megindult, oly mély rétegekbe hatolt s oly hatalmas hullámokat kavart fel, hogy gyűrüi és gyűrődései mai napig sem simultak el.

A felvidéki magyarság szellemi élete sokkal mozgalmasabb, sokrétűbb és felkavartabb, semhogy hossz- és keresztmetszetét pusztán irodalmi szempontokból felvázolhatnók. Maguk a kitermelt könyvek és folyóiratok — akár tekintélyes számukat, akár tartalmi súlyukat tekintve — a mozgalmakból jelentőségüknél kevesebbet tárnáit fel s kizárólagosságukra szorítkozva vajmi hiányos vázlatot nyernék. Minthogy pedig a kritikai értékelésnek végeredményben mégis csak ezekre kellene támaszkodnia, nyilvánvaló, hogy az irodalom a felvidéki magyarság kulturális életének nem végső kiteljesedése, hanem inkább csak egyik kifutó mezőnye. Ennyit előre kell bocsátani áttekintésünk aránylag túlszéles keretezéséhez, amelyben — ha csak egy pillanatra — mégis csak a képet: az irodalom szellemét és folyamatát kívánjuk megpillantani.

Már a kilencszázhuszas évek elején észrevehető némi irodalmi mozgalom, amely azonban szórványosabb és erőtlenebb, semhogy irodalmi életnek volna nevezhető. A Felvidéken csak helyi alakulatok, szűkkörű irodalmi társaságok léteztek, — telve jóindulatú dilettantizmussal. Ez egyesületek tagjai voltak az elsők, akik a kiütött tollat ismét fölemelték.

A kínai falként őrzött új határokon át évekig alig kerülhetett Csonka-Magyarországról nyomdatermék. Ekként az elszakított magyarság egyik napról a másikra elesett megszokott újság, folyóirat és könyvforrásától, elszakadt a pesti szellemi centrumtól s kénytelen volt az addig fanyalogva fogadott, szerény helyi lapokhoz és helyi írókhoz fordulni szellemi táplálékért. A nagyobb felvidéki városok: Kassa, Pozsony, Munkács helyi lapjai így váltak egy-egy nagyobb országrész magyarságának lapjává, a kis vidéki irodalmi körök hivatott és műkedvelő írói egy egész ország kisebbségének íróivá. Nyilvánvaló, hogy ezeket az írókat oly súlyos feladatok elé állították a váratlan, rendkívüli események, aminőkkel erejük nem tudott megküzdeni, hiszen még legjobbjai is csak közepes tehetségek voltak. Amellett az idősebb generációt, az apák, sőt nagyapák nemzedékét képviselték, akik az új feladatokkal szemben tanácstalanul álltak. Tetézték a bajt a magyarországi „emigránsok“, akiknek tekintélyes része itt s a szomszédos Bécsben verte fel tanyáját s a felvidéki magyarok egységének megbontására törekedett. Szerencsére a magyarság a tragikus fordulón nagyobb józanságot tanúsított, semhogy ezeknek az ellenségtől pénzelt béreceknek felült volna. Az „emigráns“ írók kútmérgező törekvései ellenében az említett idősebb generáció képviselte a történelmi magyarság szelle-

mét. Műveik egy letűnő nemzedék gondolatvilágát tükrözik ugyan, de az ő tegnapjuk a válságos években nem egyszer aktív szerephez jutott: emlékképeivel, átlátszó szimbolikájával, törhetetlen optimizmusával átsegítette a legnehezebb éveken a számos kísértésnek kitett magyar kisebbséget. Ebből az idősebb írónemzedékből Jankovics Marcellt, a nagy kultúrájú, széles látókörű, hangulatos költőt kell kiemelnünk, mint aki az induló fiatal írók irányításával az első években komoly hivatást töltött be.

1925 körül minden vonalon örvendetes szervezkedés indul meg.

A fiatalabb generáció, a „harmincévesek“, akikhez egy-két java-korbéli író is csatlakozik, a huszas évek derekán lép fel. Addig minden szlovenszkói irodalmi megmozdulás gyökértelenül sorvadt el. Kérés-életű folyóirataik nem tudtak megbirkózni a kezdet nehézségeivel, az íróknak sokáig az erdélyi folyóiratok vendégszeretét kellett igénybe venniök, könyvkiadásuk szervezetlen, kevésszámú könyvek vagy előfizetők gyűjtésével, vagy a berlini Voggenreiter Verlag Magyar Osztályánál jelennek meg, mert a magyarországi nyomtatványok bevitelét szigorú határzár tiltotta.

A felvidéki szellemiség megizmosodásában határozott jelentőséggel bír a „Prágai Magyar Hírlap“. Ez a napilap volt az első sajtószerv, amelynek hasábjain a Felvidék jelentősebb írói szinte kivétel nélkül először találkozhattak. Ez az eleven hírszolgálatú, a csehszlovákiai belpolitika eseményeit éber figyelemmel kísérő és híven regisztráló újság európai nivójú napilappal látja el a Felvidék magyarságát. Azzal pedig, hogy hasábjait megnyitotta a felvidéki íróknak és ugyanakkor rendszeresen közölte a magyarországi írók reprezentánsait: eredményesen közreműködött abban, hogy a politikai határokkal addig szétválasztott magyar irodalom egysége a Felvidéken is újból megerősödjék. Évekig a „Prágai Magyar Hírlap“ vasárnapi és ünnepi számainak irodalmi melléklete szolgáltatta a felvidéki magyarság egyetlen komoly szellemi táplálékát. Pár évvel ezelőtt, 1932-ben indult meg az első életképesnek bizonyult, nivós felvidéki folyóirat, a „Magyar írás“, amelynek évfolyamai a felvidéki irodalom hullámverését leghívebben őrzik. A kezdetben Darkó István, ma Simon Menyhért szerkesztésében megjelenő „Magyar írás“ munkatársai sorában a felvidéki nevesebb írók valamennyiét ott találjuk, munkaprogramja és közleményei élénken tükrözik a felvidéki írók törekvéseit. Változatos szépirodalmi rész, terjedelmes, de kiegyensúlyozatlan kritikai rovat, néhány társadalmi s figyelemreméltó közgazdasági tanulmány és cikk jellemzi az eddigi évfolyamok köteteit. Ez év elejétől csinos évkönyv-formátumban jelenik meg. Szerkesztőséget tart fenn Komáromban, Ungváron, Budapesten, Kolozsváron, sőt Amerikában is (clevelandi szerkesztője a Felvidékről Amerikába származott Reményi József), — tehát nemcsak a felvidéki magyarságnak, hanem az anyaország, az elszakított Erdély és a tengerentúl magyarságának szellemi életét is nyilvántartja. 1933 óta tudományos szemléje is van a felvidéknek, éspedig a Komáromban Alapy Gyula szerkesztése mellett megjelenő „Nemzeti Kultúra“.

További örvendetes lépés volt a Kazinczy-nyomdavállalatnak kiadósövetkezetté történt átszervezése, mert ez a felvidéki könyvkiadás

problémájának is megnyugtató alapot teremtett. Manapság a felvidéki irodalom java termése a Kazinczy Társaság kiadásában, mint a Kazinczy-könyvtár egy-egy kötete jelenik meg. Kazinczy neve ez esetben nemcsak kereszttapaságot jelent, de irányt jelölő, szimbolikus tartalmi jelentéssel is bír. A XVIII—XIX. századforduló ez apostoli hevületű vezéralakjánál találójában senki sem jelképezhetné a felvidéki magyarság kulturális munkáját. Kitartásra, idealizmusra és tisztultabb ízlésre senki sem buzdíthatja őket jobban, mint éppen Kazinczy példája. Valóban, Kazinczy korára emlékeztetnek leginkább e mozgalmak, — egy korra, amely nyugtalan forrongásában, heves küzdelmeiben, eleven aktualitásában hordja hatalmas jelentőségét, de arról csak halvány visszfényt árulnak el a halhatatlanságnak szánt áldozatai: a könyvek.

A megnyilatkozási lehetőségek ez örvendetes témyítésával együtt járt a céltudatosító irodalmi szervezkedés. Körök, szövetségek, társaságok alakulnak. Természetesen mindenik megpróbálta a szétszört erőket közös táborba egyesíteni, de ez éppen a Felvidéken, ahol minden világnézetnek megvannak a maga fanatikusai, már eleve kevés eredménnyel biztatott. E szervezkedések közül az 1930-ban alakult „Szentiváni Kúria“ érdemel főleg említést, mint amelyik a legteljesebb liberalizmussal próbálta a széthúzó erőket közös nevezőre hozni.

A felvidéki kulturális mozgalmak futólagos áttekintése után is könnyű felismerni, hogy irodalmát nem rendkívüli egyéniségek, hanem inkább kollektív tényezők dominálják. A Felvidéken alig van egy-két plasztikusan megrajzolható írói arcéi, ám ezzel szemben az egész magyar nyelvterületen a leglázasabb, legnyugtalanabb irodalmi élet itt folyik. Elsősorban a kollektív jelleget kell tehát kiemelnünk, mert ha egyes írói alakokat elemzünk, a halvány egyéni vonások miatt csak elmosódva látjuk a közös talajt, amelyben valahányan sajátságosan gyökereznek.

Speciális felvidéki lelkiségről olyan értelemben, mint ahogy az erdélyi lélekről szoktunk, — nem beszélhetünk. Ennek évszázados gyökerei itt hiányzanak. Mindazonáltal irodalmában néhány jellegzetes, közös jegyet határozottan felismerhetünk. Ilyen elsősorban a felvidéki magyarság faji toleranciája. Egyfelől meleg rokonszenv a vele sorsközösségben élő tót nemzettel, másfelől passzív állásfoglalás az uralkodó cseh államhatalommal szemben. Az írás nem mindig — s az adott esetben éppen nem lehet hű és teljesen őszinte tükre egy népkisebbség legbelső érzésvilágának; mégis amennyiben ezek az érzések az irodalmi keretek között napvilágra juthatnak: a felvidéki magyarság részéről általában megértésről, közeledési hajlandóságról tesznek tanúságot. Kifejezésre jut ez nemcsak a tót és cseh irodalom értékeinek fordítás és ismertetés útján történő bemutatásában, hanem finomabb, közvetettebb, belsőbb utakon is. Ily törekvést olvashatunk ki például Sziklay Ferencnek, a felvidéki irodalom egyik buzgó agitátorának regényeiből. Az egyikben Csermák Antalnak, a virtuóz hegedűművésznak élettörténetét dolgozza fel, akit részben szerelme, részben a magyar népi zene varázsa csehből magyarrá formál, hogy aztán mint magyart utolérje a magyar tehetségek tragikus sorsa: a mellőzés és megnevértés. Egy másik regényében viszont Sziklay a magyar uralom alatti

tót nemzetiségi törekvésekről szól teljes megértéssel és rokonszenvvel. Ez az attitűd egyébként teljesen érthető. A felvidéki magyar írók egyrészt nemcsak lelki, de rokoni szálak is fűzik a tótságához. Érzés és gondolatvilágukban, sorsukban azonban végzetesen magyarok. Tót és magyar fajiség között egyformán vállalják a mindkettő sorsában legmélyebb, legkrisztusibb közösséget: a szenvedő embert. „Bár nem lettünk inkább szebbek, de tán jobbak: emberebbek“, éneklí az egyik felvidéki költő. Fajiságuk tehát végeredményben mély humánus érzésfolyamatban, testvériségben s lelkes pacifizmusban oldódik fel.

Ebben gyökerezik a felvidéki irodalom újabb két jellemző vonása: szociális tartalmi telítettsége és erősen katolikus színezete.

A kilencszázhuszas évek derekától úgyszólván napjainkig e felvidéki írók minden figyelme és érdeklődése a falura, a népre irányult. Egy új, népi klasszicizmus körvonalai kezdtek kibontakozni. Szociológusok és írók egyforma lelkesedéssel fogtak munkájukhoz. Amazok falujárást, faluszemináriumokat tartottak, adatokat gyűjtöttek, jegyeztettek, tanulmányoztak, vitatkoztak. Ezek versek, novellák, regények hőseül választják a népet, fölelevenítik a népszínművet, róluk, értük, nekik írják könyveiket. Soha annyi könyv nem jelent meg a faluról s a falu népéről irodalmunkban, mint amennyi a legutóbbi évtizedben s főleg a Felvidéken. „Minden reményünk a falu s a parasztnak keresztelt különös emberek“ — dicsőíti őket a vezércikk és az ódái hevület vegyes páthoszával egyik komoly tehetségű fiatal költőjük, Györy Dezső. Mécs László, a Felvidék vezető költőegyénisége az egész emberiség megtestesítőjét látja a parasztban: „Ő a földből formált balvégzetű Adám ... Ő a napfény hőse!... őt vágják először a vihar patkói, őt csókolja ifjú titánná a május s benne áldatnak meg a földnek lakói...“ Mélyen átértzett fejezeteket szentel a falunak a csiszolatlan tehetségű Rácz Pál is, akinek tipikus kisvárosi regényeit oroszos misztikum mélyíti ki. Egyik hőse abban a pillanatban, amikor úgy érzi, hogy valami nagyon nagyot kellene tennie: szántani szeretne! És magyarságában azért vigasztalódik meg, mert „nincs a világon olyan szív, mellyel úgy lehetne szeretni a kenyéradó földet, mint a magyar emberé“. Szombathy Viktor novelláskönyve már a címében a parasztot aposztrofálja: „Én kedves népem“. Legsikerültebb elbeszélése arról szól, hogy két magyar katona idegen földön, cseh mundérban — súlyos büntetést kockáztatva — elszökik a századától egy napra aratni, mert nem bírták volna elviselni, hogy egy nyár elmúljen anélkül, hogy kasza legyen a kezükben... A falusi vadvirág bájos szépségét, érzésvilágának legendás tisztaságát rajzolja egyik rendkívül finom novellájában a legkiválóbb felvidéki elbeszélő: Tamás Mihály. Darkó István problématerhes társadalmi regényének (Szakadék) alakjai is nagyrészt a falusi nép létkérdései körül viaskodnak.

Ám nemcsak tárgyat szolgáltat a falu, nemcsak hálás téma, amelyet alaposan kiaknázhathatnak, — de egyúttal lelkiismereti kérdés is, súlyos kötelesség, „százados adósság“. A múlt álromantikus szemléletének elvetése, kíméletlen önismeretre törekvés vezette a felvidékieket népi klasszicizmusukban, a meglévő értékek megismerésének s így a népi értékek felkutatásának vágya hajlította tehát érdeklődésüket a falu

és a nép felé. Éppen azért meglepő, hogy míg egyfelől megvetéssel fordulnak el minden romantikától: alapjában véve egy romantikus elképzeléstől vezetettve kezdték körvonalazgatni máig is bizonytalan falusi, népi programjukat. Ady frazeológiájából, Móricz Zsigmond naturalizmusából és legfőképpen Szabó Dezső romantikus parasztmithoszából merítettek útravalót elmosódott körvonalú célkitűzésükhöz, amely rengeteg energiájukat fogyasztotta el, de határozott szellemi állásfoglalásra s konkrét eredményekre nem vezetett. Csak most a legutóbbi időben, megkésve ébredt rá ez a nemzedék, s kanyarodott vissza az idősebb generáció eredeti világos felismeréséhez, hogy mellőzhetetlen teendő: egy erőteljes, biztos bázisú magyar középosztály megszervezése, amely kulturális fölényével és imponáló szellemi felsőbbségével már ma is szilárdabb biztosítékot nyújtana a jövőre, mint az osztályöntudatra nevelt népi és munkástömegek, amelyeket csak fokozatos, céltudatos munkával lehet egy életképes kisebbségi közösség erőforrásaivá tenni.

E felismerés elhomályosulását és előtörésének késedelmét persze meg lehet érteni, ha tudjuk, mint ment tönkre egyik napról másikra a hivatalnok középosztály. Állását veszítve, hivatalából, birtokából kiforgatva, az országból kiűzve — lába alól kihullt a talaj. Ahogy az említett költők egyike, Győry Dezső, mondja: „Gazdasorból cseléd-sorba, úriságból szolgaságba, hintóhátról mezítlábra, jó módunkból szegénységbe estünk, hulltunk... de lecsúsztunk, de lecsúsztunk!“ Aparaszt azonban tovább élte a maga korábbi életét, őt kevésbé rendítette meg gyökereiben a nagy változás, mint az intellektuális középosztályt. Érthető tehát, hogy a jövőt ígérő paraszt a legvégtetesebb lírai túlzásokra ragadta az írókat. E népi fellángolás kapcsán érdemes megemlíteni, hogy míg irodalmunkban a népi érdeklődés a múltban mindig stílusváltozást eredményezett, addig a felvidéki irodalomban nyelvi és formai eredmények helyett inkább csak a tárgy gazdagodását és a szemléleti mód változását hozta; a falusi, népi élet közelebbi megismerését, kevesebb illúzióval és több realizmussal való ábrázolását.

A felvidéki írók legotthonosabb terepe nem is a falu, hanem a kisváros, a vidék. Ennek íze és levegője nyelvükben, témáikban egyaránt kifejezésre jut. Nem pejoratív értelemben emeljük ki ezt; a felvidéki írók lekicsinylésére bárkinek is vajmi kevés jogcíme lehet. Mi egészséges, hasznos törekvést látunk a Felvidék regionalizmusában; reméljük, hogy sikerül megvalósítaniok a szükséges decentralizációt s ezzel e terület sajátos, helyi értékeit, helyi kultúráját, helyi levegőjét, színeit és ízeit az egyetemes magyar irodalmi kultúra értékévé fogják emelni. Pest megszűnt számukra irodalmi központ lenni, az új központ mai napig még nem alakult ki. Nem tudjuk: Kassa, Pozsony, Prága közül melyiké a vezetőszerep, ezt mindenesetre a körülmények fogják eldönteni. Tény azonban, hogy a felvidéki könyveket, szinte valamennyit, jellemzi s ezzel közös színezetbe vonja: a kisvárosi miliórajz, a porba temetkező és borba feledkező, senyvedő kisváros életformáinak ábrázolása, elesett, szürke kis embereinek apró tragédiái s ami ezzel együtt jár: a szűk horizont, a kicsinyes perspektíva. Mert nem hallgathatjuk el, hogy mindazon felvidéki írók közül, akik

ma a felvidéki kisvárosok múltját és jelenét festik, színezik vagy ostorozzák, csupán az a két író emelkedett felül az elfogult szemléleten, csak az a kettő tud a kívülálló objektív tekintetével látni, aki onnan azóta el-, Pestre származott: Márai Sándor és Szitnyai Zoltán. De, ha megvan is a túlközelségnek, a perspektíva hiányának, a vidéki akcentusnak ez a természetes hibája a felvidéki írók legtöbbszörében, el kell ismerni, hogy legtehetségesebb elbeszélők: Rácz Pál, Darkó István és a franciás könnyedségű Egry Viktor éppen azokon a lapokon emelkednek képességeik csúcsára, ahol a vidéki kisváros életképeit, jellegzetes figuráit festik és mintázzák. Tamás Mihály kivétel: az ő írásai friss, élénk, erős tehetséget árulnak el egyéb témakörben is.

Visszatérve a felvidéki magyar irodalom katolikus színezetére, meg kell állapítanunk, hogy azt kezdettől bensőséges szálak fűzik a katolizmushoz. A legerőteljesebb felvidéki költőtehetség, Mécs László, aki ma már a magyar költészet elismert értéke, a premontrei rend tagja, falusi plébános. Az ő széles hömpölygésű, áradó, zengő strófaiban az egyéni vonások mögött a katolikus egyház csodálatosan gazdag világképe tornyosul fel. De nemcsak őt és papköltő társait, hanem a többi felvidéki írókat is megihletti a katolikus hitélet poézise. Tamás Mihály „Mirákulum“ c. kis regényében egy fiatal falusi pap önmaga legyőzésével hódítja s nyeri meg az ellenséges indulatú falut. Ez a napos, levegős regény, amelyet egy nagy érzés dinamikája fűt, egyike a felvidék széppróza legfigyelemreméltóbb alkotásainak. Hasonlóképpen az új paptípus alakját formálgatja Rácz Pál is egyik regényében. E töredékes, szubjektív irodalmi kapcsolatok után a felvidéki katolikusok társadalmi szervezkedésének ideje is elérkezett. A prágai magyar főiskolások 1929-ben megalapítják a Prohászka-Kört, amelynek sejtjei csakhamar elterjednek a Felvidék nagyobb városaiban. A Prohászka-Kör az Actio Catholica gondolatában született s rendkívül nagy jelentőségű feladat vár rá a Felvidéken, ahol az eddigi osztály-szervezkedések helyett elsőnek jelenik meg egy egyetemes világnézet zászlójával. A Felvidék fiatal katolikus írói 1932-ben „Új Élet“ cím alatt, Rády Elemér szerkesztésében lapot indítottak, amely a felvidéki magyar sors állandó szemeltartásával, szorosán együttműködik Csonka-Magyarország hasonló ifjúsági sajtószerveivel, a „Korunk Szavával“.

A vázolt jelenségekből nyilvánvaló, hogy a Felvidék szellemi megmozdulásainak elsősorban társadalmi jellege van. Az irodalom nem öncél, hanem egyszerű kifejező alkalom a felvidéki magyarság számára. Ez az irodalom a szó legnemesebb értelmében: aktivista. Semmi sem áll távolabb a felvidéki írók természetétől, mint az öncélú költői játék, a *Fart pour l'art* absztraktuma. Tudatosan kerülnek a parnasszizmust s minden alkalmat megragadnak, hogy a formaköltészetel szemben érzett megvetésüknek kifejezést adjanak. Új ars poeticák születnek. „Szeretnék lenni: nem kaviár kehes kritikusok kéjenkedő ínyén, — de kenyér és bor a polgárnak, munkásnak, parasztnak szájában“ — írja Mécs László. GyÖry Dezső meg ezt hirdeti: „Lejárták magukat a mazna nyafkaságok s nyavalygós nyim-nyám lelkek halk, bágyadt sóhajai... Bizony más lett a vers is“. Előszeretettel nyúlnak a szabad vers kötetlen megoldásaihoz, a műfaji korlátokat tudatosan

lerontják és tagadják. A prózáírókat hasonlóképpen a tudományosan lelkiismeretes naturalizmus — „őszinteség s erő“ — tartja igézetében. Viszont az is igaz, hogy romantikus ideológiai elkalandozásaik és irodalmi témáiknak romantikus beállítása gyakran e látszólag uralkodó szemléletmód legváratlanabb cáfolatával zavarja meg az események kívülálló szemlélőjét.

A Felvidék hosszú éveken át legjobb energiáit áldozta fel értékei összegyűjtésére s erői megszervezésére, miközben magát az alkotást, a perc ihlető alkalmát — sokszor tudatosan — elszalasztotta. Ez a magyarázata, hogy immár másfélévtizedes küzdelmei után biztató, fokozatos fejlődés mellett gyakran stagnálást látunk s az eddigi tempónál feltűnően lassúbb haladást. Az egymást követő évek nem hoztak egyúttal friss, új tehetségeket is. A huszas évek közepétáján felbukkant fiatal írók, akik közül nem említettük még a kivételesen formatisztelő, szubtilis lírájú Tamás Lajost, lassan gyarapodnak és lassan forrnak tovább. Időközben két fiatal költőjét már el is vesztette a Felvidék. Ezek egyike, Merényi Gyula az Ady-örökség nyúgében is megszólaltatta eredeti mondanivalóit s megmutatta egyéni arcát; fiatalabb költőtársa, Ölvedi László tragikus hirtelenséggel meghalt, mielőtt a maga külön ösvényére rátalált volna. Az irodalmi termés minősége sincs mindig arányban a mozgalmas, sűrű és hangos szervezkedésekkel.

Bármennyire kielégületlenül hagyjanak is bennünket e jelenségek, amelyeket a készületlenség, a politikai bizonytalanság és anyagi bázis hiánya már magában eléggé megmagyaráz, — e törekvések indítékai-ban a jószándék, az idealizmus és a meggyőződés komolysága kétségbevonhatatlan. Az irodalmi mozgalmak részesei a legteljesebb altruizmus-sal, pusztán a jó cél érdekében s elhivatottságuk érzetében fogtak munkához. Bámulatos idealizmusról tettek tanúságot, a vállalt felelősség tudata valósággal megtörte vállukat, hiszen arra szokatlanul súlyos feladatok szakadtak. Jellemző, hogy a felvidéki íróknak nincs is humoruk, csak keserű, dacos, olykor cinikus elszántságuk.

Egy tragikus sorsú fiatal nemzedék heroikus küzdelmét kell méltányolnia annak, aki a mai Felvidék magyar irodalmát és fiatal írógenerációjának munkásságát értékeli. Egy ellenséges hatalmi viszonyok között őrlődő kollektív munkavállalás, egy ezerfelé ágazó és szétaprózódó, éppen ezért nagyművekké büszkélkedni még alig tudó szellemi erőfeszítés: ez ennek a másfélévtizedes irodalmi mozgalomnak legfőbb karaktere és egyben legkiválóbb önértéke. Az irodalomtörténetnek idővel erősen meg kell rostálnia a mai bőséges, vegyes értékű termést, — a történetírás azonban e törekvéseket bizonyára mint a magyar szellem szívós élniakarásának nagyszerű példáját s kulturális küzdelmeinek egyik legmozgalmasabb fejezetét fogja megörökíteni.

BISZTRAY GYULA

FIGYELŐ

„SAUDI ARABIA“ ÉS JEMEN KÜZDELME

NYUGAT ÉS KELET egyaránt nagy figyelemmel kíséri az Arábiában lejátszódó eseményeket. Az Ibn Sza'úd hidzsászi és nedzsdi uralkodó és Jahjá jemeni imám közötti háborús küzdelem ismét a közérdeklődés homlokerébe állította Arábiát.

Az ottani politikai helyzet megértéséhez vessünk egy pillantást a múltba. A XVI. század elején, a bagdádi kalifátus bukásával az Európa egynegyedével egyenlő nagyságú arab félsziget névlegesen a török szultánok fennhatósága alá került, de uralmuk a valóságban csupán a tengerparttól számítva kb. 300 km-re terjedt befelé és ott sem volt nagyon szilárd. A Vörös-tenger délkeleti partján, Jemenben, a klasszikus geográfusok „Arabia felix“-ében, az oda bevándorolt törökök révén uralmuk eléggé biztos volt, de már a Jementől északra elterülő Hidzsászbán a Muhammad próféta törzséből származó mekkai nagyserifeké volt a tényleges hatalom, mert a török kormánynak Dzsiddában, Mekka kikötőjében székelő tartományi kormányzója, ki az „abesszíniái pasa“ hangzatos címét viselte (jóllehet a keletafrikai parton csak Szuákin és Masszaú volt török kézen), csupán címleges méltóság volt. A déli parton, Hadhramautban, Síban szultánja, Kelet-Arábiában pedig a Banu Khálid beduintörzs emirje uralkodott. Belső-Arábia, Nedzsd oázisait a törököktől függetlenül részint városi fejedelmek birtokolták, részint kis köztársaságok voltak, melyekben két nemzetség vagy párt vetélkedett a hatalomért. Arábia nomádjai, a beduinok, számos önálló törzsre oszoltak, szorosabb-lazább függőségi vagy szövetségi viszonyban az oázisok vagy a partvidék uraival s meglehetősen közönyösek voltak az iszlámmal szemben. Ezzel szemben Nedzsd letelepült lakói az iszlám legkonzervatívabb teológiai és jogi irányzatának, a hanbalitának nevezett iskolának követői voltak. Egy hanbalita tudóscsaládból született a XVIII. században a délnedzsi Ujajna városban Muhammad ibn Abdalvahháb, az a férfiú, kinek működése korszakalkotó lett, mert napjainkig kihat. 1740 tájt kezdte közölni vallási nézeteit a nyilvánossággal. Ezek nem voltak újak: a hanbalita iskola nagy tudósai, Ibn Tajmijja és Ibn Kajjim al-Dzsauzijja már a XIII. és XIV. században hirdették azt, hogy a középkori iszlám magasra fejlett gondolatvilágával szemben vissza kell térni Muhammad próféta egyszerű tanításaira; kortársaik fényűzésével szemben pedig a próféta egyszerű életmódjának a követésére buzdítottak. Muhammad ibn Abdalvahháb is kikelt a prófétáknak, a szenteknek és a szent síroknak a hivatalos iszlámban régóta dívó tisztelete ellen, kárhoztatta a miszticizmust és a babonákat és eltiltotta híveit a szeszes italoktól, dohánytól, zenétől, tánctól és játékoktól. A hivatalos egyház részéről természetesen sok támadás érte Ibn Abdalvahhábót különösen azért, mert a vitás kérdéseket nem régebbi, elismert szaktekintélyekre támaszkodva, hanem önállóan döntötte el és mert hitetlennek nyilvánított mindenkit, aki nem

vallotta az. Ő nézeteit a tisztább istentiszteletről s ellene a szent háborút is hívei köteletségévé tette. A támadások következtében Ujajná el kellett hagynia és Darijjába menekült Muhammad ibn Sza'úd emírhez, ki tanításait magáévá tette és támogatásával azoknak politikai súlyt adott. Ennek messze kiható következményei lettek, mert 1790 körül, Ibn Abdalvahháb halálakor, egész középső és keleti Arábia vahhábita lett és Ibn Sza'úd családjának uralma alá tartozott, kik országukban a régi muhammedán kánonjogot léptették életbe és megfékeztek a harcias beduinokat, úgyhogy az Umajjádok kora óta első ízben élvezett teljes békét Arábia. A törökök persze rossz szemmel nézték az új mozgalom politikai térhódításait, ám a leverésére kiküldött csapatok sorra kudarcot vallottak és 1806-ban Jemen és Hadhramaut kivételével egész Arábia a vahhábíták kezén volt. 1811-ben azután Mehemed Ali egyiptomi alkirály indított hadjáratot a vahhábíták leküzdésére és miután a beduinokat sikerült pénzzel a maga oldalára csábítani, 1818-ban teljes győzelmet aratott felettük Darijja elfoglalásával és a Sza'údi családból származó uralkodó kivégeztetésével. A vahhábizmusnak ezután egész Arábiában bealkonyodott; a Sza'údi család új fővárosából, Rijádhból, legalább a hatalom látszatát fenntartotta 1880 tájáig, akkor azonban a hegemonia átszállón a Sza'údi családdal ellenséges Ibn Rasíd családjára, míg ők maguk a Perzsa-öböl menti Kuvajtban találtak menedéket.

1899-ben azután fordulat állott be Arábia nemzetközi politikai helyzetében. Ibn Rasídék ugyanis a törökökkel tartónak, Nagy-Britannia viszont féltette uralmát a Perzsa-öbölben a tervezett bagdadi vasúttól s szerződést kötött Mubarak kuvajti sejjkel. A brit támogatás most már lehetővé tette Abdal'aziz ibn Sza'údnak, a jelenlegi uralkodónak, 1901-ben Ibn Rasídék meglepetésszerű legyőzését és Rijádh elfoglalását. Egészen a világháborúig állandó harcban állottak egymással a rasídidák, kiket a török kormány támogatott és a sza'údidák, kik Nagy-Britannia jóindulatú pártfogását élvezték. Ibn Sza'úd azonban okult a régebbi vahhábita mozgalom bukásán és 1912-ben sajtószerű társadalmi és gazdasági rendszert vezetett be, mely hivatva volt a vahhábizmust meggyökereztetni Arábiában. Ez az új rendszer *ikhván* („testvérek“) néven ismeretes. Belső-Arábia főútvonalainak néhány katonailag jelentős pontján ugyanis a különböző törzsekhez tartozó beduinokat telepítette le és földművelésre szoktatta. Az ekként letelepített arabok a legbuzgóbb támogatói lettek a vahhábizmusnak; öntudatuk és összetartozásuk ápolására fehér öltözetet és főveget viselnek. Az *ikhvántelepek* — számuk egyre jobban nő s 1928-ban mintegy 120 volt — tíz esztendő alatt gyökeres változást idéztek elő Arábiában: politikailag, mert a súlypont a városlakókról a beduinokra helyeződött át; társadalmilag, mert az utóbbiaknál megszűnt az ősrégi, törzsek szerinti különélés, mivel az *ikhvántelepeken* különböző törzsek fiai éltek együtt egymással; gazdaságilag, mert a nomádok a letelepedett életmódhoz és a földműveléshez szoktak hozzá, s ez különösen népszerűvé tette az új rendszert; s *végül* katonailag, mert a telepesekből került ki Ibn Sza'úd új, állandó hadserege, melyet St. John H. Philby, Arábia és a vahhábizmus egyik legkitűnőbb angol ismerője, 30.000 főre becsül. Kétségtelen, hogy Ibn Sza'úd az *ikhván*szervezettel az iszlám ősi közösségét akarta feléleszteni, hiszen Muhammad próféta is keresztül akarta törni az ősi törzrendszer.

E szervezettel érte el Ibn Sza'úd nagy politikai sikereit a világháború óta, mert az *ikhván*propaganda rést ütött ellenfelei soraiban is. Persze, a nemzetközi politika alakulása is kedvezett neki. A balkáni háborúk alatt a Török Birodalom akkori szorult helyzetét kihasználva, angol támogatással elfoglalta keleti Arábiát. 1914 nyarán azonban a török kormánynak sikerült őt megnyerni azáltal, hogy Nedzsd teljhatalmú váljává nevezte ki. 1916-

ban a törököket támogatta is a felkelő Huszajn mekkai nagyseriffel szemben, kit Egyiptom támogató; de már a következő évben St. John H. Philby, az angol-indiai kormány arabiai képviselőjének befolyása alá került és szembefordult a törökökkel. Hatalmát nagyon megszilárdította 1921 novemberében, midőn évtizedes harcok után végleg legyőzte legveszedelmesebb vetélytársát, a rasídi dinasztiát s országát bekebelezte.

Időközben az európai nagyhatalmak felosztották egymás között a Török Birodalomtól elszakított arab területeket. Huszajn mekkai nagyserif—1917 óta „Arábia szultánja“ — egyik fia, Faj szál, Irák királya, másik fia, Abdallah pedig a Palesztinától keletre elterülő Transzjordánia királya lett 1921-ben Nagy-Britannia mandátuma alatt. Ezáltal Ibn Sza'úd szorongató helyzetbe került: országát háromfelől Huszajn és fiainak országai vették körül, melyeket politikailag egységes területnek kellett tekinteni Huszajnnak a fiai felett gyakorolt nagy tekintélyénél fogva. Nem is csoda, ha a Rasídidák legyőzésével megerősödött vahhábita állam minden eszközzel védekezett a fenyegető veszély ellen. 1922 óta állandó vahhábita betörések nyugtalanították Transzjordániát. Azonkívül Ibn Sza'úd ügyes politikával igyekezett ellenfeleit megbénítani. A Huszajnt támogató leghatalmasabb beduin törzsek átpártoltak hozzá; megvetette lábát a Hidzsásztól délre fekvő Aszírban, az attól délre fekvő Jemen imámjával, Jahjával pedig szorosabb barátságra lépett. Beigazolásra szorul az a hír, hogy a franciák barátságát is kereste Ibn Sza'úd a serifek ellen: tény azonban, hogy az angol-indiai kormánnyal mindvégig fenntartotta a jóviszonyt; a serifidák patrónusa, a londoni kormány pedig jóakarátú tartózkodással szemlélte Ibn Sza'úd terjeszkedését, sőt 1924 januárjában Kuvajtban értekezletre hívta össze a két ellenfelet egymás kibékítésére, ám sikertelenül. Végre 1924 tavaszán végső küzdelemre került a sor. Az ankarai török nemzetgyűlés ugyanis megszüntette a kalifátust, mire Huszajn hidzsászi király vette fel a kalifái méltóságot, a muhammedán világ nagy megrökönyödésére. A vahhábita ulemák és ikhvánok értekezlete nyíltan szembehelyezkedett Huszajnnal s midőn határozatukat az indiai muhammedánok is helyeselték, a vahhábiták haddal támadták meg Hidzsászt, melynek lakossága maga kényszerítette lemondásra Huszajnt. Még 1924 októberében Ibn Sza'úd bevonult Mekkába, 1925 elején pedig Medinával és Dzsidával együtt egész Hidzsászt meghódította. Győzelmei után első dolga volt az angolokkal megegyezni Irák és Transzjordánia határait illetőleg. Nagy-Britannia 1927-ben szerződésileg is elismerte Ibn Sza'údot Hidzsász és Nedzsd független uralkodójának, ki ennek fejében kötelezettséget vállalt arra nézve, hogy a zarándoklatot az összes muhammedánoknak szabaddá teszi.

A Hidzsászból és Nedzsből megalakult arabiai birodalom 1932-ben Sza'údíja vagy Sza'údi Arábia nevet vett fel. Attól délre terül el Jemen, délkeletre pedig az „Aden brit hinterlandja“ néven nevezett sivatagi terület terjed Ománig, mely ugyancsak brit felügyelet alatt áll. Ibn Sza'úd országának tekintélyét nemzetközi szerződésekkel növelte. Még az angolokkal kötött szerződését megelőzően 1926 szeptemberében Olaszországgal, 1928 novemberében pedig általános meglepetésre a Szovjettel kötött barátsági szerződést. Befelé pedig uralmát olyannyira konszolidálta, hogy tárgyilagos külföldi szemlélők állapítják meg: ma nagyobb a közrend és a biztonság Arábiában, mint a kalifátus bukása óta bármikor volt. S mindezt Ibn Sza'úd nem forradalmi újítások erőszakos bevezetésével érte el, hanem éppen ellenkezően: az ősi iszlám eredeti egyszerűségének visszaállításával. Helyesen állapítja meg Chr. Snouck Hurgronje, a világhírű holland orientalista: „A vahhábizmus nem reformálta meg a beduinokat, hanem első ízben iszlamizálta őket.“

A néhány évig tartó békét az arab félszigeten legutóbb Ibn Sza'údnak Jemennel, a félsziget másik független országával való konfliktusa zavarta meg. Az „Erisz almája“ kettejük között Aszír volt Hidzsász és Jemen között, melyben az Idriszidák családja uralkodott. Területét Hidzsász meghódítása után 1926-ban foglalta el Ibn Sza'úd. 1932-ben az Idriszidák forradalom szításával igyekeztek országuk függetlenségét a vahnábitáktól visszanyerni, de eredménytelenül. Az Idriszidák erre Jemenbe menekültek, melynek imámja, Jahjá, tavaly megengedte főnöküknek, Hasszán emimek, hogy betörjön Aszír sza'údi területére, sőt fegyverrel is ellátta őt ugyanakkor, midőn kormánya már megegyezéssel kecsegtető béketárgyalásokat folytatott Ibn Sza'úddal Aszírt illetően. Ez a hitszegés bírta rá Ibn Sza'údot arra, hogy fegyvert ragadjon 1933 augusztusában. A harcok folyó év május közepéig folytak, mikor a jemeni partvidék egy részének elfoglalása után Jahjá imám békét kért. A fegyverszünetet május 14-én kötötték meg Ibn Sza'úd következő feltételeivel: 1. Aszír és a vitás nedzsráni oázis kiürítendő, 2. az e területekről származó és az imám által szedett túszok szabadon bocsátandók, 3. az Idriszidák kiadatása (az ellenségeskedések megkezdése előtt csupán a veszélyeztetett határvidékről való eltávolításukat kérte Ibn Sza'úd). A végleges békét e feltételek alapján június derekán kötötték meg az ellenfelek.

Az, hogy Ibn Sza'úd Jemen elfoglalására törekednék, nem nagyon valószínű. Egy ilyen hadjárat sztratégiai is nehéz volna, mert a parttól távolabb, a hegyek között igen rosszak a terepviszonyok és sokkal nagyobb ellenállásra találma a támadó, mint a parton. De nem valószínű ez már csak azért sem, mert mint a mostani fegyverszüneti tárgyalásokon tanúsított mérsékelt magatartása is mutatja, Ibn Sza'úd józan és higgadt politikát követ s nagyon jól tudja azt, hogy minden feleslegesen erőszakos terjeszkedés bonyodalmakat idézhetne elő Nagy-Britanniával, mely Ádennek és a déli partvidéknek birtokosa. A Nagy-Britanniával való jó viszony megóvása pedig Sza'údi Arábiának életbevágó érdeke.

SOMOGYI JÓZSEF

ERDÉLYIEK ÉS FELVIDÉKIEK A PESTI UTCÁN

EGY könyvnap megint elmúlt; megállani mellette nem tudom érdekes-e. Hiszen a nyugati eredetű könyvnap, más napokkal, így különösen az utcai gyűjtések napjaival együtt immár teljesen beilleszkedett életünkbe, külsőségei megállapodtak és maga is éppoly formálissá vált, mint egyéb Új periodikusan visszatérő alkalmi közéletünknek. Lehet, hogy mai formájában is hasznos alkalom és örvendetes eredménnyel jár az irodalom iránti érdeklődés dolgában, még akkor is, amikor lehetetlen rajta amolyan irodalmi söntés jellemvonásait észre nem venni. Nem az írók, hanem a kiadók teszik azzá, akik ugyan itt-ott mutatóba piacra dobnak rajta egy-egy értékes és érdekes munkát, de egészben véve arra használják fel, hogy olcsó áron, olcsó és ízléstelen kiállításban másod- és harmadrangú műveket nagy tömegekben vétessenek meg az emberekkel. Igaz, számításuk szerint könyvnapon olyanok vesznek elsősorban könyvet, akik máskor ezt nem teszik, de vájjon nem kellene-e épp azok számára, akik ritkán jutnak a könyvhöz, válogatott szellemi élvezetet szerezni és lehetővé tenni, hogy az a néhány könyv, mely könyvnapon kerül az emberek könyvtárába és ott egy éven át

alig gyarapszik, a magyar könyvkiadás mintaképe legyen?! Miért kell épp ezeket a ritkán lelkesedő embereket és éppen akkor, mikor áldozatot hoznak, sőtésbe ültetni, terítetten vagy piszkos terítős asztal mellé és állott sört, csonka kancsóban adni eljűk? Miért kellett például tavaly három egybe nem illő magyar klasszikust három tankerületi főigazgatónak egy-egy lapnyi magyarázatával egybekötni — ezt a könyvet csak azért említem, mert még az idén is árulták, de hasonló kiadói tehetetlenségről és a művelt közönség megvetéséről az idei friss termékek is tanúskodnak. Nem is szólva arról, hogy a könyvtárak részletes leszállításával egyrészt az írókat ütik el számbavehető keresettől, másrészt azon rétegeket is elszoktatják rendes, illő árú könyvektől, melyek pedig anyagilag még nem szorultak rá erre a könyvdömpingre.

Aki a színes sátrak tájékán ily kevésse örvendetes gondolatokkal járkált, annak is fel kellett vidulnia az Erdélyi Szépművészeti Céh és a felvidéki Kazinczy-kiadó sátrainál. Mindkét kiadvállalat ritkán jut el hozzánk s így érthető, hogy megragadta az alkalmat és egész évi termését, nem pedig csak a könyvnapra készült, alkalmi munkáit mutatta be. Ezzel mindjárt elmaradt tőlünk az ő sátraik közelében az a kedvetlen tudat, hogy most kiadói élelmesség vesz bennünket célba, amitől pedig itthoni kiadóink sátrainál alig lehet szabadulnunk. Mindkét országgrész idehozta egész évi termését, az erdélyiek nagykonceptiójú munkáikat, melyekkel szinte átvették a magyar szépirodalom vezetését, ízléses, finom, Erdély művészeti múltját meg nem hazudoló formában, a felvidékiek ugyanezen szép kifejlésnek egy korábbi lépcsőjén, ami szintén érthető náluk, hisz későbbben kezdték meg az önálló fejlődést, mint az erdélyiek.

Irodalmi szempontokon túl is sok tanulságot nyújtott ez a két sátor. A pesti aszfalt azon helyén, ahol cölöpüket leverték, helyesebben, ahol deszkáikat tetették, trianoni országunkban alig észlelhető friss szellem terjedezett. Míg a hazai sátraknál alig láttunk másokat, mint az illető cég alkalmazottait és a céghez tartozó, hozzá kötött írókat, akik tehát szinte kötelességből, sőt saját érdekükből is osztogatták autogrammaikat s rajtuk kívül legfeljebb az irodalommal távolabbi kapcsolatban álló színésznők voltak láthatók, akik legalább is ugyanolyan joggal és hasonló értelemmel adhatták volna aláírásukat egy szappan- vagy úszóruha- napon, mint épp a könyvnapon — addig a leszakadt magyarok minden ily trükkötől tartózkodtak, de ilyenre szükségük sem volt az ő sajátos társadalmi viszonyaik következtében. Aki még nem tudta, annak számára is kiderült, hogy az erdélyi és felvidéki magyarságban már földre hullottak a korlátok, melyek az egyes társadalmi osztályokat nemzeti műveltségben, irodalmi érdeklődésben és ennek külső kifejezésében nálunk még annyira elválasztják. Az erdélyi arisztokrácia férfi- és nőtagjai, az erdélyi kálvinista püspök ott ültek a sátorban, nem azért, hogy reklámot csináljanak maguknak vagy jobb esetben az irodalomnak, hanem mert egyszerűen odatartoznak s érzik, hogy odatartoznak az erdélyi irodalomhoz. Mi is lenne velük, ha nem tenne többé erdélyi irodalom! Pélek, ezt a kérdést, erdélyi irodalmat általános magyar műveltségre fordítva, eddig még nagyon kevés hazai előkelőség vetette fel magának. Nem is tehetett őket látni a könyvek körül, az ország politikai, katonai, közigazgatási vezéreit sem, az egyházfőket sem. Az a vigasztaló tény, melyet az erdélyi és felvidéki sátrak mutattak be, a magyar társadalom osztályainak egybeforrtsága a magyar kultúra szolgálatában, ennek a valóságnak halvány nyomait sem találtuk a trianoni részeken s hogy nem találtuk, azon nem csodálkozunk az, aki ismeri ez egységet emlegető társadalom tényleges széttagoltságát.

Nem veszik hízelgésnek erdélyiek és felvidékiek: valahogyan mintaképnek láttam őket a pesti aszfalon, ahol egymást lenéző és felmértóságzó

emberek tolonganak, elérendő mintaképnek és követendő példának nemes műveltségben, nemzeti öntudatban, testvéri együttérzésben és abban az áldozatkészségben, melynek hiányát Erdély szülötte, gróf Bethlen István kiáltotta be legutóbb ebbe a nyomott, zárt, már-már önmagába vesző és testvéreivel sem törődő trianoni magyarságba. Hogy a magyar műveltség és magyar egység példáit látjuk bennük, ez az ő magatartásukból vont következtetés, a könyvnapj pesti aszfalton nyert friss tanulság, melyből reményt merítünk, hogy leszakadt testvéreink megmaradnak a magasban, ahova feljutottak, s ahova mi követni szeretnénk őket.¹

SZEKFÜ GYULA

A TELEPÍTÉS A MAGYAR GAZDASZÖVETSÉG KIADVÁNYA

A MAGYAR GAZDASZÖVETSÉG kétségtelenül igen hasznos kezdeményező munkát végzett, amikor körülbelül egy esztendővel ezelőtt I. Albrecht kir. herceg vezetése mellett ankétot rendezett az egyik legfontosabb és legalapvetőbb magyar problémának, a telepítésnek megtárgyalása céljából. Szükség volt erre az ankétra és e bonyolult probléma sokféle vonatkozásaiban járatos szakemberek megszólaltatására, mégpedig nemcsak azért, hogy a telepítés időszerűségét hangsúlyozó kormányzati tényezők részére irányelveket és útmutatásokat adjanak a gyakorlati megvalósítás szempontjából. Ugyanily fontos célja volt az ankétnak az is, hogy a közvéleményt tájékoztassa a telepítés realizálható lehetőségeiről s a problémát a fantasztikus híresztelések és találgatások ködös magasságából a jelen adottságainak szilárd talajára helyezze. A tanácskozások teljes anyagát magábanfoglaló, most megjelent kötetet lapozva, megállapíthatjuk, hogy az ankét a legnagyobb körültekintéssel és alaposággal vette sorra a telepítéssel kapcsolatos birtokpolitikai, szociális, jogi, pénzügyi, műszaki, népesedési stb. problémákat s ezekre vonatkozólag igen értékes állásfoglalásokat produkált.

Amiként várható volt, az ankét előadói és felszámolói teljes egyöntetűséggel a mezőgazdasági telepítés szükségességét és időszerűségét hangsúlyozták, általánosságban azzal érvelve, hogy az 1920. évi 36. t.-c.-kel megindított földreform csak mechanikus munkát végzett s miután éppen az életképtelen 1—2—3 holdas törpebirtokok számát szaporította, egyáltalában nem enyhítette azokat a kirívó visszasságokat és aránytalanságokat, melyek egyrészt a magyar földbirtok megoszlása, másrészt földmvelés lakosságunk elhelyezkedése és népsűrűségi viszonyaink terén mutatkoznak. Céltudatos és tervszerű telepítési politika inaugurálására van tehát szükség s ennek gyakorlati megvalósítását az állandó állami feladatok közé kell iktatni. Az ankét tárgyalásából az a felfogás szűrődött le, hogy a telepítéssel kapcsolatos első teendő egy korszerű, a mai szükségleteken felépített

¹ Itt említem meg mint szerkesztő, hogy Pongrácz Kálmánnak az Erdélyi Szépművés Céhét méltató legutóbbi cikkével (Magyar Szemle, 1934 június) ellentétben 1. az Erdélyi Szépművés Céh mai napig minden írójának fizetett honoráriumot és nem fogad el írói honorárium nélkül könyvet kiadásra (amiből a budapesti kiadók tanulhatnak), 2. könyvkiadását a gazdasági válság dacára sem korlátozta, legfeljebb propagandáját, hogy Íróinak honoráriumait ki tudja fizetni és 3. Réményik Sándor épügy benne van a Céhben, mint a többi erdélyi író.

kerettörvény alkotása lenne, mely azonban csak a fő irányelveket kodifikálná s nem állítana merev szabályokat az élet változó követelményei elé. Bármily értékesek is azok a tapasztalatok, melyeket az állam végrehajtószervei a háború előtti Darányi-féle telepítések során szereztek, nem lehet kétséges, hogy ma a telepítés nehéz és felelősségteljes munkáját csak új vágányokon, a lényegesen változott viszonyok figyelembevételével lehet megindítani.

Ezeket az új szempontokat természetesen elsősorban a mezőgazdaságra nehezedő, súlyos válság determinálja. A világválság ugyanis a telepítés szempontjából részben igen kedvező helyzetet teremtett, amennyiben a dekonjunktúra, a földárak esése és a gazdák nagymérvű eladósodottsága fokozta a földek hozzáférhetőségét s szinte automatikusan küszöbölte ki a földszerzés nehézségeit. A hitelező pénzintézetek által kényszerűségből felvásárolt ingatlanok, az adóhátralékosok földjei, a községi (városi) és állami tulajdonban lévő földek egy része a mai körülmények között aránylag könnyen állíthatók a telepítés céljainak szolgálatába s az anket néhány felszólalója joggal hangsúlyozta, hogy végre elérkezett az ideje annak is, hogy a magyar állam a külföldi állampolgárok nagybirtokait a telepítés céljaira igénybe vegye

Ezzel szemben nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a válság más vonatkozásokban erősen szaporította a gyakorlati megvalósítás elé tornyosuló nehézségeket, különösen a pénzügyi megoldás és a telepések gazdasági prosperitása tekintetében. El kell ismernünk, hogy a Gazdaszövetség ankétja helyes érzéssel tevékenységét elsősorban e súlyos kérdések tisztázására s a megoldási módokat kimunkálására koncentrált s az illetékes albizottságok e téren valóban lelkiismeretes munkát végeztek. A pénzügyi lehetőségek mérlegelése terén szinte egyöntetűen az a felfogás alakult ki, hogy a méltányos kártalanítás elve alapján a juttatott földek ára a tulajdonosoknak kötvényekben térítendő meg, míg a telepésekre háruló évi törlesztési teher kat. holdanként egy q búza értéke körül mozoghat. A szakértők egy része hangsúlyozta, hogy az értékesítés változó esélyei miatt a telepések évi szolgáltatása nem pénzértékben, hanem csak terményekben követelhető, de az összes résztvevők egyetértettek abban, hogy a telepítés par excellence állami feladat lévén, a terhek és a kockázat egy részét az államnak kell vállalnia.

A telepések jövő boldogulása érdekében az anket a gondos felügyeletnek, a gazdálkodás állandó és szakszerű irányításának, a társadalmi és szövetkezeti szervezkedésnek szükségességét emelte ki, a mellett azonban nem hagyta figyelmen kívül azt sem, hogy a telepítés komoly eredményekkel csak akkor kecsegtet, ha az új kisgazda-családok részére életképes nagyságú, legalább 15 kat. holdas üzemeket juttat, míg az arra alkalmas földmunkáselemeket kisebb 3-5 holdas parcellákon s olyan vidékeken telepíti le, ahol igényeiknek megfelelő munkaalkalmakat találnak.

Nézetünk szerint az anket igen értékes és figyelemreméltó javaslatai között a földbérlet-szövetkezeti megoldás nem talált kellő méltánylásra. Bizonyos fokig érthető, hogy a felszólalók nagy része előtt elsősorban a tulajdoni juttatás gondolata lebegett, hiszen a telepítés ideális célja tényleg az, hogy az önálló, életképes mezőgazdasági kisexisztenciák számát szaporítsa, a bérleti forma pedig — jogi szempontból tekintve — tényleg csak átmenet az eszményi állapot felé. A telepítésre alkalmas elemeknek földbérlet-szövetkezetekbe való tömörítése azonban éppen a mai pénzügyi és gazdasági viszonyok között oly sok előnyt nyújt, hogy azt — mint a gyakorlati megvalósítás egyik előkészítő módozatát — elhanyagolni nem szabad. Ezzel a megoldással ugyanis nagyobb összefüggő területeket lehet a

csekélyebb felszereléssel és forgótőkével rendelkező kisemberek kezére juttatni, olymódon, hogy a földvásárlással kapcsolatos pénzügyi eszközök előteremtésének gondja teljesen elesik. A tőkeszükségletek csökkentésén kívül jelentős előnye a szövetkezeti földbérletnek az is, hogy a bérlőtagok egyetemleges felelőssége, szolidaritása és fegyelmezettsége, valamint a központi irányítás hathatós védelmet nyújtanak a gazdasági válság változó esélyeivel és veszedelmeivel szemben. A szövetkezeti földbérlet főleg olyan esetekben mutatkozik alkalmas megoldásnak, ha erős kezek tulajdonában levő birtokkomplexumoknak a nagybérleti formáról a kisbérletekre való átszervezéséről lesz szó, de természetesen nem lesz akadálya annak sem, — amiként a múltban többször előfordult — hogy a szövetkezeti úton bérelt földek idők folyamán a tulajdonossal kötött megegyezés alapján a bérlők tulajdonába menjenek át.

Egyébként a Magyar Gazdaszövetség ankétjának talán legértékesebb tanulsága az, hogy a telepítés terén gyors, de nem elsietett intézkedésekre, messzetekintő, évtizedekre szóló, alaposan átgondolt, nagyszabású tervekre, de szerény keretek között mozgó elindulásra van szükség. Az az irány, melyet az ankét a telepítés számára kijelölt, feltétlenül járható, mert földművesrétegeink sürgető szükségleteit és a kínálkozó lehetőségeket egyaránt mérlegelte s ezt a nehéz feladatot az állam és a nemzet teherbíróképességével szerencsés összhangba hozta.

SZILÁGYI LÁSZLÓ

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A leszerelési értekezlet – Franciaország és a szovjet – A velencei találkozó – A német-francia viszony: a Saar-kérdés – A magyar-jugoszláv-ügy Genf előtt – Oroszország és a kisantant.

NEM KÖZÖNSÉGESEN kritikus hetek múltak el felettünk. Derültebb-e az ég amióta elmúltak? Megtévesztő a politikai időjárás, csak próféták tudnák megmondani, vajjon derült ég hoz-e vihart vagy pedig a felhős égbolt, mely ellenkezőleg egyenletes meleg, gyümölcs-termő időt rejtegethet sötét kárpitja mögött, A már hónapok óta halódó leszerelési konferenciára kivétel nélkül minden állam képviselői temetési hangulatban mentek el. Keserű, fenyegetésekkel és veszéllyel terhes szócstaták folytak le; végül sem sikerült — olyan ország távolmaradása miatt még egyedül a nagyhatalmak között sem — egyhangú halasztó indítványt elfogadtatni, bár ha az eredeti, engesztelhetetlen felelősséget a másokra, a többiekre hárító hangulatot tekintjük, van némi biztató jel a Nagybritannia, az Egyesült Államok és Franciaország együttes határozati javaslatában is, amelyet a genfi konferencia, Olaszország és Magyarország tartózkodásával szankcionált.

De hogyan jött létre ez a csonka megegyezés? A fiaszkót álcázza, halasztást tesz lehetővé és ezzel a konferencia újrafeléléledését, ha nem is a „lefegyverzési“ konferenciáét, hát a fegyverkezési értekezletét teszi lehetővé, amely „valamilyen“ politikai megegyezéshez mégis el fog jutni. Az értekezlet a múlt év október 14-e óta, amikor Németország nagy robajjal becsapta maga mögött a genfi ajtót, már csak vegetált. A kegyelemdöfést mégis Franciaország április 17-i Londonban átnyújtott jegyzéke adta meg, Barthou — az egész francia kormány tekintélyével fedeztetten — félreérthetetlen, határozott nem-et mondott a brit kormány minden közvetítési kísérletére, amellyel Franciaországot a Németbirodalom visszatérésének megkönnyítésére és katonai egyenjogúságnak nemcsak jogi, hanem gyakorlati elismerésére óhajtotta rávenni. Barthou félremagyarázhatatlan, bántó világossággal jelentette ki, hogy Franciaország Németország „szerződésellenes“ újrafelfegyverkezését nem törvényesíti utólag sem, hanem Genfben meg, hogy ott befejezze a megkezdett munkát, Németország nélkül is.

FRANCIAORSZÁG amióta Németország kilépett a Népszövetségből, azt tette, amit sakk-műnyelven „elsáncolásnak“ neveznek. Óriási mértékben növelte és folyton növeli különben sem elhanyagolt fegyverkezését, légi-flottáját erődövének kiépítését tökéletesíti. Egyidejűleg — ennek az anyagi erőfeszítésnek az alátámasztására — közvéleményét formálta a német fegyverkezéseknek minden módon való falrafestésével és kiszínezésével. Háború utáni politikájába új gondolatot vitt be a szovjetbarátság minden áron való megnyerésével, amivel Moszkva németellenessé váló politikáját igyekezett saját „biztonsági“ érdekei szolgálatába állítani. Litvinoff és Barthou Géniben egymás kezére játszottak; a keleti Locamo gondolata, azaz Németor-

szágnak saját hozzájárulásával való bekerítése, szintén közös termék. A francia-szovjet összeköttetés elmélyítésével, ezzel az önmagában tehát sikeres akcióval azonban egy veszély van egybekötve: Anglia nem látja szívesen a Szovjettel való kacérkodást, mely keleti érdekeit sérti és még kevésbé azt, hogy úgy lássék, mintha az angol barátság helyébe az orosz barátkozás léphetne. Hogy ezen az említett genfi hármass megegyezés enyhített-e, hogy Anglia erősebb németellenes-e, mint amennyire neheztel Párizsra, hogy a francia haditanács elnöke, Weygand tábornok kibékítés végett vagy már közös katonai akciók tervének megbeszélésére utazott-e Londonba, s ezzel fog-e Barthou legközelebbre tervezett londoni útja is foglalkozni, mind kérdések, melyeket könnyebb feltenni, mint megválaszolni.

A francia politikában további konstans elem a kisanant „tántoríthatatlan” barátsága és egy év óta, de különösen Barthou külügyministersége óta, igen aktívvá vált az Olaszország megnyerését célzó irányzat. Barthou nagy föltűnést keltő az angolokkal, elsősorban Simon-nal szemben kíméletlenül szarkasztikus, de egyéb irányban is vagdalkozó genfi beszéde rendkívül elismerő hangon emlékezett még Olaszország januári leszerelési emlékiratáról. Ebből sokan arra következtetnek, hogy a Quai d’Orsay adott körülmények közt hajlandó lenne az olasz javaslatot elfogadni. Ezzel elismerné Németország bizonyos mértékű felfegyverkezését, ami lehetővé tenné a Birodalom Genfben leendő visszatérését.

HASONLÓ VÉRMESEN optimista források többi közt már ilyen irányú célzatot is imputálnak Mussolini és Hitler velencei találkozásának, aminek közvetlen következménye lett volna Ribbentrop német delegátus párizsi utazása is. Számukra ezek a következtetések kissé messzemenőelmek látszanak: Franciaország nem érkezett még meg oda, hogy a Birodalomnak a katonai jogegyenlőséget elvben és gyakorlatban biztosítsa; enéikül pedig semilyen berlini kormány nem térhet vissza a leszerelési értekezletre.

A nagyszerű külsőségek közt lefolyt stralido-velencei vezértalálkozón a Duce és a Führer között természetesen ez is a legfőbb témák egyike volt. Minthogy az összeövetelnek előre bejelentetten nem volt az a célja, hogy diplomáciai megállapodást hozzon létre, hanem csak az, hogy a két tömegmozgalomvezetőnek, „népe hozzájárulásával diktátornak” alkalmat adjon, egymással személyes kontaktust létesíteni. Az európai észak-déli transzverzálisban fekvő két nagyhatalomnak a geopolitikai adottságok szerint eminens érdeke lenne a politikai együttműködés, hogy egymásnak vethessék hátukat a sokirányú védekező harcban. De a Guelfek és Ghibellinek harcai óta szinte állandó tragikum kíséri ezeket az összefogó kísérleteket. A háború előtt Bismarcknak és Crispinek, a Franciaország részéről mozgásában akadályozott Olaszország messzetekintő államférfiának, sikerült ugyan létrehozni a szövetséget. De a harmadik szövetséges — Ausztria-Magyarország — olasz provinciáinak birtoklása beárnyékolta ezt a viszonyt és a szövetség gyakorlati alkalmazását megakadályozta. A háború utáni években, a faszizmus diadala után a szabadkőműves és szocialista befolyás alatt álló Németország egyáltalában nem találkozhatott új nacionalizmusa idejét élő Itáliával. 1933 januárja után viszont úgy látszott, mintha minden akadály leomlott volna Róma és Berlin között. Ekkor rövid néhány hét alatt született az új osztrák kérdés, melyet a heves nád-propaganda tett hirtelen akuttá. Ennek a helyzetnek az élessége pedig — ezt meg kell állapítani — egy hajszállal sem enyhült egy év óta. Ügylátszik, Hitler részéről oly érzelmi, a nemzeti szocialista párt részéről népelméleti, az egyes alvezérek s harcos kíséretük részéről ezenfelül még egyéni érdekmozgatók járultak hozzá a német állásfoglalásnak kialakulásához, tehát a helyzet elmérgesedéséhez

és akadályozták meg a politikai józanság és okosság követelményeinek felülkerekedését. Hogy azután ma lehetséges-e még olyan megoldást találni mely Berlint és Rómát egyaránt kielégítse, azaz Ausztria függetlenségét biztosítsa, de ezzel együtt azt is, hogy a nemzeti szocialisták ne is jussanak, illetve juthassanak uralomra vagy ne is részesedhessenek benne — abban a szükszavú velencei kommuniké és az ehhez fűzött nem sokatmondó kommentárok után még korántsem lehet vakon bízni. A politikai szükség az együttműködést parancsolólag írta elő, de, mint felsoroltuk, részben érzelmi és elméleti, részben igen mélyen fekvő néplélektani okok ennek ellenszegülnek. Mit fognak ebből a történelmi erők kialakítani, ez is egyike ama kérdéseknek, amelyekre a gondokkal és veszélyekkel terhes következő tíz esztendő fogja a választ megadni.

EGYELŐRE megnyugvást hozhat a fáradt európai emberiségnek az a tény, hogy a háborús híresztelések, amelyek megmérgezték az utolsó hónapok levegőjét, megriktultak, a harci zaj elült, bár a fegyverkezési verseny újult erővel indult meg. Franciaország, mely mindig védekezett egy úgynevezett preventív háború gyanúja ellen, ma főként védelemre fegyverkezik s el is lehet talán hinni neki, hogy most már senki sem is gondol ott támadó háborúra. Németországgal ugyan az utóbbi évek folyamán is megesett, hogy politikai hibát követett el, egyet bizvást el lehet azonban hinni államférfiainak, katonáinak és népének, egyaránt s ez az, hogy támadóháborúba nem kezdenek, legkevésbé Franciaország ellen. Másutt, Európa más helyén pedig még kevesebb okkal vagy valószínűséggel törhetne ki az a beláthatatlanul pusztító erejű dolog, amit modern háborúnak neveznek. A béke tehát biztosítva látszanék, kérdés csak az, lehet-e, szabad-e ezt a mai „békehelyzetet“ fenntartani, és ha nem — aminthogy lélektani, földrajzi, néprajzi és gazdasági lehetetlenségnek látszik, — hogyan lehet ezen változtatni?

A német-francia viszonyba nem lekicsinylendően örvendetes változást hozott a Saar-népszavazás kérdésének rendezése és pedig, hála mindkét hatalom bölcs mérsékletének, meg Olaszország tapintatos és ügyes közvetítésének. A megegyezés, melyet a népszövetségi Tanács erre kiküldött bizottsága — ennek elnöke, Aloisi, olasz delegátus volt — hozott létre a békeszerződésben előírt időpontra, 1935 január 15-ére tüzi ki a népszavazást a Saar-terület hovatartozásáról. Közben meg kell történnie minden biztosító intézkedésnek a szavazás illetéktelenül egyik oldalról sem befolyásolt lefolyásának garantálására. Hogy a Saarvidék lakosságának többsége német lévén, a birodalomhoz kell visszakívánoznia, s arra nézve nem lehet kétség. Kérdéses csak az lehet, vajjon a szociáldemokrata munkásságon kívül nem fognak-e a katolikusok is — a birodalmon belüli vallási konfliktus miatt — német testvéreik ellen szavazni? De szabad-e ilyen német embekekről, bármi legyen is a vallásuk, meg csak feltételezni is?

A NÉPSZÖVETSÉGI TANÁCS megoldandó problémáihoz tartozott a magyar kormány által a magyar-jugoszláv határon történt események miatt beadott, indítvány. A jugoszláv határőrök tud valévőleg rövid pár éven belül 15 magyar állampolgárt öltek meg, mert a határt átlépte, noha mint kettős birtokos tényleg — joga volt hozzá. Közvetlen diplomáciai tárgyalás útján nem bírván sem elégtételt kapni, sem a határforgalom nyugalalmát biztosítani, Magyarországnak nyilván nem maradt más hátra, mint a népszövetségi Egységokmány 11-ik cikke alapján a Tanács intervencióját kérni. Az ügynek Genfben és — a jugoszlávok lármás sajtóvédekezési taktikája miatt — a világ közvéleményében nagyobb visszhangja támadt, mint eredetileg várható lett volna. A jugoszlávok védekezéskép azt állították, hogy az ügy

felvetése magyar részről csupán manóver a határrevízió kérdésének más oldalról való feszegetésére. Ezzel sikerült is aztán elérni, hogy például az egész angol sajtó szokatlan érdeklődéssel foglalkozott a különben alárendelt helyi jelentőségűnek látszó üggyel. A Tanács az ennek az üggynek a tárgyalására kiküldött ad hoc magyar delegátus, Eckhardt Tibor brilliáns beszéde után felszólította a két félt a megegyezésre. Erre nézve tárgyalások indulnak meg Belgráddal, de ha azok nem vezetnek szeptemberig eredményre, akkor az ügy természetesen újból, eredeti formájában a Tanács elé kerül.

A FRANCIA nagy politika egyik új ütőkártyája Szovjetoroszország elismeretése a kisantant részéről. Csehszlovákia és Románia már a diplomáciai viszonyt is helyreállította, míg Jugoszlávia a formális elismerést és a kölcsönös követküldést öszre halasztotta. Szerbiát a politikai összetartozás és hála oly foka fűzte a cári Oroszországhoz, hogy valóban csak becsületére válik, ha legalább is nem siet, két szövetségéhez hasonlóan, a Szovjet-rezsimmel összeköttetésbe lépni. Herriot múlt őszi török- és oroszországi utazásainak ez az egyik gyümölcse a francia politika szempontjából, de nem megvetendő eredmény a Párizs és Ankara közti jóviszony jelentékeny javulása sem. A cél, mely ezeknél a politikai kombinációknál Franciaország szemei előtt lebeg, az, hogy regionális biztonsági paktumokkal merevítsék meg a mai határokat nemcsak a valószínűtlen háborús, de a békés megváltoztatási kísérletekkel szemben is. Ezt célozza a Litvinoff-féle említett keleti Locamo-javaslat, melyet Németország kereken elutasított. Lengyelország pedig hűvösen fogadott. Ezt lenne hivatott keresni a genfi leszerelési határozat értelmében életrehívott „biztonsági“ bizottság. Hogy Németország és Olaszország határozott ellenállásával, Anglia és az Egyesült Államok passzivitásával szemben lehet-e gyakorlati eredményt várni a blokk-politika ez újabb változatától, az legalább is kétséges. Az az erő, amit a franciák ennek a béke eszközeivel erőszakos politikának a szolgálatába helyeztek, mindenesetre azt kívánja, hogy kifejtését a legaktívabb figyelemmel kísérjük.

Bulgáriát még nem sikerült a Balkán-paktumba belekényszeríteni. És ha Amsanofiot megbuktatta is a Jugoszlávia és az együttműködés felé barátságosabbnak mutakozó, parlament nélkül kormányzó diktatórius kabinet, lelkiismeretes bolgár hazafiakról, mint Kimon Georgieff és kormányának tagjai, fel sem szabad tétélezni, hogy a Balkán-paktummal szemben más irányt követhessenek, mint a negációét. Bulgária népe aspirálóinak feladásába sohasem fog beleegyezni, hazafias külpolitikájának tehát ez a mozzanat kell hogy az irányát megszabja.

OTTLIK GYÖRGY

KOSSUTH LAJOS LEVELEI FELESÉGÉHEZ (II.)¹

(1849—1859)

VI.

Szentmiklós, márt. 15.1849.

Kedves Angyalom!

Ti ma mártius 15-két ünneplitek, mi pedig — értem seregeink — mennek a német ellen. Hogy tulajdonképen mit ünnepelnek mártius 15-kén, midőn egy kis pesti lármánál egyéb nem történt, azt nem tudom, de hogy azon napon, melyen a hadsereg megmenti a hazát, lesz mit ünnepelni, azt tudom. Pedig megmenti okvetlenül, megverik ám a németet bizonyosan, lehetetlen, hogy meg ne verjék.

Ma megyek Földvára, Cibakházára, hova a seregek már elmentek. Bajom nincs, egészséges s jókedvű vagyok. Légy te is az Kedves Angyalom;

Csókkollak milliomszor, kedves gyermekeimmel együtt.

Isten áldjon meg,

hű Lajosod.

¹ Vörös Antal gyűjteménye. 1761. sz. 87. tétel. Másolat.

VII.

Kedves Angyalom

Szavamat tartom, mindennap írok. Jókedvem van e derék sereg között. Itt híd van a Tiszán át, 20 ezer emberünk már átalment. Meglátogattam a lágerban, gyönyörű látvány. Holnap vezéreink támadnak Nagykőrös felé. Ej, ha megverik a németet, beh dicső dolog lesz; Damjanics megígérte a 3-ik és 9-ik invincible zászlóaljnak, hogy 24-kén beviszi őket Pestre. Én hát meghívtam e két zászlóaljat 25-dikre ebédre Pestre. Sok vendéged lesz, vagy 2000.

¹ Az első közleményt l. a Magyar Szemle 1934 júniusi számában, 194. l.

Írántam ne aggódj. Szeretnék menni, de a vezérek nem akarják megengedni. Én hát itt maradok, innen a Tiszán egy pár battéria s elegendő fedezet őrsege alatt, aligha csak ágyúszót is fogok hallhatni. Sajnálom.

Csókollak ezerszer Kedves Angyalom, ölelem kedveseimet.

hú Lajosod.

Cibakházi főhadiszállás márt. 16. 1849

Vörös Antal gyűjteménye. 1086. sz. Másolat.

VIII.

Törökszentmiklós. Martius 19-kén este. (1849.)

Kedves Angyalom!

Bízón nem lett abból a NKörösi csatából semmi. Okait majd elmondom, ha hazajövök. Haragszom, mint az ördög, ámbár látom, hogy máskint nem lehetett. Vetter is haragszik mint én. Egyébiránt más baj nincs, mint az, hogy a veressipkásoknak egy kissé később kell ebédet adnod Pesten, mint 25-kén.

Egyébiránt a tábori élet derék élet volna, ha olyan gonosz hideg nem volna, meg ha volna mit enni, de már ma bizon, csak szalonát eszünk, itt Törökszentmiklóson gonoszul vagyok magam konyhájával, mert nincs hol venni s nincs mit enni. Ha még egyszer a táborba jövök, kuchta legényt s társzekeret kell hoznom. Nagy hiba volt, hogy nem tettem. Nem hinnéd, mennyi befolyása volna annak, ha nyílt asztalt tarthatnék a táborban.

Olly igen régen nem láttalak már lelkem, Angyalom. Repülnék hozzád, de itt végeden szükség van reám. A tegnapi csatából semmi sem lévén, most már másutt kell a Tiszán átkelni a seregnek, hol és mikor, ez az ellenség állásának holnap történendő kitudásától fűg. Erre fogjuk az operáció tervét basirozni. Addig pedig el nem mehetek, míg ez nincs meg. De meg lévén, holnap vagy holnapután hazarándulok két napra. A csatát úgyis csak 28-ikra számítom s addig még visszajöhetek. — Egészségem egyébiránt jobb, mint Debrecenben. Ez a te jó szivednek nem kedvetlen újság leszen. Csak rólad is hasonlót hallanék, ez vigasztalná érted aggódó lelkemet.

ölellek forró szeretettel, s csókollak ezerszer kicsinyeiddel hú

Lajosod.

Vörös Antal gyűjteménye. 1088. sz. Eredeti, kiegészítve az 1087. sz. másolatból.

IX.

Kedves Angyalom!

Jó levegő a tábori. Jöttem borzasztó sárban. Üres kocsim jó öt lova felakadt. Én átültem Szöllőssi paraszt szekereére, ő meg szegény tapogatta előttem az utat a kolimáz sötétben és megérkeztem Füredre

11 óraker éjjel. Kíséretem pedig minden püspököstől egyetemben reggel 3 ½ óraker, nagy aggodalmak közt, hogy hova lettem, én pedig hát az ágyba lettem és minden baj dacára olly egészséges vagyok, mint a mák.

De ugyan jól esett, hogy megjövék — még egy nap nem s borzasztó bajok lesznek; most nincs semmi más, mint az, hogy itt s a poroszlói töltésen ollyan sár van, hogy arról fogalmad sincs, azonban seregeink mégis túl vannak már a Tiszán, utolja holnap délig túl lesz; Görgei serege Kerecsendnél áll, maga ma idejött értekezni, tisztában vagyunk s két nap múlva 50.000 emberünk 180 ágyúval egyesülve lesz; hol lesz az ütközet, egyenlőre meg nem mondhatom, mert már csak Görgei seregének előnyomulási hírére is vissza húzódott az ellenség Hatvan felé, alkalmasint Gödöllőnél szeretné a csatát, ott sáncolja magát.

Gyöngyösig már tiszta a vidék. Én holnap még itt maradok, holnapután Egerbe megyek s ha baj nem jó közbe, 4—5 nap múltával talán te is fogsz jöhetni hozzám, ha a sár kissé szikkad, mert most borzasztó.

Áldjon meg az isten Kedves Angyalom, csókollak milliomszor. Tiszafüred mart. 27. — 1849.

hű Lajosod.

Kossuth Lajos kísérői között volt a Csanádi püspök is, Horváth Mihály. (A másoló Vörös Antal megjegyzése.)
Vörös Antal gyűjteménye. 1093. sz. Másolat.

X.

Kedves Angyalom!

Holnap megyek Egerbe. Holnapután megírom, mikor jöhetsz hozzám. Jöhetni fogsz.

A sár ollyan, hogy 60 ökröt is foghatunk egy 12 fontos ágyúba; de azért már holnap mind az egész sereg jó töltésen lesz. Az ellenség retirál. Holnap előcsapatunk már Horton lesz, túl Gyöngyösön, Hatvantól egy órányira. Vasárnap a gödöllői kertben reményiek sétálhatni. Pesten innen alig ha lesz ütközet, alkalmasint Vác körül, az ellenség arra húzódik.

Vetter beteg, de azért nincs baj, a derék Klapkával tétetem a gyönyörű dispositiókat. Görgeyvel s az ármádával igen igen tisztában vagyok, a követendő politicára nézve is.

Ollyan jó kedvem van, hogy no. Ne adja isten, hogy a debrecenyiek gyávaságból magoknak bajt csináljanak, de ha csinálnak, ők lássák.

Csókollak milliomszor

(Tisza)füred, martius 29. 18(49)

hű Lajosod.

Vörös Antal gyűjteménye, női. sz. Eredeti, kiegészítve kivágott helyein az 1100. sz. másolatból.

Kedves Angyalom!

Egerből írok s nem csak ez, hanem Gyöngyös is tisztán a mienk. Isten jó időt is adott. Tábornokaink egymás között s mindnyájan velem benső szives jó egyetértésben vannak s reményem van, hogy minden jól fog menni. Az önbizalom a seregben, nagy erő. Ez pedig olyan van, hogy egy ember sem kételkedik a győzelem felett.

Egyről biztosíthatlak, arról, hogy seregeink többé a Tisza háta mögé nem retirálnak. Mai és holnapi mozdulatainkkal egy jókora cselt vetünk az ellenségnek. Azt hiszem kedden ütközetre kényszeríthetjük, ütközet után érted megyek.

Eger nagyon kedves hely, gyönyörű vidék, nagyszerű emlékeztetek. Lelkesült nép. Én pedig az érseki palotában úgy lakom, mint egy király. A szakács elhozatala nagyon okos gondolat volt, nagy táblákat adok, de nem hinnéd, minő hatályos alkalom ez a kölcsönös ismeretségre és bizalomra.

Ha Pestet hirtelen be nem vehetnők, ha túl a Dunáról kellene bemennünk, idehozlak Egerbe ideiglenes szállásul, hol szintoly biztosan, mint Debrecenben, hozzám közelebb leszesz.

Gondolhatod, hogy a híres egri asszonyok nem hagytak koszorúk nélkül. Lábaidhoz teszem le életem angyala.

Kammermayer küldjön ismét egy pár hordó jó bort, ha van még. Küldje Egerbe s ha itt nem találna, Gyöngyösre.

Ha te s gyermekeim itt volnátok, olly boldognak érezném magam, hogy no.

Egészséges és jókedvű vagyok. Bár ti is akként volnátok.

Csókollak forró szerelmem csókjaival.

Eger, martius 31. 1849

hű Lajosod.

Vörös Antal gyűjteménye. 1263. sz. Másolat.

XII.

Kedves Angyalom!

Mikori idejöveteled a holnapra várt csatától függ. Ha jól üt ki, azonnal érted megyek. — Most egy jó óra múlva indulok Gyöngyösre, hogy közelebb legyek az eseményekhez.

Itt az emberek enthusiasmsa a megfoghatatlanságig terjed, a tegnapelőtti iUuminatio s fáklyás zene 5000 fáklyával még csak hagyján, de tegnap estve vagy 1000 nő minden osztályból megrohant magyar öltönyben, fáklyás zenével s beszéddel, illyet sohasem láttam; agyon dobálták szegény Mucidat virágokkal. Egy rakás koszorút ismét küldök. Mérey majd elbeszéli.

Nagyszerűen furcsa dolog volt biz a. De bezzeg van ma dolga a toilette tisztítósnak a sok viaszcepptől, mert mind fejr viasz gertyákkal voltak s majd agyon perzseltek egymást; gondold csak, ha 1000 asszony tolong; sohse kapott piszkos keztyűm annyi csókot;

no hiszen ugyancsak munka lesz e nép bizalmától megszökni. De megszökünk, ha isten segít.

Most egy nagyszerű győzelmet biz én nem adnék a világ minden hódolataiért.

Áldjon isten éltem angyala! Szerelmem lebegjen körül, mint nálad van minden gondolatom. Csókollak milliomszor kisdedeiddel.

Eger, április 2-kán 1849

hű Lajosod.

Vörös Antal gyűjteménye, 1108. sz. Másolat.

XIII.

Kedves Angyalom!

Istennek hála, hogy Görgeiben nagyon nagyon csalatkozál, ő egészen más ember, mint gondolád, ő nem csal meg engem soha. Légy nyugodt.

És a nép! borzaszt e hódolat. Leroskadok alatta.

Gondold mi történt ma velem Gyöngyösön. Reggel egy asszonyt jelentenek szállásomon, Orczy ék gyönyörű, pompás kastélyában és belép a te szliácsi szép bábockád, Bujanovics Friciné. Pestre akart menni testvéréhez, ki beteg. Javaslam, ne menjen, mert bizony ágyúzápor közé kerül, hanem menjen hozzád Debrecenbe. Elment-e? nem tudom, mert nekem nincs időm sokat discourálni asszonyokkal.

Hanem azt mondhatom, hogy az asszonyok mindenütt még a derék Egerben is százszorta jobbak, lelkesebbek a férfiaknál. Exaltált nép ez a fehércseléd nép. No hiszen van megint koszorúm. Kár, hogy nincs egy kis kecskéd hozzá, eltarthatnád egy holnapig vele.

Két nap múlva érted megyek éltem angyala!

Addig is ölel forró szeretettel.

Jászberény április 3-kán 1849

hű Lajosod.

Vörös Antal gyűjteménye, mi. sz. Másolat.

XIV.

Jászberény, április 5. reggel (1849.)

Kedves Angyalom!

Tegnap ismét erős csata volt, mint most alkalmasint minden nap leszen, az eldöntőig. Épen indulófélben vagyok Tápió—Bicskére, azért csak annyit írok, hogy győztünk s pedig győztünk tökéletesen. A mai csata döntendi el, magam mehetek-e érted, vagy mást küldök.

Hogy jöhetsz, annyi bizonyos, hogy szeretném, ha ma vagy Egerben vagy Törökszentmiklóson volnál, az is bizonyos. Ez utóbbi út kellemetlenebb, de tökéletesen biztos, azonban mégis ne indulj, míg még egy levelemet nem kapod.

Ma jobbra legalább is Gödöllő, balra pedig Gyömrő tája kezünkben lesz.

Jól megy a dolog. Isten bizony még meglehet, hogy Pesten esszük a húsvéti bárányt.

Holnap vagy magam megyek érted, vagy küldök.

Csókollak milliomszor kedves kicsinyeinkkel egyetemben

hú Lajosod.

Vörös Antal gyűjteménye. 1113. sz. Másolat.

XV.

Kedves Angyalom!

A dolgok állása oly megnyugtató alakot vészén, hogy most már keblem óhajtását teljesíthetni vélem biztosan s ezennel megkérlek jöjj hozzám. Szóllósit küldöm kíséretül. Kérlek kedvesem, egyedül semmi esetre ne jöjj. A körülmények mindenesetre követelik, hogy ha Kossuth Lajosné a szerény egyszerűséget kedveli bár, a kormányelnök neje pompát ugyan ne keressen, de nő és férfi kíséretben utazzék.

Most egyelőre Tiszafüred, Eger, Gyöngyös felé vedd utadat. Egy tisztet előre küldj, aki mindenütt lovakat rendeljen s szállást csináljon. Gyöngyösön kapni fogod jelentésemet vagy, ha lehet, személyesen öllek le kocsidról, s ha nem mehetnék, megírom, merre s hova folytasd utadat.

Kedves gyermekeim időközben maradjanak Debrecenből jó ellátás mellett, hiszem Istent, hamar értök megyünk.

A hazának és szerelmemnek Istene hozzon karjaim közé.

öllek változhatatlan szeretettel

Szentmártonkátá, április 6-kán 1849.

hú Lajosod.

Vörös Antal gyűjteménye. iz 15. sz. Másolat.

XVI.

Lyon Grand Hotel de Lyon
Szombat Jún. 18. 1859 éjfélkor.

Kedves Lelkem Angyalom!

Eddig volnánk. Egy óra előtt érkeztünk baj nélkül, Párisból 11 óraker indulván. Itt úgy a vasúton utazás olcsóbb s kényelmesebb mint Angliában.

Ha itt maradok, holnap hosszú levelet írok s ha úgy fordul a dolog, hogy nem én megyek hozzátok vissza hosszú orral, hanem te jössz Lelkem hozzám, azzal a rendes, pajkos kis orroddal, mely az én ujjomat annyira szokta invitálni, akkor majd leírom neked lépésről lépésre, hogy menj, merre menj, hogy ülj, hol egyél s mit, hol hálj s az én kedves Mucim megígéri nekem, de szentül, hogy betűről betűre követi utasításomat s oly gyönyörű útát fogtok tenni Európa leggyönyörűbb részén, hogy az én Lelkem Angyalom fájós szívecskéje ihletettséggel fog felmagasztalódni szemléletén a természet szépségének. A paradicsomi Como-tó mellékét is meglátod. Azt hiszem, ha a dolog egy ideig függőben talál maradni, annak vártában a porosz bemász a háborúba (ha teszi, óhajtom tegye mielőtt a mi dolgunk elhatározatnék) azt hiszem egy kis pótlék lesz magán szempontból a csalódásokért, hogy legalább ily gyönyörű útát fogsz tenni életed hű kalauza karjain s jó fiaid kíséretében.

S most jó éjszakát, jó éjszakát! Közel egy óra s fáradt vagyok. Szerelmem áldásai lebegnek álmaid felett. Csókollak ezerszer magadat, leányomat s fiaimat. Beh messze van az a szerda, mikor levelet kapok tőled!

Lajosod.

A Nemzeti Múzeum Kossuth Lajos Iratai című gyűjteményében a 2281. szám alatt egy boríték van. Rajta Kossuthné írása: 15 darab. Kedves Lajosom Olaszországból írt levelei. 1859. — De a borítékban csak ez az egy levél van. A többi kiadatott az Irataim I. kötetében a 209-10, lapon, majd a 414-449. lapokon.

XVII.

Manchester, kedden éjjel, szept. 11. (1859)

Kedves Lelkem Angyalom!

Fáradtan az első lectur után, mely 1 és ½ óra kiabálást kívánt mintegy háromezer emberből álló hallgatóságnak, nem fekettem le anélkül, hogy panaszt ne tegyek magadnak, magad ellen, hogy még nem írtál, mikint vagy? egy-egy sort legalább minden másodnap kapnom kellene megnyugtatósul.

Én jól vagyok — nincs semmi bajom — köhögni is kevesebbet köhögök. Igen szíves házi gazdám van — millionár és hetven éves dacára radicalis democrata — nagy tekintetű ember. Raktárát meglátogattam és csak abból láttam mit tesz angol nagykereskedőnek lenni — órányira is kényelmes equipageán tevén ki s be utamat a városba, óva vagyok a meghűléstől — nagyon szíves ember — tegnap este bevezetésül nagy soirét adott, mely tömve volt — ma kénytelen voltam a mechanus institution pompás kiállítását meglátogatni, hol nem hiszem, hogy Palmerstont nagyobb kitüntetéssel fogadták volna — a lecturról is azt mondják, hogy nekem több fizető hallgatóm van, mint neki ingyen. Nem tudom — de azt tudom, hogy nekem a terem

szépen tömve volt, — s ha így lesz a jövő két estén is, Manchester behoz legalább 300 fontot amit Párisban 7500 franknak hínak.

Csak azt tudnám, hogy te nem búsulsz, nyugodt volnék. Kérlek emlékezzél hogy megígérted nekem Pulszkynét kétszer egy héten meglátogatni, estére magadnak angol társalgónét fogadni s jó könyveket venni, ha nem is lesz cheap edition, reményiem szavadat tartod s megadod nekem azt a megnyugtatót, hogy magadat a lehetőségig felvidítani iparkodol.

Tedd is meg édes angyalom érettem.

Kaptál tegnap Párisból levelet? nincs baj?

Küldöm forró szeretetemet csókjait. Isten áldjon kedvesem vigyázz magadra. Gondold meg, hogy fáradságom között nyugodt lélekre van szükségem s ezt csak te adhatod meg

Lajosodnak.

XVIII.

Szerda éjjel. Manchester szeptember 12. (1859)

Kedves angyalom.

Én neked mindig éjjel írok. Lecturemet végezve, tíz fél óraker tanyára vergődünk — akkor átöltözködöm az izzadt ruhából — teázom, nagyokat iszom a vízből és tizenkettedfél óraker csendesen megszabadulva a jó meleg szobában, rágyújtok és írok neked egy pár sort, hogy megmondjam, mennyire árván érzem magamat minden szívesség mellett távol tetőled. Isten bizon erős kenyér ez az egymástól távolíét. De már csak tűrjük gyermekeinkért.

Ma két óraker kicipeltek ebédelni a választmány elnökéhez nyolc mérföldnyire, lecturozni ide vissza. A terem most is szépen tele volt, kevelssel volt kisebb számmal tegnapnál, jóval túl kétezren, úgy hogy most már tény gyanánt mondhatom, hogy Manchester be hozza a maga 300 fontját kétségen kívül és amellet triumphus biz ez nem lehet tagadni s jótétemény a jövő szabadságharc idejére, magban elszórva, melyből némelyik csak kikéi, de csodálatos! vagyis nem csodálatos, de jellemző, hogy a fáradsággal összekeresett fontos és érdekes diplomaticai tények a nagy publicumot bizon nem érdekl, amit Newmann legjobban magasztalt az legkevésbbé tetszik, s bizon végtére is csak oda megy ki a dolog, hogy nem kell nekik sem Studium sem ész, hanem csattanó generalítások. Ha még egyszer lecturekat írok, azon fog kellenem lenni, mint szálljak le azon trónusról, mely a statusférfinak bizon nehéz önbecsböli kivetközés, de szükséges, mert ez a közönség annyira fázik a „Cotton“ légben, hogy a lectureben nem tanulni, de melegedni akar.

Gonosz egy dolog e nép pulzusát kiismerni!

Holnap délután Oldhamba megyek — miután reggel megtanultam a leckét mint az iskolásgyermek.

Holnap már csak remélem kapok egy pár sort, melyben elmondod a te szegény öreged megnyugtatóására, hogy miként osztád be napjaid hosszú óráit, hogy rövidebbek legyenek. Áldjon Isten kedves angyalom. Csókol forró szeretettel

Lajosod.

Fenti két levél Kossuth Ferencről került a sógornője, Kvassay Márta birtokába. Közli Kellér Andor: Ismeretlen Kossuth-levelek az őrszentmiklósi Kvassay-kúrián. Újság, 1927 november 6.

HEGYALJAI KISS GÉZA

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 10-én délben. — írógépen írt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte. — Szerzőink különnyomataikat, megállapított tarifa szerint, az Athenaeum nyomda igazgatóságánál szíveskedjenek közvetlenül megrendelni, legkésőbbben a szám megjelenésétől számított két héten belül. — A különnyomatok csak a Magyar Szemle Társaság hozzájárulásával bocsájtathatók könyvkereskedői forgalomba.

A SVÁJCI DEMOKRÁCIA ES ELLENSÉGEI

A kantonok és a szövetség demokráciáját parlamentarizmus nélkül; ennek előnyei; a régi rendszer „eltévelyedései”; az új pártalakulások: a „frontok?.; gazdasági vonatkozásaik, a korporációs elv, az új jobboldal megoszlását a régiiek védekezése.

ANNAK MEGÉRTÉSÉHEZ, ami ma Svájcban történik és általában a svájci történet megértéséhez, mindenekelőtt szükséges néhány közkeletű félreértés eloszlatása és egyes dolgoknak eredeti alakjában való bemutatása.

Általában szívesen szokták összecserélni a demokráciát a haladásal. A demokrácia végeredményben nem más, mint a népnek önmaga által való kormányzása. Ha azonban a nép konzervatív hajlandóságú, a demokrácia is époly konzervatív. Jó példa erre a svájci nép, amely — épúgy, mint ez év február 6-ig a francia nép — a legkonzervatívabb nép maradt és újításokkal szemben rendkívül bizalmatlan lévén, nagyon megfontolja a neki feltett kérdések eldöntését.

Ezenkívül állandóan össze szokták cserélni a demokráciát a köztársasággal is. Eltekintve attól a korszaktól, amikor Európában csak Franciaország és Svájc bírtak köztársasági államformával, ez a fogalomzavar még jobban kiéleződött azóta, amióta a köztársasági államforma az európai államoknak több mint a felénél meghonosodott. Jól tudjuk azonban, hogy e köztársaságok nagyrésze időközben diktatörükessé vált (mint már jóval előbb több délamerikai állam), míg ezzel szemben a demokrácia a fennmaradt monarchiák tekintélyes részében talált menedéket, melyek, mondhatnák, a francia forradalom örökségének utolsó letéteményesei. Sem a köztársaság, sem a királyság nem jelent ma már rendszert, hanem formát. Rendszer a demokrácia, a fasizmus és a kommunizmus. Angliát, Belgiumot, Hollandiát, a skandináv államokat joggal tartják a „leghaladottabb” országoknak, s ami a parlamentarizmust illeti, ez náluk működik még a legjobban; ezzel szemben Franciaországban a parlamentarizmus igái rosszul funkcionál, Svájcban pedig soha nem is volt.

A harmadik nagy tévedés pedig az, hogy a demokráciát összezavarják a parlamentarizmussal. Valójában a parlamentarizmus a gazdasági liberalizmussal együtt, a demokráciának csak egyik lehetséges külső formája, amelyhez azonban a demokrácia nincsen szükségképpen hozzákötve. Nyugodtan állíthatjuk, hogy a jelenlegi válság távolról sem a demokrácia válsága, hanem a liberalizmusé és a parlamentarizmusé. Vonatkozik ez elsősorban Svájcra, amely erősen érzi azoknak a népi mozgalmaknak hatását, amelyek három szomszédos országban, Olaszországban, Németországban és Ausztriában végbementek s amelyek a negyedik szomszédországban, Franciaországban

is erjedőben vannak s érzi ezt abban a mértékben, amelyben a hagyományos svájci demokrácia a XIX. század óta olyan formák felé kanyarodott el, amelyek szabályos fejlődésében megátolták.

Valójában, anélkül hogy itt részletesebben kívánnók megvizsgálni a demokrácia számos lehetséges formáját, gondoljunk csak arra, hogy a keresztény időszámítás óta e formák közül kettő volt mindig felváltva előtérben. Az egyik a katolikus, vagy pontosabban a katonás guelf forma: ez a középkori olasz államok, s az őz kantonok formája, amelyek kikristályosodási magjai a svájci államszövetségnek is. A másik a francia forradalomból fakadt modern, mondhatnánk polgári forma. Alig túlzunk, ha ez utóbbit protestáns formának nevezzük, mert protestáns eredete kézenfekvő, ha arra a négy főfolyóra gondolunk, amelyek egyesülve a francia forradalom gátszakadását előidéztek. Az elsőt Luther, Grotius, Pufendorf, Burlamaqui, Rousseau, Robespierre alkották, a másodikat Calvin, Béze, Cromwell, az angol monarchia és Mirabeau, a harmadikat az amerikai puritánok és Lafayette és a negyediket a descartes-i irány, amely csak Bayle hatására egyesült az enciklopédistákkal.

1798 előtt a svájci államoknak semmi közük sem volt a modern, liberális és forradalmi demokráciához és mégis demokratikusak voltak, intézményeik és talán elsősorban politikai szokásaik miatt. Igaz ugyan, hogy itt-ott előfordultak visszaélések, néhány nagyobb kantont, különösen Bernt, gyakran egyes családok oligarchikusán kormányoztak, a kisebb kantonok azonban hívek maradtak a közvetlen demokráciához és mindenütt fennmaradt a választások rendszere.

A franciáknak Svájcba való bejövetele óta azonban minden megváltozott. A jakobinus rendszertől és az enciklopédisták hatása alatt a teljes emberi egyenlőség tanától áthatva, a francia forradalom otthon már teljesen elnyomta az egyén és az állam között lévő közvetítő gazdasági szerveket és a nemzetet egyenjogú individuumok tömkelegévé süllyesztette, abban a meggyőződésben, hogy egyszerre mindenki választópolgár, s nem látta előre sem az ipari forradalom, sem az új szociális zsarnokságok uralomrajutását.

De a forradalom még többet akart: boldogítani akarta a népet akarata ellenére és saját alkotmányának szolgálai mását rájuk erőszakolni. Innen aztán a hódításokkal megszerzett szövetséges köztársaságoknak az az öve, mellyel Franciaország magát körülvette s amelyeket antik nevekkel látott el. Ezek közé került Svájc is: a régi Államszövetségből Helvét Köztársaság lett, amely oszthatatlan egész s amelyben a különben is módosított kantonok hatásköre — az egyenlőség misztikus elvének eleget teendő — a francia département-ok tisztán adminisztratív szerepére redukálódott.

1803-ban azonban az Első Konzul, a realitásokhoz alkalmazkodva, újra életrehívta a svájci Államszövetséget, hozzácsatolva annak régi „kapcsolt részeit“, amelyek kilenc új kantont alkottak. Végül 1815-ben Napoleon végleges bukása Svájcnak további három kantont jelentett, melyeket Franciaország korábban megszállva tartott.

Az 1815-ös paktummal helyezkedett Svájc modern alapokra. Anélkül, hogy ezt részleteiben vizsgálnék, elegendő annak megállá-

pítása, hogy a paktum a legteljesebb föderalizmus alapján áll, mert minden kanton külön állammá lesz, mely a szuverénitás minden attribútumával rendelkezik. Pontosabban, a kapcsok, amelyek az egyes kantonok között fennállnak, igen lazák; az új idők és különösen a közlekedési eszközök fejlődése s ennek következtében a távolságok meg rövidülése teszik e kapcsolatokat ismét szorosabbakká. Ez az elmúlt század folyamán kétszer következett be, 1848-ban és 1874-ben. Az ez években, elkeseredett harcok után, — melyek 1848-ban konzervatívok és radikálisok, 1874-ben pedig a centralizációnak főként németfajú hívei, másrészt pedig a katolikus és francia származású federalists ellenzék között folytak le, — elfogadott alkotmányok, mindkét esetben a centralizáció előretörését jelentették. 1848-ban az önálló hadsereg, pénzrendszer, posta és egységes vámterület létesítésével megszületett a svájci nemzet, mely mindeddig nem volt.

Az 1874-es alkotmány óta Svájc nagyjából a következőképpen van felépítve:

A kantonok szuverének mindazon ügyekben melyeket az alkotmány nem utal külön az államszövetség hatáskörébe. Példának okáért, Svájcban nincsen közoktatásügyi minisztérium, mert ez a kantonok hatáskörébe tartozik, mint korábban Németországban is az egyes államokéba. Ennek a rendszernek, valamint az egyetemek nagy számának hátrányai szembeötlőek.

Minden kanton, föderális szempontból, egy választási körzetet alkot. De a kantonális vagy községi törvények fölött nemcsak az illető kanton polgárai jogosultak szavazni, hanem a szavazásban minden svájci résztvehet, aki legalább három hónapja a kanton területén él. Egy kanton vagy község választói nemcsak a kanton vagy község polgárai, hanem egyben svájci polgárok is. Ez újabb hátrányokat jelent, melyekre még visszatérünk.

Egyes nagyobb kantonok járásokra (district), e járások pedig körzetekre (cercle) vannak felosztva. Az elsők főként igazságszolgáltatási egységek, az utóbbiak pedig választásiak, a kantonális szavazatok és a kanton hatóságainak megválasztásával kapcsolatban; de minden kantonnak szabadságában áll ügy osztani fel önmagát adminisztrációs szempontból, ahogy akarja. A községek nagyfokú autonómiával bírnak; maguk választják törvényhozó- (községtanács) és végrehajtó szerveiket (polgármester, ügyvivő és helyettesei vidéken, város- vagy közigazgatási tanács — esetenként a nagyobb városokban). A cercle és a district élén nem választott tisztviselők állnak; a district élén egy, a kantonális kormány által kinevezett prefektus áll. A district nagyjából azt a szerepet játssza, csak persze jóval kisebb keretek között, mint egy francia département.

A kantonális hatóságok végül a nagytanács, mely a törvényhozó- és az államtanács, mely a végrehajtóhatalmat gyakorolja. Ezeket — ez ismét esetenként változik — vagy elődeik vagy a nép nevezik ki. Egyes kantonokban, úgymint a két Unterwaldenben, a két Appenzellben, Úriban és Glarusban, fennmaradt ezenfelül a népgyűlés (Lands-gemeinde), amely évente egyszer összegyűl és kézfelemeléssel helybenhagyja vagy elveti a kormány határozatait.

Ami az igazságszolgáltatást illeti, ennek szervezetei kantononként változnak. Minden kantonnak és a nagyobb kantonokban minden districtnek megvan a maga bírósága (Cour d'Assises), minden kantonnak van ezenkívül fellebbviteli bírósága is (Cour de Cassation). A kanton ilyként komplett igazságszolgáltatási egységet alkot és az államszövetség igazságszolgáltatási hatásköre igen le van csökkentve, amint azt látni fogjuk.

Az államszövetség hatóságai a következők:

A végrehajtóhatalmat a szövetségi tanács képviseli, amely hét tagból áll; e hét tag áll élén az egyes département fédéral-oknak, ami megfelel a minisztériumnak. Ezek a következők: belügy, politika (azaz külügy), pénzügy (a vámügyekkel), közgazdaság (ez felöleli a kereske-

delmet, ipart és földművelést), hadügy, igazságügy és szövetségi rendőrség, vasút, posta, táviró és telefon (C. F. F. és P. T. T.).

Minden kanton államtanácsa ugyanezeket a hivatalokat foglalja magában, katonai ügyekben azonban a hatásköre igen csekély, úgyhogy például Genfben ez a hivatal egy másikhoz van hozzácsatolva. Ugyanígy itt a földművelésügy a belügyi département-hoz tartozik.

Mindezekből kitűnik, hogy a külügyek, a vasút-, posta-, táviró- és telefonügyek és a vámügyek kizárólag az államszövetség reszortjába tartoznak, az igazságszolgáltatás, a közoktatásügy és a közmunkák pedig egyedül a kantonokéba. A többi hatáskörök megoszlanak.

A szövetségtanácsot három évre választják. Gyakorlatban azonban mindig újra megválasztják, ami azt jelenti végeredményben, hogy minden szövetségi tanácsos egész életére ki van nevezve, amennyiben le nem mond. A szövetségtanács minden évben (a gyakorlatban folytatólag) megválasztja elnökét, aki a szövetségi elnök címét viseli. A köztársasági elnök speciális funkciója nem létezik Svájcban, amelynek nincsen sem felelősségnélküli államfője, mint a francia elnök, sem elnöki kormányzata, mint az Amerikai Egyesült Államoknak.

Mivel a szövetségi tanácsot meghatározott időre választják, a tanács nem felelős a parlamentnek, tehát Svájcban csak képvisleti és nem parlamentáris rendszer van, mely utóbbi együttjár a miniszteri felelősséggel és így állandóan krízisek lehetőségét hordozza magában.

A parlament (szövetségi kamara) két kamarából áll: a nemzeti tanács (képviselői kamara) képviseli a népet; ezt kantonok szerint választják az arányos képvisleti elv alapján, úgyhogy 23.000 lakosra jusson egy képviselő. Az államok tanácsa (svájci szenátus) a kantonokat képviseli és feladata elsősorban abból áll, hogy — mint az Egyesült Államokkal — a föderalizmus elvét fenntartsa és ápolja. A szenátus 44 tanácsosból áll, vagy kantononként kettőből, vagy az egyes kantonok jelentősége szerint.

A két kamara közös ülésre összegyűlve alkotja a szövetségi gyűlést, amely megválasztja a szövetségi tanácsot (vagy egy szövetségi tanácsot) és a szövetségi bíróságot.

A szövetségi bíróság, amely a többi, Bernben székelő hivatallal ellentétben Lausanne-ban van, az államszövetség igazságszolgáltatási hatalmát képviseli. Mivel az igazságszolgáltatást különben az egyes kantonok intézik, a szövetségi bíróság kompetenciája alá a szövetségi büntetőügyek tartoznak. Ezek: belső zavargások, melyekkel kapcsolatban a hadsereg közbelépésére volt szükség, vagy olyan események amelyek a külfölddel való relációkat zavarják. Kiterjed továbbá a szövetségi bíróság — mint legfelsőbb fórum — illetékessége polgári perekre is. 10.000 frankot meghaladó ügyekben elsőfokon is, 4000 frankot meghaladó ügyekben pedig mint fellebbezési bíróság mond ítéletet. Nem ítélteti azonban meg a szövetségi bíróság, — ellentétben az Egyesült Államokkal, — hogy egyes törvények összhangban vannak-e az alkotmánnyal vagy sem.

Végül a népjogok biztosítják a képvisleti demokrácia mellett a közvetlen demokrácia gyakorlását is: 50.000 polgár iniciatív úton javasolhatja egy törvénynek a nép szavazata alá való bocsátását; 30.000 polgár vagy nyolc kanton kívánhatja, hogy egy, a szövetségi kamarák által megszavazott törvény felett referendális népszavazás döntsön. Nemzetközi szerződések, melyek a svájci államot több mint 15 esztendőre kötelezik, alá vannak vetve a kötelező népszavazásnak. Ha a nép elé bocsátott szövetségi törvény alkotmányjogi természetű, tehát a szövetségi alkotmányt módosítja vagy kiegészíti, akkor nemcsak az szükséges, hogy a szavazók többsége kívánja a módosítást, hanem a kantonok többsége is. Végül úgy az iniciatíva, mint a referendum joga megvan az egyes kantonok kebelében is, a kantonális törvényekkel kapcsolatban.

Ez nagyjából a svájci alkotmány (és a kantonális alkotmányok) alkata és belőle a következőket állapíthatjuk meg:

1. Svájc föderatív köztársaság: az egyes kantonok szuverének és hatalmuk alól csak az a nem nagy számú (mindenesetre több, mint régebben) úgy van kivonva, mely az államszövetség hatáskörébe tartozik.

2. Svájc és minden egyes svájci kanton képviseleti és nem parlamentáris demokrácia. Az államszövetség és a kantonok végrehajtó szerveit választják, még pedig vagy a törvényhozó hatalom választja őket, vagy a nép. Svájc tehát nem ismeri sem a minisztereknek az államfő által való kineveztetését, sem a miniszteri felelősséget, sem a kormányválságokat. Megtörténhetik, különösen a kantonokban, hogy a kormány kisebbségben van a parlamentben, mint például jelenleg Genfben és az is előfordulhat, hogy a kormány kebelén belül többség és kisebbség áll fenn, mely utóbbi a parlamentben a kormány többségével ellenkező nézeteket képvisel.

Végül pedig — s ez mindkét pontot érinti — az összes szervek választottak lévén, a kanton végrehajtóhatalma nem foglalja magában a központi hatalom egy reprezentánsát sem, mint amilyen például a francia prefektus.

3. Svájc és a svájci kantonok egyként közvetlen demokráciák, mert a polgárok nemcsak megválasztják a szövetségi, kantonális és községi magisztrátusokat (és néhány kantonban a bírakat is), hanem — ha egy bizonyos számú polgár kívánja — szavazatukkal ítéletet mondhatnak a szövetségi és kantonális törvények, sőt még a községi határozatok felett is. (Ennek a szavazásnak azokban a kantonokban van helye, amelyekben fennmaradt a Landsgemeinde.)

Vizsgáljuk meg részletesebben e különböző pontokat.

A föderatív kormányzatnak, melyet Franciaországban decentralizálnak neveznek, előnyei közismertek: egy bizonyos érdekképviselet valósít meg. Már a XVIII. század filozófusai, Montesquieu és maga Rousseau is, rájöttek, hogy a demokrácia csak kis területen lehet valódi, mert a közérdek itt egymáshoz közel hozza a különböző magánérdekeket. Amikor egy genfi polgár egy adóügyi törvény fölött szavaz, vagy egy Waadt-kantonbeli paraszt a gabona-vagy bortörvényről vitatkozik, akkor ezek az emberek olyan dolgokkal foglalkoznak, amelyeket ismernek. A közigazdaságot lehet nagyban csinálni, a politikát kicsiben kell — és ebből a szempontból a 25 államra felosztott kis Svájc megvalósította a politikai közösség legkisebb egységeit. Tény, hogy a demokrácia és főként a szokások demokráciája összeférhetetlen a centralizációval. Ebből következik, hogy a nagyobb országok nem tudnak demokráciákká lenni, vagy annak megmaradni, ha csak nem föderalizálódnak. Ezért nem tudta magát fenntartani a túlságosan centralizált weimari demokrácia és ezért nem volt a francia rezsím, bárha köztársasági is, sohasem valóban demokratikus.

Másodsorban: Svájc, megmenekülve a miniszteri felelősség rendszerétől, ezáltal elkerülte azt, hogy minden hatalom a parlamentben halmozódjék fel s a parlament így, az állam előtt való képviselet helyett maga az állam legyen — amint ez Franciaországban van s ami ellen Franciaország éppen most kezd lázadni. Viszont, hála a testületi rendszernek, Svájcnak sikerült elkerülni a tisztán prezidenciális rendszerek, a fasizmus és a kommunizmus diktatórikus jellegét is. Végül a népjogok annyira ki vannak terjesztve, hogy a parlament, amely bizonyos mértékig be van ékelve a mindenható szövetségi tanács és a közvetlen demokrácia közé, valójában a leggyengébb a három

szerv közül. A svájci kormányzat tehát egyszerre demokratikus és abszolút is.

Ezzel kapcsolatban leghelyesebb, ha néhány rövid részt idézünk William Martin „L’Histoire de la Suisse“ című művéből.

„A szövetségi tanács stabilitása — mondja William Martin — az állam érdekét szolgálja, amely viszont azért áll fenn, hogy védje és fejlessze a nép anyagi javát. Kormányunk mindig úgy fogta fel teendőit, mint egy adminisztratív tanács, melynek az a feladata, hogy technikai problémákat oldjon meg. Az a nagyfokú óvatosság, mondhatnánk majdnem előítélet, amely jellemzi, a vállalkozás javát szolgálja. Amit egy gyülekezet egy adminisztrációs tanácstól vár, az az éberség, a becsületesség, egyszerűen a hatóerő. Ezek azok a kvalitások, amelyek a szövetségi tanácsban mindig nagymértékben megvoltak. Ezzel szemben a gyülekezet a tanácsnak mindig biztosította a folytonosságot, ami szükséges a technikai ügyek viteléhez.“

„Ha az 1848-as alkotmány nem így funkcionált, akkor egyáltalában nem funkcionált. A szövetségi tanácsot a szövetségi gyűlés választja három évre. A szövetségi gyűlés a szövetségi tanácsot nem buktathatja meg, viszont a tanács sem oszthatja fel a gyűlést. Ha konfliktus támadna a két szerv között, az megoldhatatlan lenne és logikusan államcsinnyel vagy forradalommal kellene végződnie. Az alkotmányozókban rendkívüli adag bizalom lehetett polgártársaik iránt, hogy életbe mertek léptetni egy alkotmányt, melyet a legtöbb országban soha nem alkalmaztak.“

„Nálunk azonban pompásan bevált. Soha nem fordult elő semmi nemű konfliktus. Ez elsősorban közszellemünk természetes mérséklétének és a spekulatív viták ellen érzett ellenszenvének tudható be. A svájci nép ösztönösen kerüli az elvek harcát és a nehézségeknek pozitív megoldását keresi.“

„A valódi okot azonban a szövetségi tanácsnak a parlament felett álló emelkedett szellemében találhatjuk meg. A két hatalom közül, melynek harca az egész művet felboríthatná, az egyik, amelynek eredete a nemzetben gyökerezik, azonnal fölénybe került a másikkal szemben, amely külföldi utáncat. Ha van olyan intézmény, amely egész történetünk kezdetéhez nyúlik vissza, úgy ez a testületi rendszer. Ellentétben az Egyesült Államokkal, amelyek a személyi hatalmat honosították meg, Svájc sohasem ismert mást, mint a kollektív hatalmat. Az 1848-as alkotmányozók a végrehajtóhatalomnak modelljét nemcsak az óceánon túl, hanem saját tradícióinkban is keresve, a kormánynak jelentékeny hatalmat biztosítottak.“

A SVÁJCI kétkamarás rendszer, mint különben a miniszterek felelőtlensége is (parlament parlamentarizmus nélkül) tulajdonképpen az Egyesült Államokról mintáztatott le, amelyek annyiszor vették mintának Svájcot. De az államok tanácsa (szenátus), amely magisztrátusokból van összeállítva, a valóságban a központi hatalom legmegbízhatóbb támaszát jelenti, bár feladata elsősorban a föderalizmus istápolása volna. A nemzeti tanácsban pedig kezdettől fogva egy kompakt többség dominált, amely elhatározással segítette a kor-

mányt. Nincs a világon guvernementálisabb valami, mint a svájci kamarák. „Oppozíciós eszközeiket berozsdásodni hagyják anélkül, hogy használnák őket.“

„Ez — folytatja William Martin — egyik legváratlanabb hatása a direkt demokráciának. A népet, amely kezében tartja a törvényhozás legfelsőbb ellenőrzését, nem túlságosan érdeklí képviselőinek kijelölése. Visszavonja és újra megválasztja őket. A képviselő nem érzi magát, mint más országokban, választóinak állandó ellenőrzése alatt. A választók reábizák a kis ügyeket és fenntartják maguknak a nagy ügyekbe való beavatkozást. Itt keresendő egyik oka annak, hogy a választások alkalmából milyen nagy számban tartózkodnak a választók a szavazástól, ami egy decentralizált államban meglepő jelenség. Nálunk a közvetlen demokrácia lassanként felfalja a képviseleti demokráciát és ez közvetett úton a végrehajtóhatalmat erősítette meg.“

ÍGY TEHÁT A PARLAMENTÁRIS kínládás Svájcban ismeretlen. Melyek hát az ellenvetések, amiket a népnek egy növekvő frakciója a kormányhoz intézni szándékoznék?

Hogy jobban számot adhassunk magunknak a dolgokról, ismét meg kell egymástól különböztetni a demokráciának azt a két formáját, melyről fentebb szó volt. A kormányzat ellenségei Svájcban, jól értsük meg, nem antirepublikánusok és nagyon kevesen vannak közöttük, akik a demokráciával szembenállnak; vannak egynéhányan közöttük, akik demokraták a nélkül, hogy ezt tudják és nem akarnak egyebet, csak a demokráciát belülről bizonyos mértékig megjavítani. Nagy részük azonban egyszerűen a történeti demokráciának Svájcban a XIX. század óta, az egyrészt,forradalminak“ mondott demokráciával, másrészt a gazdasági liberalizmussal való összekapcsolódása felett panaszskodik.

Más szavakkal, a hagyományos demokrácia is rendelkezett az általános választói joggal, de csak egy diéta volt, tehát a régi demokrácia szigorúan federalista volt és nem ismerte a párturalmat. Lassan azonban mind több és több „eltévelyedés“ kapcsolódott hozzá, mégpedig:

1. A kétkamarás rendszer, amely amerikai formájában (nép-képviselet plusz államképviselet) persze még jobb, mint a francia (egy szabályozó szenátusnak másodfokon való megválasztása) vagy angol (arisztokratikus felsőház) forma.

2. Az a szokás, hogy erre a kettős parlamentre mind nagyobb számban bízhatnak rá kérdések, melyek nagyrészt gazdasági természetűek. Bármilyen régen próbálják is a parlamentek megőrizni politikai álarccukat, a világ parlamentjeinek nagy része, néhány évtized óta, gazdasági gyülekezetté vált. Ez különösen áll a szövetségi kamarákra, amiről üléseik napirendje tanúskodik: nincs egyébről szó, mint költségvetésről, bankokról, monopóliumokról és szubvenciókról. Svájc valóságos „diktátora“ nem a politikai départment főnöke, hanem a közgazdasági hivatalé. A XIX. század nagy vitái, melyek eszmék körül forogtak, helyet adtak a kizárólagosan materiális természetű

gondoknak és ezáltal a materialistáknak. Gondolható, hogy a dolgoknak ez az elkerülhetetlen fejlődése adta az első lökéseket a szocializmusnak, melynek filozófiája magát nyíltan materialistának vallja, másrészt pedig tisztán érdek-, sőt osztálypártnak nevezi magát, s melynek hatása alatt a gyűlések valóban érdekképviselőkké váltak. Az a terv merült hát fel, hogy a dolgokat eredeti helyükre küldenék vissza, tehát a politikai jellegű szövetségi gyűlés helyébe egy gazdasági és szociális, a foglalkozások (korporációk) szerint összeállított kerülhetne, a politikai parlament visszakapná eredeti szerepét és a szocializmus elvesztené létjogosultságának egy részét.

3. Elvesztette logikus létjogosultságát az általános választójog „mithosza“ is. Egyrészt párturalomra vezetett, másrészt ennek az uralomnak és elsősorban az általános választói jognak arra a matematikai kvintesszenciájára, aminő az arányos képviselő, és végül a nép megkérdezésével kapcsolatos abúzusokra. A választóknak a rendszerrel szemben, mely őket túlságosan gyakran szólítja az urnák elé, tanúsított közönyösségét eléggé bizonyítja a nemszavazóknak folyton növekvő száma, különösen ha szavazásról és nem választásról van szó. Itt a demokrácia megtagadni készül önmagát és 1789 és a XIX. század emberei nagyon csodálkoznának, ha hallanák azt a nagy ellenérzés zaját, mely ma azokkal a jogokkal kapcsolatos, amelyekért annyian ontották vérüket. De ezenfelül az általános választójog visszavetette a szocializmus ellen küzdő pártokat.

4. A fokozatos centralizációs irányzat, különösen gazdasági téren. Különösen a háború óta, mely szükségessé tette az állami teljhatalomnak elfogadását és így az államszocializmusnak egy fajtáját teremtette meg, a központi hatalom naponként elvesz egy keveset a kantonok szuverénitásából. A jobboldal errenézve megjegyzi, hogy a központi hatalom nemrég még csak a nemzetvédelmet, a vasutakat, a vámokat, a postát és távirót és a külpolitikát tartotta kezében. Ma az anomália, melyet fentebb kifejtettünk az elméleti föderalizmussal kapcsolatban, mely azt akarja, hogy az egyes kantonok szuverének legyenek (tény, hogy egyik kantonból a másikba honosítást kell kérni) és az, hogy minden svájci választójoggal bírhat akármelyik kantonban, azzal a paradoxonnal végződik, hogy egy kanton polgárai majorizálhatók a többi polgárok által, amint ez most Genfben történt. Itt még ez a jelenség a szocializmusnak kedvezett.

5. A fejlődés útja az etatizmushoz vezet: a központi hatalomnak a kantonokkal szemben való beavatkozásával vegyül a közigazgatási szervezetekben — és pedig úgy a kantonálisakban, mint a szövetségi-gekben — az állam fokozatos beavatkozása az egyéni jogokba. A centralizáció és etatizmus elősegítik a bürokráciát és tisztviselőuralmat és visszahatáskép a szocializmust, talán azért, mert ehhez hozzátartozik a bürokratikus állam, talán azért, mert a szocializmus lassan meghódította különösen a szövetségi tisztviselők tömegeit, amelyek pedig fizetés tekintetében rendkívül kedvező helyzetben vannak a népesség összes többi osztályával szemben.

6. Egyrészt a szakszervezetek, másrészt nagybankok, részvénytársaságok és a nagyáruházak fejlődése odavezetett, hogy Svájcban is

ébredezni kezdett a fasizmusnak vagy nacionálszocializmusnak egy fajtája, tehát egy szocializmus, amely egyszerre nacionalista, anti-marxista, korporatív irányzatú és néha még antiszemita is. A külföldnek és elsősorban Németországnak, melynek nyelvét a svájciak kétharmada beszéli, hatása megtette a magáét.

EZEK TEHÁT a mai rendszer ellen emelt főbb kifogások, melyekkel szemben azonban megjegyzendőnek tartjuk, hogy

1. a rezsim ellenzéke a politikai horizont két ellenkező pólusáról támadja a kormányzatot. Az egyik oldalról a legreakciósabbak általában szembenállnak a XIX. századi alkotmányokkal. Vissza szeretnék hozni, ha nem is a régi oligarchiákat, de legalább a patriarchális demokrácia egy fajtáját, a parlamentnek még csak árnyéka nélkül is. A másik oldal szemére veti a kormányzatnak, a demokrácia nevében, hogy gazdasági és materialista bürokráciává lett, inkább a dolgoknak adminisztrációja, mint emberek kormányzata, ami végeredményben tényleg így is van.

2. A krízis az utánzásnak az eredménye; anélkül, hogy panaszkodnánk, hogy azt Svájcba csak importálták, ismételve Maurras-nak, az Action Française vezetőjének a francia rendszerrel kapcsolatos kritikáját, meg kell állapítanunk, hogy a svájci demokráciának semmi köze sincsen a centralizált és parlamentáris francia demokráciához, ahol minden a bizottságokban dől el. A svájci és a francia rendszer annyira ellentétes egymással, hogy nyugodtan kettőjük közé lehet szűrni az európai rendszerek nagy többségét, még a monarchiákat is. Hiszen Maurras maga is megmondotta, hogy ha svájci volna, akkor republikánus és demokrata leime és ő is azok közé a jobb- és baloldali férfiak közé tartozott, akik Franciaországban is proponálták a népszavazás svájci formáinak bevezetését.

Már a háború előtt megszületett Freiburg földjén az a kis jobboldali mozgalom, melyet helvétizmusnak hívtak s amelynek alapítója és vezére Gonzague de Reynold volt, aki ma az új „front“-ok felé látszik kanyarodni, tehát a svájci fasizmusnak egy fajtája felé. 1910 óta körülbelül szakított a liberális romand jobboldallal, amely lényegileg protestáns sugallat alatt állott és amely szemére vetette katolikus, sőt ultramontán hajlandóságait egyrészt, bilingvis, vagy ha úgy tesszük „rajnai“ hajlandóságait másrészt. Tényleg él, különösen a waadti kantonban a Rhöne-parti sovinizmusnak egy fajtája, Genfben és Neuchâtelben pedig egy protestáns sovinizmus. Ezzel ellentétben, protestáns földön is, a fiatal generáció mindjobban távolodni látszik a reformáció, Vinet és Secretan morális hagyományaitól és kezdi hangoztatni, határozottan romand nacionalizmusból, hogy „a protestantizmus és a latinitás elválaszthatatlanok“.

Ez magyarázza azt is, hogy az új marxista veszedelemmel szemben ma közeledni látjuk egymáshoz az összes nemzeti elemeket, katolikusokat és protestánsokat, akik régebben igen ellenséges viszonyban voltak. Mint más országokban keresztények és zsidók között, ez az ellenségeskedés is friss emlékeken nyugodott. A vallásháborúk Svájcban jóval tovább tartottak mint máshol (a két utolsó 1712-ben

és 1848-ban játszódtott le) és a szövetségi kamarákban még ma is két-két jobboldali párt van, melyek vallás szerint vannak megoszolva: a konzervatív néppárt (katholikus) és a liberális párt (konzervatív protestáns).

Időközben pedig megszületett és kifejlődött, az elmúlt év óta, az úgynevezett „front“-ok mozgalma, amelyben csoportosulnak az összes elégedetlenek, akikről már említést tettünk, amely azonban gyorsan kristályosodott ki, hála egyes személyeknek, viszályoknak és kizárásoknak, igen nagyszámú csoporttá, mely tényleg erős. A széthúzás ismét megmutatta, mire képes, különösen egy olyan föderalista országban, mint Svájc. A német Svájc mozgalmi a nemzeti front, a szövetségi front, a nemzeti szocialista szövetségesekek ligája, a svájci fasiszták, míg a francia nyelvterület nevezetesebb csoportjai a szövetségi kör, a rend és hagyomány mozgalma, a nemzeti politikai rend, a nemzeti egység. Nem sorolhatjuk fel itt a teljes listát, mely jelenleg legalább tizenöt csoportot tartalmaz, nem beszélve a szakadásokról és fúziókról, melyek közöttük előfordulnak. Ki kell emelni azt is, hogy a nevek és programok kantonok szerint különbözöek. A mozgalom Zürichben született a nemzeti fronttal és a szövetségi fronttal. Bem látta kifejlődni az Oberlandban a Heimatwehr mozgalmát a parasztok, iparosok és polgárok pártjának rovására, mely utóbbit közvetlenül a háború után alapították s amely egy csapásra a kanton leghatalmasabb pártja lett és felszívott minden konzervatív elemet, sőt még egy kifejezetten radikális pártot is. Ez ismét egy bizonyítéka volt az új pártok fellépésének és növekedésének, melyek gazdasági és szociális alapon álltak és — hasonlóan a szocializmushoz — híveiknél osztályöntudatra hivatkoztak s tették ezt a régi, tisztára politikai alakulatok kárára. Hasonló jelenséget láthattunk Genfben: 1924 óta az új párt, melyet gazdasági védőszövetségnek hívtak, s amely kapitalista alapon állt, egy csapásra, a többi polgári párt rovására, az összes mandátumok egynegyedét szerezte meg a nagytanácsban. Erre következett azután a pártszakadásoknak és újracsoportosulásoknak egész sora és egy pillanatig hihetőnek látszott, hogy a konzervativizmusnak ezek a disszidensei véglegesen helyre fogják állítani a konzervatív egységet. Nem így történt. Ellenkezőleg ma Genfben látjuk a konzervatív-protestáns demokrata pártot, a katolikus pártot és a fasiszta irányzatú pártot, az egyes pártok fiataljainak közvetítésével egy tisztára fasiszta formula körül csoportosulni: „Keresztény, föderalista és korporatív Svájcot akarunk“. Van tehát, ha úgy tetszik, egy jobbra való elcsúszás, a konzervativizmustól a reakció felé és egy irányzat két nagy csoportosulás kialakulására, melyek közül az egyik szocialista, a másik antiszocialista és kettejük között lavíroznak a radikálisok (Freisinnige), volt liberálisok, akik szocializálódtak s akik többé-kevésbé centralizációs hajlandóságúak és etatisták s kiknek nagy ereje a szabadkőműves-ségtől származik.

Nyugodtan beszélhetünk jobbra való elcsúszásról, ha tekintetbe vesszük, hogy a régi liberálisok felszívódnak a frontokban és nem megfordítva, vagy pontosabban: a liberalizmus, önmagát megtagadva, korporatívvá lesz, aminthogy ezeknek az új mozgalmaknak érintkezési

pontjuk és szinte jelképük a korporáció és az, hogy mind szocialista-ellenesek. De hiszen ezek végeredményben azonosak a jobb- és baloldal terminusokkal, csak ma már nem látszanak megfelelőeknek, mert a dolgoknak tökéletes átértékelését látjuk mindenütt és különösen a régi pártkereteknek teljes felfordulását, a régi pártok megsemmisülve állnak szemben a legfontosabb kérdések nagy részével. Ez általános jelenség, az összes országokra vonatkozik s elemzése túlságosan messzire vezetne. De ami elsősorban Svájcot és a korporatív gondolatot illeti, meg kell jegyeznünk, hogy azt kezdettől fogva és egyedül a katolikus párt balszárnya hirdette, a keresztényszociális irányzattal kapcsolatban, melynek követői a szakszervezetek ifjából rekrutálódtak. A korporáció lényegében a szakszervezetnek egy kevert formája és a liberálisok programjába való felvétele mutatja igazán, hogy a régi individualizmusnak vége van. De ezenfelül a régi konzervatívok nem szívesen fogadták el a korporációs gondolatot, hanem csak a szocializmus iránti félelemből és mert választaniok kellett a vörös és másféle szakszervezet között. Ma egyedül az a kérdés, hogy a korporáció a szocializmussal marad-e kapcsolatban, vagy pedig jobboldalivá lesz-e és reakciós erőt fog-e jelenteni. Svájc tehát a maga részéről lassan megindult az új szociális terv elé, mely a liberalizmus végleges eliminálását fogja jelenteni és amelyben ki fog fejlődni a szocialista „baloldal” és a fasiszta „jobboldal” leegyszerűsített harca.

Ma, amikor a liberalizmus még él, sőt fel is emeli a fejét, a szocialisták és az új „frontok” több kérdésben szövetségeseik és Zürichben láttunk egy fiatal szocialistát, aki miután végighallgatta a frontok szónokait, kijelentette, hogy azok programja azonos az övével.

Mi hát ez a program? Röviden összefoglalva: harc a nemzetközi, materialista és atheista marxizmus ellen, a centralizációval és etatizmussal szemben a föderalizmus fenntartása, harc a gazdasági élet bizonyos modern formái, így a tőkéknek a nagyipari és kereskedelmi trösztökben való felhalmozása, a bankok mindenhatósága, a részvénytársaságok és általában spekulációs kapitalizmus ellen. De már itt e csoportok között komoly ellentétek mutatkoznak és nehéznek látszik például a régi liberális és konzervatív elemeket szövetségésre bírni az antikapitalizmus bármily formájával.

Hogyan képzelhető el az ország jövő felépítése? Mély szakadék van például azok között, akik határozottan elutasítanak mindenféle demokráciát és ha nem is akarnak a régi oligarchiákhoz visszatérni, de a választások eltörlését kívánják és azt kooptációval akarják helyettesíteni — és azok között, akik a meglévő berendezéseken csak szerény módosításokat szándékoznak eszközölni. E két szélsőség közé el lehet helyezni az úgynevezett jobboldal összes véleményármalatait. A jobboldal és a közép is egy véleményen van a korporációs elvet illetően. De vajjon a korporáció független legyen-e vagy etatista? Legyen képvisellete az ország tanácsaiban vagy nem? Elegendő-e, hogy a jelenlegi két kamarához hozzátegyünk egy gazdasági tanácsot? Nem kellene inkább a két politikai kamara helyébe tenni egy korporatív kamarát, s ha igen, melyeknek helyébe? Az államok tanácsa helyébe? Ezzel elpusztulna a föderalizmus utolsó garanciája. A nem-

zeti tanácséba? Ezzel megszűnnék a véleményeknek minden képviselője s ami ezzel egyet jelent, maguk a pártok is. Van helye végül annak, hogy a szövetségben kétféle politikai képviselő legyen, a kantonoké és a népé és nem kellene helyettesíteni a kantonális területen a foglalkozások és családok képviselőivel? Hiszen a kantonok szabadon szervezhetik magukat, ahogy azt jónak látják és egy hasonló reform, melyet uniformizálva szerkesztenének meg, ellentétben állna a föderalizmus elvével. Végül a családi szavazás eszméje is igen erősen vitatott.

Akárhogy legyen is, a szövetségi alkotmánynak revíziója, még pedig nemcsak részleges, hanem teljes revíziója, napirenden van. De a divergenciák, melyekről említést tettünk, már abban a tényben is kiütözköznek, hogy nem kevesebb, mint három különböző iniciativa van e tárggyal kapcsolatban. Különös, de mégis úgy van, hogy e három iniciativa nem magukból a frontokból származik, hanem a három történeti, nemszocialista párthoz tartozó fiataloktól, a konzervatív, liberális és radikális ifjúságtól. Nem kevésbé különös, hogy a radikálisok egy része, többségi párt, amely eddig a megszerzett pozíciók hasznát élvezte, a maga részéről megkezdte a küzdelmet.

Nem nehéz kitalálni, hogy a szocialisták elkeseredetten ellenzik ezeket a különböző terveket. Hiszen az ő pártjuk ma még a legnagyobb, amely a szavazatok relatív többsége felett rendelkezik. (A választóknak több mint negyedrésze tartozik táborukba.) Teret vesztettek Neuchâtelben, Bernben és Baselben (ez utóbbi városban a kommunisták disszidens magatartása következtében), viszont előretörték és továbbra is előretörni látszanak Genfben, Lausanne-ban, sőt főfészkükben, Zürichben is, talán a németországi menekültek és elbeszéléseik hatása alatt és azért is, mert Zürich Schaffhausennel együtt a frontoknak is főfészke és bölcsője. Ennek következtében a küzdelem itt különösen kemény és minden akció éles ellenakciót vált ki az ellenpárt részéről. A német Svájcban különben is nagy a felháborodás a naci-uralom és a pángermán követelések ellen. A demokratikus ösztön még nagyon erős. Egészen véve, ma még nem lehet Svájcban beszélni a szocializmus hanyatlásáról, hanem annál inkább a polgári középpártoknak főként saját fiatal elemeik útján való felszívódásáról az új jobboldali eszmék számára. Ugyanígy történt ez Olaszországban és Németországban is, ahol a fasizmus elkezdte magához fűzni a liberálisokat és a középosztálybeli elégedetleneket, míg a proletariátus hú maradt a marxizmushoz az utolsó pillanatig.

Néhány hét óta a frontok kevesebbet beszéltek magukról. Valóban a visszafejlődés útján vannak és át akarják engedni a helyet a fentemlített három iniciativa szerzői mérsékeltbb revizionizmusának? Alit fog tenni a maga részéről a radikális párt, amely a dolgok erejénél fogva a legkonzervatívabb lett mind között és amelynek még a szocialistáknál is inkább érdeke, hogy semmi sem változzék? Erre a közeljövő fog feleletet adni.

ALDO DAMI

ANGLIA ÉS A KONTINENS

ELŐJÁRÓBAN KÖZISMERT tényeket kell ismételni, mert a világpolitikai események hullámzásában e tények gyakran elhomályosulnak; csak a nap eseményeit látjuk, eredetük nem egyszer elvész a szemünk elől.

A világháború vége új hatalmi helyzetet teremtett Európában, melynek megmerevítése a győztes hatalmak érdeke, megmásítása a vesztesek egyetlen törekvése volt. Az elmúlt tizenöt esztendőnek válasza a francia „statizmus“-ra, a békeparancsok másíthatatlan fenntartásának elméletére: a német nemzeti szocializmus kialakulása, majd a Harmadik Birodalom megvalósulása volt. Hitler Németországa, előtérbe tolva a német egyenjogúság problémáját és a világ elé tárva a német nemzeti és faji gondolat követelményeit, természetes védekezésre szorította a „statikus“ Franciaországot, mely ma, 1934 nyarán, nagy erőfeszítéssel szilárdítja meg azt a Párizsra koncentrált világpolitikai szerkezetet, melynek egyetlen célja a tizenöt év előtt létrehívott szerződéseknek lehetőleg változatlan fenntartása. Itt tartunk ma; ami szemünk előtt részletekben lejátszódik, nem egyéb, mint csatározás e nagy stratégiai terv keretében.

Mindenki előtt, aki némi gonddal figyeli a külpolitika eseményeit, világos, hogy a Harmadik Birodalom beköszöntése óta Párizs módszeres és tüzetes munkával szedi rendbe összes európai kapcsolatait. A kisantant megszilárdítása, a Balkán-paktum megteremtése és a — Barthou londoni látogatását nyomon követő — legújabb keleti paktum terve lényegileg nem szolgálnak más célt, mint az egyenjogúságra törekvő, ellenállhatatlanul felfegyverkező és nemzeti eszméjében megújult Németország hatalmi elszigetelését.

Amíg Franciaország a Népszövetséget a status quo hathatós védelmi eszközének tekinthette, amíg a leszerelési értekezlettől a fegyverkezési egyenlőtlenség fenntartását remélte, addig beérhette a rendelkezésére álló világpolitikai eszközökkel. Mihelyt azonban Németország új utakra tért, a leszerelési értekezletet elhagyta és Genf meddősege nyilvánvalóvá vált, a Quai d'Orsay új szerkezet megteremtését tűzte ki céljául. A négyhatalmi megegyezés nem váltotta valóra a hozzáfűzött reményeket; Franciaország különben is az első perctől fogva szabotálta. A békeszerződések eszmeköréből kinőtt Népszövetség azonnal háttérbe szorult; a kontinentális nagypolitika homlokterében Franciaország hatalmas szövetségi rendszere áll, mely Moszkvá-

tói Ankaráig, Bukaresttől Bruxelles-ig körülövezi Európa szívét s ezzel elsőrendű jelentőségűvé válik a magyar nemzet sorsának tekintetében is.

A négy kontinentális nagyhatalom közül eddig kettőről volt csak szó; nem érintettük Anglia és Olaszország állásfoglalását ehhez az új helyzethez, melyben új eszközök érvényesülnek egy új hatalmi rend érdekében.

A francia „statizmus“ elve és a német egyenjogúsági törekvés között — mintegy a mérleg nyelveként — helyezkedik el Anglia és Olaszország külpolitikája, melynek messzemenő azonosságát olasz részről éppen a legutóbbi napokban állapította meg kitűnő tanulmányában Dino Grandi.¹ Nem férhet hozzá kétség, hogy a londoni nagykövet hivatott interpretátora Mussolini külpolitikájának, s ha éppen most, a velencei találkozó után, szükségét látja annak, hogy egészen szokatlan nyomatékkai utaljon Ausztria függetlenségére, mint az olasz poütika egyik alaptételére, és megállapítsa, hogy Itália, Angliával együtt és mindenkor törhetetlenül mellette, az európai hatalmi egyensúly, a jogok, de egyben a méltányosság védelmezője is, akkor ebben annak igazolását kell látnunk, hogy Anglia világpolitikai súlya újból megnövekedett s a kontinens sorsának alakulására ismét döntő hatással lehet. Sem a Népszövetség, sem a tavaly bizonyos várakozásokat keltett négyhatalmi egyezmény, sem Franciaország szövetségi hálózata nem fognak a világpolitikai érintkezés hathatós eszközeinek bizonyulni, ha Anglia ellenkezésével találkoznak. Ha tehát világosan akarunk látni Európa sorsában, a Dunavölgye bonyolult kérdéseiben, vagyis a magunk helyzetében, helyes lesz szemügyre venni az angol közfelfogás azon elemeit, melyek a Birodalom külpolitikájára hatással lehetnek.

Ez elemek közt első helyen áll Anglia viszonya Franciaországhoz. Bethlen István gróf július elsejei nagy külpolitikai körképében² bizonyos ellentétet állított fel a „régii egyensúlypolitika“ és a „népszövetségi gondolat politikája“ közt s annak az aggodalmának adott kifejezést, hogy Anglia Franciaország által elcsábíthatja magát az utóbbi-tól s az első felé hajolhat. Úgy látta Bethlen gróf, hogy Anglia most már nem térhet ki a döntés elől: tovább is passzivitásban marad-e a kontinentális-nemzetközi politikát illetően, vagy latba vetve egész politikai, gazdasági és morális súlyát, a békeszerződések fokozatos átalakítása mellett foglal-e állást. Más szóval ez az alternatíva azt jelenti: Franciaország oldalán marad-e törhetetlenül az angol külpolitika, vagy pedig — bizonyos mértékben elszakadva Párizstól — a maga útjait keresi-e az európai kérdésben?

Ha a jelek nem csalnak, Anglia még nem látja elérkezettnek a percet, hogy az alternatívát ilyen élesen vesse fel önmaga előtt. Nem látja elérkezettnek, mert a kontinentális helyzetet sokkal homályosabbnak, kaotikusabbnak, bizonytalanabbnak érzi, semhogy érdekelt-

¹ Foreign Affairs, New-York, 1934 július, 553 L.: „*The Foreign Policy of the Duce*“

² Magyarország nemzetközi helyzete Európában Barthou utazása után. Pesti Napló, 1934 VII. I.

séget, kötelezettséget vagy csak feladatot is vállalna a kontinensen. Franciaországhoz olyan erős kötelékek fűzik, melyeknek hamaros felbomlását várni hiú képzelődés volna. Az angol-francia viszony egyik legkiválóbb angol ismerője ezt írja e kérdésről:

„A helyzet vizsgálatának abból a meggyőződésből kell kiindulnia, hogy Nagy-Britannia minden cselekvése szükségszerűen a Franciaországgal való együttműködésen fog felépülni. Axiómaként kell ezt elfogadni, bár meg kell még határozni, milyen legyen a mértéke és terjedelme ennek a kooperációnak. Nyilvánvalóan nem férhet hozzá kétség, hogy Nagy-Britannia semmikép sem találhatja magát Franciaországgal ellentétes táborban s hogy a semlegesség sem jelenthet számára érdeket.“¹

Egy hang ez csupán, melyhez az adalékok egész sorát idézhetnénk. R. B. Mowat, a bristoli egyetem jelesnevű történésze, „tizenöt év francia politikájának“ panorámáját rajzolva meg, úgy látja, hogy a két nagy nyugati nemzetet ezek az elemek kovácsolják össze: a földrajzi érintkezés, demokratikus intézményeik, területi törekvések hiánya, mentességük mindennemű faji gógtól, a nyugati civilizáció nemzetközi műveltségének tisztelete.²

Ugyálszik tehát, hogy Anglia a közelebbi jövőben sem elszakadni nem fog Franciaországtól, sem szembefordulni vele. Ellenben a leggondosabb figyelemmel kíséri majd a kontinentális politika alakulását s igyekezni fog — tőle telhetően — a helyzetet odáig érlelni, hogy akarata és befolyása érvényesüljön, anélkül persze, hogy közvetlen kötelezettségeket kellene vállalnia.

Anglia sem elszigetelődni nem kíván, sem újabb szövetségi politikára nem látszik hajlamosnak. Ami az angol ízlésnek és meggyőződésnek legjobban felel meg, az valamely európai egyensúlypolitika megteremtése, magának a Brit Birodalomnak közveden részvétele nélkül.

Szövetségi politikára több okból nem szánhatja el magát a szigetország. Szüntelen abban a veszedelemben forogna, hogy belekeveredik a kontinens izzó küzdelmeibe, elszakadna az amerikai Egyesült Államoktól s még inkább a domíniumoktól. A legsúlyosabban esik ez az utolsó érv a latba. Van hang, mely a brit külpolitika és főként kontinentális politika kérdéseit olyan jelentőségeknek érzi, hogy azok áttekintésére és rendezésére Birodalmi Konferenciának összehívását tartaná szükségesnek.³ Egészen hasonló az az alternatíva, melyet Alfred Zimmern állít fel a *Contemporary Review*-ban:⁴ a hasznavehetetlen szövetségi politikával szemben áll egy általános nemzetközi szerződés megteremtése. E szerződés a fegyverkezés ellenőrzését és korlátozását jelentené, az összes szükséges garanciák-

¹ H. G. Daniels, a Times párizsi szerkesztője „*Apris Génévé*“ c. cikkében, a *Nouvelle Revue de Hongrie* júliusi számában.

² »*Quinze années de politique française*“ L'Esprit International, 1934 július, 388 és kk. 11.

³ A birodalmi politika problémáit művelő kiváló „The Round Table“ c. folyóirat „*Isolution, Alliance or Kellogg Pact*“ c. cikkének (1934 június, 470. és kk. 11.) javaslata ez; ennek a tanulmánynak egyébiránt is hasznos felvilágosításokat köszön jelen cikk szerzője.

⁴ 1934 június „*Europe and Ourselves*“ 657. 1.

kai. Látnivaló, hogy ez a terv a népszövetségi eszmekor megújulását célozza, egész hasonlóan Bethlen gróf alternatívájához. Valóban, Anglia nem fogja feladni a népszövetségi gondolat újjáélesztésének reményét, hiszen olyan magvat lát benne, melyet — minden kezdeti csalódás ellenére — ápolni kell, mint a nemzetek együttműködésének egyetlen lehető formáját.

Ezen a ponton válik el talán legélesebben a francia iskola az angoltól. Míg Franciaország számára a Népszövetség sohasem jelentett egyebet, mint a békeszerződések védőeszközét, a győztes hatalmak statikus berendezkedését a győzelem kiaknázására, a francia „biztonság“ garanciáját, — addig Anglia mindenkor a népszövetségi eszme olyan interpretációja felé hajlott, melyben jog és méltányosság, idealizmus és gyakorlati célok szolgálata szerencsésen elegyedtek volna. Anglia sohasem bízott benne, hogy a nemzeteket kényszerítő eszközökkel hathatósan sikerül majd nemzetközi együttműködésre bírni. Genfinek londoni értelmezése szabad nemzetek egyenjogúságon nyugvó és bizalomból táplálkozó érintkezését jelentette.

A perc nem egészen kedvező a Népszövetség angol szellemű újjáépítésére. A Harmadik Birodalom eseményei — nyugati felfogás szerint — nemcsak a türelmetlenségnek és az izgalomnak, hanem (mint a legutóbbi hetek alakulásai mutatták) a bizonytalanságnak atmoszféráját terjesztik a kontinentális Európában. Mindez az angol irányú népszövetségi munka ellenlábasa, bár korántsem jelenti még a háborút. Ebben a széttépett Európában a Brit Birodalom nem fog aktív külpolitikára vállalkozni; ügyelni fog rá, hogy a hatalmi viszonyokban olyan eltolódások el ne következzenek, melyek saját biztonságát vagy — ami ezzel egyértelmű — az európai békét veszélyeztetnék; Olaszországgal együtt híve lesz a békeszerződések „dinamikus“ magyarázatának, anélkül hogy a revízióért maga egyhamar síkra szállna; vigyázni fog rá, hogy Franciaország szövetségi szervezete ne merevedjék meg egy katonai-rendőri sáncrendszerben; — szóval figyelni fog és mérsékelni, anélkül hogy tizenöt éves passzivitásából még egy ideig kilépne.

Magyarország számára ebben a perspektívában lehangoló elemek is vannak, de egyben vigasztalók is. Lehangoló, hogy Angliától nem várhatjuk hamarosan a Dunavölgye legégetőbb kérdéseinek hagyományokon és igazságon nyugvó revideálását. Megnyugtató és vigasztaló ellenben az, hogy a nyers erőn és a hatalom birtoklásán alapuló szervezkedés szüntelenül szemben találja magát a nagy angol közvélemény ellenőrzésével. Bármily hitelenné tettek is bennünket az elmúlt évtizedek a nemzetközi életben érvényesülő idealisztikus elemekkel szemben, bármennyire utópiának érezzük is az igazság és a méltányosság érvényesülését, mégsem marad más reményünk, mint a népszövetségi szellem megújulásának és megtisztulásának reménye. A Brit Birodalom külpolitikája és az angol közvélemény alapiránya is ezt a távlati képet tárják elénk.

REFORMKORSZAK AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

A GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI individualizmus, az állami beavatkozás kizárásának elmélete Angliában született, de második hazáját az Északamerikai Egyesült Államokban találta meg. A központi államhatalom közömbössége a társadalmi és gazdasági élet problémáival szemben a XX. század első harmadában semilyen államban sem maradt fenn oly mértékben, mint az Egyesült Államokban. Összehasonlítva az európai államok hatáskörével, a birodalmi¹ adminisztráció az Egyesült Államokban szinte elenyésző jelentőségű maradt. A társadalom életének minden olyan vonatkozása, amely az egyes szövetségi államok határain belül teljesen rendezhető nem volt, kényszerűleg kirekesztődött az állami ellenőrzés köréből.

Semilyen téren sem volt azonban a különbség az államhatalmi beavatkozás mértéke szempontjából olyan nagy az Egyesült Államok és az európai viszonyok között, mint gazdasági téren. Az Egyesült Államoknak nem voltak sem az ipari, sem a mezőgazdasági munkát szabályozó törvényei, vagyis a munkaadó és a vállalkozó egyéni belátása és gazdasági hatalma döntötte el minden egyes üzemben a munkaidő beosztását, a munkabérek magasságát. Az Egyesült Államok nem ismerték a női és gyermekmunka, az éjjeli munka és a túlórázás szabályozását, a munkajognak azt a minimális körét sem, amelyet kivétel nélkül minden európai állam törvénytárában megtalálunk. Felmondási idő, végkielégítés, nyugdíj szinte ismeretlen intézmények voltak. A tőkés vállalkozó és a birtokos osztály politikai és gazdasági hatalma megakadályozta a munkásosztálynak szervezkedését is, úgy hogy a munkásszervezetek sem kényszeríthették ki politikai és gazdasági befolyással azt a szociális és gazdasági létminimumot, amelyet az európai országokban majdnem kivétel nélkül törvények biztosítanak. Ugyanígy jelentkezik a különbség a legfontosabb közszükségleti cikkek, víz-, villamosságszolgáltatás, a közlekedés kielégítése terén. Vízművek, elektromos művek, vasutak, villamosok, hajózás minden közösségi kontroll nélkül magánkézben voltak és kizárólag az egymással konkurráló vállalatok versenyé és a

¹ Az Egyesült Államok kormánya a „Federal Government” szemben a 48 állam külön kormányával. A szövetséget alkotó egyes államoktól való megkülönböztetés céljaira legtalálóbbrak látszik a „Federal Government”-et birodalmi kormánynak nevezni.

versenyzők üzleti elhatározása irányadó a közszükségleti cikkek árára, a kielégítés mértékére, a közlekedésügyi, villamosművek létesítésére.

Az állami beavatkozás és a közösségi ellenőrzés kizárásának és megszorításának filozófiai alapját a gazdasági élet harmóniájának teóriája képezi, a Bagehot-féle teória, amely szerint a fizikai és gazdasági élet jelenségek automatikusan megteremtik a szociális és gazdasági élet harmóniáját és legnagyobb teljesítményét. Míg termékeny, uratlan földek, kihasználatlan természeti kincsek évről-évre, vagy legalábbis évtizedről-évtizedre lehetővé tették a gazdasági haladásnak és a gazdagodásnak állandó növekedését, amíg folytonosan új városok, ipari centrumok, vasutak, fürdőhelyek, luxusintézmények, kórházak és iskolák teremték a gazdasági terjeszkedés és a gazdagodás bús feleslegeiből, addig a természetes és automatikus gazdasági harmónia filozófiája oly mérvben dominált az Egyesült Államok lakosságának lelkében, hogy emellett jelentéktelenné vált azoknak a jajkiáltása, akik e gazdasági haladásnak aránylag kisszámú hajótöröttjei és szenvedői voltak. A mindennap új sikert elérők ujjongása elnyomta a gyengék siránkozását és a közvélemény megbotránkozással utasított el minden gondolatot, amely a korlátlan gazdasági tevékenységnek — ami e gazdagságot megteremtette — bármily korlátot szabni, azt bármiképpen szabályozni akarta.

Ezt a gazdasági fejlődést az amerikai „prosperity“ filozófusok végnélkülinek képzelték. 1929 októberében, egy héttel az összeomlást megindító tőzsdei „krach“ előtt Irving Fisher, az Egyesült Államok egyik legnagyobb tekintélyű közgazdásza kijelentette, hogy a gazdasági élet, az árak és ennek folytán a tőzsde árnívója egy olyan szintet ér el, amely állandóan magas fog maradni, mert az árak még nem alkalmazkodtak a pénz vásárlóerejének megváltozott szintjéhez. Mitchel, a National City Bank elnöke, három héttel a tőzsdei összeomlás előtt kijelentette, hogy aki bankjának részvényeit 500 dollárért veszi, az ingyen kapja őket. Amikor azután rövidesen bekövetkezett az elkerülhetetlen összeomlás, Irving Fisher havonkénti helyzetjelentései megszűntek és egy évvel később Mitchel részvényeit 25 dollárért lehetett a newyorki tőzsdén vásárolni. Ennek az összeomlásnak jelentősége, mélysége és terjedelme európai szem részére példátlan. Minálunk az időmegjelölés „háború előtt“, „háború után“, „összeomlás előtt“, „összeomlás után“ szomorú, különleges jelentőséggel bír, mégsem hallani azt annyiszor és oly erővel, mint New Yorkban a „krach előtt“ és „krach után“ időmegjelölést. Sem lelkiileg, sem szervezkedésben erre az összeomlásra előkészülve nem voltak, ennekfolytán úgy pszichológiailag, mint szociális vonatkozásban olyan pánik, kétségbeesés következett be a „keep smiling“ jelszó ellenére, mely gyors iramban haladt a szociális és gazdasági összeomlás, forradalom felé. A szociális és gazdasági individualizmusnak előbb említett rendszere természetesen hozzájárult ahhoz, hogy a gazdasági válság hatásai önmagukat fokozva és megsokszorozva érvényesülhessenek. Sem gazdasági, sem munkajogi intézmények (munkanélküli biztosítás) nem lassították a válság és fejvesztettség mindent likvidáló, mindent eldobni kívánó ijedtségét. Munkáselbocsátás, fize-

tés- és munkabérleszállítás, munkabérbeszűntetés jogi korlátok nélkül érvényesült egy olyan országban, amelynek lakosságát és gazdaságilag vezető rétegeit semmiféle tradíció nem tartotta vissza a katasztrófaelméletnek való meghódolástól, éppen úgy, mint ahogyan hittek az örök konjunktúra-elméletben. 1932 telén farmerek tömegével hagyták el földjüket abban a meggyőződésben, hogy a földtől menekülés megóvja őket a további szegényedéstől, kis pénzük, ingóságuk elvesztésétől. Vasútvonalakon berozsdásodott lokomotivok álltak, az utakon használhatatlanná vált teherautók, tulajdonosaiktól elhagyva. A városokban ezrek állottak a bezárt gyárak kapui előtt, munkára ajánlkozva bármi bérért. Tizenöt millió ember volt munka nélkül, családjaikkal együtt a lakoságnak körülbelül egyharmada, várva másnap jószerencséjére, amely talán munkát és ezzel ennivalót hoz. A Federal Reserve Board hivatalos statisztikai adatai szerint 1932 márciusában az iparban foglalkoztatott munkások bérjövédelmének nem érte el az 1929. évi bérjövédelmének 40%-át. Ugyanezen forrásból származó statisztikai adatok szerint a mezőgazdasági bruttó jövedelem ugyanezen időszak alatt 11 millióról 5 millióra esett, ami a nettó jövedelemnek minden valószínűség szerint teljes megszűnését jelentette. 1933 márciusában összeomlott az ország hitelszervezete, mindenki pénzt, aranyat igyekezett kaparintani, elrejtteni; be kellett zárni a bankokat. A társadalmi és a gazdasági zűllés olyan mértéket ért el, mint amelyet mi gazdasági válság okából elképzelni sem tudnánk.

Ily körülmények között lépett hivatalba az új elnök, Franklin D. Rooseveltt és ebből a káoszából emelte ki az Egyesült Államok népét, intézményeit lelkileg néhány hét, gazdaságilag néhány hónap alatt. Nem értjük ezalatt azt, mintha az Egyesült Államokban a gazdasági válság megszűnt volna, még kevésbé azt, mintha a „prosperity“ korszak bújja virágzása kezdődött volna újra, de igenis kivette Rooseveltt országát a forradalommal és összeomlással fenyegető pánikból egy normális gazdasági depresszió korszakába, amelynek gyógyítása nehéz, lassan megvalósítható, de elérhető.

A ROOSEVELT-KORMÁNY eddigi működésének javarészét a gazdasági válság gyógyításával kapcsolatos tevékenység töltötte ki. Roosevelt tevékenységének ebbe a körébe tartozik elsősorban a közvetlen segélynyújtás inséges vidékek és foglalkozási ágak részére. Amint ez megtörtént, nagyszabású közmunkák tervét dolgozta ki 3300 millió dollár költséggel és azonnal megkezdte megvalósítását. Munkaosztásokat alapított 300.000 fiatal munkással, erdő- és vízszabályozó munkákra. Erélyes adminisztratív intézkedésekkel és törvényhozási rendszabályokkal rendbehozta a hitelszervezetet; kormányralépésének második napján becsukta az összes bankokat és csak azoknak kinyitását engedte meg, amelyeket a birodalom és az egyes államok pénzügyi adminisztrációja egészségeseeknek és életképeseknek talált. Helyreállította a betétesek bizalmát egy kölcsönös betétbiztosítási rendszerrel, amely minden 2500 dollárig terjedő betétre vonatkozik, ilyen módon tehát az összes betétek 95%-ára. Az eladósodott farmerek jelzálogos tartozásait állami garanciával rendezte, hogy ily módon

a mezőgazdasági üzemek likvidálását, a birtokok tömeges elárverezését és ezzel a farmerek tömeges tönkremenését megakadályozza.

Roosevelt programjának legjobban kritizált része azok a törvényhozási és igazgatási intézkedések, amelyekkel közvetlen és gyors áremelkedést akart előidézni. Nem kétséges, hogy a gazdasági válságnak egyik jelentős okozója annak az egyensúlynak megbomlása, amely az egyes árucsoportok árai (agrárólló), az árak és a termelési költségek, valamint az árnívó által is befolyásolt jövedelem nagyság és a termelő osztálynak adósságai között áll fenn. A nyersanyagáraknak 1929—1933-ig bekövetkezett áresése mindhárom vonatkozásban példátlan mértékben megzavarta ezt az egyensúlyt. Kézenfekvő volt az a gondolat, hogy mindhárom vonatkozásban lehetséges és megkísértendő ennek az egyensúlynak helyreállítása a pénzügyrendszer befolyásolása és így áremelés útján. Ebbe a körbe tartozik a Roosevelt-kormány hitelexpanziós és pénzelértéktelenítő programja.¹

Természetes, hogy ennek a krízisgyógyító programnak végrehajtása nem történhetett hibák nélkül; a program egyes részei feleslegesnek bizonyultak, némelyiknél az elért előnyök nem érték fel a mellékhatásként jelentkező hátrányokkal és könnyű dolga volt a bírálóknak csak ezeket kiemelni, csak fiaskóról számolni be. Ezzel szemben kétségtelen tény az, hogy az Amerikai Egyesült Államok szociális és gazdasági helyzete nemcsak az azonnali forradalommal és összeomlással fenyegető pániktól menekült meg, hanem megindult a gazdasági javulás rögzös útján is a válságnak legmélyebb pontjáról. A farmervidékek nyomora megszűnt, a tömeges árverések, az adósoknak és hitelezőknek ezzel járó tönkremenése már nem mindennapi jelenségek. A munkanélküliek száma optimisztikus becslés szerint hét millióval, pesszimisztikus becslés szerint négy millióval csökkent, amiből körülbelül 30% jut a magánvállalkozásban újonnan alkalmazottakra. A tizenkét legfontosabb nyersanyag árindexe² az 1933 februári 78-as nívóról 134-re emelkedett. Az áremelkedésekkel javult az adósok, de javult a hitelezők helyzete is. A hitelszervezet megerősödése, válságjelenségeinek megszűnése kétségtelen. 1933 márciusa óta sem tömeges bankbukás, sem run nem fordult elő. A birodalmi budget rendszertelen deficitje megszűnt, erélyes takarékoskodási intézkedések ellensúlyozzák — legalább részben — a krízisokozta rendkívüli kiadásokat. A birodalmi hitelpolitika újból egészséges alapokon áll, az államadósságoknak a rendkívüli kiadások okozta emelkedését a rendezett gazdálkodás által teremtett optimizmus oly mérvben ellensúlyozza, hogy a kincstári váltók leszámítolási kamattétele Roosevelt kormányralépése óta évi 4%-ról %-ra csökkent. Ezek mellett az eredmények mellett eltörpül annak a jelentősége, hogy ennek a kormányzati tevékenységnek egy része bizonytalanságot keltett, amely a gazdasági gyógyulásnak egyik igen erős akadálya. Kétségtelen, hogy az összeomlás veszélye, a forradalom réme

¹ Nem célja e cikknek, hogy az amerikai válság és a roosevelti program egyes részeit teoretikus bírálatban részesítse, e helyen tehát nem foglalkozunk külön Roosevelt pénzügypolitikai intézkedéseivel.

² 1931 decemberi ár egyenlő 100.

legalább olyan bizonytalanságot teremtettek, mint a gyógyító intézkedések változatossága és újdonsága, amint ezt különben a tőke kínálat megerősödése, az állami kölcsönműveletek kamatlábának csökkenése és a newyorki kötvénypiac árának ugrásszerű emelkedése szembeszökően bizonyítja.

Ha azonban Roosevelttel tevékenysége kimerült volna ebben a válsággyógyító munkában, az Egyesült Államok és a világ közvéleménye nem nevezné e korszakot „new deal“-nek, reformkorszaknak. A Roosevelt-kormány ezen az itt leírt válsággyógyító munkán kívül sokkal jelentősebb változást is teremt. Első sorba helyezett és ennek folytán a jövő szempontjából legfontosabb programpontja a letérés a cikkünk bevezetésében jellemzett individualisztikus társadalmi és gazdasági rendszerről, a „laissez aller“ politikai elvének félretétele és áttérés arra a politikai, gazdasági és társadalmi rendszerre, amely az európai államokban az utolsó fél században, de különösen 1914 óta kifejlődött, amelynek lényege a társadalmi berendezkedésnek, a gazdasági tevékenységnek állami ellenőrzés és bizonyos fokú állami vezetés alá helyezése.

Természetes, hogy egy ilyen szellemi átalakulás nem érvényesülhet egyik napról a másikra, hiszen még forradalom sem képes tőből kiszakítani meglévő intézményeket és azok helyébe azonnal gyökerükben különbözőket ültetni; még kevésbé volt ez lehetséges egy év alatt az Egyesült Államokban, amikor a legégetőbb válságproblémák megoldása képezte a törvényhozásnak és a kormányzásnak mindennapi feladatát. Miből állapítjuk tehát meg, hogy Amerika olyan reformkorszakot él, amely egy új iránynak és új célú fejlődésnek a megindítója?

MINDENEKELŐTT jelentkezik a reform Roosevelt és kormányának programjában. A Roosevelt-kormány minden tagjának, de magának az elnöknek is minden beszéde, írása, előtérbe állítja a közösségi célok primátusát, az állami intervencionizmus megvalósításának fontosságát. „Annak a válságnak, amelynek okai egy generáció óta gyűlnek és amely három és fél év óta felszínre hozta látható eredményeit —, meggyógyítása csak egy teljes reorganizáció és a gazdasági struktúrájának kimért ellenőrzése mellett lehetséges. Új törvényekre, új igazgatási szervekre van szükség és mi soha sem térhetünk vissza a régi rendszerhez.“¹

Ezen az intellektuális profécias megjelenésen túl az új társadalmi rendszer szemmel láthatólag is jelentkezik az állami adminisztráció kiépítésében. A szó európai értelmében az Egyesült Államoknak birodalmi adminisztrációja nem volt. A kormány tulajdonképpen az elnök titkársága volt aránylag kismérvű szervezettel, amely adminisztratív munkát alig, hanem majdnem kizárólag törvényhozást előkészítő, befolyásoló tevékenységet fejtett ki. Ma a Washingtonban járó idegen lépten-nyomon új, fehér márványból épülő középületekre bukkan, amelyek hajlékot fognak adni annak a tucatnyi új birodalmi igazgatási szervnek, amelynek egy év előtt még neve sem volt.¹ Mindezek nem a háború alatt nálunk is időről-időre életre hívott, jelentőséget soha

¹ Roosevelt: „On our way“. 35. lap.

nem nyert tanácsadó szervezetek felelnek meg, hanem sokszáz főnyi hivatalnoki karból álló, komoly, nagy és javarészt állandó természetű feladatok megoldására hivatott igazgatási szervezetek, amelyeknek élén a kormánynak (executive council) tagjai állanak. Ennek az adminisztratív átalakulásnak a további folyamánya Washington jelentőségének megnövekedése. Még egy év előtt Washingtonnak csak politikai szerepe volt, ma zsúfolva közlekednek New-York és Washington között a vonatok, mert majdnem minden gazdasági és társadalmi jelentőségű ügy eldöntése a washingtoni közigazgatás kezébe került.

A birodalmi adminisztrációnak eddigi hiánya magyarázza meg a reformkorszaknak egy olyan jelenségét, amely az amerikai és a külföldi közvéleményt mértéken túl foglalkoztatta. Mindnyájan legalább is annyit hallottunk a Brain Trust-ról, mint a roosevelti kormányzás bármely fontos eseményéről, az „agytröszt“ tagjai állanak egy év óta az amerikai közéleti személyi hírek középpontjában. Brain Trust-nek nevezték el Rooseveltt munkatársainak egy kis körét, amely politikai, filozófiai, gazdasági és társadalmi vonatkozásban a legnagyobb mértékben befolyásolta a roosevelti kormányzat programjának kialakulását és végrehajtását. Minden kormánynak vannak szakértői, akik a politikailag előtérben álló kormányférfiak munkáját támogatják, befolyásolják és elvégzik; miért nyert tehát nagyobb jelentőséget a közvélemény előtt a Brain Trust, mint ez hasonló befolyású szakközegekkel európai államokban történik? Ennek az oka az, hogy az európai államok kormányainak vezető szakértői, kivételektől eltekintve, a vezető államhivatalnokok köréből kerülnek ki, akiknek részvétele a kormányzás munkájában megszokott, akik a nyilvánosság előtt ritkán vagy egyáltalában nem szerepelnek és akik politikai, gazdasági és társadalmi nézeteikkel a legritkább esetekben lépnek a nyilvánosság elé. Ilyen bürokrácia az Egyesült Államokban nem volt. Rooseveltt és miniszterei tehát kényszerítve voltak az adminisztráción kívül álló szakértőkhöz: egyetemi tanárokhoz, szabadfoglalkozású kiválóságokhoz fordulni, akik e működésük előtt meggyőződéseiket a nyilvánosság előtt számtalanszor képviselték már, akiknek személye, nézetei és befolyása eltitkolhatatlan volt. A személytelen és névtelen tisztviselői szakértők csoportját helyettesítette Roosevelt és kormánya részére a Brain Trust-nek nevezett intellektuális csoport.

Harmadik, de jelentőségében kiemelkedő módon jelentkezik a reformkorszak programja a törvényhozás és közigazgatás valóságos működési terén is. Ügy a mezőgazdasági, mint az ipari élet terén megindult az állami beavatkozásnak, ellenőrzésnek és irányításnak az Egyesült Államokban új tevékenysége. Idestova egy éve szavazta meg a kongresszus a Mezőgazdasági Átalakítás Törvényét (Agricultural Adjustment Act), amely megteremti a világ legnagyobb mezőgazdasági államának földművelésügyi minisztériumát olyan feladatkörrel, mely egy csapásra eléri s bizonyos vonatkozásban meg is haladja

¹ Agricultural Adjustment Administration. Federal Relief Administration. Administration for Industrial Recovery. Civil Work Administration. Public Works Administration. Industrial Recovery Board. Federal Oil Administration. Federal Communication Committee. National Recovery Administration.

azt a tevékenységi kört, amely az európai államok földművelésügyi adminisztrációját foglalkoztatja, beleértve a mezőgazdasági termelés minőségi és mennyiségi befolyásolását, áthelyezését, az árak befolyásolását, a termelők szövetkezeteinek megalakítását és a fogyasztópiacok ellátásának szerves kiképzését. Az ipari termelés körében ezzel egyenértékű jogot biztosít az állami adminisztrációnak a National Recovery Administration Act, amely jogot ad a kormánynak arra, hogy az ipari termelés jelentős részét termelési ágak szerint egyenkint megállapított munka- és termelési szabályzatok (Code-ok) uralma alá helyezze, amelyek nemcsak a munkaidőt, a munkabéreket, az eladási feltételek legfontosabb kérdéseit, hanem igen sokszor az eladási árakat is szabályozzák. Állami ellenőrzés és állami hivatal adminisztrációja alá kerül az Egyesült Államok egyik legfontosabb termelőága: az olajipar, ugyanez a sorsa a cukoriparnak, végül pedig 1933-ban megszületik az Egyesült Államok első közlekedésügyi minisztériuma, mert ezelőtt, eltekintve egy kisebb jelentőségű igazgatási szervtől, olyan központi hatóság, amely a birodalom közlekedési eszközeit (vasút, repülőgép, útigazgatás, rádió, távíró) központilag irányította volna, — nem volt. A közszolgáltatásokat ellátó magánvállalatoknak (víz, elektromos-műveknek, stb.) kisajátítása és köztulajdonba vétele ma már napi vitakérdés és bizonyos, hogy a közeljövő problémája lesz.

Mindez nekünk, európai szemnek megszokott jelenség, nekünk régen megvan bürokráciánk, az államnak, a közösségnek befolyását, irányítását társadalmi és gazdasági berendezkedésünkre megszoktuk és mindebben nem látjuk az emberi szabadságjogoknak, az egyéni életnek tűrhetetlen megnyirbálását. Az amerikai közvélemény egy része annál hangosabban bírálja az amerikai tradíciók ilyen félretételét, kommunizmusról, az egyéni szabadság megszűnéséről, bürokrata-diktatúráról panaszkodik és a távoli szemlélő, aki az óceánon át csak ezt a kritikát hallja, azt hihetné, hogy az amerikai reform az állami beavatkozásnak olyan rendszerét építi fel, amelyet mi nem ismerünk, holott az amerikai reformkorszak csak az európai fejlődés menetéhez való csatlakozást teremt meg.

Az amerikai társadalom életének ezt az átalakítását a Roosevelt-kormány forradalom nélkül, a régi alkotmányos és demokratikus intézmények szellemének megőrzése mellett valósította meg. Roosevelt tevékenysége, hatalma, egy pillanatig sem volt diktatórikus; hatása, programjának érvényesülése nem diktátort hatalmon, hanem tekintélyén, a törvényhozásra és a közvéleményre gyakorolt befolyásán alapszik. Elnöksége alatt az amerikai törvényhozás már két hosszú szesszióban ülésezett, nem az elnök autokratikus elhatározásainak formai jóváhagyását végezve, hanem igen hatékonyan közreműködve mindabban, ami a Roosevelt-kormányzat alatt történik. Nagyon valószínű, hogy a Roosevelt-kormány hátralévő két és fél esztendeje is az elnök társadalmi és gazdasági reformprogrammjának megvalósítását fogja szolgálni és ezzel a négyéves kormányzási időszakot az amerikai történelem hatásaiban jelentős periódusává fogja avatni.

BÁTOR VIKTOR

AMERIKAI MAGYAR SZELLEMI ÉLET

SZVATKÓ PÁL a „Magyar Szemlében” közölt tanulmányát a szlovenszkói középosztályról a következő mondattal fejezi be:

„Mindent el kell követni, hogy a magyar kultúra varázsereje ne törjék meg.” Ezt a kitűnő tanulmányt olvasva, eszembe jutott, hogy az egyetemes magyar élet körképén, amelyen a szlovenszkói magyar élet szemmelláthatólag fakuló színeket képvisel, ugyan micsoda színek jutnak az amerikai magyar szellemi életnek? A hivatalos statisztika szerint a szlovenszkói magyarság száma megközelíti a hétszáz-ezretet. Az amerikai magyarságról lehetetlen teljesen megbízható adatokra szert tenni; nem azért, mintha az itteni hivatalos körök el akarnák sikkasztani az amerikai magyarság számát, hanem azért, mert az amerikai Egyesült Államok heterogén jellege kizárja a pontos statisztikai kimutatást. Ugyanakkor számolnunk kell azzal az elkerülhetetlen ténnyel, hogy az úgynevezett utódállamok magyarságát gyakran bekapcsolják azokba az adatokba, amelyek a csehszlovákiai, romániai vagy jugoszláviai bevándorlókra vonatkoznak, s ismételten is előfordul, hogy a tisztára magyar nyelvű és nevű bevándorlók a polgárpapír kivétele alkalmával mint csehszlovák, román, illetve jugoszláv nemzetiségűek szerepelnek. Annyit azonban minden különösebb lelkiismeretfurdalás nélkül meg lehet állapítani, hogy vagy félmillióra rúg az amerikai magyarok száma. A hétszáz-ezer és a félmillió között számbelileg nincs nagy különbség. Vájjon milyen a különbség a csehszlovákiai magyar és az amerikai magyar szellemi élet között? Ha a csehszlovákiai magyar középosztályt s általában a szellemi életet az elparlagiasodás veszedelme fenyegeti, vájjon mit mondhatunk az amerikai magyar szellemi életről? Sajnos, meglehetősen erőtlen következtetésekre kell jutnunk, annál inkább, mert itt középosztályról, azaz öntudatos értelemben vett, kultúrát támogató rétegről alig beszélhetünk, s a jórészt ipari munkássá formálódott földműves-bevándorlók túlnyomó többsége messze esik attól a kultúrkészletől, amely alapja, forrása és formája lehetne az amerikai magyar szellemi életnek.

Ha ez a helyzet, érdemes-e az amerikai magyar szellemi életről írni? Ha itt a regionalizmus csökevényeiről sem beszélhetünk s ha az unionizmus fogalma (akár erdélyi, akár szlovenszkói értelmezésben) ismeretlen, van-e értelme annak, hogy ezt a kérdést egyáltalában szóvá tegyük? Szerintem a kérdés megtárgyalását két érveléssel lehet igazolni. Egyrészt azzal, mert így esetleg kellő mederbe lehet terelni azoknak

a hazai „szakértőknek“ judiciumát, akik az amerikai magyarság politikai, gazdasági és szellemi súlyát, kizárólag feltevések alapján, készek túlbecsülni; másrészt bizonyos körülményekre lehet rámutatni, amelyek alapján viszont kiderül, hogy indokolatlan az amerikai magyarság lebecsülése. Valahányszor Magyarországra, vagy akár az utódállamok magyarjai közé visz az utam, rendszerint kettős tapasztalatban van részem az amerikai magyarságot illetőleg. Az egyik naiv, szinte lázas értékelése az amerikai magyar élet láthatárának, s a lelkendezők az amerikai méreteket ráfogják az amerikai magyarság életére. A másik szempont pedig teljes visszautasítása annak, amit az amerikai magyar élet adhat; azt mondhatnám, hogy ezeknek az embereknek megítélésében az amerikai magyar élet dollár-Szaharává szürkül, amelynek egyetlen oázisa a belőle kiszökkenő dollár-sugár—főként ha ereje a hazai rokonokat is érinti. A délibáb-ábrándozók azt várják az amerikai magyarságtól, amire képtelen; a fanyarak még azt sem hajlandók elismerni, amit az amerikai magyarság csakugyan nyújtani tud.

Racionális korban élünk az irracionális megnyilatkozások ellenére. Az ír nemzeti törekvésekben sohasem mellőzték az amerikai írek lelki és anyagi erejét. A csehszlovák köztársaság Pittsburg nélkül elképzelhetetlen. Sőt a mai szlovák autonomista harcok lényeges pillére az amerikai tótok jelentékeny százalékának álláspontja. A Párizsban székelő fehéroroszok szoros kapcsolatot tartanak fenn a velük egyvágású amerikai oroszokkal. Trockij víziója a negyedik intemacionáléről visszhangot kap Mas Eastman s egyéb amerikai kommunista írók írásaiban. S a példák számát sokszorosítani lehetne annak az igazolására, hogy bizonyos eszmék nem ismernek földrajzi távolságokat s hogy sokkal racionálisabb gondolkodásra vall a lehetőségek kellő mérlegelése, mint a lehetőségek túlfestése vagy elszíntelenítése. Ezzel természetesen azt akarom mondani, hogy sokkal helyesebb meglátni azt, ami az amerikai magyar szellemi életben érték, mint ezt a lappangó értéket nagyítani vagy kíméletlenül mellőzni. A magam részéről kénytelen vagyok beismerni, hogy néha meglep az a szellemi készlet, amivel az amerikai magyarság még mindig rendelkezik, figyelembe véve azt a tájékozatlanságot és közönyt, amely a hazai körök felfogásában észlelhető intellektuális, szociológiai és esztétikai szempontból.

Az AMERIKAI magyar szellemi élet kérdését három szemszöglétekből kell megközelíteni. Egyrészt azokról a magyarokról kell megemlékeznünk, akiknek szellemi élete ma is a magyar múltban gyökerezik, s akiknek amerikai magyar élete semmi más, mint a Jókai-romantika határainak megszükitése az amerikai magyar keretek közepeit. Másrészt azokról a magyarokról, akiknek szellemi látóhatára odahaza is kinőtt a jól és rosszul felfogott provincializmusból s amerikai magyar szellemi életük helyesen és okosan felszívja az amerikai szellemi élet gazdagságát is. Végül pedig azokról, akik már itt nőttek fel s akiknek a hagyományos magyar szellemi élethez csak annyiban van közük, amennyiben magyar szülők gyermekei s angol nyelvű műveken és előadásokon át próbálják megérteni azt, ami az európai magyar szellemi életben érték.

Akik az amerikai magyar életben szépirodalmi téren teremtenek valamit vagy akarnak teremteni, azoknak többsége az első csoportba tartozik. A háború előtt vándoroltak az Egyesült Államokba, a Rákosi Jenő-féle harmincmillió magyar eszmekörben nőttek fel s irodalmi szempontból az ízlésnek és világnézetnek azt a töredékét képviselik, amelynek odahaza költői téren Ábrányi Emil volt a legjellegzetesebb képviselője. Szellemi tevékenységük kritikátlan; ennek természetes következménye, hogy vidékies megalomániára tesznek szert s inkább szavalnak, mint alkotnak, s ha alkotnak is, alkotásuk inkább szavalat, mint irodalmi teljesítmény. Tulajdonképpen megindító jelenségek; a dilettantizmus határát átlépték, de az esztétikai kultúrán innen vannak, s ami a legszomorúbb, amerikai tapasztalataik ellenére alig teszik azt a benyomást, hogy az amerikai élet tényleges értékeiből át tudták venni azt, ami ízlésük és kifejező erejük gazdagítását jelentette volna. Mintegy kikristályosodásai az amerikai magyar élet Vas Gereben színvonalának. Amikor odahaza az amerikai magyar irodalomról beszélnek, rendszerint róluk esik szó, s a kijelentések egyértelműek azzal az elismeréssel, amellyel a hazafias okoknál fogva jóakarátú budapesti kritikus a szolnoki vagy békéscsabai írói nagyság érdemeit méltatja. Itt-ott ellesik Ady hangját; ez amolyan felemás szint kölcsönöz nyelvüknek, s lélektani magyarázata nem annyira Ady megértése, mint inkább az, hogy hagyományos eszmekörük megszegésével az amerikai demokráciának bizonyos szabadságkonceptióját magukává tették s ez a hagyományos nyelvtől eltérő kifejezést is követel. Itt-ott őszinte és meggyőző írói vagy költői hang tör ki belőlük; persze ez a kivételes eset. Ők az amerikai magyarság pszichológiailag leghívebb kifejezői. Pszichológiailag, mondom, de nem művészi szempontból. Egy néptöredék sikertelen vagy félig sikerült sóhajai és reményei. A kritikát a legtöbb esetben nem bírják ki, de az érdeklődést megérdemlik.

Kik az olvasóik? Jórészt azok a magyarok, akiknek odahaza a kalendárium volt a szellemi táplálékuk s akiknek a múlt nem is adott alkalmat arra, hogy ízlésüket és értékelő képességüket kifejlesszék. Sokféle mámor van, s az amerikai magyar betű temérdek magyar egyetlen lélek-mámora. A templom, az egylet és az újság nélkül megszűnnék az az ingadozó magyar élet is, amely egyelőre még él az amerikai életben. S a fent vázolt toliforgatóknak nagy részük van abban, hogy a templomokban a pap ma is magyarul prédikálhat s hogy az egyletek, ha alapjuk megrendült is, ma is találkozóhelyei a kivándorolt magyaroknak. Szolnokon és Békéscsabán nehéz pesti, s még nehezebb bécsi vagy párizsi életet élni; az amerikai magyarok között nehéz a vidékiességtől mentes irodalmat teremteni. Csakugyan meglepő, hogy a kimondott amerikai magyar alkotás nem kizárólag anekdotaszerű szórakoztatás vagy verssé szűkült vezércikk, hanem olykor az irodalom permét érinti, sőt előfordul, hogy egy-egy sorban, strófában, novella- vagy regényfejezetben az alkotó szellem ráismer saját árnyékára.

A második csoport íróinak és költőinek száma lényegesen kisebb. Körülményes egészen világos képet rajzolni róluk, mert hisz alkotó törekvéseik és eredményeik nem találkoznak az egységes szellem fókuszában, hacsak annyiban nem, hogy az esztétikai élményt nemcsak

nevelő és szórakoztató, hanem kifejező és létigazoló élménynek is tekintik. Van köztük olyan, akinek magyarsága ma is szeplőtlen az amerikai füst és korom ellenére s művészi szempontjai a kifinomodott ösztön és öntudat harmóniája; van olyan, akinek kultúrája kozmopolitává bonyolódott, de a katharizis fenségességét mégis a magyar szó teremti meg; s van olyan, aki magyarul s angolul egyforma folyékony-sággal ír, ám azzal az érzéssel, hogy ez a nyelvbeli készség mégsem tudja megszüntetni a kétlakiság tragédiáját. Ezeknek a költőknek és íróknak magyar teremtő munkája inkább hazafelé szól; öntudatosan részesei az egységes magyar szellemi életnek s míg az első csoport úgy-ahogy a regionalizmus amerikai változatát képviseli, ez a csoport ugyancsak úgy-ahogy az unionizmus elvének szolgálatában áll. A lélek csak egy nyelvet ismer s ez az anyanyelv. A hazai kritikátlanság, közöny vagy kHkkfövény gyakran ennek a csoportnak íróit és költőit is összetéveszti a fenti csoport tagjaival, ami hol mosolygató, hol keserű visszhangot kelt, elsősorban, ha a kritika vagy a fövény olyanoktól ered, akiket Amerikában még az első csoport toliforgatóinak sorába sem lehetne szorítani.

Az amerikai magyarok körében érthetően kevés az olvasójuk, s kulturális szempontból nagyrészt olyan viszonylatban vannak olvasóikkal, mint odahaza Babits Mihály azokkal az olvasókkal, akiknek emésztését sokkal inkább a „Színházi Élet“ sietteti, mint a komoly irodalmi alkotás vagy kritikai munka. Itt a „Színházi Élet“-et a kevésbé ravasz mesterkelt egyszerűség helyettesíti. Hadd jegyezzem meg e helyt, hogy magyarnyelvű tanulmány vajmi kevés íródott és íródik Amerikában; ami íródott, annak javarésze politikai, történelmi vagy teológiai jellegű. Az esztétikai kultúrát követelő irodalmi tanulmány olyan fényűzés, amelyet itt az író csak abban az esetben engedhet meg magának, ha a megértés visszhangjának reményét elutasítja magától. Ugyancsak e helyt akarom megjegyezni azt is, hogy az amerikai magyar színház az operettek és a sekélyes vagy felszínesen szórakoztató vígjátékok szállása; teremtő magyar színműrónak nem is volna alkalma darabját lejátszani. Persze, az amerikai filmen vagy a színházban találkozunk magyar vonatkozásokkal vagy magyar írók alkotásaival, ám, amint nyilvánvaló, a legritkább esetben irodalmi relációban. Hogy is mondja Molière? Il y a fagots et fagots. Bizony, nemcsak a rözse és rözse közt van különbség. Az irodalmi szellem felfogásában is. De ennek a kérdésnek tárgyalása külön tanulmányt követelne.

VÉGÜL KIK TARTOZNAK a harmadik csoportba? Megokolt-e amerikai magyar szellemi életről beszélni, amikor erre a csoportra utalunk? Vagy inkább vágyról van szó, valamelyes magyar nosztalgiáról, amely úgy éli ki magát, hogy ebbe a csoportba is belemagyarazza a magyar szellemi életet?

Esztendőkkkel azelőtt az volt a meggyőződésem, hogy magyar szempontból — sem politikai, sem gazdasági, sem szellemi téren — az Amerikában született magyarság nem eshetik latba. Számos esetben alkalmam volt meggyőződni arról, hogy az amerikai méret, a falusi emlékeken kérődző szülők indokolt és indokolatlan konzervativizmusa,

a magyar nyelvismeret hiánya egyenesen kizárja annak a lehetőségét, hogy az itt született fiatalság közvetve vagy közvetlenül bekapcsolódjék a magyar élet áramlatába. Ma azonban más szemmel látom a helyzetet. Lidércfény remény volna azt kívánni, hogy az itt született magyarok úgy érezzék a magyar sorsot, mint szüleik. Amerika a hazájuk, az angol nyelv kifejezőeszközük, gazdasági és erkölcsi érdekeik idefűzik őket. De az esztendők folyamán érdekes jelenséget volt alkalmam megfigyelni. Mindinkább nő azoknak az itt született magyar származású ifjaknak a száma, akik high school- vagy college-végzettek, s akik, bizonyos idő elteltével, szinte költőinek nevezhető atavisztikus érzéssel a jazz és a whisky környezetében valami hiányt észlelnek. Mi fáj nekik? Mit nélkülöznek? S ha magyar zenét hallanak, meleg ritmus fut át rajtuk, s ha magyar író angolnyelvű könyvét olvassák s főként, ha a kritika kedvező, büszkén újságolják a könyv értékét, sőt, ha kultúrájuk értette válik, szüleik népművészeti emlékeiben olyan szépségeket fedeznek fel, amelyek általában felkeltik bennük az érdeklődést a magyar múlt iránt. Jómagam a magyar történelemtől és a magyar szellemi élet különböző mozzanatairól ismételtelen is előadásokat tartottam Amerikában született magyaroknak, akiknek sorában a legkülönbözőbb foglalkozások voltak képviselve. Az egyik déli egyetemen magyar származású amerikai ifjak megszervezték a magyar kultúrkört. A nélkül, hogy amerikai hűségük ingadoznék, valami láthatatlan varázsvessző kijelöli nekik az utat a magyar értékek irányában. Hogy ez csak múló tünet-e vagy pedig állandósítható, azt nem tudnám megmondani. Mindenesetre olyan tünet, amelyet hiába próbáltam volna észrevenni esztendőkkal azelőtt, mert — nem volt. Értesülésem szerint a lancasteri (Pennsylvania) egyetem magyar diákjai, jóllehet Amerikában nőttek fel, teljesen otthonosak a magyar irodalomban és történelemben. Az elmúlt évek folyamán jelentékeny számban látogattak meg az Amerikában született magyarok őseik földjét s ennek a körülménynek, s művelődési horizontjuk kitágulásának tudom be ezt a fokozatos, sokszor igazán megható érdeklődést mindazzal szemben, ami magyar.

Az amerikai magyarság, mint magyarnyelvű tömeg, előbb-utóbb kihal. A vidékies amerikai magyar alkotások a magyar szellemi élet fórumán a jövőben csak mint egzotikumok fognak jelentkezni. A komoly értelemben vett alkotások megmaradnak a magyar szellem kincseinek. Lehet, hogy egyszer megtörténik az a csoda is, hogy nemcsak az erdélyi, szlovenszkói és jugoszláviai magyar írók és költők alkotásai keltik fel a figyelmet odahaza, hanem az Amerikában élő költők és írók alkotásai is. A csoda tartósabb, mint a kétely. Viszont, ami érték a magyar szellemben, annak tovább kell élnie a magyar szülők amerikai gyermekeiben. Mennél különb a magyar szellemi élet odahaza, annál valószínűbb, hogy az Amerikában született művelt magyarok érdeklődni fognak iránta. Lesznek köztük olyanok, akik a magyar szellemi élet megismerése érdekében megtanulják a magyar nyelvet. Megint idéznem kell Szvatkó Pált: „Mindent el kell követni, hogy a magyar kultúra varázsereje ne törjék meg.“ Ezt a gondolatot, technikai alkalmazása szempontjából, magától értetődően szlovenszkói

vonatkozásban másként kell értelmezni, mint amerikai vonatkozásban.

Egy bizonyos: mennél különb magyar szellemi alkotásokról van alkalma meggyőződnie az Amerikában született magyarnak, annál inkább jogosult az a feltevés, hogy a magyar szellemnek akkor is lesznek hívei és terjesztői az Egyesült Államokban, amikor a magyar nyelv már megszűnt egy kivándorolt néptöredék imája, sóhaja és káromkodása lenni. S a magyar nemzet jövőjében — újra Pittsburgra utalok Csehszlovákiával kapcsolatban — egyelőre talán felfoghatatlan és elképzelhetetlen építőszerepe lehet annak a vérré vált tudatnak, amely szerint a magyar szellemi gazdagság nem propaganda-frázis, hanem attól független, élő valóság.

REMÉNYI JÓZSEF

(Cleveland, Ohio)

A TAGOSÍTÁS ÉS MEZŐGAZDASÁGUNK ÁTSZERVEZÉSE

Az EGÉSZ MAGYAR ÉLETET megbénítással fenyegető mezőgazdasági válság oknyomozói mind megegyeznek egymással abban, hogy a bajoknak kettős gyökere van, s ehhez képest a segítséget is kétféle intézkedés hozhatja meg. Az első a termelés olcsóbbátétele, a második a mezőgazdaság átszervezése és exportképes termelési ágak bevezetése.

Ezek a föltétlenül helyes felismerések éppoly gyakran olvashatók a napi szakirodalomban, mint a politikusok nyilatkozataiban, de megtaláljuk az utalást mindkettőre a mai kormány nemzeti munkatervében is.

Az általános irányelvek tehát ki volnának tűzve, de nézzünk a dolgok mélyére kissé és kíséreljük meg megállapítani, melyek azok az eszközök, amelyek segítségével a mezőgazdasági termelés olcsóbbá tehető és melyek azok az alapfeltételek, amelyek a gazdálkodás kívánatos átszervezéséhez szükségesek.

Hogy melyek az exportképes mezőgazdasági terményeink, azt a Magyar Szemlében (XVIII. 167) kifejtette többek közt Bende István.

Az ő adatai is kétségbevonhatatlanul bizonyítják azt a különben köztudatban levő szomorú tényt, hogy a magyar búza versenyképessége s ezzel kiviteli lehetősége hihetetlen módon összezsugorodott és a magyar szemtermelés egy bizonyos belső szükségleti mértéken felül elvesztette a jogosultságát. A Manitoba letaszította trónusáról a tiszavidéki búzát és ennek társai, a külterjesen művelt magyar föld terményei hasonlóképpen jártak. A kivitel lehetősége csak azoknak a cikkeknek maradt meg, amelyeknek szállítási sugara rövid, vagyis amelyek nem tudnak átjutni a tengeren, vagy amelyeknek a termelése nagyon sok egyéni munkát követel s így tömegtermelésre alkalmatlanok.

A legridegebb és elháríthatatlan tények követelik, hogy a gabona-csödben megkezdjük a kényszerfelszámolást, s amint azt a világgazdasági konferencia javaslatai is kívánják, jelentős mérvben csökkentjük le a gabonatermelő területek nagyságát. Az így felszabaduló területeken pedig át kell térni a mezőgazdasági kistermények nagyobb-mértékű előállítására: ipari növények, olajos- és takarmánymagvak, főzelékfélék, rizs-, gyümölcsstermelésre és nem utolsó sorban baromfi-nevelésre. Ezeknek a cikkeknek egy részére még itthon is volna bő felvevőpiacunk, hiszen például csak gyümölcsfélékből, nem számítva ide a déligyümölcsöket, évenként 100.000 q behozatalra szorulunk,

amelynek értéke 6—7 millió pengő. Szomorú jelenség ez akkor, midőn a magyar föld és a magyar éghajlat az egész világon páratlan ízű és zamatú gyümölcsöket képes termelni. A viszonyok alapos ismerete nélkül egyenesen hihetedennek volna mondható a gyümölcsstermelésnek nagyfokú elhanyagolása és az a külföldieknek is feltűnő tény, hogy a budapesti piacon a magyar alma kilója többbe kerül, mint az olasz vagy spanyol narancs.

A mezőgazdasági kistermények nagy tömege a kisbirtokok termelvényeiből kerül kivitelre. A statisztika azt bizonyítja, hogy például Ausztriában a 20 hektáron aluli kisbirtokokon, amelyek az ország összterületének egynegyedrészt jelentik, a gyümölcsfák száma 9 millió, viszont az ország háromnegyed részét elfoglaló 20 hektáron felüli birtokokon mindössze 4½ millió gyümölcsfa van. Az arány tehát hatszorosa a kisbirtokok javára. De még szembevetőbb az eltolódás például a baromfiaknál. A 100 hektáron felüli birtokoknál minden 100 hektárnyi megművelt területre átlag 9 tyúk és 0.2 liba jut. Ezzel szemben a 2 hektárnál kisebb birtokokra ugyancsak 100 megművelt hektáronként \$13 tyúk és 35 liba esik. Ezek a kikapott példák is bizonyítják, hogy a mezőgazdasági kivitel legjelentősebb tényezője a kisbirtok.

A m. kir. központi statisztikai hivatal eddigi gyakorlata szerint a 100 kat. holdon aluli birtokokat szokás kisbirtoknak nevezni s az alábbiakban mindig ez lesz a választóvonal a magyar földbirtokok — egyszerűség kedvéért csupán két kategóriájának, a nagy- és kisbirtoknak.

Csonka-Magyarország területe tudvalevőleg 16,150.000 kat. hold, amelyből ma kilenc millió körül van a kisbirtokok területe. Ha ezeknek a birtokoknak az eredetét vizsgáljuk, akkor a következő adatok szolgálhatnak tájékoztatásul, amelyeket szándékosan igen erősen kikerekítve közlünk.

A földbirtokrendező bíróság kiosztott egymillió holdat. A múlt század közepe, vagyis a jobbágyság felszabadítása óta parcellázás révén feldarabolódott az előbb említetten kívül óvatos becslés szerint 2½ millió hold. Nemesi eredetű kisbirtok volt 1 millió hold. Úrbéres jobbágyság- és szellérbirtok volt 4½ millió hold.

Az összes kisbirtokoknak tehát körülbelül a fele a volt úrbéres jobbágytelkek alakjában jutott a mai birtokosok őseinek kezére. Tudjuk, hogy a jobbágyság felszabadítása és az úrbéri elkülönítés a múlt század közepén ment végbe és pedig olyan módon, hogy az egyes községeket sorra felmérték és a volt jobbágyok területét elválasztották a földesúrnak megmaradó birtoktól, amelyet a régi állapottól eltérőleg egy tagban hasítottak ki. Ezt az eljárást nevezték abban az időben „tagosztálynak“. A parasztság birtokát a helyi viszonyokhoz képest különbözőképpen osztották ki. Alapvetően szolgált, hogy egy-egy községen belül minden jobbágytelekhez egyforma értékű birtok tartozzék. Mivel pedig a földek minősége még egy dülön belül sem szokott teljesen azonos lenni, az úrbéri rendezésre vonatkozó rendeletek (az 1848. évi IX. t.-c. és annak végrehajtási utasításai, az 1853 márc. 2. és 1854 jún. 16-i nyiltparancsok) intéz-

kedtek arranézve, hogy a földek értékét az eljárás alkalmával megbecsüljék és osztályba sorozzák. Az I. osztályú földből 1100 négyszögölet kellett adni egy hold illetőség gyanánt, a II. osztályú földből 1200 négyszögölet, a III. osztályúból pedig 1300 négyszögölnyi területet vettek egy becsholdnak.

Azokon a vidékeken, amelyeken a földek minősége között nincsen nagy különbség, tehát elsősorban a Nagy- és Kis-Alföldön, ez a három osztály elegendő volt ahhoz, hogy a jobbágytelkeket is egy tagban lehessen kiadni. Ezeket nevezzük tagosított birtokoknak. Ennek a legideálisabb birtoktípusnak kiváló eredményeit például Győr megyében tanulmányozhatjuk, ahol a községek átlagos nagysága nem is egészen 3200 hold, vagyis ahol a községi határ legkülső pontja sincs messzebb a falu központjától 3—6 km-nél. Annál kevesébb hatása volt látszólag a tagosított kisbirtokoknak a Nagy-Alföldön a tanyavüág megszületésével. Itt az átlag 20.000 holdas határu községekben a határ egyes részei 20—40 km-re estek a központtól, teljesen lehetetlen lett volna tehát a birtokokat a faluból kezelni. Ezért volt gazdasági szükségszerűség a tanyák megépítése, amit azonban az egy tagban levő birtok csak lehetőséggé tett, de nem okozott. A gazdaság kivételével minden más szempontból föltétlenül káros magyar tanyarendszernek felburjánzása a múlt század magyar közigazgatásának örök bűne marad, amely pedig a községi határok idejekorán történő feldarabolásával és az új községek kijelölésével könnyen elkerülhető lett volna.

A dombos és hegyes vidékeken az előbb említett három beosztály legtöbb helyen elégtelennek bizonyult. A hegyoldalak és a völgyfenekék között sokkal nagyobb különbségek vannak, mint amit a ii: 13 arány kifejez, úgyhogy ha ezeken a vidékeken is egy helyen akarták volna kiadni a jobbágytelket, akkor egyesek nagyon is jól jártak, mások meg nagyon megcsalódtak volna. Éppen azért ezeken az országrészekén az úrbéri elkülönítés úgy történt, hogy a község határát dülőkre osztották föl s egy-egy azonos minőségű dülőt külön-külön osztottak ki az összes jogosultak között. Ilyenformán minden jobbágy kapott minden dülőben egy-egy darab földet, egy kisbirtok tehát az egész községi határban szétszórt 10—20 darab különálló parcellából tevődött össze.

A helyzet az azóta eltelt csaknem egy évszázad alatt általában nem javult, aminthogy önmagától nem is javulhatott, hanem ellenkezőleg súlyosan romlott. A liberális agrárpolitika megszüntette a zárt birtokrendszert, feloldotta azt a több évszázados tilalmat, amelyet törvényeink a jobbágytelek bizonyos birtokminimumon aluli megosztására kimondták. A természetbeni osztály a birtokok öröklésénél legtöbb helyen csak úgy volt végrehajtható, ha mindenik gyerek kapott az apai juss minden parcellájából egy-egy darabkat. A leányági öröklések és összeházasodások három-négy emberöltő alatt a legszomorúbb birtokszétforgácsolódást és a legzavarosabb birtokkeveredettséget eredményezték.

Mint előbb mondtam, az alföldi területeken már az eredeti kiosztások alkalmával is kedvezőbb volt a helyzet. Nem azt akarom

ezzel mondani, hogy már a középkorban lett volna különbség az ország különböző részeinek birtoklási viszonyai között a fenti szempontból. Ennek egyenesen ellentmondanak a Hajdúkerület 1770. évi statútumainak következő rendelkezései: „a hajdúvárosok azon panaszkodnak, hogy a szántóföldek nincsenek egymás mellett, hanem majd itt, majd ott, annyi különböző helyeken bír mindenki, hogy a mezei munka a sok járás-kelés következtében temérdek időbe és pénzbe kerül. Elrendeljük tehát, hogy a városok az összes vetésnek használt földeket kinek-kinek eddig bírt nyilasa arányában egy tagban hasítsák ki“.

Valószínűleg az ilyen és hasonló rendelkezéseknek köszönhető, hogy az alföldi községek 56%-ában a kisbirtokosok parcelláinak átlagos nagysága 1 holdon felül van, de nem ritkák a 2—3, sőt 4 holdas átlagú községek sem, ezzel szemben az északi és dunántúli két és fél ezer község közül mindössze 170-ben éri el a parcellák átlagos nagysága az egy holdat. Zala megye 404 községe közül csak 10 ilyen község van, Somogyban csak 9 (311 közül), Baranyában 325-ből 8, Komáromban és Tolnában 4—4, Fejérben 3, Csonka-Gömörben 2, Csonka-Esztergom, Nógrád és Hont megyében pedig egyetlen ilyen község sincs.¹

Már ezek a számok is szomorú színben tüntetik fel egyes magyar vidékek helyzetét. Az ország ^1 vármegyéjének parcellaátlagában a kisbirtokoknál még a félholdon is alul marad. (Itt megjegyzem, hogy összeállításomban a vármegyék nincsenek egyesítve, hanem az egyes megcsonkított megyék mindig külön-külön vannak tárgyalva.) Ezek a következők: Fejér megye kisbirtokainak parcellaátlagára 780 négyszögöl, Abaujé 770, Borsod 750, Somogy 740, Baranya 720, Gömör 710, Tolna 690, Zala és Nógrád 580, Esztergom 500 és Hont megye 460 négyszögöllel járnak a szomorú statisztika végén. Ezek mellett a megyei átlagok mellett 368 olyan községünk van, amelynek a parcellaátlagára a Hont megyéé alatt marad és ezek közül is Sokorópátka, Nagysáp, Velem, Alsószenyenyé, Dömfölde, Ebergény, Eszteregnye, Gosztola, Kislakos, Lendvaujfalu, Petrivente, Szécsisziget, Vorhota, Zajk, Zalaapáti, Zalakaros, Kovácsvágás, Rudabánya, Cered, Sóshartyán és Zagyvaróna földrészletei átlag 250 és 200 négyszögöl közé esnek, Szentmargitfalva parcellaátlagára 190 négyszögöl, Szent-simoné 178 négyszögöl, Derenké 160, Marócé 154, Gelsée pedig 146 négyszögöl.

Elképzelni sem könnyű, milyenek lehetnek a szélsőségek, ha ilyenek az átlagok.

A kisbirtokok másik jellemző adata az egy birtokoshoz tartozó s a falusi határban szanaszét szórt parcellák száma. A Nagy-Alföld ebben a tekintetben is kedvezőbb helyzetben van, mint az ország többi része. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a viszonyok ott teljesen kielégítőek, csupán azt, hogy az Alföldön nagy számban

¹ Úgy ezek, mint a következő adatok „A magyar kisbirtokok széttagoltsága“ című közelebbről megjelenő munkámból vannak véve, amelyhez az adatokat az Állami Földmérés kiváló vezetőjének, Szilágyi Béla min. tanácsosnak engedélyével a kataszteri munkálatokból merítettem, s így azok hitelessége minden kétségen felül áll.

levő tanyás birtokok az ottani átlagokat — mert hiszen a vizsgálatok során ott is csak megyei és községi átlagokkal dolgozhatunk — kedvezően befolyásolják. Itt az egy birtokosra jutó részletek száma, beleértve a belső telket is, átlag 4 körül van. Az egész Nagy-Alföldön nincsen tíz olyan község sem, amelyben ez a szám 10 fölé emelkednék.

A Felvidéken és Dunántúl a községeknek több mint fele ilyen, Nógrád, Gömör és Hont megyében pedig a községek háromnegyedrészé. De van 150 olyan községünk is, ahol minden birtokosra átlag 20-nál több parcella jut. Ezek közül Veszprémfajsz, Pankasz, Szatta, Szomoróc, Vaspör, Lodomány, Barátúr, Derenk, Pálháza, Pogony, Sóshartyán, Sente és Gömörszöllős parasztbirtokai átlag 30-nál is több darabból állanak. Hagyároson 35.1 az átlag, Perkupán 360, Nágocson 36. i, Tomaszentjakabon 36.9, Velemen 37.2, Kotormányon 37.9, Szentsimonon 38.4, Márkon 39.3, Veleméren 41.0 és Kovácsvágáson 50.5 különálló parcellából áll átlag minden kisbirtok és ez utóbbinál például az 50 darab föld együttvéve sem tesz ki többet, mint 7V1 holdat.

Hogy ezek mellett az átlagok mellett milyen szélsőségek lehetségesek, annak jellemzésére megemlítem itt Vályi Pál járdánházi földművesnek a kataszteri felmérés alkalmával készített birtokívét, amelynek tanúsága szerint ez az 51 holdas birtok 221 egymástól különálló földrészletből tevődik össze, s még további 46 olyan alrészlete van, amelyet út vagy patak választ el, vagy más művelési ág különböztet meg a közvetlenül mellette fekvő azonos birtoklású parcellától.

A 267 különálló földrészlet közül ennél a birtoknál a legkisebb 2 négyszögöl, a legnagyobb 3 hold 1451 négyszögöl. Egy holdon felüli parcella van Összesen 6 darab. Félholdnál nagyobb van ezenfelül még 4 darab. De 100 négyszögölnél kisebb 91 darab földrészlet s ezek közül is 23-nak a területe még 20 négyszögölnél is alul marad.

Távolról sem állítom, hogy ez említett birtokív Csonka-Magyarország legkedvezőtlenebb tagozódású birtokát tünteti fel, sőt meg vagyok győződve arról, hogy ehhez hasonló vagy ennél még rosszabb helyzetben levő birtokot igen sokat lehetne találni az életben. Az egész országra szóló kutatásokkal azonban egész az egyénenkénti adatok mélységéig lehatolni, emberfeletti feladat volna.

A széttagolt kisbirtokokról Tagányi Károly, gazdaságtörténetünk ez úttörője a következőket írta (A földközösség története Magyarországon, Gazdaságtörténelmi Szemle, 1894. .99. 1.): »Ha kimegyünk a határba, csupa vékony s hosszú földszalagokat látunk magunk előtt... Itt az egy birtoktesthez tartozó szántóföldek és kaszálók nem 3—4, hanem 10—20—30—40 stb. darabban fekszenek szanaszét a határban, s darabjuk néhol egy félholdnál is kisebb terjedelmű. Ilyen helyzet mellett a gazdálkodási szabadság nem érvényesülhet, mert mentül kisebb részt mentül több helyen bír valaki egy határban, annál inkább van másokra utalva. Ahhoz, hogy ő és szomszédjai is boldogulhassanak, egymással a gazdálkodásnak minden részletére nézve meg kell egyezniük, mert az egyéni szabadság nemcsak mások, de önmaga romlását is okozná. Az ilyen határokbán a gazdálkodás csakis az ú. n. nyomásos rendszer mellett lehetséges.«

Ez a művelési kényszer nem magyar találmány s körülbelül a múlt század végéig minden európai nemzetnél ismeretes volt, amint azt az egyes kultúrnyelvekben meglevő terminus technikusai (Flurzwang, rotation obligatoire, angolul: run-rig, oroszul: objazatyelnij szjevo-oborot) is bizonyítják. A lényege az, hogy egy-egy dűlőt az összes ottani birtokosok azonos módon művelnek, ott levő földjeiken egyforma terményt termelnek. Csakis így lehet azt elérni, hogy az összes keskeny földecskéken azonos időszakban történjenek a szántásnak, vetésnek, kapálásnak, aratásnak, behordásnak munkálatai s ezután az egész dűlőn egyszerre lehessen a tarlót legeltetni, ami nélkül nem egy községben elképzelhetetlen volna az állattartás.

Egy-egy dunántúli parasztparcellának a hossza rendszerint több száz méter, szélessége viszont legtöbbször tíz méteren is alul marad, de szép számmal vannak olyan keskeny „nadrágszj”-alakú földecskék is, amelyekre ha a tulajdonos keresztben lefekszik, a feje meg a lába már idegen területet érint. Ezeken a földeken — és az ország három és fél ezer községe közül 2800-ban ilyen széttagoltak a parasztbirtokok — valóban nem lehet mást termelni, mint gabonát. Az egyéni gazdálkodás minden lehetősége megszűnik ezekben a községekben, lehetetlen itt a termelést átszervezni, új termelési ágakat bevezetni, mezőgazdasági kisterményeket, gyümölcstermelést meghonosítani. Ha ez nem volna így, lehetetlen volna megérteni azt a különös tényt, hogy a magyar mezőgazdaság csekélyszámú oázisai, az igazi kertkultúrák a hitvány, futóhomoktalajú alföldi területeken virultak ki, s a sokkal kedvezőbb éghajlatú és dúsabb talajú dunántúli községekben sehol sem találjuk meg Kecskemét párlját.

Pedig a magyar parasztot nem kellene biztatni arra, hogy jövedelmezőbb termelési ágakat vezessen be. Egyik dunántúli faluban véletlenül tanúja voltam egy ilyen egyéni kísérletezésnek, amikor a fiatal gazda egyik parcellájára a többi gabonaföld közé gyümölcsöst telepített. Évek múlva aztán, mikor kiderült, hogy a termés megőrzése a gyermektelen gazda legsürgősebb munkaidejét lefoglalja s ráadásul egy haragosa fel is jelentette, hogy fáival a szántást és a tarlólegeltetést akadályozza, elkeseredésében a tulajdonos fogott fejszét s maga vágott ki tövestől minden gyümölcsfát.

Sokat lehetne még mondani erről a kérdésről, de talán az eddigiek is eléggé valószínűsítették a következő első tételt: az értékesítési válságot megszüntető átszervezés csak széttagolatlan, egy-két parcellából álló kisbirtokokon lehetséges.

A MÁSODIK megvizsgálandó kérdés a termelési válság kérdése: miért drága a magyar kisgazda termelése és hogyan lehetne azt olcsóbbá tenni?

A termelés költségei a következő tételekből adódnak: tőkekamat, vetőmag, trágya, emberi és állati munka.

A legelső összetevőt, a kamat kérdését itt nem tárgyalom, mert ezt rendszerint csak a nagybirtokoknál lehet részben, hozadéki tehernek minősíteni (termelési hitel), kisbirtokokon csaknem mindig a vagyoni állagot terheli.

A vetőmagot vagy kézzel szórják vagy géppel vetik. Az utóbbi 20—30%-os megtakarítást jelent az előbbihez képest.

A trágyázásnál megtakarítás nem lehetséges, azt a földtől megvonni: nagyon drága takarékoság volna.

A termelésnek minden esetben legnagyobb tétele az emberi és állati munka. Ennek a munkának a mennyisége termelési ágak szerint nagyon különböző lehet s az összes költségek 45 és 90%-a között mozoghat. Az emberi és állati munkának egyszerűsítése vagy gépekkel való helyettesítése az a segítőeszköz, amely a termelést olcsóbbá teheti. Egy kettős rendszerű 20 lóerős gőzeke 20 pár ökröt és 20 embert helyettesít, egy burgonyaemelő 33 ember munkáját végzi el, egy lófogatú szénagereblye 50 embert tesz feleslegessé, hogy csak a nálunk is használatos gépeket említsük s ne beszéljünk azokról a csodálatos alkotásokról, a kombinált arató-cséplőgépekről, a repülővetőgépekről, amelyeket még csak leírásokból ismerünk, mint az amerikai mezőgazdaság legfélelmetesebb harciesszkezeit.

Tudjuk, hogy Kanada a gépeknek köszönhetette mezőgazdaságának az egész világra katasztrofális előretörését. Tudjuk, hogy a pjetiletká-nak egyik legfontosabb programpontja volt az orosz föld ellátása megfelelő tömegű gazdasági géppel. Kétségtelen tény, hogy a magyar mezőgazdaság fejlesztésében is nagy jelentősége volna annak, ha legalább az egyszerűbb gazdasági gépekkel minden birtokos el volna látva. A dolog azonban nem csupán a pénzen múlik. Eltekintve a gépeknek a munkanélküliséget fokozó hatásától, mert hiszen most inkább csak olyan gépekről lehetne szó, mint például a vetőgépről, amelyeknek ilyen hatása nincs vagy elenyészően csekély, a magyar faluk igen nagy részében ma nem volna kifizetődő, vagy nem volna lehetséges a mezőgazdasági gépek használata még akkor sem, ha azokat a gazdák — valami csoda folytán — ingyen kapnák meg. Nem volna kifizetődő, mert az apró földesekre a gépek kivontatása halhatatlanul sok időt venne igénybe, nem volna célszerű, mert a keskeny földszalagokon nem lehetne kihasználni a gép munkaképességét, hiszen például egy vetőgép harmadik-negyedik fordulóján már a sorok egy részét le kellene zárni. Dombos, hegyes terepen pedig a széttagolt birtokokon egyenesen lehetetlen a gépek használata. Ilyen helyen ugyanis a birtokok úgy vannak kiosztva, hogy mindenikhez jusson a tetőből is, meg az aljából is, vagyis mindenik földszalag lejtős. Egy-egy domboldalon pedig, ha annak lejtője nem is túlságosan meredek, nagyon kockázatos volna egy pár állatot megindítani mögöttük a nehéz vasalkotmánnyal. Leírt egy ilyen kísérletezést már Jókai is az „Új földesúr“ Maxenpfutsch Vendelinjével kapcsolatban. Nagybirtokoknál keresztben szántják és művelik a lejtős oldalakat s ugyanígy történik az olyan kisbirtokoknál, amelyek egy tagban vannak, amelyeknél tehát a föld szélessége nem 8—10, hanem 80—100 méter. Ilyen földdarabok azonban széttagolt birtokokon sehol sem találhatók.

A termelést olcsóbbá tevő egyszerűbb mezőgazdasági gépek használata is csak egy tagban levő kisbirtokon célszerű és lehetséges.

Az emberi és állati erőnek kihasználását a széttagolt birtokokon még egy körülmény teszi rendkívül drágává. A munkaidő jelentékeny részét ugyanis a teljesen haszontalan járás-kelés rabolja el. A földek a határ különböző részein vannak szétszórva s egy-egy darab rendszerint kisebb, semhogy egy teljes napi munkát igényelne az egyes munkafázisoknál. A gazda azonban hiába végzi be az egyikén délután 3—4 órára a szántást, mire kifogja az ökröket az ekéből, befogja a szekér elé, felrakja az ekét meg a taligát a szekérbe, átballag a kilométerekre levő másik füldecskére, ott ismét lerakodik, kifogja az állatokat a szekérből és befogja az eke elé — szép csendesen este is lesz.

Kleisner Zoltán számítása szerint (A tagosítások gyakorlati kivitele és gazdasági előnyei. Budapest, 1932. 19. o.) tudjuk, hogy egy 40 holdas parasztgazda, akinek birtoka 47 darabból áll, egy esztendőben 63 napot kénytelen kocsikázással eltölteni, míg ha ugyanez a birtok egy tagban van, ilyen célra csak 3 munkanapot igényel. Ha ehhez hozzávesszük azt, hogy ez az időpocséklás a dolog természete szerint éppen a legnagyobb munkaidőben történik, akkor könnyű felismerni, hogy miben rejlik a tanyás birtokok óriási előnye a széttagolt és kívülről kezelt birtokokkal szemben. Ezek a gazdasági előnyök olyan túlnyomóak, hogy azok kedvéért szívesen vállalja a magyar paraszt a tanyás élet minden közigazgatási és kulturális hátrányát.

A tanyás gazda reggel csak az állatokat hajtja ki a ház mögötti földre, befogja az otthagyt eke elé s az etetési megszakításokkal dolgozhatik egész estig. Ilyen munkalehetőség mellett a legkedvezőtlenebb időjárásban is mindig el lehet készülni a szükséges munkálatokkal s e mellett mindig marad idő azoknak a mellékes munkáknak az elvégzésére, mint a kertészkedés, baromfinevelés, gyümölcs-ápolás és az egyes háziiparokra, amelyek például a svéd parasztságot gazdaggá és függetlenné tudták tenni.

A termelés olcsóbbátétele a több tagban levő birtokoknál csakis azok egyesítése, vagyis a tagosítás révén képzelhető el. Csak a birtokok tagosításával lehet megszüntetni a legkönnyebben kiküszöbölhető árdrágító tényezőt: a sok fölösleges járás-kelest. Hogy ezt az igazságot már régen felismerték, azt már föntebb is bizonyítottam a Hajdúkerület statútumaival.

Idézhetnék a múlt század magyar és külföldi irodalmából számos hasonló megállapítást, de csak egyetlen munkából írok ki egy mondatot, amelyet még 1856-ban írt le Tóth Lőrinc, a Tudományos Akadémia kiváló jogásztagja a következőképpen (Útmutató Úrbéri Ügyekben. Pest, 1856. 215 old.):

„A szétszaggatottság oly roppant idő- s erőpazarlással, trágyavesztegetéssel, haszontalan járás-keléssel, marhakinzással, mezei kihágásokkal, lopással, rendtlenséggel van párosulva, hogy valóban nincs rendszabály, mély elsőbrendű szükségét képezne községeink életében, mint a tagosítás.“ Legújabbán is nem kisebb ember, mint Oltay Károly, műegyetemünk európai híré tanára hirdeti a tagosítás szükségességét s kimutatja, hogy az összes községek szükséges tagosításával 50.000 holdnyi meddő mesgyeterület válnék termővé s a nemzeti termelés 30 millió jövedelemtöbbletre tenne szert.

A tagosítás az a művelet, amelynél a község régi birtokhatárai megszűnnek s bírók, mérnökök és gazdászok közös munkája révén mindenki egy tagban kapja meg a régivel azonos értékű új birtokat. A tagosítást az érdekeltség egy tagja kérheti és annak elrendeléséhez nem kell az összes birtokosok beleegyezése, hanem csak egy bizonyos többségé. A tagosítás tehát jogilag a magántulajdon időleges korlátozásával jár. Mivel azonban az eredménye olyan, hogy a kisbirtokok az eddigi állapotukkal ellentétben teljesen önállóakká és különálló egészekké válnak, teljes joggal mondja róla Tagányi fennebb idézett munkájában, hogy „a földbirtoktulajdont korlátlanná és személyessé jogilag az ősiség eltörlése, gazdaságilag a tagosítás teszi“.

A művelt európai államokban mindezt már régen felismerték, s a kisbirtokok tagosítását nagy erővel folytatják, sőt néhol már be is fejezték. Hathatós állami támogatással, a költségek 50—70%-os költségvetési támogatásával folyik ez a művelet az egyes német államokban, Svájcban, Franciaországban, hasonló állami támogatás mellett már a múlt században befejeződött Svédországban, Dániában.

Magyarországban is van már régóta bizonyos birtokrendezési mozgalom, de a békeidőben végzett tagosítások nagy része — mint a háború előtti magyar nemzetpolitika legtöbb áldozata — az elcsatolt területekre esik. A csonka ország területén az utolsó negyedszázad alatt mindössze 94 tagosítás történt, ami elszomorítóan kevés. Pedig itt van a példa előttünk. Egy tagban levő birtokokon virágoztak fel a kecskeméti gyümölcserdők, a makói hagyma, a körösi ugorka, a szegedi paprikatelepek.

Ha a tagosítás az eddigi mederben folytatódna, 750 esztendőnek kellene eltelnie, míg az utolsó magyar község tagosítása is megtörténhetnék. Pedig kétségtelen és letagadhatatlan tény, hogy a kisbirtokokon a termelés átszervezésének és olcsóbbbátételének legelső alapfeltétele a tagosítás, amely nélkül a széttagolt kisbirtokok minden racionalizálási törekvése éppoly halálos bizonyossággal elsorvad, mint az a csira, amely kősziklára esik.

Ezért kell örömmel üdvözlönnünk a kormánynak azt a szándékát, amellyel sok évtizedek mulasztását ezen a téren pótolni akarja. Ezt igazolja az a tény, hogy az évek óta sorvadó tagosítást alapot 300.000 pengő átutalásával ismét életre hívták s ezáltal lehetségessé vált a már teljesen szünetelő tagosítást mozgalom újbóli megindítása. Ennél is fontosabb azonban az a javaslat, amelyen a pénzügyminisztérium dolgozik s amelynek az volna a célja, hogy a nyugati államokhoz hasonlóan, hathatós állami támogatással nyúljon az érdekelt kisbirtokosok hóna alá. Azt a régi jogos igényt honorálná ez a készülő rendelet, amely a különböző építkezési és renoválási, valamint a mezőgazdaságban sem ismeretlen meliorizálási adókedvezményekhez hasonlóan, a tagosított birtokok részére is bizonyos ideig tartó adómentességet biztosítana. Ez a tétel nem jelentene az államháztartásnak pozitív megterhelést, viszont a gazdák tagosítási terheit nagy mértékben könnyítené.

LOVAG FEHRENTHEIL LÁSZLÓ

A BÚZA JÖVŐJE

A magyar és kanadai búza; újabb ismeretek a búzafajok eredetéről; afganisztáni és abessziniai búza; parasztbúzáék, vadbúzáék; a növénynevelés új eredményei: orosz és osztrák kísérletek, tanulságok ráknézve

M IKOR A VILÁGHÁBORÚ véget ért s a monarchia összeomlott, a magyar búza egyszerre szembetalálta magát a világpiacon a világ minden búzájával s ekkor kiderült, hogy több tekintetben elmaradt, nem állhatja meg helyét a világversenyben. Leghatalmasabb ellenfele a kanadai búza volt, amely nemcsak azért hódította meg az európai piacokat, mert a győztes hatalmak védelme alatt s a szállítási kedvezmények következtében helyzeti előnyben volt, hanem minősége, szóval valóságos értéke alapján is. A kanadai búza volt az első, tudatosan kiváló minőségű sikerre kitenyészett búza.

A magyar és a kanadai búza versenye ennél fogva természetesen a kanadai búza javára dőlt el, nemcsak a világpiacon, hanem itthon is. A magyar gazdák egy kis része felismerte, hogy az adott helyzetben nincs más megoldás, mint a kanadai búza importálása és beolvasztása a magyar búzatörzsekbe keresztezés útján. Ez aránylag hamar és könnyen sikerült, ami szakember szemében feltétlen bizonyossággal várható volt, mert a kanadai búzát egy nyugateurópai származású amerikai és egy orosz búza keresztezéséből állították elő, már pedig a múlt század magyar búzái is körülbelül hasonló származásúak, hozzánk is hoztak be nyugati és keleti búzákat a múlt században.

Ami a kanadai búza, illetve a belőle előállított új magyar búza térfoglalását hátráltatta, az a téves hit volt, mintha lenne egy ősi és a nemzeti életben hagyományos magyar búza, amelyet vagy a honfoglaló magyarság hozott volna magával, vagy itt talált a Duna—Tisza földjén. Ezen, mint másutt részletesen kimutattam, helytelen felfogás történetileg nem igazolható. Ha ragaszkodunk a „magyar búza“ kifejezéshez, ezt csak dinamikus értelemben használhatjuk, oly módon, hogy a magyarság mindenkor meg tudta találni az illető történeti és gazdasági kor divatos búzájában a maga részét.

Ez már a honfoglalás előtti időkre kimutatható. Az ókornak legfinomabb búzája volt a kétszemű búza (*Triticum dicoccum*), ezt természetették az egyiptomiak s a rómaiak. Római neve far volt. Ettől a szótól ered a liszt farina neve, ami egymagában mutatja, hogy milyen nevezetes szerepet játszott a kétszemű búza az ókorban. Ma már háttérbe szorult, de nevezetes, hogy a magyarság török rokonságának maradványai, a csuvasok és baskírok ma is ezt a búzát ter-

mesztik s ebből joggal következtetjük, hogy a volgai korszakban az ősmagyarok kétszemű búzát termesztett.

A középkor sokra becsülte a tönkölyt (*Triticum spelta*). Ez kifejezetten európai búza, amelynek eredete a legnehezebb problémája a búza történetének. Hazája a Rajna vidékén a sváb-aleman terület. Onnan került Magyarországra is, itt a XIV. és XV. században sváb telepesek termesztették és terjesztették el, de olyan fölénybe került a többi búzával szemben, hogy ezekben az időkben minden valószínűség szerint ez volt a magyarságnak is legfontosabb búzája.

A ma is közismert és világszerte termesztett búzát a tudomány közönséges búza (*Triticum vulgare*) néven különbözteti. Nagyon régi termesztett búza, de azt a nagy szerepét, amelyben mi megismertük, csak a XIX. század kapitalizmusának, világgazdaságának köszönheti, amely a nagyban való termesztésre legalkalmasabb búzafajt a világ minden tájára elhordta s vele háttérbe szorította az ókor és a középkor minden divatos búzáját. A ma különlegesen magyarnak mondott búza természetesen szintén a közönséges búzához, a múlt század világbúzájához tartozik s ez a tény mutatja, hogy a magyar mezőgazdaság a múlt században is alkalmazkodott a világaramlathoz.

Jóval nagyobb távlatok szerint igyekeztem itt a magyar búza kérdését — bár csak röviden — megvilágítani, mint ez napjainkban szokásos. Tettem pedig ezt azért, mert az a nézetem, hogy a magyar búza ügye a kanadai törzs importjával és meghonosításával nincs elintézve. A kanadai búza a növénynevelésnek egyik legszebb teljesítménye, de éppen ennek következtében kihívó példa, amely kétségtelenül hatalmas lavinát indított meg s azt hiszem, nem nagy idő kérdése, hogy a búzanemesítés újabb törekvései célhoz érnek és versenyre szállnak a kanadai búzával. Úgy látszik, olyanféle nagy szekuláris változás készül most ismét a búza történetében, mint amilyenekre a fentiekben röviden rámutattam;

Az óvilágnak a világháború után le kellett nyelnie Amerika fölényét. Ebbe tartozik a kanadai búza térhódítása is. Ámde érthető, hogy az óvilági növénynevelés, amely nagyobb múltra tekinthet vissza s eszmékben gazdagabb, mint az újvilági, mindent elkövet, hogy sikerrel szálljon szembe — az egyes óvilági országokon belül is, a világpiacon is — az amerikai behozatallal, amelyen ebben az esetben nemcsak a kereskedelmi áru, hanem az említett búzatörzs és általában a növénynevelítők tenyésztői is értendők.

Különösen nagy célokat tűztek ki és már eddig is szép eredményeket értek el a búzanemesítés terén a német és az orosz növénynevelítők s alábbiakban az ő munkájukat szeretném főbb vonásokban ismertetni. Kötelességünk ezt a mozgalmat figyelemmel kísérni, sőt kötelességünk lenne részt is kémünk belőle. De ha már az utóbbi — itt nem részletezhető okokból — nem is lehetséges, legalább annyit meg kell tennünk, hogy fejünket ne dugjuk a homokba, hanem éber szemmel figyeljük, hol bukkan fel a jövő búzája, hogy nyomban új vágányra állíthassuk be a magyar búza termesztését.

De kell-e egyáltalában ilyen nagy fontosságot tulajdonítanunk a búzakérdésnek? Ma már talán kevésbé hangoztatják, de még

néhány évvel ezelőtt, kivált mikor a vitaminláz tűzbe hozta a közönséget, sokan hirdették, hogy bukóban van a kenyér óriási fölénye a növényi eredetű táplálékok közt s vissza fogunk térni a nyerskoszthoz. Lehet, hogy a múlt században kissé háttérbe szorult a nyerskoszt a kenyér mellett, de sokkal valószínűbbnek látszik, hogy az elmúlt évek nagy vitamin- és nyerskosztrajongását a világháború megszorításaira kitört ellenhatás váltotta ki. Mindenesetre tény, hogy a kenyér és a búza szerepének hanyatlása semmivel sem igazolható, sőt ma is a kenyér további térfoglalásáról számol be a történelem.

A történelem tanúsága szerint a civilizáció elválaszthatatlan a kenyértől. Ahol a civilizáció megjelent, hozta magával a kenyeret is és ez a folyamat ma is folytatódik. A földgömbnek még nagy részei vannak, ahol a kenyér ismeretlen vagy nem mindennapi eledel s ezek nagyrészt a kenyér jövőjének országai. A kenyér jövője pedig a búza jövője s alább látni fogjuk, hogy a búzanevelésnek éppen az az egyik főfeladata, hogy még ott is búzát adjon a lakosságnak, ahol más gabona, főként a rozs pótolja a fő kenyérgabonát, részben a klíma, részben a talaj hatása alatt.

Sajnos, Magyarországon mindeddig senki sem foglalkozott alaposabban a búza természetrajzával. Talán egy jelszót sem hangoztattak nálunk annyiszor, mint azt, hogy a búzából élünk, mégis nincs magyar nyelven, még fordításban sem, egyetlen búzamonográfiánk. Pedig ma erre több tekintetben szükség lenne, mert az utóbbi években lényegesen megváltozott és kibővült mindaz, amit a búzanevelésről tudunk. A közönséges búza alakjainak rendszerét is új alapokra fektette Percival, Vavilov és Flaksberger. Magyarországon még mindig Kömicke rendszere használatos, amely a múlt század nyolcvanas éveinek felfogását tükrözi, s azóta kiderült, hogy ez a rendszer sem a természetrajzi, sem a növénynevelési kívánalmaknak nem felel meg s a fentebb nevezettek növényföldrajzi alapokra fektették a közönséges búza alakjainak rendszerét, amely lehetővé tette az egyedül helyes tájékozódást a közönséges búza rendkívül sokféle és világ-részekben megoszló alakjai közt.

Azonban a növénynevelés újabb törekvései következtében ma már nagy a fontossága a többi búzafajnak is, sőt egyre fokozottabb mértékben érdeklődnek a vadbúzák iránt is. Vavilov és kutató társai egész expedíciókat vezettek azokra az ázsiai és afrikai területekre, ahol a búza őshazáját keresik s fáradozásaik olyan eredményekkel jártak, amelyek az egész világon feltűnést keltettek. Részben az új búzafajoknak és búzafajtáknak, természeteknek és vadon termőknek, hosszú sorát fedezték fel és írták le, részben pedig a búza történetének kezdeteit új megvilágításba helyezték. Évszázadokon, sőt évezredekben át azt hittük, hogy a búza őshazája valahol Egyiptomban vagy Mezopotámiában a nagy síkságokon keresendő, ahol a civilizáció történetének első írott fejezeteit írták. Vavilov kimutatta, hogy ezekre a síkságokra már csak másodlagosan, a civilizációval jutott a búza; a kezdetleges búzafajok és búzafajták, amelyek még közel állnak a vadon termő búzafajokhoz, e síkságokat szegélyező hegyvidékeken

honosak, tehát a civilizáció igazi kezdeteit nem Mezopotámiában és Egyiptomban, hanem a környező hegyvidéken kell keresni.

Ezen az alapon azt mondhatjuk, hogy új életre támadt Afganisztán és Abesszínia, ezt a két hegyvidéket tekintjük ma az „európainak“ és „nyugatinak“ nevezett s történetileg szoros fonállal összefüggő civilizáció és kultúra őshazáinak. Afganisztánban a múlt században nagy szerepre emelkedő közönséges búza hazáját sikerült felfedezni, Abessziniában pedig a kétszemű búzáét. Vavilov nagyon találó hasonlattal génmilliomosoknak nevezi e szegény országokat, génnek nevezi ugyanis ma az örökléstan az öröklődő tulajdonságok anyagi hordozóit s így a génmilliomos kifejezés annyit jelent, hogy ezekben az országokban a búzafajok és fajták rendkívül sok új lehetőséget rejtenek magukban, amelyeket a növénynevelés még csak a jövőben fog értékesíteni.

Nem lephet meg, ha rámutatok itt arra, hogy ezeket az expedíciókat nemcsak azért támogatták a kormányok, hogy kibővítsék ismereteinket a búzáról, hanem gyakorlati célokat is tűztek a kutatók elé. Kétségtelen, hogy a kanadai búza példája nagyon hatott e célkitűzésekre. Tudjuk, hogy a kanadai búza, a világhíres marquisbúza, annak köszönheti létét, hogy a meglevőknél rövidebb tenyészidejű, de azért kiváló sikerminőségű búzára volt szükség ahhoz, hogy Kanada középső és nyugati felét a búzatermesztés szolgálatába állíthassák. Hasonló cél lebegett az orosz növénynevelők előtt is, akik közül különösen Vavilov igyekezik megvalósítani a szibériai búzának nemcsak a fogalmát, hanem a gyakorlati szerepét is.

A követelmények Szibériában még nehezebbek. Még rövidebb a tenyészidő, még rosszabbak a talajviszonyok, még mostohább a klíma. De kétségtelen, hogy Afganisztán, Turkesztán és Pamir hegyvidékein élnek olyan fajták, amelyek elég edzettek lesznek Szibéria számára s ha sikerül a vegetatív részekben vagyis gyökérzetben, szárbán és levélzetben Szibériának megfelelő búzát találni, a termék minőségét már nem lesz nehéz ebbe az alapanyagba belekereszteni. Érthető, hogy az orosz növénynevelők Afganisztánból is, Abessziniából is minden megszereszhető búzafajt élő állapotban is összegyűjtöttek és a kísérleti állomások százai foglalkoznak ezek megfigyelésével, alakítani, élettani, sejtani és örökléstanai tanulmányozásával.

A modern örökléstanai vizsgálatok megmutatták ugyanis, hogy gyors eredmény csak akkor várható, ha millió és millió példányban termesztjük növényünket és ilyen nagy számból válogathatunk. A gyors eredmény természetesen éveket jelent. Például a kanadai marquisbúza előállítására 20 év munkája volt. Az édes csillagfűrt szintén több mint egy évtizedbe került. De az bizonyos, hogy a nagy példányszám közt mindig akad egy-kettő, amely nagy mértékben eltér a fajra és fajtára jellemző átlagos tulajdonságokban s egyszer csak előttünk áll a kívánt tulajdonságú növény.

EURÓPA nem rendelkezik olyan búzagazdagsággal, mint Ázsia és Afrika. Igaz ugyan, hogy az orosz példa hatása alatt Európában is ráfordították a figyelmet a múlt században a világgazdaság egységesítő

irányzata következtében elhanyagolt, sőt szinte egészen elfeledett búzafajtákra, az úgynevezett parasztbúzákra és helyi fajtákra, de bizonyos, hogy ezek, ha valamivel gazdagabbak is géneikben, tehát örök-lődő tulajdonságokban, mint ahány gént képvisel a néhány divatos világbúza, mégis csak civilizált búzafajták, amelyek a civilizáció hosszú útján elvesztették eredeti géngazdagságuk nagy részét,

Európában is kiadták a jelszót a növénynemesítők, így a tavaly elhunyt Baur és a még mindig friss erőben dolgozó Tschermak: gyűjt-sük össze a parasztbúzákat, a helyi búzafajtákat és mentjük meg az utókor számára, mert nem tudhatjuk, mit fog kívánni az utókor a búzá-tól s az alapot az új búzához hátha éppen valamely parasztbúzában találja meg a jövő kívánságait kielégíteni törekvő növénynemesítő. De az európai búzanemesítés főiránya és főérdekessége nem ebben keresendő. Sokkal merészebb és sokkal érdekesebb ennél az a törek-vés, hogy a termesztett búzáktól távolabb álló vadbúzákkal vagy más termesztett, de igénytelenebb növényekkel keverjék össze a közönséges búzát s így nyerjenek olyan új búzafajtákat, amelyekkel új területeket hódíthassanak a búzának és az emberiségnek.

A civilizáció eddig meglehetősen a jó talajokhoz volt kötve. Ahol a talaj önmagában nem volt is megfelelő, közelben rendelkezésre állott a segítség. Hasonlót kell mondanunk a klímáról is. Például a mezo-potámiai és az egyiptomi nagy síkságon rendelkezésre állott a folyók vize s ezzel a jellegzetes öntözőgazdálkodással tartották fenn a búza-termesztést. Modernebb időkben a trágyázás, kivált a múlt század-ban a műtrágyázás segített területet hódítani a búza számára. A ka-nadai búza példája volt az első arra, hogy a növénynemesítés révén sikerült kitolni a búzatermesztést olyan vidékre, ahol hajdan álmodni sem mertek búzatermesztésről.

Magától értetődik, hogy Európában is érezteni hatását az a körülmény, hogy a marquisbúza tenyészideje egy héttel rövidebb. Az Alpokban és általában a hegyvidéken a rövidebb tenyészidő azt jelenti, hogy a búza felső határa magasabbra tolható. Ez meg is történt már sok európai vidéken. Sőt arra is ismerünk már példát, hogy Német-országnak kedvezőtlen klímájú fennsíkjain újabban sikerrel termesz-tenek olyan búzát, amely semmiben, tehát sikerminőségben sem ma-rad el például az újonnan a marquisbúzával nemesített magyar búzák mögött.

A modern európai és pedig német és osztrák növénynemesítés céljai azonban ennél sokkal nehezebb és szebb célt tűztek maguk elé. Élükön Tschermak halad, aki a modern növénynemesítés megalapítója, a mendelizmus újrafelfedezői közé tartozik s a bécsi gazdasági fő-iskolán tanítja a növénynemesítést. Vannak még sivatagok és savanyú talajok is. Előbbiekben egyáltalában nem termesztenek búzát, a savanyú talajokon pedig a rozs pótolja az ősi kenyérgabonát. De a rozsról ma már kétségtelen bizonyossággal kiderült, hogy csak kényszerből lépett elő búzapótlékká, eredetileg a búzavetések gyomja volt a búza ős-hazájában. Nos, a modern európai növénynemesítők a sivatag számára akarnak előállítani búzát és a roztól azt kívánják, hogy búzát teremjen.

A sivatagi búzát úgy képzelik előállíthatónak, hogy a sivatagok-

ban honos vadbúzának, a kecskebúzának fajaival keresztezik a közönséges búzát. A kecskebúza legmegvetettebb atyafisága volt eddig a búzanemzetségnek. Gyatra, mind növésben, mind termésben jelentéktelen növény, egyik faja a hosszú és keskeny kalászu kecskebúza, a tudomány *Aegilops cylindrica* néven ismeri, Magyarországon is honos. Kopár talajon, utak mellett, olyan kis sivatagi foltokon gyakran látható. Ámde ki figyelt volna rá!

A búzakutatóknak mégis feltűnt ez a kis gaz. Míg ugyanis más füvek, az igazi vadbúzák is, azzal tűnnek ki, hogy kalászorsójuk szét-tördelődik s az érett és polyvába burkolt szemek így egyenként szóródnak szét, ami a fiatal csírák szempontjából kétségtelenül előnyös, a kecskebúza több fájának kalászorsója hajlékony és nem tördelődik szét érés után, éppen mint a közönséges búza kalászorsója. Azt a jelenséget, hogy a közönséges búza kalászorsója hajlékony, közönségesen a tenyésztés hatásának tulajdonítják. Egyesek a kiválasztás hatásának, mégpedig az ősidők öntudatlan kiválasztásának tulajdonítják ennek a tulajdonságnak kifejlődését, mások ellenben a kereszteződésre gondoltak, így Percival elmélete szerint a közönséges búza nem más, mint a kétszemű búza kereszteződése a kecskebúzával.

Ennek a feltevésnek azonban ma már csak akkor hajlandó hitelt adni a szakember, ha kísérletileg bebizonyítják. Sikerült is a kecskebúzát a kétszemű búzával, sőt újabban a kétszemű vadbúzával is keresztezni. Mégis, legújabb időkig nem hitték el, hogy a közönséges búza ilyen eredetű lenne, mert az így előállított hibridnövény nem volt önmagában termékeny. Már pedig, mint mindenki tudja, a termesztett búza nem szorul mesterséges beporzásra. Az utóbbi években végre, éppen a nagy példányszám megfigyelése révén kiderült, hogy a sok nem termékeny hibrid közt nagyritkán akad egy-egy termékeny is, a közönséges búza tehát lehet a kecskebúza és a kétszemű búza keveredése. Ez a feltevés nem egyedüli magyarázata a közönséges búza eredetének, de szellemes elmélet a közönséges búza hajlékony kalászorsójának magyarázatára.

Így került az érdeklődés előterébe a kecskebúza. Mikor azonban előállították a termékeny hibridet, természetesen egyéb tulajdonságait is vizsgálni kezdték s ekkor derült ki, hogy az új növény új lehetőségeket ígér. Ma már kevésbé az a kérdés érdekli a növénynevelőket, hogy a közönséges búza hajlékony kalászorsóját megmagyarázza, hanem sokkal inkább az, hogy a kecskebúza és a termesztett búza keresztezése révén olyan búzát állítson elő, amely egyrészt olyan igénytelen, mint a kecskebúza, másrészt olyan jó búzát terem, mint a közönséges búza. Erre a célra ma már több kecskebúzafajt vettek igénybe, sőt éppen Tschermak már a tudományosan *Haynaldia villosa* néven különböztetett egérbúzát is sikerrel keresztezte a termesztett búzával. Az egérbúza Haynald érsekről kapta tudományos nevét. Sivatagi talajoknak éppen olyan igénytelen növénye, mint a kecskebúza.

Másféle, vagyis savanyú talajokra úgy akarnak a növénynevelők új búzát előállítani, hogy rozzsal keresztezik a közönséges búzát, vagy a búzanemzetség valamely más termesztett faját. Meister Saratov mellett egy orosz kísérleti állomáson 1921-ben megfigyelte, hogy ott

a rozs, amely gyakori gyomnövénye a búzavetéseknek, magától a természetben is könnyen és gyakran kereszteződik a búzával. Ezóta nagy figyelemmel kísérik a növénynemesítők a rozsbúzát, amelyet különben mesterségesen már előbb is előállítottak. Eleinte ezt a keresztezést is a közönséges búza kalászorsójának hajlékonyságához használták magyarázatnak, ma már azonban itt sem elégednek meg a múltat magyarázó elméleti kutatással, hanem a gyakorlati jövő szolgálatába akarják állítani az új növényt. Olyan gabonát akarnak tenyészteni a rozsbúzából, amely vegetatív részében a rozs igénytelenségét viselje, vagyis savanyú talajokon biztosítsa a növény kifogástalan megélhetését, de azért finom búzát teremjen, amely talán a kanadai búzával is versenyre kelhessen.

Körülbelül ezek a célok irányítják korunk növénynemesítőinek búzanesésítési munkásságát. Hogy mi fog mindezekből a tervekben megvalósulni és nem termel-e a jövő újabb, esetleg még merészebb célkitűzéseket, olyan kérdések, amelyekre nem feladatunk megfelelni. Valamit azonban le kell szögeznünk. Azt, hogy a búzának azzal a kényelmes és biztonságos felfogásával, amely a múlt században kifejlődött, végleg szakítanunk kell. A növénynemesítés nem luxus, nem elmélet többé, hanem a mindennapi élet tudománya és gyakorlata s ha a magyar mezőgazdaság lépést akar tartani a korrallal, a növénynemesítési ismereteket nemcsak a gazdák, hanem a nagyközönség körében is el kell terjeszteni. A tényleges helyzet ezzel szemben az, hogy a növénynemesítésnek Magyarországon egyetlen tanszéke sincs, közönségünk pedig olyanféleképpen vélekedik a növénynemesítésről, mint haladottabb mezőgazdasági országok félszázaddal ezelőtt.

RAPAICS RAYMUND

NÉGY ÚJ IRODALOMTÖRTÉNET

Az IRODALOM alkotó korszakait tudományosan elmélyedő korok váltják föl. Amint az alkotó szellem kifárad, megkezdődik a rendszerező feldolgozásnak, az eredmények összegezésének periódusa. Irodalomtudományunk föllendülése napjainkban, a múlt példái nélkül is, rávezethet arra, hogy újból ilyen feldolgozó, „gyalogjáró“ időszakot élünk.

Az idén egy félév alatt négy figyelemreméltó irodalomtörténeti mű került a könyvpiacra, és pedig Babits Mihály európai irodalomtörténete, Pintér Jenő, Farkas Gyula és Szerb Antal magyar irodalomtörténete. Két generáció s négy írói egyéniség irodalmi élményeit sugározzák ezek a közös tudányszakban bűvárkodó könyvek. Milyen közel állhat egymáshoz két generáció, mily távol eshetnek egymástól a kortársak s mennyire nem azonos az azonos tárgy! Próbáljuk mindezt megvilágítani.

Babits rendkívül nagy, szokatlan feladatra vállalkozott: megírta az európai irodalom történetét. Nem az egyes nemzetek irodalmainak összességét, hanem annak az egységes irodalmi kultúrának kialakulását, amely minden európai nemzet közös szellemi kincse. Az európai irodalom e szerves egységét eleve kihangsúlyozza s művében igazolni törekszik.

Mit ért Babits irodalom és európai irodalom alatt s miben látja annak egységét? Az irodalomtörténész és a költő Babits azonos: mindkettő elefántcsonttoronyban él. Az irodalmat arisztokratikus fogalomnak tartja, mibenlétét negatívumokkal határozza meg. Az irodalom nem mindaz, amit valaha leírtak, de még kevésbé az, amit pusztán szórakoztatás céljából írtak; mert a szórakoztatás praktikus cél, már pedig az irodalomnak semmi köze a praktikus célokhoz. De azért nem okvetlenül céltalan. Oktatás, szórakoztatás, tendencia, mind nagyon jól megfér az irodalommal, csak hogy nem szükséges és nem elégséges. Az igazi cél talán: az embernek kifejezéssel tudatosított attitűdje a világgal szemben. Az irodalomnak csak a nagyokhoz van köze s fogalma elválaszthatatlan az érték fogalmától. Babits nem úgy szemléli az irodalmat, ahogy ma szokás; szent borzalommal fordul el a modern irodalomfelfogástól, mely az irodalmat is szociális jelenségnek tartja s a korszerű szempontok kedvéért háttérbe szorítja a nagy egyéniségeket és kimagasló alkotásokat. Világtörténelméből ki-rekeszti a barbár és exotikus irodalmak történetét, mert statikus

természetű s gyakran névtelen alkotásaikban egy zárt kollektivitás külön lelkét látja. Már pedig — felfogása szerint — az individuális elv köti össze az emberiséget, a kollektív szellem szétválasztja. Az európai irodalom nem született Európában, idegen világrészekbe is úradt, Babits könyve mégis joggal viseli címét, mert azoknak az írói egyéniségeknek fejlődésrajzát adja, akiknek hatalmán az egész európai keresztény kultúra alapul.

Babits felfogása individualista, módszere szubjektív. Nyíltan megvallja: „Nekem csöpp kedvem sincs olyasmiről írni, amit nem ismerek közvetlen átélésből, s ami nem érdekel.“ Világirodalom alatt a világirodalomnak csak azt a részét érti, amit közvetlen átélésből ismer. „A világirodalom benneél minden olvasójában — írja — s én megpróbálom itt leírni úgy, ahogy én bennem él. Nem csinállok hozzá semmi új tanulmányt. Azt kérdezem magamtól: mi hatott, mi maradt meg bennem? Talán érdekes lesz. Ma, a nagy áram gyengülésének, az európai kultúra felbomlásának, az emberi tudat megszakadozásának és elsötétülésének idején, megegyeszer röviden lejegyezni azt, amit elfeledni kezdünk, s palackba dobni az ismeretlen jövőendő számára.“

A bevezetés fejezeteit idéztük, — ezek Babits könyvének legszébb lapjai. Kimondottan szubjektív jellegű műről lévén szó, az írásnál szinte jobban lebilincsel az író. Babits élete egy végtelenül kifinomodott intellektuális életforma keretei között, könyvek világában zajlik le, lelke legmélyebb barázdáit olvasmányélményei vonták, — a világirodalom képe tehát úgy, amint benne élt s ahogy most kivetíti, föltétlenül érdekes. Mint ahogy érdekes minden emberi dokumentum.

Aki a szubjektív szempontokat kikapcsolja, annak bizonyára inkább szembeszöknek a könyv valódi és képzelt hibái. Kifogásolni lehet a világirodalom fogalmának önkényes megszűkítését, a régi Babits-tanulmányok gondos filológiai felkészültségének hiányát, a jellemzéseknek pusztán az emlékezetre támaszkodó, rögtönzött színezetét, a fejezetek hangjának hullámzását s a beosztás arányait. A szubjektív szempont figyelembevétele majd mindent megmagyaráz. Természetes, hogy a klasszikus nagyok állnak hozzá legközelebb. A görög és római írók, akiket ízig-vérig átértett, utánköltött és fordított, akik világnézetét építették, akiknél inaséveit töltötte: Sophokles és Euripides, Aristophanes és Platon, Catullus és a verseit kilenc évig cizelláló Horatius; Vergilius és Dante, akiknek szublimált nemzetköziséget — ezt a sajátmaga számára is kitűzött emberi ideált — elragadtatással csodálja. A keresztény költészet hajnala, Dante csodálatos víziója, Shakespeare világa ihletik könyve legmesteribb fejezeteit. Ahol a személyes kapcsolat Babits s az irodalom között nem ilyen bensőséges, az olvasó rögtön észreveszi a lendület ellankadását, az írás kényszeredtségét. Szubjektív könyv. Egy kicsit önéletrajz. Az író el-elfáradását stílusa is érezteti. Minduntalan meg kell pihennie. Rendszerint egy-egy elejtett s fölkapott szó ad előadásának új lendületet.

Idéztük: Babits nem annyira kortárs-közönségre, mint inkább „az ismeretlen jövőendőre“ számítva bocsátotta útjára irodalomtörté-

netét. Pedig ez a könyv teljes mértékben a mai olvasóközönség számára készült. Egy olyan közönségnek, amely a múltat minduntalan az aktuális jelennel köti össze és a régiséget csak modem analógiával érti meg. Ebbéli várakozását Babits minden tekintetben ki is szolgálja. Nem annyira az olvasót vezeti vissza az ismeretlen távoli világba, mint inkább azt próbálja a modem stílustechnika látcsövével közelebbhozni. Ha kell, attól sem idegenkedik, hogy divatos argot-val tegyen minél plasztikusabbá egy-egy nagyméltóságú irodalmi férfit. Kallimachos epyllionjait Vörösmarty kis eposzaival, Theokritos nyelvi és lélek-muzsikáját Tennyson vershangulatával képzelte el, Catullus az első „poéte maudit“, Baudelaire és Ady elődje stb. Hasonlóképpen figyelmezteti az olvasót a harmadfélezeréves Homeros és a hatszázéves Dante modernségére. Olvasóközönséget toboroz Babits? Nem. Egyszerűen mélyére világít annak az igazságnak, hogy „a költészet vagy modem vagy halott.“

Babits új könyve tudománynak és nagyközönségnek egyaránt nyereség. Az ideai könyvnap ünnepi ajándéka. (De zárójelek között egy megjegyzést nem nyomhatunk el: a kiadó ilyen primitív kiállítású könyvet ne produkáljon többé. Az illusztris szerzőnek s a megnyomórtott magyar olvasónak tartozik vele.)

LÁSSUK MOST a három magyar irodalomtörténetet.

Pintér Jenő homlokegyenest ellenkező eszközökkel próbálja megközelíteni az irodalom fogalmát. Pozitivistá ténytisztelete még a gondolatát is kizárja annak, hogy egyetlen szubjektív megállapítást közzétegyen. Számára az irodalomtörténet nem is a bennünk élő irodalmi ismeretek öneszmélése, hanem az irodalmi élet természetének minél teljesebb tárháza. Szelekció helyett kollekció. Irodalomtörténete adatok, tények, nevek, könyvcímek, évszámok és összegek lajstroma, amelyek félelmetes oszlopok módjára sorakoznak fel. Összeadás táblázatok, amelyeknek minden egyes adata fáradságos kutatómunkáról tanúskodik, adatok, amelyek rengeteg tanulságot rejtjenek magukban, de a szerző éppen ezt, a legizgalmasabb feladatot: levonni a tények tanulságát, — hivatásán kívülinek tartja.

Pintér Jenő művét „tudományos rendszerezésnek“ nevezi. Rendszerezése azonban nem terjed túl az adatok mechanikus csoportosításán, minden összefoglaló törekvés nélkül. Ez az eljárás évszázadosnál hosszabb fejlődés eredményeit hagyja figyelmen kívül s kanyarodik vissza az irodalomtörténetírás kezdeti korához. Éppen ezért Pintér Jenő művét csak a tájékozatlanság helyezheti Hóman-Szekfű Magyar történetével egysorba. Egyetlen közös vonásuk az, hogy véletlenül mind a kettő hét kötetből áll. Ily párhuzamot föltételeztetni Pintér Jenőnek nem is volt szándékában. Különben bizonyára nem idézné ismételtelen a Magyar Történet lapjait, hanem maga végezte volna el a szintézis nagy munkáját. De az ő feladata ott végződik, ahol a modem szellemtörténészé kezdődik.

Bizonyára nem akad egyetlen olvasó, aki e vaskos köteteket végigolvasná. Nem a terjedelem miatt, a módszer hordja magában a mű végzetét. Pintér Jenő irodalomtörténete lexikális adattár, iskolai és

közkönyvtárak látogatóinak, tanároknak és filológusoknak nélkülözhetetlen kézikönyve; fonás, amelyhez sokszor és sokan fordulunk, de amelyet kimeríteni meg sem kísérelünk.

Ahhoz, hogy Pintér Jenő opuszárói fogalmat alkossunk, elég átlapoznunk egyetlen kötetét. A hetedik, a legújabb kötet a XIX. század utolsó harmadának magyar irodalmáról szól. A terjedelmes Bevezetés a könyv legérdekesebb, a mellett a szerző teljes módszerét jellemző fejezete. A történeti mozzanatok alig pár soros jellemzése után átadja a szót a pusztá tényeknek: „Beszéljenek maguk a megtörtént események.“ S ettől kezdve 800 lapon át zuhog, árad és szakad az adatok végtelen tömege. Az ember beléjük mélyed s elmerül. Rengeteg statisztikai adat iskolaügyünk, nyomdászatunk, könyvkiadásunk állapotáról; felsorolja hírlapjainkat és folyóiratainkat, összeállítja ezek életkorát, kiadóit, szerkesztőit és munkatársait, sőt fontosabb közleményeiről is beszámol, röviden jellemzi a lapok pártállását és szellemét, a szerkesztőkről külön biográfiai függelékét kapunk. Mindezt szoros betűrendben, hogy a tájékozódás mechanikus gyorsasággal történjék.

Hihetetlenül érdekes dolgokat tudunk meg tudományos és irodalmi társaságaink működéséről. Megtudjuk például, hogy a Kisfaludy-Társaság „sohasem kereste a népszerűséget, de azért működését a művelt közönség változatlan rokonszenve kísérte“. Felsorolja az Akadémia elnökeit, a nagy jutalmakban s egyéb jutalmakban részesített munkákat; ugyanezt teszi a Kisfaludy-Társasággal is. Bámulatos adatgyűjtés eredményeként évek szerint előszámlálja a Társaság halottak és új tagjait, nemcsak a megválasztottakat, hanem a jelölteket is. Így tudjuk meg, hogy 1889-ben Váradi Antalt Petelei István és Reviczky Gyula ellenében választották be, 1893-ban viszont Ambrus Zoltán, Kis József, Pauler Gyula, Petelei és Szabolcska bukott ki a szerencsés Szűry Dénes miatt. 1898-ban a tagságra ajánlottak között van Beniczky Lenke is, de Gyulai Pál — 60 évesnél hosszabb gyakorlatra hivatkozva — nem bocsátja szavazásra az Ágai Adolftól ajánlott írónőt... Szinte sajnáljuk, hogy ugyanezt a tagválasztósdít a Petőfi-Társaság választásainál — hasonló felsorolás hiányában — nem követhetjük tovább. „A közérdekű irodalom“ című fejezetben a szónoklat és publicisztika, az irodalomtörténet és kritika, a történeti és nyelvészeti tudomány jelesebb művelőinek alfabetikus bio-bibliográfiáját közli. Jókainak és Mikszáthnak külön fejezetet szentel. „A költészet fejlődése“ című szakaszban — néhány tiszteletreméltó kivételt nem tekintve — azokat a harmad- s többdrangú költőket sorolja fel, akik költészetünk fejlődésén kívül esnek. Regény-, dráma- és ifjúsági irodalmunk hasonló könyvészeti felsorolása után ez a fejezet cím kapja meg figyelmünket: „Visszapillantás“. De ez a fejezet is csak az adatok összefoglalását tartalmazza, aztán névmutató következik, tartalomjegyzék s a roppant kötet végetér.

Mégis, az irodalomtudomány ily egyoldalú ábrázolása ellenére is, Pintér Jenő alkotása mellett őszinte tisztelgés nélkül elmennünk nem lehet. Az irodalomtörténet ugyan nem száraz adatok rendszere, de adatok téglái nélkül palotája soha fel nem épül. Éppen ezért vára-

kozással tekintünk a VIII. kötet elé, amelynek adatgyűjteménye bizonyára szintén készen van már. A tudós szerzőnek nincs mit tartania a kortársak érzékenységétől, hiszen idézetek mozaikjaiból alakított jellemzései eleve kizárnak minden személyes élt. Eddig legfőbb életrajzi és bibliográfiai forrásunk Szinnyei volt. Ma Pintér Jenő kötetei töltik be ezt a fontos rendeltetést. Műve hálára kötelez mindenkit, aki — hacsak egyetlen egyszer is — útbaigazítást nyert tőle.

BABITS MIHALYT és Pintér Jenőt világok választják el egymástól. Van azonban irodalomtörténetüknek egy közös jellemző vonása és pedig az, hogy bizonyos vonatkozásban egész életpályájuk foglalhatja. Két fiatalabb pályatársuk: Farkas Gyula és Szerb Antal irodalomtörténetével az újabb nemzedék irodalomszemlélete nyit utat a köztudatba. Munkájuk félig kész örökségeken épült. Minden rendelkezésre álló forrást és módszertani eredményt kiaknáznak, de másfelől arra is ügyelnek, hogy egyéni látásuk és sajátos felfogásuk ne essék iskolázottságuk és a követett szellemtörténeti irány áldozatául.

Farkas Gyula irodalmunk történetének népszerűsítő megírására vállalkozott. Bizonyára számolt a nehézségekkel, amelyek egy ilyen természetű munkánál eleve fölvetődnek. Kész ismeretek közlése és új eredmények szabadabb kifejtése, az anyag mértéke és mennyisége, közlő és kutató módszer éppúgy ütközik, mint a közlés módja: szakszerűség vagy novellisztikus könnyedség. Az éppen nehézsége miatt csábító feladattal sokan próbáltak már megbirkózni, de Beöthy Zsolt Kistükrén kívül — előtte is, utána is — majd minden kísérlet kudarcot vallott. Az efféle vállalkozásnak csak akkor van biztos esélye a sikerre, ha egy tudományszak kész eredményeit, kialakult rendszerét önti népszerűsítő formába s a biztosan kis terjedelem és a bizonytalanul nagy közönség kettős gátja között nem tetézi munkáját még új felfogás és új módszer bevezetésének nehézségeivel is. A Hóman-Szekfű opusznak könnyen lehetett népszerűsítő kompendiuma (első részében) az Asztalos-Pethő-féle kivonat, de hasonló nagyszabású modern földolgozással irodalomtudományunk még nem rendelkezik. Horváth János szintézise még csak készülöben van.

Felsorolva mindazt a nehézséget, amit egy ilyen kiadói feladat már önmagában nyitjt s amit a szerző külön is megtetézett: világosan áll előttünk Farkas Gyula vállalkozásának mérete s műve fogyatkozásainak magyarázata. Ahhoz, hogy Farkas Gyula könyvét az írói szándék szempontjából, vagyis elfogulatlanul mérlegelhessük, mindenekelőtt föl kell vetnünk a kérdést: mit ért Farkas Gyula a magyar irodalom története alatt? Mert bizonyos, hogy nem a megszokott sablonos fogalmak útján fejt ki mondanivalóját, ennek az alapvető kérdésnek tisztázása nélkül tehát könnyen tévedésbe eshet az olvasó. Igaz, ezt a kérdést és feleletét elsősorban magának a szerzőnek kellett volna leszögeznie rövid bevezetésben, mielőtt művének történeti hátterét körvonalozná attól a pillanattól, „amikor a nomád magyar nép a IX. század végén leereszkedett a keleti Kárpátok nyugati lejtőin...” írói feladatát akkor is közelebbről határozta volna meg, ha a könyv címéül „A magyar irodalmi élet történetét” választja. Mert a könyv

az irodalmi élet fejlődésrajzának készült (fejlődés alatt a dolgok időben megújuló változását értve), nem pedig a régi értelemben vett írók és művek történetének. Ha ebből a szempontból tekintjük Farkas Gyula könyvét, — márpedig a kritikai morál erre kötelez — bizonyára közelebb jutunk a könyv értékeléséhez és az író megértéséhez.

Farkas Gyula irodalomszemléletének sajátos beállítottsága az írói egyéniség és a mű egyénisége helyett az irodalmi élet kollektivitását állítja a vizsgálódás tengelyébe. Az aktív irodalmi élet a maga szövevényes hálózatával, írói szervezkedések, társaságok, folyóiratok, kiadói és közönség szempontok: ezek jelentik számára az irodalmi múlt megismerésének centrumát. Az irodalmat a mindenkori irodalmi tudattal azonosítja.

Tény, hogy az irodalom látható életének változatos, mozgalmas, sokszínű hullámzását végigkísérni vonzó és hálás feladat. Ezt mint keretrajzot, irodalomtörténetírásunk kezdeti kora óta művelte, de öncéllá csak a legutóbbi években vált. Az is tény, hogy Farkas Gyula számos új szemponttal gazdagította ezt a nem annyira irodalomtörténeti, mint inkább szellemtörténeti keretet. A vallási különbségek és ellentétek lélek- és irodalomformáló hatásáról, a magyar és asszimilált faji vonásokról, a tájjelleg, iskolai és önképzőköri nevelés kihatásairól eddig nemigen vettünk tudomást. Ez irodalomformáló erők igazi jelentőségét a magyar irodalomban Farkas Gyula korábbi könyvei kezdték föltárni és örvendetes, hogy ez új eredményeket az egész magyar irodalmi folyamatra alkalmazva a nagyközönség számára most élvezetes feldolgozásban adja. Farkas Gyulának könnyed és mégis több helyütt szuggesztív előadásmódja őt egyenesen predestinálja arra, hogy következő műveivel a nagyközönség érdeklődését megint bekapcsolja a magyar irodalomtörténet annyira magyar disciplinájába.

SZERB ANTAL irodalomtörténete is minél nagyobb közönségre számító olvasmánynak készült. Ezt is nemcsak az írói szándék, hanem a kiadói feltételek rendelték annak.

Szerb Antal az Erdélyi Helikon 1930-ban meghirdetett 100.000 leies irodalomtörténeti pályázatát nyerte el kétkötetes művével. E pályázatnak céltudatosan megszerkesztett feltételei között szerepelt az a lényeges kikötés, hogy az egész magyar társadalomhoz szóljon, tehát ne csak a szerző elmélyedéséről tanúskodjék, hanem egyúttal olvasóinak is kedvet és impulzust adjon irodalmi ismeretei elmélyítéséhez. Szerb Antal ezt a feltételt feladata sarkpontjává tette és könyvét a szellemileg felnőtteknek, vagyis intelligens elitközönségnek szánta. A pályázat többi feltétele — Makkai Sándor előszava szerint — a következő volt: „Bontakozzék ki belőle a magyar irodalom és a világszellem kölcsönhatása, de éles körvonalakban emelkedjék ki amüben a magyar zseni minden más néptől különböző sajátossága. Az esztétikai szempont vezető szerepe mellett súlyt kapjanak az irodalmat formáló eszmei, szociális, gazdasági és politikai történeti erőforrások is. Tegye jóvá a mű azokat az igazságtalanságokat, melyeket az irodalom és a haladás ellenségei egyes írók, művek, irodalmi mozgalmak ellen elkövettek.“ A pályázati feltételek gazdagsága az Erdélyi Helikonnak

és az Erdélyi Szépművészeti Céhnek mint kiadónak, továbbá az erdélyi magyarságnak, mint választott olvasóközönségnek igényességéről tanúskodik. Az a körülmény pedig, hogy a nyertes mű a feltételeknek meg tudott felelni anélkül, hogy a mű egysége kárát vallaná: a szerzőnek eléggé nem dicsérhető érdeme.

Szerb Antal bevezető lapjain figyelmezteti olvasóját, hogy nem iskolai, holt irodalomtörténeti ismereteket akar föleleveníteni, hanem az irodalmi élet mozgalmas világába próbálja bevezetni, amiben kétségtelenül Farkas Gyulát is követi. Ennek megfelelően megismerteti olvasóját az irodalom formáló erőivel s terjedelmes introspekcióiban föltárja mindazon hatóerőket, amelyek az irodalmi organizmus aktív és konzerváló munkáját végzik. Figyelemmel van az alkotás lélektani pillanatára, az író és a művet alakító korjelenségekre, a társadalmi, politikai és szellemi mozgalmakra, egyszóval mindarra a komplikált, szövevényes áramhálózatra, aminek villanyos kisugárzása a meglesni kívánt végső cél: a mű. Könyvében megtaláljuk irodalmunknak régebből ismert eszmetörténeti háttérét, de a hazai réteg alatti gazdag külföldi rétegeket is felkutatja s így irodalmunk termékeit mintegy kettős talajrétegbe: a közvetlen hazai és mélyebben a közvetett külföldibe ágyazva mutatja fel. Régi irodalomtörténeteinkben centrális szerep annak jutott, hogy miben különbözik Magyarország Európától, Szerb Antal azt mutatja meg, hogy miben hasonlít hozzá.

Módszere analitikus, szociológiai és szellemtörténeti. Irodalomtörténete nem egyéni portrék sorozata, de nem is kollektív szemléletű ábrázolás. Mindig a mű a fontos és végig azokat a külső-belső utakat keresi, amelyekeken át a mű legjobban megközelíthető. Toldy Ferencben látja a magyar irodalomtörténetírás legnagyobb mesterét; Gyulai Pál ítéletfogalmazásaitól tartózkodik, Beöthy Zsolt meghatott pátozsától pedig teljesen távol áll. Mesterének — bevallatlanul is — Péterfy Jenőt ismerjük fel, akinek lélektani látását és kulturális magaslattól szemlélődő fölényét munkájában mindvégig érezzük.

Minden irodalomtörténet legkényesebb oldalánál, a korszakolásnál — elvetve a régebbi felosztások történelmi kényszerhatárcöveit — szociológiai tagozódást állít fel. Irodalmunkat aszerint osztja korszakokra, hogy melyik volt benne a hangadó társadalmi osztály. Ennek az elvnek az alapján a következő korszakokat veszi fel: I. Az egyházi irodalom kora (a kezdetektől a XVIII. sz. közepéig). II. A főúri irodalom kora (Balassától a felújulásig). III. A nemesi irodalom kora, amelyen belül három fejlődési hullámot különböztet meg: a) tisztán nemesi irodalom (Petőfiig), b) nemesi-népi irodalom (Petőfi és Arany kora), c) nemesi-polgári (gentry) irodalom (Arany és Ady közt). IV. A polgári irodalom kora (Ady felléptétől). E felosztás logikusan következik ugyan a modern irodalomszemlélet erősen társadalmi gyökéretű felfogásából, de mint minden osztályozás, nem mentes bizonyos mesterkéeltségtől s csak némi erőszakolás árán vezethető végig következetesen. Ha azonban a korokat nemcsak a „hangadó írók“ szempontjából, hanem a jelenvaló tényleges közönség társadalmi megoszlása szerint is tekintjük, akkor a felosztás jogosultsága már kevesebb ellentmondást válthat ki. Bármily nézettel viseltetünk Szerb

Antal felosztása iránt, mint érdekes újszerű kísérletet szívesen fogadjuk el keretnek, amelyen belül a szerző gazdag és alapos ismeretanyaga világosan és tetszetősen rendeződik el.

A szerkezeti beosztás Szerb Antal könyvének nem lényegbe vágó alkatrésze. Faute de mieux ezt választotta. Könyvének lényege az irodalmi hagyomány újjáértékelése és a, mondanivaló új megfogalmazása. A mű alapzatában irodalomtudományunknak úgyszólván teljes arzenálját megtaláljuk. Legfőbb forrásai: a történeti és szellem-történeti háttér megrajzolásánál Hóman-Szekfű Magyar Története, az irodalomelméleti kérdéseiben Horváth János és Thienemann Tivadar tanításai, míg a részletekben főleg a pécsi Minerva közleményei. A régebbi irodalmi tanításokból alig vesz át valamit, feltűnő Gyulai Pál tanításainak mellőzése; némely helyen Szabó Dezső szép fejtegetéseinek felhasználásával találkozunk. Abból a törekvésből, hogy a régebbi tanításoktól függetlenítse magát, a mű egyik legfőbb tárgyi fogyatkozása következik. Ez a törekvés ugyanis olykor odavezet, hogy miközben egy-egy íróról csupa új, de néha talán kevésbé jellemző ábrázolást nyújt, másfelől egészen lényeges vonásokat elhanyagol csak azért, mert azok köztudomásúak, pedig nélkülük az illető egyénisége híven s igazán el sem képzelhető. Kifogásolni lehetne jellemzéseinek arányait is. Egy irodalmi számvizsgáló bizonyára megütdődnék azon, hogy Petőfinek 20, Aranynak 22 lapnyi tárgyalása után Ady 28 lapnyi méltatásban részesült. Ez a látszólagos aránytalanság azonban rögtön érthetővé válik, ha tudjuk, hogy minden irodalomtörténet a közvetlenül előttevaló nemzedék legnagyobb költőjét tartja a nemzet legnagyobb költőjének, aki „az idők teljessége“. Így tett Toldy Ferenc Vörösmartyval, így Gyulai Pál Petőfivel, így tesz Szerb Antal Adyval.

Előadásmódját franciás könnyedség jellemzi, bár külföldi mintául nem a francia, hanem az angol példákat választotta. Analógiáit, példatárát is jórészt az angol irodalomból meríti s csak elenyésző mértékben a németből és franciából. Az elkoptatott jellemzés-klisék után felüdülésként hatnak Szerb Antal intuícióval megrajzolt színes jellemzése, amelyekből irodalmunk nagyjai, de a másodsorban állók is plasztikusan bontakoznak ki. Bornemisza Péter és Szenczi Molnár Albert figurája époly monumentálisán emelkedik ki, mint a mester Horváth János művéből a Karthauzi Névtelen és Temesvári Pelbárt. Az igazi nagyokról írt fejezetek a legsikerültebb részek, közülük is különösen a Zrínyi-, Mikes-, Berzsenyi-, Vörösmarty-, Arany- és Ady-fejezet. Pompás analízissel hatol lélekalkatuk mélyére, írói tolla való-sággal áthévül, tartózkodó, hűvös stílusa fölmelegszik s olykor költői lendületbe csap. Ezek a fejezetek örvendetesen éreztetik, hogy az irodalomtörténet nemcsak tudomány, hanem egyúttal művészet is.

Irodalomtörténetét az összeomlással zárja. A fiatal írógenerációról s a legújabb irodalmi mozgalmakról — így az elszakított területekről is — csak hossz- és keresztmetszeti képet, elvi szempontú összefoglalást ad. Neveket alig említ s az időbeli, sőt érzelmi távlat hiányában nem is járhat el másképpen, hacsak föl nem áldozza tárgyilagosságát. Nem akarja túllépni historikus hatáskörét s a kritikus jogaiba nem avatkozik. Előadását azonban nem zárja le csonkán, igyekszik

„elvarmi a szőttes szálait“. Az összeomlás óta főleg két egyéniséget lát magasan kiemelkedni a magyar irodalmi szellem síkján: Szabó Dezsőt és Szekfű Gyulát. Szerző progresszív felfogása itt, az utolsó fejezetben a legsűrítettebb. Élesen bírálja szellemi életünk kinövéseit és visszasságát, az irodalmi élet hivatalos szerveinek álmodóságát, az ízlés elproletárizálódását. „Korunk a filléres intelligencia kora“. Ezzel az utolsó fejezettel a mindvégig okos könyv bátor könyvvé válik, ezt pedig ma igazán nem sok könyvről lehet elmondani.

Szerb Antal megpróbálja a korokon, a műveken át megfogni azt, ami ezekben közös s a magyar nemzeti lélek sajátos jellegét alkotja. Száraz esztetizálás helyett az irodalmi szempontokon túl metafizikai vizsgálódásra is törekszik. Alapul véve Prohászka Lajos elméletét a magyar finitizmusról, nyomról-nyomra keresi a magyar lélek dacos körülzárkózódásának irodalmi dokumentumait s ebből igyekszik kifejteni Zrínyi, Berzsenyi, Katona s főleg Arany János sajátos magyar lelkiségét. Másik hasonló érdekes kísérlete a magyar költészet egyik jellegzetes sajátosságaként a „magyar idealizmus“ definícióját kihámozni. Nem egyéb ez, mint egyes alkotásaink váratlan fordulata a racionális pesszimizmusból egy irracionális optimizmusba. Zrínyi Török áfiumában, Vörösmarty Kesperű poharában és főleg Madách Ember Tragédiájában véli felismerni a magyar idealizmus költői példáit.

Szerb Antal könyve a szellemtörténeti irány értékes új terméke. Külön értéke a műnek, hogy oly élvezetes olvasmányként adja elő az irodalomtörténetet, mintha nem is tudományos művet, hanem valami szórakoztató regényt írta. Az olvasót egyetlen pillanatra sem téveszti szem elől. Kedveskedik neki és főleg szerencsés módon, ízléssel és műértéssel összeválogatott szemelvényeivel kötelezi le. Nem barátja az elhallgatásnak, könyve nem mondható túlságosan tekintélytisztelőnek, de gúnnya és iróniája majd mindig beteg és visszás jelenségekre, súlyos mulasztásokra és ostoba rövidlátásra irányul. Kár, hogy olykor a frivolitás határát súroló szellemeskedésekkel is megtűzdeli a szöveget, jóllehet a szellemeskedésről neki magának sincs valami jó véleménye.

De mindez a kifogás a mű komoly értékét alig érinti. A magunk részéről örömmel kívánjuk oda könyvét minden művelt magyar család asztalára — műveltek alatt kivételesen nem a műveletlenek nagytömegét értve.

BISZTRAY GYULA

A ROMANTIKUS REGÉNYSTÍLUS HALÁLA

AXVIII. SZÁZAD KÖZEPE TÁJÁN az angol írók új jelszavakat használnak, Young természetességet emleget, Steme a „szentimentális“ szó apja. Ezek az új fogalmak átjönnek a kontinensre: Rousseau, Goethe egyformán használják őket. A XIX. század elején már romantikus stílusról és romantikus iskoláról beszélnek. Ma már világos, hogy amit akkor természetesség, szentimentalizmus és romanticizmus néven emlegettek, egy forrásra megy vissza. A közös forrást az újabb irodalomtörténeti kézikönyvek „az én kettéhasadása“, „a tudatalatti bevonulása az irodalomba“ címmel szokták megjelölni.

A klasszikus irodalom bölcséleti alapja a racionalizmus, amely az igazság kritériumának az értelmet — vagy ahogy ebben a korban mondják: az észet, a rációt — tartja. Igaz és helyes az, amit a józan emberi ész annak hisz: ez az alapelv. Az emberi ész veleszületett tulajdonsága, hogy logikára, rendezettségre törekszik. Ennek az lett a következménye, hogy az igaz és helyes azonosult a logikussal és rendezettel. Az emberi eszmék fejlődésének törvényszerűsége, hogy azok a tulajdonságok, amelyek az eszmék virágkorában a valósággal összeegyeztetve egyensúlyt adnak és harmonikus fejlődést biztosítanak, az eszmék haldoklása idején ugyanezeket a tulajdonságokat túlozzák, egyoldalúakká lesznek, szinte önmaguk karrikaturáivá. A XVI. és XVII. századi klasszicizmus logikájából és rendjéből így lesz kimérség és mesterkélttség.

Az új fejlődés közvetlen oka a klasszicizmus túlzása, az ész és szellem játékos formái, az irodalmi mesterkéltség és ügyeskedés. Az új irány nem elégedett meg a túlzások lenyesegetésével, hanem lassanként elfordult az egész régi stílustól és az újat fejlesztette tovább. Nemcsak a klasszicizmus túlzásait támadták és helyettesítették, hanem magát a „ráció“-t is kevésnek találták. A szentimentalizmus azt jelenti, hogy az írónak elsősorban az érzelmekkel kell törődnie az értelem, a gondolatok helyett, a természetesség azt jelenti, hogy az írók nem hiszik már el, hogy a józan emberi ész által alkotott világkép azonos magával a valósággal, ezért közvetlenül a valósághoz, „a természetihez fordulnak.

A klasszicizmus, a racionalizmus alapja az ember lelki életében a tudat. Igaznak csak azt fogadja el, amit a tudat befogad, amit bele tud kapcsolni gondolatláncolataiba, amit megért. A romanticizmust

elsősorban az érthetetlen dolgok, a meglepetések, a titkok vonzzák. A tudat, a gondolatok tiszta rendje helyett szívesebben vizsgálja a tudat alatt kavargó ösztönöket, érzelmeket. A romantikus irodalom kedvelt alakja, szinte szimbóluma a fájdmában gyönyörködő, nyugtalanul hánykolódó Werther, akinek eszébe sem jut, hogy saját sorsát irányítsa. Nem gondolkodik, csak érez. A tudatalatti bevonul az irodalomba és mindig kevesebb helyet hagy a tudatnak; az addig egységes én kettéhasad: a tudatos és a tudatalatti énré.

A tudatalatti lelki világ térhódításában négy fokozatot különböztethetünk meg. Ha az ember valamilyen új dologgal kerül szembe, először csak azokat a vonásokat veszi észre, amelyek legjobban hatnak érzékszerveire, a legfeltűnőbbek: a rikító színeket, az alak körvonalait, inkább a mennyiséget, mint a minőséget. A tudatalatti világból is először a rendkívül nagy érzelmeket hozzák felszínre az írók. Ezt a korszakot a szentimentalizmus korának szokták nevezni. Ekkor „sikongat“ örömeiben Kazinczy, ekkor könnyezik szinte szünet nélkül az érzékeny lelkű Európa és érzelmi viharoktól barázdált arccal, halálsejtelmekkel feldíszítve sétál a divatos fiatalság. A szentimentalizmus hősei nem bírták el azt az érzelemtömeget, amelyet az írók vállaikra raktak s több-kevesebb habozás után összeroppantak alatta. Ugyanehhez az első fokozathoz tartozik az a stílus is, amely már a nagy érzésekhez szabja a regényhősöket: a jellemóriások, a hősies lelkű férfiak és nők kora ez: Victor Hugo, Dumas pere, Jókai.

Csak akkor kezdtek körülnézni az írók alaposabban, amikor a felfedezés első mámore elszállt. Az első fokon még a tudatalatti igen nagy hatalmát tartották szükségesnek, hogy le tudják gyúrni a tudatot. Ebben benne van még a tudat megbecsülése is. A fejlődés második fokán rájöttek arra, hogy nem is kellene nagy szenvedélyek, érzelmi viharok a tudat legyőzéséhez, elegendők az apró szokások, homályos sejtelmek, a nem nagy erővel, de állandóan jelentkező ösztönök, a lelki élet addig ismeretlen kis titkai. Stendhal, Balzac, Thackeray, Kemény Zsigmond és az oroszok: a realista regénystílus.

Harmadik fokozatnak Zola és követői naturalizmusát vehetjük. A korszerű természettudományos lélektan hatása alatt a lélek létezését is tagadják és a tudatalatti jelenségeket fiziológiai, testi okokra vezetik vissza. Hogy erre a szélsőséges, de a korra nagyon jellemző álláspontra eljuthassanak, két olyan dogmát kellett elfogadniok, amelyben csak e kor fiai hihettek, mert megvolt bennük a szükséges fanatizmus. Az első dogma az, hogy a lelki életet kizárólag a tudatalatti jelenségek magyarázzák meg, a tudatos lelki élet csak absztrakció. A másik dogma szerint a tudatalatti lelki életet az emberi test különböző funkciói — elsősorban az ösztönök — határozzák meg. Ha arra a feladatra vállalkozunk, hogy a kettő közül kiválasszuk a nehezebben elfogadhatót, akkor talán az első dogma egyoldalúsága és nyilvánvaló képtelensége tűnik fel inkább. A valóságban — Zola regényeiben — nem is érvényesülnek ezek az elvek elméleti nyersségükben és ahol érvényesülnek is, sokat feledtet az író határozott tehetsége és minden ellenkező elv ellenére feltörő lírája.

Az első fokon a regényhősök lelkében a tudatot nagy szenvedélyek söpörték el, a másodikon a tudatalatti élet apró tényei örölték fel, a harmadikon a tudatalattit a testre vezették vissza, a negyedik fokon már nem keresnek elvi hátteret, már nem támadnak sem a tudat, sem más ellen, nem törődnek semmivel, csak a tudatalatti lelki étellel. Erre a fokra igazában csak a háború utáni években jutottunk el, amikor a szkepticizmus minden meggyőződést, még a hitetlenséget is, lehetlenné tett, amikor az egész európai kultúrán a fáradtság, az elgyengülés jelei mutatkoztak. Csak ebben a levegőben tenyészhetett az irodalomnak két olyan minden tehetsége és mélysége mellett is beteg virága, mint Marcel Proust és James Joyce. A kettő közül Proust, ha témájában nem is, de írói módszerében még megőriz valamit az értelem erejéből. Eseményekkel, gondolatokkal és érzelmekkel foglalkozik, de nem ezek a fontosak, hanem okaik, amelyek mindig tudatalattiak. Hű marad az ember örök magatartásához: megért, magyaráz és kutat. Művészete formátlan. Kiegyensúlyozatlan mondatokban, minden díszítés nélkül, csupán a megértésre törekedve elemzi szereplői lelkét. Ezért a formátlanságért kárpótolja az olvasót mély lélekismerete és az az állandó feszültség, amellyel az emberi élet mélységeit figyeli. De a formátlanság Proustnál nem hiba, hanem logikus következménye érdeklődésének. A forma, egyensúly, összhang, arányosság, szép stílus az értelem művei, amelyet a tudatalatti itt teljesen megsemmisít.

Proustnak még volt annyi önuralma, vagy nem volt annyi bátorsága, hogy teljesen belevesse magát a tudatalatti lelki élet örvényeibe. Mindkét tulajdonság megvolt James Joyce-ban: bátorsága volt, önuralma nem volt. Már Proustnál sokszor az az ember benyomása, hogy nem regényt olvas, hanem lélektani példatárat, Joyce Ulysse-je már nem is akar regénynek látszani. Vaskos könyv, amelynek tartalma azonos egy ember gondolatai összességével, amelyek egy nap alatt megfordulnak fejében. Joyce nem válogat a gondolatok között, mindegyiket leírja. Természetesen az összes gondolatok között nincs semmiféle logikai kapcsolat. A logikai kapcsolat a képzettársításnak csak egyik fajtája, ebben a műben pedig minden lehetséges asszociációra bőven találunk példát. Az „Ulysse“ nem világos, de a lelki élet sem az, nem mindig érthető, de az ember lelke sem mindig az. Ebből a szempontból rendben van a dolog: a tárgyhoz való hűség megvan a legvégső következtetésekig. Proust még érthető, éppen az tetszik benne legjobban az Ínyenceknek, hogy addig észre sem vett lelki eseményeket magyaráz meg és a legapróbb rezdületeket is feljegyzí. Proust még nem vonta le összes következményeit annak az elvnek, hogy az emberi lélek legfontosabb része a tudatalatti. Joyce után már nem marad kaszálni való ezen a réten. Nem magyaráz, nem kutat, csak leír és éreztet. Proust még hű marad az emberi értelem ki tudja hány ezer éves hagyományához: a tudatalatti anyagot felemeli a tudatba és csak a tudaton keresztül folytatja vissza az olvasó tudatalatti lelkébe. Joyce kikapcsolja a tudat szerepét az irodalomból: a tudatalatti szól az olvasókhoz és csak akkor érzik meg a regényt, ha lelkük tudatalatti részével fogadják be. Bizonyos,

hogy ez az ötlet páratlan a világirodalomban, eredetisége elvitathatatlan.

Azok a gondolatok, amelyek a XVIII. század közepén kezdték forrongásba hozni az irodalmat, már nemcsak kiforrtak, hanem erjedtek is. A romantícizmusnak nemcsak összes következményeit vonták le, hanem ad absurdum is vitték. Minden jel arra mutat, hogy ez az irány kiélte magát, készül valami új.

Az újdonság szükségszerűsége nemcsak elméleti következtetések-ből tűnik fel, hanem a valóságos helyzetből is. Az irodalom eltávolodott a közönségtől. Proust és Joyce produkcióit a szakembereken és sznobokon kívül más nem igen figyeli. A „művelt nagyközönség“ legfeljebb belekukkant ebbe az irodalomba, de állandó olvasójává nem válik. A „komoly, irodalmi kritika“ viszont elveszti hitelét azzal, hogy belemerevedik a régi irányba és csak azt látja jónak, ami abba a vonalba esik, amerre ő néz. Mivel pedig a tekintélyes irodalmi kritikusok a múlt századi és a háború előtti romantika neveltjei, természetesen a romantícizmus követőit szemelgetik ki.

A REGÉNY GYERMEKKORÁBAN az irodalom legrendetlenebb műfajai közé tartozott. Volt benne szerelem, kaland, újságcikk, pamflet, útleírás. A romantika ebből a zűrzavaros tömegeből kiemelte a szerelmi regényt, lélektani alapra helyezte s így sikerült bevinnie a magasabb irodalomba. Most, amikor ez a lélektani irány kiélte magát, jelentkeznek az eddig elnyomott és lenyesegetett ágak. A közönség nem finom lélektani elemzésekre kíváncsi, hanem pamfletekre, detektív- és kalandregényekre, riportregényekre. Eddig is hallatszottak hangok, amelyek az eddig lenézett regényfajták jelentőségére mutatnak rá, újabban azonban az irodalom életét figyelő elmélkedők közül többen „pártolnak át“ a közönség oldalára.

Nem lehet véletlen, hogy az idei folyóiratok éveleji számaiban szinte egyszerre szólnak meg németül, franciául és olaszul olyan kritikusok, akik az új regény lehetőségeit kutatják. A „Die Literatur“-ban Michael Prawdin „Der Tatsachenroman“ címen ismerteti a riportregényt. Szerinte az új irány kialakulása az individualizmus bukásával és a mai ember tájékozódni akarásával függ össze. Amikor az individualizmus megbukott, a közönséget nem érdekelte többé az eddigi regényirodalom, amelynek legnagyobb és legkisebb tehetségei egyformán a társadalom ellen lázadó különleges egyéniségeket írták le (Dosztojevskij, Hauptmann, Zola, Strindberg). Nem a különleges egyéni sorsok érdeklik a mai embert, hanem a közösségek élete. Ezért lett a múlt századbéli regényolvasó közönségből ma újságolvasó. Az amerikai újságban fejlődött ki a riportírás művészete, amely a napi események társadalmi és emberi hátterét keresi. Idővel a műfaj regénnyé nőtte ki magát. Legtehetségesebb művelői Dos Passos és Hemingway.

Prawdin rámutat arra is, hogy az új regény vissza is hajlik őseihez, amelyek nemcsak leírtak és elbeszéltek, hanem útba is igazítottak az élet bonyodalmai között. A mai közönség tájékozódni akar a zűrzavaros helyzetben s azt várja a regényíróktól, hogy valamilyen

megoldást, magyarázatot nyújtsanak. A riportregény nemcsak színes leírást ad, hanem tanácsot is. Problémái nem az egyének apró küzdelmei, hanem a közösséget nyugtalanító nagy kérdések.

A *L'Italia che serive* című folyóiratban Francesco Bruno a regény népszerűtlenségének okait keresi. (Impopolarità del romanzo.) A mai olasz regényirodalomnak két nagy iránya van: a lélekelemzőké és expresszionistáké. Mindkettő csak az irodalmilag túlművelt, raffinált elitben talál olvasót, a nagy közönség a külföldről importált detektív- és kalandregényeket olvassa. Azt a tanácsot adja az íróknak, hogy közelítsenek az élethez, művészetüket hősies és legendás elemekkel gazdagítsák, hogy nagyobb hallgatóságra tegyenek szert.

Paul Morand a *Revue de Paris*-ban közöl „Elmélkedéseket a detektívregényről“. (Réflexions sur le roman détective.) Kiemeli a detektívregény előnyös tulajdonságait: az értelem diadalmaskodik a nyers erő, a meggondolatlanság és az érzelmek által vezetett oktalan ember fölött (lásd: a romanticizmus érzelmkultusza), a termékeny képzelet egyesül a hideg és pontos logikával (lásd: a tudatalatti logikátlansága és támadások a tudat ellen), végül a detektívregény „új és váratlan formája a társadalmi harcnak, ítélet a pénzügyi erkölcstelen-ségek fölött. Ma már nem Bossuet fenyegeti a hatalmasokat, hanem Conan Doyle vagy Edgar Wallace.“

Angol kritikust fölösleges idéznünk, hisz a megújulás egyik gyökere Angliában, a „regény hazájában“ hajtott ki. A detektív- és kalandregény az angoloknál már akkor virágzott, amikor a kontinens a franciák szerelmi bonyodalmaira és az oroszok lelki mélységeire ügyelt. A most fellángolt érdeklődés természetesen saját hazájában is megerősítette az ilyenfajta regény helyzetét és fokozta a termelést.

Mindig veszedelmes kezdődő — esetleg csak átmeneti — irányokat meghatározni és közös jellemző tulajdonságaikat összeszedni. De ha az ember leszámol azzal, hogy egy idő múlva az egyik vonást felületesnek, a másikat fölöslegesnek találják, a harmadiknál pedig azt mondják, hogy az igazságnak csak egy részét fejezi ki, a negyediket meg a fejlődés cáfolja meg, minden esetre hasznos munkát végez, mert mégis ad valamilyen támaszpontot, öt közös vonást kerestem ki:

1. Az újabb regények célja nem az egyéni különlegességek feltárása, az egyes ember sorsából inkább az érdeklő őket, ami a közösségek szempontjából fontos.

2. Ennek a vonásnak is következménye (más okokon kívül), hogy a lélektani elemzések háttérbe szorulnak. A regény szereplői ritkán döntenek el maguk a problémákat. Az új regény nem elemzés és fejtegetés, hanem hangulatrajzokat, helyzetképeket közöl. Ha egyének küzdelmét írja le, ritkán keresi a lélekben. Vagy két hős összecsapásáról van szó, vagy az egyén és a közösségéről: a küzdelem mindkét esetben tettekben nyilvánul meg, tehát az érzékelhető külső világban.

3. Nem elégszenek meg az események és okaik közlésével, útbaigazítást, tanácsot, „erkölcsi tanulságot“ is akarnak adni. Szakítanak az eddigi „tisztán művészi“ magatartással. Az új regény állást foglal,

de ez nem jelenti azt, hogy a régi értelemben „tendenciózus“. Az állásfoglalás nem kitűzött célja, mint az irányregénynek, hanem magától adódik, mint az emberek nagy részénél, akik természetesen és minden szándék nélkül alkotnak véleményt a világ dolgairól.

4. A szerelem már nem kizárólagos téma, sőt sokszor már alig szerepel. Legfeljebb a háttérben húzódik meg, mint a fontosabb események kísérő jelensége. Ezzel helyreáll a romantika által megbolygatott normális rend. Nem hangsúlyozzák az egyoldalú érzelmi életet, akkora szerepet adnak neki, amekkora megilleti az egészséges ember életében. A teljes élet a fontos, nem a kiragadott és a kor divatja szerint érdekesnek tartott részletek.

5. Az előadásban az író egyénisége visszaszorul, az esemény lesz a fontosabb. A romantikus regényben sokszor az író egyénisége adta meg a regény egységét, de szinte mindig bizonyos állandóság, folyamatosság jellemezte az előadást, melynek forrása az azonos írói egyéniség. Az új regény hangja az előadott tárgyhoz simul, ezért változatosabb, fürgébb, szaggatottabb. Sokszor külsőségekben is megnyilvánul ez a változatosság. Közelebb állnak a valósághoz, nem akarnak külön költői világot teremteni műveikben. A mai szerző általában szerényebb: vége a próféta- és géniepóznak, a regényíró beéri a jószemű és ügyesen előadó író szerepével.

Az új regénynek egyelőre alig áttekinthető dsungeléből három elterjedtebb válfajt emelhetünk ki. Az első a kaland- és detektívregény, amely az ősi regényirodalomból a romanticizmus által elnyomott ágakat fejleszti ki. Szülőhazája Anglia, amelynek józan gondolkozású és puritán erkölcsű népe sohasem fogadta be a romanticizmus túlzásait és amelynek politikai helyzete, a gyarmatok uralmában kifejlesztett érzéke, a férfias erények iránt érzett tisztelete is kedvező fogadtatást biztosított e műfajnak. Nemcsak azt érték el az angol írók, hogy néhány közülük megkapta a magas irodalmiság márkáját (Conan Doyle, Rudyard Kipling, Joseph Conrad), hanem azt is, hogy úgyszólván minden nagyobb író, Chesterton-tól kezdve Lawrence-ig leteszi névjegyét egy-két művével a kalandregény asztalára. Ez a fajta regény ma elterjedt az egész világon. Az Egyesült Államok már áttestek hatásán a romantikus nacionalista regények korában (Curwood, Zane Grey), Európában most hat frissen. A közönség érdeklődése nálunk is nagymértékű, de íróinkban — igen kevés kivétellel — a romantikus elvekhez való hűség még erősebb, mint ez a hatás.

A másik válfaj a riportregény, amely az újságírásból nőtt bele az irodalomba. Az Egyesült Államok óriási arányú újságírása hozta létre, de ma már elterjedt azokban az európai országokban is, ahol az amerikai kultúra hatása erősebb, különösen a németeknél és az oroszoknál. Az oroszok természetesen ezt is politikai célok szolgálatába állították, a németeknél is jó ideig a különböző pártok eszméit hirdette, de ma már megszületett a politikától mentes német riportregény is (Hans Fallada). A nyugateurópai államokban (Anglia, Olasz- és Franciaország) még nem igen ismerik. Hozzánk német közvetítéssel jutott el. Nagy sikert ért el Markovits Rodion Szibériai gamizon-ja,

de a hasonló témájú Fekete kolostor Kuncz Aladártól mélyebben emberi, és inkább napló, mint riport. A fiatalok közül sokat emlegették Köröendi Ferenc Budapesti kaland-ját, de a kevésbbé bátran újító Török Sándor (Idegen város) tehetségesebb nála. Az új irány reprezentatív alkotása, amely tárgyában és hangjában egyaránt megtalálja a kapcsolatot a magyar irodalmi múlttal és korunknak is hű kifejezője, még nem jelent meg.

A harmadik válfaj a pamfletregény. Nálunk a legelterjedtebb és a legtöbb sikert érte el. Ezt leginkább különleges magyar viszonyainknak: a nehezen mozdítható magyar jellemnek és a háború által ránszakadt katasztrófa által okozott izgatottságnak tulajdoníthatjuk. Közeli rokonai a vezércikk és a szenzációs leleplezésekből táplálkozó riport. Legjellemzőbb és legtehetségesebb képviselője a sokszor ízléstelen, még többször igazságtalan, de mégis igen nagy tehetségű Szabó Dezső. Különösen sikerült első műve, az „Elsodort falu“, a regény és pamflet szerencsés egybeolvasztása. A „Csodálatos élet“ pamfletnek gyengébb, a „Segítség“ regénynek. Hatása tudvalevőleg különösen a fiatalokra igen nagy volt, de a már kiforrott stílusban dolgozó Móricz Zsigmond is felfrissült általa s a bűnügyi, riport- és pamfletregény eszközeit felhasználva újfajta műveket alkotott (Rokonok).

Természetesen ezek a sorok nem akarják azt mondani, hogy csak az itt ismertetett törekvések jelentenek újdonságot a regényirodalomban. A cél nem az volt, hogy a jövő fejlődés lehetőségeit vizsgáljam, hanem a romantikus regénystílus haldoklására kerestem mennél szembeszökőbb példákat a jelenben, arra, miként távolodik el az emberiség, s benne a magyarság a Jókai-féle regénystílustól és minő utakon halad a jövő nagy regénye felé. Hogy ezek a példák csak a mai ember szemében érdekesek-e, vagy az új regénystílus kialakításában is fontosak lesznek? — ezt tanulmányokkal nem lehet eldönteni. Erre a kérdésre majd korunk „nagy regénye“ ad feleletet. Annyi bizonyos, hogy a regény a legelevenebb az összes irodalmi műfajok közül: a líra meghalt, a színházat fojtogatja a film, a regény él, csak új formákat keres.

FÁBIÁN ISTVÁN

A FALUSI ÉPÍTÉSZÉT HELYZETE ÉS FELADATAI

Az ORSZÁG ERŐFORRÁSAINAK helyes értékelése mindjobban a falu felé irányítja azoknak a figyelmét, akik a magyar jövő biztos alappilléreit keresik. Ezzel kapcsolatban sok szó esik a falusi és általában mezőgazdaságot űző népesség életszínvonaláról és ennek keretében lakásviszonyairól is, amely kérdés úgy a hivatottak, mint a nagyközönség érdeklődését évtizedeken át nélkülözte. Az építő ipar — mely kénytelen számolni azzal, hogy a városi és középítő tevékenységünk mélyhullám-szakaszba jutott — szintén a vidék iránt érdeklődik, remélve, hogy az elveszett egyéb munkalkalmakat legalább részben innen pótolhatja, sőt az építőművészet is szívesen tekint a falu felé.

A falusi lakásépítés kérdése azonban — mint a nagy tömegek ügyei általában — kevésbé alkalmas arra, hogy tőle távol élő érdeklődők mások adatai vagy ismertetése alapján helyes tájékozódást szerezzenek vagy éppen a dolgok irányítására alkalmas véleményt formáljanak maguknak. Kellő átélés és elmélyedés híján a jóhiszemű hozzászólók saját vérmérsékletüktől irányítva a legellentétebb következtetésekre juthatnak és így jönnek létre egyrészt olyan vélemények, hogy a hazai vidéki lakásépítést alapjától meg kell reformálni, valamint ennek ellenkezője, amely a fejlődést természetesnek és a kérdés területét szabályozásra alkalmatlannak tartja. Az alábbi ismeretetés a gyakori ellentétes vélemények közt kívánná némileg eligazítani az érdeklődőket.

Világszerte érvényesülő szabály az, hogy az építőtechnika és a lakáskultúra fejlődésének áldásaiból a városi és ipari foglalkozásúak többet élveznek, mint a műveltség és kereset szempontjából velük egy szinten álló, mezőgazdaságot űző lakosság. Hazánkban a városi legszegényebb lakosságnak csak egy kis része él ú. n. nyomortanyán, ezzel szemben nagy területek mezőgazdasági lakosságából még azok a törpe- és kisbirtokosok is a nyomortanyákhoz sokban hasonló higiéniai fokon álló viskókban senyvednek, akik viszonyaikhoz mérten valami vagyont mondhatnak magukénak.

Ez az aránytalanság, ha a népek gazdasági helyzete, általános kultúrszínvonala és hajlama szerint változó mértékben is, de minden országban feltalálható. A fejlettségben az európai országok közül Hollandia, Svájc és Dánia vezet, ezeket Németország és Ausztria követi, míg Franciaország és Anglia már nem halad sokkal előttünk,

a balkáni és keleti államok népei pedig jóval mögöttünk maradnak el. Ez az osztályozás bizonytalannal durva és nincsen kivételek nélkül, de annak megállapítására mindenesetre feljogosít, hogy elmaradottságunk nem szégyenletes és mulasztásaink helyrehozatalával még nem késtünk el.

A falusi lakásépítés elmaradottságának az okai messze a múltba nyúlnak vissza és előidézésükben különféle tényezők vettek részt, így találunk földrajzi és történelmi adottságokat (házunkban építőanyagok hiánya, a fejlődés megszakításai), kulturális okokat (vidéken szakképzett mérnökök és mesteremberek hiánya), technikai szempontokat (a kicsi házegység műszaki és költségbeli hátrányai), gazdasági tényezőket (tőkehiány), de ezek közé kell sorolnunk a vezetéssnek, az ügyvel való törődésnek a hiányát is. Mai helyzetünkben ezekből az összetevőkből csak egy-kettő változtatható meg, míg a többiek — különösen pedig anyaghiányunk és szegénységünk adottságai — súlyosabbak mint azelőtt és ezzel a fejlődés medrét is szűkebbre szabják, mint aminő az régen volt.

Az irányítás a múltban bizony nem volt mintaszerű és talán ennek köszönhetjük, hogy annyi szorongató adottság mellett tárgyunk területén mégis adódik mód közhasznú tevékenységre. Nálunk falu létesülhetett és többezemi lakosúvá fejlődhetett, anélkül hogy egészségügyi és városépítészeti szempontból egy ízben is foglalkoztatta volna az erre hivatottakat. Az építési engedélyt a falusi helyi hatóság adja meg, amelynek a jegyző, a bírő, egy kőművessegéd és nem ritkán a gyógyszerész a tagjai és az ilyen ügyekben második fokot képező főszolgabírő ma sem rendelkezik képzett szakember felett. Enyhe vármegyei építési szabályzataink falun is papíron maradnak, a tanya pedig éppen mindennemű irányításon vagy ellenőrzésen kívül esik. Az irányítás, mint látjuk, csaknem teljesen hiányzik és természetes, hogy ily körülmények közt a rendszertelenség vált rendszerré, amelyből a rendre áttérni — ott, ahol ezt amúgy is annyi ok gátolja — nem egy nemzedékre háruló feladat.

Ha mégis legalább körvonalazni akarnék a rendezés területét és ütemét, úgy a rendezésre váró anyagot mindenekelőtt *a)* a középső és nagybirtok, *b)* a falu, *c)* a tanyavidék csoportjaira kell osztanunk.

A KÖZÉP- ÉS NAGYBIRTOKON élő állandó gazdasági munkásságot (cselédség) a XX. század kezdetén igen rossz elhelyezésben találjuk. A csonka ország területén élő 200.000 családból fele sem bírt önálló lakással: egy középnagy szobán két család, egy „nyitott kőményes“ nagyobb „pitvaron“ (konyha) 2—4 család osztozott, éléskamrájuk pedig egyáltalán nem volt. A lakásviszonyok nem tartottak lépést sem a mezőgazdaság akkori kedvező fejlődésével, sem a szociális felfogás általános alakulásával, ami a Darányi-féle 1906. évi XLIV. törvénycikket (cselédttörvény) hívta életre. Ez minden cseléd részére önálló szoba és kamra építését teszi kötelezővé, a meglevő épületek megfelelő átalakítására pedig 10 évi határidőt szab, amely rendelkezés hatályba léptét azonban 1916-ban a háború miatt felfüggesztették és mindmáig sem léptették ismét életbe.

Időközben a természetes fejlődés és a törvényhatóságok szorgalmazása a törvényben foglalt előírásokat általában megvalósította. Ma mondhatni mindenütt megvan az önálló szoba, jobbára van kamra (a konyha sok helyen még közös), de egyéb tekintetben az épületek ugyancsak primitívek. A padló mélyen fekszik és földes, a fal nedves, az ablak kicsi, emellett szimpla és primitív szerkezete miatt még rosszul is zár. A tüzelés sehogyan sincs megoldva: télen a tűzhelyet beviszik a szobába és ennek gőzös, ételszagú környezetében melegszenek; ebben a műveletben a higiénia és a tüzelőanyaghasznosítás elveinek nincsen egymástól mit irigyelniük. Az állandó hidegben, rossz ablak és ajtó mögött a lakónak nincs módja szellőztetni és nem csoda, ha ez nem is vált erényévé. A cseléd hónapokon át nem nyitja ki rozoga ablakát, sőt hézagát homokkal önti ki és ezzel védekezik a befújó szél, a lecsapódó párák ellen, amelyekről tavasz felé sorban mállik szét az ablakok alatt a vályogfal. A mellékhelyiségek megoldása sem tart még seholy: ámyékszéket majorszámra sem találunk és ahol van, ott sem használják rendszeresen.

Így tengődik az a kereken százezer család, amelyet sorsa oly gazdákhöz terelt, akiket vagy gondolkozásuk, vagy anyagi helyzetük akadályoz a lakásügy emberségesebb rendezésében. De még a fenti helyzetkép sem elég hű, mert az elmondottakban még az épületek elhanyagolásáról nem esett szó. A tűzhely lemeze elhasad és átég, az ablaküveg kitörik és évszámra nincs aki megcsináltassa, sőt az sem ritka, hogy a szobát aszerint bútorozzák be, hogy a rozzant tetőn át beszivárgó esővíz ne az ágyba folyjék és vödörrel-teknővel fogják fel esőben a becsurgó vizet, — ha győzik. Különösen bérgazdaságokban találunk ilyesmit, ahol gazda és bérlő tudják ugyan, hogy mire volna szükség, olykor tárgyalnak vagy pereskednek is felőle, de saját szempontjukból vett fontosság sorrendjében intézván ügyeiket, ez a kérdés éveken át elintézetlen marad. Saját gazdájához a cseléd hiába megy panaszra, a hatóság nincsen seholy, jobb helyet pedig ma nem talál: így ezeréves igénytelenségéből merít segítséget és megbékél gyakran oly mostoha sorsával.

Természetesen vannak — és szerencsére nem kis számmal — a szociális gondolkodás és kötelességérzet kellő magaslatán álló gazdaságok is, ahol a cselédtörvény előírásainak megfelelő, sőt családonként külön konyhát is tartalmazó, helyesen épített és jókarban tartott lakásokat találunk.

Pedig a gazdasági cseléd megérdemli ezt a kis áldozatot, hiszen ez úgyszólván az egyetlen néposztály, ahol minden családban 5—10 gyereket találunk és amely ennek következtében már ma is a magyarság legfőbb utánpótlási forrását képezi. Ezek érdekében a Darányi-féle törvényt néhány egészségügyi építészeti előírással megtoldva mielőbb maradéktalan valósággá tenni: ez mindenki által elismert szükséglet, amelynek fokozatos megvalósítását a közeli jövő feladatai közé kell sorolnunk.

KÖZSÉGEINKBEN a széles rétegek lakásviszonya valamivel kedvezőbb: itt nincs»! meg a lakásnak az a mértékű zsúfoltsága, mint

a gazdasági cselédeknél és a saját magán való segítés lehetősége folytán annyira megoldatlan helyzetek kevésbé keletkeznek, mint egyes gazdaságokban.

A kedvezőbb helyzet azonban csak az egyszerű mértékkel mért fedél kérdésében mutatkozik; míg ha kultúrmagaslatról tekintünk körül, akkor ugyancsak sok tennivalót találunk. Más természetűek ezek közül azok, amelyek magára a házegység alakjára és felépítésére és mások, amelyek a községek rendezésére vonatkoznak.

A magyar falusi ház alakja, beosztása és az annál dívó építési szokások általában eléggé szerencsések, sőt primitívsgükben több bölcs megfontoltságot árulnak el. Sajnálatos szokás az, hogy még a szegényebb ember is két szobát épít magának, amelyből a jobbikat — a „tisztá szobát“ — rendszeresen nem használja, holott egy szoba és egy nappali tartózkodásra is alkalmassá tett, kibővített konyha építése célszerűbb, egészségesebb és olcsóbb is volna. Az egészségügy elemi követelményeinek néhány aránylag kis megterhelést okozó előírással (falak szigetelése, padló magassága és anyaga) eleget lehetne tenni; ezek rendezése a szabályrendeletek körébe tartozik.

A községrendezés terén, sajnos, inkább elmaradtunk. Amíg a községek a maguk primitív módja és szokása szerint fejlődtek, addig ha a jövő kultúra berendezéseivel nem is mindig számoló, de jellegzetes és szép községek keletkeztek. Amióta azonban a „fejlődés“ mintáját a városról kezdik átmenet, fokozat és rendszer híján, szakavatottak közreműködése nélkül lepdézni: azóta a józan ész megcsúfolásának és az eredetileg szép faluképek helyrehozhatatlan megromlásának vagyunk lépten-nyomon tanúi. Nálunk kiki úgy helyezi el házát a telkén, ahogy akarja, amiből nem is származott baj addig, amíg egyöntetű szokás dívott. A háború óta azonban ez megszűnt, a nem-falusiasan építő földreform-házhelyesek bontották először meg a rendet, de a városiaság utánzása a többiek közt is egyre terjed; aminek az az eredménye, hogy ma zártosurú és szabadonálló, előkertes és utcavonalra épült, hosszában és keresztben elhelyezett épületeknek és a velük járó tűz- és oromfalaknak azt a zagyva összevisszaságot kezdjük találni a falun is, amelyet vidéki városainkból és elővárosainkból oly hátrányosan ismerünk.

Sajnálunk kell, hogy az ösztönös fejlődés ugyanarra az útra lépett, amelyen 30—40 év előtt kisebb vidéki városaink indultak el és amelynek rossz következményeit máig sem lehetett eltüntetni.

A falusi építkezést ma irányítani kell. Rendszer szerint építtetni azonban annak kidolgozása nélkül lehetetlen és ha a megindult nyomon útban levő, 50 évre előre kiható építési anarchiának elejét akarjuk venni, — legalább ott, ahol még nem késő — úgy elsősorban községeink szabályozási tervét kell, kellően mérlegelt azonos elvek alapján, sürgősen elkészíttetni.

Városépítési és művészi igényeket falvaink nagy része tehát nem fog hamarosan kielégíteni, éppúgy amint elővárosaink képe sem fog a következő emberöltő alatt helyrejönni. Ha a háború után ezt is, azt is előrelátóbban kezeltük volna, akkor idevágó kultúránk

ma kereken egy félszázaddal lehetne előbbre; ez a megállapítás elég ok arra, hogy az elmulasztottakat pótoljuk.

A szabályozási tervvel párhuzamosan új és megfelelő építésügyi szabályzatot kell életbeléptetni, lehetőleg azonosakat az egész ország területére: reméljük, hogy kereskedelmi miniszterünk ez a program-pontja belátható idő alatt meg fog valósulni. Mindennek azonban csak akkor van értelme, ha a községek építőtevékenységét egyidejűleg szakszerű ellenőrzés alá is helyezik. Ha ezt az államháztartás szempontjából súlyos kívánságot egyszer sikerül megvalósítani, akkor még a falu viszonyaival járatos szakemberek nevelése is fontos feladat lesz, mert kellő foglalkoztatás híján ilyenek eddig elegendő számban nem képezhették ki magukat.

A tanyavilágnak városépítési kérdései kevésbé fontosak, de az építési szabályrendeletnek — és természetesen a szakszerű ellenőrzésnek — ezekre is ki kell majd terjednie.

A SZOROSABBAN VETT technikai kérdések közül egy-kettő szintén szokta foglalkoztatni a nagyközönséget.

Tudott dolog, hogy a falusi épületek legnagyobb higiéniai hátránya nedvességük, amely nemcsak a tüdőbaj elterjedésének főoka, hanem ízületi és egyéb megbetegedéseknek is kedvez.

A nedvességet a laikus vélemények többsége alapincézett épületekkel kívánja kiküszöbölni. Egy nagyhirű orvosprofesszorunk, a nedves lakás pusztításának kiváló ismerője, néhány év előtt szintén alapincézéssel, illetve aknák építésével (?) vélte a kérdést megoldhatónak. Más vélemények a vályogfalban látják az egészségtelenség főokat.

Ezekkel a nagyrészt nem tárgyilagos beállításokkal szemben a kérdés helyes mérlegelése a következő:

A falusi kis házaknál kétféle nedvességgel kell számolnunk. Egyik a földhöz közel fekvő padlójú, alapincézetlen épületekben a földnek a padlón át történő kipárolgása, a másik a talajnak a falakban haj csövesen felszívódó nedvessége.

Előző ellen az alapincézés tökéletes védelmet nyújt ugyan, de ez magas költsége és túlzottsága miatt nem képezheti a tömegek részére alkalmas általános megoldást.

Ha a terep, amelyen építünk, egészséges (nem vizenyős) fekvésű, úgy teljesen elegendő, ha a szoba padlóját 40—50 centiméternyire a föld színe felé emeljük ki és alája száraz feltöltést (salak, téglator-melék, homok) alkalmazunk, végül ha a lakóhelyiségekben a vertagyag helyett deszkapadlót készítünk. Nedves területen a fapadló alatt vertagyagból és szigetelőlemezből készíthetünk olcsó és elegendő szigetelést.

A falban felhúzódó talajnedvesség elhárítási módja ma nem probléma: a falba szigetelőlemezt kell helyezni, ami szobánként 10—15 pengőbe kerül és biztos eredményt nyújt. Sajnos, hogy ennek szükségét ma még hangoztatni kell, de ha ez már így van, az alkotandó építési szabályrendeletnek könyörtelen szigorral kell lesújtani mindenkire, aki falat épít lemezszigetelés nélkül.

Ha az alap- és lábazatfalat szilárd anyagból építjük és a vízszintes szigetelést helyesen alkalmazzuk, úgy a felmenő fal nyugodtan épülhet vályogból. A „tömésfal“ vagy más néven „vertfal“ a levegőt túlon túl elzárja és ezért egészségileg csak másodrendű minősítésre tanhat számot, a vályogtéglaiból épített fal és a „fecskerakású fal“ azonban egészen kifogástalanok, nagyobb vastagságuk révén melegebbek, mint a szokásos méretű téglafal, a legtöbb kőfalazatot pedig — egészségügyi szempontból — messze felülmúlják.

A vályogfal kiküszöbölése tehát műszakilag nem szükséges, a tőkeszükséglet megnövelése miatt nem is volna helyes,¹ emellett nem is lehetséges; ez a mi viszonyaink közt egy olyan adottság, amellyel számolnunk kell. A mi koldusszegény kis falusi építőknél nincsen erre a célra 800—1000 pengője, e mellett a 8—10 vagont kitevő téglák és homok helyszínre szállítása is sok esetben teljesen megoldhatatlan feladat elé állítaná.

HOGY MINŐ LEGYEN a rendezést képviselő község-szabályozások elve és az építési szabályrendeletek érdemi tartalma, annak további részletezése meghaladná e közlemény célját és kereteit. Azzal azonban tisztában kell lennünk, hogy ott, ahol addig teljes rendezetlenség volt, nem lehet a teljes rendet célul kitűzni és e helyett a gyakorlatilag megvalósítható keret határainak helyes megállapítására kell törekedni. Ne tévesszük szem elől, hogy falusi népességünk — ma szegényebb — és tőkeszegényebb is — mint bármikor volt, ezért kétszer is meg kell fontolni minden olyan előírást, amely az egyesek építkezését megdrágítaná. Tisztelni kell minden elgondolásunkban a falusiak konzervatív szellemét, a meghonosodott primitív szokásokból kímélni kell, ami célszerű vagy legalább is nem káros, — hiszen ezek nagy értékek — végül azokat a technikai újításokat, amelyek a teljes gyakorlati kipróbáláson még nem estek át, ki kell a rendezés köréből rekeszteni.

A falusi építészet fejlesztésének a nem nagy rokonszenv elé tekintő hatósági előírások mellett a természetes úton történő szabad fejlesztés volna másik fontos eszköze. Az írott propaganda itt majdhogy semmit sem ér, mert sem a falusi építető, sem az épületet tervező falusi mesterember könyvet nem olvas, ha azonban nekik tetsző példát látnak, azt szívesen követik. Az így élő példa útján történő fejlesztésre a tervezett telepítési tevékenység fog kedvező alkalmat szolgáltatni.

Ha ebből az alkalomból tervező építészeink a falusi gyakorlattal közvetlen összeköttetésbe jutnak, eszméik vetőmagként hullanak majd szét, amelyekből az egészségesek — megfelelő alkalmazkodás után — bizonyosan jobb irányba fogják terelni a művészi szempontból ma visszaesés korszakát élő népies építészetet.

Kotsis ENDRE

¹A háború után felépült 200.000-nél több falusi háznak tisztán téglafalakkal való ellátása kerekén 2-300 millió pengőt igényelt volna, amely tőkét — ha meg lett volna — a szóbanforgó mezőgazdasági kisüzemekben sokkal gyümölcsözőbben lehetett volna elhelyezni,

A VITORLÁZÓREPÜLÉS

A BUDAPESTI KÖRNYÉKRE kiránduló közönség Budaörs határában már évek óta és újabban a Hármashatárhegyen is fantasztikus, kecses alakú és zajtalanul lebegő gépsárkányokat láthat a levegőben, melyek fáradhatatlan kis embercsoportok rejtelmes munkájával és sokszor lelkes közönség bámulata közben motor nélkül a levegőbe emelkednek és ott gyönyörűen keríngenek, vitorláznak. A „Magyar Aero Szövetség“ kebelében működő különböző vitorlázó egyesületek (MOVE, Ludovika, BSzKRt, Cserkész, MÁV, stb.) repülőosztályainak gépei ezek, melyeknek tagjai, kicsiny és nagy, gazdag és szegény, fanatikus hittel és szorgalommal üzik ezt a szép repülősportot.

A vitorlázórepülés óriási jelentősége abban rejlik, hogy ez a repülés aránylag szerény anyagi viszonyok mellett valósítható meg (a motoros repülés igen drága) és kétségtelenül valamennyi sportág között a merészség, ötletesség, egyéni ügyesség kifejesztéséhez legalkalmasabb, továbbá az eddigi tapasztalatok szerint legalkalmasabb arra is, hogy egészen távolálló társadalmi köröket egyesítsen. A vitorlázórepülésnél ugyanis iparostanoncot, mérnököt, főiskolai hallgatót és gyárost egyformán látunk vetekedni abban, hogy a gépet előkészítsék vagy a hegyre visszavontassák és különösen abban, hogy egymás teljesítményét túlhaladják. A vitorlázórepülés tehát predesztinálva van arra, hogy népsporttá váljék — Németországban már ma az, a külföldön pedig szintén rohamosan terjed — és az eddig felsorolt előnyökön kívül az áldatlan trianoni békeszerződés folytán előállott megkötöttségünk révén igen alkalmas arra, hogy a repülés gondolatát széles körben a népbe átvigye, miáltal legalább ezirányban némileg pótolhatjuk elmaradottságunkat a győző és szabadon fegyverkező és felszerelő nemzetekkel szemben, melyek nemcsak a katonai, hanem a polgári repülésben is teljesen túlszárnyalnak.

A vitorlázórepülés ugrásszerűen fejlődik gépszerkezetek, indulási módszerek és teljesítmények tekintetében, amelyeknek híre bejárta az egész világot, mindenütt nagy érdeklődés tapasztalható iránta; nem lesz tehát érdektelen, ha az ú. n. motomélküli repülési mozgalom fejlődését és jelenlegi állását röviden ismertetjük.

A vitorlázórepülésnek tulajdonképpen a sárkányrepülés legősibb formája és az emberek ama évszázados vágyából és bámulatából eredt — a madarakhoz hasonlóan kifeszített, mozdulatlan szárnyakkal,

minden különleges fáradtság nélkül körözni a levegőben. A repülés minden régebbi megoldási kísérlete is a madárrepülésre támaszkodott részben csapkodószárnyak, részben merev szárnyak formájában. Lionardo da Vinci 1500 körüli tervrajzai is erről tanúskodnak és Lilienthal (1885), majd a motorrepülés tulajdonképpeni megvalósítói, az amerikai Wright testvérek is 1898—1902-ig siklást és vitorlázás útján szerezték alaptapasztalataikat a siklást, felhajtóerőt és kormányzást illetően. Közvetlenül a háború előtt — tehát már a motoros repülés idején — darmstadti német diákok a rhöni Wasserkuppe nevű magaslaton, mely terepalakulata és szélviszonyai révén ideális sikló és vitorlázó terület, kezdték meg újra a repülés ezt a módszerét és amikor a versaillesi békeszerződés a német motorrepülést gúzsba kötötte, fejlődtek ki újra 1920 óta rendszeresen a vitorlázórepülések és évenkénti versenyek. Ezek olyan bámulatraméltó eredményeket mutattak fel, hogy csakhamar az egész világ utánozta őket. Teljesítményeivel világhírnévre a német Rhön-Rositten egyesület emelkedett.

A motomélküli repülés megértéséhez tudnunk kell azt, hogy vitorlázni annyit tesz, mint a különböző meteorológiai okok miatt felfelé irányuló légáramlatokat felhasználni arra, hogy a motomélküli repülőgéppel fokozatosan magasságot nyerjünk, illetve az elért magasságban minél tovább fennmaradjunk. Első foka a siklórepülés és a lejtén való vitorlázás, amikor is az előbbinél adott magasságból fokozatos magasságvesztéssel lesiklunk. A sikláshoz igen könnyűre épített, a rendes repülőgéphez hasonló egyfedelű sárkányokat használunk, nyitott törzzsel, ahol a vezető egy nyeregszerű ülésben szabadon a gép orrában ül. A lejtén való vitorlázásnál a lényeg az, hogy a vízszintesen áramló szél (légáramlat) terepakadályokba (hegyekbe) ütközik és ennek folytán felfelé való kitérésre kényszerül, amit a vitorlázógép a levegőbe való emelkedésre és mozgásra felhasznál. Ha a függőleges komponens egyenlő vagy nagyobb, mint a repülőgép süllyedési sebessége, úgy a siklórepülés vitorlázórepülésbe megy át. A felszélterület (felfelé irányuló légáramlatok területe) nagysága a szél erősségétől, a terepakadály nagyságától, a szél áramlási szögétől, a terep lejtviszonyoktól és súrlódási, továbbá thermikus tényezőktől függ. A felszélterület általában egyezik a terepakadály nagyságával. Ez az elhatároltság a lejtén való vitorlázást a vitorlázás legkönnyebb fajtájává teszi. Iskolázásra és gyakorlásra igen nagy értékkel bír.

A lejtén való vitorlázás végrehajtása akként történik, hogy a vitorlázógépet — mely már erősebb, rendszerint zárttörzsű gép — 8—10 segítőtárs erős gumikötelekkel a hegy tetejéről vontatva megindítja. A tetővonal elhagyása után a pilóta rögtön a felszélterületbe kerül, a gép a levegőbe emelkedik és lapos nyolcasokkal kihasználhatja a felhajtóáramlat erejét. Ha az energia már nem elég a vitorlázáshoz, vagy a pilóta valahogyan kikerül a felszélterületből, úgy már alig térhet vissza kiindulási helyére. Rendszerint leszállásra kényszerül a völgyben, ahonnan a leszerelt gép felszállítása sok fáradságba kerül. Azonkívül az ilyen szükségleszállás kevésbé ismert területen és hirtelen végrehajtva, nem ritkán törésekre is vezetett.

A völgybepüléstől való félelem volt a régebbi időben a vitorlázórepülés legnagyobb hátráltatója. Történtek ugyan már hosszabb vitorlázások régebben is, de lényegében ugyanúgy voltak végrehajtva, miként azokat Martens és Hentzen annakidején 1922-ben végezte. Csak a német Kegel Önkéntelen repülése egy viharzónában 1926-ban a rhöni verseny alatt vezetett annak felismerésére, hogy felfelé irányuló légáramlataik révén a zivatarfrontok és egyes cumulus-felhők nagy magasságok és távolságok elérésére kiválóan felhasználhatók. Ennek gyakorlati kipróbálása az osztrák Kronfeld nevéhez fűződik. A darmstadti akadémiai vitorlázó repülőcsoport egy lépéssel továbbment és áttette a kísérletek színhelyét a síkságra.

Idővel úgy a tudomány, mint a gyakorlati tapasztalatok ugyanis rávezettek a felhők alatti és tisztán thermikus légáramlatokban történhető vitorlázás lehetőségeire. Azóta a vitorlázást a síkságon is lehet gyakorolni, aminek viszont az lett a következménye, hogy a hagyományos, hegylejtőn alkalmazott gumikötélstarton kívül, új startmódszerek is jelentőséget nyertek. A motorikus start tulajdonképpen nem új keletű. Már 1922-ben végzett Fokker a Wasserkuppe-n autóvontatásos kísérleteket és pár év múlva szintén Németországban történt az első motoros repülőgéppel történő vontatásos start. Amikor 1928/29-ben Amerika érdeklődni kezdett a motomélküli repülés iránt, az ottani általános felfogásnak megfelelően — miszerint takarékoskodni kell az emberi erővel, ahol gépi erő áll rendelkezésre — az autóstart vált általánossá. Ennek a segédeszköznek köszönhető, hogy több helyütt, többé-kevésbé sík terepen is elkezdtek a motomélküli repüléssel foglalkozni, ahol az emberi izomerő már nem volt elegendő ahhoz, hogy a gépekkel csak megközelítőleg megfelelő magasságot tudjanak elérni, míg a sárkányszerű vontatással 150—200 m magasságokra is feljutottak. 1930-ban Anglia tökéletesítette ezt a módszert. Ezt követte végül hosszabb kísérletezések után 1931. év tavaszán a motoros repülőgéppel történő vontatásos start. Ennek lényege az, hogy a nagyobb igénybevétel miatt már erősebbre készült vitorlázógép egy kb. 150 m hosszú acélkábelrel hozzá lesz kötve a rendszeren 80—120 Le-s sportgéphez, mely a repülőtérről indulva, mint vontatógép a vitorlázógépet a magasba viszi. A nagyobb igénybevétel, fokozottabb sebesség és ennek következtében nehezebb kormányzás természetesen már bizonyos veszélymomentumokat rejt magában. Ezért ezzel a startmóddal csak az próbálkozhat, aki már hosszabb siklási gyakorlattal bír, a vitorlázás minden csinját-binját ismeri és teljesen tisztában van ennek az eljárásnak az elméletével.

A vontatókötélmegegerősítés akként van megoldva, hogy úgy a motoros-, mint a vitorlázógép a levegőben bármikor kikapcsolhat. A vontatási eljárás abból áll, hogy a startnál mindkét gép egymás mögött áll. A vitorlázógépek általában nem igényelnek futószerkezetet. 80—100 Le-s gépek vontatása mellett a vitorlázógépek a fűvön csúszva csakhamar felülnek a törzs alatt lévő csúszósínre. Körülbelül 23—30 méternyi csúszás után a vitorlázógép elemelkedik a földtől, ami a vontató motorosgépben jól érezhető. A motorosgép ekkor kezd csak igazán gyorsulni és nemsokára szintén elhagyja a

talajt. A levegőben való vontatás alatt a vitorlázógép vezetőjének gondosan kell ügyelnie arra, hogy mindig a motorosgép irányában maradjon, tér-, táv- és szintkülönbséget tartson. Szeles, ú. n. „bőés“ időben igen kellemetlen a vontatás és sok ügyességet igényel. Veszély esetén vagy az egyik vagy a másik gép rögtön kikapcsol.

A vontatás csak eszköz a célhoz. A tulajdonképpeni vitorlázó feladat csak a vontatókötél kikapcsolása után kezdődik.

Már régen ismeretes, hogy erős, felfelé irányuló áramlatok nemcsak az akadályok (hegyek) eltérítő hatása következtében keletkeznek. Főképpen a nyári gomolyfelhők képződése mutatja meg azokat a helyeket, ahol a felfelé irányuló légáramlatok nedvességtartalma hideg rétegbe jutva kondenzálódik. A felhők tehát két tényezőre mutatnak: elegendő nedvességre és felfelé irányuló légáramlatokra. Sokáig alábecsülték ezeknek az áramlatoknak az erejét, míg a rhönx versenyek támpontot adtak erősségükre.

De derült ég mellett is lehetnek ilyen felfelé irányuló áramlatok, ha nincsen elegendő nedvesség a felhőképződésre. A vitorlázó repülő nehéz feladata most már az, ezeket az áramlatokat megtalálni. Erre bizonyos eljárás szükséges, mely a következő: A vitorlázó repülő kielégítő magasságra vontatja magát (6—800 m). A lekapcsolás után a magasságmérő folytonos figyelése mellett addig repül egyenes irányban, míg egy felszélterületbe kerül, amit a műszer és érzése mutat. Ha elég széles ez a terület arra, hogy körözve benne maradhat, úgy addig tartózkodik benne, ameddig a felfelé irányuló légáramlatok révén már nem nyer magasságot. Akkor elhagyja ezt és megvárja, míg újra egy felszélterületet keresztez, hogy ott újra körözzön. A tapasztalat azt mutatta, hogy ebben a tekintetben szigorúan utánozni kell a madarakat. Így láthatók pl. meleg nyári napokon a gólyák, amint minden szárnymozgatás nélkül nagy magasságokba felköröznek és nagy távolságokat berepülnek. Minél sűrűbbek a felszélterületek és minél erősebbek, annál könnyebben lehet vitorlázni.

Sajnos, a felszélterületek úgy elosztásukban, mint kiterjedésükben igen változatosak. Tehát igen nehezen állapítható meg, hogy csak a felszélterület szélét érintette-e a vitorlázó vagy általában igen gyenge a felhajtó erő. A gyakorlati tapasztalat azt mutatta, hogy ilyen bizonytalanságban 180°-os és 270°-os fordulók (tehát az eddigi repülési irányra merőlegesen) megadták azt, hogy érdemes-e továbbkeríteni ezekben a területekben.

A nap hősugarai a föld felületét a terepfedezet minemúsége szerint különbözően melegítik fel. Homokos talaj és fenyőerdő, vagy sziklás részek és városok területei hamarabb melegszenek fel, mint nedves rétek, vagy vízfelületek. Ezek a meleget a velük érintkezésben lévő levegőnek átadják. (Hősugárzás és hőátadás.) A felmelegedett és könnyebbé vált levegő felemelkedik. Helyébe a magasból és oldalról hideg levegő áramlik. Míg ez is felmelegedik, egy bizonyos időbe telik (10—20 perc), azután ez is felszállásra kényszerül. Ezek a lüktető légmozgások jellegzetesek a hőáramlatokra.

A hőmozgás másik jellemzője a turbulencia. Hacsak a szoba-levegőben a cigarettafüst csavaros, örvénylő, felfelé mozgását figyeljük,

máris fogalmunk van a szabad természetben lejátszódó, de lényegesen nagyobb jelenségekről, mert ezek teljesen azonosak. Elrendezés, növényzet, nedvesség, stb. szempontjából a földfelület minden része más. Minthogy a felszálló meleg légtömeg a szomszédos tömegekkel bizonyos tulajdonsági ellentétben áll, oldalirányban is keveredésre kényszerül, miáltal veszít hőerejéből. Ezáltal áll elő az, hogy a felszálló légoszlop a növekedő magassággal egyenletesebb lesz, de egyszersmind intenzitásából is veszít.

Még szélségsend mellett is a felszélterületek úgy feküdhhetnek, hogy nem teljesen függőlegesen állanak keletkezési területük felett. Ha szél keletkezik, úgy még jobban elterelődnék és megnehezítik ezáltal fel-lelhetőségüket a terepviszonyok alapján. 1000—1500 m-ben néha már kilométerekre vannak a szélirányban eltolódva.

Ez a néhány megállapítás már mutatja a felszálló hőáramlat helyzetmegállapításának nehézségét. Azonban — miként azt a griesheimi vitorlázó kísérletek mutatták — külső támpontok mégis adódnak. Fenyőerdők pl. jó napsugár mellett már 60—100 m-es magasságban vitorlázásra alkalmas felszálló légáramlatot eredményeznek. Lomb-erdők feletti vitorlázások rendszerint eredménytelenek voltak. Az utóbbi időben nagyvárosok és sziklás területek fölött végzett kísérletek általában kedvezőek voltak. A gyakorlati tapasztalat még sok részletet fog tisztázni és minden valószínűség szerint az itteni viszonyoknál a talajvíz magassága is lényeges szerepet fog játszani. Jó támpont nyújt a felszálló füst és iránya mutatja az áramlatok vonulását. Még jobban mutatkozik szélségsendnél vagy gyenge szélnél az a sokszor megfigyelt jelenség, hogy a felszálló füstoszlopok bizonyos magasságban több helyről egy pont felé áramlanak és onnan egyenletesen fel-emelkednek. Ez a jelenség mutatja a hidegebb légtömegek hozzáfolyását egy felszélterület központja felé.

Nagyobb párateltségnél az ú. n. „szép-idő cumulusok“ jól mutatják a felszélterületek helyeit. De a folytonos felhőképződés, alakváltozás és az élénk légáramlatok sokszor megtévesztenek. O. Fuchs ismételt tapasztalt közvetlenül a cumulus-felhők alatt lefelé irányuló áramlatokat, holott ott felfelé irányulóknak kellene lenniök és ezek között a kék égi térközökben felszálló áramlatokat. A felhő időbeni stádiuma (sűrűsödés, növekedés, szétoszlás) sokszor igen nehezen állapítható meg.

Egyszerűbb a helyzet zivatar-cumulusoknál (viharfelhőknél). Keletkezésük eleinte szintén felmelegedett légtömegek felfelé irányuló felszállására vezethető vissza, de igazi toronyalakú felépítésük a pára-sűrűsödés folytán felszabadult kondenzációs meleg felfelé irányuló mozgásából ered. Ez sokkal erősebb, mint a földszinti meleg. Ezek a felszabaduló meleg légtömegek köd- és felhőtömegeket 6000 m-nél magasabbra is emelnek. Felhasználásuk vitorlázásra egyelőre még a nagy szélsébség miatt, mely egy óriási gyárkémény függőleges légvezetékéhez hasonlítható, veszélyes és elővigyázatosságot követel. Ez a zivataros felszéláramlat még a zivatar előrérszéhez hozzáfolyó erős meleg földszíni levegőáramlat által is táplálódik. Ez a jelenség különösen nagyobb hideg légáramlatok betörésénél (zivatarfrontok) szélhenger-területek alakjában észlelhető.

A vitorlázás lényege a levegő thermikus mozgásában rejlik, melynek ismerete, mint a meteorológia egy részletterülete, minden vitorlázórepülő számára fontos és hasznos. Viszont fordítva az időjárásan tudománya egy csomó fontos megállapítást köszönhet máris a vitorlázórepülésnek. Egyszóval egymást kölcsönösen megtermékenyítik és a vontatávitorlázás által a meteorológia kétségtelenül elsőrangú kutatóeszközt kapott.

A thermikus vitorlázórepülés első tudományos alapjait Magnan professzornak és munkatársainak köszönhetjük. Magnan és Idrac által a különböző expedíciók során eszközölt, a madarak vitorlázórepülésére vonatkozó kitűnő mérések és megállapítások nyújtották a legértékesebb felvilágosítást a thermikus felhajtó szelek alakjára, terjedelmére és erejére, valamint annak kihasználásának módjaira vonatkozólag. Különösen a trópusi vidékeken, tengerpartokon végzett meteorológiai és ornitológiai megfigyeléseik igen nagy értékkel bírnak.

Ámbár csak három év telt el az első vontatási kísérletek óta, evvel az eljárással máris oly jelentős sporteredményeket értek el, melyek eddig el sem voltak gondolhatók. Ha m[^]jd a gyűjtött tapasztalatok alapján megépülnek a magasabb teljesítményű vitorlázógépek, ezek az eredmények bizonyára még növekedni fognak.

A vitorlázórepülés vontatási eljárással mindenütt és egész éven át üzhető. A vontatási eljárás meg fogja rövidíteni a gyakorlórepülés idejét is. Ugyanis egy jóteljesítményű vitorlázógép felvontatása 1000 méterre egy Klemm-gép által kb. 10 percig tart, a siklás pedig minden felszél nélkül is egy félóraig tarthat. Minthogy a vitorlázórepülőgép előállítás a motoros repülőgép költségének egyharmada és kezelési költségek alig vannak, valószínű, hogy ez az új vitorlázási eljárás hamarosan tért fog nyerni.

Látjuk tehát, hogy a vontatásos indítás beláthatadán fejlődési lehetőségeket mutat és ezért a legtöbb államban és természetesen elsősorban Németországban, néhány év óta vontatással egybekötött vitorlázó tanfolyamokat állítottak fel. Az elért eredmények kitűnőek, mert soha halálos baleset nem fordult elő. Egyáltalában itt kell hangsúlyozni, hogy veszély a vitorlázó repülésnél tulajdonképpen alig van, mert súlyos zuhanások alig fordulhatnak elő, a „túlhúzás“ vagy „lecsúzás“⁴ rendszerint apró horzsolásokkal végződik. A vitorlázó repülősport üzése nincsen korhatárhoz kötve és németországi tapasztalatok szerint a 15 évestől az 50-esig mindenki nyugodtan üzheti. Bizonyos feladatok eredményes elvégzése (30—40 másodperces siklás, fordulók és hosszabb vitorlázások) különböző bizonyítványok elnyerésére képesítenek.

MINDEZEK UTÁN felmerül annak a kérdése, hogy van-e a vitorlázórepülésnek létjogosultsága és jövője. Az előbbieken már említett társadalompolitikai és nemzetvédelmi okokon kívül úgy sport-, mint műszaki és tudományos szempontból feltétlenül nagyjelentőségű. Sportszempontból bizonyos mértékig előiskoláját képezheti a motorosrepülésnek, mert a vitorlázórepülő a légköri behatásokat, általában a meteorológiát legalaposabban megismeri, amit tudni a motoros pilóták számára szintén igen fontos a balesetek elkerülésére.

Műszaki szempontból a vitorlázórepülés valószínűleg nélkülözhetetlen kiegészítője lesz a szélcsatornában végzett kísérleteknek, miután megvan az az előnye, hogy képes két tényezőt — a sárkányt és a motorikus hajtóerőt — kettéválasztani. A vitorlázórepülés, az aerodynamikai és aerológiai tudományos kutatás szoros együttműködése igen kívánatos és éppúgy javára fog válni a repülőgéptechnikának, mint az általános tudományos haladásnak. Δ vitorlázógépben légáramlat-, szellőkutatások, törzs- és szárnyprofilvizsgálatok, igénybevétel-megfigyelések igen könnyen hajthatók végre, míg eddig ehhez mindenféle segédeszközöket kellett igénybevenni. (Pilotballon, stb.) A nyert tapasztalatok pedig a motoros, könnyű sport- és túrarepülőgépek szerkesztése és építése terén értékes eredményeket hozhatnak.

Ami pedig az eddig elért effektív eredményeket illeti, erre az alábbi teljesítményösszeállítást hozzuk (Ullman „Flugwesens 1931“):

1. Csúcsteljesítmények távolságban

a. Együléses motornélküli repülőgéppel

	Távolság km
1891. O. Lilienthal (német), Rhinow	1'2
1902. Wright Testv. (amerikai), Kitty Hawk	0'66
1906. Igo Etrich (osztrák), Trautenau	0'25
1912. Gutermuth (német), Wasserkuppe	0'83
1920. Klemperer (német), „	1'83
1921. Martens (német), „	7'5
1922. Hentzen (német), „	9'0
1923. Botsch (német), „	18'7
1924. Martens (német), Montegazze	19'2
1925. Nehring (német), Krim	24'4
1926. Kegel (német), Wasserkuppe	55'2
1927. Schulz (német), Rositten	60'2
1928. Nehring (német), Wasserkuppe	71'2
1929. Kronfeld (osztrák), Wasserkuppe	150'0
1930. Kronfeld (osztrák), „	161'0
1931. Groenhoff (német), München	265'0

b. Egy utassal

1925. Jungmeister (orosz), Krim	10'0
1929. Groenhoff (német), Wasserkuppe	36'0

c. Két utassal

1924. Papenmayer (német), Wasserkuppe	1'0
---	-----

2. Időtartamrepülések

a. Együléses motornélküli repülőgéppel

1903. Wright Testv. (amerikai), Kitty Hawk	1 p 12 mp
1921. Klemperer (német), Wasserkuppe	13 „ 0 „
1922. Maneyrol (francia), Ittford Hill	3 ó 21 „
1923. Barbot (francia), Vauville	8 „ 30 „
1924. Schulz (német), Rositten	8 „ 42 „
1925. „ „ Krim	12 „ 6 „
1927. „ „ Rositten	14 „ 7 „
1929. Dinort (német), „	14 „ 43 „
1932. Cocke (amerikai)	21 „ 34 „
1933. Schmidt (német)	36 „ 37 „

b. Egy utassal

1922. Olley (angol), Ittford Hill	49 p
1925. Hesselbach (német), Krim	3 ó 6 „
1926. Schulz (német), Rositten	9 „ 21 „

c. Két utassal

1924. Papenmayer (német), Wasserkuppe..... 1 p

3. Magassági csúcsteljesítmények

a. Együlékes motornélküli repülőgéppel

1922. Hentzen (német), Wasserkuppe	350 m
1923. Descamps (francia), Biskara	546 „
1927. Schulz (német), Marienburg	653 „
1928. Dittmar (német), Wasserkuppe	775 „
1929. Kronfeld (osztrák), Wasserkuppe	2500 „

b. Egy utassal

1925. Jungmeister (orosz), Krim 336 m

1. Csúcsteljesítmények távolságban

Hazánkban a motornélküli repülés Petróczy István ny. rep. ezredes kezdeményezése alapján 1929-ben vette kezdetét. Szegényes viszonyaink miatt eddig csak szerény eredményeket érthtünk el, de így is már az eddigi eredmények és a gödöllői cserkész-világjamboree mutatta, hogy vitorlázó pilótáink és saját szerkesztésű gépeink nagy-szerűen beválnak. Az eddig elért rekorderedmények a következők:

1930. Bernard Mátyás, Budaörs	1 ó 14 p
1930. vitéz Hefty Frigyes, Budaörs	1 „ 21 „
1931. Formanek Lajos, Budaörs	2 „ 8 „
1932. Formanek Lajos, Budaörs	710 m
1932. Molnár Árpád	6 ó 3 p
1933. Rotter Lajos	84 km
1933. „ „ (vontatással, lekapcsolás után)	1840 m

A motornélküli repülésnek eddigi eredményei is meghaladják a legvérmesebb reményeket. Már nem kétséges, hogy a vitorlázórepülés az egytetemes repülés számára igen nagy értékkel bír. Nem vitás az sem, hogy a baleseteknek, eredménytelen repüléseknek tekintélyes százalékát sikerül majd így kiszorítani, ami a motorosrepülés üzembiztonságát lényegesen emelni fogja. A vitorlázás jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Németországban tervbevétték, hogy a jövőben forgalmi pilóta csak az lehet, aki megszerzi a vitorlázó teljesítményvizsgát, mely 55 órai időtartamot, 50 km-es távot és a starthely felett 1000 m-es magasság elérésének követelményét foglalná magában.

Mindaddig, amíg a trianoni békeszerződésnek a repülésre vonatkozó tiltó rendelkezései érvényben vannak, ezúton kell kiegyensúlyoznunk azt, hogy a győző és semleges hatalmak évenként százakra menő fiatal pilótát képeznek ki és ebből biztosíthatják a sport-, kereskedelmi- és katonai célokat szolgáló állományt. A m. kir. Légügyi Hivatal és Magyar Aero Szövetség annak helyes felismerésében, hogy a pilótakiképzés tekintélyes költségekkel jár és egyébként is kiforrott szakértelmet, lelkiismeretességet és sok időt igényel, — tehát korlátlan anyagi eszközök mellett sem rögtönözhető egyik napról a másikra — az utóbbi években különös gondot fordított a motoros és vitorlázó pilóták kiképzésére. Csakhogy mindez — arányítva a korlátozások által nem sújtott államok nagyszabású előretöréséhez — bizony elenyészően kevés. Aránylagosan legfeljebb $\frac{1}{10}$ -e a jelzett államok utánpótlásának.

A motornélküli repülés aránylag szerény anyagi eszközökkel valósíthatja meg azt, hogy legalább aviatikailag jól előképzett egyéniségek rendelkezésre álljanak. A motornélküli pilóta lényegesen kevesebb iskolafelszállással, tehát sokkal gyorsabban képezhető át pilótává, mint amennyi iskolafelszállásra ma a pilótanövendékeknek általában szükségük van és az átképzés után lélekben kész, kitűnő motoros repülőgépvezető válik belőle.

A Magyar Aero Szövetség a nyert tapasztalatok alapján arra az elhatározásra jutott, hogy a kormánykörök megnyerésével törekedjék kiépíteni azt a szervezetet, amelynek kötelékében a középiskolák felső osztályainak erre alkalmas növendékei a repülőgépmodellezés és motornélküli repülés révén úgy elméletileg, mint gyakorlatilag megfelelőbb aviatikái előképzést nyernek.

A Szövetség Rotter Lajos oki. mérnök javaslata alapján részletes munkatervet dolgozott ki, melynek felépítése a Kara Jenő alelnök által a múlt évi „Aviatiká“-ban közölt cikk szerint a következő:

„1. A középiskolákban egy-egy kellőleg előképzett tanár vezetése mellett általánosságban meg kell honosítani az ifjúsági aerokörök jól bevált intézményét, ahol az ifjúság a repülőmodellezés közben úgyszólván játszva sajátítja el azokat az elméleti és gyakorlati alapismereteket, amelyekre később szüksége van. Az aerokörök megalakításának csak egy lényeges előfeltétele van: minden középiskolában kell legalább egy vezetőtanárnak lenni, aki maga is megfelelő előképzettséggel rendelkezik e téren és igaz megértéssel és önzetlen lelkesedéssel igyekszik a magyar aviatika ügyét előbbrevinni. E célból:

a) a Tudományegyetemen legyenek megfelelő előadások, főleg hogy az érdeklődő fizikaszakos tanárjelöltek kiképezhessék magukat.

b) Budapesten egy kis központi modellezőműhelyt kell létesíteni, ahol többek között a hallgatók gyakorlati útbaigazítást is nyerhetnek és

c) gondoskodni kell ezeknek a hallgatóknak kiképzéséről a motornélküli repülésben is, mert csak így lesznek képesek az ifjúsági aerokörök tagjait a további célok szemelöttartásával helyes irányban kiképezni.

A tervezetnek ez a része minimális anyagi eszközökkel ma is megoldható. Az ifjúsági aeroköröknek az arra alkalmas V—VIII. oszt. tanulók lennének tagjai, de pártoló-tagokként a különös érdeklődést és kivételes rátermettséget mutató III—IV. oszt. tanulók is felvehetők volnának.

2. Az ifjúsági aerokörökben ekként előképzett középiskolai tanulók közül évente mintegy 150—200 legalkalmasabbnak talált tanulót a VII. oszt. elvégzése után következő nagy vakációban talán 3—4 hetes tanfolyamban motornélküli repülő kiképzésben kell részesíteni egy még ezután létesítendő központi telepen. A kiképzés felölelné a repülés elméleti és gyakorlati oktatását és a műhelymunkákra is kiterjedne.

Az érettségi letételét követő nagy vakációban az előző évi tanfolyamon tehetségesnek bizonyult növendékek kiképzését a motorrepülésben talán még folytatni lehet, úgyhogy azután ezek köréből nyernénk azt a jól szelektált és fokozatosan előképzett motoros pilóta-

anyagot, amelyre esetenként szükségünk lesz, ellentétben a mai helyzettel, amidőn a kötelező orvosi vizsgálatról eltekintve, úgyszólván találmokra kell kiválasztani a látszólag alkalmasakat a teljesen képzetlen egyének sorából.

A motornélküli repülőképzés előfeltétele tehát ezek szerint egy központi telep létesítése. Ennek költsége a szükséges felépítményekkel és felszereléssel együtt az előkészítés évében számításunk szerint kb. 58.000 P-re tehető, míg a fenntartási és üzemköltségek évente mintegy 42.000 P-t tennének ki.

Hazánk rendkívül nehéz anyagi helyzetében tisztában vagyunk azzal, hogy az államkincstár a telep berendezésének és az üzemnek költségeit fedezni nem képes. De ez nem ok arra, hogy mégis meg ne valósíttassék. Nálunk lényegesen vagyonosabb és kedvezőbb helyzetben lévő idegen államok is kötelező hozzájárulások révén biztosítják aviaticájuk számára azokat az összegeket, melyek a költségvetés keretében nem nyerhetnek fedezetet, bár a motornélküli repülés állami támogatását sem a békeszerződés, sem a párizsi légügyi egyezmény nem tiltja. Arra viszont gondolni sem lehet, hogy maguk a kiképzendők viseljék a kiképzés költségeit. Ezért úgy véljük, hogy — tekintettel az aviaticához fűződő fontos nemzeti érdekekre — a nehéz gazdasági viszonyok ellenére is a beíratási díjakat kellene intézményesen 90 fillérrel pótlékolni. Ez a megoldás évente mintegy 52.000 P bevételt jelentene és módot nyújtana a központi telep felépítésére, az üzem évi szükségletének fedezésére és évente mintegy 150—200 tanuló díjtalan kiképzésére a motornélküli repülésben, ami számukra egyszersmind kitűnő nyaralást is jelent a számításba vett ingyenes ellátás mellett. Sőt a megtakarításokból még előreláthatólag az intézmény továbbfejlesztése is lehetségessé válnék. Megjegyezzük, hogy a telep egyidejűleg a kísérletek és egyéb központilag végzendő teendők céljait is szolgálhatná, mivel a középiskolai ifjúság kiképzésére csak a vakációk folyamán volna elfoglalva.“ Ez a Szövetség javaslata.

Kár, hogy ez a szép program ezideig még nem valósult meg. Meggyőződésünk az, hogy az elérendő cél érdekében minden gazdasági krízis ellenére is áldozni kell, hogy a motornélküli repülés ezáltal valóban népsporttá fejlődjék. De azzá csak akkor fejlődhetik, ha megfelelő iskolák, elméleti, gyakorlati kiképzés és versenyek révén gondoskodás történik arról, hogy az érdeklődés meginduljon és főként el ne lanyhuljon.

Mintaszerűek ebben a tekintetben a németek szervezetei és az évenkénti német rhöni versenyek, melyek mottója: „a légi vetélkedésben az erőket összemérni, a légjárás fejlődését tudományosan és műszakilag szolgáltni, a fiatalságot derék repülőkké és egész férfiakká nevelni, kik az egyénit egy nagy gondolatnak alá tudják rendelni, ez az értelme és értéke a rhöni vitorlázóversenyeknek“ — bátran a miénk is lehetne.

VITÉZ SZENTNÉMÉDY FERENC

FIGYELŐ

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A német bélvizonyok, az S.A.-lázadás és leverése — A francia nacionalista kormány működése — Anglia felfegyverkezése — A francia-orosz viszony — A keleti Locarno — Barthou keleti útja, revízióellenes nyilatkozata — Bartkou és Anglia — Simon nyilatkozata — Olasz és lengyel álláspont a paktumrendszerben.

AZ UTÓBBI HETEK történetét, hogy ne mondjuk — talán helyesebben — történelmét, két rendkívüli jelentőségű eseménysor teszi emlékezetessé és fogja, úgy hisszük, minden időkre emlékezetessé tenni» Az egyik eseménysor a francia külügyminiszter látogatásainak újabb sorozata, amely öt Bukarestbe és Belgrádba, a két szoros balkáni szövetséges fővárosába, továbbá eddigi utazásai kiegészítése vagy befejezésekképpen Londonba vitte el. A másik, nem diplomáciai, hanem dinamikai szempontból összehasonlíthatatlanul nagyobb fontosságú történelmi eseménysor, a véres német belpolitikai harc, amely Hitler június 30-i müncheni látogatásával robbant ki és a nemzeti szocialista rohamcsapatok vezérkarának, továbbá egynéhány konzervatív, katonai vagy katolikus vezérfőnöknek többé-kevésbbé sommás kivégzésével végződött. Európa további útját e két eseménysor nyomán bekövetkező fejlődés, ezeknek esetleges egymáshoz való kapcsolata fogja végül eldönteni.

Németország belső nyugtalansága már hónapok óta érezhető volt. Létrehozták ezt gazdasági, társadalmi és nem utolsó sorban forradalmi lélektani okok. A német gazdasági helyzet a tél óta — a munkanélküliség állandóan nyilvántartott további csökkenése ellenére — mindig komolyabb lett. Oka ennek az exportlehetőségek összezsugorodása, ezzel kapcsolatban a múlt évi fellendülés okozta ipari túltermelés által produkált raktár-árak gyors növekedése, mely nyomasztóan hatott a piacra, másrészt kényszerítően csökkentette a vállalatok termelését. A megcsökkentett export következtében mind nehezebbé vált Németországnak nyersanyagokkal való alimentálása, ami viszont a termelés fokozatos esését vonta maga után. Ez nemcsak a devizahelyzetet tette kritikussá, hanem az állam jövedelmeit is csökkentette. Mind nehezebbé vált ilyen körülmények között nem egyedül az állami budget fenntartása, hanem a nemzeti szocialista párt katonai alakulatainak és propagandájának anyagi táplálása is. A rohamcsapatok, a Führer barna hadserege, amely az ő szervezőképességének legnagyobb diadala, s amellyel a vértelen forradalmat megvívta és annak gazdasági, társadalmi és politikai álláspontját nemcsak diadalra vitte, hanem végrehajtását is ellenőriztette, mindinkább kezdett teherré válni a nyugodt államkormányzás szempontjából. Hozzájárult ehhez az is, hogy az esetleges újrazkezdődő leszerelési tárgyalások számára a rohamcsapatok léte teher volt, ha nem sikerül a kormánynak ellenengedmények fejében előzetes leszerelésüket keresztülvinni. Az S. A. csapatok mind szűkösebbé váló ellátása, párosulva a vezérek és alvezérek mind elbizakodottabbá váló cézári önkényével, éppen azokra a vállalatokra jelentett növekvő terhet, amelyek pénzügyi segítségével a Führer annakidején létrehozta a mozgalmat, kifejlesztette s amelyek még ma (vagy még tegnap) is pénzügyileg táplálták a nemzeti szocialista szervezeteket. Azt azonban már nehezen bírták ki, hogy éjjel-

nappal kisebb csoportok egyéni akciójának is áldozatául essenek. Annak ellenére tehát, hogy a németországi válság kifejlődése és a lázadás letörése körülményeiben még nem lehet tisztán látni s az események egymásutánját értékelni, ma, amikor megkapóan őszinte hangjával előttünk fekszik Hitler saját beszámolója, amit a német néphez intézett, látjuk, hogy a kancellárnak valóban egész sorozat oka volt az S. A. csökkentésére, vagy akár feloszlására is. Rohm kapitány ezek szerint a rohamcsapatokat mint legális katonai alakulatokat akarta a Reichswehrhez kapcsolni és ennek a száma igen nagy hadseregnek a segítségével a Reichswehr vezetését megszerezni. Ezt Hitler saját akaratából is, de nyilván a Reichswehr vezetőségének merev ellenállása következtében is természetesen megtagadta. Mondják, hogy a rajnai nagyipar vezetői is felvetették a kérdést a kancellár előtt: vagy ne számíton többé rájuk vagy szabadítsa meg őket a barna csapatok növekvő veszedelmétől. Mondják, hogy maga az elnök is követelte az S. A. csapatok megfegyverzését és megrostálását. Hitler ezeknek nem mondott nem-et. Így következett be a Führer bizalmának megrendülésével először az S. A. csapatok táborkari főnökének, a hírhedt Rohm kapitánynak a szabadságolása, rövidebbel azután a rohamcsapatok szabadságolása július hónap folyamára, az egyenruhahordás tilalmával súlyosbítva. Már most akár úgy történt, hogy Rohm és táborkara e parancs végrehajtásának akart ellenszegülni, anélkül hogy nyílt lázadásba kezdett volna a Führer ellen, akár úgy volt, hogy bízva a két és fél millió ember megszervezett erejében és azzal a hatalommal, melyet ez számára jelentett s amelynek öntudatát hízelgő környezete nála még növelni igyekezett, valóban lázadást szított a kancellár ellen, a felől ma már nem lehet kétség, hogy Hitlernek cselekednie kellett. Ezt a veszélyt le kellett győznie, hacsak nem akart elpusztulni a harcban vagy bajtársai foglyává lenni. Azt Röhméknek is tudniok kellett, hogy a Führer népszerűsége és tömegekre ható ereje oly óriási, hogy ellene nem lehet kormányozni Németországban. Tehát vagy el kellett volna tenniök láb alól Hitlert, vagy bebizonyítaniok neki, hogy az ő oldalukon, a tömeguralom felé törekvő és kommunizmus felé hajló radikális szocializmus oldalán fekszik a nemzeti szocialista párt súlypontja, ehhez kell tehát tartoznia Hitlernek is. Ebben az utóbbi esetben a Führer megmentette volna életét, de amint ő maga is hangsúlyozta, már csak bajtársai bábjaként maradt volna kormányon.

A kancellár az utóbbi időben azonban — és ez politikai ösztöne és ítélete élessége mellett szól — mindinkább a nacionalizmus felé hajlott a szocializmussal szemben. Mind közelebb került a Reichswehrhez és mindinkább kabinetje ama tagjainak befolyása alá jutott, akik, mint Schmidt gazdasági miniszter, a kapitalizmus kíméletében és tán átalakításában látták a birodalom megmentését. És nem a vagyonszerző és ezzel a termelést, tehát a munkást is tönkretévő nyaklónélküli szocializmusban. Természeténél fogva Hitler Adolf úgylátszik nehezen tud dönteni. Amikor azonban egyszer döntött, akkor — ezt bebizonyította — hallatlan gyorsasággal és kíméletlenséggel tud akaratanak érvényt szerezni. Viszont a mítosznak, mely személyét körülveszi, köszönhetette, hogy sem a lázadó vezérek, sem a lázadó csapatok nem tudtak vele szemben ellenállást kifejteni, amikor nem lekicsinylendő személyes bátorsággal megjelent körükben. Hitler 1934 június 30-án hajnalban a müncheni Barna-házban és Rohm kapitány wiesseei villájában, a hírek szerint, személyesen fogta el a gyanússá vált S. A. vezetőket. Hetet közülük a pártnak egy ad hoc összeállított vérszótörvényszéke által halálra ítéltetett és rövidesen kivégeztetett. Rohm kapitánynak magának — a kiadott hivatalos közlemények szerint — megadták a lehetőséget, hogy önkézzével vessen véget életének. S amidőn ezt nem tette meg, őt is agyon-

lőtték. Ugyanaznap, amikor a Führer Münchenben pusztította ki a lázadás fészket, a birodalom más városaiban is eltüntették azokat a vezéreket, akik gyanúsaknak látszottak. Berlinben pedig, Göring porosz miniszterelnök vezetése alatt, az ő rendőrsége és a fekete S. S. (Schutz-Staffel) még egynéhány férfit — sőt asszonyt is — végeztetett ki rövid úton, akiknek a Röhm-féle komplotthoz való köze az eddigi adatok figyelembevételével még nem egészen nyilvánvaló. Ezek között első helyen áll Schleicher tábornok volt kancellárnak és feleségének lelövetele lakásukon, Berlin egyik elővárosában. Hitler beszámolója után minden kétségünknek el kell múlnia az iránt, hogy Schleicher szoros összeköttetésben állt Röhmekkel. Hogy fegyveresen ellenállt-e vagy nem s ezért lőtték-e le és hogy vajjon a tábornok tényleg „idegen hatalommal“ konspirált-e Németország érdekei ellen, ez a „hivatalos tényállás“ már nem látszik teljesen kétségen felül állónak. Ez az idegen hatalom állítólag Franciaország lett volna. Az érvek a mellett, hogy Schleichemek ilyen összeköttetései lettek volna, a következők: A tábornok még Reichswehr-miniszter korában magáévá tette azt a tervet, amelyet a Brüning-kormány idejében a francia és német vezérkar állítólag tárgyalt is, hogy a két birodalom katonai szövetséget kössön, amely esetben — mondották a németek — megoszthatják egymás közt a világhuralmat. Schleichemek továbbá voltak összeköttetései azokkal a rajnai nagyiparosokkal, elsősorban Arnold Rechberggel, aki a német-francia együttműködésnek legaktívabb szószólója volt. Ez a Rechberg állítólag most is ilyen közeledésen dolgozott és igyekezett volna Franciaországtól bizonyos koncessziókat elérni arra az esetre, ha sikerül a nemzeti szocialista rezsimet megbuktatni. Végül a politikai viszony a szocialis-radikalizmus felé hajló Röhm és a „szociálisnak“ nevezett Schleicher tábornok között tényleg korántsem volt barátságos. Schleicher francia kapcsolatai mellett szólna, a hivatalos beállítás szerint, még az is, hogy állítólag francia hivatalos körök már hetek óta beszéltek egy Schleicher által végrehajtandó katonai puccsról. Teljességgel eldöntetlenül kell hagynunk, hogy vajjon ezek a pro és contra érvek elegendők-e a való tényállás megállapítására. Mindenesetre Schleichert elpusztították és ezzel a birodalmi kormány hátamögül végérvényesen eltüntettek egy személyi faktort, aki éppen jelleménél és összeköttetéseinél fogva kétségtelenül nem volt veszélytelen a mindenkori német kormányok számára.

Hitler két nap alatt legyőzte a fenyegető forradalmat, még mielőtt polgárháborúvá alakult volna át, ami kétségtelenül bekövetkezett volna, ha a Reichswehr egész erejét és a polgári társadalmat szembe kellett volna állítani a fellázadt rohamcsapatokkal. Hogy Röhmék nem voltak hívek hozzá és szembe akartak helyezkedni kormányzati intézkedéseivel, az kétségtelen. Hogy ebből polgárháború következett volna, az pedig több mint valószínű. Hitler történelmi érdeme marad, hogy ettől a német népet megkímélte.

De bármennyire igazoltnak látszik is Hitler fellépése (habár a módja nem is) a rohamcsapatok lázadó vezérei ellen, a világ közvéleménye kevés kivétellel ismét alkalmat talált arra, hogy élesen állást foglaljon Németország ellen. Hozzájárult ehhez az is, hogy a lázadás leverésének történetéről, okairól és áldozatainak számáról a Német Birodalom területén levő külföldi laptudósítók semmiféle szavahihető információval nem látták el, aminek következménye az volt, hogy a legvadabb rémhírgyártás folyt Németország és a mai német uralkodó rendszer rovására. Viszont nincs parlamentáris demokráciája a világnak, amelyben oly mennyiségű és hevű beszéddel próbálnák a felelős vezetők propagandisztikusan befolyásolni mind a belső, mind a külső közvéleményt a kormányzat cselekedeteiről vagy tétlenségéről,

mint éppen a Harmadik Birodalomban. Ezek a beszédek aztán hol jól sikerülnek, hol kevésbé jól. A német külpolitikának további alakulására alapvető fontosságúnak látszik — a jobban sikerült beszédek közt — Hitler helyettesének, Hessnek Königsbergben elmondott és ismét békés hajlamokat hangoztató szónoklata, amelyben a világ frontharcosait hívja fel a béke megalapozására és létrehozására. Nyilván ez a hangnem adja meg a közeljövőben a német politikának az irányát, hiszen ahhoz a rendcsináló munkához — az S. A. feloszlatásához, illetve 70 percenttel történő redukciójához, a pártnak kétes elemektől való megtisztításához, valamilyen gazdasági jólét helyreállításához, a szociális egyensúly biztosításához, amit az elégedetlen és talán ismét a kommunizmus felé hajló elemek veszélyeztetnek — a rendszernek feltétlenül szüksége van külső békére, a mai feszültség enyhülésére. Ma a kancellár, pillanatnyilag kissé megtépzott mítoszán kívül, amit tragikusan férfias hangú beszámolója talán visszaszerezhetett neki, személyes tekintélyére és a birodalmi véderőre támaszkodik. Politikáját tehát kétségtelenül erősen fogja befolyásolni a Reichswehr generálisainak elgondolása. Ez nem teljesen azonos az úgynevezett konzervatívizmussal, de nem áll távol a kapitalista nagyipar felfogásától és így valószínűnek kell tartani, hogy Hitler az evolúciót kormányán belül ebben az irányban fogja keresni. Hogy ez összeütközésre vezet-e majd kormánya és a nemzeti szocialista párt radikálisabb, forradalmi elemei közt, az más kérdés, ez a kancellár akaratainak és elhatározásának erejétől függ. Bizonyos azonban, hogy a Reichswehr békét akar és ha ezt a békét a katonai egyenjogúság elérésével biztosítani tudja, akkor Németország élesén offenzív békepolitikájával sikert ért el. Ha ugyanakkor a belső rendet is fenn tudja tartani és módszereinek enyhítésével a gazdasági bojkottot áttörni, akkor nem lehet benne kétség, hogy ismét egy feltörekvő ütemben fejlődő Németország fog nagy politikai súlyú szerepet játszani Európá sorsában.

SZINTE EZEKKEL az eseményekkel párhuzamosan fejlődött ki a kiöregedett múlt generáció egyes kiváló embereiből alakult francia nacionalista kormány offenzív és erősen támadó élű, úgynevezett békepolitikája. Franciaországnak az együttműködésre alapított Briand-i politikája abban a mértékben alakult át katonai szövetségeket kereső offenzív politikává, amilyen mértékben a nacionalista Németország megerősödött és követelte nem is annyira a békeszerződések revízióját, mint a katonai egyenjogúságot éppen a békeszerződések alapján.

A németellenes, a Német Birodalmat bekerítem igyekvő akció jegyében és a regionális hasonló biztonsági szerződések megkötése érdekében folyt le a temperamentumos, agilis, háborúelőtti mentalitású, de nem klaszszikus tapintatú francia külügyminiszter balkáni látogatása is. Franciaországnak a német gazdasági és politikai expanziós törekvésekkel szemben, amelyek már igen nagy megértéssel találkoztak, ha nem is Csehországban, de Romániában és Jugoszláviában, szüksége volt arra, hogy a bizonytalanná váló szövetségeseket, ha kell, áldozatok árán is, de nyilvános manifesztációkkal magához láncolja. Ezt a helyzetet mind Bukarest, mind Belgrád nem megvetendő ügyességgel ki is használta. A bizonytalanná vált szövetségi hűség megerősítésére az erősen impresszionálható és kissé talán megijedt Barthou — azért nyilván nem a francia kormány felhatalmazása nélkül — hajlandó volt a legkülönbözőbb áldozatokra. Valószínű, hogy vérmérséklete és szónoki képessége messzebb ragadtatták a Quai d'Orsay vezetőjét, mint az elérendő francia célok érdekében feltétlenül szükséges lett volna. A román környezet felvillanyozó hatása következtében Barthou, egész feleslegesen, Franciaország katonai segítségét helyezte kilátásba Romániá-

nak, ha területének akárcsak egyetlen négyzetcentiméterét veszély fenyegetné. Rideg fenyegetéssel foglalt állást Barthou az ellen a békés revízió ellen, amelyet a Franciaország által is aláírt és szentesített népszövetségi Egyezségokmány kilátásba helyez minden tagállamnak és amely a legyőzötteknek, akikre a békeszerződéseket rákényszerítették, egyetlen jogos reménye arra, hogy a mai nemzetközi állapotok és nemzetközi jog mellett is a tárgyalások útján létrehozott békét kereshessék és szorgalmazzák. Ugyanilyen légköri hatásnak volt tulajdonítható, hogy Barthou, a történet-tudós és a művelt ember, úgy állította be a háború utáni területváltozásokat, mintha Erdély már előbb is Romániához tartozott és most csak visszatért volna az anyaállamhoz. Hogy ezek a kijelentések Magyarországon jogos és méltó felháborodást keltettek, az nem lephetett meg senkit. Franciaországon és a kisantant államain kívül a világ minden más államának sajtója többé-kevésbé megértéssel regisztrálta a magyar parlament, a magyar kormány és a magyar közvélemény ünnepélyes tiltakozását. Az viszont, hogy a francia külügyminiszter a revízió ellen foglalt állást, nem lephetett meg senkit, aki a harmadik köztársaság háború utáni politikáját ismeri és tudja, hogy az ma is, mint 1919 óta mindig, a békeszerződések sérthetlenségén és a szövetségesek iránti hűségen épült fel. Ezen a szilárd tényen semmiféle magyar politika, a franciabarátságna még oly lelkes keresése sem változtatott volna. Ellenkezőleg, az a tény, hogy a magyar revíziós propagandának immár nemcsak Angliában, hanem Franciaországban is tényleges sikerei voltak, hogy a francia közvélemény egyes tényezői kezdték belátni a trianoni békeszerződés helytelenségét, fokozottan megerősítette az ellenállást. Azok részéről, akiknek veszélyeztette a zsákmányát ennek a gondolatnak a terjedése, csak még erősebb akciót váltott ki abban az irányban, hogy a francia kormányt kérlelhetetlenül rideg visszautasító álláspont nyílt kifejtésére bírják. Ez történt Bukarestben, ahol Barthou szabadon beszélt — élesen, kellemetlenül, nem franciás tapintattal, ez történt Belgrádban két nappal később, enyhébben, diplomáciai nyelven: itt Barthou már papírlapról olvasta fel nyilatkozatát. Magyar szempontból ezekből az eseményekből kettős következtetést vonhatunk le. Egyrészt azt, hogy a békés revízió ideje még nem érkezett el, tehát ennek előkészítésén más módon, más eszközökkel kell tovább fáradoznunk, másrészt azonban minden hevesvérű temperamentumos kitöréssel szemben a magyar külpolitikának továbbra sem szabad magát franciaellenes irányban befolyásoltatni, hanem igyekeznie kell Franciaországgal a legkorrektebb, legjobb viszonyt fenntartani. A keserűségnek, a „ressentiment“-nak egy nemzet külpolitikájában nincsen helye. Minden jel arra vall, hogy amint Franciaország a mai helyzetben nem fogja kényszeríteni a kisantantot arra, hogy nekünk területi koncessziókat tegyen, úgy Anglia és Olaszország sem fognak bennünket kényszeríteni arra, hogy a mai helyzetben a kisantant rendszeréhez csatlakozzunk, anélkül hogy — ahogy az angol sajtó legtekintélyesebb orgánjai kifejtették — a ránk erőszakolt béke helyébe a tárgyalások útján megkötött új béke lépne.

A regionális paktumok politikájának, a varsói, prágai, bukaresti és belgrádi látogatásoknak előkészítése után Franciaországnak szüksége volt arra, hogy kifejtsen politikájának alapelveit a brit kormány előtt és megszerezze Nagybritannia hozzájárulását ehhez a politikához. Ez a politika a leszerelési egyezmény létrejöttének a megakadályozására irányult, hiszen a francia vezérkar minden olyan egyezménytől idegenkedett, amely, ha még oly enyhe fokozatban is, a francia hadsereg fokozatos leszerelését, tehát hadijerejének csökkentését vette célba. Ennek a politikának sikerült megnyerni Angliát mindaddig, amíg Németország ki nem lépett a Népszövetségből és ott nem hagyta a leszere-

lési konferenciát. Ez a lépés rövidesen bebizonyította az angol államférfiaknak, akik a megegyezés útját keresték, hogy ha ez a cél, akkor a francia politika helytelen úton jár. Nagybritannia szempontjából ennek kettős következménye volt. Egyrészt ismét bekövetkezett egy enyhe politikai közeledés Németországhoz, másrészt rájöttek arra, hogy ha Anglia fenn akarja tartani a kontinensen azt a döntőbírói szerepet, amelyre nemcsak történelmi joga van, de amely az emberiség békés fejlődése érdekében kötelessége is, akkor védelemképes és latbavethető légi hadseregére van szüksége. Az új angol politika a múlt év ősze óta a felszerelés jegyében áll, és mindaddig, amíg az angol légi flotta el nem éri a kitűzött erőt — mai erejének megkésztetését és ezzel a világ légi flottái között a második helyre nem érkezik el, Nagybritannia nem fog döntő súllyal beleavatkozhatni az európai államok viszállyaiba. Igyekezhetik ugyan barátságosan közvetíteni, az ellentéteket enyhíteni, de akaratát semmilyen irányban sem fogja nyilváníthatni, tehát csupán a brit politika régi elveit fogja ismételten leszögezni. Az offenzív francia politikának egyik első lépése volt a Németországtól eltávolodó orosz szovjet érdeklődését és barátságát megnyerni. Ez tavaly őszi óta, amikor Herriot Moszkvában látogatást tett, sikerült is. Amint a kommunizmus elpusztítása és üldözése kifejlődött Németországban, valamint Japán terjeszkedése következtében a Szovjet távol-keleti helyzete bizonytalanná vált, abban a mértékben kereste Moszkva Franciaország barátságát, hogy Törökország és Franciaország segítségével biztosítsa nyugati határainak nyugalmát. Ezt azzal a meg nem támadási paktumrendszerrel, amelyhez most legutóbb a kisantant két állama, Csehország és Románia csatlakozott s amelynek részesei Lengyelország és a balti államok is, relatíve biztosította is. Ennek a kiépítésében Franciaország keze már erősen benne volt és az utóbbi hónapokban Moszkva és Páris politikájának parallelizmusa mindjobban erősödött. Együttjárt ez természetesen a francia-lengyel viszony elhidegülésével és a német-lengyel viszony megerősödésével. Ahhoz azonban, hogy úgy Franciaország, mint Szovjetország biztonságban érezzék magukat — ez a biztonsági elv pedig mindkét állam politikájának alaptétele — szükséges, hogy rendszerükhöz megnyerjék Németország hozzájárulását is. Bármely ponton bomlik ugyanis meg az európai békefront egysége, Oroszország el lehet készülni arra, hogy a megzavart hullámok elérjék nyugati határát és védekezésre kényszerítik. Ez az állapot pedig gyengítené a Szovjet védelmi helyzetét a távol-keleti fronton és biztatásul szolgálna Japánnak kelet-sibériai orosz pozíciók elfoglalására. Így jött létre a keleti Locamo gondolata. Ez regionális, kollektív biztonsági egyezmény lenne, amelyben Szovjetország, Lengyelország, Németország, Csehország, Litvánia, Lettország és Észtország lennének együtt. A teljes viszonyosságon alapulva garantálnák egymás határainak biztonságát, bármely oldalról jövő támadás ellen épűgy, mint a Locamopaktum a Rajna vidékére nézve. A francia-orosz eredeti elgondolás szerint Franciaország szintén csatlakozott volna mint garáns. Barthou azonban Londonban merev ellenállásra talált ezen gondolat ellen: Nagybritannia csak úgy volt hajlandó támogatni a tervet, ha a Keleti és Nyugati Locamo egymástól függetlenek maradnak és kizárólag ugyanazon régió hatalmait vonják bele.

Ismerve a britek húzódozását attól, hogy a locarnói szerződésen túlmenő garanciális kötelezettségeket vállaljanak a kontinensen, Barthou nyilván eleve lemondott ennek a megnyeréséről és minden erejét, meggyőzőségi tehetségét arra koncentráta, hogy Franciaország céljainak békés voltát bebizonyítsa s azt, hogy a regionális paktumok terve beilleszthető a népszövetségi Egyezségokmány keretébe. Nagybritannia ugyan nem sikerült sem további kötelezettségek vállalására, sem közös katonai akció előzetes megbeszélésére megnyerni. Sikerült viszont — és előre-

bocsátjuk, itt a siker kölcsönös — elérni azt, hogy Nagybritannia, bár maga, mint kifejtettük, semmiféle részt, sem aktív, sem passzív szerepet nem vállal a tervezett egyezményben, nem barátságosan a keleti Locarno irányában, feltéve, hogy annak egyenlő jogon minden érdekelt állam — tehát Német- és Lengyelország is — tagja lesz, hogy minden résztvevő számára a jogok és kötelezettségek a teljes kölcsönösségen alapulnak és az aláíró felek egyenjogúsága előzetesen biztosított. Abból a kommentárból, amit a látogatás utáni alsóházi vitában Sir John Simon külügyminiszter a látogatás eredményeihez fűzött, arra lehetne következtetni,—itt van Nagybritannia sikere — hogy Franciaország Németországnak a keleti Locarno-hoz való csatlakozása ellenében hajlandó a birodalomnak a felfegyverkezésre való jogát elismerni, tehát katonai egyenjogúságát gyakorlatilag is biztosítani. Nagybritannia, úgy látszik, komoly reményeket is fűz ennek a rendszernek keresztülviteléhez, ha sikereket nem vár is a legközelebbi jövőben. Nem kicsinylendő eredmény a francia politika szempontjából az sem, hogy Nagybritanniának immár nincsen ellenvetése Szovjetországnak a Népszövetségbe való felvétele ellen sem. Sőt Simon külügyminiszter kijelentése szerint, örömmel látja Szovjetországot Genfben.

A francia egyezménytervezetek szerint a keleti Locamót még egy középtengeri Locamónak kellene kiegészítenie, amelynek létrejötte a franciaolasz megegyezéstől függ. Olaszország a keleti Locamo ügyét valószínűleg ugyanúgy nézi, mint Nagybritannia: ha Németország és Lengyelország hajlandók csatlakozni és feltételeik elfogadásra találnak, Olaszország nemigen fogja ellenezni ennek létrejöttét, bár lényeges eredményt ezektől a tervektől nem vár. A Német Birodalom eddig a legmerevebben ellenséges volt a keleti Locarno gondolatának elfogadásával szemben és, épúgy mint Lengyelország, helyesebbnek tartotta a kétoldalú egyezmények kötését multilaterális szerződések helyett. Hogy vájjon Berlinnek a kilátásba helyezett katonai egyenjogúság — amennyiben ez a kilátás komoly biztosítékon alapszik — elegendő-e álláspontja feladására, azt csak a legközelebbi hetek vagy hónapok fogják megmutatni, ha az ellenértékek egész sora világosan fog Németország előtt állani. Lengyelország számára bizonyára nem elegendő ez a kölcsönösségi és egyenjogúsági garancia, mert nem ad számára semmit, amivel már ma nem bírna, ellenben veszélyeket hozhat számára. Nyitva marad tehát a kérdés, hogy a varsói kormányt milyen eszközökkel és engedményekkel fogják megnyerni a keleti Locamo gondolatának. A francia terv betetőzése pedig a különböző paktumcsoportok közötti kölcsönösségi viszony helyreállítása és egész Európának egy nagy biztonsági paktumszervezetbe való beállítása lenne. Ha megelégednek olyan foghíjjas szervezettel, mint amilyen a Balkán-paktum, amelyet a fenntartások egész légiója tesz tulajdonképpen életképtelenné, akkor talán sikerülne is létrehozni a paktumrendszereket. Ebben az esetben kérdés csak az, milyen gyakorlati eredményt jelent ez a paktum-infláció? Ha nem előzi meg ezeknek a különböző paktumoknak a létrejövetelét az a béke, amit az angol sajtó és nem kisebb közéleti férfiú, mint pl. Lord Reading, volt indiai alkirály és volt külügyminiszter úgy nevezett, hogy „negotiated“ — tárgyalások útján létrejött — béke, akkor nézetünk szerint a természetellenes status quo stabilizálására irányuló minden ilyen rendszer csupán kártyavár marad belső érték és erő nélkül. Így ideig-óráig lehet ugyan a mai hatalmi helyzetet biztosítani, de a békét, nyugalmat és biztonságot a kontinens számára nem sikerül elérni.

GAZDASÁGI SZEMLE

Az új termés értékesítése — Magyarország külkereskedelmi szerződése — Az olasz, osztrák, román, szerb, cseh viszonylatok — A német gazdasági helyzet nehézségei — Magyarország gyapjúellátása és a német vásárlások — A tétlen arány

EURÓPA GAZDASÁGI HELYZETE legutóbbi szemlém megjelenése óta különösebb javulást nem tudott felmutatni, csupán egyes mezőgazdasági termékek, így elsősorban a búza igen jelentős áremelkedése jelent biztató momentumot a termelés szempontjából. Ez viszont az aszályos időjárás rossz terméskilátásaira vezethető vissza és általában a termés mennyiségének csökkenése ellensúlyozza az ár javulását, úgy hogy a mezőgazdasági termelés rentabilitását csak vidékenként — ahol elég csapadék volt — emeli jelentősen, míg az aszályos vidékek gazdái a magas búzaárból nem sok hasznot fognak húzni. Nyílt kérdés ma még, hogy a takarmányfélék terméseredménye az állatárakat hogy fogja befolyásolni, ami pedig a mezőgazdasági termelésnek szintén igen lényeges faktora és így a magyar gazdasági élet közeljövőbeli alakulása és az állampénztár ezzel összefüggő jövődó helyzete tekintetében ma még alig lehetne jövődölésekbe bocsátkozni. Azt hiszem, a mezőgazdaság folyó esztendejét alig lehet majd egységesen jellemezni, mert ha lesznek is jelentős termelési felesleggel záró gazdaságok, sőt talán egész vidékek is, sokhelyütt az esztendő egyenesen ínségesnek lesz mondható és az államkincstár igénybevitelével kell majd segítséget nyújtani. Reméljük, hogy a költségvetés rejt magában annyi tartalékot, hogy kellemetlen meglepetéssel ne kelljen számolnunk, de az már viszont alig remélhető, hogy a forgalomnak az elmúlt év utolsó két hónapjában megindult élénkülése folytatódjék és az állami bevételek jelentős emelkedését okozhassa.

A terméseredmény mellett egy másik, talán éppen olyan fontos faktora a termelésnek az értékesítés kérdése. Minthogy pedig a kölcsönös elzárkozás káros, de úgyszólván általánossá vált rendszere mellett ez már nem többé a kereskedelem ügyességének, hanem az államközi kereskedelmi szerződéseknek a kérdése, érthető érdeklődéssel kíséri a közvélemény a kormány ezirányú tevékenységét. Ezúttal az érdeklődés nemcsak helyi jellegű, mert főleg a német, olasz és osztrák kereskedelmi szerződésekkel kapcsolatban a külföldi sajtóban bíráló, sőt ellenséges hangú közlemények jelentek meg, amelyek a magyar kormányt azzal vádolták, hogy gazdasági intézkedéseiből politikai elfogultságot enged érvényesülni és különböző mértékkel mér az egyes szerződő államok külpolitikai orientációja szerint. Nem lesz érdektelen talán a magyar kormány az utóbbi időben kifejtett külkereskedelmi tevékenységét, illetve követett gazdasági politikáját ebből a szempontból megvizsgálni.

Az olasz-magyar és osztrák-magyar ú. n. római szerződéseket előkészítő tárgyalások a magyar búza értékesítésének szolgálatába állítottak. A cél az volt, hogy minél nagyobb mennyiség exportját tegyék lehetővé minél előnyösebb áron. Hogy mennyire nem politikai szempontok irányították a tárgyaló feleket, azt világosan mutatja az is, hogy csak ilyen hosz-

szantartó tárgyalás után sikerült megegyezniük, és hogy, bár mindkét állam búzabehozatalra van utalva és így nekik a magyar búza átvétele különösebb áldozatot nem jelentett, Magyarországnak ipari téren mégis engedményeket kellett tennie. A római szerződések lényegükben az eddigi árukompensációs rendszer bizonyos fokú továbbfejlesztését jelentik. Olaszország 1 millió q búza megszabott áron való megvásárlására kötelezte magát és még egy második millió q búzára opciót szerzett. Ha ezt az opciót nem gyakorolná, ennek a búzamennyiségnek más piacokon való elhelyezése során a szerződésben megállapított árhoz képest adódó netáni veszteségért Magyarországot kárpótolni fogja. Ezzel szemben a magyar ipari behozatal eddigi olasz kontingenseit részben felemeltük és néhány új ipari behozatali kontingenst állapítottunk meg Olaszország javára.

A római tárgyalások közben következett be az olasz élőállat-vámok jelentős felemelése és a tájékozatlan közvélemény ezt úgy fogta fel, mint egy meglepetésszerű barátságtalan gesztust Magyarország irányában. Kétségtelen, hogy ez a vámemelés nem érinti kellemesen a magyar állattenyésztést, de meg kell állapítanunk, hogy nemcsak nem ért váratlanul bennünket, hanem az erre vonatkozó megbeszélések még az elmúlt év augusztusában kezdődtek. A vámemelés tehát Magyarország és a többi érdekelt államok előzetes hozzájárulásával történt és életbeléptetése csupán véletlenül esett egybe a római tárgyalásokkal.

Ausztria 2-2 millió búza beengedésére kötelezte magát, amiből 500.000 q liszt formájában exportálható. Ezek a számok a megelőző évvel szemben alig jelentenek változást, mert a tavalyi 750.000 q-ás lisztkontingens úgy sem volt kihasználható. Mindkét viszonylatban sikerült az előző évi árszinttel szemben jelentősen magasabb búzaárat biztosítani. Ha a katasztrofális szárazság folytán várható rossz termésre való tekintettel bekövetkezett áremelkedés a szerződésnek ezt az előnyét paralizálta is, az érte hozott áldozatokat nem kifogásolhatjuk, mert a delegáció ilyen mérvű áremelkedésre nem számíthatott. Szomorúan jellemző, hogy még a körülbelül 100%-kal emelkedett búzaárak is csak jó termés mellett biztosítanák az agrártermelés rentabilitását, amire az idén, sajnos, semmi remény sincs.

Úgy az olasz, mint az osztrák kompenzációs szerződés nyitva hagyja az utat arra, hogy Magyarország más államokkal is szabadon szerződhesse áruforgalma tekintetében. Amint látni fogjuk, nem lehet panasz e tekintetben a magyar kormány liberalizmusa ellen. Még a kisantant államok közül is — holott ennek az államszövetségnek az éle köztudomásúlag Magyarország ellen irányul és a nemzetközi politikában ez állandóan a napnál is világosabban dokumentálódik — Romániával évek óta élénk áruforgalmat bonyolítunk le dacára annak, hogy az árukompensáció, mindkét ország agrárjellege folytán, sokszor csak nagy nehézségek árán létesíthető. Ugyanígy Jugoszláviával is érvényes kereskedelmi szerződésünk van, sőt bár árukompensációs szerződésünk május 10-én lejárt, az annak megfelelő behozatali engedélyeket a magyar kormány azóta is éppúgy kiadta, mintha a szerződés már meghosszabbított volna. Ez világosan mutatja, hogy a magyar kormány még azokat a súlyos okokat sem engedte Jugoszláviával szemben folytatott gazdasági politikájában érvényesülni, amelyek a sorozatos határincidensekkel kapcsolatban a Népszövetségnél legutóbb benyújtott panaszának alapul szolgáltak. Az egyetlen állam, amely pedig egyik legtermészetesebb fogyasztópiacunk lehetne, de amellyel komoly gazdasági forgalmat kiépíteni eddig nem sikerült, Csehszlovákia. Minthogy a kisantant államok közül kétségkívül ez rendelkezik a legnagyobb publicitással a nemzetközi sajtóban, a magyar kormány gazdasági politikája ellen

emelkedő hangokat is nyilván a semmiképpen sem kielégítő csehszlovák-magyar gazdasági forgalomra kell visszavezetni.

Csehszlovákia mezőgazdasági behozatalra szoruló ipari állam létére évek óta agrárprotekcionalista politikát űz és piacait általában zárva tartja az agrártermékek behozatala előtt. Ha pedig a természetszerűleg adódó termelési hiány a behozatalt elkerülhetetlenné teszi, úgy politikai szövetségesei, a kisantant két másik agrárjellegű állama felé nyitja meg sorompóit. Magyarország irányában — ezt nyugodtan mondhatjuk — a hivatalos csehszlovák gazdasági politika nem sok megértést tanúsított a múltban, de nem látjuk egy kedvezőbb álláspont kialakulásának jeleit a jövőre nézve sem. A magyar kormány külkereskedelmi politikája a „do ut des“ alapján áll, aminek ellenében Csehszlovákia velünk szemben a „da ut des“ princípiumát akarja érvényesíteni, amikor nem engedi be a magyar agrárcikkeket, ellenben ipari és bányatermékeinek a magyar piacot vindikálja. Dacára ennek, most záródtak le a tárgyalások a két állam között egy néhány hónapra szóló szerény keretű árukompenzációs megállapodás létesítése tárgyában. Mindössze 50—55 millió csehkoronás magyar kivitelről van szó, amely részben befagyott cseh követelések ellenében történék, nagyobb részt pedig szén-, koks- és fabehozatalban találna kompenzációt, úgyhogy a cseh gyáriparnak ebből az összegből mindössze kb. 20% jutna. A cseh álláspont intranzigens volta következtében Magyarország magas kalóriájú szén-szükségletét Németországban, Lengyelországban és az anatóliai szén-medencében volt kénytelen fedezni, mert a cseh kormány nem engedett be a határon annyi magyar búzát, amennyivel a szén-szükséglet kompenzálható lett volna. Jellemző a magyar álláspont elfogulatlanságára, hogy a kormány ennek dacára a Csehszlovákiával való megegyezés esetére egy szerény szén-, illetve koks-behozatali kontingenst tartalékolt Csehszlovákia részére. A cseh-osztrákkal parallel Bécsben folyt cseh-magyar kereskedelmi tárgyalásokról az a hír röppent világgá, hogy Csehszlovákia a római egyezményhez quasi partnerként való csatlakozásról tárgyal. Ennek a téves hírnek nyilván az lehetett a kiinduló pontja, hogy Ausztria ugyanolyan nyílt preferenciákat kért Csehországtól, amilyeneket a stresai megállapodás alapján lengyel és olasz vonatkozásban már biztosított magának. Azonban ez és általában az egész csehszlovák tárgyalás a római megállapodásokkal semmiféle összefüggésben sem állott.

A román-magyar áruforgalmi megállapodás időközben meghosszabbított oly árukompenzáció alapján, amely szerint magyar exportból befolyó összegek 50%-a román fűrészáru, 17%-a tűzifa és 33%-a petróleumbehozatalunk ellenértékének kiegyenlítésére szolgál. Románia behozatali kontingense 20.000 vágón tűzifában és 7000 vágón fűrészelt fenyőfa anyagban állapított meg, amely utóbbi 1000 vagonnal emelkedik, ha bizonyos kilátásba vett magyar ipari export megvalósítható lesz. A cseh-magyar áruforgalommal kapcsolatban előadottak már magukban is elég bizonyítékot szolgáltatottak a magyar gazdasági politika liberális felfogása mellett. Ennek dacára nem érdektelen talán annak felemlítése, hogy a kb. 25—30.000 vagonra rügő magyar puhafa-fűrészáru szükségletből csupán 14.000 vagont szerzünk be Ausztriából, amely kontingens bizonyos körülmények között 1000 vagonnal emelkedhetik. Ezzel szemben 7000, illetve esetleg 8000 vagont veszünk át a kisantantbeli Romániától, és 2000—6000 vagont rezerváltunk a másik két kisantantbeli állam részére. Pedig az osztrák-magyar áruforgalom lebonyolításának állandó gondját képezi az, hogy nem tudunk annyi osztrák árut importálni, hogy a megállapodásszerű 1½:1 arány betartható legyen, tehát magától értetődő volna, hogy a puhafa-fűrészáru-szükséglet kielégítése teljes egészében Ausztriának jusson. Annál inkább

volna ez érthető, mert Románia agrárjellegénél fogva, Csehország pedig a már ismertett gazdasági politikája folytán mint a magyar agrárcikkek piaca nem is igen jöhetnek szóba.

A KORÁBBAN már ismertett német-magyar áruforgalmi megállapodással kapcsolatban megemlíthetjük, hogy az olajos magvak tervezett kivitele a folyó évre meghiúsultnak látszik, mert a németek által ajánlott ár túllalacsonynak bizonyult. Ehhez képest a gazdák csak annyi mag termelésére vállalkoztak, amennyit a magyar gyárak — amelyek magasabb árat fizetnek — feldolgozni tudnak. Érdekes, hogy ennek a szerződésnek, amelyet egyes külföldi sajtóorgánumok szintén politikai háttérrel gyanúsítottak — éppen az a része hiúsult meg a rentabilitás reális mérlegelése következtében, amely katonai célokra is felhasználható anyagokra vonatkozott. Jól tudjuk, hogy ahol a politika irányítja a termelést, ilyen esetekben a rentabilitás nem szokott döntő szerepet játszani, valamint az ár körül sem szokás takarékoskodni.

A németországi véres események a birodalom gazdasági helyzetére terelték a közfigyelmet, mert nagyon valószínű, hogy a letiprott ellenzéki megmozdulásnak a mélyén gazdasági és szociális okok is meghúzódtak. A megbízható adatok hiányossága nagy óvatosságra int a német gazdasági helyzet megítélésében, a valószínű problémákat mégis magunk előtt látjuk. Szociális téren az egyik legutóbbi adat szerint 2.8 millióra tehető munkanélküli tömeg már magában véve is súlyos gondot okoz, ha ez a szám az egy év előtti mélyponttal szemben 3.2 milliós csökkenést jelent is. Ezenkívül idesorolható az a csalódás, amelyet a munkástömegekben az üzemi tanácsok uralmának megszűnése és az üzemtulajdonosok jogainak helyreállítása okozott, valamint az is, hogy az elhelyezett munkanélküliek foglalkoztatása nagyrészt a munkaidő és kereset csökkenését jelentette az eddig is munkában állókra nézve. Ugyanígy csalódás érte a mezőgazdasági lakosságot is azzal az elhatározással, amely az agrárnépességnek ipari munka vállalását eltiltja. Erre a korlátozásra az ad okot, hogy az új német parasztorokörösödési törvény hatásaként, amely a testvéreket az örökösödésből kizárja, a föld nélkül maradt parasztságnak a városokba való özőnlése volt észlelhető. Kétségtelen, hogy ezek a csalódások nem volnának elégségesek komoly ellenzéki mozgalom kihozásához, de egyéb politikai és gazdasági okok mellett bizonyos hangulatrontó hatást mégis gyakoroltak. Sokkal súlyosabbnak látszanak azonban a gazdasági problémák, amelyek a hiányos és kevésbé áttekinthető és ellenőrizhető adatokból is kiérezhetők. Nyilvánvalóan vezető szerepet játszik ezek között a német külkereskedelmi forgalom súlyos válsága és ennek folyamányaként a birodalom devizahelyzetének rohamos romlása és az egyre fokozódó anyagihiány. Még néhány héttel ezelőtt a vezetők nyíltan beszéltek a közlő újabb válsághullámról, amelyet kiállani és leküzdeni nehéz, de hazafias feladat lesz. A helyzet további romlására mutat néhány félreérthetetlen gazdasági intézkedés és a pótanyagok gyártására való új berendezkedés mellett az, hogy taktikát változtatva ezt a válságpropagandát nemcsak beszüntették, de a gazdasági bajok emlegetését szigorúan eltűtötték és mint defetizmust üldözik.

A német külkereskedelmi mérleg az év első negyedében az elmúlt év első negyedének 175 milliós aktívumával szemben 136 milliós passzív egyenleggel zárult, a romlás tehát több mint 300 millióra rúg. Ha pedig az év első öt hónapjának eredményeit tekintjük, azt látjuk, hogy az év eleje óta a bevétel 150 millióval emelkedett, a kivétel pedig 160 millió márkával csökkent, a kereskedelmi mérleg romlása tehát az év eleje óta számítva is meghaladja a 300 millió márkát. A birodalom deviza- és aranykészlete ugyanezen idő alatt 260 millió márkával csökkent és soha sem látott alacsony szintet

ért el. Hogy milyen súllyal esik ez a kérdés latba Németországban, azt akkor látjuk, ha meggondoljuk, hogy a birodalom négy év előtt még háromnegyed milliárd márka értékű élelmiszert hozott be. Hogy ezt megfizethesse, a kb. 3 milliárd értékű nyersanyagbehozattal szemben 4 milliárd értékű iparcikket és bányaterméket exportált, tehát kiviteli feleslege egy milliárd márka körül mozgott. Ebből a feleslegből vásárolt élelmiszert és fizette adósságai szolgálatát. A német kivitel elsorvadásának okai között szerepel a valutáris kérdés is, azután az orosz vásárlások elmaradása, továbbá a birodalommal szemben sokféle mutatkozó többé-kevésbé nyílt bojkott, amely utóbbiak nyilván a birodalom politikai átalakulásával függnek össze, a fémbehozatal emelkedése és fémgyártmányok kivitelének csökkenése viszont a hadiipar termelésének fokozódását teszi valószínűvé. Az elmúlt év élelmiszerbehozatala már egynegyed milliárd körül mozgott csupán, mert nem volt mivel megfizetni a behozatali szükséglet árát, tehát a birodalom, ha mint a franciák állítják, fegyverkezik, úgy ezt az élelmiszeradagok csökkentése árán tette már az elmúlt évben is. És ha a kivitel csökkenésének okain nem tudnak változtatni, a németeknek a készletek valószínű kiapadásával s az őszi hónapokban komoly nehézségekkel és főleg igen sanyarú téllal kell számolniok.

Nyílt kérdés, hogy a márka külföldi értékelésének sorsát a folyton romló kereskedelmi mérleg mellett a birodalom rendkívül kedvezőtlen devízahelyzete miként fogja befolyásolni. A hivatalos kormánykörök mindaddig a devalváció ellen nyilatkoztak, csak Schwerin von Krosigk gróf pénzügyminiszter említette egy nyilatkozatban a márka leértékelésének lehetőségét, mint külkereskedelmi politikai sakkhúzást. Kérdés, nem fognak-e a kivitel emelése érdekében erre a lépésre rákényszerülni. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen pénzügyi operáció néhány hónap előtt a siker több valószínűségével, illetve kevesebb inflációveszéllyel lett volna keresztülvihető, mint ma, amikor már nyíltan kell fellépni az árurejtegetők és erélyesen védekezni az árak felhajtása ellen. Ebben a nyugtalan légkörben, az áraknak az áruhiány folytán is felfelé törő irányzata mellett, kiszámíthatatlan, hogy a pénzláb megbolygatása milyen hatásokkal járna és a felszabaduló tömeghisztéria hol volna megfékezhető. Ezenfelül figyelembe kell venni ennek a kérdésnek az elbírálásánál a német fizetési mérleg másik oldalát is, ahol a legjelentősebb tételt a külföldi adósságok szolgálata képezi. Egyes hitelező államoknak, így elsősorban Angliának és az Egyesült Államoknak az aranyalapról való letérése folytán a külföldi adósságok összege és szolgálata márkában jelentősen csökkent, de elenyészik ez a csökkenés, amint Németország maga is letér az aranyalapról. Ugyanígy megdrágulnak ez esetben a behozott nyersanyagok, tehát megdrágulna maga a termelés is. Az a kérdés tehát, több előnyt jelent-e a fizetési mérleg szempontjából az aranyalap elhagyásának az árukivitel valószínű emelkedésében mutatkozó hatása, mint amennyi hátrányt okoz a külföldi adósságok szolgálatának és a behozott nyersanyag árának velejáráó emelkedése. Emst Wagemann, az Institut für Konjunkturforschung, Berlin, vezetője, határozottan az aranyalap fenntartása mellett tör lándzsát.¹ Kérdés, hogy a helyzet alakulása teret enged-e ilyen higgadt megfontolásnak.

A fenyegető anyagihiány elleni védekezésül egyes belföldi készletek kötelező bejelentésének és nagy takarékoságnak elrendelésén kívül a német kormánykörök a behozatalt korlátozó intézkedések felfüggesztéséhez is hozzákezdtek. Így felemelték pl. az érdekelt államok burgonyabehozatali kontingensét és még korábban a clearing államokkal szemben szabaddá tették a gyapjú behozatalát. Erre Csehország, a másik érdekelt állam, lezárta sorompóit, míg nálunk semmiféle kivitelt korlátozó intézkedés sem történt, sőt a Nemzeti Bank még a kb. 22%-os exportprémiumot sem függesztette

¹ Weekly Report 11. VII. 934.

fel, aminek következtében a németek a legutóbb megtartott gyapjúaukción egész készletét megvásárolták. Emlékezetes, hogy néhány hónap előtt szabályozta a kormány a gyapjútermés értékesítésének kérdését oly módon, hogy a magyar textilgyárak kötelezték magukat arra, hogy $3\frac{1}{2}$ millió kg gyapjúsükségletüket a világpiaci árnál 30%-kal magasabb áron megvásárolják. Ez az ár átlagban 1.70 pengő körül mozgott és a gyáripár 2 millió kg-ot vásárolt össze, amikor a németek említett intézkedése bekövetkezett. Németország összevásárolt az említett aukcióval együtt kb. $1\frac{1}{2}$ millió kg gyapjút, mégpedig az exportprémiummal együtt kb. 2-70 pengős áron, amiből azonban a termelőnek jó ha a fele jutott. 500.000 kg gyapjúra egy kompenzációs árucseré keretében lesz még szükség, ugyanakkora mennyiségre már korábban adtak ki kiviteli engedélyt, ez a mennyiség tehát valószínűleg szintén Németországba fog kerülni, marad tehát az országban mindezek után az 5 millió kg-os termést alapul véve kb. 500.000 kg eladó gyapjú ugyanakkor, amikor a magyar szövet- és posztógyárak szükségletéből még $1\frac{1}{2}$ millió kg fedezetlen. Minthogy pedig a gyapjúbehozatal szempontjából szóbajöhető államokkal szemben fennálló clearingforgalmunk sok nehézséggel bonyolódik le és így a régi áruszállítások megfizetése csak sok idő múlva lehetséges, kérdés, hogy találunk-e majd a világpiacon olyan gyapjútételt, amely Magyarország számára eladó lesz, vagy pedig posztó- és szövetgyáraink nyersanyag nélkül fognak-e állni és a magyar gyapjúból szőtt német szöveteket leszünk-e talán majd kénytelenek megvásárolni. A burgonyabehozatali kontingens már említett emelése során Németország magyar burgonya átvételére is ajánlatot tett, de míg más viszonylatban arany fizetést vagy legalább is árukompenciát helyezett kilátásba, tőlünk a burgonyát Magyarországon befagyott német követelések ellenében kívánnák átvenni. Remélhetőleg ezúttal a magyar kormány fogja az ország érdekeit éppúgy szentimentalizmus nélkül képviselni, amilyen ridegséggel a németek zárkóztak el néhány év előtt az elől, hogy akkor még óriási élelmiszerbehozataluk egy részét nálunk fedezzék. Mindenesetre van olyan fontos $\pi\omega$ ez a kérdés, hogy a következmények alapos mérlegelésével foglalkozzék vele a kormány, nehogy később — mint a gyapjúnál — esetleg a burgonyában is behozatalra szoruljunk.

Forrong az egész világ, nap nap után rendkívüli események hírére hozza a táviró annak minden sarkából s ez olyan benyomást kelt, mintha a tömegek nem győznék már idegekkel a gazdasági válság évek óta nem enyhülő rendkívüli nyomását. Az európai diplomácia is rendkívül élénk tevékenységet fejt ki és Franciaország óriási kitartással fáradozik egy saját igényei szerint kialakított keleti Locarno létrehozásán. Laikus szemlélő előtt úgy hat ez a törekvés, mint saját hatalmi pozíciójának újabb évekre való átmentésére irányuló kísérlet, viszont vannak, akik a francia külügyminisztérium lázas tevékenysége mögött a párizsi és londoni nagytőke kezét sejtik, amely eszerint megelégette volna tétlenségét, amelyet évek óta csak a politikai és fegyverkezési célokra nyújtott kölcsönök üzleti szempontból kevésbé kielégítő típusa szakított meg. A nagytőke, a tétlen aranykincs tehát vállalkozásokba szeretne elhelyezkedni, amelyek azonban csak évekre szóló politikai nyugalmi helyzet mellett nyújthatják a kívánatos biztonságot. Sajnos, úgy látszik, hogy az egyoldalúság, amely ennek a nyugalmi helyzetnek kereteit a francia tervben megvonja, nem sok reményt nyújt annak megvalósíthatósága tekintetében s ez esetben a megtermékenyítő aranyeső még várni fog magára. Pedig nagyon is itt volna már az ideje annak, hogy a tétlenül felhalmozódott arany megtalálja az utat a tőkeszegény vállalkozási kedvhez és alkalomhoz, ami Európa keleti és déli részén bőven kínálkozik.

ROMANIA ÉS A KÖZPONTI HATALMAK I. KÁROLY HALÁLÁIG

I. A VILÁGHÁBORÚT MEGELŐZŐ ÉVTIZEDEK

M IKOR E SOROK MEGJELENNEK — augusztus 3-án — Mhúsz esztendeje lesz, hogy Románia, akkor az osztrák-magyar monarchia szövetségese, a világháború küszöbén megtagadta szövetségesi kötelességét és semlegességbe burkolózott. Azóta sok mindent megtudtunk, hogy mi hogyan és miért történt, milyen politikai és erkölcsi indokok vezettek. Egy pár cikkben fogok ezekre visszaemlékezni, megállapítani tényeket annak a gazdag adathalmaznak alapján, ami azóta napvilágot látott s amit román oldalról — érthető okokból — senki sem dolgozott fel.

A VILÁGHÁBORÚ KITÖRÉSEKOR Románia a hármasszövetség tagja volt, melyhez az orosz terjeszkedéstől való félelem csatolta. Egy tekintélyes román államférfiú még a kilencvenes évek elején írta volt: „Az orosz politikával szemben nem lehetünk engedékenyek, ott nincs helye kompromisszumnak: amíg mi vagyunk, addig Oroszország nem valósíthatja meg azt a tervet, amely kétszáz év óta fűti az orosz szíveket; ha pedig sikerül az oroszoknak, hogy megvalósítsák álmaikat, melyekben oly kitarással és bizakodóan élnek, akkor a román nép és a román állam nem lesz rövidesen egyéb, mint egy szép emlék.”¹ Az orosz-török háborúban Románia Oroszország oldalán küzdött: az orosz-román haderő főparancsnoka Károly román király volt, a grivicai erődöt román katona vette be, az orosz győzelem sok részben román segítség eredménye volt. De Oroszország még a háború előtt, 1877 telén megegyezett Ausztriával, hogy esetleges háborúik esetén hódításaikban korlátot fognak ismerni: a monarchia csak Boszniát és Hercegovinát, Oroszország Európában csak azokat a besszarábiai területeket fogja annektálni, melyek visszaállítják a cári birodalom 1856 előtti határait. Ennek az önmegtartóztató politikának az alapján a háború után Oroszország tényleg csak szövetségeseinek, Romániának három délbesszarábiai megyéjét követelte s a berlini kongresszuson Románia függetlenségét csak úgy nyerte el, hogy e területről lemondott. Az ország határa megint a „könnyekkel áztatott“ Pruth lett s a románok ismét láthatták, hogy országuk legnagyobb ellensége a Dardanellák felé törekvő orosz.

A berlini kongresszus izolált, barátok nélküli Romániát hagyott maga után s az új királyság külpolitikai tájékozódást kellett hogy

¹ *Take Ionescu: La politique étrangère de la Roumanie, 191.*

keressen. Két nagyhatalmi szomszédjának egyikével sem volt jó viszonyban: az osztrák-magyar monarchiához való viszonyát zavarta a Duna-kérdés és a folyton növekvő irredentizmus; Oroszországgal szemben nem mert irredenta politikát folytatni, de az országot léteiben fenyegette a cári uralom Konstantinápoly felé való törekvése. „Végre kell hogy hajtsuk a berlini szerződést“ — írta Carol fejedelem 1879-ben — „de a besszarábiai kérdés mély sebet ütött úgy az én, mint országom szívében s a seb nem fog hamar begyógyulni.“

A központi hatalmak hamar észrevették Románia tájékozatlan tapogatózását és készek voltak a jövő román külpolitikának utat nyitni.

Már 1880-ban levelet írt Carol fejedelemnek a német trónörökös és figyelmeztette, hogy tekintve az orosz kormány pánszláv munkáját, legjobb volna, ha „minél hamarabb létre jönne a Német Birodalom és Románia között az egyetértés“.

Egy hosszabb levélben körvonalazta Románia helyzetét a fejedelemnek Andrássy Gyula:

„Nézetem szerint“ — írta ugyanabban az évben — „Romániának úgy nemzeti, mint európai érdekből ugyanaz a hivatása, mint Ausztria-Magyarországnak: — hogy gátat képezzen Európa egy részének elszlávosításával szemben, különösen Keleten. Közös feladatuk, hogy megakadályozzák, hogy az északi és a délszláv elemek összefolyjanak. Ez iránytól való eltávolodás Ausztriát sok veszélynek, Romániát pusztulásnak tenné ki. . . S aztán folytatta: „Ami Romániát illeti, az én kevésbé irányadó véleményem szerint öneki csak akarnia kell, hogy megfelelő pillanatban harmadik legyen a szövetségben; csak illő formában ki kell jelentenie, hogy elhatározta, hogy abban az esetben, ha támadás éri, természetes támaszt a két birodalomnál (Ausztriánál és Németországnál) keres.“

Bismarck is így látta a dolgot, de Oroszország abban a pillanatban csendes lévén, nem tartotta opportunusnak, hogy Románia csatlakozásával irritálja Oroszországot. „Ha veszedelem fenyeget“, — írta Andrássynak — „a dolog folytatása úgyis magától fog jönni.“ A folytatás rövidesen megjött.

Az oroszok újra erősen dolgozni kezdtek a Balkánon, Bulgária befolyásuk alá került s Bismarck látta, hogy a három császár szövetsége nem tartható fenn; mikor tehát szóba került, hogy 1883 ősztén Carol király Berlinbe és Bécsbe látogat, eljöttnek látta az időt, hogy Romániát és esetleg Szerbiát a hármasszövetségbe kapcsolja. A Ballplatzhoz fordult és a gondolat ott nem lévén új, kedvező fogadtatásra talált.

Ha a monarchia néha élesebb hangot kényszerült is használni Romániával szemben, — mondta Kálnoky Reuss hercegnek, a német nagykövetnek — másfelől mindig hangsúlyozta, hogy ha Bukarestben a legkisebb előzékenységre talál, kész a román királlyal bármely pillanatban bizalmasabb viszonyba lépni, amely — végre is — egy bekövetkező vihar esetén Ausztria-Magyarországnál kell hogy támaszt keressen. A román kormány ugyan még nem tett semmi lépést, de ő, Kálnoky, kész a terv megvalósításához kezét nyújtani.

Ilyen lévén a hangulat Bécsben, szeptember 7-én fogadta Bismarck Brätianut.

„Brätianu — beszélt el Bismarck találkozásukat — inkább szónokias, mint tárgyalási modorban tartott megbeszélés keretében

erősítette, hogy Románia Németországgal és az osztrák-magyar monarchiával karöltve akar haladni. Oroszországgal szemben való ellen-szenvének és aggodalmának csaknem erősebb formában adott kifejezést, semmint az előtte — mondta Bismarck — természetesnek és elhithetőnek hangzott volna és nem minden utalás nélkül a Dnyeszter-határra. Panaszolt az orosz ágensekre és azt állította, hogy a román irredenta Oroszország ellen irányul. Ellenben Ausztria részéről sokszor olyan elbánásban részesül Románia, ami egy nagy államtól jöve kétszeresen sérti egy kis állam érzékenységét.

Bismarck benyomása az volt, hogy Bratianu valamiféle védő-és dacsövetségre gondol, melynek eredményeképpen Románia területi nyereséghez juthat, visszanyerheti a Dnyeszter-határt, úgyhogy mikor Bismarck valamilyen orosz megegyezés lehetőségét is hangoztatta, aggodalmának adott kifejezést, hogy annak Románia áldozatául eshetik, úgyhogy Bismarck meg kellett hogy nyugtassa, hogy a nem-szláv román királyság megvédése osztrák-magyar, a Hohenzollern királyság fenntartása pedig német érdek.

A tárgyalás eredményeképpen Bratianu többször hangsúlyozta, hogy meggyőződése szerint Románia csak a monarchiára, illetve Németországra támaszkodva biztosíthatja függetlenségét, melyet viszont csak Oroszország fenyeget.¹

Bismarck Kálnokyhoz utasította Bratianut s közöttük a megegyezés rövidesen létrejött. A szerződésnek teljesen defenzív jellege volt, „pour sa nature essentiellement conservatrice et défensive“, mindkét szerződő felet Oroszország részéről jövő támadással szemben, és bár Bratianu szerette volna mindjárt a jutalmat, a Dnyeszter deltáját is kikötni, Kálnoky nem egyezett bele; egy esetleges győzelmes hadjárat eredményeinek megállapítását a jövőre bízták.

A végleges szerződés egy lényeges változással jött létre: Vilmos császár kívánságára kimaradt az egyenesen és egyedül Oroszországra való utalás mint támadó félre.

A szerződést 1883 október 30-án írta alá Bécsben Ausztria-Magyarország és ugyanaznap csatlakozott hozzá a Német Birodalom, öt év múlva, 1888 május 15-én Olaszország.

A MEGÁLLAPODÁS ÉRTÉKÉVEL a központi hatalmak az első pillanattól kezdve tisztában voltak. Hogy a szerződés által teremtett helyzet fennmaradásának van-e valami garanciája, — írta Reuss herceg Bismarcknak — az nagyon kétséges. „Kezesség ebben az esetben megbízhatóságot jelent, ezzel a tulajdonsággal pedig a románok nagyon kis mértékben rendelkeznek. Az uralkodó, még ha lesz is elég becsülete, hogy szavát tartsa, igen gyenge.“ „Mint Hohenzollem, — írta egy másik alkalommal a követ Bismarcknak — Vilmos császárral szemben meg fogja tartani szavát Carol király: de hogy lesz-e hasonló energiája ide (Bécs felé) lekötött szavát megtartani: az más kérdés.“ Bismarck is így fogta fel saját munkájának értékét.

A királyban bízott, de nem bízott a román pártokban és politikusokban. „Míg Carol uralkodik, — írta követjének Bécsbe — biztosak lehetünk, hogy ő ragaszkodni fog a szerződéshez. De hogy az ország franciabarát felforgató elemei a végén is nem lesznek-e erősebbek, mint az uralkodó, azt nem tudjuk.“

S a szerződés értékét, mikor már megcsinálta, Bismarck nemcsak az új partner megbízhatatlansága miatt nem becsülte sokra, hanem

¹ Die grosse Politik der europäischen Kabinette, III. 266—67. 1.

lassanként arra a meggyőződésre jutott, hogy a román szövetség anyagi szempontból is inkább terhet, mint segítséget jelent. „A román szerződésben — írta az olasz hozzájárulás idejében — inkább passzívaink, mint aktívaink gyarapodását látom.“

Ilyen hangulatok mellett foglalt helyet Románia a hármasszövetségben.¹

Ez ÉV (1934) TAVASZÁN egy híres asszony, Románia volt királynéja, Ferdinánd özvegye, Mária, akinek oly fatális szerepe volt a román politikában, közölte visszaemlékezéseit egy amerikai folyóiratban. Mintegy a világháborút megelőző évek politikai történetének szinopszist közlöm azokat a részeket, melyekben Románia és az osztrák-magyar monarchia viszonyát és Románia helyzetét a hármasszövetségben ismerteti.

„A következő események megértése érdekében szükséges, hogy elmondjam“ — írja a királyné —, «hogy Carol király uralkodásának utolsó éveiben a király politikája, mely teljesen a hármasszövetség oldalán volt, bizonyos változásokon ment keresztül.

Hatalmas változások felé haladtunk s lehetetlen, hogy meg ne kíséreljem a magam szerény módján megmagyarázni, hogy hogyan fordult Románia lassanként a hármasszövetségtől az antant-hatalmak felé. A későbbi időkben magamnak is volt benne részem, de helyesen látom, hogy kissé visszanyúljak és elmondjam, hogy mindez hogyan kezdődött.

Románia de facto, ha nem is hivatalosan elismerve, negyedik tagja volt a hármasszövetségnek. Nem emlékszem, hogy az első szerződés mikor jött létre s mikor írták alá, de tudom, hogy többször megújították.

Nagybátyám (Carol király) mély meggyőződésből volt lojális a szerződéshez, melyet előnyösnek tartott az országra, bár soha hivatalosan nem került napfényre. Valahányszor a kormányok változtak, a király közölte a szerződést az új kormányelnökkel, szigorú titkot fogadatra meg vele. Csakhogy kevés ember van, aki tud vagy akar titkot tartani s ha hivatalosan nem volt is megerősítve, a politikai élet tudta, hogy Románia a hármasszövetséghez tartozik.

Szerencsétlenségre Ausztria-Magyarországnak két arca volt: egy német és egy magyar s az utóbbit gyűlölték a románok. Carol király minden figyelmeztetése ellenére, amit Bécsbe küldött, a magyar uralom alatt élő románok üldözése nem szűnt meg s keserűséggel töltötte el a regáti románok szívét. E mellett Magyarország minden lehető gazdasági és adminisztratív sikaneriat kitalált országunk ellen és nem lehetett vele egyezsége jutni a dunai kérdésben, ami oly fontos volt reánk nézve. Mindez igen hosszadalmas volna, hogy elbeszéljem.

Röviden: a király lassanként egy folyton gyarapodó indulattal találta szemben magát Magyarországot illetően, ami mellett a régi orosz ellenszenv idővel az új panaszok fényében elhalványult.

A király törekvése, hogy Németország, a szövetségben a főpartner befolyásával hasson Magyarországra, nem volt eredményes. A magyarok talán éppen úgy utálták a németeket, mint az oláhokat s éppen

¹ Az 1883-ban létrejött szerződés hatálya hol automatikusan terjedt ki, hol időnként megújították.

Az első szerződés hatálya öt évre szólt és fel nem mondás esetén három-három évig tovább volt érvényben.

1892 július 25-én a szerződést megújították négy évre és 1896 szeptember 30-án 1903 július 25-ig.

A következő meghosszabbítás előbb, 1902 április 17-én történt 1908 július 25-iki érvénnyel, fel nem mondás esetén további 3—3 évi fennmaradással.

Az utolsó meghosszabbítás történt 1913 február 5-én, 1920 július 8-iki érvénnyel.

ügy bántak a szászokkal, svábokkal, akik magyar területen laktak, mint a románokkal.

Francia- és Oroszország, mindig résen, azonnal észrevették ezt és ügyes propagandát kezdtek, hogy meggyöngítsék Románia lojalitását a központi hatalmakkal szemben. Franciaország, melyet Románia mindig szívébe zárt, járt elül; Oroszország ügyelt, hogy ne mutassa ki nagyon hamar kártyáit.

Mindezek ellenére Carol király egy lépést sem engedett lojalitásából, bár aggodalommal figyelte a német tévedéseket. Talán mint-hogy az egész román piac német kézben volt s pénzügyileg is erős szálakkal volt Románia Németországhoz fűzve, az utóbbi nagyon biztos volt dolgában.

A király, jól tudva, hogy a francia-orosz propaganda milyen rohamosan hódít, mindent elkövetett, hogy kinyissa Berlin szemét, de bár a figyelmeztetések egyenesen az uralkodótól mentek, Berlin nem törődött velük, mialatt a propaganda mindjobban aláasta a német presztízst Romániában.

Mélységesen megbántva, hogy szava oly kevés meghallgattást talált Berlinben, ahol régen több előzékenységhez volt szokva, s érezve, hogy szövetségesei, akikhez annyi hűséget mutatott, nem veszik számba, a király mentire kezdte hagyni az eseményeket s nem szállt erélyesen szembe az orosz-francia propagandával¹¹

Így látta Románia viszonyát a központi hatalmakkhoz és helyzetét Magyarországgal szemben egy a hatalom csúcsán álló, élesszemű, okos asszony s hitték vele együtt a románság tömegei, hogy úgy van.

Ennek a helyzetnek nagy vonásokban — nem beszélve ezúttal az erdélyi románság irredentizmusáról — a következők voltak a részletei.

AZ ALATT A HARMINC ÉV ALATT, amennyi Romániának a hármasszövetséghez való csatlakozásától a balkáni háborúig eltelt, Románia viszonya az osztrák-magyar monarchiához folyton lazult, folyton romlott.

Az annexiókrisz után a maga élességében kialakult a nagyhatalmak két táborra való oszlása, a központi hatalmakra nézve azzal a megterheléssel, hogy Olaszország támogatása szükség esetén bizonytalanná, értéktelenné vált.

A Balkánon a két szláv állam, Szerbia és Bulgária orosz kézben volt, a hármasszövetség balkáni tagja, Románia pedig a kezdettől fogva gyanított megbízhatatlanság mind több jelét mutatta.

Románia politikáját a területi terjeszkedés, az imperializmus politikája mind jobban hatalmába kerítette. A tömeg és az utca, a pártok és a kormányok politikájába titkon vagy nyíltan mindenütt belevegyült az irredentizmus, a szövetséges monarchia, Magyarország románlakta területeinek elszakítása. Ez volt minden párt titkos programja, ennek végrehajtására szervezkedett a „Liga culturală“, ez buktatott meg kormányokat. És hiába próbálta a Ballplatz a balkáni zavar közepeit kompenzációs politikával, dobudzsai és macedóniai terület, ruszcsuk—várnai vonal ígéretésével más mederbe terelni a kérdést; hiába hitegette magát Carol király, hogy meg tudja akadályozni, hogy a Liga agitátorai, „diese ganz verrückten Leute“ felülkerekedjenek: a román politikát az erdélyi irredentizmus dominálta.

¹ „My Life as Crown Princess“ by Marie, Queen of Roumania. The Saturday Evening Post, 1934 június 16.

A hivatalos külpolitika a hármasszövetség keretében mozgott, de a monarchiával való szövetségnek még gondolata is olyan ellenszenves volt, hogy a szerződés a szó szoros értelmében titkos volt, titokban maradt, létezését Carol király alig négy államférfiúnak árulta el és azt soha ratifikáció végett a törvényhozás elé terjeszteni nem merték.

Az osztrák-magyar és román viszony egy abnormális helyzetre, korhadó alapra volt építve, amely talán sohasem is volt teherbíró. A balkáni háborúk után ez a hivatalos politika is más színezetet nyert.

AZ IFJÚ TÖRÖK FORRADALOM és Bosznia annexiója után a balkáni államok leplezetlenül Törökország és az Osztrák-magyar monarchia közeli felbomlására állították be politikájukat. Amint 1911-ben kitört az olasz-török tripoliszi háború, szóba került egy balkáni liga létrehozatala, orosz égisz alatt, egyelőre Törökország ellen, de gondolva a háttérben Ausztria-Magyarországra is. A szerb és a bolgár miniszterelnök beszélt meg egymással: „Ha“, — mondta Milovanovics Gecsoffnak — „ha Törökország likvidációjának pillanatában Ausztria felbomlása is megtörténnék, a megoldás egyszerű volna: Szerbia megkapná Boszniát és Hercegovinát, Románia Erdélyt s a törökkel való háborúnk alatt nem kellene, hogy Románia intervenciójától féljünk.“

Az első, Törökország ellen irányult balkáni háborúban Románia nem vett részt: az ő komoly területi igényei Erdélyre vonatkoztak, arról pedig most nem volt szó. Semlegességének fejében ugyan területi kompenzációt követelt Dobrudzsában, bolgár területen, a Turtkaia—balcsiki vonalat és román kisebbségeinek védelmét, de mivel Ausztria nem óhajtotta, hogy szövetségese Törökország elleni háborúban részt vegyen, a semlegességnél maradt; a monarchia ennek fejében támogatta, bár hüvösen a román követeléseket.¹

A román követelések a háború befejezése után egy szentpétervári konferencia elé kerültek, melynek döntése értelmében a román igények nagy része kielégítést nyert volna; de mielőtt a hosszasan húzódó román-bolgár tárgyalások, határkiigazítás megtörtént volna, 1913 júliusában kitört a második balkáni háború, melyben Románia is részt vett, hogy a Bulgáriával fennforgó igényeit fegyveresen érvényesítse. „Anélkül, — írja egy francia, Colonel Lamouche — hogy bármiféle jogos ok indokolta volna intervencióját, a román hadsereg átlépte a Dunát, előzönlötte Bulgáriát, ahol semmi ellenállást nem várhatott, mert csak az asszonyok, gyermekek és öregek voltak a falvakban. A román kormány azt állította, hogy rendet akar teremteni a Balkánon és meg akarja akadályozni, hogy a keleti egyensúly Bulgária javára billenjen; de valóban hasznot akart húzni a kedvező körülményekből, hogy szétszakítsa a szentpétervári egyezményt és megszállja a követelt bolgár területeket.“²

A békét Bukarestben a románok diktálták és az ország a Balkánon elért mindent, amit elérni akart.

¹ A két balkáni háború diplomáciai tárgyalásait a román zöld könyv, „Cartea verde“ közölte összegyűjtve.

² *Colonel Lamouche: Quinze ans d'histoire Balkanique, 1904—1918. 157 lapon.*

EZEN ESEMÉNYEK KÖZEPEIT, háborúkés béketárgyalások alatt, a monarchia határozatlan, ingadozó' szerepet játszott: nem tudta, mit csináljon, kit támogasson ő'szintén. A Ballplatz érezte, hogy kötelessége szövetségesének, Romániának támogatása, de Bulgáriát is meg akarta nyerni. „Romániát különösen bosszantja Ausztria-Magyarország viselkedése“, — mondta egy román diplomata még az első balkáni háború folyásának idejében — „mert támogatása ahhoz képest, amit Oroszország nyújt Bulgáriának, oly gyöngye, hogy nem fog eredményre vezetni. Bukarestben úgy fel vannak az érzelmek korbácsolva, hogy Carol király nemsokára súlyos elhatározások elé fog kerülni. S ha oroszbarát kormány kerül uralomra, az irányzat, mely eddig a hármasszövetség felé tartott, a hármas antant befolyása alá fog kerülni.“ Magának az osztrákbarát pártnak vezetője, Maiorescu, figyelmeztette a királyt, hogy „Románia két szék között a pad alatt fog maradni, mert Bécs más politikát is hajlandó csinálni, mint románbarátot.“

A Ballplatz politikájának krízise a második balkáni háborúval következett el. Carol király semmiesetre sem akarta túrni Bulgária megerősödését. „Bulgarien ist der historische Feind und Rivale, dessen Grösse gefährlich werden kann“ — mondta Fürstenberg hercegnek, a bukaresti osztrák-magyar követnek. „Bécsnek számolnia kell azzal, hogy Románia nem túrhet el egy túlhatalmas Bulgáriát, ami állandó veszélyt képezne Romániára nézve. Románia és a monarchia mai politikájában az ellentétet az képezi, hogy Ausztria-Magyarország Szerbia rovására egy Nagy-Bulgáriát akar teremteni, míg Románia azt kell hogy kívánja, hogy Bulgáriát Szerbia sakkban tartsa.“ S míg a németek igazat adtak Carol királynak, addig a Ballplatz azt hitte, hogy ragaszkodhatik álláspontjához. Meg kell mondani Carol királynak, — izente neki Aerenthal — hogy az, hogy Románia egy bolgár-szerb háború esetén a szerb oldalon legyen, „mit unserem Bruderverhältniss unvereinbar wäre“.¹

De Carol király már nem volt elhatározásának ura, Románia maga vette kezébe sorsának intézését: a második balkáni háborúban a szerb oldalon állott, ami egyértelmű volt a monarchia ellenségének támogatásával s a bukaresti béketárgyalások alatt már nyilvánvaló volt az elhidegülés Románia és Ausztria-Magyarország között. A monarchia nemcsak Románia és Bulgária kibékülését kívánta, hanem valami katonai szövetség megkötését is, ami lehetetlen volt a történetek után. A béketárgyalások után Romániában már csak két ember, Carol király és miniszterelnöke, Maiorescu állt a monarchia oldalán. „S mit lehetett várni ettől a két aggastyántól, akik akkor Románia sorsát intézték!“²

ROMÁNIA NAGY PRESZTIZSGYARAPODÁSA hatalmasan megnövelte az irredenta törekvéseket, lorga dicsekszik, hogy vezetése alatt a Liga Culturala elvesztette türelmét és nap-nap után tüntetett a királyi

¹ Österreich-Ungarische Diplomatische Aktenstücke. VI. 540—42, 547—48.

² N. Iorga: Comment la Roumanie s'est détachée de la Triplice? 59 lap.

palota előtt.¹ Együtt járt ezzel a monarchiával való szövetség értékének halványulása és Bukarestben, udvarnál és diplomatakörökben folyt a beszéd a francia-orosz befolyás növekedéséről és a magyar elnyomás túrhatedenségéről. Hiába hangsúlyozta a német császár, hogy a regáti irredentizmus csak rontja az erdélyi románság kilátásait, mert Tisza mindent megtesz, amit megtehet, „er (Tisza) hat mehr gemacht, als Rumänien erwarten konnte und erwartet hat“: a helyzet a francia és az orosz propaganda folytán folyvást romlott.

A francia követ már 1913 tavaszán jelentette Párizsba, hogy az osztrák barátságának már csak árnyéka van meg; „a közvélemény egyedül az erdélyi románság szempontjából nézi a helyzetet és követei az orosz közeledést“.⁸

Hasonló volt az új orosz követ, Poklevszki benyomása 1914 januárjában. Jelenti, hogy Bukarestben a legnagyobb előzékenységre talál mindenütt Oroszországgal szemben s mindenki azt állítja, hogy a román közvélemény felfogásában gyökeres változás állt be Oroszország előnyére. Az 1912—1913-i események, melyek úgy a katonai körök, mint a közvélemény bizakodását a hadsereg iránt igen nagyra növelték, erős befolyást gyakoroltak az irredentizmusra is; „és“ — teszi hozzá — „ez az irredentizmus nem Orosz-, hanem Magyarország ellen irányul hárommillió felszabadítandó román érdekében“.

A változott viszonyok a hadsereg körében is nyomokat hagytak. 1914 előtt — a szövetségi struktúrának megfelelően — a hadsereg német szellemben volt szervezve és a vezérkar minden háborús hipotézise Oroszország és Bulgária ellen irányult. „Most, hogy a kormány megállapította, hogy a bukaresti béke óta Ausztria-Magyarország és a mi érdekeink összeegyeztethetetlenek, 1914 tavaszán a miniszterelnök rendeletet adott a vezérkarnak, hogy terveit elsősorban egy Ausztria-Magyarországgal viselendő háborúra tekintettel dolgozza ki.“⁸

Mindezt nem titkolták a monarchia előtt sem. Carol király olyan őszintén, amint ő látta, feltárta a helyzetet Czemin előtt:

„Háború esetén a román nép nem fog Ausztria-Magyarország oldalán küzdeni akarni; reméli, hogy a közeljövőben nem fog háborúra kerülni a sor, de ha belátható időben megtörténnék, a helyzet nagyon súlyos lesz. A tiszték fel vannak háborodva a monarchia ellen s a fiatalok gyakran és szívesen beszélnek arról, hogy Erdély Romániának kell, hogy jusson ...“ „A hangulat“ — teszi hozzá Czemin — „e pillanatban Romániában annyira monarchiánk ellen irányul, hogy csak reméljük, hogy nem tör ki egy nagy háború, mert ha Románia nem menne is Ausztria-Magyarország ellen, de a mai hangulat mellett elképzelhetetlen, hogy a két állam hadserege vállvetve küzdjön.“⁴

Ferenc Ferdinánd meggyilkolása előtt két héttel nagyjelentőségű esemény történt a román külpolitikában, mely élesen megvilágította a román helyzet változását: 1914 június 14-én a cár Konstanzába érkezett a román királyi pár látogatására. A cár magával hozta egész

¹ U. o. 68. lap.

² Affaires balkaniques, III. 74.

³ *Iliescu* tábornok: Documentele privitoare la răsboiul. 37. lap.

⁴ Österreich-Ungarische Diplomatische Aktenstücke. VII. 617—618, 622—623.

családját és a látogatás fényes ünnepek keretében folyt le. Minket a külsőségek kevésbé érdekelnek, de annál jobban a látogatás keretében lejátszódott politikai jelentőségű mozzanatok. A következő sorok Sazonoffnak a cárhoz intézett jelentéséből valók:

Carol király mély hálóját fejezte ki az orosz külügyminiszternek Oroszországnak az utolsó balkáni krízis alatt tanúsított engesztelékeny és barátságos politikája miatt. Oroszország és Románia — mondta —, mint Fekete-tengerparti államok, egymásra vannak utalva. Bár a király egyszer sem említette Ausztria-Magyarországot, azt a hitet látszott kelteni akarni, mintha Vilmos császár örömmel látná Oroszország és Románia közeledését és Szerbia meggyöngyítésébe nem tudna belesyugodni.

Brátianuval, aki egyedül vezeti Románia külpolitikáját, az orosz-román viszony minden részletét megbeszélte Sazonoff. Az orosz miniszter egyenesen feltette a kérdést: hogy milyen állást foglalna el Románia, ha Oroszország kényszerülne fegyveresen lépni fel az osztrák-magyar monarchia ellen?

„Brátianu azt felelte, hogy Románia magatartása ebben az esetben attól függne, hogy milyen körülmények között fogott fegyvert Oroszország; továbbá attól, hogy ilyen körülmények között mi felelne meg legjobban Románia érdekeinek? Brátianu, akit kérdésem nyilván meglepett, most ő kérdezte, hogy lehet-e tartom-e, hogy ez az eset a közeljövőben beálljon s ha beállna, gondolom-e, hogy akkor valószínű volna egy általános európai háború kitörése? Én siettem, hogy megnyugtassam, hogy remélem, hogy a béke fenntartható. Háborút Ausztria-Magyarországgal csak az albán-kérdésből kifolyóan, vagy akkor tartanék valószínűnek, ha a monarchia valami ürügy alatt abból a célból támadná meg Szerbiát, hogy nagyon meggyengítse, amit mi semmi esetre sem engedhetünk meg.

Brátianu megjegyezte, hogy ilyen esetben utaink találkoznának, mert Romániának sem érdeke, hogy Szerbia meggyengítésébe belesyugodjék.

Következtetésem, amit beszélgetésünkből levontam, az, hogy Romániát semmiféle kötelezettség sem köti, hogy minden körülmények között Ausztria oldalán ellenünk lépjen fel, hanem ha közöttünk és Ausztria-Magyarország között háború törne ki, iparkodni fog ahhoz a félhez csatlakozni, mely erősebbnek mutatkozik és abba a helyzetbe kerül, hogy Romániát nagyobb előnyökhöz bírja juttatni.“¹

És hogy egy lehető háború esetén melyik hadviselő féltől vár nagyobb előnyöket Románia, arra is rájöhett Sazonoff.

A konstanzai napok után Brátianu Sinaiába vitte minisztertársát s onnan egy kirándulást tett vele a Kárpátokba, át a magyar határon a nagy hegyekbe, ahonnan mint az ígéret földje látszott Erdély.

„Egy pillanatra megállt az autó“ — írja Sazonoff —, „azután a magyar határőr néma csodálkozása mellett gyorsan átvágtunk a határon, pár mérföldnyire be, magyar területre. Amint erdélyi földre értünk, valószínűleg mindkettőnk fejében ugyanazok a gondolatok jártak: hogy ez is román föld, egy ország, melynek lakói várják a magyar iga alól való felszabadításukat és egyesülésüket a határon túli testvérekkel. De nem közöltük egymással gondolatainkat; még nem jött el az őszinte beszéd ideje.“

Mikor Czernin bejelentette az esetet Bécsben, Berchtold „nem bírta elnyomni csodálkozását a két miniszter eljárása felett“.²

¹ „Die internationalen Beziehungen im Zeitalter des Imperialismus“. Dokument aus den Archiven der Zarischen u. der Provisorischen Regierung. M. N. Pokrowski. III. Nr. 339. P. *Lindenbergl*: König Karl von Rumänien, II. 240. 1.

² *Czernin*: Aus dem Weltkrieg, 146. 1.

Az Öreg uralkodó, Carol, nem igen tudta, hogy mit mondjon szövetségésének mindezek felől. Czeminnek azt állította, hogy „a cár látogatása csak udvariassági tény volt s a román politika iránya maradt a régi“.

De Czemin tisztán látott:

„Semmi kétség, hogy a Konstanzi nap mérföldkövet jelent a román állam életfolyásában s talán a monarchiában is. Sok éven át fognak még erre visszaemlékezni.. .“ „Nyiltan és tisztán, a világos nap fényénél történik a legnagyobb merészséggel lépésről-lépésre a monarchia bekerítése.“

A konstanzi látogatás után két héttel, június 28-án lelőtték Ferenc Ferdinánd trónörökösét.

SZÁSZ ZSOMBOR

(Folytatjuk)

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 10-én délben. — írógépen írt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímezett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte. — Szerzőink különnyomataikat, megállapított tarifa szerint, az Athenaeum nyomda igazgatóságánál szíveskedjenek közvetlenül megrendelni, legkésőbbben a szám megjelenésétől számított két héten belül. — A különnyomatok csak a Magyar Szende Társaság hozzájárulásával bocsájt-hatók könyvkereskedői forgalomba.

Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest. (Nyomdaigazgató: Wózner I.)